

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității



Historia Universitatis Iassiensis



IV

2013

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității



Historia Universitatis Iassiensis

IV/2013



EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române,
Iași)

Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române,
Iași)

Marina Mureșanu Ionescu (Université Jean Monnet, Saint Etienne)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române,
Cluj-Napoca)

Vasile Pușcaș (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
Alexander Rubel (Deutsches Kulturzentrum, Iași, Institutul de Arheologie, Iași)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al
Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

Asistent redacție: Anda-Elena Maleon
Tehnoredactor: Ghiță Tanasă
Coperta: Bogdan Panfîr

ISSN 2285 – 9071

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

IV/2013

SUMAR

Cuvântul Editorilor9

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ/17

Bogdan-Petru MALEON

Histories of the University of Iași:

historiographical reflections 19

Adriana RADU

Considerații privitoare la deschiderea Gimnaziului Vasilian 29

Mihai Ștefan CEAUȘU

Eine Persönlichkeit der Czernowitzer Universität –

der Historiker Raimund Friedrich Kaindl 65

Vasilica MÎRZA, Alina-Cătălina IBĂNESCU

Activitatea profesorilor ieșeni în cadrul Misiunii Universitare

din Franța reflectată în ziarul „La Roumanie” 81

Dragoș SDROBIȘ

The students from the Faculties of Medicine and Letters

from Cluj University during interwar period:

social origin, geographical origin and academic success 99

Ina CHIRILĂ

Istoria unei afaceri păguboase:

Cooperativa Corpului Didactic din Iași 117

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU/133

Andi MIHALACHE

Muzeul vârstelor noastre. Despre universul simbolic al obiectelor

<i>în literatura autobiografică românească</i>	135
Alexandru ISTRATE	
<i>Pășind prin istorie. Imagini ale trecutului</i>	
<i>în pictura românească modernă</i>	209
Liviu BRĂTESCU	
<i>Memorie și politică la 1874:</i>	
<i>inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul</i>	223

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI/251

Iulian Marcel CIUBOTARU	
<i>Din corespondența inedită a episcopului Melchisedec Ștefănescu</i>	253
Ana-Maria STAN	
<i>Chestionare, ghiduri și cărți de instrucțiuni</i>	
<i>pentru studenții României interbelice.</i>	
<i>Studiu de caz: Universitatea din Cluj</i>	325

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC/361

(coordonator Ion TODERAȘCU)

Ion Toderașcu, *Memoria spațiului academic-2013* (p. 363); Constantin Toma, *Profesor doctor docent Constantin Papp (1896-1972). Ilustru botanist ieșean* (p. 365); Elena Bîcu, *Prof. univ. dr. doc. Magda Petrovanu (1923-2008). Fondatorul școlii ieșene de chimie organică* (p. 371); Ioan Macovei, *Paul Demetrescu (1900-1968). Profesorul și juristul* (p. 377); Elisabeta Jaba, *Profesorul Alexandru Bărbat (1905-1991). Creator al Școlii de Statistică de la Iași* (p. 381); Mihai Toma, *Ilie Bursuc (1923-2002). Profesorul și omul* (p. 385); Alexandru Ungureanu, *Profesorul Gheorghe I. Năstase (1896-1985). Întemeietorul școlii ieșene de geografie umană* (p. 391); Nicolae Ursulescu, *Academicianul Profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița (1915-2013). Întemeietorul școlii moderne de arheologie la Iași* (p. 395); Livia Cotorcea, *Vasile Harea (1895-1987) și liniștea lui grăitoare* (p. 401); V. Oproiu, *Gheorghe Gheorghiev (1907-1999). Profesorul. Savantul. Omul* (p. 409); Mihai Dinu Gheorghiu, *Adrian Neculau (1938-2012). Profesorul. Cercetătorul. „Managerul” academic* (p. 417); Mihai Vizitiu, *Profesorul Vladimir Prelipceanu (1903-1990). Icoană vie de preot model* (p. 421).

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE/425

Filaret Scriban Stavropoleos, *Scriseri teologice*, ediție îngrijită de Gheorghe Popa, Ion Vicovan și Iulian Moga, prefață de Gheorghe Popa, Virginia Popa, studiu introductiv de Ion Vicovan, notă asupra ediției și indici de Iulian Moga, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 302 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); Alexandru Cărăușu, Georgeta Teodoru, *Volum memorial dedicat foștilor profesori și colegi*, Iași, Editura Pim, 2011, 104 p. (Cătălin Botoșineanu); Constantin Vasiliță, Vasile Vîntu, *Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară „Ion Ionescu de la Brad” Iași. Absolvenții (1915-2012)*, Iași, Editura Universității „Ion Ionescu de la Brad”, 2012, 488 p. (Cătălin Botoșineanu); Constantin Vasiliță, Vasile Vîntu, *Istoria învățământului universitar agronomic din Iași, 1912-2012*, Iași, Editura „Ion Ionescu de la Brad”, 2012, 327 p. (Cătălin Botoșineanu); Dan Constantin Mățu, *Constantin Hamangiu 1876-1932*, București, Editura Hamangiu, 2013, 335 p. (Ionuț Nistor); Mircea Daroși, *Gavril Istrate. Decanul filologilor români*, Bistrița, Editura „Mesagerul”, 2013, 274 p. (Petronela Podovei); *Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către Ion Nistor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii, anexe Doina-Iozefina Iavni. Cuvânt înainte de Florin Pintescu, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2012, 258 p. (Cătălin Botoșineanu); Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Profesori și studenți evrei / Enseignants et étudiants juifs*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 461 p. (Bogdan-Petru Maleon); Octav Onicescu, *Scrisori către Luigia*, ediție îngrijită de Gheorghe Median, Botoșani, Editura Agata, 259 p. (Cătălin Botoșineanu).

În atenția colaboratorilor.....453

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

IV/2013

CONTENTS

Foreword.....13

ACADEMIC LIFE AND UNIVERSITY HISTORY/17

Bogdan-Petru MALEON

*Histories of the University of Iași:
historiographical reflections* 19

Adriana RADU

*Some considerations
regarding the inauguration of the Vasilian College*29

Mihai-Ștefan CEAUȘU

*A personality of the University of Chernivtsi –
historian Raimund Friedrich Kaindl* 65

Vasilica MÎRZA, Alina-Cătălina IBĂNESCU

*The activity of professors from Iași within the "Mission activity
in France" as reflected in "La Roumanie" newspaper*.....81

Dragoș SDROBIȘ

*The students from the Faculties of Medicine and Letters from
Cluj University during interwar period: social origin,
geographical origin and academic success* 99

Ina CHIRILĂ

*The history of a damaging business:
The Cooperative of Teachers in Iași* 117

MUZEOLGY AND PATRIMONY/133

Andi MIHALACHE

The museum of our age. On the symbolism of objects

<i>in the Romanian autobiographical literature</i>	135
Alexandru ISTRATE	
<i>Walking through history.</i>	
<i>Images of the past in modern Romanian painting</i>	209
Liviu BRĂTESCU	
<i>Memory and politics in 1874:</i>	
<i>the inauguration of Michael the Brave's statue</i>	223

PAPERS, LIBRARIES, LECTURES/251

Iulian Marcel CIUBOTARU	
<i>Some unpublished correspondence</i>	
<i>of Archbishop Melchisedec Ștefănescu</i>	253
Ana-Maria STAN	
<i>Questionnaires, guides and advising books</i>	
<i>for students in interwar Romania.</i>	
<i>Case study: the University of Cluj</i>	325

ACADEMIC SPACE MEMORY/361

(coordinator Ion TODERAȘCU)

BOOK REVIEWS/425

<i>Communications</i>	455
-----------------------------	-----

*Histories of the University of Iași:
historiographical reflections*

Bogdan-Petru MALEON

Keywords: *University of Iași, university history, historiography, anniversaries*

Every intellectual institution has resorted regularly to some forms of retrospective reflection, meant to justify its position in society. The University of Iași was reserved, shortly after its inauguration, the privilege of illustrating, eloquently, the institutional modernization path that the Romanian society took in the mid nineteenth century. This perspective was and remained deeply attached to all attempts of historiographical recovering imposed by various anniversary moments. On all these occasions, the past had to be conceived so as to illustrate an aspiration and a necessity, despite that the relationship between these two perspectives did not raise, except for some specific approaches, a critical analysis of the founding act 153 years ago.

After the festive events dedicated to the celebration of 150 years of existence of the University of Iași, followed by the opening, two years ago, of the University Museum, we consider it necessary to initiate a series of periodical reflections on how the university elite relates to its own history.

Even from the beginning, the desire to reconstruct the history of the university faced a paradoxical situation that although the domain of reference suggested the possibility of a precise delimitation, professional historians inevitably faced various ambiguities in circumscribing the perimeter of research. The first difficulties are caused by the objective constraints of selecting the topics that should be investigated, and by a series of dilemmas of settling a hierarchy of themes. Beyond trends and patterns that have marked the reconstruction of the past, these challenges are rooted in the status of academic history studies in relation to other various historiographical genres. We should mention here domains as intellectual history, biographies of personalities and reconstructions of local history, as they all interfere inevitably with academic history research. From this point of view, specialized studies have shown a significant deficit of identity, reflected in the juxtaposition of modalities of approach. At the same time, one can speak of an acute uncertainty in the selection of sources. These are of great diversity, mostly official documents issued by the University for

internal administrative use, or addressed to the line ministry and various other entities. The internal documents are now kept at the State Archives of Iași, in the Rector Fund and funds of various faculties. The documents sent by the University to the line ministry can be found at the State Archives of Bucharest, in the Fund of Ministry of Religious Affairs and Education, and copies of them may also be found in Iași. Documents for internal use only and those sent by various fora to the University of Iași after 1948 are stored in the University Archive, located in the main building of the institution. Some other essential sources are products of memory, namely memoirs, diaries, biographies and individual reports. Given this diversity, a constant adjustment of methodologies and the adoption of an appropriate terminology are required. In fact, until two decades ago, our historiography showed a major lack of interest for aligning with the model provided by reconstructions made by Western states, preoccupied since the nineteenth century to define the limits of this field of reflection.

Starting from these general findings, one should note that the first attempts to reconstitute the history of the University of Iași did not claim an autonomous field of reflection, but rather sought to integrate the institutional past in the issue of the general dynamics of the Romanian society. Starting with the first Annual of the University, published for 1895-1896, researchers aimed to recover the past as part of an effort of legitimation, which justified a retrospective analysis of higher education in Iași, which pointed strongly at the idea of continuity. Thus, the founding of the University equaled the regulation “in a definitive form” of some preexisting structures whose origins were lost in premodernity. The first coherent restitution effort was occasioned by the University jubilee in 1911, an event celebrated with a delay whose motivations indicated how the first higher education institution in the country sought to establish a symbolic position in society. On this occasion, historian A. D. Xenopol carried out a *History of the University*, within the “Jubilee Annual”, which he organized based on an interrogation emblematic for the entire approach: „How the University of Iași understood its role in the life of the Romanian people?”. Besides the information used, which, although most of it was not supported by references, is still essential in reconstructing the historical past of the University, the historian sought especially to identify explanations for certain institutional failures and to argue the viability of an intellectual project to which he felt deeply attached and for the future of which he considered himself directly responsible. Thus, the review occasioned by the 50th anniversary offered A. D. Xenopol the opportunity to identify the main cause of the disinterest for academic education in that recruitment for key public positions was made by personal loyalties and not by professional attestation. In the same volume, representatives of major disciplines, whether exact sciences of life and earth,

or humanities, adopted the perspective of institutional reconstruction pointing at the development of departments and classes, using as main reference the individual memory and, quite exceptionally, documentary sources, which, however, were not available in a systematic form.

The annuals in the interwar period revealed, with few exceptions, current information on administrative issues, this quantitative aspect being mentioned only by the reconstitution of some entities within the University, such as seminars, specialized libraries and the Museum of Antiquities. These annuals represented firsthand statistical sources for the reconstruction of the the history of the University of Iași, among which the greatest in terms of information and more complex in terms of interpretation was the one for the period 1930-1935.

An important milestone in the evolution of studies on the University of Iași was represented by the papers occasioned by the anniversary in 1960. In the first attempt of evaluating the recent historiography of the European university, historian Florea Ioncioaia, specialist in university history, briefly surprised how the aggressive contingency of politics had imposed the centenary recovery of academic history. It must be said that the volumes published on this occasion contained important quantitative restitutions and interpretations that nowadays are still viable, such as the study by Professor D. Berlescu, highly quoted from then until today. We should also add that the volume's historiographical structure was strictly calibrated according to the manner in which the communist regime conceived the anniversary moment. Besides the symbolic stake, whose purpose was to convey the idea of reconciliation with academia, which had the docility already secured after the purges in the 50s, the authorities aimed at accomplishing a synthesis that reproduced the entire institutional past of the University of Iași. From this perspective, the amount of restitution was overshadowed by the profound ideological content of the volume that, besides the usefulness of references, sought to render a perspective officially approved. From a theoretical perspective, the historiographical effort was meant to impose the idea of an upward institutional path, which peaked during the year of popular democracy. Thus, the papers occasioned by the anniversary of 1960 retained the attributes specific to quantitative restitutions, but acquired, from a contemporary perspective, a unique testimonial value regarding the effort of historiographical control undertaken by the communist regime.

Two other volumes, coordinated by professors Gheorghe Platon and Vasile Cristian, were published in 1985 at *Junimea* publishing house. Given the period, these papers dedicated to the reconstruction of the university history and development of science obtained maximum of scientific gain in an era of absolute ideological control. The volumes still retain their currency, although quantitative contributions and studies that interpreted

data were not spectacular. It should be stressed, however, that although most papers follow the natural descent of the canon required by the 100 year's anniversary, the ideological impression has been substantially concealed.

The 150 year's anniversary of the University of Iași claimed a prosecution of the research on the history of the oldest institution of modern higher education in Romania. The anniversary effort was prefaced by numerous individual contributions and collective volumes, culminating with the massive volume coordinated by professors Gheorghe Iacob and Alexandru-Florin Platon, whose purpose was to mark, in a solemn manner, the anniversary of 150 years of official history of the University of Iași. The new approach differed from the previous ones, as it aroused the interest in the field of university history and it got off the old vision according to which the academic milieu took an upward path, marked inevitably by successive qualitative accumulations. This linear view was not totally abandoned, but the authors tried to reconstruct both times of crisis and times of break from the founding traditions. The great editorial effort was conducted in the context of exoneration from the constraints of the communist period, which allowed the removal of the ideological ballast that similar previous papers had been forced to accept. Furthermore, over the last two decades the research of academic life in Iași experienced an increasing trend, with a remarkable thematic diversification, doubled by a continuous enrichment of documentary support, along with the lining up with the major trends of the Western historiography. Accomplished by all scientific standards, the studies included in the volume avoided the temptation of anniversary formalism which had perturbed most previous contributions. Moreover, it must be said that the volume is the first one in the sequence of mentioned contributions that aims to reconstruct, *sine ira et studio*, the most problematic temporal segment in the history of the institution, namely the period 1945/1948-1989, when the University was under the domination of communist dictatorship. The new *History of the University of Iași* is a complex work, which could not have had a facile structure, especially since publishers have taken huge risks to propose an approach that breaks up with the previous historiographical legacy. The success of the volume is unquestionable, and, paradoxically, this is not given by the coherence of the whole work from the perspective of historical knowledge, but by the value of some certain contributions, whether separate chapters or certain aspects developed within some researches. It should be noted here the lack of the volume's unity in terms of concept, work methodology and the manner of selecting sources. The only link is the organization of chapters, which creates the impression of a single pattern, though, beyond common titles, the approaches differ substantially. However, the work gathers many elements

of progress in terms of understanding the history of the University of Iași and opens many perspectives for future research.

Starting from this “retrospective glance”, we can say that the history of the University of Iași continues to be written in a manner free from the “summary encyclopaedism” which altered so tenaciously the historiographical project. From this point of view, any critical perspective must take into account that the preference for the past of the University of Iași was aroused especially in times of anniversary moments, which resulted in privileging synthesis in the damage of in-depth analyses. Such histories followed the same chronological and thematic pattern, the scheme being sporadically augmented with new information and interpretations. Only the last volume, published in 2010, alienates in many of its parts from this totalizing perspective and prefers the case study, the tool without which no future synthesis could be conceived.

The future global approach will have to break up with the cliché yet tenacious of linear development, that has been associated the idea of an inevitable progress, which was the result of a progressive accumulation in terms of skills, facilities and, eventually, of the university’s ability to deliver knowledge. In reality, the destiny of the academic institution in the Moldavian capital was marked rather by crises that caused syncope and periods of collapse, which put in question the fate of the University. Recent studies, including several papers in the last *History of the University*, highlight the reluctance of beginnings and the crisis that marked the early stage of the institution.

The causes of these major difficulties that marked the institution’s existence in the last half century require new historiographical approaches that evaluate some key issues. The first one concerns the *institutional model* on which it has been based the structure that claims its founding roots on October 26th, 1860, which involves an analysis on how the institutional project initiators have intended to create a theoretical platform for the edifice that they have created. Hence the *issue regarding the relationship with central authorities*, especially with the line ministry, which aroused fierce controversy on the content and limits of university autonomy, to which some of the researchers in Iași paid attention, but the subject is far from exhausted, both in terms of sources and their interpretation.

Another important research aspect, which has recently begun to develop in all its complexity, regards the *staff of the University at the beginning*. The analyses conducted so far have already imposed to the historiography the phrase “university without a body”, whose power of suggestion cannot be denied, but, as any definition, it is both expressive and restrictive. So as to give it a full comprehensive value, the research should aim at *reconstituting intellectual biographies* and especially *the concrete*

way in which the act of knowledge was conducted, as already revealed in the journal "Historia Univesitatis Iassensis". Regarding the last of the above mentioned themes, it cannot be superfluous to note that without a detailed analysis of the subjects taught and of the relationship between professors and students we will not be able to make an honest evaluation of successes and failures of the University in its formative dimension. From this perspective, two examples must be mentioned: that regarding the Faculty of Theology, amply documented in the current issue of the University Museum's journal, and that of the Faculty of Medicine, about whose beginnings there is an ample apologetic literature, while, in fact, the lack of qualified staff and the students' lack of interest forced them to agonize before their inevitable failure.

The mention of these challenges brings to the fore the question regarding the *social adhesion of the university project*, as it is known that the institution proved less attractive to students, at least in the first part of its existence. This is also because the institutional structures of the state did not allow, for a long time, the practical application on the labor market of diplomas and certificates issued by the University of Iași. Regarding *the status of students*, in all meanings, from opportunities open to intellectual training, to multiple possibilities of social representation, there is already a great field of research, and many solid results were published. At the same level of interaction with the society there is also *the participation of academics in major debates that animated the Romanian society* in the second half of the nineteenth century and the first half of the following one. It is known that the academic milieu was an active receptacle of all social and political tensions that had broken down, only to express them afterwards in a radical manner. From this perspective, *anti-Semitic* manifestations and the emergence of *extreme left-wing* ideas require the expansion of the research on public events raised by these schools of thought and especially how they transformed the entire academic life.

On *the place of the university in the new interwar Romania* there were papers written mostly from the point of view of marginality to which the University of Iași was pushed, and those who addressed this problem only took a rhetoric that dominated the relationship between the institution of Iași and those in the capital. It is proper that this sterile reproductive perspective is put aside and the discussions focus on the real reasons that led to the dispossession of the university in the Moldavian capital of many of its symbolic attributes to the benefit of other academic centers, according to the new strategy of the national state.

Not even the topic on the *political involvement of academics in the interwar period* emancipated at the historiographical level, although papers on political history and monographies dedicated to various academic

personalities also reached this subject to a greater or lesser extent. *The impact of the communist regime* on the University is a topic that is only in the preliminary state of the research, as proved again by some studies reunited in our journal. The research on *how the institution continued its existence under the communist regime* is, in fact, a key challenge, as an expression of the intellectual desire for discovering the past and as a form of reflection on our current identity.

In conclusion, one can affirm that studies on the history of the University of Iași knew a discontinuous evolution, with a massive historiographical production that celebrated anniversary moments. This reality determined that synthesis were preferred in the damage of detailed studies, thematic approaches and case studies. In recent years researches have become more applied, have referred to a solid methodological support and have used various sources, most of them, unpublished.

Les histoires de l'Université de Iași: réflexions historiographiques

(Résumé)

Mots-clés: *histoire, historiographie universitaire, anniversaires, Université de Iași*

L'Université de Iași est la première institution moderne qui a été fondée en Roumanie, le 26 Octobre 1860, un an après l'unification de la Moldavie et de la Valachie. Peu de temps après on a cherché à trouver les origines les plus anciennes de l'établissement académique, ce qui a déclenché une véritable polémique concernant le lien entre l'enseignement supérieur médiévale et moderne. Un autre sujet important de débat a concerné le rôle que devait jouer l'Université de Iași dans la modernisation de la société roumaine et si elle était capable de former une élite à même d'imposer des réformes d'inspiration occidentale. Ces dilemmes de l'identité ont fait qu'à chaque anniversaire de l'université dans la capitale de la Moldavie on lance une série de productions historiographiques ayant le rôle de tels bilans de parcours.

Depuis le premier annuaire de l'université, publié pour l'année 1895-1896, on a visé à récupérer le passé dans le cadre d'un effort pour légitimer ce qui justifie un regard rétrospectif sur l'enseignement supérieur à Iași. Le premier effort reconstitutif cohérent a été occasionné par le Jubilé de l'Université en 1911 dans le cadre du volume publié à cette occasion étant reconstituée l'histoire institutionnelle du dernier demi-siècle. Les annuaires de la période de l'entre-deux-guerres présentent, à quelques exceptions près, les informations à jour sur diverses questions purement administratives, le

côté quantitative étant ponctué seulement par la reconstitution des entités au sein de l'Université. Un repère important dans l'évolution des recherches sur l'Université de Iași représente les contributions circonscrites au moment anniversaire de 1960. Les volumes publiés à cette occasion contiennent des réévaluations quantitatives importantes, aussi bien que des déclarations interprétatives qui conservent toujours leur viabilité.

Cependant, l'architecture historiographique du volume a été strictement calibré conformément à la manière dont le régime communiste pensait le moment anniversaire. Ont suivi les deux volumes publiés en 1985 aux éditions Junimea, coordonnés par les professeurs Gheorghe Platon et Vasile Cristian. Dans le contexte de l'époque, ces contributions consacrées à la reconstruction de l'histoire et au développement de la science ont réussi à obtenir un rendement scientifique maximal à une époque de contrôle idéologique total.

La réalisation d'un siècle et demi d'existence de l'Université de Iași a imposé de reprendre la recherche de l'histoire de la plus ancienne institution d'enseignement supérieur de la Roumanie moderne. L'effort historiographique a culminé avec le massif tome anniversaire coordonné par les professeurs Gheorghe Iacob et Alexandru-Florin Gheorghe Platon. L'approche éditoriale approfondie a été déroulée dans le cadre de la délivrance de contraintes propres à la période communiste, qui a permis l'élimination du lest idéologique. Réalisées d'après toutes les normes scientifiques en vigueur, les études incluses dans le volume évitent la tentation du festivisme anniversaire qui a parasité la majorité des contributions précédente.

Les nouvelles approches historiographiques devront approfondir certains des problèmes essentiels du domaine comme: le modèle institutionnel adopté par l'Université, la question des rapports avec les autorités centrales, l'évolution du personnel académique, y compris la reconstitution des biographies intellectuelles et en particulier de la façon concrète dont l'acte de connaître se déroulait. D'autres questions clés concernent l'adhésion sociale du projet universitaire, le statut des étudiants et la participation des universitaires aux grands débats qui ont animé la société roumaine dans la seconde moitié du XIXe siècle et la première moitié du siècle suivant.

Il est connu que le monde académique n'a pas évolué distinctement de l'espace politique, ce qui impose une réévaluation de l'émergence des manifestations antisémites et des idées de l'extrême gauche. L'impact de la mise en place du régime communiste et l'évaluation de la façon dont l'institution a traversé la période communiste, constituent également des sujets qui ne sont que dans les étapes préliminaires de la recherche.

Les études sur l'histoire de l'Université de Iași ont parcouru un itinéraire syncopé, marqué par les productions historiographiques massives célébrées par les moments anniversaires. Cette réalité a fait que les tentatives de synthèse soient préférés aux reconstructions de détail, les approches thématiques et des études de cas. Au cours des dernières années, les recherches sont devenues plus appliquées, grâce à un appui méthodologique solide.

Considerații privitoare la deschiderea Gimnaziului Vasilian

Adriana RADU

Cuvinte cheie: *învățământ public, Gimnaziul Vasilian, regulamente școlare*

Introducere

Educația constituie un indicator al civilizației și progresului unei comunități, iar nivelul și accesul tinerilor la sistemul de învățământ reprezintă, poate cel mai fidel, acest fapt. Cercetarea evoluției principalelor „școli înalte” din Moldova pre-Regulamentară este motivată de punerea în valoare a unei asemenea experiențe. Ipoteza de la care am plecat a fost aceea că nu putem vorbi de mai multe instituții de acest nivel, fiecare cu propria identitate, ci de una singură, existentă în această perioadă, care a fost reformată și reorganizată în mai multe rânduri. Astfel, deși în studiile realizate până în prezent, școlile de acest nivel, care au funcționat între anii 1640-1835, respectiv Colegiul Vasilian, Școala Domnească/Academia Domnească, Gimnaziul Vasilian, au fost tratate ca instituții independente, încercăm mai departe să nuanțăm această poziție.

Reorganizarea acestor „școli înalte”, realizată în repetate rânduri pe parcursul celor două secole, a fost un proces amplu și complex, desfășurat pe o perioadă îndelungată, de la câțiva ani până la câteva decenii, rezultatele depinzând de atitudinea domnitorului și a elitei politice față de sistemul educativ, de existența finanțării și, nu în ultimul rând, de contextul intern și extern. Astfel, reformarea Colegiului Vasilian, redenumit apoi Școala Domnească, a durat aproape două decenii, primele măsuri concrete fiind luate de către Antioh Cantemir (1706)¹, dar instabilitatea politică a dus la amânarea proiectului până în primăvara anului 1714, în timpul lui Nicolae Mavrocordat.

Ca și în cazul Școlii Domnești, organizarea Gimnaziului Vasilian a fost un proces de durată, etapizat, primele demersuri făcându-se la scurt timp după înlăturarea regimului fanariot. Deschiderea oficială a avut loc în anul 1828, dar, până la elaborarea *Regulamentului Organic*, a funcționat cu întrepreri, având la bază regulamente provizorii, manuale puține și

¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, editat de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000, p. 268-276.

personal didactic insuficient. Obiectivul principal al acestui demers este realizarea unui tablou cât mai complex, unitar și integrat, cu privire la deschiderea Gimnaziului Vasilian, pe baza utilizării unor izvoare inedite aflate la Arhivele Naționale Iași, precum și a unor acte publicate în diferite colecții, dar care au fost transcrise incomplet, cu erori sau ale căror interpretări au modificat sensurile textelor.

Printre documentele inedite se cuvine să amintim *Regulamentul provizoriu pentru Gimnazia Vasiliană*, un memoriu aparținând lui Gheorghe Asachi, intitulat *Instrucția publică de astăzi a Moldovei*, precum și mai multe liste cu cheltuielile făcute pentru școlile din Iași, în care sunt menționate numele profesorilor, lefurile acestora, materialele didactice achiziționate (colecția „Litere Gh. Asachi”). Un alt act important este *Foia învățăturilor urmate pe semestrul de iarnă 1832 la Gimnazia Vasiliană*, în care, pe lângă numele dascălilor și numărul elevilor, sunt indicate și materiile studiate (colecția „Foi volante”). În realizarea demersului nostru, de un real folos ne-a fost *Albina Românească*, atât ediția bilingvă tipărită, cât și forma microfilmată pentru exemplare din anii 1830, 1831 și 1833. Utilizarea acestui tip de bibliografie a fost utilă atât prin prisma obținerii unor date despre învățământul moldav, cât și a receptării rolului educativ și civic pe care presa – aflată la începuturile sale – îl avea în frageda societate moldovenească.

Deși subiectul fondării/reorganizării acestei școli a fost abordat tangențial în unele lucrări de sinteză referitoare la învățământul ieșean, publicate de istorici precum A. D. Xenopol², V. A. Urechia³, N. Iorga⁴, Constantin I. Andreescu⁵, Constantin C. Giurescu⁶, o abordare strict referitoare la începuturile Gimnaziului Vasilian lipsește istoriografiei românești. De asemenea, deși au existat contribuții referitoare la biografia unor personalități de seamă ale culturii românești, care au jucat un rol important în domeniul școlar – cea mai notabilă fiind cea a lui Gheorghe

² A. D. Xenopol, Constantin Erbiceanu, *Serbarea școlară la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională, 1885; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, București, Editura Elf, 2009.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, vol. I-IV, București, Imprimeria Statului, 1892-1901.

⁴ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

⁵ Constantin I. Andreescu, *Evoluția învățământului în Moldova și istoricul Liceului Național din Iași (1835-1935)*, Iași, Tipografia Brawo, 1935.

⁶ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, București, Editura Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1948.

Asachi⁷ – o analiză a evoluției Gimnaziului Vasilian, de la deschiderea sa până la separarea cursurilor superioare prin fondarea Academiei Mihăilene, nu a fost încă realizată.

Primele demersuri, reînnoirea unei tradiții

Deși cei mai mulți istorici au apreciat că organizarea acestei instituții de învățământ reprezintă o consecință imediată a elaborării celor două anafore, de la 15 august 1827 și de la 1 ianuarie 1828⁸, considerăm că primele demersuri s-au făcut mult mai devreme, până la jumătatea deceniului al treilea, un rol important în această direcție jucându-l Gheorghe Asachi. Astfel, în perioada când a fost agent diplomatic la Viena (1822-1828), marele cărturar a continuat campania începută în favoarea școlilor naționale, fiind în permanentă corespondență cu boierii moldoveni, cărora le solicita sprijin pentru modernizarea legislației și fonduri pentru redeschiderea instituțiilor de învățământ din Iași.

La 28 februarie 1823, Alexandru Beldiman îi răspundea lui Asachi la cele două epistole enorme trimise de acesta, arătând că ar trebui mai întâi să-i cunoască bine pe compatrioții săi și apoi să-și pună problema dacă le-ar putea cere elaborarea de legi în favoarea școlilor, apreciind că acele bune intenții erau mai degrabă sortite eșecului. Boierul moldovean era destul de sceptic în privința realizării unui asemenea proiect, îndemnându-l pe înaltul cărturar să renunțe: „În consecință, am judecat că meritați pe deplin un loc la casa de nebuni, unde veți avea ocazia să observați că nebunia celor care sunt închiși nu diferă decât în aparență de nebunia celor care se mișcă liber pe scena lumii. Astfel, renunțați la speranța dumneavoastră și iubiți”⁹. Cu toate acestea, Gheorghe Asachi a continuat cu entuziasm demersul său, apelul privind donațiile către școli fiind recepționat pozitiv. În anul 1827, serdarul

⁷ N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962

⁸ A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, Iași, Tipografia Națională, 1885, p. 30 și urm.; V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, vol. IV, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 117 și urm.; Dumitru Pompeiu, *Monografia Liceului „Național” din Iași*, Iași, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp., 1906, p. 5 și urm.; Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, p. 94; Constantin I. Andreescu, *Evoluția învățământului în Moldova și istoricul Liceului Național din Iași*, p. 27 și urm.; Valerian Popovici, *Învățământul în limba națională până la 1860*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, Intreprinderea Poligrafică, 1960, p. 37 și urm.; N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi organizatorul școlilor naționale din Moldova*, p. 55 și urm.

⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 227.

Chiriac a încredințat Episcopiei din Roman fonduri în vederea sprijinirii copiilor săraci¹⁰ (șapte ani mai târziu a făcut donații și către școala publică din Roman¹¹), iar Temelie Tadela a depus 40.000 de lei la Mitropolie, o parte din dobânda acestei sume fiind alocată școlii din Iași¹².

Cea din urmă donație a fost făcută către școala începătoare din cadrul mănăstirii Trei Ierarhi, care funcționa în 1825, așa cum reiese dintr-o plângere adresată Episcopiei Învățăturilor Publice la 17 august 1836. Conform acestui act, Ioan Silvescu¹³ fusese orânduit în 1825 dascăl la această instituție de către Veniamin Costache, iar, până în 1828, a purtat singur această sarcină¹⁴. În 1826, mitropolitul Moldovei l-a numit pe Gheorghe Săulescu, care fusese trimis la studii la Viena cu sprijinul său, să conducă Școala de la Trei Ierarhi¹⁵. Deschiderea unei școli, înainte de anul 1828, este atestată și de o listă a cheltuielilor făcute în 1827, care arată că în acest an își desfășurau activitatea cel puțin trei profesori – unul grec, al cărui nume nu este menționat, preotul Ioan (Silvescu) și dascălul Gheorghe (Săulescu) – și că au fost achiziționate cărți, printre care și *Lexiconul conversației*¹⁶. Cel mai probabil, în afară de clasa începătoare cu predare în limba română, se țineau și cursuri de greacă, întrucât este atestat un dascăl, iar referendariul școlilor afirma că, în cadrul acestui lăcaș, fusese „odinioară o școală mare”, care, înainte de organizarea din anul 1828, fusese redusă doar la o clasă începătoare cu predare în limba greacă¹⁷.

Când reorganizarea învățământului din Iași începea să prindă contur, orașul a fost cuprins de focul cel mare din 19 iulie 1827, care a mistuit complet clădirile fostei Academii Domnești de lângă Mitropolie și parțial chiliile de la Trei Ierarhi, în care era adăpostită școala începătoare¹⁸.

¹⁰ *Ibidem*, vol. IV, p. 227.

¹¹ *Albina Românească*, nr. 13, 21 ianuarie 1834, p. 55.

¹² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 228.

¹³ În volumul I al lucrării lui V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, este menționat dascălul Ioan Silivescu, iar în volumul al IV-lea, *Iconomul Silvestru*, dar, cel mai probabil, este vorba de una și aceeași persoană.

¹⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 106 și vol. IV, p. 228. Din 1828, în contextul organizării școlii, a trecut profesor la cursurile normale din cadrul aceleiași instituții, ulterior fiind numit dascăl la școala din Huși.

¹⁵ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 55-56.

¹⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași (în continuare, SJAN-Iași), Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

¹⁷ Gheorghe Asachi, *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire până la an 1843 și un proiect pentru a lor reformă*, Iași, Institutul Albinei, 1845, p. 3.

¹⁸ Victor Gomoiu, *Începuturile învățământului superior în România*, în „Buletinul Institutului de Științe al României”, nr. 6, 1940, p. 35.

Însă, la mai puțin de o lună de la această catastrofă, în contextul verificării veniturilor Caselor Publice de către Divan, mitropolitul Veniamin Costache și marii boieri au întocmit o anaforă (15 august 1827), prin care au cerut calcularea fondurilor Casei Școlilor și reluarea strângerii acestora pentru a asigura veniturile necesare în vederea construirii unei clădiri noi, în care să funcționeze instituția. Semnatarii au venit cu propunerea amplasării acesteia în curtea mănăstirii Golia și nu pe locul Academiei Domnești, deoarece acolo nu exista nici spațiu suficient și nici nu era o zonă adecvată pentru desfășurarea activității didactice, întrucât era situată în apropierea unor dughene și hanuri. De asemenea, au solicitat ca, după ridicarea noii clădiri, să fie numiți dascăli pentru învățarea limbii române, dar și a altor limbi folosite, în funcție de veniturile existente¹⁹. Domnitorul Ioniță Sandu Sturza a aprobat anaforaua întocmită, fiind de acord cu recalcularea veniturilor școlilor și deschiderea unei instituții cu predare în limba română, însă a evitat să dispună construirea unei clădiri în incinta de la Golia, apreciind că hotărârea va fi luată după consultarea preoților de la mănăstirile „din jos”²⁰.

Pentru a grăbi deschiderea școlii, la 1 ianuarie 1828, Epitropia a emis o nouă anaforă, prin care a propus ca instituția să își țină cursurile în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi, deoarece nu exista nici timp, nici bani suficienți pentru ridicarea unei clădiri noi. În vederea asigurării spațiului necesar desfășurării activității didactice, precum și găzduirii elevilor și profesorilor, membrii Epitropiei au apreciat că trebuie reparate chiliile mănăstirii afectate de incendiu, urmând ca sumele aferente să fie acoperite din veniturile Casei Școlilor²¹. Prin hrisovul din 28 martie 1828, domnitorul Ioniță Sandu Sturza a aprobat anaforaua, considerând cuprinsul ei întru totul potrivit cu „obștescul folos”, dar a hotărât ca reparațiile necesare să fie făcute din banii mănăstirii, nu ai școlii²². Propunerea privind schimbarea locației de la Golia la Trei Ierarhi a fost făcută deoarece, în urma încheierii convenției de la Akerman²³, tensiunile dintre egumenii greci ai mănăstirilor închinat și administrația țării, dornică să sporească veniturile Vistieriei, se

¹⁹ Theodor Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1886, p. 93-95.

²⁰ *Ibidem*, vol. VII, p. 91-93.

²¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 229-230.

²² *Ibidem*, p. 230-231.

²³ Potrivit acestei convenții, guvernul otoman a hotărât ca averile mănăstirilor închinat din Principate să fie puse din nou sub administrarea egumenilor greci trimiși de la „locurile de jos”, în condițiile în care, după 1821, aceasta fusese încredințată pământurilor.

accentuaseră²⁴, iar amplasarea școlii în cel din urmă lăcaș era justificată de faptul că aici funcționase Colegiul Vasilian, înființat în 1640. Această idee a fost avansată în contextul descoperirii de către Gheorghe Asachi, într-o bibliotecă din Galiția, a hrisovului lui Gheorghe Ștefan, care amintea de școala întemeiată de domnitorul Vasile Lupu în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi și de dania făcută pentru întreținerea ei și anume trei moșii: Tămășenii, Adjudenii și Răchiștenii din ținutul Roman²⁵.

În ceea ce privește data înființării Gimnaziului Vasilian sau, mai bine zis, a reluării cursurilor școlii din cadrul mănăstirii Trei Ierarhi, au fost formulate mai multe ipoteze, toate încadrându-se în intervalul 1 ianuarie 1828, când a fost elaborată cea de a doua anaforă, și 1 mai 1828, dată la care a fost încheiat unul dintre contractele cu profesorii instituției²⁶. În sinteza cu privire la *Istoria românilor*, A. D. Xenopol menționa că la 1 ianuarie 1828 s-a deschis școala numită Vasiliană după numele lui Vasile Lupu²⁷. Istoricul N. Iorga aprecia că la acea dată s-a aprobat începerea cursurilor, „dar se lucra la clădire încă în primăvară, când se încheie cutare contract și cu profesori”²⁸. În discursul rostit de către Mihail Sturdza cu prilejul examenului din 26 aprilie 1833, episcopul școlilor preciza: „După înturnarea în sânul patriei din îndelungata și trista pribegie, cu puțință au fost Epitropiei Învățăturilor Publice, prin osârdnică înrâurire a întâiului efor, Preasfinția Sa părintele mitropolit, a ridicat la 1 ghenarie 1828 din surpările

²⁴ N. C. Enescu, *Un proces dintre epitropii mănăstirii Trei Ierarhi-Iași și Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova, în perioada Regulamentului Organic*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 9-12, Iași, 1961, p. 638-640.

²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 117; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, vol. I, Iași, Editura Dosoftei, 1999, p. 475-477. Actul a fost publicat și de Teodor Codrescu în *Uricariul*, vol. III, p. 279-280 și de A. D. Xenopol și Constantin Erbiceanu în lucrarea *Serbarea școlară la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, p. 183 și urm. Deși unii cercetători au susținut că acest act este fals sau și-au exprimat îndoiala asupra autenticității lui, în întregime sau parțial – printre aceștia numărându-se P. P. Panaitescu, N. Iorga, Valerian Popovici, Constantin Ciuhodaru – prin publicarea de către istoricul Petronel Zahariuc a hrisovului original emis de către Vasile Lupu la 9 mai 1640, această problemă a fost clarificată (*Actul de întemeiere al Colegiului lui Vasile Lupu de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXVII, 2009).

²⁶ A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, p. 33; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 119; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 95; Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 27; Valerian Popovici, *op. cit.*, p. 38; C. N. Enescu, *Gh. Asachi organizatorul școlilor naționale din Moldova*, p. 58.

²⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. XI, p. 231.

²⁸ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 95.

sale gimnazia și a o îndrepta către scoposul dăinuitorului”²⁹. Deși, plecând de la primele două ipoteze formulate mai sus, am putea concluziona că la 1 ianuarie 1828 a fost deschisă școala sau s-a aprobat deschiderea ei, apreciem că această opinie este eronată, la respectiva dată fiind emisă doar anaforaua de către membrii Epitropiei pentru a ridica „din surprările sale gimnazia”. Cinci zile mai târziu, conform relatărilor lui Gheorghe Săulescu, domnitorul a aprobat în mod formal anaforaua, ordonând deschiderea unei instituții în care tinerii urmau să aibă posibilitatea să învețe „științele începătoare în limba românească și latinească”, și a adus la cunoștința publicului că evenimentul urma să aibă loc la 23 ianuarie³⁰. O dovadă în plus că la 5 ianuarie 1828 s-a luat decizia organizării școlii este menționarea într-un prescript, întocmit la 1 martie 1829 de către Gheorghe Asachi, că: „organizarea în această școală va urma după cum s-au urmat la 1828 ghenarie 5”³¹.

Incertitudinea legată de data începerii cursurilor la această școală este generată de faptul că anaforaua a fost întocmită la 1 ianuarie 1828, a fost aprobată formal cinci zile mai târziu, iar hrisovul a fost emis abia la sfârșitul lunii martie, interval în care promotorii dezvoltării sistemului educativ organizau deja instituția din cadrul mănăstirii Trei Ierarhi. Pe de altă parte, formularea diverselor ipoteze reprezintă și o consecință a faptului că nu au fost înființate toate clasele în același timp. Astfel, porțile Gimnaziului Vasilian au fost deschise la 23 ianuarie 1828³², însă, la această dată, a fost înființată doar o clasa elementară³³. Cel mai probabil, la scurt timp, a fost deschisă și clasa normală, Gheorghe Asachi afirmând că: „se organiză două clase, cel întâiu elementar, după sistema lui Lancasteru, al doile după acel normal din Austria, având de profesori, cu întăritură domnească, pe cuv. sa Iconomul Ioan Silvescu, D. D. Camin. Gheorghe Seulescu și pahar. V. Fabian”³⁴. Concluzia noastră este întărită de faptul că în lista cheltuielilor Casei Școlilor, sunt menționați trei profesori – respectiv Vasile Fabian, Gheorghe Săulescu și Ioan Silvescu – remunerați începând cu 1 februarie 1828, dintre care cel din urmă a predat la clasa normală³⁵. În ceea ce privește organizarea primei clase de gimnaziu, considerăm că a avut loc la 1 martie 1828, când au fost încheiate contracte cu trei dintre profesorii

²⁹ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1886, p. 383.

³⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118.

³¹ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 383.

³² Dumitru Pompeiu, *op. cit.*, p. 74.

³³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118.

³⁴ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, p. 3.

³⁵ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

care urmau să predea la acest nivel de studii³⁶. În raportul înaintat la 18 februarie 1832 de Epitropia Învățăturilor Publice lui Mircovici, vicepreședintele Divanului, în care este prezentată evoluția așezămintelor școlare pe scurt, era menționat faptul că „Gimnazia s-a deschis la 1 martie 1828”³⁷. Tot din acest act reiese că în anul 1828 au funcționat trei clase – una începătoare, una normală și una gimnazială – dar erau studiate și obiecte extraordinare, precum limbile elină, rusă și franceză³⁸. Ipoteza organizării treptate a claselor Gimnaziului Vasilian este susținută și de istoricul V. A. Urechia, care aprecia că diferența de dată între 23 ianuarie 1828, când este atestată începerea clasei elementare, și semnarea contractului cu Gheorghe Săulescu se explică prin aceea că gimnaziul s-a instalat mai târziu decât clasa începătoare³⁹.

La 4 aprilie 1828, când a fost trimisă o adresă către Epitropie prin care domnitorul ordona din nou repararea localului de la Trei Ierarhi cu banii mănăstirii, școala funcționa și era frecventată de un număr mare de copii, în acest act precizându-se că, dacă partea clădirii care arsese se va prăbuși, „va pricinui simțitoare cheltuială monastirei, ce încă va primejdui vieața a câteva sute de copii ce în ea urmează astăzi învățăturile lor”⁴⁰. Țidula relevă și faptul că domnitorul susținea extinderea școlii naționale și, din acest motiv, a dispus repararea chiliilor pentru „a pute încăpe acolo toate clasurile învățăturilor și a se îndemâna locuința profesorilor”⁴¹. Respectiva măsură a fost pusă în aplicare până în octombrie 1828, deoarece în lista cheltuielilor pe acest an era prevăzută suma de 9.000 lei, stabilită prin contract pentru „facerea școlii” și suplimentată în același an. De asemenea, o parte din buget a fost alocat pentru achiziționarea mobilierului, a materialului didactic necesar funcționării clasei începătoare și dotării bibliotecii⁴².

Deschiderea Gimnaziului Vasilian nu a fost lipsită de dificultăți, generând un amplu conflict între Epitropie și călugării greci de la Trei Ierarhi, nemulțumiți de faptul că școala a fost așezată în cadrul acestei mănăstiri, că au fost obligați să participe la repararea chiliilor și au fost puși să achite o contribuție de cinci ori mai mare pentru sistemul educativ.

³⁶ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175, p. 182-185.

³⁷ Gheorghe Ungureanu, *Învățământul juridic în Academia Mihăileană*, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 1835-1935*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1936, p. 339.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 119.

⁴⁰ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 170 și urm.

⁴¹ *Ibidem*, vol. VII, p. 170 și urm.

⁴² SJANI, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

Astfel, la primul examen public, organizat în luna iulie a anului 1828, egumenul mănăstirii i-a amenințat pe membrii Epitropiei, menționând că vor răspunde în fața Patriarhiei pentru că au ocupat chiliile acestui lăcaș de cult, închinat la Muntele Athos. În calitate de epitrop, viitorul domn Mihail Sturdza a răspuns că Patriarhului i se poate arăta cauza înființării acestei școli, nedumerirea acestuia fiind legată de justificarea egumeniei pentru închiderea anterioară a instituției înființate de Vasile Lupu, deși era obligată să susțină acest lăcaș de educație⁴³.

Primul an de funcționare. Dificultăți și împliniri

Conform propunerilor făcute prin anaforaua din 1 ianuarie 1828, Gimnaziul Vasilian urma să cuprindă inițial două trepte de învățământ, cel primar (clasele normale de doi ani) și cel secundar⁴⁴ (clasele gimnaziale de patru ani), iar apoi să i se adauge un curs de filosofie și unul de pravile, acestea reprezentând forme incipiente ale învățământului superior⁴⁵. În primul an școlar, așa cum am arătat mai sus, nu au fost deschise toate clasele preconizate pentru cele două cicluri de învățământ, ci doar clasa I normală și clasa I gimnazială⁴⁶. De asemenea, deși nu era prevăzută în anaforauă, a fost înființată și o clasă elementară (începătoare), „după sistema lui Lancaster”, unde elevii învățau scrisul, cititul și socotitul, putându-se înscrie ulterior în clasa I normală. Această ipoteză este confirmată indirect și de precizările făcute într-un articol, publicat în paginile *Albinei Românești*: „De atunci și până la izbucnirea epidemiei au urmat învățăturile publice în acest chip: un clas de învățătură începătoare după metoda lui Lancaster; 2 clasuri pe 2 ani împărțite pentru învățături normale [...]; 4 clasuri ale gimnasei împărțite în patru ani”⁴⁷.

Deși au fost organizate doar trei clase, numărul elevilor era de câteva sute⁴⁸, însă cei mai mulți dintre aceștia urmau cursurile începătoare. Constatarea noastră se sprijină pe două argumente elocvente, respectiv faptul că în al doilea an de activitate existau opt grupe pentru clasa

⁴³ N. C. Enescu, *Un proces dintre epitropii mănăstirii Trei Ierarhi-Iași și Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova*, p. 640.

⁴⁴ Cursurile gimnaziale, desfășurate pe o perioadă de patru ani la începutul secolului XIX, corespund învățământului secundar din zilele noastre, respectiv clasele V-XII.

⁴⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 230.

⁴⁶ Gheorghe Asachi, *op. cit.*, p. 3; Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175, p. 182-185.

⁴⁷ *Albina Românească*, nr. 6, 18 ianuarie 1830, p. 17.

⁴⁸ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 170-171.

elementară⁴⁹, iar pentru susținerea acestora nu era nevoie de un număr mare de dascăli, deoarece era utilizată metoda lui Lancaster, cu ajutorul monitorilor (cei mai buni elevi), un singur profesor putând educa și 250-300 de elevi⁵⁰. Conform condicii matricole și listei cheltuielilor școlii, chiar din primul an au fost primiți 12 bursieri, cu vârste cuprinse între 8 și 15 ani, proveniți din familii de boieri, preoți, dar și fii de negustori. Mulți dintre ei și-au continuat studiile în străinătate, în special la Viena, devenind profesori, arhitecți, ingineri, ofițeri, preoți, iar unul dintre aceștia, Theodor Stamate, a obținut chiar titlul de doctor în științele fizice în capitala Austriei⁵¹.

În cadrul clasei elementare (echivalentă clasei I din zilele noastre), elevii învățau să scrie și să citească în limba română – întrebându-se în acest scop tabele lancasteriene tipărite la București în 1826 – precum și cele patru operații ale aritmeticii, programul fiind de cinci ore pe zi și desfășurându-se atât dimineața (între orele 8 și 11), cât și după amiaza (între orele 14 și 16). Pentru eficientizarea sistemului de predare-învățare, copiii erau împărțiți în mai multe grupe, în funcție de capacitate și de cunoștințele acumulate în perioada anterioară. În prima parte a programului de dimineață, toate grupele învățau să scrie, o oră sau două, dar materiale didactice folosite erau diferite, unii utilizând tăblițele de nisip, alții plăcile de piatră sau tetrajele de hârtie cu liniatură. Ulterior, toți elevii învățau să citească de pe tabele lancasteriene, iar pentru că acestea au fost tipărite și ca manuale, puteau să-și consolideze cunoștințele și acasă, urmând să fie ascultați a doua zi de către monitori. După amiaza, toate grupele reluau activitatea de scriere pentru o oră, iar, în cealaltă parte a timpului, programul elevilor era diferit, unii citind, alții învățând cele patru operații matematice (în semestrul din vară, două zile pe săptămână, cei din urmă învățau despre datoriile lor și din catehis)⁵².

Inițial, a fost numit un singur dascăl la clasa elementară, Teodor Verescu, dar, în condițiile sporirii numărului elevilor, din luna octombrie a anului 1828 a fost angajat și Emanuel Halunga (atestat, în această calitate, într-o listă a cheltuielilor școlii)⁵³. Pentru realizarea obiectivelor propuse la această clasă, Teodor Verescu se ocupa de elevii din primele grupe, învățându-i să citească tabelele lancasteriene și să scrie pe plăci, iar

⁴⁹ *Ibidem*, vol. XVI, p. 383.

⁵⁰ Ilie Popescu Teiușan, *Învățământul lancasterian în școala românească*, în *Clasici ai pedagogiei universale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 250.

⁵¹ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 33-34.

⁵² Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 383-385.

⁵³ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

Emanuel Halunga avea ca sarcină învățarea scrierii pe hârtie și a aritmeticii⁵⁴. Cei doi profesori, remunerați cu o sută de lei pe lună⁵⁵, își desfășurau activitatea didactică sub coordonarea lui Gheorghe Săulescu, în sarcina căruia se afla și supravegherea generală a claselor elementare și normale⁵⁶.

Cursurile clasei normale⁵⁷ se desfășurau pe o perioadă de doi ani, timp în care elevii studiau limba română, aritmetica și catehismul, la care se adăugau exercițiile de caligrafie și câteva științe începătoare⁵⁸, respectiv istoria, geografia și limba latină, așa cum atestă contractul încheiat de profesorul Ioan Silvan Sachelarie cu Epitropia Școlilor⁵⁹. Deoarece informațiile referitoare la evoluția instituției în această perioadă sunt lacunare, nu poate fi stabilit cu exactitate numărul dascălilor care au predat la clasele normale, însă apreciem că erau prevăzuți cel puțin doi. Printre argumentele aduse în sprijinul acestei afirmații se numără faptul că discipline precum aritmetica și catehismul erau prevăzute în anaforauă, dar nu și în contractul încheiat cu profesorul Ioan Silvan Sachelarie, ceea ce ne conduce la ideea că acestea erau predate de un alt dascăl. De asemenea, cursurile clasei elementare se desfășurau atât dimineața, cât și după amiaza, cinci ore pe zi, iar cele de la clasa normală nu puteau fi doar trei ore pe zi, înainte de prânz⁶⁰. Cel mai probabil, al doilea dascăl a fost numit în 1829, deoarece într-o listă a cheltuielilor școlii valabilă pentru acest an și următorul, până în aprilie, este menționat dascălul Gheorghe, care a primit suma de 400 de lei pentru o perioadă de 8 luni. Nu excludem ca dascălul menționat în această listă să fie de fapt Gheorghe Filipescu, atestat ca profesor al normei din anul 1830⁶¹.

În cadrul claselor gimnaziale, elevii studiau limba română, limba latină, religia, filologia, biografia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, moralul, economia, istoria naturală, geografia, arheologia și mitologia⁶². Aceste discipline erau predate pe parcursul celor patru ani, de

⁵⁴ *Albina românească*, nr. 6, 18 ianuarie 1830, p. 17.

⁵⁵ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

⁵⁶ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XVI, p. 383-385.

⁵⁷ Noțiunea de clasă normală este utilizată pentru a desemna învățământul primar, după modelul celui din Transilvania, inspirat de sistemul austriac, și nu în sensul de instituție care se ocupa cu pregătirea învățătorilor.

⁵⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 229.

⁵⁹ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 184.

⁶⁰ *Ibidem*, vol. VII, p. 184 și vol. XVI, p. 383-385.

⁶¹ *Albina românească*, nr. 6, 18 ianuarie 1830, p. 17.

⁶² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 229; Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175, p.182-185.

către profesori angajați prin contract, care aveau și obligația de a întocmi manualele necesare. Astfel, Gheorghe Săulescu ținea cursurile de limba română cu toate părțile ei, adică gramatica, sintaxa, prozodia, stilul, inclusiv filologia, la care se adăugau istoria, logica, retorica, mitologia, poezia, arheologia și istoria naturală, programul zilnic al acestuia fiind de trei ore. Vasile Fabian avea același program, predând limba latină cu toate părțile ei, adică gramatică, sintaxă și autorii clasici, precum și aritmetica, algebra, geometria și geografia. Părintele econom Constandin Facaș ținea cursuri de catihism, istorie biblică, morala biblică și istoria ecleziastică, câte o oră și jumătate pe zi⁶³.

Conținutul contractelor încheiate la 1 martie 1828 între acești „vrednici profesori români pământeni” – economul Constantin Facaș, Vasile Fabian și Gheorghe Săulescu de la clasa gimnazială și iereul Ioan Silvan Sachelarie de la cea normală – și Epitropia Școlilor erau aproape identice⁶⁴. Profesorii aveau obligația de a preda după manuale întocmite în conformitate cu regulamentul școlar, iar, în cazul în care acestea nu erau elaborate, contribuind la întocmirea lor și fiind răsplățiți de către Casa Școalelor. Existau și câteva diferențe, profesorul Vasile Fabian fiind remunerat cu 3.600 lei, iar Gheorghe Săulescu cu 3.000 lei, plățiți anual în două rate, pentru efectuarea a trei ore pe zi, în timp ce economul Constantin Facaș ținea o oră jumătate zilnic pentru 1.000 de lei, iar Ioan Silvan Sachelarie primea 1.200 de lei pentru trei ore, cel din urmă fiind dascăl la clasa normală (prin aceste contracte se mai stabilise că primii doi dascăli urmau să țină normă dublă în anul următor, când se înființa clasa a II-a gimnazială). Pentru efortul depus, în afară de salariu, dascălilor li se asigura și locuință (în incinta școlii), lemne pentru foc, lumânări și câte o pâine și o oca cu vin în fiecare zi. Alegerea celor patru profesori nu a fost aleatorie, Epitropia Școlilor numindu-i pe aceștia deoarece aveau o reputație foarte bună, erau apreciați pentru cunoștințele solide și pentru că dovediseră că sunt zeloși lucrători pentru cultura „junimii pământene”⁶⁵.

În anaforaua elaborată la 1 ianuarie 1828 era prevăzut că, atunci când școala va dispune de veniturile necesare pentru a plăti mai mulți profesori, trebuia introdusă și limba greacă, iar, dacă tinerii doreau să studieze și alte limbi străine, puteau fi urmate facultativ, cu condiția să fie susținute financiar de către părinți. O parte dintre aceste propuneri au fost

⁶³ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175 și 182-183.

⁶⁴ În ceea ce privește contractul lui Gheorghe Săulescu, la sfârșitul său este menționată data de 1 mai 1828, dar el este numit profesor de la 1 martie același an. În acest caz, apreciem că, fie este vorba de o greșeală de transcriere, fie actul a fost încheiat mai târziu, dascălul funcționând de la 1 martie.

⁶⁵ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175 și 182-183.

puse în aplicare chiar de la sfârșitul anului 1828, când au fost introduse mai multe cursuri extraordinare, respectiv muzica (din luna octombrie), limba franceză (de la 1 noiembrie) și limba rusă (de la 1 decembrie), așa cum relevă lista cheltuielilor acestei instituții⁶⁶. Indiferent de disciplina predată, toate orele de la Gimnaziul Vasilian erau susținute în limba română – instaurându-se definitiv învățământul național – care avea drept scop principal formarea tinerilor în spiritul dragostei de patrie, a aplicării legilor și a înțelegerii slujbele bisericești⁶⁷. Cursurile Școlii de la Trei Ierarhi se desfășurau în fiecare zi, cu excepția sărbătorilor religioase și a vacanțelor, stabilite pentru perioada 15 iulie-15 august, în care erau zile foarte călduroase, respectiv 20 septembrie-1 octombrie, în perioada culesului⁶⁸.

Clasele Gimnaziului Vasilian

Învățământul primar	Clasa elementară*
	Clasa I normală*
	Clasa a II-a normală
Învățământul secundar În perioada următoare, acesta va evolua spre ceea ce numim astăzi învățământ secundar inferior (clasele V-VIII) și învățământ secundar superior (clasele IX-XII).	Clasa I de gimnaziu*
	Clasa a II-a de gimnaziu
	Clasa a III-a de gimnaziu
	Clasa a IV-a de gimnaziu

*În primul an școlar (1828-1829) au funcționat doar trei clase. Cursurile extraordinare au fost introduse spre sfârșitul acestui an, cel mai probabil experimental.

Pentru a asigura spațiul necesar funcționării Școlii de la Trei Ierarhi, domnitorul Moldovei a ordonat repararea fără întârziere a chiliilor din partea sudică a mănăstirii, cu cheltuiala acestui lăcaș de cult⁶⁹, zidirea unor case noi în cuprinsul acesteia⁷⁰ și au fost cumpărate, până în aprilie 1829, mai multe clădiri din apropiere, pentru care s-a plătit suma de 2.300 lei⁷¹. În aceste condiții, apreciem că propunerea făcută inițial de a găsi o altă locație

⁶⁶ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 33-34.

⁶⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 228-230.

⁶⁸ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 171-175, p. 182-183.

⁶⁹ Gheorghe Asachi, *Question de l'instruction publique en Moldavie*, Iassy, 1858, p. 14

⁷⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 230-231; Gheorghe Asachi, *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova*, p. 3.

⁷¹ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 33-34.

pentru clasele gimnaziale, iar la Trei Ierarhi să rămână doar cele normale⁷², a fost amânată. Tot în primul an școlar, a fost deschisă biblioteca și au fost achiziționate materialele didactice, așa cum relevă lista cheltuielilor pentru anul 1828, unde sunt prevăzute „o broască la vivliotecă”, „cercuri cu cârlgele lor la Lancastru”, „câte 30 [...] tij la Lancastru”⁷³. Pentru a scoate în evidență faptul că Gimnaziul Vasilian continuă tradiția Colegiului Vasilian, instituție de învățământ înființată de către domnitorul Vasile Lupu la 9 mai 1640⁷⁴, fondatorii au comandat și un sigiliu⁷⁵, având ca emblemă „porumbelul Duhului Sfânt” și „ochiul lui Dumnezeu”, cu inscripția „1828. Sigiliul Gimnaziei Vasiliene urzite la 1644”⁷⁶.

Școala și-a desfășurat activitatea fără întrerupere timp de un an, în ciuda evenimentelor politice din primăvara anului 1828, care, deși au frânat dezvoltarea firească, nu au dus la închiderea acesteia. La 7 mai, trupele țariste pătrundeau în Moldova, iar, după sosirea lor la Iași, rușii au dorit să înființeze spitale și depozite de muniție în clădirile în care funcționau Seminarul de la Socola și Gimnaziul Vasilian. Datorită intervenției energice a mitropolitului Veniamin Costache, cea din urmă instituție a scăpat de pericolul închiderii, însă, lângă mănăstirea Socola, au fost așezate „manutanțe”, care, aprinzându-se, au dus la arderea acesteia și a seminarului⁷⁷.

La 20 iulie 1828 a avut loc prima evaluare semestrială a elevilor Gimnaziului Vasilian, iar la 20 februarie 1829 s-a desfășurat primul examen public de sfârșit de an școlar. La cel din urmă eveniment, au fost invitați de către eforii școlii și reprezentanți ai boierimii pentru a observa progresele realizate de către tinerii moldoveni. În prezența înaltelor fețe, a fost sfințit steagul școlii, iar, apoi, s-a trecut la evaluarea tinerilor, care au demonstrat prin cunoștințele acumulate că metodele folosite de către profesori dăduseră rezultate și că științele se puteau studia și în limba română. După examinare,

⁷² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 230.

⁷³ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 33-34.

⁷⁴ Instituție de învățământ care a fost grecizată la sfârșitul secolului al XVII-lea și reorganizată în mai multe rânduri sub numele de Școala Domnească, respectiv Academia Domnească.

⁷⁵ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 33-34.

⁷⁶ Victor Gomoiu, *op. cit.*, p. 36. Menționarea anului 1644 pe sigiliul Gimnaziului Vasilian, ca dată de fondare a Colegiului Vasilian, în loc de 1640, se explică prin faptul că la începutul secolului al XIX-lea, nefiind încă descoperit hrisovul care să ateste întemeierea, unii cercetători apreciau că acesta este anul fondării. În realitate, în 1644 fusese ridicată o nouă clădire pentru Școala Vasiliană.

⁷⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 120.

mitropolitul Veniamin Costache a împărțit premii elevilor silitori, îndemnându-i și pe ceilalți să fie preocupați de studiu pentru a fi folositori patriei, iar Gheorghe Asachi a citit un sonet compus de el pentru această solemnitate. Evenimentul a fost relatat de presa din Franța, Rusia, Germania⁷⁸, iar Ion Heliade-Rădulescu a publicat în *Curierul românesc* o scrisoare primită de la Iași în care era descrisă pe larg ceremonia organizată cu acest prilej și un articol care scotea în evidență faptul că școala întemeiată de către domnitorul Vasile Lupu a decăzut din cauza egumenilor greci, dar a fost reorganizată în 1828, rezistând invaziei rusești din același an⁷⁹.

În ziua desfășurării primului examen anual de la Gimnaziul Vasilian, Gheorghe Asachi a adresat un memoriu generalului rus L. M. Minciaky, în care sublinia necesitatea apariției unui periodic pentru a dezvolta gustul pentru lectură și a facilita, în acest fel, răspândirea științelor. Apelul său nu a rămas fără răspuns, la 15 mai 1829 văzând lumina tiparului *Albina Românească*, sub direcția lui Gheorghe Asachi și avându-i redactori pe profesorii Gheorghe Săulescu și Vasile Fabian⁸⁰.

Înainte de încheierea primului an școlar, a izbucnit ciuma, care a îmbrăcat forme violente în lunile următoare, ducând la închiderea tuturor instituțiilor de învățământ din Moldova și din Țara Românească, inclusiv a Gimnaziului Vasilian⁸¹. Deși au fost înscriși 3 bursieri, frații Dimitrie, Simion și Grigore⁸², aceștia nu au mai ajuns să fie adăpostiți în cadrul Institutului Național pentru a urma cursurile „școlii înalte” de la Trei Ierarhi. Epidemia s-a prelungit până în aprilie 1830, înregistrându-se un număr mare de decese în rândul elevilor cursanți; alții, de teama contaminării, au renunțat la studii, astfel încât, atunci când s-a pus problema redeschiderii școlii, cei mai mulți dintre tinerii înscriși erau „noviți și începători”⁸³. În toamna anului 1829, a avut loc și un mare cutremur, ce a afectat serios clădirea Gimnaziului de la Trei Ierarhi: „Goticele bolți de 165 de ani ale Gimnaziului noastre Vasiliene [...] pe alocurea s-au hâit”⁸⁴. Pe lângă aceste evenimente – război, epidemii, cutremur – care au frânat evoluția firească, un alt factor care a determinat întârzierea reorganizării instituției a fost plecarea lui Gheorghe Asachi în iulie 1829 la București, în calitate de

⁷⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 148 și vol. IV, p. 233.

⁷⁹ *Albina românească*, nr. 6, 18 ianuarie 1830, p. 17.

⁸⁰ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VIII, p. 103-106.

⁸¹ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 123.

⁸² Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 197.

⁸³ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 32-33.

⁸⁴ *Albina Românească*, nr. 50, 5 noiembrie 1829, p. 78.

secretar al comisiei de redactare a *Regulamentelor Organice*, unde a rămas până în martie 1830⁸⁵. Astfel, Gimnaziul Vasilian a rămas închis aproape un an, iar, în acest interval, singurul eveniment notabil a fost serbarea organizată la 30 ianuarie 1830 în cinstea domnitorului Vasile Lupu, ocazie cu care în *Albina românească* a fost publicată o dare de seamă asupra mersului Școlii de la Trei Ierarhi, de la organizare până la închiderea ei din cauza ciumei⁸⁶.

Reluarea cursurilor. Consolidare și perspective

În perioada șederii la București, Gheorghe Asachi a fost în strânsă legătură cu oameni de cultură din Muntenia care lucrau la reformarea învățământului, iar după reîntoarcerea la Iași (7 aprilie 1830), împreună cu Mihail Sturza și Iordache Catargiu, marele cărturar a trecut imediat la reorganizarea Gimnaziul Vasilian. Astfel, la 13 aprilie 1830, Direcțiunea Învățăturilor Publice anunța că acesta își va redeschide porțile la 1 mai, fiind chemați toți școlarii și stipendiștii care urmaseră cursurile în anul anterior, dar și alți doritori⁸⁷. La 22 aprilie 1830 a fost finalizat *Regulamentul provizoriu pentru Gimnazia Vasiliană*, pe baza căruia a funcționat instituția până la intrarea în vigoare a *Regulamentului Organic* și elaborarea noii legislații școlare. Acesta reglementa modalitatea de admitere, numărul claselor, obiectele de studiu, programul, îndatoririle elevilor și atribuțiile dascălilor. Pentru a asigura o pregătire solidă și un climat de ordine și emulație, Regulamentul stabilea că elevii aveau acces la cursurile extraordinare doar în condițiile participării la cele ordinare, iar profesorii erau îndrumați să folosească metode adecvate, să nu-i încarce inutil pe învățăcei cu informații nefolositoare și să se apropie de ei cu blândețe⁸⁸. În ziua prezentării Regulamentului, referendarul școlilor a publicat o nouă înștiințare prin care aducea la cunoștință publicului că vor fi introduse cursuri extraordinare de legi, limbi străine, învățarea „însemnării planurilor” și muzică vocală pentru a-i determina pe tinerii din Moldova să se înscrie la Gimnaziul Vasilian⁸⁹.

Apelurile lansate nu au avut ecoul așteptat nici chiar în rândul stipendiștilor, care aveau asigurate locuința și hrana din fondurile provenite de la Casa Școlilor, din cauza efectelor ciumei. În *Condica matricolă a*

⁸⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 127.

⁸⁶ *Albina românească*, nr. 6, 18 ianuarie 1830, p. 17.

⁸⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 146.

⁸⁸ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 41-43.

⁸⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 146 și urm.

școlerilor sunt menționați toți stipendiștii din perioada 1828-1837, dar anul 1830 nu este trecut în acest registru, ceea ce demonstrează că nu a fost admis nici un elev⁹⁰.

Cu toate dificultățile întâmpinate, Gimnaziul Vasilian a fost redeschis în primăvara anului 1830, cuprinzând acum și cursuri superioare de legi, de limbi străine și de desen, cerute încă din anul 1828. În ceea ce privește studiile juridice, încă de la începutul anului 1830, Christian Flechtenmacher – tânăr ardelean dintr-o familie de sași din Brașov, care studiasse la Viena – ceruse aprobarea pentru a deschide „un privat institut pentru paradosirea privaticului drept a Românilor”. Membrii Divanului Obștesc au înaintat o adresă către vicepreședintele Mircovici, prin care au cerut înființarea unei asemenea instituții de învățământ. Nu știm care a fost răspunsul, dar un institut privat pentru studierea legislației nu a fost înființat la Iași⁹¹. Cel mai probabil, propunerea înaintată de Christian Flechtenmacher nu a fost aprobată deoarece Epitropia Învățăturilor Publice, intenționând să sporească numărul disciplinelor de studiu de la Gimnaziul Vasilian și existând suficienți doritori pentru cursul de drept, a propus distinsului profesor să-și țină prelegerile în cadrul acestei instituții. Cert este că la 22 aprilie 1830, Epitropia Școlilor dădea o publicație, în *Albina românească*, prin care anunța deschiderea unui curs extraordinar de știința legilor române, avându-l ca profesor pe Christian Flechtenmacher, care, timp de 18 ani, dăduse dovezi privind cunoașterea acestora, participând și la elaborarea *Codului civil* din timpul domnitorului Scarlat Alexandru Calimah. Acesta urma să fie susținut în limba română, pe o perioadă de doi ani, fiind rezervat doar tinerilor care aparțineau clasei boierești în vederea pregătirii acestora pentru ocuparea marilor dregătorii în stat⁹².

O lună mai târziu, Epitropia, constatând că s-a înscris un număr suficient de tineri pentru studierea legilor, a anunțat deschiderea cursului pentru data de 3 iunie 1830, profesorul Christian Flechtenmacher urmând să țină o conferință cu titlul *Istoria dreptului românesc sau a pravilelor românești* la care erau invitați să participe toți boierii și reprezentanții clerului⁹³. Deschiderea a avut loc la data și ora anunțată, cu o mare solemnitate, fiind un eveniment cu totul deosebit, deoarece, pentru prima dată în Moldova, era susținut un curs de legi în limba română⁹⁴.

⁹⁰ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 197 și urm.

⁹¹ Gheorghe Ungureanu, *op. cit.*, p. 330-332.

⁹² *Albina Românească*, supliment la nr. 33, 4 mai 1830, p. 141.

⁹³ *Albina Românească*, supliment la nr. 38, 22 mai 1830, p. 159.

⁹⁴ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XIX, 1891, p. 476-489; Gheorghe Ungureanu, *op. cit.*, p. 330-332.

Deși putem afirma cu certitudine că a fost deschis în 1830 un curs de legi, nu putem face aprecieri privind condițiile de desfășurare și numărul tinerilor care l-au urmat deoarece la evaluările semestriale nu au fost verificați elevii la această disciplină. Cu prilejul examenului din 1831, vornicul Mihail Sturza aprecia că introducerea unui asemenea curs nu era potrivită nivelului de pregătire a elevilor: „sistematica paradosire a legilor trebuind a se începe tocmai peste 6 ani⁹⁵, Epitropia a găsit de cuviință a orândui deocamdată măcar un curs practic de legislație⁹⁶. Cea mai plauzibilă explicație ar fi că fusese introdus un curs practic de legislație, dar izbucnirea holerei a dus la precipitarea orelor, la organizarea examenului în mare grabă, iar elevii nu s-au prezentat la evaluare deoarece erau nepregătiți. Acesta a fost ținut și în anul următor, la examenul semestrial fiind examinați 7 tineri din cadrul Gimnaziului Vasilian⁹⁷.

În afara orelor de legislație, au fost introduse și cursuri de „însemnarea planurilor” și de limbi străine, respectiv greaca, rusa și franceza⁹⁸. Cea mai mare importanță a fost acordată limbii franceze, studiată în fiecare zi câte două ore cu profesorul Etiénne Marius Mouton, iar după decesul acestuia (noiembrie 1831), cu Charles Tissot⁹⁹. Limba greacă era predată de către căminarul Gheorghe Terapianu de trei ori pe săptămână, la fel ca și limba rusă, cel din urmă curs fiind susținut de către profesorul Vasile Peltechi (autorul *Abecedarului ruso-românesc pentru învățătura începătorilor iubitori de știința acestei limbi*, tipărit la Iași, în 1831). O parte dintre cursurile extraordinare se suprapuneau, astfel încât elevii care doreau să studieze „însemnarea planurilor” și limba greacă nu aveau posibilitatea, ele fiind prevăzute în aceleași zile și la aceleași ore¹⁰⁰.

Tot în această perioadă, s-au făcut și primele demersuri pentru a introduce studierea limbii germane, la 17 septembrie 1830, în paginile *Albinei românești*, anunțându-se că Samuel Botezatu, fost profesor la Școala Normală din Cernăuți, urma să țină lecții neobligatorii în cadrul Gimnaziului Vasilian¹⁰¹. Nu știm dacă acest curs a fost deschis din toamna anului 1830 sau mai târziu deoarece în august 1831 profesorul Samuel

⁹⁵ În opinia viitorului domnitor, cursul de legi ar fi trebuit deschis după ce prima promoție a elevilor Gimnaziului Vasilian ar fi finalizat cursurile celor două clase normale și a celor patru clase gimnaziale, pentru a avea pregătirea necesară.

⁹⁶ *Albina Românească*, supliment la nr. 18, 4 iunie 1831, p. 69.

⁹⁷ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 339.

⁹⁸ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 41-43.

⁹⁹ *Albina Românească*, nr. 33, 4 iunie 1831, p. 74.

¹⁰⁰ *Albina Românească*, nr. 33, 4 iunie 1831, p. 74.

¹⁰¹ *Albina Românească*, nr. 68, 17 septembrie 1830, p. 296.

Botezatu era nevoit să țină lecții pe la casele boierești¹⁰², iar la 18 octombrie 1831 era anunțată din nou începerea predării limbii germane, odată cu deschiderea „cursului ordinar de învățatură”¹⁰³. De asemenea, în *Foaia lefurilor personalului Gimnaziului Vasilian* pentru perioada 23 aprilie 1830-23 aprilie 1831, profesorul de limba germană nu este menționat¹⁰⁴. Cu toate acestea, apreciem că din anul școlar 1830-1831 la Gimnaziul Vasilian se studiau cel puțin trei limbi străine, introducerea acestora constituind o necesitate, în condițiile în care în școlile particulare din Iași (precum pensionul lui Victor Cuénin, cel de la Miroslava sau școala deschisă de Cuculi), se acorda o atenție sporită acestui tip de educație¹⁰⁵. La stăruința lui Gheorghe Asachi, la începutul anului 1831, s-a înființat și o clasă specială pentru studierea muzicii vocale, sub conducerea harpistului Paulicec¹⁰⁶. Cei 22 de elevi care au urmat cursul, acompaniați la harpă de profesorul lor, au format un cor care a cântat un imn românesc compus de Gheorghe Asachi, pe o arie din opera *Moise* a lui Rossini, la împărțirea premiilor din 1 iunie 1831¹⁰⁷.

În afară de introducerea acestor cursuri extraordinare, în cel de-al doilea an de activitate, structura instituției a rămas neschimbată, cuprinzând clasa elementară după metoda lancasteriană, o clasă normală și una gimnazială¹⁰⁸. Cei mai mulți elevi frecventau clasa elementară, respectiv 136, la clasa normală fiind 65, iar la cea gimnazială doar 20¹⁰⁹. Elevii clasei elementare învățau să scrie și să citească în limba română, precum și cele patru operații matematice, sub îndrumarea profesorilor Teodor Verescu, Emanuel Halunga și Gheorghe Filipescu, care activaseră și în primul an școlar. În ceea ce privește atribuțiile dascălilor, s-au făcut câteva schimbări,

¹⁰² *Albina Românească*, nr. 31, 30 august 1831, p. 121.

¹⁰³ *Albina Românească*, nr. 43, 18 octombrie 1831, p. 172.

¹⁰⁴ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0 -130, fila 34.

¹⁰⁵ Anghel Manolache, Gheorghe Părnuță, *Învățământul limbilor străine în școala românească*, în „*Revista de Pedagogie*”, 1990, anul XXXIX, nr. 4, p. 57-60.

¹⁰⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 156. Înființând o clasă de zugrăvie în cadrul Gimnaziului Vasilian, Gheorghe Asachi a provocat o adevărată mișcare culturală, care a produs mai mulți elevi eminenți, printre care se numără Alexandru Asachi, fiul marelui cărturar, și pictorii Gheorghe Lemni, Gheorghe Panaiteanu și Ioan Anastasianu.

¹⁰⁷ A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, p. 37 și urm.

¹⁰⁸ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 41-43.

¹⁰⁹ Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 33.

Gheorghe Filipescu având sarcina de a scrie „prubele lancastrului”, în locul lui Emanuel Halunga, care îl ajuta mai mult pe Teodor Verescu.

Disciplinele studiate la clasele normale rămâneau aceleași, respectiv „gramatica românească, partea etimologică, începuturile limbii latine cu cetirea și scrierea, a declinațiilor și conjugățiilor, istoria și gheografia elementară”, predate de către Ioan Silvan Sachelarie, și aritmetica și caligrafia cu care era însărcinat profesorul Filipescu¹¹⁰.

În ceea ce privește gimnaziul, acesta nu s-a deschis în primăvară, ci patru luni mai târziu, la 1 septembrie 1830, întrucât nu s-au înscris foarte mulți tineri, în condițiile în care unii decedaseră din cauza ciumei, iar alții au abandonat studiile. În această stare de fapt, toți profesorii, în frunte cu Gheorghe Săulescu, au lucrat la elaborarea unei gramatici a limbii române și unui manual de istorie, iar Vasilie Fabian a răspuns de întocmirea unui manual de limba latină și a altuia de geografie¹¹¹. La clasa de gimnaziu, tinerii studiau sintaxa limbii române, gramatica limbii latine, istoria veche a Persiei, Palestinei, Franței și a statelor din Asia Mică, geografia Germaniei și Austriei și „numerele complexe și frângerile” din aritmetică, aceste obiecte fiind predate de Constantin Facaș, Gheorghe Săulescu, Vasilie Fabian și Gheorghe Filipescu¹¹².

Astfel, putem afirma că, după introducerea cursurilor extraordinare și elaborarea unui regulament provizoriu de funcționare, în cel de-al doilea an școlar (1830-1831) Gimnaziul Vasilian s-a transformat dintr-o școală primară și secundară într-o instituție în care tinerii puteau învăța de la scris și citit până la cursuri superioare, care reprezentau o formă incipientă de universitate în sens modern. Școala a funcționat în acest an școlar și în absența ilustrului referendar Gheorghe Asachi, care fusese trimis împreună cu Mihail Sturza la Sankt Petersburg, pentru a face parte din comisia de redactare a *Regulamentului Organic* (mai-noiembrie 1830)¹¹³, deoarece „răscolise cu entuziasmul său național chiar și stratul cel mai cult al societății ieșene”¹¹⁴.

Profitând de faptul că doi dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Epitropiei Învățăturilor Publice nu se aflau în țară, exarhii mănăstirilor de la

¹¹⁰ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 41-43.

¹¹¹ SJAN-Iași, Colecția Litere „Gheorghe Asachi”, Litera O, dos. 0-130, fila 41-43.

¹¹² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 149-150.

¹¹³ Ca urmare a activității desfășurate în capitala Imperiului Rus în vederea elaborării *Regulamentului Organic*, Gheorghe Asachi a fost decorat de către țară cu ordinul Sfântul Vladimir, clasa a IV-a (*Albina românească*, nr. 100, 26 dec. 1830, p. 292).

¹¹⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 148.

Muntele Athos au înaintat o plângere generalului Mircovici, în care au arătat că această instituție, fără a avea dreptul și aprobarea conducerii țării, a luat hotărârea așezării Gimnaziului Vasilian în chiliile de la Trei Ierarhi și au cerut mutarea lui în dughenele Mitropoliei, unde a fost „naționalnica școală”. Urmare a constituirii unei comisii de judecată, s-a hotărât că veniturile provenite de la feredeu și cele trei moșii date de către domnitorul Vasile Lupu se cuvin școlii¹¹⁵, iar Gimnaziul Vasilian va putea fi mutat numai după ridicarea unei clădiri pentru acesta din veniturile mănăstirii, în condițiile în care chiliile de la Trei Ierarhi fuseseră construite cu fondurile Epitropiei. Astfel, se încheia prima etapă a acestui lung și complicat proces, cu implicații internaționale, care s-a prelungit până la 29 martie 1846; era numai de formă un proces între Epitropia Învățăturile Publice din Moldova și mănăstirea Trei Ierarhi, în fapt, fiind un diferend de esență între Țara Moldovei și conducătorii mănăstirilor închinată, care administrau averi imense în cuprinsul țării¹¹⁶.

Când Gimnaziul Vasilian era pe calea propășirii, în luna februarie a anului 1831, a izbucnit o altă epidemie, cea de holeră, dar instituția nu a fost închisă imediat, funcționând până în mai, când cursurile au fost suspendate în condițiile în care boala devenise tot mai periculoasă¹¹⁷. Examenul, fixat pentru data de 1 iunie 1831, nu s-a putut desfășura în condiții normale, la sfârșitul lunii mai fiind evaluați în grabă elevii din clasa I de gimnaziu¹¹⁸, iar la clasa elementară și cea normală, ierarhia a fost stabilită în funcție de notele obținute pe parcursul semestrului al II-lea¹¹⁹. La 1 iunie s-au făcut promoțiile, iar pentru a-i determina pe tinerii moldoveni să se dedice studiului, o parte dintre aceștia au fost premiați de către Epitropia Școlilor¹²⁰. Astfel, trei dintre absolvenții cursurilor gimnaziale au fost recompensați cu câte un ceas de argint, „ca unii ce știu a prețui vremea cea

¹¹⁵ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 185-193.

¹¹⁶ N. C. Enescu, *op. cit.*, p. 642-644 și 661.

¹¹⁷ A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățământului superior în Moldova*, p. 37 și urm.

¹¹⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 157.

¹¹⁹ A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 37-38.

¹²⁰ Au fost premiați 24 de elevi de la cursul elementar dintr-un total de 136, 14 de la cursul normal din 65 și 3 de la clasa I a cursului gimnazial dintr-un total de 20 de elevi. Cei trei premianți de la gimnaziu au fost: Teodor Popescu (Filaret Scriban), Alexandru Costinescu (devenit, mai târziu, inginer și profesor) și Iancu Stavrat (viitor profesor al Academiei Mihăilene).

scumpă a tineretilor, întrebuintând-o a se face folositori și mulțumitori fii ai patriei”¹²¹

CLASELE GIMNAZIULUI VASILIAN (1830-1831)

Învățământul primar	Clasa elementară*
	Clasa I normală*
	Clasa a II-a normală
Învățământul secundar	Clasa I de gimnaziu*
	Clasa a II-a de gimnaziu
	Clasa a III-a de gimnaziu
	Clasa a IV-a de gimnaziu
Învățământul superior Cursuri extraordinare	Cursul de legi*
	Cursuri de limbi străine (greacă, franceză, rusă)*
	Cursuri de însemnarea planurilor*
	Muzica vocală*

*În al doilea an școlar (1830-1831) au funcționat tot trei clase, însă au fost deschise și cursuri extraordinare.

Deoarece epidemia de holeră încetase în luna august, Epitropia a hotărât redeschiderea Gimnaziului Vasilian începând cu 8 octombrie 1831, anunțând în paginile *Albinei românești* modalitatea de înscriere: „[...] tinerii ce au urmat până acuma în una din clasuri și acei ce acuma vor voi a intra, se vor înfățișa mai nainte la Direcție, spre a fi înscriși în foaia școalelor și a primi cuvenita adeverință”¹²². A fost redeschis și institutul, fiind primiți 16 bursieri, cei mai mulți dintre ei aparținând clasei privilegiate, dar și fii de negustori sau de preoți; un rol important în acest sens l-a avut referendarul școlilor, care a dorit să vină în sprijinul tinerilor proveniți din clasa de mijloc, chiar înainte de aplicarea prevederilor *Regulamentului Organic*. Printre fiii de preoți sau de negustori primiți la institut se numărau Anastasie Fătu, Neculai Gheorghescu, Costachi și Dimitrie Gusti, Iancu Albineț și Vasile Popescu, unii dintre aceștia continuându-și studiile în străinătate cu rezultate deosebite. Anastasie Fătu a urmat cursurile universităților din Viena și Paris, devenind doctor în jurisprudență și medicină, fiind primul

¹²¹ *Albina Românească*, nr. 18, 4 iunie 1831, p. 69. Cu toate că examenul nu s-a ținut, episcopul Mihail Sturza a făcut o expunere a mersului școlilor și a fost prezentat programul cursurilor.

¹²² *Albina Românească*, nr. 36, 24 septembrie 1831, p. 141.

medic al Institutului „Grigorian” din Iași, apoi medic primar la Spitalul Sfântul Spiridon. Vasile Popescu a făcut studii de teologie la Kiev, iar, după finalizarea acestora, a jucat un rol important în dezvoltarea învățământului clerical, deținând pentru o perioadă funcția de rector al Seminarului de la Socola¹²³.

La scurt timp după deschiderea celui de-al treilea an școlar (1831-1832) a fost finalizat *Regulamentul Organic*, care reglementa și situația școlilor, modificându-le radical statutul prin transformarea în instituții permanente, subordonate statului, în condițiile în care până atunci funcționau din binefacerea și mila domnitorului¹²⁴. După intrarea acestuia în vigoare, s-a trecut la elaborarea „Regulamentului instrucțiunii publice din Moldova”, finalizat și prezentat lui Pavel Kiseleff la sfârșitul lunii martie (1832)¹²⁵. Ulterior, pe baza observațiilor făcute de comisia de revizuire, Epitropia a propus completarea Regulamentului cu câteva articole referitoare la atribuțiile comitetului academic, elaborarea manualelor, statutul dascălilor și modalitatea de recompensare a acestora, dându-i o formă definitivă în anul 1833¹²⁶. Deși acest Regulament a fost valabil doar doi ani, în 1835 fiind modificat ca urmare a necesității punerii în aplicare a tuturor articolelor din *Regulamentul Organic*, a constituit un model pentru următoarele legi din acest domeniu.

La 13 februarie 1832, a fost organizat examenul semestrial, la care au fost invitați „toți iubitorii de învățatură, români sau străini” pentru a observa binefacerea unei asemenea instituții și a înțelege necesitatea extinderii sistemului de învățământ¹²⁷. Cu acest prilej, Mihail Sturza, în calitate de reprezentant al Epitropiei, a scos în evidență faptul că, în perioada 1829-1832, Școala de la Trei Ierarhi a funcționat cu întreruperi, fiind închisă 25 de luni, iar, din acest considerent, la acel examen nu au putut fi expuse decât câteva probe care să ilustreze cum a evoluat instituția. Epitropul școlilor și-a exprimat speranța într-un viitor mai bun și a ilustrat rolul Gimnaziului Vasilian, școală în care tinerii puteau găsi „îmbelșugat izvor de învățatură”, iar „patria mulțumirea creșterii fiilor săi”. La sfârșitul examinării, membrii Epitropiei i-au premiat pe școlarii silitori și au adus mulțumiri dascălilor pentru faptul că au dat dovadă de sârguință, de răbdare și au depus efort constant pentru educarea tinerilor¹²⁸.

¹²³ Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, p. 198.

¹²⁴ *Regulamentul Organic al Moldovei*, ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 336-337.

¹²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 212 și vol. IV, p. 337-342.

¹²⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 214, p. 227-229.

¹²⁷ *Albina Românească*, nr. 12, 11 februarie 1832, p. 33.

¹²⁸ *Albina Românească*, nr. 13, 14 februarie 1832, p. 38.

Observând rezultatele obținute de către elevii Gimnaziului Vasilian la examenul semestrial, Gheorghe Asachi a considerat că era momentul potrivit pentru transformarea acestei instituții într-o adevărată academie, așa cum prevedea *Regulamentul Organic*. Din acest motiv, la 21 februarie, membrii Epitropiei au lansat o publicație în paginile *Albinei românești*, prin care anunțau existența a cinci posturi vacante, respectiv pentru filosofie și științele auxiliare acestei discipline (logică, metafizică, etică și dreptul naturii), pentru matematică teoretică (care urma să predea și noțiuni de fizică teoretică și experimentală, chimie, istoria naturală), pentru matematică practică (geometrie, arhitectură civilă, hidraulică, mecanica facerii drumurilor și podurilor), pentru economie rurală și veterinară și pentru limbă și literatură franceză¹²⁹. Însă, în perioada imediat următoare, au fost numiți doar doi profesori, respectiv Charles Tissot pentru limba franceză și Samuil Botezatu pentru susținerea cursului de limba germană, proiectul înființării academiei fiind amânat.

Cei doi dascăli și-au început activitatea în luna mai (1832), ambele cursuri desfășurându-se după amiaza, între orele 16-18, astfel încât elevii erau obligați să opteze pentru învățarea uneia dintre cele două limbi străine. La orele de franceză erau acceptați doar elevii claselor gimnaziale care obținuseră rezultate deosebite la cursurile ordinare și persoane din afara instituției care doreau să studieze această limbă, iar la cele de limba germană, profesorul Samuil Botezatu stabilea condițiile în care vor putea participa¹³⁰. Deoarece înmulțirea cursurilor extraordinare a dus la o oarecare tulburare a activității didactice, mulți dintre părinți îndrumându-și fiii către aceste lecții, în dauna cursurilor ordinare, în toamna anului 1832, Gheorghe Asachi a luat atitudine, introducând noi restricții în acest sens¹³¹.

Gimnaziul Vasilian și-a continuat activitatea fără întrerupere în semestrul al II-lea, la 10 iulie 1832 „examenul derectorial”¹³², prin care erau evaluați toți elevii la toate obiectele de studiu în fața directorului școlii (referendariului), fiind în plină desfășurare. La această dată, în paginile *Albinei românești*, era publicat următorul anunț: „Direcția școlilor publice înștiințază [...] că Ecsamenul Derectorial a semestrului de vară urmează în Gimnazia Vasiliană, în toate zile, dimineața de la 8 pân la 12 și după prânz de la 3 pân la 6, iar ziua publicului Ecsamen și Programa se vor face

¹²⁹ *Albina Românească*, nr. 15, 21 februarie 1832, p. 42.

¹³⁰ *Albina Românească*, nr. 34, 1 mai 1832, p. 94.

¹³¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 206-207.

¹³² În indicele bibliografic al *Albinei românești (1829-1849)*, vol. I, întocmit de Lenuța Drăgan și Mariana Stescu, este menționat greșit „examenul doctoral” în loc de examenul directorial, susținut doar în fața profesorilor școlii și a directorului.

cunoscute prin această foaie¹³³. La 14 iulie, în paginile aceleiași reviste, a fost anunțat examenul public general¹³⁴, care s-a desfășurat două zile mai târziu (sâmbătă, 16 iulie 1832), în prezența mitropolitului Moldovei, „întâiul episcop și ales protector al învățăturilor”, a celorlalți boieri episcopi, a logofătului dreptății și a altor boieri dregători¹³⁵.

Examenul public a fost însoțit de o adevărată serbare școlară, la care au fost invitate peste 120 de persoane, printre care se numărau reprezentanți ai elitei politice, ai bisericii, armatei și negustori, Gheorghe Asachi încercând astfel să obțină sprijinul acestora pentru învățământ¹³⁶. În sala frumos împodobită, au fost examinați mai întâi tinerii care au urmat cursurile de pedagogie pentru a obține un post de profesor la școlile ținutale, apoi ceilalți elevi ai Gimnaziului Vasilian, începând cu clasa elementară și până la cea gimnazială. Cea mai mare atenție a fost acordată evaluării elevilor de la clasele gimnaziale pentru a demonstra celor prezenți că „studiile înalte” pot fi parcurse și în limba română. După cercetarea roadelor metodei lancasteriene la clasa elementară și evaluarea elevilor de la clasa normală din catihis, au fost examinați cei de la clasele gimnaziale din gramatica latină, aritmetică, geografia Asiei, Africii și Americii, istorie, logică, materii obligatorii care formau cursurile ordinare.

În comparație cu programa din anul școlar 1830-1831, surveniseră o serie de schimbări. Astfel, noțiunile de matematică erau extinse prin predarea rădăcinii pătrate, a rădăcinii cubice și a proporțiilor; în afară de geografia Germaniei și Austriei, erau studiate și noțiuni referitoare la state din Asia, printre care se numărau Rusia, Japonia, Turcia, China, Mongolia și India, state din Africa și America; din acest an școlar se introdusese logica, iar la istorie se studia cultura și civilizația greacă, precum și despre cuceririle romane¹³⁷. Deși prin „Regulamentul instrucțiunii publice din Moldova” (1832) se prevăzuse introducerea poeziei și retoricii¹³⁸, nu știm dacă aceste obiecte fuseseră studiate, deoarece elevii nu au fost evaluați la examenul public din aceste noțiuni¹³⁹.

¹³³ *Albina Românească*, nr. 54, 10 iulie 1832, p. 159. Procedura de evaluare la Gimnaziul Vasilian decurgea în felul următor: mai întâi erau organizate examenele speciale, care se desfășurau pe parcursul a mai multor zile, iar ulterior se desfășura examenul public general solemn.

¹³⁴ *Albina Românească*, nr. 55, 14 iulie 1832, p. 163.

¹³⁵ *Albina Românească*, nr. 57, 21 iulie 1832, p. 166; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 208-210 și vol. IV, p. 335-336.

¹³⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 334-335.

¹³⁷ *Albina Românească*, nr. 57, 21 iulie 1832, p. 166.

¹³⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 212 și vol. IV, p. 337-342.

¹³⁹ *Albina Românească*, nr. 57, 21 iulie 1832, p. 166.

De asemenea, în ceea ce privește cursurile extraordinare, au constituit discipline de examen doar dreptul, limba franceză, limba rusă și limba germană, desenul topografic și limba greacă nefiind prevăzute în program¹⁴⁰. Pe parcursul evaluării, elevii au dovedit că au acumulat un volum impresionant de cunoștințe, răspunzând atât la întrebările profesorilor, cât și ale episcopului Mihail Sturza, spătarului Ioan Balș și referendarului școlilor naționale. Invitații au fost surprinși de adâncă înțelegere a elevilor și de solidele cunoștințe, predate în limba română, cunoscând greutățile cu care se confrunta corpul academic pentru traducerea manualelor. Membrii Episcopiei, așa cum procedaseră și în timpul examenului din iarnă, au adus mulțumiri dascălilor pentru dăruirea și consecvența de care au dat dovadă în pregătirea elevilor, dar și pentru întocmirea cărților școlare. Pentru a recompensa efortul depus, o parte dintre elevi au fost premiați, printre aceștia numărându-se Alecu Costinescu, Iancu Stavrat, Anastasie Fătu, Leon Filipescu, George Călinescu, Dimitrie Grigoriu, Theodor Stamate¹⁴¹, cel din urmă primind de la logofătul Conachi, „un prețuitor al meritului și învățăturilor”, un premiu consistent de 1.000 de lei.

A doua zi după examenul public, Mihail Sturza a trimis o scrisoare lui Gheorghe Asachi prin care l-a felicitat, arătându-și satisfacția față de progresele făcute de tinerii moldoveni și apreciind că rezultatele realizate reprezintă o consecință a efortului depus de Direcția Școlilor, potrivit cu instrucțiunile venite de la Episcopie, și de către profesori. De asemenea, a considerat că nu trebuiau trecute cu vederea nici sânguința și aplecarea către învățatură a elevilor, din acest considerent instituind un premiu de 1.000 de lei, care, după examenul de vară, trebuia să se împartă la cei mai vrednici trei școlari¹⁴². Cu mari eforturi și implicarea deosebită a unor oameni a căror vizionarism depășea realitățile unei Moldove bântuite de războaie, boli și sărăcie, se încheia cel de-al treilea an școlar și primul în care activitatea didactică s-a desfășurat fără întrerupere, instaurându-se în mod definitiv învățământul național în Moldova.

Concluzii

Primele demersuri pentru deschiderea unei „școli înalte” cu predare în limba română, care să înlocuiască Academia Domnească desființată în

¹⁴⁰ *Albina Românească*, nr. 57, 21 iulie 1832, p. 167.

¹⁴¹ Numărul elevilor care în ultimele 6 luni au învățat în cadrul gimnaziului a fost de 299, din care 25 au stat în institut pe cheltuiala statului (la începutul anului erau 21); vacanța urma să înceapă pe 19 iulie și să țină până pe 1 septembrie.

¹⁴² *Albina Românească*, nr. 57, 21 iulie 1832, p. 167.

1821 (școală cu predare în limba greacă), nu s-au făcut în anul 1827, ci mult mai devreme, până la mijlocul deceniului al treilea. Astfel, în urma eforturilor depuse, în anul 1825 funcționa o școală începătoare în cadrul mănăstirii Trei Ierarhi, dar evoluția firească a acesteia a fost întreruptă de incendiul din vara anului 1827. Mistuirea chiliilor nu a dus la abandonarea proiectului, ci la intensificarea eforturilor, iar, în urma elaborării celor două anaforale (cea de la 15 august 1827 și cea de la 1 ianuarie 1828) a fost deschis Gimnaziul Vasilian.

Această școală, concepută ca o instituție în care tinerii să învețe de la scris și citit până la cursuri superioare de legislație, filosofie și limbi străine, a fost organizată treptat. Astfel, la 23 ianuarie 1828 au fost deschise doar cursurile clasei începătoare (elementare), la scurt timp, cel mai probabil la 1 februarie, ale celei normale, pentru ca prelegerile „ghimnaziei” să înceapă de la 1 martie. În primul an școlar (1828-1829) au funcționat 3 clase, însă cei mai mulți elevi frecventau cursurile începătoare, unde învățau să scrie, să citească și să socotească. La clasa I normală, accentul se punea pe învățarea limbii române și a celor patru operații de bază ale matematicii, dar tinerii studiau și catehismul, precum și noțiuni începătoare de istorie, geografie și latină. La clasa I gimnazială, programa era diversificată, cuprinzând limba română, cu toate părțile (inclusiv filologia), istoria, latina, cu toate părțile (inclusiv autorii antici), matematica, geografia și religia, toate susținute în limba română.

Gimnaziul Vasilian și-a desfășurat activitatea fără întrerupere timp de un an, în ciuda evenimentelor politice din primăvara anului 1828, care au dus la ocuparea Moldovei de către trupele rusești. Rezultatele obținute de elevi la primele examene publice, evocate de presa din Țara Românească, dar și de cea din străinătate, au demonstrat eficiența activității de la această instituție și faptul că științele pot fi predate și în limba română. Izbucnirea ciumei, cutremurul din toamna anului 1829, care a afectat chiliile de la Trei Ierarhi, precum și plecarea lui Gheorghe Asachi la București, în calitate de secretar al comisiei de redactare a Regulamentului Organic, au dus la închiderea școlii pentru aproape un an.

Cel de-al doilea an școlar, deschis la 1 mai 1830, a marcat o nouă etapă în organizarea Gimnaziului Vasilian, acum fiind elaborat și aplicat primul regulament al instituției, care stabilea modalitatea de admitere, numărul claselor, obiectele de studiu, programul, îndatoririle elevilor și atribuțiile dascălilor. Acest *Regulament provizoriu pentru Gimnazia Vasiliană* (22 aprilie 1830) reprezintă prima lege modernă care vizează sistemul de învățământ din Moldova, înlocuind hrisoavele emise de către domnitori, în anii anteriori. Tot din acest an școlar, a fost introdus și primul curs de legislație, primul curs de însemnarea planurilor (desen) și mai multe limbi străine.

Toate acestea au dus la transformarea radicală a Gimnaziului Vasilian, dintr-o școală primară și secundară într-o instituție în care tinerii învățau de la scris, citit și socotit, până la cursuri superioare, ce reprezentau o formă incipientă de universitate în sens modern. În timp ce Școala de la Trei Ierarhi se afla în plin progres, în luna februarie a anului 1831 a izbucnit epidemia de holeră. Totuși, instituția nu a fost închisă imediat, reușindu-se să se încheie anul școlar și să se facă în grabă premiера. În octombrie, cursurile au fost reluate, institutul a fost redeschis, fiind primiți și tineri aparținând clasei de mijloc, la insistențele referendarului școlilor.

La scurt timp după reluarea cursurilor a fost finalizat *Regulamentul Organic*, iar apoi a fost redactat „Regulamentul instrucțiunii publice din Moldova” (1832, cu modificările din 1833), care înlocuia regulamentul provizoriu de funcționare al Gimnaziului Vasilian. Examenеle semestriale din anul școlar 1831-1832, primul fără incidente majore, au fost adevărate serbări ale învățământului ieșean, la care au fost invitați reprezentanți ai elitei politice, ai bisericii, armatei și negustori pentru a ilustra binefacerea unei asemenea instituții. Observând rezultatele obținute de elevii Gimnaziului Vasilian, Gheorghe Asachi și-a manifestat intenția de a-l transforma într-o adevărată academie, însă proiectul a fost amânat, până în iunie 1835.

Astfel, chiar dacă organizarea învățământului ieșean a întâmpinat numeroase dificultăți, legate de desfășurarea războiului, izbucnirea unor epidemii, instabilitate politică sau plecarea referendarului Gheorghe Asachi din țară, Școala Vasiliană a fost deschisă și extinsă treptat, după patru ani dându-i-se o organizare definitivă. Ca urmare, primele cursuri academice s-au ținut în cadrul Gimnaziului Vasilian, instituție care a funcționat în incinta de la Trei Ierarhi – acolo unde cu două secole în urmă a fost fondat Colegiul Vasilian – în ciuda protestelor călugărilor greci de la această mănăstire. Ulterior, cursurile superioare au fost mutate în casele lui Petrache Cazimir, punându-se bazele Academiei Mihăilene, iar Gimnaziul Vasilian a rămas o instituție de învățământ secundar.

Gimnaziul Vasilian, formă regenerată a unui învățământ „înalt”, născut cu aproape două secole în urmă din inițiativa domnitorului Vasile Lupu, reprezintă o piatră de hotar în istoria învățământului moldav. Grație marelui cărturar Gheorghe Asachi, această școală „pierde” contactul cu domnia, se modernizează, se diversifică, se dezvoltă, transformându-se într-o instituție publică în care erau educați viitorii cetățeni, în sensul modern al cuvântului.

*Quelques considérations sur les débuts de la première „haute école”
de la Moldavie: Gimnaziul Vasilian*

(Résumé)

Mots-clés: *enseignement public, Gimnaziul Vasilian, les règlements scolaires*

La fondation d'une école est un processus long et complexe, en dépendant de l'attitude de la société face à l'éducation, de l'existence des ressources financières, du contexte interne ou externe. C'est bien le cas de l'institution connue historiquement comme *Gimnaziul Vasilian*, la première „haute école” de Moldavie, avec l'enseignement dans la langue roumaine. Bien que, dans l'historiographie de cette période, on a établi, avec précision, la date de fondation, le 23 janvier 1828, les choses doivent être nuancées, pour que le phénomène soit compris dans toute sa complexité.

Les premières approches pour l'ouverture de l'institution qui remplace l'Académie princière en langue grecque, dissoute en 1821, n'a pas démarré en 1827, mais au début de la troisième décennie du siècle. En 1825, fonctionnait déjà une école dans le monastère Trei Ierarhi, mais son fonctionnement a été interrompu par le feu de 1827. Toutefois, après un semestre, l'institution *Gimnaziul Vasilian* ouvre ses portes, progressivement, avec une classe débutante, ensuite avec une classe normale (1er février), et, en mars, une classe de lycée.

En raison de la peste, du tremblement de terre et du départ de Gheorghe Asachi à Bucarest, l'école a été fermée presque une année. Après la reprise des cours, on a introduit la première classe juridique, un cours de géométrie, plusieurs cours de langues étrangères (le grec, la russe et le français) et on a rédigé le *Règlementation provisoire*, de l'école. Lorsque l'école était en cours de faire grands progrès, une autre épidémie a éclaté, le choléra (février 1831), sans tout de même interrompre complètement les cours.

Même si les premières années ont été marquées par de nombreuses syncopes, à cause des guerres, des épidémies, du manque de réglementations et de professeurs, les progrès sont rapides et visibles. Ainsi, l'école, qui fonctionnait jusqu'ici par le bon vouloir du prince, devient une institution publique au sens moderne.

ANEXE

Regulamentul provizoriu pentru Ghimnazia Vasiliană

1. Paza orânduelei neaparată fiind pentru ținerea și sporirea acestui

Institut, să cuvine ca toate mădulările să împlinescă datoriile sale întru paradosirea lecțiilor și întru povățuirea moralului tinerimei.

2. Fieștecare profesor ordinaru sau extraordinariu sau adiunct se va afla la oara hotărâtă în tabla zilnică a paradosirelor de supt litera A, încheindu-și lucrarea până va suna oara împlinirea timpului însemnat.

3. Paradosirea va urma în toate zilele, afară de Dumineci și sărbătorile însemnate în tabla de sub litera B, dându-se lecții potrivite, fără a îngreuna peste măsură pe scoleri încât să nu poată agiunge cu învățatul tuturor obiecturilor hotărâte zilnice.

4. Paradositorii vor întrebuița un metod lămurit, însoțit cu blândețe și prevazie, sârguindu-se mai ales a ațița plecarea scolarilor cătră învățatură prin recompenzii morale și, la întâmplări contrare, a-i înfrunta prin cuvinte și a-i îndrepta prin exempluri și, numai la împregiurări de neîndreptarea șolariului prin arătatele de întrebuit mijloace, îi va pedepsi trupește, dându-i până la șese vergi, iară căzindu-i-se o mai gre certare va face cunoscut Directorului și în neființă privighitoriului și care scolaru nu se va îndrepta după toate stlicuite aceste certări, prin știrea Epitropiei, se va alunga din școală.

5. D. D. profesori sânt îndatoriți a împlini fieștecarele cu zilos și exact datoriile sale, fără a nu îngriji privegherea asupra purtării scolarilor sei și a purtărilor sale. Neîmplinirea datoriei profesorului său, greșala în contra moralului cătră sine și cătră aproapele seu, cu cuvântul precum și cu fapta, aduse la cunoștința Direcției și a Epitropiei, va fi vegheată după gradul călcărei sale, având fieștecare profesor și întru acest pont a se arăta paradigmă Patriei și tinirimei lui încredințate.

6. Tinerii ci vor voi a urma învățăturile în Institut, spre a fi primiți, se vor înfătoșe de către părinții sau mai marii lor cătră Direcție, pre carii privighetoriul Gimnaziei, cercetându-i, îi va trece în catalog și îi va orându-i în clasul cuviincios, recomenduindu-i profesorului carele în alt felu nu-i va primi.

7. Învățăturile extraordinare precum și cele private vor urma după înadinse instrucții date pentru fieștecare ram, însă în așe mod ca învățatura extraordinară să nu împedice pe acea ordinară, care este temeiul educației, nefiind ertat nimănu-i a urma pre cele extraordinare, fără să fie regulat scolaru celor regulate, ordinare și carii pentru obiectu limbei galice, voind a învăța, vor plăti în Casa Shoalei câte 15 lei pe lună.

8. Scolarii pensionari și stependiștii au a se conforma asemenea regulelor scolastice, neavând voe a eși din cuprinsul Institutului fără o spețială voe a privighetoriului asupra purtării, căroro în școală și afară este învoit a priveghea și etosul scoalei și a reportui privighetoriului.

9. Toți scolarii sunt datori a se afla în parados în toate zilele, dimineața și după prânz, nefiind ertat a lipsi fără la întâmplări de boală

adeverite de părinții sau mai marii lor.

10. Precum îmbulzirile scolarilor, atât în curtea Ghimnaziei sau pe ulițe nu vor fi suferite, asemenea tupilarea și închiderea de puțini sau de unul pin case este cu totul oprită, urmând și în celelalte ale lor purtări după prețepțile cuprinse supt litera O.

11. Stendiștilor se va da vipt de două ori pe zi, câte un feliu de bucate sănătos și îndestulat.

12. Pentru paza sănătăței, se vor întrebuița toate mijloacele feritoare de boală, iar întâmplându-se aceasta vreunua din personalul sholastic din cuprinsul Ghimnaziei să vor căuta de cătră doctorul Ghimnaziei și rețepțile iscălite de privighitoriul se vor plăti din Casa Școlii.

13. Privegherea epistasiei din lăuntru scoalei rămâne asupra D. Seulescul și vătavul scolei, având a împlini datoriile vătăjiei curței scoalei, va sta supt povățuirea privighitoriului Epistasiei.

Suplementul cătră regulamentul provizoriul

1. Fiindcă de la 1 iunie 1829 până la 1 maiu 1830 închizându-se Institutul Național, scolerii parte au murit, parte s-au părăsit de învățatură, încât cei mai mulți vor fi noviți și a fi iar începători, drept aceasta pentru învățăturile ordinare deodată până la septemv(rie) se va deschide lancastrul și norma.

2. Lancastrul va urma după metoda seu, învățându-se cetirea și scrierea românească, cunoașterea numerilor și simple cele patru speții aritmetice cu de rost învățatura propedieu. În această clasă, D. D. Verescul și Halunga vor fi îndatoriți a povățui după prescriptul dat la 1 martie 1829, nelipsiți aflându-se în clasul dimineața de la 8 până la 11. După amezi de la 3 până la 5 și fiindcă d. Filipescul va fi îndatorit a scrie probele lancastrului, d. Halunga ce au fost până acuma și cu această îndatorit va da mai mult agiutoriu D. Verescul.

3. În normă se va trăda, precum și mai înainte, gramatica românească, partea etimologică, începuturile limbei latine cu cetirea și scrierea, a declinațiilor și conjugățiilor, istoria și gheografia elementară cu care este însărcinat Sf(inția) sa părintele Ioan. Asemenea, se va trăda aritmetica și caligrafia cu carele va fi însărcinat D.agiutoriu Filipescul.

4. Și fiindcă clasul ghimnaziei, pentru cuvântul sus arătat, până la 1 septemv(rie) nu va avea scoleri, spre a se putea înființa, pentru aceasta d.d.ghimnaziialii profesori vor ave a îndămîna pe părintele Ioan, d. Săulescul în paradosirea gramaticiei și a istoriei după a căruia compunere le va paradosi, iar D. Fabian în paradosirea latinei și a gheografiei.

5. Delegistul Flehtenmaher, extraordinariu profesor de legile romane, va trăda după înanadins plan, în oarăle extraordinară, două pe zi, de la 4 la 6 după ameazi.

6. D.Căm(i)n(ar) Gh. Terapianul va paradosi limba elinească, isplîcându-o în limba românească, de trei ori pe săptămână, câte două ceasuri, de la 11 până la 1 după amezi.

D. Vasile Peltechi aseminea limba rosiană.

D.d.Mouton va paradosi, de trei ori pe săptămână, limba galică, câte două ceasuri, de la 4 până la 6, după amezi.

D. G. Filipescu va arăta desenul de la 11 până la 1 după amezi, urmând cu toții și supuindu-se întru toate provizoriului regulament al Institutului.

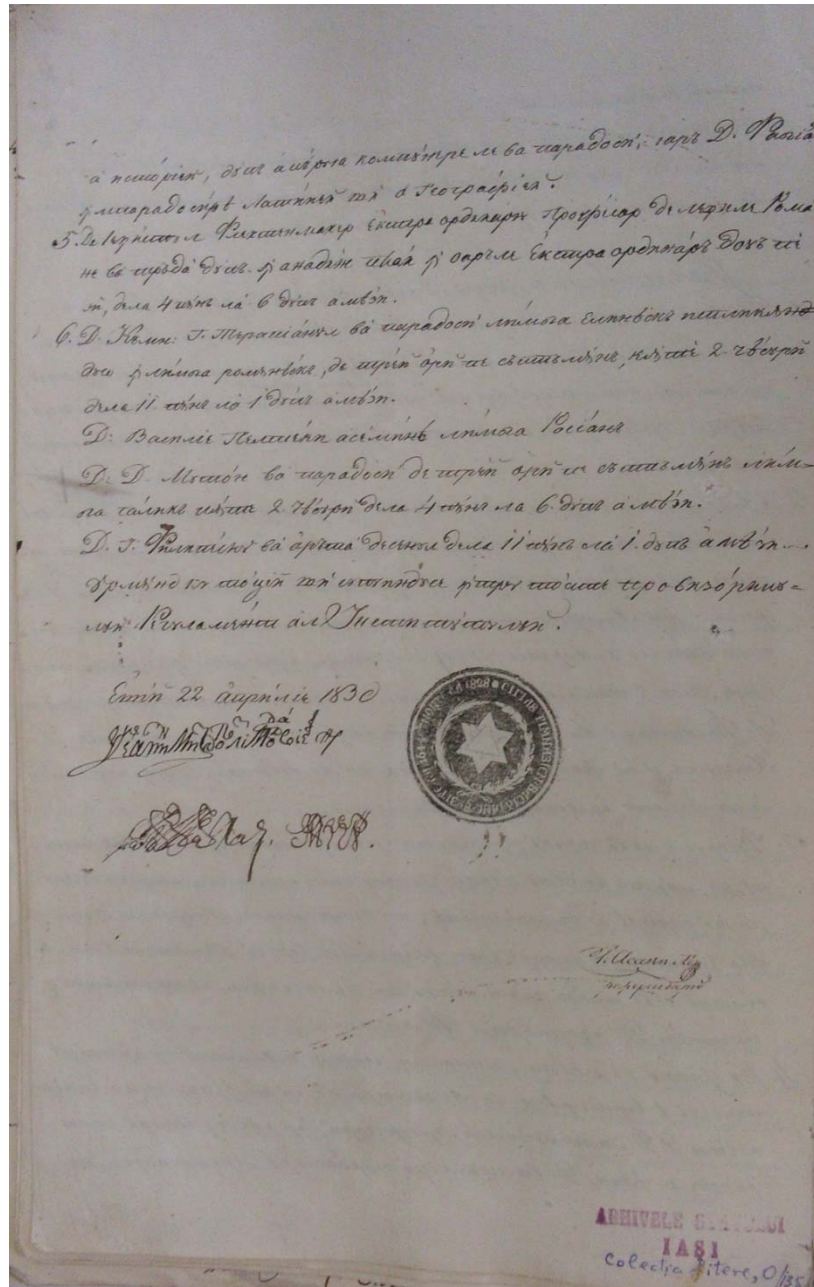
Eși, 22 aprilie 1830

Veniamin Mitropolit Moldavie

Gheorghe Asachi referendariul¹⁴³

1828 Sighiliu Ghimnaziei Vasiliene

¹⁴³ Acestor semnături li se adaugă o a treia semnătură care nu este descifrabilă.



Regulament provizoriu al Gimnaziul Vasilian (22 aprilie 1830), Arhivele Statului Iași, Colecția Litere “Gh. Asachi”, Litera O, dos. nr. 135, filele 36-38.

*Eine Persönlichkeit der Czernowitzer Universität –
der Historiker Raimund Friedrich Kaindl*

Mihai-Ştefan CEAUŞU

Schlüsselwörter: *Historiographie, Geschichte der Deutschen, Bukowina, Universität, Czernowitz, österreichischen Geschichte, Graz*

In Czernowitz, Hauptstadt der Bukowina, dem östlichsten Kronland der Habsburgermonarchie, Ort des kulturellen Schnittpunkts zwischen Abendland und Morgenland, wurde Ende des Sommers 1866 in der Familie des Lehrers Kaindl ein Junge geboren, der die Vornamen Raimund Friedrich erhielt. Der Geburtsort, der zwischen 1860 und 1880 einen schnellen und bedeutenden demographischen Zuwachs kannte,¹ ein Wachstum, welches – in bestimmten Grenzen – innerhalb der Habsburgemonaarchie, nur mit Budapest vergleichbar wäre, gab ihm die Möglichkeit, noch in der Kindheit, die charakteristische ethno-kulturelle Multikulturalität des Kronlandes kennenzulernen. Diese Vielfalt war geprägt durch das Zusammenleben einer grossen Anzahl von Nationalitäten: Rumänen, Ukrainer, Juden, Deutschen, Polen, Armenier, Lippowaner, Slowaken und Ungarn. Diese ethnographische Mischung, welche eine Diversität von Trachten, Bräuchen und Traditionen miteinbezog und, insbesondere, an den Markttagen sichtbar war, beeinflusste den jungen Kaindl und prägte seine zukünftige ethnographische und historische Orientierung. Gleichzeitig ermöglichte ihm die Tatsache, dass er seine Kindheit und Jugendzeit in einer multikulturellen Stadt verbrachte, in der mehrere Sprachen gesprochen wurden, neben der deutschen Muttersprache, noch Polnisch und Ukrainisch dazuzulernen².

Hinzu kommen noch die politischen und kulturellen Ereignisse, welche in der Hauptstadt der Bukowina stattfanden, wie zum Beispiel das 100-jährige Jubiläum der Einverleibung der Bukowina im Jahre 1875 und die festliche Inauguration der neuen Universität, welche als Bollwerk der

¹ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chişinău 2003, S. 145 u. 250.

² Anton Adalbert Klein, *Leben und Werk Raimund Friedrich Kaindls*, in: Rudolf Wagner (Hg.), *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875*, München, 1975, S. 293.

deutsche Kultur im Osten Europas angesehen wurde³. Hinzu kam auch der Kontakt mit unterschiedlichen historischen Zeugnissen aus der Vergangenheit der Provinz, seien es die in dem Landesmuseum aufbewahrten römischen Münzen oder die orthodoxen Klöster aus dem Süden der Provinz. All dieses bildete gemeinsam das Medium und die Umstände die seine Entwicklung stark beeinflussten, wie Kaindl in einer Arbeit mit autobiographischem Charakter viel später selbst bemerken sollte⁴.

Demzufolge entschloss er sich beim Abschluss des Gymnasiums 1885 nicht, wie sein Vater es wünschte, für die Rechtswissenschaften, sondern für die Philosophische Fakultät der Czernowitzer Universität, wo Kaindl Germanistik, Geschichte und Geographie studierte⁵. Seine Vorliebe für Geschichte und Völkerkunde wurde noch während seiner Studienzeit offensichtlich, indem er eine Neigung für die Erforschung der Landesgeschichte, - ein noch bis dahin noch wenig erforschter Bereich - zeigte. Die von Kaindl zwischen 1888-1889⁶ angelegten Studien, die am Ende seiner akademischen Studienzeit publiziert wurden, und die die Geschichte der Bukowina, die Geschichte der Stadt Czernowitz, als auch die Geschichte der ukrainischen Bevölkerung der Provinz betrafen, lassen die von ihm eingeschlagene Richtung und die in den zukünftigen Forschungen verwendeten Methoden erkennen. Die von ihm für die Geschichtsforschung verwendete Methode setzte sich von den bisher verwendeten, die meist nur die Staatsgeschichte betrafen, etwas ab. Seiner Ansicht nach musste die Landesgeschichte und die Geschichte der Nationalitäten nicht nur ab dem Moment der Einverleibung des Landstriches durch die Österreicher im Jahre 1774 erforscht werden, sondern die ganze Entwicklungsgeschichte von den ältesten Zeiten angefangen mit der Steinzeit musste miteinbezogen werden. Gleichzeitig war er sich immer mehr der Tatsache bewusst, dass für die Erörterung der historischen Entwicklung der ethnischen Gruppen, welche in der Bukowina vertreten waren, und die Erklärung von deren Struktur und Physiognomie zuerst die Kenntniss der Herkunft der Völker nötig war. Wegen den Umständen, dass die Bukowina bis zur Einverleibung nicht eine

³ Erich Prokopowitsch, *Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz (Bukowina-Buchenland)*, Clausthal-Zellerfeld 1955, S. 20-28; Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993, S. 150-152.

⁴ Raimund Friedrich Kaindl, in: *Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellung*, Leipzig 1924, S. 171-173.

⁵ *Ebenda*, S. 174.

⁶ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Czernowitz, 1888; *Geschichte der Stadt Czernowitz*, Czernowitz 1888; *Die Ruthenen in der Bukowina*, Czernowitz, 1889.

historische Individualität bildete, betrachtete er es daher als erforderlich die moldauische, polnische und ungarische Geschichte zu erforschen⁷. Die Grundlage seiner Studien werden sowohl die archäologischen Entdeckungen bilden, aber auch die mit grosser Mühe gesammelten Dokumente aus verschiedenen gedruckten Quellen und aus Archiven. Die gesammelten geschichtlichen Quellen werden sich beträchtlich vermehren als Kaindl in den Besitz des wichtigen dokumentarischen Nachlasses von Franz Adolf Wickenhauser treten wird. Wickenhauser hatte eine grosse Leidenschaft für die Erforschung der Vergangenheit der Bukowina. In seiner Eigenschaft als Finanzrat bei der Direktion des griechisch nicht unierten Religionsfonds fertigte er Kopien in deutscher Sprache nach hunderten von originalen mittelalterlichen moldauischen Dokumenten an, welche von den orthodoxen Klöster aus der Bukowina stammten und von der Direktion aufbewahrt wurden⁸. Die Publizierung einer grossen Anzahl von Übersetzungen in mehreren Bänden war für die rumänische Geschichtsschreibung ein grosses Verdienst, insbesondere, weil heutzutage viele der Originale wegen der ungünstigen Bedingungen in verschiedenen Zeitspannen verstreut wurden und verloren gegangen sind.

Nachdem Raimund Friedrich Kaindl 1891 an der Universität Czernowitz bei dem namhaften Professor Johann Loserth mit einer Dissertation zur Geschichte Böhmens promovierte, sollte er sich zwei Jahre später für das Fach Geschichte des österreichischen Monarchie an derselben Universität habilitieren, wo er dann eine ausserordentlich reiche didaktische und wissenschaftliche Tätigkeit bis zum Beginn des Ersten Weltkriegs entfalten sollte⁹. Einige Jahre später, am 1. März 1901, folgte seine Ernennung zum ausserordentlichen Professor und nachher, am 26. August 1904, zum ordentlichen Professor für das Fach österreichische Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Czernowitz. Die Ernennung trat mit dem 1. Januar 1905 in Kraft¹⁰. In einer ersten Periode wiesen seine Forschungen eine große Breite auf. Dominant war aber das Interesse an der Kolonisierung der Bukowina, sowie an der ethnographischen Zusammenstellung der Bevölkerung dieser Provinz, um sich nach 1905 insbesondere auf das deutsche Element zu konzentrieren. Seine

⁷ Alexander Blase, *Raimund Friedrich Kaindl (1866-1930). Leben und Werk*, Wiesbaden, 1962, S. 14-15.

⁸ Ion I. Nistor, *Raimund Frederic Kaindl. 1866-1930*, in: „Codrul Cosminului”. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă al Universității din Cernăuți, tom. VI/1929-1930, Cernăuți, 1930, S. 551.

⁹ *Österreichisches Biographisches Lexikon. 1815-1950*, III. Band, Wien 1962, S. 177.

¹⁰ Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, Ministerium für Kultus und Unterricht, Fasz. 5/1915, Graz Philosophie, Kaindl Raimund Friedrich (I. Anhang).

ethnographischen Studien handelten über die Lippowaner, Ruthenen und insbesondere über die Huzulen. Aufgrund der zahlreichen in den Norden der Bukowina und in den Osten Galiziens unternommenen Reisen publizierte Kaindl 1894 die erste wissenschaftliche - anhand von ethnographischen Grundlagen erarbeitete - Monographie, welche einer der Völkerschaften des österreichisch-ungarischen Kaiserstaat gewidmet wurde nämlich den Huzulen¹¹, eine Untergruppe des ukrainischen Volkes die im Südosten der Waldkarpaten ansässig war. Durch seine Beiträge auf diesem Gebiet kann er als einer der Gründer der Ethnographie im wissenschaftlichen Sinne¹² angesehen werden. Anhand der gesammelten Erfahrung gab er sogar 1903¹³ ein erstes Lehrbuch heraus.

Auch wenn die zahlreichen publizierten Studien ihn mehr als einen Ethnographen erscheinen liessen, blieb Kaindl sein Leben lang der Geschichte treu. Die Ethnographie war in seiner Sicht eine wichtige Hilfswissenschaft der Historiographie, wie er selbst, etwas später im Jahre 1912 in seiner suggestiv betitelten Inaugurationsrede „Geschichte und Ethnographie“¹⁴ zugab. Die Rede hielt er als Rektor der Czernowitzer Universität anlässlich der Eröffnung des akademischen Jahres. Einen Beweis für seine Leidenschaft im Bereich der Geschichtsschreibung bilden die wertvollen Beiträge zu Themen aus der Geschichte des Kronlandes, in dem er geboren wurde. Unter diesen zeichnen sich insbesondere die drei Bände zur Geschichte der Bukowina, die zwischen 1896 und 1903¹⁵ in Czernowitz gedruckt wurden, aus. Hinzu kommen noch die historische Monographie der Stadt Czernowitz¹⁶, welche 1908 erschienen ist, als auch der in Innsbruck publizierte reichhaltige Band über die Kolonisierung der Bukowina¹⁷.

¹¹ Raimund Friedrich Kaindl, *Die Huzulen. Ihr Leben, ihre Sitten und ihre Volksüberlieferung*, Wien, 1894.

¹² Kurt Rein, *Die Germanistik an der Universität zu Czernowitz*, in: Rudolf Wagner (Hg.), *Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihre Eröffnung 1875*, München, 1975, S. 163-164.

¹³ Raimund Friedrich Kaindl, *Die Volkskunde. Ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode*, Wien-Leipzig, 1903.

¹⁴ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte und Volkskunde*, Czernowitz, 1913.

¹⁵ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Band I-III, Czernowitz, 1896-1903.

¹⁶ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Stadt Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Czernowitz, 1908.

¹⁷ Raimund Friedrich Kaindl, *Die Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Oesterreich*, Innsbruck, 1902.

Im Bereich der Geschichte bildete der Höhepunkt von Kaindls wissenschaftlicher Tätigkeit als Universitätsprofessor der Czernowitzer Universität sein Werk *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, welches zwischen den Jahren 1906-1911 in drei Bänden erschienen ist¹⁸ und in dem er die Ergebnisse seiner Forschungen betreffs der deutschen Bevölkerung, die seit Jahrhunderten in den Karpatenländern lebte, drucken liess. Dieses Werk sicherte ihm einen Ehrenplatz unter den deutschen Historikern und brachte ihm den Ehrentitel des „Karpatendeutschen“¹⁹ ein. Irgendwie kann behauptet werden, dass es eigentlich die Antwort des Gelehrten auf den innerhalb der österreichisch-ungarischen Monarchie Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts sich zuspitzenden Nationalitätenkampfes war – ein Kampf, der die deutschen ethnischen Gruppen, welche im ganzen Karpatenraum verstreuten lebten, zu bedrohen schien. In dem damaligen politischen Kontext verfolgte die Publizierung einer Geschichte dieser Deutschen das Erwachen eines gemeinsamen Bewusstseins und sollte zu der Formierung eines politischen Willens beitragen²⁰. Es muss hinzugefügt werden, dass Professor Kaindl nicht nur ein kontemplativer Gelehrter war. Er verfolgte stets die politischen Entwicklungen der Zeit auf lokaler oder zentraler Ebene und beteiligte sich in einem bestimmten Masse auch an dem politischen Leben der Provinz. In seiner Funktion als Rektor der Universität Czernowitz war er 1912/1913 Mitglied des letzten Bukowiner Landtags²¹. Ohne an eine bestimmte Partei gebunden zu sein, fühlte er sich anfangs von den von Georg von Schönerer vertretenen politischen Ideen angezogen, um später der Deutschen Volkspartei schrittweise näher zu kommen. Im Mittelpunkt seines politischen Denkens stand immer die Verbreitung eines gemeinsamen nationalen Bewusstseins und die Verstärkung der Idee, dass die Karpatendeutschen Teil der deutschen Nation sind²². Gegen Ende des 19. und Anfang des folgenden Jahrhunderts drang in den Reihen der deutschen Bevölkerung aus der Bukowina die deutsche Nationalidee ein, welche aus der Hauptstadt des Kaiserstaates verbreitet wurde. Dieses sollte zur Sprengung der bis dahin gebildeten politischen, sozialen und kulturellen Gemeinschaft zwischen den christlichen Deutschen und den deutschen Juden führen. Nachdem sich 1897 die Deutsche Liberale/Freiheitliche Partei

¹⁸ Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, Gotha, 1907-1911.

¹⁹ Anton Adalbert Klein, *Leben*, wie Anm. 2, S. 297.

²⁰ Alexander Blase, *Raimund Friedrich Kaindl*, wie Anm. 7, S. 19.

²¹ Mihai-Ștefan Ceașu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, 2004, S. 495.

²² Alexander Blase, *Raimund Friedrich Kaindl*, wie Anm. 7, S. 31.

in zwei Fraktionen geteilt hatte - eine deutsch-nationale und eine liberale -, sollten die Nationalen, an deren Spitze der Universitätsprofessor Arthur Skedl stand, den „Verein der christlichen Deutschen in der Bukowina“ gründen²³. Raimund Friedrich Kaindl wurde 1911 zum Obmann dieses Vereins gewählt und in dieser Eigenschaft plädierte er für die Hebung des kulturellen und materiellen Grades der Bukowiner Deutschen. Im selben Jahr organisierte Kaindl in Czernowitz mit einem grossen Erfolg den ersten Kongress der Karpatendeutschen, welcher eigentlich daraufhin zielte, die Verbindungen unter den verschiedenen Gruppen der östlichen Deutschen zu verbessern und die Beziehung zum Mutterlande zu festigen. Dazu gehörte auch die Förderung eines gemeinsamen politischen Bewusstseins der drei Millionen Karpatendeutschen, was zu einer überregionalen Zusammenarbeit unter diesen führen sollte²⁴.

Der Ausbruch des Ersten Weltkriegs sollte zu dem plötzlichen Abbruch seiner reichen Tätigkeit nach so vielen Jahren an der Czernowitzer Universität führen. Zu Beginn des Krieges schien für die meisten der Konflikt eine irgendwie nur lokale Angelegenheit zu sein, welche durch den schnellen Sieg über Russlands gelöst werden könne. Die dramatische Realität war aber eine ganz andere, als die Kämpfe an der Bukowiner Grenze infolge der Belagerung der Stadt Czernowitz durch russische Truppen am 2. September ausbrachen²⁵. Während der ersten Kriegswochen blieb Raimund Friedrich Kaindl in Czernowitz, wo er in seiner Funktion als Prorektor für die Aufbewahrung der universitären Güter zuständig war und er sich um die Sicherung dieser durch die Entsendung nach Wien kümmerte. Gleichzeitig versuchte er einen Hilfsbund der Studenten zu gründen, welcher bei den nötigen öffentlichen Diensten in der Hauptstadt der Bukowina mithelfen sollte. Als die russische Armee vordrang und Czernowitz belagerte, musste Kaindl jedoch ebenso wie andere Universitätsprofessoren flüchten. Er flüchtete mit seiner Familie über die Grenze nach Rumänien, um danach über Ungarn nach Wien zu kommen, wo sich nun das evakuierte Rektorat der Universität befand. In der Hauptstadt des Kaiserstaates führte er mit Talent und Hingabe eine intensive Hilftätigkeit für die Unterstützung der aus der Bukowina und Galizien

²³ Franz Lang (Hg.), *Buchenland. Hunderfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, 1961, S. 111.

²⁴ Anton Adalbert Klein, *Leben*, wie Anm. 2, S. 298.

²⁵ Mihai-Ștefan Ceașu, *La Bucovine pendant la première guerre mondiale. Aspects politiques et militaires*, in: Dumitru Ivănescu, Sorin Ivănescu (ed.), *La Roumanie et la Grande Guerre*, Iași, 2005, S. 29.

stammenden deutschen Flüchtlinge, da er gegenüber diesen ein Pflichtgefühl verspürte²⁶.

In dieser Zeitspanne blieb aufgrund des Ablebens des Professors für das Fach österreichische Geschichte, Karl Uhlirz im März 1914, dessen Stelle an der Grazer Universität vakant. Für die Wiederbesetzung des Deputats machte der Professorenrat der Universität Graz dem Ministerium für Kultus und Unterricht zwei Vorschläge. Auf dem ersten Platz war Dr. Wilhelm Erben, Professor für historische Hilfswissenschaften an der Universität Innsbruck und an zweiter Stelle befand sich Dr. Raimund Friedrich Kaindl, Professor für österreichische Geschichte an der Universität Czernowitz²⁷. Weil die Besprechungen mit Professor Erben nicht zu einem konkreten Resultat führten, wurde der zweite Kandidat angesprochen. Professor Kaindl erklärte sich bereit, die vakante Stelle zu übernehmen, sodass Minister Max Hussarek am 12. Juli 1915 Dr. Raimund Friedrich Kaindl den Vorschlag unterbreitete den Lehrstuhl für österreichische Geschichte mit Beginn vom 1. Oktober 1915 in Graz zu leiten²⁸. In der Argumentation wurde auf Kaindls reichhaltige wissenschaftliche Kompetenz hingewiesen, welche nicht nur in dem Bereich der politischen Geschichte Österreich-Ungarns lag, sondern auch auf dem Gebiet der Geschichte der Kolonialisierung als auch auf dem Gebiet der österreichischen Ethnographie. Auch wurde die Wichtigkeit seiner Publikationen zur Geschichte der Deutschen aus den Karpaten hervorgehoben, was Kaindl allgemeine Anerkennung unter den Fachleuten gebracht hatte. Aufgrund dieser Angaben und Fakten, welche ihn zurecht für die Besetzung der vakanten Stelle als geeignet erschienen ließen, hegte der Minister die Hoffnung, dass Kaindl als Professor und Forscher auch an der Universität Graz eine ergebnisreiche Tätigkeit entfalten werde²⁹.

Am 22. Juli 1915 genehmigte Kaiser Franz Joseph den Vorschlag des Ministeriums für Kultus und Unterricht und ernannte, beginnend mit dem 1. Oktober 1915, Dr. Raimund Friedrich Kaindl zum ordentlichen Professor für österreichische Geschichte an der Universität Graz. An demselben Tag veranlasste Minister Hussarek die Kundmachung des kaiserlichen Beschlusses und des ministeriellen Erlasses in dem „Amtlichen Teil“ der „Wiener Zeitung“³⁰. Die Ernennungsverordnung wurde dem Dekanat der Philosophischen Fakultät der Universität Graz, dem Statthalter

²⁶ Alexander Blase, *Raimund Friedrich Kaindl*, wie Anm. 7, S. 34.

²⁷ Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, Ministerium für Kultus und Unterricht, Fasz. 5/1915, Graz Philosophie, Kaindl Raimund Friedrich (I. Anhang).

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem* (II. Anhang).

der Steiermark, dem Landespräsidenten der Bukowina und dem Rektor der Czernowitzer Universität, Professor Pomeranz, welche sich zu der Zeit in Wien befanden, bekanntgemacht.

Durch die ministerielle Ernennungsverordnung wurde Kaindl bekanntgemacht, dass er mit dem Dekanat der Philosophischen Fakultät der Universität Graz, so schnell wie möglich, in Verbindung zu treten habe, um dem Dekanat Bescheid zu geben, welches die Vorlesungen sein werden, die er ab dem Wintersemester 1915/1916 dort anbieten wird. Betreffs seiner Lehrpflichten wurde festgehalten, dass er mindestens 5 Wochenstunden in jedem Semester zu halten habe und alle 3 Semester ein „Kollegium Publikum“³¹ über Spezialpartien seines Faches abhalten muss. Auch, ernannte das Ministerium Raimund Friedrich Kaindl zum Mitdirektor des Historischen Seminars der Universität Graz. In dieser Eigenschaft war er verpflichtet jedes Semester ein Seminar von 2 Stunden wöchentlich für den Fachbereich österreichische Geschichte anzubieten³².

Das Ministerium teilte dem Statthalter der Steiermark mit, dass er dem neuen Professor an der Universität Graz, angefangen mit dem 1. Oktober 1915, ein Gehalt von 8000 Kronen und noch einen jährlichen Zuschuss von 1472 Kronen für seine Tätigkeit auszahlen muss. Gleichzeitig wird Kaindl für seine Tätigkeit am Historischen Seminar Ende jedes Semesters zusätzlich noch 300 Kronen erhalten³³.

Mit dieser Ernennung sollte, angefangen mit Ende des Monats September 1915, die Tätigkeit Kaindls an der Universität Czernowitz aufhören. Das bis dahin von ihm besetzte Lehrdeputat blieb bis 1919 unbesetzt und, danach, im Kontext der Zwangsrumanisierung der Universität wurde die Stelle abgeschafft³⁴.

Wegen des Krieges und anhand der Ereignisse, die nach dem Fall der Habsburgermonarchie im Jahre 1918 folgten, sollte der Professor nie wieder in seine Heimat Bukowina zurückkehren. Demzufolge endete ein Lebenskapitel Kaindls, das seine Tätigkeit als Professor an der Czernowitzer Universität beinhaltete. Es begann ein neues gleichsam interessantes mit seiner Tätigkeit an der Universität Graz und seinem Einsatz in allen politischen und historischen Debatten, betreffs der Lage im Mitteleuropa der Nachkriegszeit und der Lage des Deutschtums.

³¹ Kollegium Publikum = eine öffentliche Vorlesung, unentgeltliche (Theodor Heinsius, *Volksthümliches Wörterbuch der deutschen Sprache: mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung für Geschäfts- und Lesewelt*, Vierten Bandes Zweyte Abtheilung, U-Z, Hannover, 1832, p. 1443-1444).

³² Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, wie Anm. 27 (III. Anhang).

³³ *Ibidem*.

³⁴ Erich Prokopowitsch, *Gründung*, wie Anm. 3, S. 33.

Abschließend kann man sagen, dass der Czernowitzer Universitätsprofessor Raimund Friedrich Kaindl eine auffallende Persönlichkeit der österreichischen Historiographie und Ethnographie am Ende des 19. und in den ersten Jahrzehnten des folgenden Jahrhunderts war, einer der angesehenen Gelehrten, welcher in der Bukowina seine Wurzeln hatte. Nach mehr als vier Jahrzehnten, in denen er eine beträchtliche wissenschaftliche und kulturelle Tätigkeit ausübte, hinterliess Kaindl ein beachtliches historiographisches Werk zur Geschichte der Bukowina in dem zahlreiche Behandlungen und Erörterungen zur geschichtlichen Entwicklung dieses Kronlandes und den Völkerschaften, die auf diesem Boden zusammenlebten, vorkommen. Sein wissenschaftlicher Diskurs konzentrierte sich insbesondere auf die deutsche Bevölkerung welche, mehrere Jahrhunderte in dem geographischen Areal der Karpaten lebte.

*A personality of the University of Chernivtsi –
historian Raimund Friedrich Kaindl*

(Summary)

Keywords: *historiography, history of Germans, Bukovina, university, Chernivtsi, the history of Austria, Graz*

Professor of the University of Chernivtsi, Raimund Friedrich Kaindl (1866-1930) was a leading figure of the Austrian historiography and ethnography of the late 19th century and the first decades of the following one. His historical work on Bukovina's past, with its multitude of ethnicities, was the result of over four decades of scientific and cultural activity. Among other themes that he studied, he focused mainly on the history of the German population of Bukovina and the geographic area of the Carpathians. The outbreak of the First World War interrupted this fruitful activity, because the University of Chernivtsi and the professors took refuge at Vienna. As the chair of the Department of Austrian history at the University of Chernivtsi became vacant, at the proposal of the Minister of religious Affairs and Education, Emperor Franz Iosif appointed Professor Kaindl for this Department from October 1st, due to his specialization and scientific and didactic activity. Kaindl remained in Graz after the war was over, breaking the link with native Bukovina and its history.

ANHÄNGE**I.**

K. k. Ministerium für Kultus und Unterricht.
Z. 21352

Allergnädister Herr !

Die in der ehrerbietigst anverwahrten Tabelle erstatten
alleruntertänigsten Anträge erlaube ich mir mit der treuehorsamsten Bitte
Beilagen ehrfurchtsvollst zu unterbreiten:

Geruhen

Eure Majestät

Im Falle allergnädigster Genehmigung dieser alleruntertänigsten
Anträge die in der Beilage entworfen Allerhöchste Entschließung huldvolst
zu erlassen.

Wien am 12 Juli 1915.

Hussarek, m. p.

Alleruntertänigster Vortrag
des treuehorsamsten
Ministers
für Kultus und Unterricht
Dr. Max Ritter Hussarek von Heinlein
betreffend Personalangelegenheiten
von Hochschulen.

Beilagen

zu dem alleruntertänigsten Vortrage
des treuehorsamsten Ministers für Kultus und Unterricht
Dr. Max Ritter Hussarek von Heinlein
Detto 12. Juli 1915, Z. 21352.

ad Z. 21352.

Tabelle

Der zur Allerhöchsten Schlußfassung unterbreiten
Akten des Ministeriums für Kultus und Unterricht.

Wiederbesetzung einer Lehrkanzel.

Alleruntertänigster Antrag.

I). Allergnädigste Ernennung des ordentlichen Professors an der
Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl, zum ordentlichen

Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz, mit den systemmässigen Bezügen und zwar mit der Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1915.

Begründung.

Durch das im März 1914 erfolgte Ableben des ordentlichen Professors der österreichischen Geschichte, Dr. Karl Uhlirz, ist die von demselben vertretene Lehrkanzel an der Universität in Graz zur Erledigung gelangt.

Behufs Wiederbesetzung dieser Lehrkanzel hat das Professorenkollegium der Universität in Graz primo loco den ordentlichen Professor der historischen Hilfswissenschaften an der Universität in Innsbruck, Dr. Wilhelm Erben und secundo loco den ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl, in Vorschlag gebracht.

Die mit Professor Erben in dieser Angelegenheit eingeleiteten Verhandlungen führten zu keinem Resultate, weshalb mit dem an zweiter Stelle nominierten Professor Kaindl Fühlung genommen wurde, der sich zur Uebernahme der gegenständlichen Lehrkanzel bereit erklärte.

Kaindl, geboren 1866, erlangte 1891 den philosophischen Doktorgrad an der Universität in Czernowitz und habilitierte sich 1893 daselbst als Privatdozent für österreichische Geschichte.

Mit Allerhöchster Entschliebung von 21. Februar 1901 (Kab. Z. 430) wurde er mit der Rechtswirksamkeit vom 1. März 1901 zum außerordentlichen und mit Allerhöchster Entschliebung vom 26. August 1904 (Kab. Z. 2291) mit Rechtswirksamkeit vom 1. Jänner 1905 zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Czernowitz ernannt.

Die zahlreichen wissenschaftlichen arbeiten Kaindls bahandeln nicht nur die politische Geschichte Oesterreich-Ungarns sondern auch die Siedlungsgeschichte und österreichische Volkskunde. Insbesondere hat er sich durch seine Publikationen über die Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern verdient gemacht, welche in Fachkreisen allgemeine Anerkennung fanden.

Es ist zu gewärtigen, daß der Genannte, seine an der Universität in Czernowitz bewährte Tätigkeit als Lehrer und Forscher an der Grazer Universität mit den gleichen Erfolgen fortsetzen werde.

Die allgemeine Haltung Kaindls ist einwandfrei.

.....
Wien, am 12. Juli 1915.

Hussarek, m. p.

Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, Ministerium für Kultus und Unterricht, Fasz. 5/1915, Graz Philosophie, Kaindl Raimund Friedrich, fol. 6-11.

II.

K. k. Ministerium für Kultus und Unterricht.
Nr. 22631
Datum 22 Juli 1915

Ah. EntschlieÙung
zum h.o. Kummulativvortrag Z. 21352 ex. 15.

Ich ernenne dem ordentlichen Professor an der Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl, zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz mit den systemmäßigen Bezügen und zwar mit der Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1915 und den Privatdozenten Dr. Max Ritter von Führich zum unbesoldeten außerordentlichen Professor des Kirchenrechtes an der theologischen Fakultät der Universität in Innsbruck. Ferner verleihe Ich an der Universität in Wien dem außerordentlichen Professor der Physik dr. Stephan Meyer den Titel und Charakter eines ordentlichen Universitätsprofessors, und dem Privatdozenten für systematische Botanik, Dr. Friedrich Vierhapper, sowie dem Privatdozenten für neuere deutsche Literaturgeschichte, Gymnasialprofessor Dr. Eduard Castle, den Titel eines außerordentlichen Universitätsprofessors, weiters an der Hochschule für Moorkultur und Torfverwaltung, Oberinspektor an der landwirtschaftlich-chemischen Versuchsstation in Wien, Wilhelm Bersch, den Titel eines außerordentlichen Professors.

Wien, am 22. Juli 1915
Franz Joseph, m. p.

I. Wiener Zeitung (Amtlicher Teil)

II. Ministerial Verordnungs-Blatt

Seine k.u.k. Apostolische Majestät haben mit Ah. EntschlieÙung von 22. Juli d. J. den ordentlichen Professor an der Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl, zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz ag. Zu ernennen geruht.

Hussareck, m.p.

Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, Ministerium für Kultus und Unterricht, Fasz. 5/1915, Graz Philosophie, Kaindl Raimund Friedrich, fol. 3-4.

III.

I. Dekret

für den ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl.

Seine k. u. k. Apostolische Majestät haben mit Ah. Entschliebung vom 22. Juli d. J. zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz mit den systemmäßigen Bezügen u. zw. mit der Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1915 ag. zu ernennen geruht.

Von dieser Ah. Schlußfassung setze ich Euere mit Aufforderung in Kenntnis, sich bei Eintritt der Rechtswirksamkeit Ihrer Ernennung dem Herrn Statthalter in Steiermark vorzustellen, Ihr neues Lehramt mit Beginn des Wintersemester 1915/16 anzutreten und sich wegen Ankündigung Ihrer Vorlesungen mit dem Dekanate der philosophischen Fakultät in Graz sofort ins Einvernehmen zu setzen.

Hinsichtlich Ihrer Lehrverpflichtung bemerke ich daß dieselbe in der ordnungsmäßigen Vertretung Ihres Nominalfaches nach Maßgabe der jeweils geltenden Vorschriften und insbesondere in der Obliegenheit zu bestehen hat, in jedem Semester durch mindestens 5 Stunden wöchentlich über dasselbe zu lasen und in jedem 3. Semester ein Kollegium Publikum über Spezialpartien Ihres Faches abzuhalten.

Gleichzeitig finde ich mich bestimmt, Euere zum Mitdirektor des an der Universität in Graz bestehenden historischen Seminars zu bestellen, in welcher Eigenschaft Euere in der Abteilung für österreichische Geschichte in jedem Semester wöchentlich 2 stündige Seminarübungen abzuhalten haben.

Der Herr Statthalter für Steiermark wird gleich zeitig esucht, Ihnen die systemmässigen Bezüge, das ist den um die II. Quinquennalzulage erhalten Jahresgehalt von achttausend (8.000) Kronen nebst der systemmäßigen Aktivitätszulage jährlicher ein tausend vierhundert zwei und siebenzig (1472) Kronen vom 1. Oktober 1915 angefangen vorschriftsmäßig flüssig zu machen, wogegen Ihre derzeitigen Bezüge als ordentlicher Professor an der Universität in Czernowitz mit Ende September l. J. eingestellt werden.

Für die Mitleitung des historischen Seminars bewillige ich Euere ein Seminarremuneration im Betrage von dreihundert (300) Kronen per

Semester, die Ihnen am Schlusse eines jeden Semesters seitens der Statthalterei in der üblichen weise angewiesen werden wird.

II. Dekanat der philosophischen Fakultät der Universität in Graz.

Betreff: Wiederbesetzung der Lehrkanzel für österreichischen Geschichte durch Prof. Kaindl z. Z. 1762 v. 3. Juli 1914.

III. Stathalter in Steiermark.

Betreff: Wiederbesetzung der Lehrkanzel für österreichischen Geschichte an der Universität in Graz.

IV. Rektor der Universität in Czernowitz, Professor Dr. Pomeranz, derzeit in Wien.

Betreffend Ernennung des ordentlichen Professor Dr. Kaindl zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz.

V. Landespräsident in der Bukowina.

Betreffend Ernennung des ordentlichen Prof. Dr. Kaindl zum ordentlichen Professor der öst. Geschichte an der Universität in Graz. z. Z. 4759/D präs. v. 15. Juli 1915.

Ad II. bis V.

Seine k. u. k. Apostolische Majestät haben mit Ah. Entschliesung vom 22. Juli 1915 den ordentlichen Professor an der Universität in Czernowitz, Dr. Raimund Friedrich Kaindl, zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der Universität in Graz mit den systemmäßigen Bezügen und zwar mit der Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1915 ag. zu ernennen geruht.

Ad II. (Dekanat Graz)

Von dieser Ah. Schlußfassung setze ich dass mit dem Beifügen in Kenntnis, daß ich dem Genannten das betreffende Dekret im Wege des Rektors der Universität in Czernowitz, Prof. Dr. Pomeranz zugehen lasse.

Im demselben fordere ich den Prof. Dr. Kaindl auf, sein neues Lehramt an der Universität in Graz mit Beginn des Wintersemester 1915/16 anzutreten und sich wegen Ankündigung mit dem sogleich ins Einvernehmen zu setzen.

Hinsichtlich der Lehrverpflichtung des Prof. Kaindl bemerke ich ex Exp. I abzuhalten.

Weiters habe ich den Genannten zum Mitdirektor des historischen Seminars an der Grazer Universität gegen Bezug einer

Semestrialremuneration von dreihundert (300) Kronen bestellt, in welcher Eigenschaft derselbe in jedem Semester wöchentlich 2 stündige Übungen in der Seminarabteilung für österreichische Geschichte zu leiten hat.

Die Entscheidung über die beantragte Übertragung von Vorleungen über historische Hilfswissenschaften an Hofrat Prof. Dr. Loserth bleibt bis zur Vorlage eines ergänzenden Berichtes über die demselben aufzuerlegenden Stundenzahl und zu bewilligende Remuneration vorbehalten.

Ad III (Statthalter in Steiermark).

Von dieser Ah. Schlußfassung beehre ich mich Euere mit dem Beifügen in Kenntnis zu setzen, daß ich dem Genannten das bezügliche Ernennungsdekret im Wege des Rektors der Universität in Czernowitz, Prof. Dr. Pomeraz, zugehen lasse.

In demselben fordere ich den Prof. Dr. Kaindl auf, sich Euere bei Eintritt der Rechtswirksamkeit seiner Ernennung behufs Vornahme der Eideserinnerung vorzustellen und sein neues Lehramt an der Universität in Graz mit Beginn des Wintersemesters 1915/16 anzutreten.

Ich ersuche Euere dem Genannten die systemmäßigen Bezüge, d. i. ex Exp. I angefangen, auf Rechnung der systemisierten Bezüge der nach Prof. Dr. Uhlirz erledigten ordentlichen Lehrkanzel vorschriftsmäßig flüssig zu machen. Wegen Einstellung der derzeitigen Aktivitätsbezüge des Prof. Kaindl mit Ende September 1915 wird der Herr Landespräsident in der Bukowina unter einem ersucht.

Weiters wollen Euere dem genannten Professor für die ihm übertragene Mitleitung des historischen Seminars eine Semestrialremuneration von dreihundert (300) Kronen am Schlusse eines jeden Semesters gegen Nachweis der Abhaltung der betreffenden Seminarübungen in der üblichen Weise zur Anweisung gelangen lassen.

IV (Rektor Pomeranz)

Von dieser Ah. Schlußfassung setze ich Euere mit dem Ersuchen in Kenntnis, dem Genannten das zuliegende Ernennungsdekret unverzüglich zukommen zu lassen.

Ad V (Landespräsident i. d. Bukowina)

Von dieser Ah. Schlußfassung beehre ich mich Euere mit dem Beifügen in Kenntnis zu setzen, daß dem Genannten das Ernennungsdekret im Wege des Rektors der Universität in Czernowitz, Professor Dr. Pomeranz zugestellt wird.

Hierin wird der Genannte aufgefordert, sein Lehramt an der Universität in Graz mit Beginn des Wintersemesters 1915/16 anzutreten.

Indem ich wegen Anweisung der Bezüge Kaindls ab 1. Oktober 1915 im Wege des Stathalters in Steiermark das Erforderliche veranlasse, ersuche ich Euere dem Genannten seine derzeitigen Aktivitätsbezüge als ordentlicher Professor an der Universität in Czernowitz mit Ende September dieses Jahr einzustellen.

Wien, am 3. August 1915.

Hussarek, m.p.

Allgemeines VerwaltungsArchiv Wien, Ministerium für Kultus und Unterricht, Fasz. 5/1915, Graz Philosophie, Kaindl Raimund Friedrich, fol. 20-23.

*Activitatea profesorilor ieșeni
în cadrul Misiunii Universitare din Franța
reflectedată în ziarul „La Roumanie”*

Vasilica MÎRZA, Alina-Cătălina IBĂNESCU

Cuvinte cheie: *propagandă, publicistică, misiune, universitari*

Primul Război Mondial a determinat schimbări majore în geopolitica mondială, lăsând urme adânci atât în memoria individuală precum și în cea a colectivităților umane. Statele beligerante au angajat atât resurse umane, cât și materiale într-un efort comun pentru obținerea victoriei. Marii comandanți militari și-au adaptat tacticile de luptă și strategia pentru a rezista unui conflict de durată, mergând până la epuizarea resurselor și demoralizarea trupelor adverse. În plus, liderii politici au utilizat și alte mijloace menite să ducă spre izbânda finală și la o pace durabilă¹. În acest context, propaganda realizată în timpul Primului Război Mondial a avut un rol determinat în atragerea și implicarea maselor. Aceasta a fost direcționată atât spre proprii cetățenii ai țărilor implicate, cât și spre opinia publică internațională. Propaganda se referă la transmiterea, pe căi diverse, de mesaje destinate să influențeze masele și să „formeze percepții, pentru manipularea cunoașterii și pentru direcționarea comportamentului, în scopul de a obține un răspuns care să favorizeze obiectivul dorit”². Pentru instrumentarea propagandei externe se utilizau în special, argumente istorice și etnice pentru a-i convinge pe cei din străinătate de justetea cauzei proprii națiuni.

În cazul României, propaganda externă s-a realizat fie cu ajutorul materialelor scrise, fie prin intermediul personalităților vremii, care au jucat un rol important în diseminarea formelor propagandistice prin intermediul conferințelor pe care aceștia le realizau. Cu alte cuvinte, mijloacele prin care s-a făcut propaganda au constat în ziare, broșuri, cărți și filme documentare³.

¹ Ivan Iliev, *Are dreptatea sau nu, e patria mea! Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*, Editura Curtea Veche, București, 2002, p. 7-13.

² *Ibidem*, p. 13.

³ Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României (1918-1940)*, Editura Alternative, București, 1998, p. 51-52.

Motivul pentru care România a acționat în străinătate a fost pentru a justifica unirea Vechiului Regat cu teritoriile aflate în componența imperiilor vecine. De asemenea „apărarea intereselor și drepturilor noastre naționale”, „ocuparea pământului românesc din Monarhia Austro-Ungară” au fost teme centrale ale propagandei⁴. Pentru difuzarea ideilor, autoritățile de la București au făcut apel la ziarele renumite, cu răspândire în țări precum Franța, Italia, Anglia și SUA.

De remarcat este faptul că statul român a finanțat ziare și reviste proprii aflate în străinătate, pentru a-i mobiliza pe cei aflați sub stăpânire străină. De exemplu, periodicele „America”, „Tribuna”, „Românul” ș.a. apăreau în Statele Unite. Tactica folosită atât de România, cât și de alte state a fost promovarea intereselor naționale în străinătate, fie prin conferințe, discursuri susținute de personalități de prestigiu, fie prin popularizarea unor serii de lucrări cu caracter științific și istoric în limbi de circulație internațională⁵.

Ne propunem în acest context, să facem o trecere în revistă a temelor din articolele publicate de profesorii ieșeni: Orest Tafrali (1876-1937), Ion Găvănescul (1859-1949) și Ion Ursu (1875-1925) aflați în capitala Franței, în timpul Primului Război Mondial. Este o analiză din perspectiva directă a articolelor publicate de cei trei, în ziarul „La Roumanie” și a modului cum a fost oglindită activitatea desfășurată în cadrul misiunii de către profesorii ieșeni. Vom face referire la profesorii mobilizați, la începutul războiului, în cadrul Serviciului Român de Presă, și care, apoi au plecat în Misiunea Universitară din Franța, propunându-ne să surprindem motivele care au contribuit la acordarea unei astfel de misiuni.

La baza investigației noastre stau surse inedite din arhiva Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, din arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fondul Rectorat și fondul Facultății de Litere și Filozofie, din arhiva personală Ion Ursu, corespondența dintre profesorii ieșeni și ziarul „La Roumanie”, de la Biblioteca Academiei Române, fondul Saint-Georges, din arhiva Bibliotecii Naționale a României, dar și lucrările publicate la finalul războiului de Orest Tafrali⁶ și Ion Ursu⁷.

⁴ Lucian Boia, *Germanofilia elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, Editura Humanitas, București, 2009, p. 112.

⁵ Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitatea națională*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 195.

⁶ O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Editura Ramuri, Craiova, 1920; O. Tafrali, *Apărarea României Transdanubiene în străinătate*, Tipografia Victoria, Constanța, 1921.

⁷ J. Ursu, *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre*, Editura Payot, Paris, 1918.

*

La începutul implicării României în război, Ministerul Instrucțiunii a cerut Universităților din țară o situație a profesorilor mobilizați pentru a putea completa efectivele militare. Astfel, în septembrie 1916, Facultatea de Litere din Iași a prezentat situația profesorilor agregați și titulari care aveau obligații militare⁸. Printre ei se regăsea și Orest Tafrali⁹, înregistrat ca soldat. Fiind mobilizat la Serviciul Român de Presă al Ministerului de Război, el era în imposibilitatea de a-și îndeplini obligațiile profesionale¹⁰, la fel ca și ceilalți colegi care aveau același statut. Ca urmare a acestor absențe, decanul Facultății de Litere, Al. Philippide, se plângea ministrului Instrucțiunii, că nouă Catedre din Facultate au rămas fără profesori, rugându-l ca universitarii aflați la București să fie transferați la Biroul Presei de la Iași, pentru a-și putea continua activitatea. Solicitarea acestuia a fost soluționată pozitiv, Orest Tafrali și colegii săi întorcându-se în Iași, pentru a-și susține cursurile.

Misiunea destinată cu apărarea drepturilor românești și susținerea propagandei în străinătate¹¹ era formată din personalități de prestigiu a lumii universitare românești: Orest Tafrali, Ion Găvănescul și Ion Ursu de la Universitatea din Iași; E. Pangrati, V. Dumitriu, E. Neculcea, Ch. Drouhet, Dr. Hurmuzescu, Traian Lălescu, Simion C. Mîndrescu, George Murnu de la Universitatea din București și Ion Nistor de la Universitatea din Cernăuți¹². În acest sens, Ion Ursu, E. Pangrati și V. Dumitriu, într-un manuscris semnat în 20 octombrie 1915, semnalau importanța misiunii

⁸ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, fond Universitatea „Al. I. Cuza” - Facultatea de Litere, dosar 136/1916, f. 61 (în continuare se va cita: Litere).

⁹ O. Tafrali a fost numit în anul 1913 profesor titular la Catedra de Arheologie și Antichități a Facultății de Litere din Iași, iar din 1914 a supliniit seminarul Catedrei vacante de Istorie Antică, pentru ca, din 1915, să suplinească întreaga Catedră. În 1916 a înființat Muzeul de Antichități de pe lângă Universitatea din Iași, primul de acest fel din Moldova. Timp de 24 de ani, desfășoară o intensă muncă didactică și științifică, fiind reputat arheolog, bizantinolog și istoric de artă.

¹⁰ Cătălin Botoșineanu, *Universitatea din Iași în primul deceniu interbelic. Profesorii și viața politică*, Universitatea Alexandru Ion Cuza, Iași, 2010, p. 103, (teză de doctorat). Idem, *Profesorii Universității din Iași și Primul Război Mondial. Cazul Facultății de Litere*, în „Analele Universității Alecandru Ioan Cuza. Istorie”, LII-LIII, 2006-2007, p. 273-289.

¹¹ Profesorii sârbi întrețineau propria propagandă la Londra, Paris și Geneva, universitarii unguri lucrau în Elveția pentru triumful cauzei lor, la fel ca profesorii universitari bulgari. Lalesco Trajan, *La Mission Universitaire roumaine et „La Roumanie”*, în „La Roumanie”, nr. 53, 16 janvier 1919, p. 2.

¹² Litere, dosar 141/1917, f. 234.

profesorilor în realizarea propagandei pentru îndeplinirea obiectivelor României: „Români, în aceste clipe grele, când viitorul țării și neamului e în pericol [...] noi, profesorii Universității din Iași, nu putem să nu ne ridicăm glasul și să cerem cu tărie conducătorilor noștri să ridice armele duse de puterile aliate, care luptă pentru libertate și civilizație alături de surorile noastre, Franța și Italia, pentru apărarea independenței noastre și a realiza unirea cu Ardealul”¹³ (Fig. 1).

În aceste circumstanțe, îngrijorați de anvergura propagandei maghiare și bulgare din Occident, universitarii români organizați în Asociația Profesorilor Universitari din România, au propus, în ședința din iulie 1917, premierului I. I. C. Brătianu trimiterea unei misiuni în Franța, care să susțină mai ferm interesele românilor, așa cum „profesorii universitari sârbi o aveau pe a lor la Londra, la Paris și la Geneva, așa cum universitarii unguri lucrau în Elveția pentru triumful cauzei ungurești, imitați de profesorii universitari bulgari”¹⁴.

În consecință, profesorii români au propus crearea unui organ de presă, a unei reviste scrise în franceză și engleză, care să combată ideile iredentiste maghiare și bulgărești. Aceștia au cerut guvernului ca reprezentanții diplomați permanenți de la Paris să plătească doar cheltuielile de tipar ale revistei. După părerea lui I. I. C. Brătianu, aceasta trebuia să apară de două ori pe lună, în vreo douăzeci de mii de exemplare, câte zece mii pentru fiecare ediție, franceză și engleză și ca plata salariilor să se facă regulat în fiecare lună cu un ajutor din partea guvernului (2000 de lei)¹⁵.

Două motive au întărit decizia ca printre cei trimiși să se numere și Orest Tafrali. În primul rând, dobândirea unei experiențe profesionale în străinătate. Tafrali a urmat atât cursurile Facultății de Litere la Sorbona –

¹³ Biblioteca Academiei Române (în continuare de va cita B.A.R), *Secția Manuscrise, fond personal Ion Ursu, Hârtii privitoare la acțiunea profesorilor universitarii în primul război mondial*, mss (manuscris), 20 octombrie 1915, f. 1.

¹⁴ O Tafrali, *op. cit.*, 1920, p. 6.

¹⁵ Conștient de riscurile drumului și al misiunii încredințate, cu o meticulozitate și o scrupulozitate caracteristice unui riguros om de știință, Orest Tafrali își întocmește la 3/14 august 1917 testamentul evaluându-și toate bunurile pe care le deținea în momentul plecării, evident modeste. Numerotând sumele de care dispunea asupra sa pentru a ști „în cazul când eu și soția mea vom pieri în greaua călătorie ce întreprindem spre Paris din ordinul guvernului nostru”. Orest Tafrali notifică minuțios sumele datorate unor persoane din țară, datorii ce le contractase în vederea cheltuielilor drumului și a sejurului în străinătate, fapt ce aduce o lumină în plus asupra corectitudinii sale remarcabile (Rodica Radu, *Profesorul Orest Tafrali – personalitate a vieții spirituale ieșene*, în „Cercetări Istorice” (CI), XII-XIII, 1981-1982, Iași, p. 675).

unde a obținut titlul de doctor în litere în anul 1913, susținându-și teza de doctorat, cu tema principală *Thessalonique au XIV-e siècle*, cu o prefață de Ch. Diehl și cea complementară, *Topografie de Thessalonique* – cât și cursurile de la cele două secțiuni ale Școlii de Înalte Studii, cele ale Școlii de Bele-Arte, ale Școlii Muzeului Louvru și cele ale Colegiului Franței¹⁶.

Lucrările sale, precum și aprecierile făcute de cunoscuți istorici ai vremii, precum Max. Collignon, Ch. Diehl, G. Millet¹⁷, îl recomandau pe Orest Tafrali în mediile universitare din Franța, ca fiind un bun cunoscător al limbii franceze și un istoric apreciat în mediul științific occidental. Ulterior, acesta a stabilit contacte cu persoanele cu care a colaborat, precum Adolphe Reinach (director al *Repertoriului de artă și arheologie*, publicație pentru facilitarea studiilor de artă în Franța și al *Revistei de artă Creștină*) și Marcel Aubert (conservator la Biblioteca Națională din Paris).

Cea de a doua misiune a profesorului Orest Tafrali, primită de la Ministrul Instrucțiunii Publice, I. G. Duca, a fost aceea de a studia situația sistemului de învățământ din Franța¹⁸. Pentru a împlini acest scop a fost ales și Ion Găvănescul, care avea misiunea de a studia tipurile de instituții de educație, alături de organizarea instituțiilor respective. Ion Găvănescul era, la Iași, profesor de pedagogie și unul dintre directorii importanți ai Seminarului Pedagogic Universitar¹⁹.

Așadar, de la Universitatea din Iași au plecat în misiune universitară Orest Tafrali, Ion Ursu și Ion Găvănescul, toți trei profesori la Facultatea de Litere. Pentru ca cei propuși de la Iași să poată pleca în Franța, Ion Ursu a intervenit pe lângă socrul său, generalului Eremia Grigorescu (comandant al Armatei, fost ministru de Război în guvernul lui C. Coandă) ca Orest Tafrali, care era mobilizat atunci, și Ion Găvănescul să poată pleca împreună în misiunea universitară²⁰.

La Paris, reprezentantul diplomatic al României, Al. Lahovary, profitând de numeroasele sale cunoștințe în cercurile pariziene, a inițiat o serie de conferințe, cu scop propagandistic, în care un conferențiar ilustru

¹⁶ În aceeași perioadă O. Tafrali colaborează la *Repertoriul de artă și arheologie, publicație pentru facilitarea studiilor de artă în Franța*, revistă în ale cărei pagini se regăseau dări de seamă despre toate articolele de arheologie și istoria artelor, publicate în revistele lumii întregi. A fost repetitor pentru cursul de limbă română a Școlii de Limbi Orientale din Paris (1910-1911), după care a ocupat și funcția de bibliotecar la una dintre cele mai mari biblioteci de artă și arheologie inițiată de Ch. Drouhet la Paris (Rodica Radu, *op. cit.*, p. 691).

¹⁷ O. Tafrali *op. cit.*, 1920 p. 6.

¹⁸ Litere, dosar 1/1918, f. 232.

¹⁹ Gh. Iacob (coord.), *Universitatea de Iași (1860-2010)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, p. 390-391.

²⁰ Cătălin Botoșineanu, *op. cit.*, p. 106.

francez trebuia să vorbească despre România, iar un profesor universitar român să-i răspundă. Universitarii care făceau parte din cadrul misiunii au fost prezentați președintelui Republicii Franceze, Raymond Poincaré, de către Lahovary. Impresia făcută nu-i descumpănea pe cei însărcinați cu apărarea intereselor României, ci îi încuraja, datorită celor promise de șeful statului francez²¹.

Inițiativa a fost abandonată după înlocuirea lui Al. Lahovary cu Victor Antonescu²². Schimbarea nu a adus universitarilor niciun beneficiu, Orest Tafrali spunând că „acesta nu vedea în noi decât adversari politici, iar sarcina dată de guvern, de a suporta cheltuielile revistei de propagandă nu a fost înfăptuită, banii rămași pentru revistă nu ajungeau decât pentru editarea unui singur număr”. Nedorind să devină ridicoli, publicând un număr unic din revistă (pentru atât era suficientă suma), dar nici inactivi, aceștia au încercat să facă propagandă în presa franceză. Intervenția lui Victor Antonescu la redacțiile ziarelor și revistelor a împiedicat proiectul, articolele universitarilor nefiind primite pentru că ministrul spunea că „lumea franceză trebuie să se ferească de un grup de politicieni care veniseră la Paris ca să stingherească acțiunea diplomatică, de care el era răspunzător”²³. Totuși, îi găsim pe membrii misiunii, alături de Victor Antonescu, care a fost prezent la cele două recepții oficiale, organizate la 24 ianuarie 1918, la Clubul Parlamentarilor și la Palatul Bourbon, al președintelui Camerei Deputaților francezi, unde oficialii francezi (de Selves – fost ministru al Afacerilor Externe, Franklin Bouillon – președintele Comisiei Afacerilor Externe, Paul Dechanel, Antonin Dubost – președintele Senatului, Clemenceau – președintele Consiliului de miniștri și Pichon – ministrul Afacerilor Străine franceze) și-au exprimat simpatia și sprijinul asupra cauzei românilor²⁴.

Din Franța, cei delegați pentru a îndeplini misiunea de propagandă se pronunțau împotriva semnării Tratatului de Pace de la București. În acest sens, au fost emise două telegrame, una adresată M. S. Regelui, cealaltă generalului Averescu, președintele Consiliului de Miniștri. Printre cei 62 de

²¹ O. Tafrali, *op. cit.*, 1920, p. 10.

²² O. Tafrali afirma: „Pentru ce în aceste grave momente se înlocuia un diplomat experimentat, adânc cunoscător al limbii și lumii franceze și care se bucura de simpatii unanime, printr-un om care nu cunoștea pe nimeni, care nu era diplomat de carieră și care avea o mare dificultate să se exprime chiar în limba lui proprie, necum în limba franceză? Era un mister. Pentru unii această numire mirosea a lichidare” (*Ibidem*, p. 9).

²³ Descumpănit, O. Tafrali afirma: „Cu regret directorul marelui ziar „*Le Gaulois*” mi-a înapoiat manuscrisul articolului meu, arătându-mi imposibilitatea de a trece peste voința d-lui ministru” (*Ibidem*, p. 12-13).

²⁴ *Réception des Parlementaires roumains au Palais-Bourbon*, în „*La Roumanie*”, nr. 2, jeudi 24 janvier 1918, p. 2.

semnatari se numărau și Orest Tafrali, Ion Ursul și Ion Găvănescul. Aceștia și-au exprimat convingerea că suveranul va face „toate sacrificiile pentru a salva onoarea și independența țării”²⁵. Cea de a doua telegramă adresată generalului Averescu făcea trimitere la faptul că niciun român nu va semna o „astfel de pace”, ceea ce ar fi reprezentat „o adevărată crimă pentru cei morți pentru patrie și pentru generațiile viitoare” (cu toate că erau conștienți de împrejurările grele prin care trecea țara). De asemenea, semnatarii considerau că „cea mai mare nenorocire pentru România ar fi semnarea unei păci separate ceea ce ar fi constituit o atingere a libertății sale și a idealului său național”²⁶.

Alături de intelectualii sus menționați, Take Ionescu a condamnat cu tărie tratatul de la București. În drum spre Paris, la Lucerna (Elveția) el a făcut o declarație pentru cotidianul francez „Le Petit Parisien”, afirmând faptul că va acționa cu toate puterile împotriva „unei păci care nu este pace, ci ceva mai monstruos decât o anexiune”. El susținea că situația României „devenea extrem de dificilă, căci România nu va putea trăi dacă acest tratat rămâne definitiv”²⁷.

Constatând însă că semnarea armistițiului nu poate fi împiedicată și că situația românilor s-a agravat, fără ca aceștia să-și poată apăra drepturile și întâmpinând o serie de obstacole²⁸, profesorii au pus bazele unui ziar intitulat „La Roumanie. Organe hebdomadaire des revendications et des intérêts roumains”, care avea drept scop apărarea intereselor teritoriale ale românilor. Acest ziar a fost condus de Paul Brătășanu (senator, vechi președinte al Camerei, proprietarul jurnalului „La Roumanie” din București), Constantin Mille (deputat, directorul jurnalului „Adevărul de

²⁵ Dau citare textului telegramei adresate Regelui: „Rugăm respectuos pe Majestatea voastră, să ne permită să-i exprimăm profunda noastră durere pentru tratațiunile de pace anunțate. Cea mai mare nenorocire pentru România ar fi desigur semnarea unei păci separate, care ar constitui pentru ea o atingere a libertății și a idealului său național. Suntem convinși că România și Regele ei vor urma admirabilele exemple ale Belgiei și Serbiei și vor face toate sacrificiile pentru a scăpa onoarea și independența țării” (*Appel a notre roi et a notre gouvernement - Deux télégrammes de nos compatriotes de Paris*, în „La Roumanie”, nr. 7, jeudi, 7 mars 1918, p. 1; Biblioteca Națională a României, (B.N.R), Colecții speciale, fond Saint Georges, „Arh. E. Pangrati”, pachetul LXXXV, dos. 5, f. 30).

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Arhivele Naționale ale României (ANR), fond General Dumitru Iliescu, dosar 58/1914-1919, f. 65 (Declarațiile lui Take Ionescu de la Lucerna din 3 iulie 1918).

²⁸ „V. Antonescu a intervenit la Banca Națională a Franței ca să suprimă schimbul monedei noastre. Cămătarii schimbau mia de lei cu 300 de franci” (O. Tafrali, *op. cit.*, p. 14).

dimineață”), C. Banu (deputat, vechi director al ziarului „Viitorul”, director la „Flacăra”), Emile C. Fagure (redactor șef la „Adevărul de dimineață”) și de secretarul publicației și al propagandei în general N. Russenescu. Încă din paginile primului număr, apărut la 17 ianuarie 1918, aceștia și-au propus să susțină „cauza românească”, fără a trata subiecte ce priveau disputele politice din țară sau litigiile personale. Paul Brătășanu împreună cu intelectualii români au luptat pentru triumful „cauzei românești”, precum și apărarea intereselor României în străinătate²⁹.

Printre cei mai activi colaboratori ai ziarului „La Roumanie” îi amintim pe: P. Brătășanu, C. Banu, C. Mille, Emil D. Fagure, Toma Ionescu, C. Sipsom, George Mironescu (profesor la Universitatea din București, Senator), D. Negulescu, N. Lupu, G. Many, Octavian Goga, Take Ionescu, părintele Vasile Lacaciu, Sever Bocu, Jean Pangal, Ion Găvănescul, Dr. Hurmuzescu (profesor la Universitatea din București), Traian Lalescu, S. Mândrescu, E. Pangrati (vechiul ministru al Afacerilor Străine din România), Ion Ursu, Orest Tafrali, C. Xenii și N. S. Russenescu, Jean Finell (secretar general al cercului Internațional al Studenților aliați și prieteni ai Franței), Eugen Neculcea (profesor de Științe, Iași). Ziarul apărea săptămânal, în ziua de joi, avea câte patru pagini și era tipărit într-un tiraj de 5-6000 de exemplare. A apărut timp de doi ani, între 1918 și 1919, cu mari eforturi financiare³⁰. Se distribuia gratuit în Franța, parlamentarilor și oamenilor politici, publiciștilor, profesorilor și academicienilor, redacțiilor marilor ziare și reviste. Câteva exemplare erau trimise și în Anglia, America, Elveția, Italia și Suedia.

Ziarul a reprezentat centrul de acțiune al „misiunii universitare”, prin intermediul căruia delegația română trebuia să clarifice situația tragică a țării. În acest scop s-au tipărit peste 40 de cărți și broșuri, în care erau surprinse și prezentate problemele României. Mai mult, în Franța, intelectualii români au colaborat cu ziare precum „Le Temps”, „Le Figaro”, „Les Débats”, publicații în care erau expuse informații despre idealul și situația României în război. Totodată, la Paris și Londra s-au publicat diferite broșuri care vizau lămurirea poziției României în război³¹.

Paginile organului de presă a imigrației române din Paris a devenit o adevărată tribună a propagandei românești. O parte din articole au fost semnate de către profesorii universitari din România. Spre exemplu, Ermil Pangrati a scris despre eforturile umane și materiale în timpul războiului. Tot el a prezentat și bătăliile eroice de la Mărăști, Mărășești și Oituz,

²⁹ *Notre tâche*, în „La Roumanie”, I, nr. 1, jeudi 17 janvier 1918, p. 1.

³⁰ *Au Comité de l'Action à l'Étranger*, în „La Roumanie”, I, nr. 3, jeudi 31 janvier 1918, p. 1.

³¹ Ivan Iliev, *op. cit.*, p. 119-120.

evocând importanța lor internă și internațională. De asemenea, E. Pangrati a subliniat faptul că românii și-au făcut datoria în bătăliile eroice din vara lui 1917, astfel s-a realizat „idealul nostru național, Marea Românie”³².

Redacția și administrația ziarului se afla la locuința lui P. Brătășescu, adică la Hôtel des Deux Mondes. La redacție, se discutau toate problemele ce țineau de editarea albumelor de propagandă ce apăreau zilnic precum: articole de ziar și de revistă, cărți, memorii, hărți etc. Fiecare dintre colaboratorii ziarului scria în anumite domenii sau despre anumite teme. De exemplu, articolele de drept erau scrise de juriști precum: V. Dumitriu, C. Sipsom, G. Mironescu; articolele de economie politică apăreau sub semnătura lui G. Many, E. Pangrati, Dr. Hurmuzescu. Articolele ce țineau de interesele naționale, geografice, etnografice sau istorice erau scrise de Ion Găvănescul, Traian Lalescu, Orest Tafrali, Octavian Goga, Ion Ursu, Emanoil Antonescu, precum și de mulți alți români. Problema teritoriilor era abordată de Octavian Goga, Ion Ursu, în cazul Transilvaniei, Ion Găvănescul și V. Dimitriu scriau despre Bucovina, Traian Lalescu și Mironescu au abordat problema Banatului, iar chestiunea Basarabiei a fost tratată de către Orest Tafrali și V. Stroescu³³.

La începutul lunii octombrie 1918 a fost fondat Consiliul Național pentru Unitatea Românilor, iar propaganda era organizată de către comitetul coloniei românești din Paris, unit în jurul ziarului „La Roumanie”. Mai târziu, acest ziar primește denumirea de „La Nation Roumaine”. Comitetul avea obligația de a răspândi, în opinia publică occidentală, informațiile cât mai detaliate despre revendicările naționale, precum și sacrificiile pe front ale poporului român³⁴. „Pentru a dovedi sentimentele noastre de cordialitate față de aliații noștri, subsemnații (E. Pangrati, V. Dimitriu, Ion Ursu) am luat deciziune de a ne constitui în comitet pentru a sta la îndemâna oaspeților noștri, aliați”³⁵ (Fig. 2).

În același timp, intelectualii români aflați în capitala Franței au contestat pacea de la Buftea-București. În data de 10/23 mai 1918, intelectualii români printre care menționăm: dr. Constantin Angelescu, A. Atanasiu, Paul Brătășanu, generalul Cocea, Dumitru Drăghicescu, Ion Găvănescul, Traian Lalescu, G. G. Mironescu, Orest Tafrali, Ion Ursu,

³² *Discours de M. E. Pangrati*, în „La Roumanie”, I, nr. 3, jeudi 31 janvier 1918, p. 1.

³³ Constantin I. Stan, *Activitatea misiunii universitarilor români în Franța și Italia în sprijinul înfăptuirii Marii Uniri (1917-1918)*, în „Revista Forum”, nr. 10, Editura Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, 1988, p. 30-31.

³⁴ V. Dimitriu, *Le Conseil national de l'Unité roumaine*, în „La Roumanie”, I, nr. 30, 10 octobre 1918, p. 1.

³⁵ B.A.R, Secția Manuscrise, fond personal Ion Ursu, *Hârtii privitoare la acțiunea profesorilor universitarii În primul război mondial*, mss (manuscris), f. 1.

Dimitrie Voinov ș.a. au semnat un document de protest, în care au subliniat faptul că „după încheierea nenorocitului nostru armistițiu [...] au urmat după cum se știe tratatele de pace de la București și de la Buftea”. De asemenea, profesorii au afirmat cu tărie faptul că preferau să piardă susținerea de care aveau parte decât să își ascundă sentimentele naționale: „Nu renunțăm domnilor, le-am zis noi la niciuna din revendicările neamului românesc și nu înțelegem să ne întrerupem acțiunea noastră”. Totodată, documentul scotea în evidență faptul că „poporul român este șters din numărul națiunilor libere”, iar pacea pe care Puterile Centrale au impus-o României era un „instrument de ură și de război obținute prin violență [...], iar poporul român nu poate să-l accepte”³⁶.

Trimiși „la război fără arme”, profesorilor universitari le era din ce în ce mai greu să reziste. Așa cum reiese dintr-o scrisoare trimisă de Orest Tafrali colegului Ion Ursu, intelectualii ieșeni au fost nevoiți „să trăiască în jenă”, cu toate că se aflau în misiune oficială: „Noi am fost nevoiți să trăim la Paris în jenă, deși trimiși în misiune oficială. Lefurile nu ni s-au plătit la timp, ministerul călcându-și angajamentul luat. Am fost nevoiți să plătim o dobândă la leafă, ceea ce nici o lege nu prevede. Am fost înșelați, când ni s-a spus, că cu două mii de lei se ajunge la Paris, sumă ce ni s-a dat. Am cheltuit peste zece mii. Nu ni s-a dat absolut nici o sumă pentru întoarcere. Toate acestea constituie puncte, care pot fi valorificate, la caz de nevoie. Noi ne-am ținut angajamentele luate față de colegii noștri și de ospitalitatea, care ne-a trimis în misiune”³⁷.

În descrierea activității lor, Orest Tafrali nota: „În fiecare miercuri ne adunam la «Hôtel de Deux Mondes» unde era locuința d-lui Brătășanu. Aici făcusem redacția și administrația ziarului nostru. Discutam situațiunea, luam cunoștință de cărțile, articolele din ziar și revistă, memoriile, hărțile, albumurile de propagandă ce apăreau zilnic. Ne divizam munca. Fiecare se însărcina cu scrierea unui articol de fond, polemică, de recenzie, statistică sau de istorie etc. [...] Fiecare era liber să-și aleagă subiectul, dar își păstra în această alegere oarecare specialitate”³⁸.

Activitatea intelectualilor la acest ziar nu a rămas fără ecou. În 1919, unul dintre profesorii de la Sorbona, Henri Chamard, îi scria lui Tafrali: „De un an, urmăresc în fiecare săptămână cu o simpatie cordială, în acest curajos și vibrant ziar, ce e «La Roumanie», campania energică

³⁶ *Protestation des Roumains contre le Traité de Bucarest*, în „La Roumanie”, I, nr. 20, juedi mai 1918, p. 1.

³⁷ B.A.R, Secția Manuscrise, fond personal Ion Ursu, *Corespondență Orest Tafrali către Ion Ursu*, din 25 aprilie 1920, Iași, p. 1.

³⁸ O. Tafrali, *op. cit.*, 1920, p. 30.

națională, pe care colegii dumneavoastră universitari și dumneavoastră înșivă o urmăriți atât de elocvent în favoarea revendicărilor românești”³⁹.

La un an de la apariția primei publicații, 30 ianuarie 1919, are loc o manifestație a jurnaliștilor francezi în favoarea României. Cina pentru aniversarea ziarului „La Roumanie” a avut loc la Paris, unde Georges Lecomte, președintele oamenilor de litere din Franța, și-a exprimat prietenia sinceră (a francezilor) pentru Națiunea Română într-o manieră frățească față de jurnaliștii români, afirmând că „în fiecare joi dimineața cel dintâi lucru săvârșit este citirea acestui ziar”⁴⁰.

Membrii misiunii au susținut o bună propagandă în favoarea drepturilor legitime ale României asupra Ardealului, Bucovinei și Dobrogei, prin conferințe publice, articole, cărți, broșuri și întâlniri cu oameni politici francezi⁴¹, activitate publicistică în care fiecare își lua rolul de apărător al câte unei provincii.

Fiind născut în județul Tulcea, în vechiul Aegissos, Orest Tafrali s-a angajat în această luptă apărând vehement interesele statului român asupra teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră. În primul articol, *Dobrogea și pretențiile bulgărești*, publicat în numărul 5, din 14 februarie 1918 a ținut să răspundă intenției bulgarilor de a lua ieșirea la mare românilor, atât de indispensabilă vieții economice, combătându-le teza cum că Dobrogea ar fi pământ bulgăresc, atât din punct de vedere geografic și istoric, cât și etnografic, răspunzând memoriului înaintat de Bulgaria la Conferința de Pace. În articol a analizat și dezbătut statisticile eronate făcute asupra populației de către bulgari, punând pe seama interesului vădit al acestora de a obține anexarea Dobrogei, prin creșterea numărului de conaționali.

În șirul de articole (18 în total) publicate de Orest Tafrali, în decurs de doi ani, nouă dintre ele, au avut drept subiect problema anexării Dobrogei⁴². El contesta propaganda bulgarilor, care sperau în fondarea unui stat întins de la Marea Neagră la Adriatică și de la Dunăre la Marea Egee (*Une nouvelle Autriche-Hongrie. La Bulgare*, joi 21 martie 1918; *L'avenir de Grande Bulgarie*, joi 4 aprilie 1918), cu argumente solide, susținând că Bulgaria Mare nu trebuia să cuprindă și teritoriile unde populația românească era majoritară. Orest Tafrali a contestat poziția bulgarilor în numele compatrioților săi, care nu-și puteau exprima liber opinia împotriva

³⁹ *Ibidem*, p. 31.

⁴⁰ *Une Manifestation des Journalistes français en faveur de la Roumanie – Le diner pour l'Anniversaire de journal „La Roumanie” à Paris*, în „La Roumanie”, II, nr. 55, 30 janvier 1919, p. 2.

⁴¹ Ștefan Bujoreanu, *op. cit.*, p. 227.

⁴² O. Tafrali, *La Dobroudja et les pretention bulgares par un autochtone*, în „La Roumanie”, I, nr. 5, jeudi 14 fevrier 1918, p. 2-3.

uneltirilor bulgărești. El a recunoscut meritul restituirii Dobrogei, în 1878, României, sub legile căreia bunurile, munca, ideile, credințele religioase sau politice, învățământul erau protejate. A scris acest articol îndemnându-și concetățenii să-și impună ideile, sentimentele și propria voință, să nu se lase influențați de șantajul bulgarilor exercitat asupra „conștiinței universale” în ceea ce privește chestiunea Dobrogei⁴³. Răspunsul lui O. Tafrali se regăsește în articolele *Congresul panbulgar din Babadag – răspuns al unui băștinăș din Dobrogea*; *Șantajul bulgar, slăbiciunea germanilor* (18 iulie 1918); *Dobrogea. Erorile propagandei bulgare în Elveția* (19 septembrie 1918).

Șirul de articole apărute a fost reluat de Orest Tafrali în lucrarea *România Transdanubiană (Dobrogea)*, publicată la Paris în 1918. Era o documentată schiță istorică, geografică și economică a Dobrogei⁴⁴. Volumul a fost distribuit participanților la Conferința de Pace, parlamentarilor francezi, ambasadurilor și savanților din Franța și Anglia.

În contextul propagandei din străinătate în vederea unirii, Orest Tafrali a mai scris despre chestiunea Basarabiei și unirea acestei provincii cu România, denunțând protestul guvernului ucrainean cu privire la așa-numita „anexare”. Ucrainenii vorbeau de drepturile etnografice din nordul și sudul Basarabiei, fără să ia în considerare că exista un mare număr de populație românească; protestul ucrainean a fost denunțat, el făcându-se pentru a contracara realizarea unirii țărilor românești, bazată pe drepturi istorice și etnografice necontestabile⁴⁵. Nu au fost lăsate deoparte teme privind expansiunea franceză în Orient, despre românii din Ungaria (la momentul respectiv, în Ungaria aflându-se aproximativ patru milioane de locuitori români) și câteva date despre chestiunea Banatului.

Pentru mobilizarea românilor din provinciile aflate sub stăpânire străină, guvernul de la București a finanțat o serie de reviste de artă și cultură. Oamenii de cultură și artă au organizat ample manifestări cultural-spirituale precum: împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare sau comemorarea a 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul⁴⁶.

Pentru a-și susține cauza, membrii misiunii și nu numai au scris lucrări de istoria românilor în limbi de circulație internațională. Prin aceste lucrări se sublinia caracterul romanic și legătura poporului român cu spiritualitatea latină a popoarelor: italian, francez, spaniol etc. Mai mult, au

⁴³ Idem, *Une nouvelle Autriche-Hongrie. La Bulgarie*, în „La Roumanie”, I, nr. 10, juedi 21 mars, 1918, p. 1.

⁴⁴ Idem, *La Roumanie Transdanubienne (La Dobrouja) esquisse géographique, historique ethnographique et économique*, Paris, 1918.

⁴⁵ Idem, *La question de Basarabie*, în „La Roumanie”, I, nr. 14, juedi 18 avril 1918, p. 2.

⁴⁶ Ion Bulei, *Arcul așteptării 1914, 1915, 1916*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 196.

apărut și lucrări consacrate istoriei provinciilor, a căror unire trebuia să fie recunoscută la Paris. Între ele menționăm: *La Bessarabie et les droites des peuples* (Basarabia și drepturile popoarelor, 1919), *Basarabia. Politic and Economic Review* (Basarabia. Realități politice și economice, 1919)⁴⁷.

Propaganda românească s-a ocupat și de celelalte provincii românești. În cazul Bucovinei, un rol important l-au jucat articolele lui V. Dimitriu și Ion Găvănescul. În acest sens, V. Dimitriu a ținut la Școala de Înalte Studii Sociale din Paris o lecție despre Bucovina din punct de vedere istoric și etnografic și a publicat numeroase studii în ziarul „La Roumanie”. Unul dintre ele făcea referire la pretențiile rutenilor asupra Bucovinei (*La Bucovine et les prétentions ruthènes*)⁴⁸.

Activitatea lui Ion Ursu s-a concentrat asupra chestiunii Transilvaniei, susținând drepturile imprescriptibile ale națiunii române de a se reuni sub același drapel. El a combătut ideea autonomiei și a menținerii Austro-Ungariei în articole din „La Roumanie”, precum: *Imperialismul Unguresc; Câmpia Libertății; Maghiarizarea; Cancerul austro-ungar; Independența Ungariei; Ungurii și Franța* etc. La Paris a ținut o serie de conferințe, reunite apoi în volumele *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre* și *Les questions roumaines du temps présent*, care au fost bine primite de opinia publică din străinătate⁴⁹. Ion Ursu a publicat și despre chestiunea Banatului articolul *Le problème serbo-roumain* (23 janvier 1919) și o broșură intitulată *Les prétentions serbes sur le Banat*.

O altă personalitate care a jucat un rol important în relizarea propagandei externe a fost profesorul Ion Găvănescul. Acesta a ținut multiple conferințe în Franța, una dintre ele fiind intitulată *Armata română în războiul mondial*. În cadrul acesteia, a prezentat actele de vitejie ale soldaților pe câmpul de luptă, precum și sacrificiile acestora pentru realizarea cauzei naționale⁵⁰.

Propaganda pentru Bucovina a intrat în atenția lui Ion Găvănescul. El a publicat un articol intitulat *Ce que la Bucovine, victime d'un rapt de l'Autriche, signifie pour la Roumanie*, unde a pus în lumină însemnătatea acestei provincii pentru români. De asemenea, I. Găvănescul considera că Bucovina este „Panteonul, Westminster-Abbey politic al Moldovei” și al întregului popor. El susținea că trecutul național este prezent în amintirile

⁴⁷ Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Editura Civitas, Chișinău, 1998, p. 166.

⁴⁸ V. Dimitriu, *La Bucovine et les prétentions ruthènes*, în „La Roumanie”, II, nr. 51, jehdi 2 janvier, 1919, p. 3-4.

⁴⁹ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române*, ed. a III-a, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 858.

⁵⁰ C. Narly, *Profesorul Ioan Găvănescul*, în „Convorbiri literare”, Editura Tipografia Societății Junimea, Iași, 1944, nr. 4, aprilie, p. 449.

locuitorilor Bucovinei, iar spiritul lui Ștefan este mereu printre ei. În același timp, subliniază faptul că Basarabia nu trebuie să rămână sub „jug străin”, ci trebuie să se unească cu patria mamă⁵¹.

Propaganda nu a fost susținută numai prin publicații. Cei trei au mers în diferite centre academice ale Franței și au susținut conferințe în fața unui public numeros. La Paris au ținut conferințe la Școala de Înalte Studii Sociale⁵². Concomitent, Orest Tafrali a avut întrevederi cu diverși politicieni și a ținut o serie de conferințe în mai multe orașe franceze: Paris, Limoges, Gueret, Chateauroux și Perigneux, pentru lămurirea opiniei publice asupra obiectivelor războiului purtat de România și asupra dreptului poporului român de a viețui într-o țară unită și independentă. Discursul s-a desfășurat „sub formă foarte simplă și într-o limbă foarte corectă și în același timp elegantă, el a ținut auditoriul sub farmec”, spunea Louis Bréhier, profesor la Universitatea din Clermont⁵³.

Efervescența luptei politice a sporit în zilele lucrărilor Conferinței de Pace, când Orest Tafrali, după cum el însuși a mărturisit, a avut întrevederi personale cu geograful Em. de Martonne, consilierul guvernului francez în probleme de etnografie la Conferința de Pace, care i-a apreciat personal lucrarea *România Transdanubiană*. Cu delegatul tehnic al Angliei a discutat problema trasării viitoarelor granițe ale României, în special cele dobrogene. Atât Em. de Martonne, cât și delegatul Angliei au susținut îndeaproape delegația română.

Ca urmare a activității sale, precum și a strânselor legături în Franța, în august 1921, Orest Tafrali primea brevetul și insignele de cavaler al ordinului *Legiunea de onoare*. După război, acesta a revenit deseori în Franța la chemarea societății *L'alliance française*, conferențind la Paris, Limoges, Nantes și făcând cunoscute publicului francez monumentele artei românești. Pentru conferințele sale de propagandă a primit, în 1919, medalia Societății de Geografie Comercială din Nantes și medalia de argint *L'alliance française*⁵⁴.

După încheierea păcii, profesorilor li s-a cerut întoarcerea în țară, continuarea propagandei fiind considerată de V. Antonescu „dăunătoare intereselor neamului”. Niciunul dintre cei înscriși pe liste nu a renunțat la

⁵¹ J. Găvănescu, *Ce que la Bucovine, victime d'un rapt de l'Autriche, signifie pour la Roumanie*, în „La Roumanie”, I, nr. 33, jeudi 20 aout 1918, p. 1-2.

⁵² O Tafrali, *op. cit.*, p. 49.

⁵³ Ștefan Bujoreanu, *Despre activitatea lui Orest Tafrali*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Editura Academiei Socialiste România, tom 13/1976, p. 227.

⁵⁴ Rodica Radu, *op. cit.*, p. 676.

misiunea pe care o avea de îndeplinit, în schimb, nu și-au mai primit salariile, iar unii au fost înlocuiți de la catedră⁵⁵.

*

Concluzionând, profesorii ieșeni au plecat în capitala Franței, în perioada 1917-1919, pentru a susține cauza românească. În acest scop, ei au ținut conferințe, au tipărit cărți, broșuri, au ținut cuvântări, au colaborat cu marile ziare din țările respective, au pus bazele biroului de presă, au înființat ziarul „La Roumanie. Organe hebdomadaire des revendications et des intérêts roumains”, organ de presă care avea drept scop apărarea intereselor teritoriale ale românilor. Toate aceste forme propagandistice la care au recurs au avut drept scop realizarea idealului național.

În fapt, rolul misiunii universitare a urmărit evidențierea sacrificiilor și contribuției poporului român, dar și promovarea drepturilor istorice care să stea la baza realizării României Mari: „În această privință am avut un succes desăvârșit. Aceasta e singura noastră răsplată și ea e mare. Bârfele și loviturile, date nouă pe la spate, nu ne pot mișca. Ele vor fi trecătoare ca tot ce s-a clădit în lume, de inimi și spirite înguste”⁵⁶.

Așadar, misiunea încheiată în vara lui 1919 a fost văzută de cei trei profesori cel puțin egală ca importanță pentru țară ca și cea îndeplinită pe front, prin rezultatele obținute. În schimb, controversele care au urmat acestei misiuni au pus în evidență nemulțumirea colegilor, mobilizați pe front față de atitudinea colegilor care au preferat să facă propagandă la Paris⁵⁷. Principalele dispute după încheierea misiunii au fost legate de „patriotismul” profesorilor plecați în misiune, care „au adus rele servicii țării și neamului și au făcut să scadă prestigiul și creditul nostru în străinătate” după cum a afirmat Traian Bratu⁵⁸.

⁵⁵ O. Tafrali, *op. cit.*, 1920, p. 51.

⁵⁶ O. Tafrali afirma: „Când ne-am întors în țară mulți ne acuzau în ziare și acte oficiale că am dezertat din țară în primejdie ca să ne ducem la Paris să petrecem. Noi am plecat după bătălia de la Mărășești și am lucrat într-un oraș bombardat zi și noapte” (*Ibidem*, p. 60).

⁵⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 199.

⁵⁸ B.A.R., Secția Manuscrise, *Scrisoarea lui T. Bratu către decanul D. Gusti*, 10 iulie 1919.

*The activity of professors from Iași within the "Mission activity in France"
as reflected in "La Roumanie" newspaper*

(Summary)

Keywords: *propaganda, journalism, mission, professors*

Our study is an overview of the themes approached by articles published by professors in Iași, such as Orest Tafrali (1876-1937), Ion Găvănescul (1859-1949) and Ion Ursu (1875-1925), who were settled in the capital of France during the World War First. This is an analysis that reflects the direct perspective of the articles signed by those three, in "La Roumanie" newspaper and how it was reflected the activity of professors from Iași during their mission. We have mentioned here the professors recruited for the Romanian Press Service at the beginning of the war and who afterwards joined the university mission of France, thus explaining the reasons of such a mission.

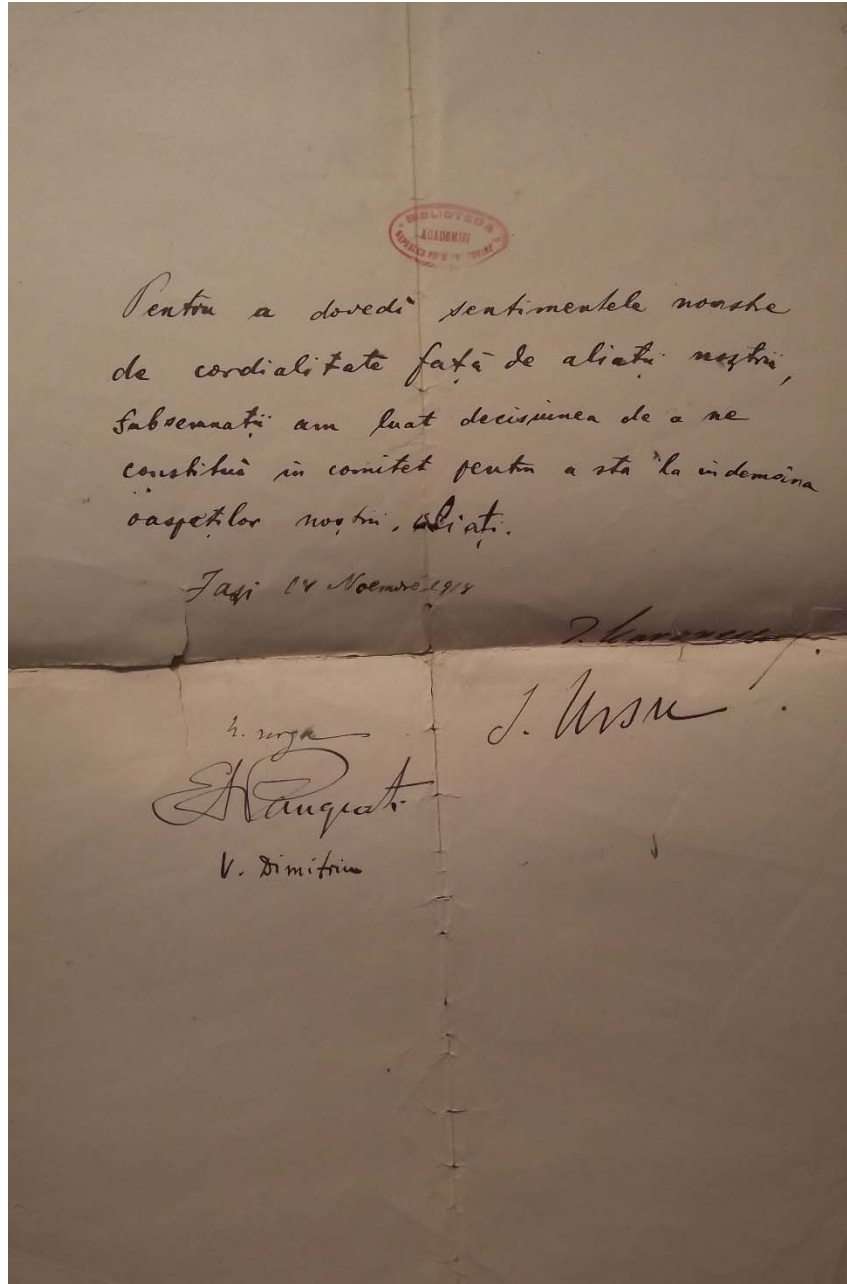


Fig. 2. Document privitor la acțiunile profesorii universitarii în Primul Război Mondial, 20 octombrie 1915 (Biblioteca Academiei Române Secția Manuscrise, fond personal Ion Ursu).

*The students from the Faculties of Medicine and Letters
from Cluj University during interwar period:
social origin, geographical origin and academic success*

Dragoş SDROBIŞ

Keywords: *Universitatea din Cluj, mobilitate socială, studențime, reușită
universitară*

*The interwar student: an 'unmotivated absence' from the University
concerns and from the historiographical analysis*

In interwar Romania, the university was portrayed especially as a symptom of the institutional development and as the amount of the scientific achievements of the academic staff. A simple survey of the university yearbooks reveals that students are placed only on the last page of these publications, in the statistical reports. It is the image of student as a 'statistical shine' rather than the subject of the higher education. Eventually, this 'attributed role' for the students will develop into a main cause of their frustrations, leading to an increasing number of student associations and to protest movements against both the University and the State.

Regarding the historiography, the main inconvenient is related to a unilateral representation of these student movements. The Romanian historiography portrayed these movements especially as nationalistic and anti-Semitic, ideologically channeled and, later on, politically confiscated. It should be stated that this is rather a simplified view, which sometimes eludes the chronological evolution of the events and prospectively (mis)interprets certain phenomena. It is what Nassim Nicholas Taleb considers to be the logic of the *black swan*, that is the concerted effort to represent the past as a series of predictabilities. The main traits of this concept somehow resume the historical and historiographical interpretations of the interwar student movements. "First, it is an outlier, as it lies outside the realm of regular expectations, because nothing in the past can convincingly point to its possibility. Second, it carries an extreme 'impact'. Third, in spite of its outlier status, human nature makes us concoct explanations for its occurrence after the fact, making it explainable and predictable. I stop and summarize the triplet: rarity, extreme 'impact', and

Historia Universitatis Iassiensis IV / 2013

retrospective (though not prospective) predictability”¹. So, history is written from the point of view of the one who already knows how the event ended. In fact, the way the phenomena ended makes us choose a certain event as the beginning of our (hi)story. We must understand that “What is now known as *the past* is not what anyone lived as *present*”².

Romanian historiography approached the student movements’ subject according to this logic of predictability. In this respect, the “December 1922” moment was evaluated as the terminus moment, when the “Christian” students from the Faculty of Medicine claimed the idea of *numerus clausus* as an irreducible demand. There is no secret that the nationalistic student body of the interwar Romania transformed this moment into a founding one. But, into the trap of this retrospective cutting up also fell the historiography. It should be stated that in 1922 the students’ most numerous claims constituted a veritable chapter of social activism. In that moment, the goals were to impose the student at the core of the higher education system, to ameliorate his financial condition, to diminish the onerous university fees or to provide quality medical services. Those who supported such claims were students of different social origins or nationalities and with diverse ideological orientations. In other words, it is a proof that the pecuniary difficulties prevailed the national objectives. Nevertheless, this chapter of social activism entered into oblivion. The interwar student is still perceived as a maneuver mass, at the total disposal of some extremist, nationalist or anti-Semitic political leaders. When analyzing student movements, almost all studies recall the figures of A.C. Cuza, Corneliu Zelea-Codreanu or Nae Ionescu. At a subliminal level, the historiography creates a false synonymy between the political goals of these leaders and the student movements’ objectives. By omission or by insufficient historical connections, the way of representing interwar students is, for the most part, the result of a metonymic view. While the causal background is eliminated, the construction of a historical evolution less probable in 1922 seems to gain preference. In the same way was conceived the reaction of the authorities. The Romanian state officials believed that these movements would cease by manipulation or by repression. Nobody believed at that very moment that the youth would prefer the total rebellion.

¹ Nassim Nicholas Taleb, *Lebăda neagră (impactul foarte puțin probabilului)*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2010, p. 16.

² David Lowenthal, *Trecutul e o țară străină*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2002, p. 224.

The student: a new social actor in a conservative society

The student movements must be reconsidered, especially through the scientific support of sociological theories of education. In this manner, it is more than obvious that the major cause of the youth radicalization in interwar Romania was the rise of a new social typology: the student. It is the social construction of a new group, which should be analyzed taking into consideration two major sociological options. The first one is about the preeminence of the social origin, which makes the student body an eclectic one. The other option is to emphasize the output, so to consider the student as a future member of a socio-professional group. In both cases, the student body is the youth social segment which is characterized „par un statut et un temps de vie à par, un temps d'apprentissage et d'expectation”³. Thus, the student body becomes a new social actor and an increasing source of economic, social and political demands. As many other social groups, the initial efforts are concerted to legitimate the claims' spectrum. It is also an effort to convert the university reform into a mechanism of improving the student body situation.

Which was the main cause of these student riots? First of all, it should be stated that the Romanian university shifts from the image of 'antechamber for the elitist functions' towards 'a laboratory of sub-elitist positions'⁴. This is what developed a sort of antinomy between *students* and *University*. The former truly believed that social promotion was possible through higher education, while the latter proved itself incapable to allocate social and professional outlets for the graduates' body. It is this antinomy that reduced the idea of social mobility to an impossible phenomenon. Anyway, for the students with a lower social origin, the accession to a sub-elitist position could have been perceived as social mobility. This is why for those students the educational investment should be recuperated, because in many cases their families depended on this. Instead, the rebellion's predisposition seemed to be more likely for students with at least a middle class provenience. As Margaret Scotford Archer put it, the students' attitudes and actions are mostly influenced by their social origin and by "student mobility expectations". This is why, in the same context, students

³ Pierre Moulinier, *La naissance de l'étudiant moderne (XIX^e siècle)*, Paris, Editions Belin, 2002, p. 7.

⁴ „In Dahrendorf's terms, they [students] will join the *service* rather than the *ruling* class, in Touraine's, become *technicians* rather than *technocrats*, and in Etzioni's become *semi-professionals* rather than *professionals*". Margaret Scotford Archer, *Introduction*, in Margaret Scotford Archer (editor), *Students, University and Society (a comparative sociological review)*, London, Heinemann Educational Books, 1972, p. 24.

with different social origins shape different answers. For example, the students with at least a middle class origin understood that the new mission of university would rather be a social blockage, so for them higher education would no longer be a social mobility vector. Although for their families the investment in higher education wasn't so expensive, the outcome seemed rather modest, in comparison to the family social position and expectations. For them, fighting against university is nothing but to win. This perception was an important reason in trying to redirect higher education toward their social and economic interests. For the Romanian case it's not so difficult to prove that the student movements' leaders had at least a middle class origin, originating in families that perceived higher education as an important strategy for social promotion. "I am the second generation raised from the peasant sandals and I became Mayor. I would have been more emancipated, if I hadn't remained honest [...]. But you, you have to go further, my boy. That was our goal: to see you on the top. You should not be a simple night corrector to an anonymous journal or newspaper, David. You must be at least as your uncle: go into politics or become a professor...". This was the meritocratic ideal of the interwar Romanian society, perfectly synthesized by Mircea Eliade, in his novel *Return from Heaven*. And I should remind that the novel became known as "the novel of an entire generation".

Did the university succeed to meet the youth aspirations? Or, more precisely, did the university transform itself into an institution capable to constructively channel the youth's confidence in higher education as a mechanism for social promotion? Did the university manage to provide a proper answer to the challenges provoked by the new society configuration?

Before trying to answer these questions, it should be stated that university reform, as well as student movements, were part of a larger phenomenon: the syndrome of a social transition perceived as a crisis. The answer the authorities provided was the incapacity to design a long-term project for social development. They preferred a conservative vision, in which the student should have remained a simple university client. Instead of being part of the solution, the student was perceived as a threat and, in this manner, he had to be the subject of the repression. This was the reason why the Romanian authorities preferred to ignore or to blame any initiatives that tried to convert the student into a dialogue partner with the University.

Improvement projects for student life

Nevertheless, there were analysts preoccupied with the student pecuniary or educational problems since the first interwar decade. It was the case of the sociology professor from the University of Bucharest, Dimitrie

Gusti, who was the first to draw attention that students' unrest originated in such problems. Furthermore, he was the first to propose a solution. Unlike the university authorities, who preferred to expel recalcitrant students, to suspend the courses or even to close the University, Dimitrie Gusti deemed necessary the creation of an institution dedicated to student problems. It had to be an institution subordinated to the University, capable of establishing a dialogue with students in order to give advice in choosing the proper study programs or to resolve certain grievances. There was no secret that the living conditions in the student hostels were precarious or that the technical endowment of the university laboratories was poor. In addition, there were problems generated by the geographical and ethnical eclecticism of the student body and by the large amount of the tuition fees. So, Gusti observed that the early student movements in 1922 had an important xenophobic and anti-Semitic component. But he was convinced that improving student life quality would rather settle things. In this respect, he began to implement a sociological survey during the 1922/1923 academic year. And, although this academic year was compromised, in the spring of 1923 Gusti and his team begun the debates regarding a *Student Program for Organizing the University Life*. The discussions took place inside of the *Seminar of Sociology, Ethics and Politics* at University of Bucharest. The innovation of this project was to bring the student in the forefront: "As a social functionary to whom the nation entrusted its most important interests, the student will reveal through his activity the University value. Also he must build the conditions to elaborate and to consolidate the national culture, for which he put all his intelligence and energy"⁵.

Thereby, in 1927, due to Dimitrie Gusti's lobby, *The University Office of Bucharest (Oficiul Universitar București)* was founded. A major innovation brought by this institution was the *Student Guide* magazine (*Călăuza studentului*), presenting in detail the student rights and obligations, the higher education specializations and career guidance elements. Also, there were published sociological researches regarding the student life in interwar Romania, as it was Roman Cresin's *Sociological Survey upon Student Life*.

Following this model, in 1928 Ioan Vătășescu will publish *Cluj Student Guide (Călăuza studentului la Cluj)*, presenting the educational offer of *King Ferdinand Ist University*. Also, there were published excerpts from the faculty and university library regulations, as well as the conditions provided by student hostels and cafeteria. This was the first informative and orientative demarche dedicated to Cluj students. One interesting chapter of

⁵ Dimitrie Gusti, *Program studențesc pentru organizarea vieții universitare* (extras), București, 1924, p. 1-2.

this work was the presentation of living conditions in Cluj. This city, the most important of Transylvania, was considered a very expensive one, because it wasn't surrounded by a "productive region". Because of this inconvenient, the city had to satisfy its supply demands from remote regions; a difficult job, if we take into consideration that Cluj was connected to a single railway route, the Bucharest – Brasov – Oradea one. Despite this, the city could offer proper living conditions for the "modest student and for the prodigal annuitant"⁶. For instance, in 1928 the monthly costs for food were situated between 1200 and 1500 Romanian currency, whilst the rent costs varied in the range of 600 and 1500 Romanian currency. The costs list was completed by tuition fees (courses fee, exam fees), varying from a faculty to another.

The details presented in this brochure could affect youth intentions to choose Cluj as the educational investment place. One of the present study goal is to depict the geographical and social origin, as well as the academic achievement of the Letters and Medicine faculties, in order to precisely define the University of Cluj as a gateway to society. In other words, it is a modest effort to quantify the Latin dictum: *Non scholae, sed vitae discimus* (We do not learn for school, but for life). This should be a proper direction for a student's history, as proposed by Konrad Jarausch, who correctly observed that "university historians have written volumes on what goes into institutions of higher learning and what happens within them. But they have all too often ignored their output, namely the consequences of such training for culture, society and polity"⁷. Furthermore, for the student the contact with a new social reality – the city – and with a new way of life – the student life – could develop into a primary source of the interwar student unrests.

The student from Cluj in interwar Romania. Geographical origin of the student body

Revealing the geographical origin of the student body represents a statistical mechanism that can reveal two major aspects. On the one hand, the student intern migration to certain university centers, and, on the other hand, the massive import of foreigner students from the limitrophe countries of Romania. It should be reminded that after 1918, the Europe political map

⁶ Ioan Vătășescu, *Călăuza studentului la Cluj*, Cluj, Institutul de Arte Grafice Ardealul, 1928, p. 17.

⁷ Konrad Jarausch, „Graduation and Careers”, in Walter Rugg (editor), *A History of the University in Europe, volume 3 (1800-1940)*, Cambridge University Press, 2004, p. 363.

suffered major changes, especially in Central and South-Eastern Europe. Redefining national borders affected the *peregrinatio academica* routes. It is also a new *zeitgeist*, a national(istic) one, that affects the ‘imperial’ university centers (as Wien, Budapest, Berlin or Paris) in behalf of the ‘national’ universities from each successor state. For the Romanian case, illustrative is the foundation of Czernowitz University. The Romanian authorities tried to prevent a student ‘bleeding’ for the university centers with a rich educational tradition and situated in a geographic proximity. For instance, the Bukovina youth (a multiethnic and metalinguistic region) could choose between Cluj or Jassy, and Lvov or Krakow. In addition, the University of Czernowitz was supposed to be the symbolical label for the new political power, the Greater Romania.

Unfortunately, the universities’ statistical data didn’t pay attention to this mechanism of inventorying students. In none of its yearbooks, the University of Bucharest revealed the geographical origin of the student body, although it was the most important university center. The same situation was at Jassy University. In this case, the yearbooks presented the geographical origin statistical data for three academic years. Instead, the University of Cluj considered important to reveal the geographical origin of the student body. Probably it was a continuation of the Austro-Hungarian statistical practices, when the universities had to follow the ‘geographical routes’ of the students, in order to establish the amplitude of the interregional exchanges. Anyway, it is possible to characterize the four university centers of Greater Romania, by analyzing the Rectors Yearly Reports. In this respect, it can be stated that Cluj, Jassy and Czernowitz remained provincial university centers, while Bucharest could be characterized as a ‘national’ university center.

Table 1. Geographical origin of Cluj University Student Body 1923/24 – 1938/39.

Academic	Greater Romania				Foreign countries			Total
	Old Kingdom	Transylvania	Bessarabia	Bukovina	Iugoslavia	Hungary	Other countries	
1923/24	193	1609	80	27	15	19	24	1967

1924 /25	233	1749	99	30	16	16	32	2175
1925 /26	201	1900	84	25	24	17	46	2297
1926 /27	270	2147	43	20	8	32	34	2554
1927 /28	235	2335	54	20	14	42	41	2741
1928 /29	423	2398	53	21	15	48	63	3021
1929 /30	532	2959	45	20	40	68	55	3719
1930 /31	542	3243	42	39	45	83	70	4064
1931 /32	549	3228	43	38	30	74	78	4040
1932 /33	585	3601	47	45	40	71	80	4469
1933 /34	-	-	-	-	-	-	-	4445
1934 /35	681	3235	72	60	31	111	110	4300
1935 /36	613	2617	69	55	29	87	109	3579
1936 /37	628	2244	60	24	20	7	118	3191
1937 /38	643	2191	57	23	25	93	123	3155
1938 /39	676	2137	43	23	22	91	102	3094

Source: *Anuarul Universităţii „Regele Ferdinand I” Cluj 1924/25-1938/39.*

The data presented in this table reveals the provincial feature of Cluj University. The share of students from Transylvania has an important weight, between two-thirds and three-quarters of the entire student body. Anyway, it should be noticed that this weight has a clear descendent trend. So, in 1927/28 academic year, the Transylvanian students represent 85.2% of 2.741, while in 1938/39 academic year their weights descend to 69.1% of 3.094 students. Instead, it is the proportion of the Old Kingdom students that increases: in the 1927/28 academic year they represented 8.57% (235 students), while in the 1938/39 they reached at 21.8% weight (that is 676

students). Another statistical aspect: the number of student body is not affected by the economic crisis (1929-1933), as it was the case for the University of Bucharest. But the decreasing number of Cluj students after 1935 was caused by two major factors. Firstly, it interfered with the negative demographic growth rate, caused by the World War I (the students of the 1934-1938 period being born between 1914 and 1918). Secondly, it was the abolition of the pharmaceutical higher education in Cluj, followed by its merger in Bucharest in 1934.

Criteria delimitation of the analyzing sample of Cluj student body

Following the academic transcripts of the Letters and Medicine faculties in Cluj we intended to depict the social origin of the student body as well as the admission age. Another aspect was to reveal the most important cities where the students had graduated secondary school, and to establish the 'academic success' rate (meaning the graduates rate in the total number of enrolled students in the same year). The academic years chosen for this analysis were justified as following: 1924/25 – the first 'normal' academic year (without overlapping promotions of high-schools graduates or of students returned to studies after the war ended. Also, it is the last year before the Romanian authorities began to implement *baccalaureate* as a mechanism to control student enrollments); 1929/30 and 1932/33 – the debut and the end of the economic crisis; 1935/36 – the reintroduction of the 8th grade in the secondary school; it was also the first year when the Ministry of Public Instruction decided to limit the number of student enrollments; finally, 1937/38 – the last academic year within a 'democratic' political regime.

Also, the reasons we chose to focus the analysis on the faculties of Letters and Medicine lied on the following sociological premises. 1. The faculty of Letters was perceived as a permissive branch study, while Medicine was considered a difficult discipline that required a long term intellectual effort (6 years of studies, while Letters had 3 or 4 years until graduation). 2. It was for sure an economic difference between the students of these faculties, if we take into consideration the tuition fees. At Medicine faculty the taxes were 3 or 4 times higher than those from the Letters faculty. In addition, at the Pharmaceutical branch study, the undergraduate years were preceded by a 2 years internship in a state or private pharmacy. 3. The economic output of these studies were completely different: the Letters Bachelor degree could provide at best an administrative career, while Medicine was essentially a liberal profession in interwar Romania.

The men / women ratio in the Letters student body evolution

The gender evolution of the Letters student body of Cluj⁸ reveals a quasi-parity (1924/25 – 71 men and 73 women; 1929/30 – 107 men and 110 women; 1932/33 – 108 men and 126 women; 1935/36 – 49 men and 25 women; 1937/38 – 79 men and 74 women). Until the end of the economic crisis the women ratio was superior to the male one. Anyway, the significant decrease of the women ratio in 1935/36 (the women ratio is a third part of the total enrollments) finds two major explanations. A partial explanation is that in 1934/35 the Public Instruction Ministry reintroduced the 8th grade in the secondary school. The direct consequence was the great decrease of secondary school graduates in 1934/35 (5.023) in comparison with 1933/34 (11.564). Meanwhile, the statistics reveal a lower baccalaureate graduation rate. In 1935 the baccalaureate rate was 32.5% (1.633 baccalaureates), while in 1934 there were 5.364 baccalaureates (46.3%)⁹. Although there is no statistic foundation in this case, it is proper to state that the baccalaureate graduation rate was inferior for the women candidates.

Faculty of Letters, Cluj. Gender evolution of the enrolled students in the 1st academic year

	1924-1925	1929-1930	1932-1933	1935-1936	1937-1938
Female	73	110	126	25	74
Male	71	107	108	49	79
Total	144	217	234	74	153

The social and ethnical origin of the students in Humanities

The social origin of the student body sample confirms the hypothesis that in the Letters branch study the rural students were predominant (1924/25 – 76 rural origin and 68 urban origin; 1929/30 – 131

⁸ Statistical data processed from SJAN Cluj, *Fond Universitatea Cluj*, file 427-433 (Faculty of Letters. Academic transcripts no. 800-3600). The enrollment criteria and the undergraduate studies duration at the Faculty of Letters: in 1924/25 – 3 years university studies; 1929/30, 1932/33 – enrollment is conditioned by the baccalaureate diploma, whilst the undergraduate studies duration is 4 years (from which the first one is considered a *preparatory year*); 1935/36 and 1937/38 – the undergraduate studies duration is 4 years but the *preparatory year* is abolished. Baccalaureate diploma is an admission criteria.

⁹ See *Romanian Statistical Yearbook 1937-1938*, Bucureşti, Institutul Central de Statistică, p. 244-245.

rural, 85 urban and 1 unspecified; 1932/33 – 120 rural, 104 urban and 10 unspecified; 1935/36 – 39 rural, 32 urban and 3 unspecified; 1937/38 – 79 rural, 70 urban and 4 unspecified). The males are between 60-70% of the rural origin students, while the women ratio is more than 50% in the total number urban students.

Social milieu	1924-1925	1929-1930	1932-1933	1935-1936	1937-1938
Urban	68	85	104	32	70
Rural	76	131	120	39	79
Unspecified	0	1	10	3	4
Total	144	217	234	74	153

Concerning the ethnicity, the Romanian students ratio from the rural milieu was about 75-80%, whilst the Romanian students ratio per total reached around 50-60%, followed by the Hungarian ones (10-25%), Saxon and Swabia students (German minority, 5-10%) and Jewish students (5-10%). The recruitment hinterland was composed of Transylvania, Banat and Crişana-Maramureş regions, providing during the entire period a 60-70% ratio of the total student body. As for the foreign students, the great part came from Hungary and Czechoslovakia. Most of them had a Hungarian origin and they were born before 1918 (administrative speaking, they were born in the Austro-Hungarian Empire), thus affecting the sociological sample of the foreign students. One reason for this great Hungarian ratio in the foreign students is that they were probably the children of some Hungarian families that decided to establish in Romania after the collapse of the Austro-Hungarian Empire in 1918. The other reason is that they were young Jewish who came to study in Romania, because of the anti-Semitic legislation implemented in the Hungarian higher education system.

Regarding the age groups, the most numerous were the 18 – 21 years old students (with a ratio varying between 60-70%). The single year when this ratio lowered under the media was in the 1935/36 academic year, due to the changes occurred in the secondary school, as presented above. The 22 – 25 years old group had a 10-25% ratio and 25 years old and more – 8 – 15%.

The 1 st academic year enrolled students by age group – Faculty of Letters					
Academic year	18-21 years	22-25 years	25 years or more	Unspecified	Total
1924-1925	60.42%	25.69%	13.89%	0.00%	100.00%
1929-1930	73.73%	17.05%	8.76%	0.46%	100.00%
1932-1933	74.36%	12.82%	8.55%	4.27%	100.00%
1935-1936	52.70%	29.73%	14.86%	2.70%	100.00%
1937-1938	71.90%	15.03%	10.46%	2.61%	100.00%

The completion rate of the Faculty of Letters

In the case of the Faculty of Letters, the completion rate approached the national level media, that was 45-50%. From 144 enrolled students in the 1st academic year in 1924, 67 obtained the Bachelor degree; 1929/30 – 116 bachelors out of 217 enrolled students; 1932/33 – 119 bachelors out of 234 enrolled students; 1935/36 – 34 bachelors out of 74 enrolled students; 1937/38 – 46 bachelors out of 153 enrolled students. The decrease completion rate of the 1937/38 enrolled students is due to the geopolitical shifts in summer of 1940. Romania lost a half of Transylvania (including Cluj), so the university was transferred to Sibiu. It was most likely that many students gave up their studies. The academic transcripts registered a number of 77 expelled students from 153 enrolled students. Many of these expulsions were operated in 1948, when the Communist regime began to implement a new higher education legislation. It should be emphasized that the share of women graduates in the total number of graduates is superior to the share of women enrolled in the total enrolled students. That is, the female students were more perseverant and more serious in acquiring the Bachelor degree, rather than the male students. Anyway, the urban-rural ratio is almost the same for the enrolled students and for graduated students. As for the geographical origin, more than 80% of the Bachelor degree students came from Transylvania, Banat and Crişana-Maramureş. Finally, a large proportion of the expelled students were from the Romanian extra-Carpathian provinces and/or had a rural origin. Most likely, for them and for their families the financial effort was beyond their expectations.

Completion rate of the enrolled students at the Faculty of Letters

Enrollment year	Bachelor degree	Expelled students	Retreated students	Deceased	Other	Total
1924-1925	67	30	44	2	1	144
1929-1930	116	83	13	4	1	217
1932-1933	119	74	39	1	1	234
1935-1936	34	31	6	0	3	74
1937-1938	46	77	24	0	6	153

The students of the Pharmaceutical branch: social origin and gender evolution

In comparison with the Letters students, the situation is totally different for the Pharmaceutical students¹⁰. First of all, the males are dominant, with a total ratio between 55 and 65%: 1924/25 academic year – 12 enrolled women and 25 enrolled men; 1929/30 – 17 women and 21 men; 1932/33 – 28 women and 37 men). So was the urban student ratio (more than 60%, excepting one single year): 1924/25 academic year – 11 urban, 16 rural and 10 unspecified; 1929/30 – 22 urban and 16 rural; 1932/33 – 35 urban, 20 rural and 10 unspecified. From the ethnic point of view, the Romanians are in minority, the most numerous ethnic groups being the Hungarians and the Jews (1924/25 – from 37 students: 9 Romanians, 11 Hungarians and 4 Jews; 1929/30 – 38 enrolled students of whom 6 Romanians, 14 Hungarians and 16 Jews; 1932/33 – 65 enrolled students of whom 18 Romanians, 17 Hungarians and 13 Jews). Because of the academic transcript loopholes, it was very difficult to draw the geographical origin map. Anyway, for at least one academic year this task was possible. So, in the 1929/30 academic year there were enrolled 38 students, of whom 31 were from Transylvania, Banat and Crişana-Maramureş (that is, more than 80%). As for the age groups, the 22-25 age group had an important ratio (situated between 20% –30% of the total students enrollments). This statistical evidence finds an explanation in the 2 years internship, performed by the aspirant in a pharmacy that eventually provided him a certificate necessary for the faculty enrollment procedures. That could explain the

¹⁰ SJAN Cluj, *Fond Universitatea Cluj*, Pharmaceutical studies academic transcripts, 1924-1934.

superior non-Romanian student ratio. In this respect, it should be stated that the pharmacies in intra-Carpathian regions belonged to minority owners. For the Romanian authorities, it was a significant reason to call for the abolition of the pharmaceutical branches in Cluj and Jassy in 1934. Regarding the completion rate, the incomplete data provided by the academic transcripts made impossible such a demarche.

The Medicine students

The statistical characteristics of the Medicine¹¹ student body are almost similar with those of the Pharmaceutical branch (1935/36 academic year – 83 urban and 64 rural; 1937/38 – 102 urban and 89 rural). More than 50% of the rural students were Romanians (in 1935/36 academic year there were 64 rural students of which 36 were Romanians, while in 1937/38 from 89 rural origin students 59 were Romanians). Regarding the urban students, in 1937/38 academic year there were 102 students, of which 50 Romanians and 41 Hungarians, Germans or Jews.

The gender evolution reveals a lower ratio of females, which is close related to the women ratio in the national student body (in 1935/36 – 15 females from 133 enrolled students, that is 12%; in 1937/38 – 49 female students from 200 enrolled students, that is 25%). The inferior female ratio from 1935/36 has the same causes as in the Letters faculty patterns explained above, that reinforce the hypothesis of small number of female baccalaureates in 1935.

The students' geographical origin is more diversified. 50% came from intra-Carpathian regions, and about 20% were foreigner students, especially from Bulgaria. For instance, from 148 enrolled students in 1935/36 academic year 71 were from Transylvania, Banat and Crişana-Maramureş, while 27 were foreign students. In 1937/38, 200 students were enrolled, out of which 94 were from Transylvania, Banat and Crişana-Maramureş, while 44 were foreigners.

It seemed that Medicine as a study branch was a well-articulated decision, a real social and economic promotion strategy. This explains the overwhelming proportion of the 18-21 age group (1935/36 – 121 out of 148; 1937/38 – 155 out 200, that is 80%). It was an ascending trend that implied the Letters students, confirming the idea that the temporal difference between secondary school graduation and higher education enrollment became smaller and smaller. So, it is proper to say that in the second

¹¹ SJAN Cluj, *Fond Universitatea Cluj*, Faculty of Medicine and Pharmacy Cluj. Academic transcripts 1935-1936 and 1937-1938 academic years.

interwar decade higher education was perceived as a necessary stage in order to complete the educational investment.

The 1 st year enrolled students at the Medicine Faculty by age groups					
Academic year	18-21	22-25	25 or more	unspecified	Total
1924-1925	45.95%	21.62%	5.41%	27.03%	100.00%
1929-1930	55.26%	31.58%	13.16%	0.00%	100.00%
1932-1933	46.15%	32.31%	4.62%	16.92%	100.00%
1935-1936	81.76%	14.86%	2.70%	0.68%	100.00%
1937-1938	77.50%	16.50%	1.50%	4.50%	100.00%

Note: for the 1924/25, 1929/30 and 1932/33 academic years the table contains the Pharmaceutical study branch. In this case, the statistical sample may be affected by the fact that academic transcriptions didn't specify the student birth year. As we mentioned above, the Pharmaceutical studies were preceded by a 2 years internship, therefore the 22-25 students age group had an important ratio.

The Medicine student promotions analyzed here were supposed to graduate in 1941, respectively 1943. Because of the World War II, the completion rate was affected. From 148 student enrolled in the 1st study year in 1935/36, only 8 obtained the PhD¹², while from 200 enrolled students in 1937/38, 52 were declared Phds. It should be stated that Medicine was a very difficult study branch (with exam entrance), and very expensive (for each academic year, the student had to pay a 1500 Romanian currency enrollment fee, while the laboratories fee was about 2000 Romanian currency).

Was the interwar university a social mobility factor? (instead of conclusions)

The University of Cluj was the third Romanian university center for the entire interwar period, in terms of student body number. The first one was, of course, that of Bucharest, followed by University of Jassy. Still, the Cluj University didn't establish any new faculty (it had 4 faculties: Law,

¹² The name for the bachelor degrees was varying from a faculty to another or from a higher education institution to another. So, the faculties of Law, Letters, Sciences, Theology, Economic Sciences and Pharmacy granted the title of Bachelor degree; the Medicine and Veterinary Medicine – title of PhD, and Polytechnic and Agronomy – the title of engineer. For all this institutions, after the undergraduate period of studies, there were PhD schools, that granted the PhD academic title.

Medicine, Letters and Sciences). The University of Jassy had 6 faculties (out of which 2 were established in interwar period, like Theology and Agronomy that functioned as extensions in Kishinev, the Bessarabia ‘capital’). The fact that in Cluj, Theology wasn’t included in the University can be perceived as a shift from the *universitas litterarum* model toward the *universitas scientiarum* one¹³. Howsoever, the University of Cluj remained a regional one. As for the foreign students, the fact that they came from the former Austro-Hungarian space should be interpreted as a proof that the ‘Versailles political borders’ didn’t affect so much the *peregrinatio academica* routes. And, for the Hungarian Jews, Cluj was an academic option in geographical proximity and financially affordable. It is also true that the great number of Jewish students, especially at Medicine and Pharmacy Faculty, ‘contributed’ to the proliferation of the anti-Semitic discourse. It was the case of some ‘Christian Student Associations’ that tried to reinforce this kind of discourse as an ideological demand. Nevertheless, the statistical data didn’t register major ratio oscillations in terms of ethnicity. So, despite the occurrence of an anti-Semitic state of mind, the idea of *numerus clausus* remained until 1938 a sort of ‘programmatic claim’ of the nationalist students.

As far as the students’ social origin concerns, the academic transcripts were helpful in establishing the social milieu. But there is no data regarding parents’ social status or professional achievements, so it is difficult to draw a map the social mobility phenomenon through education. Anyway, the significant rural students’ ratio confirms the idea that higher education was ‘open’ for all social classes. Yet, as we tried to explain, a decisive reason in choosing a specific study branch was the financial criteria. In fact, the financial aspects developed into a ‘selection instrument’ of the student body. This was why the ‘rural’ students predominated at Letters, while the ‘urban’ students, at Medicine. As for the economic output, the ‘humanities’ students had a limited careers range, especially as public servants. Although the educational investment was an affordable financial task, the ‘amortization’ depended on the state’s capacity to absorb the Letters graduates. In the context of the budgetary savings during the economic depression of 1929-1933 (that affected the public servants incomes), the ‘intellectual unemployment’ phenomenon increased. Probably this could be another reason for the enrollments’ descending trend at the Letters Faculty of Cluj after 1933. And it was a national pattern, too.

¹³ Vasile Puşcaş, *Universitate, societate, modernizare (organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj 1919-1940)*, Cluj, Editura Eikon, 2003, p. 280-281.

We must admit that the conclusions reached in this study cannot have a generic character. There are some historiographical hypothesis that this study confirms. Despite this, it is more than obvious that this sort of quantitative studies and the sociological interpretation of the statistical data can reveal the 'connection degree' between higher education outputs and the Romanian society 'need for expertise' or 'professionalization'. We should give up the historiographical clichés that envisage the Romanian university as a space for national(istic) claims, or, on the contrary, as the outbreak of science and culture. The Romanian historiography still lacks a 'vertical, in-deep analysis of the relationship among state, society and education. Such an interpretative research option can encompass the positivist pattern and makes a better connection with the sociology of education. We should envisage higher education as a new social activity in continuous development during the 19th and 20th century. Eventually, it became a "differentiated system of society", "the source of several different kinds of outputs that in various ways are important in other sectors of the society"¹⁴. It was this period in which the university tried to meet the social demand for learned professions. In interwar Romania, the state preferred to delay this shift and the university was considered just as a place of science and culture. What historians have to do is to analyze the university contribution in the social change and communitarian development phenomena. The approach proposed is a modest contribution in this direction. Anyway, in order to evaluate the modernization side of the university, one had to see who came to university and what they became latter.

*Les étudiants des Facultés de Médecine et Lettres de l'Université de Cluj
pendant la période d'entre deux guerres:
origine sociale, géographique et succes académique*

(Résumé)

Mots-clés: *L'Université de Cluj, la mobilité sociale, le corps des étudiants, la réussite scolaire*

Concernant le corps des étudiants de l'entre-deux-guerres en Roumanie, l'historiographie a accredité l'idée qu'il a donné lieu à des mouvements politiques exclusivement nationalistes, extrémistes et xénophobes. Et sur l'université de l'entre-deux-guerres, à quelques exceptions près, les études montrent l'importance de ce forum pour le

¹⁴ Margaret Scotford Archer, *Introduction*, p. 5.

développement de la science et de la culture roumaine. La conjugaison des deux acteurs est, le plus souvent, ignorée.

Une nouvelle approche de ces problèmes serait souhaitable, pour être au plus près des théories de la sociologie de l'éducation. Vu à travers une telle perspective, il est facile de constater que la radicalisation de la jeunesse en Roumanie entre les deux guerres a comme cause essentielle l'apparition d'une nouvelle typologie sociale: l'étudiant. Il y a à propos de la construction sociale d'un groupe, et dans la définition de l'étudiant deux options sociologiques essentielles: la préemption de l'origine sociale (qui transforme les étudiants dans un groupe éclectique), puis l'étudiant comme un futur membre d'un groupe socio-professionnel.

Les étudiants, grâce à une présence sociale plus difficile à ignorer, se transforme en source de revendication économique, sociale et même politique. Ce qui suit est un effort considérable de légitimation de son spectre revendicatif, tout en essayant de déplacer le focus de réforme universitaire visant à améliorer la situation des étudiants. L'objectif principal était de transformer l'enseignement supérieur dans un mécanisme de répartition socio-économique du capital humain dans la société.

L'université a-t-elle réussi à répondre aux aspirations de ces jeunes? Mais, surtout, l'université a-t-elle réussi à devenir une institution capable de canaliser de manière constructive la propension des jeunes pour la promotion sociale par l'éducation? Etait-elle capable de répondre de façon appropriée aux crises qui ont éclaté à la suite de l'insuffisance de l'enseignement à la nouvelle configuration de la société?

Istoria unei afaceri păguboase: Cooperativa Corpului Didactic din Iași

Ina CHIRILĂ

Cuvinte cheie: *Cooperativa Corpului Didactic Iași, criză economică, afacere, Alexandru D. Atanasiu, societate de intrajutoare*

În primăvara anului 1920, câțiva profesori ieșeni au pus bazele unei societăți numită „Cooperativa de Consum a Corpului Didactic”, inițiatorul fiind Alexandru D. Atanasiu (1871-1943)¹. Societatea a funcționat în temeiul Legii din 19 decembrie 1909 de înființare a Cooperativelor de Muncitori și Meseriași, a Legii din 1912 pentru Organizarea Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești, în baza Decretului lege nr. 614 din 10 februarie 1919, privitor la înființarea Cooperativelor Populare Orășenești, precum și în baza statutelor și a actului constitutiv². Scopul principal al societății a fost să cumpere și să vândă membrilor alimente, îmbrăcăminte, rechizite școlare, obiecte de primă necesitate pentru trai, excluzându-se cu desăvârșire articolele de lux. Societatea își propunea să „desfacă în comision, articole de hrană sau articole de îmbrăcăminte” confecționate de membrii societății și de a organiza producerea obiectelor necesare membrilor săi, prin încurajarea și înființarea școlilor de desen, meserii,

¹ Publicist, pictor, profesor, Alexandru D. Atanasiu a fost unul dintre promotorii culturii românești în viața artistică și în presa timpului. A deținut funcția de custode al Pinacotecii din Iași și secretar al Școlii de Arte Frumoase în perioada 1894-1900. El a fost inițiatorul Asociației Generale a Artiștilor și fondatorul Societății Casa Artelor din Iași (1911). Între anii 1908-1912 a fost director al revistei „Arta română” din Iași, ocupând, în același timp, până în 1914, funcția de șef al Catedrei de perspectivă și rector la Școala de Arte Frumoase. Din 1933, timp de patru ani, a fost desemnat director al Pinacotecii ieșene. A pictat Biserica Talpalari. În domeniul publicistic a colaborat la revista „Arhiva”. Astăzi o parte din picturile sale se află păstrate la Muzeul de Artă din Iași. A fost înmormântat în cimitirul Eternitatea parcela 21/I, rând 7, fam. Matia (Olga Rusu, Constantin Ostap, Adrian Pricop, *Cimitirul Eternitatea Iași, Dicționarul personalităților și documentare*; Gheorghe Macarie, *Arta monumentelor funerare*; Constantin Bucos, *Mormintele militarilor*; Costantin Liviu Rusu, *Album iconografic, copertă și macetare*, Iași, 1995, p. 45).

² Arhivele Naționale Iași (în continuare: ANI), Federala Iași, dosar 15/1920, f. 1-36, 59.

industrii și comerț, a procura materii pentru industria casnică, a încuraja mica și marea industrie, toate în vederea „ieftinirii traiului și a dezvoltării industriei naționale”. Pe lângă acestea, Cooperativa urma să dea, în funcție de posibilități, ajutoare orfanilor, văduvelor foștilor membri și avea să sprijine opere de binefacere sau educative în conformitate cu statutul și regulamentele „ce s-ar fi întocmit la nevoie”³.

Cooperativa Corpului Didactic a avut caracterul unei asociații profesionale de întraajutorare⁴. Vom demonstra în rândurile următoare cum și în ce măsură aceste obiective generoase și scopuri nobile, scrise frumos pe hârtie, au fost realizate, precum și impactul pe care l-a avut existența acestei societăți asupra unor entități instituționale contemporane și a unor personalități locale.

Organizarea administrativă

Potrivit Statutelor, administrarea societății a fost asigurată de Adunarea Generală, de un Consiliu de Administrație și de o Comisie a Cenzorilor⁵. Cea dintâi echipă de conducere a fost formată din Alexandru D. Atanasiu – președintele și fondatorul acestei societăți, Lascăr Matasariu⁶ – vicepreședinte, Alexandru Aurescu⁷ – casier, Mihai Simionescu⁸ – secretar, Al. Tănăsescu⁹, I. Lupu¹⁰, Eliza Apostolescu¹¹ – membri, I. Raian¹², Enache Poclitaru¹³, Toma Zaharia¹⁴, care au fost primii cenzori, iar Emil Diaconescu¹⁵, Gh. Scorpan¹⁶ și C.V. Popescu au format prima comisie a supleanților¹⁷. Din 1923, conducerea efectivă a Cooperativei a aparținut unui

³ *Ibidem*, f. 18.

⁴ În acest sens se încadra și demersul unui grup de 43 de societăți, în frunte cu președintele, de constituire în cadrul Cooperativei a unei secții economice cu denumirea *Cooperativa de economie, credit și ajutor* (*ibidem*, dosar 16/1920, f. 47).

⁵ *Ibidem*, dosar 15/1920, f. 4.

⁶ Lascăr Matasariu, director de școală primară.

⁷ Alexandru Aurescu, profesor la Conservator și Liceul Internat.

⁸ Mihai Simionescu, institutor.

⁹ Al. Tănăsescu, profesor de contabilitate la Școala Comercială, va ține și contabilitatea până în iunie 1921, când va demisiona ca reacție la observațiile repetate ale cenzorului Toma C. Zaharia. Va fi înlocuit de Theodor Stih.

¹⁰ I. Lupu, profesor la Liceul Internat.

¹¹ Eliza Apostolescu, directoare la Școala Profesională.

¹² I. Raian, profesor de matematică la Liceul Național.

¹³ Enache Poclitaru, profesor la Gimnaziul Ștefan cel Mare.

¹⁴ Toma Zaharia, institutor.

¹⁵ Emil Diaconescu, profesor la Liceul Internat.

¹⁶ Gh. Scorpan, profesor la Liceul Național.

¹⁷ ANI, Federala Iași, dosar 18/1920, f. 1.

Consiliu de Administrație format din Alexandru D. Atanasiu, C. Demetrescu, Vasile Petrovan, Emil Diaconescu, Theodor Stihi, Mihai Simionescu și Lucian Roiu. Anul următor lista a fost completată de Gr. Nubert, C. N. Praja, cooptat în decembrie 1923, Liviu Sadoveanu și V. Erhan, cooptați în 1924, în total 11 membri, în loc de șapte, cât prevedea statutul¹⁸. În 1925, Consiliul a fost redus la câțiva membri: Liviu Sadoveanu, Toma Zaharia, Mihai Simionescu și Alexandru D. Atanasiu ca președinte, comitet care a funcționat până la 12 iulie 1925, când Adunarea Generală l-a adus la conducere pe Alexandru D. Atanasiu – președinte, Gheorghe Ghibănescu – vicepreședinte, Ioan Grigore – casier, D. Ionescu – secretar, Alexandru Căpățână, care, însă, își dăduse demisia în 1926, Th. Cerchez, Lascăr Tărăbuță, A. Condurache și Vasile Ulmanu. Tot acum, în afacere intra și fratele președintelui, Mihail D. Atanasiu, care a fost numit director general. Din 1927, din comitet făceau parte Alexandru și Mihai D. Atanasiu, Gheorghe Ghibănescu, Lascăr Tărăbuță, Constantin Fedeleș și Ioan Grigore, Vasile Ulmanu și Eugen Marinescu, ultimii doi demisionând în decembrie¹⁹.

În cei zece ani de existență, membrii Cooperativei Corpului Didactic au fost convocați în adunare generală doar de câteva ori. Adunarea din 22 aprilie 1923 s-a ținut în amfiteatrul Liceului Național²⁰.

Imediat după înființare, conducerea societății a făcut demersurile legale de intrare în subordinea Federalei „Înfrățirea” din Iași²¹, reînnoind înscrierea și în anii următori²². La constituire, Cooperativa avea 74 de societari²³. Ideea înființării unei asemenea societăți profesionale a fost rapid agreată, astfel că, până la sfârșitul lunii mai, numărul înscrișilor în Cooperativă s-a dublat²⁴, ajungând la 182 membri, în 22 iunie 1920²⁵, apoi la 192 membri în luna august, același an²⁶. Regăsim în aceste liste nume sonore ale Iașului interbelic: Sever Zotta, Alexandru Băleanu, Iorgu Iordan, Vasile Petrovan, Traian Bratu, Constantin Botez, Petru Bogdan, Eduard Caudella, Iosef Casetti, Tereza Strățilescu, Maria Poni, Constantin Fedeleș, August Scriban, Th. Cerchez, Teofil Simenschi, Constantin Parhon, Gheorghe Ghibănescu, Constantin și Elena Meissner²⁷, Orest Tafrali, Radu

¹⁸ *Ibidem*, dosar 26/1926, f. 8.

¹⁹ *Ibidem*, f. 9-14.

²⁰ *Ibidem*, dosar 28/1923, f. 39.

²¹ *Ibidem*, dosar 16/1920, f. 1.

²² *Ibidem*, f. 48.

²³ *Ibidem*, dosar 15/1920, f. 16, 17.

²⁴ *Ibidem*, dosar 16/1920, f. 2-3.

²⁵ *Ibidem*, f. 4-8.

²⁶ *Ibidem*, f. 10-11.

²⁷ *Ibidem*, dosar 5/1923, f. 53, 54.

Cernătescu²⁸. De remarcat este faptul că în rândurile Cooperativei s-au înscris și câteva școli din Iași. Este cazul Școlii Superioare de Arte și Meserii, a cărei conducere solicita înscrierea la 20 iunie 1923²⁹.

Sediile Cooperativei

La înființare, Cooperativa își avea sediul în localul Cercului Didactic din strada Lăpușneanu, nr. 27. Prin actul constitutiv din 12 mai 1920 s-a stabilit ca, din 26 octombrie același an, Cooperativa să funcționeze în localul închiriat de la „Cercul Didactic” din strada Vasile Conta, nr. 21³⁰. Mutarea în noul sediu a fost însă amânată până în anul 1922³¹. Localul a aparținut familiei Mavrodi, intrând apoi în proprietatea lui Carol și Emma Konya³². După instalare, la solicitarea președintelui A. D. Atanasiu³³, Primăria Iași a autorizat funcționarea Cooperativei, constatând că acest imobil are condiții satisfăcătoare³⁴. În acest spațiu, activitatea Cooperativei s-a limitat la un magazin mic de băcănie.

În primele luni ale anului 1923, membrii Consiliului de Administrație au lansat ideea unei activități mai intense, care să se dezvolte într-un local propriu pentru un magazin, nu ca până atunci, în camere luate cu chirie de la „Cercul Didactic”. Alexandru D. Atanasiu, președintele Consiliului de Administrație, entuziasmat de propunere a început imediat procedurile, deși Cooperativa avea resurse financiare limitate³⁵. După discuții avute în ședințele Consiliului de Administrație din lunile februarie-iunie, s-a hotărât închirierea localului, proprietatea inginerului Iosef Cana. În iulie s-a încheiat contractul de locațiune. Imobilul era situat în strada Păcurari, nr. 5, colț cu bulevardul Elisabeta. Cuprindea un întreg apartament la parter, compus din cinci camere și „gârliciul” ce servea ca intrare

²⁸ *Ibidem*, dosar 7/1920, f. 115.

²⁹ *Ibidem*, dosar 5/1923, f. 64.

³⁰ *Ibidem*, dosar 15/1920, f. 16-17.

³¹ *Ibidem*, dosar 16/1920, f. 15, 30.

³² *Idem*, Primăria Iași, Imobile, dosar 343/2, f. 1-10. Strada Vasile Conta este cunoscută și sub denumirea veche de Sf. Nicolae. Dosarul cuprinde cereri ale proprietarilor și autorizații ale Primăriei Iași privind reparațiile făcute în perioada 1902-1914. Pe numele lui Mavrodi s-a păstrat un document din 1902. În perioada 1910-1914, ca proprietari ai imobilului sunt menționați membrii familiei Konya. Casele acestora aveau două fațade, una dădea în strada Vasile Conta, nr. 21 și alta în strada Lăpușneanu, nr. 11 bis. Între anii 1920-1937, acest imobil, precum și cel alăturat cu nr. 13 a fost al Cercului Didactic din Iași (*ibidem*, dosar 337/13, f. 1-37).

³³ *Idem*, Federala Iași, dosar 28/1923, f. 2.

³⁴ *Idem*, Primăria Iași, Imobile, dosar 343/2, f. 11, 12.

³⁵ *Idem*, Federala Iași, dosar 9/1923, f. 1.

principală în subsol, precum și întregul subsolul compus din șase camere, un culoar, două rânduri de scări. Apartamentul era în stare bună, avea uși, dușumele, mozaic, ferestre complete, din care șapte mari de cristal la camera dinspre Păcurari și bulevardul Elisabeta, vitraj cu uși mari, geamuri din cristal, întregi, cu broaște și încuietori. De asemenea, apartamentul avea instalație de canal, apă, cu chiuvete de fontă și robinete de serviciu, cu robinetul principal de închidere a apei aflat la subsol, cu corp closet cu joc de apă, capac de lemn și rezervor de fontă, instalație de lumină electrică cu întrerupătoare la fiecare odaie și un tablou de marmură cu toate aparatele necesare, precum și sonerie electrică³⁶. Apartamentul a fost închiriat pe patru ani, de la Sf. Dumitru 1923 și până la Sf. Dumitru 1927, cu drept de prelungire pentru chiriaș încă pe un an, cu aceeași sumă plătită anual, de 75.000 lei³⁷. Potrivit contractului, chiriașul avea drept de subînchiriere a pivniței doar împreună cu subsolul sau a unei odăi din parter împreună cu pivnița și subsolul³⁸. La data încheierii contractului, localul era ocupat de farmacia dr. A. Căpățână, iar pentru a putea să se mute în noul sediu conducerea Cooperativei a hotărât să-i plătească o cotă-parte din chiria anuală de 75.000 lei pe timpul evacuării și până la 26 octombrie 1923³⁹. Deși în contract se arăta că spațiile închiriate de Cooperativă se aflau în stare bună, în perioada 1923-1924 s-au făcut investiții consistente pentru amenajare, în special la subsol, unde s-a înființat o bodegă în stil românesc⁴⁰. Pentru lucrare au fost angajați arhitectul V. Mironescu⁴¹, precum și doi zugravi, respectiv Giacomo Angelotti⁴² și Finatti Piedro⁴³. Activitatea bodegii era asigurată de către „diriginta” Elena Rozetty⁴⁴. Pentru a putea face față cheltuielilor de reparare și amenajare a localului și mobilierului și de aprovizionare a magazinului cu mărfurile necesare, conducătorii Cooperativei, la îndemnul lui Alexandru D. Atanasiu, au recurs la împrumuturi. Mai mult, plata avansului către proprietar înainte pe un an a obligat Cooperativa să contracteze împrumuturi de la Federația Cooperativelor Sătești și de la banca Comerțului Moldovean⁴⁵.

Pentru o scurtă perioadă de timp, biroul Cooperativei s-a mutat în sediul Băncii Apărării Naționale (Hotel Bejan), deoarece în spațiile sale s-a

³⁶ *Ibidem*, dosar 10/1923, f. 24.

³⁷ *Ibidem*, f. 24v.

³⁸ *Ibidem*, f. 25.

³⁹ *Ibidem*, dosar 9/1923, f. 2.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 3.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 13/1923, f. 206-210.

⁴² *Ibidem*, f. 5, 7.

⁴³ *Ibidem*, f. 9.

⁴⁴ *Ibidem* dosar 8/1924, f. 15.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 2.

înființat restaurantul numit „al lui C. Turja”. Ideea a aparținut lui Liviu Sadoveanu, care a promis să contribuie cu 300.000-500.000 lei la zestrea societății. Pentru a „face economii” de 500 lei lunar, cât reprezenta chiria, la propunerea lui Gheorghe Ghibănescu în ședința Consiliului de Administrație din 30 iulie 1927, biroul s-a mutat din nou în sediul Cooperativei, în camera unde mai fusese contabilitatea⁴⁶. Ulterior, în urma controlului efectuat, inspector Poliacoff constata că tocmai instalarea în sediul din strada Păcurari reprezenta o primă greșală făcută de comitet, acesta fiind prea mare, iar investiția inutilă. Eroarea a fost agravată și de concesionarea afacerii lui Emil Wincler, care a ținut magazinul deschis până în luna iunie 1928, producând prejudicii mari Cooperativei. La data de 26 octombrie 1928, expirând contractul, Cooperativa a închiriat imobilul comercianților Horovitz și Ifrim. De la această dată, practic societatea nu mai avea local, restul de mărfuri fiind lăsate în podul Cooperativei, iar inventarul împărțit pe la toți foștii concesionari⁴⁷.

Creșterea și descreșterea unei „întreprinderi naționale”

Activitatea Cooperativei începea cu mare entuziasm în august 1920, prin cumpărarea mărfurilor de către Alexandru D. Atanasiu, Al. Aurescu și Mihai Simionescu, iar vânzarea lor către societari se făcea într-o cameră pusă la dispoziția Cooperativei de către „Cercul Didactic”, în localul închiriat din strada Lăpușeanu. Al. Aurescu a fost desemnat vânzător, achizitor și casier al Cooperativei. Din verificarea puținelor documente întocmite și păstrate, ce au fost găsite într-o stare „dezastruoasă”, de către inspectorul N. Poliacoff, în decembrie 1927, într-o cameră a Federalei „Înfrățirea” Iași, s-a constatat că gestionarul a dat dovadă de neglijență.

În 1921, entuziasmul lui Alexandru D. Atanasiu era în creștere, iar optimismul său îi alimenta speranțele pentru extinderea sferei de activitate. În acest sens se înscrie inițierea afacerii cu lemne de foc, dar și înființarea, la îndemnul său, pe lângă magazinul Cooperativei a secției de librărie, pentru care a luat spre vânzare, cu comision, cărți de la Societatea „Viața Românească”⁴⁸. Oferta a fost îmbogățită apoi cu articole cumpărate de la Viena, cărți și rechizite de la „Viața Românească” și de la Casa Școalelor din București.

Marile planuri ale reprezentanților Cooperativei au fost asumate în pledoariile ținute cu ocazia inaugurării, la 22 august 1923, a Bazarului Cooperativei în noul local din strada Păcurari, nr. 5. La solemnitatea

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 10/1927, f. 4 v.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 26/1929, f. 5.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar, 18/1920, f. 1-3.

anunțată cu mare fast de președintele Alexandru D. Atanasiu, vicepreședintele Vasile N. Petrovan și membrii Traian Bratu, Th. Stihii, Mihai Simionescu, Emil Diaconescu, au participat primarul Iașului, C. Toma și prefectul P. Fântânanu, care promiteau că vor da tot sprijinul Cooperativei. Serbarea a fost deschisă de procesiunea sfințirii localului de către preoții Andreescu, Stupcaru și Vuza, încheindu-se cu o gustare și cu realizarea unei fotografii de grup în fața ușii de la intrare⁴⁹. În discursul său, Alexandru D. Atanasiu susține că proiectul este izvorât dintr-un mare „altruism, ca să facem sacrificii dezinteresate”, având drept scop dorința de a contribui la ieftinirea traiului, de a forma elemente noi pentru comerț, prin practica tinerilor, și de a dezvolta ideea de cooperatie printre profesori, „cel mai distins corp de propagandă a culturii și educației sufletești”⁵⁰. Ulterior s-a dovedit că doar unul dintre idealurile enunțate va completa registrul activităților și serviciilor propuse de Cooperativa Corpului Didactic, anume efectuarea de către elevii de la școlile de profil din oraș a practicii la birourile Cooperativei. În acest sens este exemplul elevului Torjevschi Dionisie de la Școala Comercială Elementară din Iași, care a practicat și efectuat diferite servicii în perioada februarie-iunie 1928. În noiembrie 1923, în același stil optimist, a fost deschisă și secția de „bodegă și aperitive” a Cooperativei⁵¹.

Mirajul unor câștiguri însemnate este probabil cauza care l-a determinat pe Gheorghe Ghibănescu să intervină în problemele interne ale societății. El a fost ales, în vara anului 1925, vicepreședinte al Consiliului de Administrație⁵² și al Comitetului Dirigent instituit cu această ocazie. Se pare că Alexandru D. Atanasiu a fost cel ce l-a convins pe istoriograf să se implice în afacerile Cooperativei, cei doi fiind amici și membri în Comitetul Societății Muzeului Municipal din Iași, precum și în cadrul Cooperativei „Arta Națională”, înființată la 14 iunie 1921⁵³. La această dată, istoriograful nu aflase detaliile impasului financiar în care se afla societatea, determinate de proasta administrare a afacerii cu vin și lemne, falsurile în acte și nepriceperea conducerii și a angajaților. Fiind senator, Gheorghe Ghibănescu nu a luat parte la nici o ședință a Consiliului de Administrație sau a Comitetului Dirigent din care făcea parte, alături de dr. Alexandru Căpățână și Mihai D. Atanasiu⁵⁴.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar, 23/1913, f. 1-4.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 3.

⁵¹ *Ibidem*, dosar 23/1923, f. 5.

⁵² *Idem*, Federala Iași, dosar 31/1925, f. 2.

⁵³ *Idem*, Primăria Iași, Caziere, dosar 448, f. 15-16.

⁵⁴ *Idem*, Federala Iași, dosar 31/1925, f. 19.

Din 9 februarie 1927, Gheorghe Ghibănescu ocupa funcția de președinte, în locul lui Alexandru D. Atanasiu, devenit vicepreședinte. Această schimbare a fost făcută pentru ca Gheorghe Ghibănescu să supravegheze mai de aproape operațiunea de exploatare a lemnului de foc, în care cărturarul investise un capital însemnat. În acest an, Cooperativa preluase în exploatare, de la Casa Pădurilor, terenuri împădurite din zonele Pietroasa, Tinoasa, Bârnova, Tomești, Bucium și Prisăcani, pentru care s-a convenit contractarea unui împrumut de 500.000 lei pe termen de doi ani de la Federala Iași. Pe lângă garanțiile Cooperativei, Gheorghe Ghibănescu, împreună cu soția sa, Rozalia, garantează în solidar datoria și împrumutul Cooperativei față de Federală. Pentru garantarea ipotecii făcută de soții Ghibănescu față de Cooperativă și Federală, Consiliul de Administrație al Cooperativei oferă spre vânzare trei sute cincizeci vagoane de lemne de foc la prețul de 7000 lei vagonul. Din această tranzacție urma să se acopere contul curent convenit la Federala Iași, precum și împrumuturile și dobânzile contractate⁵⁵. Soții Ghibănescu au garantat acest împrumut ipotecând casa lor din strada Rafael, nr. 1⁵⁶.

În 1928, Cooperativa de Consum a Corpului traversa o perioadă dificilă din punct de vedere financiar. Din cauza debitelor neachitate, reprezentanții Cooperativei Alexandru D. Atanasiu, Mihai D. Atanasiu și Gheorghe Ghibănescu au fost dați în judecată și somați să le plătească în solidar Băncii Moldova din Bârlad, sucursala Iași⁵⁷ și Băncii Iașilor⁵⁸. La câteva luni, Cooperativa pierde și procesul cu Ioan Grigoriu, fiind obligată să achite peste 50.000 lei⁵⁹. Criza financiară mondială afecta direct și economia cooperațiilor naționale. Astfel că Federala „Înfrățirea” din Iași intra în lichidare, iar Centrala Cooperativelor de Producție și Consum din București, lichidatoarea Federalei, soma, în data de 14 noiembrie 1928, Cooperativa ieșeană să-i achite suma datorată Federalei de 80.355 lei⁶⁰. În cursul aceluiași an, reprezentanții Cooperativei erau asaltați de tot felul de adrese, somații și cereri de plată a datoriilor societății către diferite bănci și societăți⁶¹. Problemele au continuat și în anul următor, când Cooperativa a pierdut procesul intentat de fostul casier Mihai Nicodim⁶² și a fost obligată la plata cheltuielilor de judecată.

⁵⁵ *Idem*, Gheorghe Ghibănescu, dosar 3, f. 7.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 8.

⁵⁷ *Idem*, Federala Iași, dosar 10/1928, f. 21, 22, 59, 61.

⁵⁸ *Ibidem*, f.46.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 23.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 9.

⁶¹ *Ibidem* dosar 10/1928, f. 60, 69, 74, 87, 93-95.

⁶² *Ibidem*, f. 4.

Anul 1930 rămâne unul nefast în istoria Cooperativei, deoarece mărfurile aflate în podul magaziei au fost sechestrate, iar membrii Comitetului Dirigent, Lascăr Tărăbuță, ing. E. Galeriu și Alexandru D. Atanasiu, în calitate de președinte al Comitetului, îl delega pe Gheorghe Ghibănescu să ridice titlurile depuse de Cooperativă, în valoare nominală 20.000, de la ing. Cana, proprietarul imobilului ocupat de societate, din strada Păcurari, nr. 5⁶³.

Asociația a funcționat efectiv mai puțin de 10 ani. Din cauza neregulilor scoase la iveală în urma controalelor efectuate de reprezentanții forurilor superioare, s-a decis ca această Cooperativă să intre în lichidare⁶⁴. Cauzele destrămării societății au fost multiple, cele mai multe au fost devoalate de procesele-verbale ale inspectorului N. Poliacoff, delegat de Oficiul Național al Cooperației din București să verifice operațiunile efectuate de la înființare, la 13 iulie 1920 și până la 31 decembrie 1928, urmărind, probabil, să recupereze banii datorăți Federalei Iași, intrată la rândul ei în lichidare. Acesta imputa pierderile suferite de Cooperativă membrilor ultimului Comitet, care au dat dovadă de rea voință, nepricepere și incapacitate în administrație, tolerând abuzurile înfăptuite de personalul angajat, contractând împrumuturi la diverse persoane fizice și juridice, făcând afaceri păguboase, încredințate, în ultima perioadă, unor persoane care nu urmăreau decât profitul propriu.

Serviciul de Control al Oficiului Național s-a întrunit la 20 decembrie 1929, pentru a judeca constatările inspectorului Policoff, care prezenta în detaliu activitatea celor acuzați de pierderea sumei de 1.440.107,11 lei⁶⁵. În consecință, Gheorghe Ghibănescu, Constantin Fedeleș, Eugen Marinescu, Mihai Vasiliu, Lascăr Tărăbuță, Vasile Ulmanu și A. Condurache au fost îndepărtați din administrația Cooperativei pe timp de doi ani, Liviu M. Sadoveanu, Ion Grigore, D. Ionescu și dr. Th. Cerchez, timp de un an, iar frații Alexandru și Mihai D. Atanasiu au fost îndepărtați pe timp de cinci ani⁶⁶.

Urmare a deciziei Comitetului Controlului, Gheorghe Ghibănescu a adresat un memoriu⁶⁷ Patriarhului Regent al României, I.P.S.S. Miron Cristea, în care relatează că încă din 1920 Corpul Didactic din Iași a înființat o cooperativă de consum pentru „înlesnirea traiului membrilor săi”, dar că societatea a mers din ce în ce mai rău din cauza vânzătorilor, care „au lăsat goluri”, a calității mărfurilor și lipsei de „prevedere comercială”, care au

⁶³ *Ibidem*, f. 34.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 19/1930, f. 25.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 26/1929, f. 14.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 18/1930, f. 78.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 79.

ruinat mersul operațiunilor. În continuare, cărturarul recunoștea că afacerile s-au încurcat și mai tare în 1926, când Cooperativa a început exploatarea pădurilor, astfel că pagubele au fost cifrate de controlorul Poliacoff la două milioane lei. Suma greva asupra ultimului Consiliu de Administrație, din care făcea și el parte, Ghibănescu având de plată suma cea mai mare. Profesorul își justifica implicarea, fiind „dus de dorul” de a ajuta cu munca și cu capitalul lui o „întreprindere românească” și mai ales „profesională”, și deplângea postura ingrată de a fi încărcat cu creditul acordat Cooperativei.

Gheorghe Ghibănescu, Constantin Fedeleş și Alexandru D. Atanasiu și-au luat angajamentul să achite datoriile bancare de 400.000 lei. Dar cea mai grea povară pentru Ghibănescu era faptul că a girat cu ipoteca locuinței sale suma de 600.000 lei la Federala Bancilor Populare din Iași. Prin urmare, el constata că era „descoperit cu gir, cu ipotecă și cu bani aconțați cu aproape un milion de lei”, sumă peste puterile lui financiare. Pentru Gheorghe Ghibănescu, acest impas reprezenta o chestiune de bani, dar și de onoare, fiind vorba de „cinstea unui întreg corp didactic ieșean – circa 400 membri, care au vărsat un capital de aproximativ 500.000 lei”. Prin urmare, el propune o posibilă soluție de rezolvare a situației prin întocmirea de către Centrala din București a unui plan de afaceri pentru Cooperativa ieșeană. Planul prevedea aprovizionarea cu cereale a armatei sau acordarea unor exploatare de pădure în colaborare cu un consorțiu, care să asigure redevențe sigure pentru stat și achitarea tuturor datoriilor Cooperativei, „ceea ce ar salva onoarea Corpului Didactic din Iași”. Pentru a fi convingător, Ghibănescu invoca situația, când statul preluase pe seama lui cele două miliarde lei, bani pe care Centrala Bancilor Populare și Centrala Cooperativelor o datorau Băncii Naționale. „Tot așa, prin buna voință a Centralei Cooperativelor se poate salva situația Corpului Didactic din Iași”⁶⁸.

Memoriul lui Ghibănescu nu a fost singurul demers făcut în această împrejurare. Firește, cei acuzați au făcut mai întâi o cerere de revizuire a deciziei Comitetului Controlului, invocând tot felul de motive, mai mult sau mai puțin justificate⁶⁹. Poliacoff a fost nevoit la rândul său să răspundă punctual Oficiului Național al Cooperărilor Române, adăugând pe lista sancționaților pe Alexandru Căpățână și propunând, în schimb, scoaterea din cauză a lui Th. Cerchez, D. Ionescu și Liviu M. Sadoveanu⁷⁰. Au urmat o serie de memorii și declarații ale foștilor membri ai Consiliului Administrativ în care fiecare încerca să se disculpe, arătând aproape în

⁶⁸ *Ibidem*, f. 80.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 83, 110-111, 175-176.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 114-115.

unanimitate spre frații Atanasiu, considerați principalii vinovați de prăbușirea Cooperativei⁷¹.

De remarcat este faptul că aceste texte surprind nu numai gradul de implicare, respectiv partea de vină a celor vizați, dar și preocupările, relațiile sau factorii ce au determinat asocierea acestor oameni într-o perioadă a istoriei marcată de profunde frământări sociale și economice. În acest sens, edificator este exemplul lui Vasile Ulmanu, institutor, fost absolvent al Școlii Normale, care arata că doar la insistențele fostului său profesor a acceptat să fie ales membru în Consiliul de Administrație al Cooperației în anii 1925, 1927 și 1928, deși avea și alte obligații. El era unul dintre primii inițiatori ai Băncilor Populare, înființând cea dintâi bancă din județul Iași, la Scobinți, precum și membru în Consiliul de Administrație și contabil la biserica Sf. Voievozi din Tătărași, epitrop al bisericii în timpul în care s-a construit o casă parohială, fiind numit și casier al Epitropiei, membru în comitetul școlar al Școlii de Fete nr. 5, cenzor la Societatea „Cantina Școlară” și „Colonia Școlară”. Dezamăgit, în final, Ulmanu concluziona că nu a crezut atunci, când persoane ca Gheorghe Ghibănescu, doctorul Căpățână, Constantin Fedeleș, Liviu Sadoveanu, „care și-au plasat capitalul la Cooperativă, fiind și conducători direcți, morali și materiali”, că se va ajunge în situația tristă de a fi exclus din cooperatie și să fie „condamnat a despăgubi pe domnii care au creditat Cooperativa pentru a-și încasa beneficii de 40-50%”⁷².

Mihai Vasiliu, la rândul său, se justifică precizând că în scurta perioadă, august-octombrie 1927, cât a fost în Consiliul de administrație, a semnat orice proces-verbal dat de către președintele Gheorghe Ghibănescu, pe care nu-l putea refuza, deoarece i-a fost profesor, și de a cărui „onestitate și putere de muncă” nu s-a îndoit niciodată. Ghibănescu, scria Vasiliu, alături de frații Atanasiu, conducea afacerea Cooperativei, devenită, treptat, particulară, deoarece aceștia aveau investite capitaluri mari⁷³.

Pentru profesorul C. N. Praja, persoana de încredere fusese Alexandru D. Atanasiu, pe care l-a cunoscut mai bine după 1920, când s-a întors de la Paris „cu aureola unor lucrări cartografice, care au servit mult cauza națională”. Auzise de tovărășia lui Atanasiu cu Titus Patriciu, cu care deschisese o școală particulară. Tovărășia se desfăcuse rapid, cu un deficit moral pentru Atanasiu, o soartă similară având o cooperativă de construcție fondată de el. C. N. Praja susține însă că nu a știut niciodată cine s-a făcut vinovat de prăbușirea ambelor întreprinderi, în condițiile în care Atanasiu trecea ca o persoană care „are inițiativă, dor de muncă și bune intenții de a

⁷¹ *Ibidem*, f. 81-99, 109, 194-196.

⁷² *Ibidem*, f. 85-86.

⁷³ *Ibidem*, f. 88.

trezi activitatea economică românească în orașul nostru”. Praja i-a oferit, așadar, creditul cerut, acceptând și tranzacția păguboasă cu zahăr⁷⁴.

Mult mai expresiv și detaliat a prezentat lucrurile Ioan Grigoriu, care declara că a intrat în Cooperativă în 1924, la îndemnul lui Alexandru D. Atanasiu. Dar relațiile dintre ei s-au răcit atunci când Ioan Grigoriu a fost înlăturat din funcția de casier, iar afacerea exploatării pădurilor și a parchetelor de la stat a fost preluată de frații Alexandru D. Atanasiu și Mihai D. Atanasiu. Acesta din urmă a fost adus de fratele său la Iași, ales director general al Cooperativei „cu un salariu lunar de 5000 lei, remisă de 30 și recomandându-se ca absolvent al Școlii superioare de comerț, contabil expert, cu o vechime de 35 ani în contabilitate, cu scopul de a inspira încredere generală și a obține împrumuturi”, dar, în final, s-a dovedit a fi răspunzător de deficitul descoperit⁷⁵. Ioan Grigoriu se considera o victimă, fiind ademenit în Consiliul de Administrație, cu apelul la „sentimentele naționale, spre a sprijini comerțul românesc față cu cel străin” și susținea că s-a simțit exploatat ca o „manta de vreme rea”⁷⁶.

Scandalul a escaladat, ajungând în justiție și în paginile presei locale, unde s-a vehiculat o fraudă de trei milioane lei⁷⁷. Cel mai determinat în a-și afirma nevinovăția a fost avocatul Eugen Marinescu. Alexandru D. Atanasiu a încercat să dezmință acuzațiile, catalogând cele afirmate ca fiind falsuri, deoarece „nici un membru în consiliu sau comitet nu și-au însușit nici măcar valoare de un ban sau să fi lucrat cu rea credință”, ba din contra, atât el cât și alți membri, precum Constantin Fedeleş, Liviu Sadoveanu, Gheorghe Ghibănescu „au făcut mari sacrificii morale și materiale pentru Cooperativă, care reprezenta ideea de cooperatie în mișcarea economică, sigurul mijloc de sporire a avuției naționale”⁷⁸.

La sfârșitul lunii martie 1930 s-a dispus punerea în lichidare din oficiu a Cooperatiei, prin avocatul I. Serafim din Iași⁷⁹. Măsura a fost impusă ca urmare a faptului că după bilanțul întocmit la inspecția din data de 31 decembrie 1928, Cooperativa avea un pasiv exigibil de 3.126.811.31 lei și un activ probabil realizabil de 591.357.96. De la aceeași dată Cooperativa nu mai avea local, arhiva fiind depusă într-o cameră din localul Federalei „Înfrățirea” aflată în lichidare. Un alt argument pentru care s-a dispus lichidarea a fost că Adunarea Generală nu a mai fost convocată din anul 1927 și de soarta Cooperativei nu s-a interesat decât Alexandru D.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 91-93.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 97-98.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 99.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 116.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 174.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 164.

Atanasiu și Gheorghe Ghibănescu, care au semnat, la 23 septembrie 1928, în numele Cooperativei un contract pentru aprovizionarea cu cereale, cu credite acordate de Centrala Cooperativelor. Operațiunea de cumpărare a cerealelor s-a făcut în primăvara anului 1929, când s-a aprovizionat în special Basarabia. Dar afacerea a dat greș, conform extrasului de cont eliberat de către Banca Centrală Cooperativă, în care se constata la 9 septembrie 1929 un sold debitor de 2.151.230 lei. De această operație aveau a răspunde cu averea lor personală, conform declarației date Centralei Cooperativelor, Gheorghe Ghibănescu și Alexandru D. Atanasiu.

Pe lângă acestea, averea Cooperativei era irosită, debitorii neurmăriți și ultimele acte de lichidare a operațiunilor nefinalizate deoarece reprezentanții au fost îndepărtați din conducerea Cooperativei, fără a fi desemnați alți conducători⁸⁰. Această măsură a fost urmată de o nouă contestație⁸¹, susținută de noi probe documentare, în care cei sancționați reclamau⁸² decizia lui Poliacoff. Inspectorul se vedea din nou obligat să respingă punctual acuzațiile, afirmând, în final, că răspunderea o purtau Alexandru D. Atanasiu și fratele său Mihai D. Atanasiu, în solidar cu Lascăr Tărăbuță, cumnatul lor, la care se mai adăuga și „respectabilul profesor Gh. Ghibănescu, căzut victimă ca și profesorul C. Fedeleș”. Poliacoff explica faptul că Gheorghe Ghibănescu a semnat întâmpinarea și s-a solidarizat cu toate intervențiile făcute de frații Atanasiu întrucât „este sub influența acestor domni, care nădăjduiesc ca statul să le mai dea bani, păduri, cereale, contabili și inspectori cu care să-l despăgubească de suma de circa 1.000.000 ce pierde la această Cooperativă”⁸³. În cele din urmă, ca rezultat al presiunilor exercitate de intervențiile celor incriminați, se dispune ridicarea mandatului avocatului Serafim și numirea Băncii Centrale Cooperative din Iași ca lichidatoare a Cooperativei⁸⁴.

Înființată cu atâta entuziasm în 1920, Cooperativa s-a destrămat în mod scandalos după 10 ani de existență. În 1937, s-a constituit o altă societate a cadrelor didactice, numită Cooperativa „Librăria Corpului Didactic”, cu sediul în strada Lăpușneanu, nr. 19⁸⁵.

Toate acestea ne determină să constatăm un fapt realmente evident. Dispariția unei asemenea instituții de factură economică, cu puține resorturi pedagogice, a marcat nu numai existența unor personalități locale, ci și a unor instituții culturale ieșene de mare importanță. Coincidență sau nu,

⁸⁰ *Ibidem*, f. 205.

⁸¹ *Ibidem*, f. 236-239.

⁸² *Ibidem*, f. 210-232.

⁸³ *Ibidem*, f. 209.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 250.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 287-291.

Muzeul Municipal din Iași a supraviețuit atât timp cât a existat și Cooperativa. Factorul uman, condiționat de criza economică a perioadei, a reprezentat liantul ce a ținut în viață cele două instituții, dar care a determinat și dispariția lor în final. Tindem să credem că defecțiunea survenită în interiorul Cooperativei, cumulată cu alte împrejurări și cauze⁸⁶, au dus la destrămarea Muzeului Municipal. Gheorghe Ghibănescu, președinte al celor două entități instituționale, fiind găsit vinovat de datoriile cauzate de proasta gestionare a Cooperativei, a rupt, probabil, relațiile cu Alexandru D. Atanasiu, secretarul Muzeului Municipal, și s-a îndepărtat de ceilalți membri ai comitetului. Ba mai mult, pentru a-și scoate „căsuța de la mezat”, el a fost nevoit să vândă, în 1932, Fundației Universitare „Regele Ferdinand I” din Iași o parte din colecția sa de documente⁸⁷. Ajuns la o vârstă înaintată, cu imaginea publică afectată, bătrânul cărturar nu a mai avut puterea să se lupte pentru supraviețuirea Muzeului și nici să-și păstreze impresionanta colecție de documente. A preferat să se ocupe de lichidarea Cooperativei, de la care spera să își recupereze banii pierduți și să își finalizeze opera istoriografică.

*The history of a damaging business:
The Cooperative of Teachers in Iași*

(Summary)

Keywords: *Cooperative of Teachers in Iași, economic crisis, business, Alexandru D. Atanasiu, charity company*

In the spring of 1920, a few teachers in Iași founded the “Consumer Cooperative of Teachers”, initiated by Alexandru D. Atanasiu (1871-1943). The idea of establishing such a professional company was quickly agreed, so great personalities of Iași in the interwar period were on its list: Sever Zotta, Alexandru Băleanu, Iorgu Iordan, Vasile Petrovan, Traian Bratu, Constantin Botez, Petru Bogdan, Eduard Candella, Iosef Casetti, Tereza Strătilescu, Maria Poni, Constantin Fedeleș, August Scriban, Th. Cerchez, Teofil Simenschi, Constantin Parhon, Gheorghe Ghibănescu, Constantin and Elena Meissner⁸⁸, Orest Tافرli, Radu Cernătescu.

⁸⁶ Ina Chirilă, *Societatea culturală, istorico-arheologică „Muzeul orașului Iași”*. *Destinul unei instituții uitate*, în *Buletinul „Ioan Neculce” Iași* (serie nouă), XVI-XVIII, 2010-2012, p. 177-208.

⁸⁷ Eadem, *Pe urmele unei colecții. Documentele lui Gheorghe Ghibănescu în Arhivele din Iași*, în „Archiva Moldaviae”, IV (2012), p. 255-261.

⁸⁸ *Ibidem*, dosar 5/1923, f. 53, 54.

According to its status, the company's management was provided by the General Assembly, the Board of Directors and the Board of Censors. The Cooperative of Teachers was a professional association of charity.

Although it had been established with great enthusiasm, the Cooperative broke scandalously after 10 years of existence. The decomposition of such an economic institution with few pedagogical resorts marked the existence of both several local personalities and great cultural institutions of Iași, such as the city's Municipal Museum. The human resources, though conditioned by the economic crisis of the period, was the link for the two institutions and also the factor that ultimately determined their disappearance.

*Muzeul vârstelor noastre.
Despre universul simbolic al obiectelor
în literatura autobiografică românească*

Andi MIHALACHE

*Profesorului Alexandru Zub
la împlinirea vârstei de 80 de ani*

Cuvinte cheie: *copilărie, obiecte, memorie, generații, narativitate*

Trecutul are viitor?

Oglinda este *obiect* și deopotrivă *imagine*. Și ambele se ascund rapid în povestea nu știu cui. Altminteri pier. Chiar și așa, istorisite, ele nu fac față realului, luând din el atât cât pot îndura. „Noi, cei de azi, fiindcă suntem așa cum suntem, înțelegem tot mai puțin ce este oglinda, constata Alexandru Dragomir. Pe încetul o și scoatem din camerele de locuit și o surghiunim în camera de baie. Ne mai amintim însă de casele vechi, cu oglinzi mari, întinse și mândre de locul de vază ce-l aveau, de oglinzile în cristal ce te surprindeau la treceri de praguri, aruncându-ți chipul pe care abia după aceea îl prindeai ca al tău, de oglinjoarele-n medalion ce așteptau tainic prin colțuri de încăperi înșesate cu mobile, covoare, icoane, praf și miros de vechi. Ochii alergau la ele ca la ghicitoare, cu nerăbdarea și inima strânsă cu care aștepți dezvăluirile de destin”¹. O recunoaște și Petru Creția, pe care îl cităm cu substrat „metodologic”: „Există o ascunsă analogie între oglindă și text; amândouă preiau, pe adâncimea unei suprafețe de hârtie ori de sticlă, câte un univers și amândouă îl trec în universul lor doar atâta cât le este cu putință: oglinzile numai vizibilul pur, iar textele vorbirea văduvită de contextul nemijlocit și viu al clipei, de intonație, de ritm, de culoarea

¹ Alexandru Dragomir, *Cinci plecări din prezent. Exerciții fenomenologice*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 15. O confirmare memorialistică o să găsim la Ștefana Velisar: „Casa Teodoreanu: o casă în sărbătoare, caldă, cu arome bune, multe lumini, *multe oglinzi mari, care multiplicau totul voios*. De atâta vreme nu mai pusesem piciorul într-o casă de oameni unde toate păreau să meargă pe roate și lucrurile își păstraseră rostul lor din vechi (s. n. A. M.)”. Vezi Ștefana Velisar Teodoreanu, *Ursitul*, București, Editura Minerva, 1973, p. 9.

glasurilor, de mimică, de gesturi, de posturi, de spusul din priviri”². *Scrisul și oglinditul* merg mână-n mână?³ Se întâmplă de când cel din urmă îl dresează pe cel dintâi: fiecare din noi, cei care rememorăm, ne punem de bună voie sub asediu și capitulăm, finalmente, în fața amintirilor contradictorii. Cu alte cuvinte, te uiți în oglindă, ieși de acolo și apoi te furiezi din nou în ea, ca să pui la cale o altă persoană a ta. Într-o scrisoare din 18 noiembrie 1962, Nelli Pillat îi mărturisirea cumnatei sale Pia: „[...] întotdeauna am avut credința că în cei din jur ne reflectăm ca în niște oglinzi și, dacă imaginea noastră pare uneori deformată, nu suntem noi de vină, ci calitatea oglinzilor. Sunt fericită că, citindu-ți scrisoarea, am simțit că întineresc”⁴. Și când înfățișarea pe care ne-o știam nu ne mai întâmpină în oglindă, cum i se întâmplă Anei Blandiana, consternarea capitulează cu greu în fața resemnării: „[...] asemenea copilăriei, bătrânețea crește din uimire ca dintr-un sâmbure. Venim pe lume și, an după an, înaintăm prin ea uimiți, nevenindu-ne parcă să credem că ni s-a dat, pentru ca apoi, la celălalt capăt, să reacționăm perfect simetric, nevenindu-ne să credem că ni se ia. [...] Pentru că ni se pare că înțelegem totul, acceptăm totul, dar nu și faptul că este vorba despre noi înșine. Nu mă mir când îmi văd colegile bunici, mi se pare firesc că în pozele de la întâlniri arăt ca și când le-aș fi fiică, miracolul de a nu îmbătrâni nu mă uimește. Ceea ce mă uluiește este faptul că legile generale ale firii mi se pot aplica și mie”⁵.

Oglinda este un lucru ce ne reflectă la propriu, noi căutând în memorialistică obiecte ce ne oglindesc la figurat. Dar „procedura” nu e una simplă. Ne uităm într-o oglindă ca să ne recunoaștem, dar ea crede că-i cerem părerea. Și uneori ne supărăm, uitând că lucrează cu materialul clientului. Mai pe șleau, noi o întrebăm dacă arătăm bine, iar ea ne spune că niciodată nu i-au plăcut antichitățile. Nu ne datorează nimic, pentru că are

² Petru Creția, *Oglinzile*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 27.

³ La această întrebare cel mai bine răspunde Mircea Mihăieș, *De veghe în oglindă*, ediția a II-a, București, Cartea Românească, 2005, p. 14-15: „Autobiografia, o retragere a autorului în sine, în propria-i cameră și în propriul timp, nici o naivitate a demonstrației în toată cronotopia lui, așa cred că ar trebui început, de undeva de foarte de sus, de la foarte început, ca să vezi, ca să înțelegi cum se ivește, cum se strecoară, cum își face loc, dilatând paginile, cu tot mai multă îndârjire, acest blestemat eu. [...] Iar apoi marii analiști, care descompun mecanismele eului, plonjează, odată cu marii esteticieni, în procesul creației, vor să salveze subiectul, să-l întindă pe mal, e încă viu?, a murit?, să-ncerce un artificiu, o oglindă în dreptul paginii, aproape lipită de litere, poate un abur, o aburire”.

⁴ Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște distanțele. Pagini de corespondență cu familia Pillat*, București, Editura Humanitas, 2009, p. 77.

⁵ Ana Blandiana, *Fals tratat de manipulare*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 258.

tot atâția stăpâni câți oameni trec prin ea. Deci privitorul nu pleacă totdeauna mulțumit. Probabil că cel mai bun remediu e să credem că ne-am văzut în oglinda altcuiva, din cauză că pe-a noastră am uitat-o acasă. Oglinda este un funcționar rece, procesul verbal pe care îl încheie având totdeauna data de azi. Nu are duioșii și nu pune nimic la dosar, cum face verișoara ei, fotografia. Nu se atașează de nici una din schimbările ce ni le arată de-a lungul vieții. Și nici nu ne oferă vreodată un portret de sinteză sau de armistițiu. Nu cade la învoială cu cineva, fiecare oglindire a omului trăind în adevărul ei mic, de o secundă. Oglinda ne atrage însă, irezistibil, spre întâlnirea cu un mereu *altul*: venind, direct spre noi, din luciul rece al sticlei⁶. Oglinda este cel mai bun vameș al schimbării. Îmbătrânirea nu o poate mitui. Astfel încât, ritualul întrevederii cu ea ne dă sentimentul că, prin propriul nostru corp, suntem numai în trecere. Deducem, așadar, că prezentul nostru nu are domiciliu stabil. Stă cu chirie pe undeva, prin trecut. Altfel spus, de când e lumea și pământul, bătrânețea subzistă, cu viză de flotant, în tinerețea de odinioară. Iar oglinda, mereu de vină, este un muzeu al vârstelor pe fugă, unul răutăcios și egoist. Și totuși. Dintre înfățișările pe care oglinzile le găzduiesc, mai norocoase sunt cele care iau loc în textele de aducere aminte. Și fizionomiile revin astfel în oglindă, ca și cum cuvântul, mai statornic, ar calma imaginea, prea versatilă.

Oglinda extinde și confiscă spațiul din care intrăm în ea; în infinitatea ei de unghiuri, încap toate cele dintr-o cameră; căci sticla reține lucrurile din ea sau „vine” după ele, ca să nu le scape din cadru; oglinda este un sertar al existenței; extrage din noi o imagine și ne-o redă mai târziu, ca și cum nu ne-am aminti copilăria decât suprapunându-ne pe vechile ei reflectări⁷. Exemplificăm, ca introducere, prin memoriile Elenei Văcărescu. Având ocazia să vadă salonul doamnei de Récamier din Abbaye-au-Bois, copila de 15 ani îl „inventariază”; trimisă să se plimbe prin toate odăile ca să nu audă discuțiile adulților, Elena pune în centrul descrierii nu faimoasa canapea, deja lipsă, ci oglinda celebrului personaj: „Oglinda aceea, parcă o văd și azi: era încadrată de o ramă subțire de argint patinat și pătată de

⁶ Vezi capitolul *Să-ți devii tu însuși străin*, din cartea lui Jean Améry, *Despre îmbătrânire. Revoltă și resemnare*, traducere de Alexandru Al. Șahighian, București, Editura Art, 2010, p. 44-73. El vorbește de un ceremonial al oglinzii care trezește dependența omului de reflectările lui anterioare. Date fiind preocupările noastre, legate de reconstrucția eului în context obiectual, considerăm că Améry ne ajută cel mai mult în capitolul *Existența și scurgerea timpului*, unde opinează că „trecutul e prezent chiar și fără amintire, ca senzație pură, e o calitate nemijlocită și inexprimabilă; o putem simboliza prin limbaj, slujindu-ne de metafore din lumea spațiului”, pentru a nu o trece cu totul sub tăcere (s.n. A.M.)” (*Ibidem*, p. 38).

⁷ Isobel Armstrong, *Victorian Glassworlds. Glass Culture and the Imagination, 1830-1880*, Oxford University Press, 2008, p. 239-240.

vreme atât de rău, încât nu reușii să-mi văd chipul tronând în locul imaginii aceleia de mult absentă, pe care fără îndoială că oglinda credincioasă o păstra cu gelozie în apele-i adânci. M-am întors în salonul celebru cu capul doldora de vise”⁸. Oglinzile resping copilăria, pentru că aceasta nu are *timp* prea mult cu care să le poată umple. Dialogăm însă cu ele atunci când bătrânețea dă târcoale, iar oglinzile ne-o apasă pe chip. Ele strâng toți anii pe care i-am lăsat în urmă, și ni-i înghesuie acum în propria imagine. Par că nu au stat de vorbă cu nimeni altcineva. Dar din adâncul lor ne vin privirile bunicilor, noi preluând din ochii lor trecutul care i-a creat. Pe scurt, oglinzile din amintiri ne arhivează oameni poposiți în ele. Or, de aceste reîntoarceri narative ne ocupăm mai jos. Iar subtextul patrimonial este obligatoriu, noi preluând, în acest sens, ideile lui Philippe Lejeune: „Notre idée est, autant que la préservation du passé, la transmission du présent”⁹. Lejeune pariază totul pe *autobiografii*, noi sperând mai multe din compararea acestora cu o altă formă de recuperare narativă, *amintirile*. Este o sugestie preluată de la Dan Cristea care, comentând copilăria lui Ion Creangă, operează o distincție: „Deosebirea țin de faptul că *autobiografia* (mai cu seamă cea modernă) e mai subiectivă, adică își concentrează atenția, în principal, asupra «eului», de unde și nota fictivă mai pronunțată, pe câtă vreme *amintirile* acordă mai multă greutate lumii obiective. «Eul» joacă aici, îndeobște, rolul de observator privilegiat. Altă diferență vine și din faptul că autobiografia își propune, de regulă, un sens integrator al personalității celui care își scrie viața («bios»), pe când amintirile au un caracter mai fragmentar. Operații cum ar fi selecția, omisiunea ori retranscrierea porțiunilor de existență, prezente și în autobiografie, sunt, în cazul lor [al amintirilor, n.n.], mai evidente ca instrumente de lucru”¹⁰. În ceea ce ne privește, folosim termenul „literatură autobiografică” pentru a cuprinde toate încercările individului de a se recupera prin scris, indiferent unde apar retrospectivitățile acestea. Sunt diariști la fel de paseiști ca memorialiștii: „Îmi vine câteodată să mă fac mititică, să mă ghemui și să strâng la piept copilăria mea; abur subțirel și palid ce vrea să plece pentru totdeauna”, nota Maria Banuș, în jurnalul său, la 4 august 1928¹¹. Nu regretăm copilăria, lipsindu-ne însă nevinovățiile ei. De aceea o și personificăm, ca să-i conservăm, măcar în memorie, virtuțile pierdute la despărțirea de dânsa.

⁸ Elena Văcărescu, *Memorii*, traducere de Aneta și Ion Stăvăruș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 80.

⁹ Philippe Lejeune, *L'autobiographie comme patrimoine*, în „Espaces Temps”, 74-75, 2000, p. 111.

¹⁰ Dan Cristea, *Autorul și ficțiunile eului*, București, Editura Cartea Românească, 2004, p. 8.

¹¹ Maria Banuș, *Însemnările mele. 1927-1944*, București, Editura Cartea Românească, 2014, p. 29.

„Da, copilăria e și ea copil. [...] Copilăria pleacă mai departe”¹², consemnează aceeași poetă, pe același ton elegiac. Copilăria este o începătoare de vocație, călătorind de la o inocență la alta. O lăsăm baltă sau, dimpotrivă, își vede ea de drum. E o cunoștință sezonieră ca Moș Crăciun sau Iepurașul pascal. Copilăria nu ne aparține niciodată, doar ne traversează. Ne vizitează de politețe, ne induce o stare de bine, stă puțin cu noi și apoi se duce. Mulți alți prichindei așteaptă s-o primească și apoi s-o deplângă; înlocuind-o însă, retrospectiv, nu cu păpuși, ursuleți și alte asemenea obiecte, ci cu diferite lucruri de-ale părinților ori bunicilor¹³. Așa se întâmplă atunci când ni se pare că trecutul nu ne mai vine de nicăieri. Timpul ne aduce diverse măști, iar noi ne bucurăm că nici el nu rămâne în afara lor. Dar îmbătrânindu-i pe oameni, calendarul o să iasă, de asemenea, la pensie. Scăparea lui stă în câteva lucruri, de-o vârstă cu el. Știm deja că orice valoare ar avea acestea și oricâte molii ar ocroti, obiectele vor fi mereu statui ale timpului și, asta este, moștenitoarele noastre. Mai mult, scriind despre lucruri repunem în drepturi și anii refugiați în ele. Cam tot pe acolo, ascunsă bine, o să găsim și *copilăria*. Este însă foarte greu să vorbești despre obiectele din ea, fără să simți cât lipsește ea din oameni.

Identitățile noastre se feresc de privirea oglinzii, o fentează. Preferă să se travestească în lucruri. Iar acestea nu sunt numai niște excrescențe ale geometriei plane, care ne tolerează doar în stilul ei rece. Sunt denivelări ale plitudinii spațiale sau, dacă vrem noi, niște trepte teșite ale accesului către noi înșine. Obiectele sunt cârjele întoarcerii în timp. Dar nu ne sunt totdeauna prietene, micile cruzimi nelipsindu-le: „Adevărat, sunt într-o dispoziție confesivă insașiabilă, îi recunoștea Dan C. Mihăilescu lui Daniel Cristea-Enache. Sper să nu fie un semn de apropiată, prematură extincție! Să știi că numai interviurile și răspunsurile la diverse anchete literare sunt de vină că mi-au readus în ultima vreme așa de presant, fermecător sau, dimpotrivă, agasant anii copilăriei. Dacă era după mine, nu l-aș fi avut în prim-plan pe ecranul memoriei decât pe bunicul din partea mamei, nea Costică Cristea zis Vânătoru, copil de țărani sud-dunăreni, plecat la 15 ani din comuna Modelu de lângă Călărași să-și facă rost la oraș. De la el mi-a rămas amintirea aia teribilă, de neuitat: când a fost să revină acasă în primul concediu, își cumpărase cea dintâi pereche de încălțări *domnești* (adică «nemțești», de oraș) din viață. Venind de la gară și fiind atent la fiecare pas

¹² *Ibidem*.

¹³ Dintr-o notă de subsol (pentru ziua de 3 februarie 1928) a lui Geo Șerban, editorul jurnalului, ne informăm că micuța Maria își făcea temele la „nene Gutman”, fratele mai mic al mamei sale. Magazinul acestuia, cu „paturi de bronz”, era promovată în presă, spune Șerban, și înainte și după Marele Război (*Ibidem*, p. 15).

să nu i se pună praf pe pantofii pe care-i lustruia din vreme în vreme cu batista, avea să treacă mai bine de un kilometru de poarta casei...”¹⁴. Textualizând ironic-duios amintirea pantofilor de bunic, Dan C. Mihăilescu ne demonstrează că trecutul nu este un paradis al celor mai fericiți ca noi; uneori, dorința naivă de a-ți depăși condiția socială îmbunătățea, cel mult, condiția fizică. Aici, obiectele își clasifică posesorul fără milă, îi etajează lumea, îl îngenunchează. Din ambivalența lor s-a conturat și articolul nostru.

Fuga din arhetip

Nu rememorăm copilăria din prea multă curiozitate față de noi înșine. Pentru că nu căutăm cu atâta sârg ceea ce nu știm că am trăit cu siguranță. Ne întoarcem la acea *early childhood*, de care nu suntem prea conștienți, ca să instituim universul simbolic pomenit mai sus. El reunește procese de semnificare generate de alte realități decât cele prozaice; și depozitează înțelesuri extra-sociale, prin care individul se poate „localiza” pe sine chiar prin experiențele și trăirile sale solitare¹⁵. De asemenea, amestecă și conciliază contrariile; adună și leagă felurite cioburi de trecut, dându-le, retrospectiv, o noimă. Din acest punct de vedere, copilăria nu este un moment bine situat cronologic, ci un prezent de rezervă, care ne împacă periodic cu biografia recentă. La adăpostul ei supraviețuiesc și câteva obiecte vechi. Narațiunea fie le aduce mai aproape de actualitatea povestitorului, fie le împinge cât mai încolo, spre începuturile sale. Căci după cum spunea Jan Assmann¹⁶, obiectele nu sunt metafora vieții noastre de odinioară, ci metonimia ei: investim în ele toată memoria noastră ca să păstrăm astfel amintirile altora. Sunt cei care ne țineau minte de când eram mici; și ne transmit, prin obiectele lăsate ici-colo, o copilărie pe care nu ne-am închipui-o fără medierea lor. Palpabile încă, lucrurile invocate de noi ca să-i evocăm pe ei, ne întrețin și acum, cu mirosul lor înțepător, pretenția că nu ne-am pierdut de ceea ce am fost cândva. Ele nu ne amintesc pur și simplu de trecut, sunt substitutele, urmele lui de încredere. Prin intermediul vechiturilor consolate memorialistic, devenim contemporani cu generații îngropate în timp. Salvarea lor atârână doar de bunăvoința noastră de a conserva textual câteva chipuri, oglindite fugar într-o vitrină de demult, într-

¹⁴ *Cartea ca destin. Daniel Cristea-Enache în dialog cu Dan C. Mihăilescu*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 24.

¹⁵ Peter L. Berger și Thomas Luckmann, *Construcția socială a realității*, traducere de Alex Butucelea, București, Editura Univers, 1999, p. 114-115.

¹⁶ Jan Assmann, *Communicative and Cultural Memory*, în Astrid Erll, Ansgar Nünning (eds.), *Media and Cultural Memory*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co., 2008, p. 111.

un porțelan adus de la Viena, într-un cristal primit ca dar de nuntă. Intervenția de față subsumându-se *studiilor patrimoniale*, vizăm memorialiști în cazul cărora obiectele sunt fie premize, fie concluzii ale povestirilor pe care le deapănă. Eșantionul textual ales de noi nu are deci, ca principală țintă, rememorarea copilăriei, noi insistând mai degrabă pe narativizarea obiectelor ce ne amintesc de ea. Mai precis, nu îi reînviem pitorescul, ci mediul familial/cultural care îi asigură un specific. Dar cum și ființele dragi se duc de la o vreme, lucrurile pitite prin casă ne facilitează, nu fără efort, reapropierea vârstei infantile. Este o abordare pe care o încadrăm în ceea ce astăzi specialiștii numesc *antropologia absenței*¹⁷. Și deosebim aici trei categorii de lucruri, în funcție de cum și cui le atribuim: din prima fac parte obiectele inițial neutre, care nu avuseseră un proprietar exclusiv; în amintirile noastre, le punem totuși pe seama cuiva, făcându-le dependente de amintirea acelei persoane; din cea de a doua categorie, se desprind lucrurile ce ne intermediază contactul indirect, dar emoțional cu stăpânii care nu mai sunt; în cea de-a treia categorie intră lucrurile primite explicit de la alții, și care ne transmit astfel și o amprentă afectivă a dăruitorului, imprimată în acele obiecte.

Un caz care exemplifică scepticismele privitoare la memoria copilăriei este Antoaneta Ralian (n. 1924). Ea își explică întregul parcurs, de acum nonagenar, printr-o anxietate inaugurală a biografiei sale, prilejuită de o călătorie timpurie în Vest: „Părinții m-au conceput târziu, în cea de-a doua tinerețe, ca substitut pentru un fiu care le-a murit la 16 ani. Această calitate de substitut al fiului mort i-a făcut să mă înconjoare cu o dragoste și o grijă asfixiante, care au strivit orice germen de personalitate și de independență din mine. [...] Așa încât când mama a plecat într-o călătorie la Paris, unde studia fratele meu supraviețuitor, m-a târât și pe mine, legată de virtualul cordon ombilical. [...] Despre vizita la Paris și escala pe care a făcut-o la Berlin *nu-mi mai amintesc nimic, de parcă mi s-ar fi spălat creierul*. În schimb, mama a făcut atunci și o cură balneară de zece zile la Vittel. Stabilimentul balnear amenajase pentru copiii pacienților un parc superb, Parc des enfants, plin de balansoare, topogane, bazine, jucării multicolore și două supraveghetoare mieroase. Mama mă aducea în fiecare dimineață și mă livra unei supraveghetoare. Ei bine, cum era pentru prima dată când petreceam câteva ore despărțită de mama, mi-a intrat adânc în cap că mama

¹⁷ Cum se poate ca o absență reală sau doar percepută să fie resimțită, grație unor obiecte, ca prezență fizică? Este o întrebare care deschidea porțile unui domeniu acum consacrat, *material culture studies*, un volum care îl ilustrează fiind acela citat de Mikkel Bille, Frida Hastrup, Tim Flohr Sørensen, *An Anthropology of Absence. Materialization of Transcendence and Loss*, New York, Dordrecht, Heidelberg, London, Springer Science – Business Media, 2010, p. 10.

vrea să scape de mine, că m-a abandonat acolo printre străini și că n-o să vină să mă ia. Zi de zi. [...] Mi-a rămas întipărită în minte imaginea, împingând prin parc, precum Sisif, o minge uriașă de cauciuc, în timp ce lacrimile îmi șiroiau pe obraji. A fost, cred, cea mai alienantă experiență din viața mea și bănuiesc că, pe undeva, subconștient sau subliminal, *a stat la baza neputinței mele de a mă dezrădăcina* (s.n. A.M.)”¹⁸. *Când ceva anume ni s-a întâmplat în copilărie, tindem să credem că acel ceva ni s-a întâmplat pentru toată viața*. Or, dacă ne naștem ca să ținem locul altuia, se găsesc obiecte care să marcheze această formă de doliu: bunăoară mingea, o jucărie a băieților, de care micuța Antoaneta nu se bucură ci se agață, se roagă, se teme. Jucăria arată că, deși făcea atâta caz de propria-i prezență, mica Antoaneta semnifica o absență, a fratelui mort. Imaginea copilului lăsat în compania unui balon de cauciuc traduce o frică a fiecăruia: aceea că, suplinind, vom duce mai departe povestea cuiva, cu riscul de a lipsi flagrant dintr-a noastră. De aceea, jucăriile ne însoțesc mereu gândurile, cu ele imaginându-ne cum eram odinioară: nu sunt importante în sine, pentru că prea puține mai sunt de găsit. Dar ele spun destul de multe despre gusturile actuale ale memorialistului, care decide anacronic ce obiecte îi simbolizează copilăria¹⁹. Ba mai mult: unele vechituri ne sunt acum absolut străine, dar știind cât de importante fuseseră pentru părinți le acceptăm drept efigii ale infantilității și componente inevitabile ale narativizării sale. Sunt obiecte trăite împreună cu alții. Căci prin limbaj, spun specialiștii, „... îmi pot sincroniza propria succesiune temporală biografică cu a altuia și pot conversa cu acesta despre indivizi sau colectivități cu care nu ne aflăm în prezent într-o interacțiune față-n-față. Ca rezultat al acestor acte de transcendere, limbajul este capabil să «facă prezente» o varietate de obiecte care sunt «aici și acum» absente spațial, temporal și social”²⁰. Or, noi textualizăm astăzi obiecte care, în mare parte, nu ne mai sunt contemporane; ele ne îngăduie, totuși, să vorbim de oameni dispăruți și ei, dar care trăiseră *atunci* în compania lor într-o așa manieră încât aceste lucruri par că îi reprezintă *acum* cel mai bine. Maturitatea lor găzduia copilăria noastră, amintirea celei din urmă, mult prea ștearsă, locuind în memoria celei dintâi. Înjghebăm astfel un univers simbolic, la a cărui temelie stă altoirea proustiană a obiectului pe obiect: un procedeu narativ de asemănare a

¹⁸ Antoaneta Ralian, *Amintirile unei nonagenare. Călătoriile mele, scriitorii mei*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 17-19.

¹⁹ Și cum nicăieri jucăriile nu își merită majuscula mai mult decât în romanul *La Medeleni*, Angelo Mitchievici afirmă: „Jucăriile în sine fac parte dintr-o lume a simulacului, însă cea mai în măsură să conserve aura obiectelor investite magic prin intermediul animismului infantil”. Vezi Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Teodoreanu reloaded*, București, Editura Art, 2011, p. 64.

²⁰ Peter L. Berger și Thomas Luckmann, *op. cit.*, p. 51.

lucrurilor prin contaminarea semnamentelor ce le caracterizează în cel mai înalt grad²¹. Genette consideră că mixarea conturilor din proza lui Proust nu ar fi cu putință fără un „fetișism al locului”, fără un cadru restrâns și promiscuu, favorabil mixturilor și travestiurilor: „spectacolul dublu al obiectului și al reflexului său”, precizează el²².

Oricât ne-am dori-o, memoria primară a copilăriei noastre nu salvează evenimente ori situații pentru reamintirile de mai târziu²³. Este o perioadă irecuperabilă, vocabularul pe care ni-l dezvoltăm ulterior sintetizând-o cu mare aproximație; nu reușim decât să ne-o închipuim cum a fost dar repovestind-o împreună cu cei de-ai casei, pentru că vorbele, spuse sau scrise, ne structurează imaginația, codificându-ne percepțiile²⁴. Copilăria este un construct retroactiv, în cuprinsul ei noi așezând puținele rămășițe ce

²¹ Gérard Genette, *Figuri*, selecție și traducere de Angela Ion și Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1978, p. 289-290.

²² *Ibidem*, p. 292.

²³ În privința amneziei infantile s-au emis trei teorii fundamentale: prima, a lui Freud, pune accent pe reprimarea amintirilor, „îngroparea” lor în subconștient, în trecuturi neverbalizate; a doua, psiholingvistică, merge pe ideea că limbajul copilului nu e suficient de dezvoltat pentru a-i fixa în minte niște amintiri durabile, a treia este ipoteza neurologică, potrivit căreia centrii cerebrale responsabili cu memoria pe durată lungă nu sunt destul de bine conturați în cazul copiilor prea mici. O părere mult mai avizată decât a noastră aflăm în capitolul *Reading the Past: Childhood Memories*, din lucrarea semnată de Evelyne Ender, *ArchiTexts of Memory. Literature, Science, and Autobiography*, The University of Michigan Press, 2005, p. 63. De aici desprindem două abordări divergente ale literaturii autobiografice cu aplicație pe copilărie. Prima, istoricizantă, susține că amintirile din acea vreme sunt distribuite în așa fel încât să aibă legături sau chiar efecte în prezentul memorialistului; sunt contextualizate retrospectiv și aliniat cronologic după cum îi convine adultului. A doua, anistorică, reactualizează sentimente încercate demult, reînvierea lor mizând pe analogia cu experiențe asemănătoare, dar mult mai recente. În acest caz, memorialistul se „teleportează” în anii copilăriei ca să-i retrăiască în sine, fără conexiuni anacronice cu vârstele ce aveau să urmeze. Chiar dacă vorbim de „reconstrucția” copilăriei, nu ne îndoim de buna-credință a autorilor. Plecăm de la premiza că spusele lor sunt veridice, doar *articularea* dintre fapte fiind consecința inevitabilă a subiectivității și a dorinței lor de a câștiga empatia cititorului. Din punct de vedere metodologic, Evelyne Ender are totuși un avertisment pentru noi, cei care cercetăm acest gen de scriitură: nu putem rămâne imuni la confesiunile pe care le parcurgem din cauză că foarte multe din episoadele menționate de mărturisitori coincid cu propriile noastre anterioare (*Ibidem*, p. 64, 71).

²⁴ *Ibidem*, p. 67-68.

rezistă maturității²⁵. Odată cu timpul, limbajul are însă un rol tot mai mare în alegerea și etichetarea amănuntelor ce ne jalonează revenirile în trecut, aceste *come back*-uri testându-ne destul de brutal viabilitatea egoului prezent²⁶. De altminteri, specialiștii domeniului cred că falsele amintiri, par autentice dacă ele converg cu schimbările intervenite în concepția despre noi înșine²⁷. Istoriile spuse de vârstnici ocazionează transferuri culturale de fapte și de lucruri. Ele sunt preluate deseori de auditoriu, ajungând niște precedente personale ale tinerilor, niște trecuturi de adopție. Altfel spus, atunci când reconstituim o conversație cu părinții, nu contează realmente *conținutul* amintirii ci *tehnica* rememorării; adică aspectele de atins neapărat pentru a funcționa ca mărci ale relatării credibile (descendență boierească sau burgheză, studii în străinătate, un nivel de trai ridicat, locuințe cu interioare „de colecție”, un anume pitoresc al vieții, reprezentări neconflictuale despre „altădată” etc.). În timpul convorbirilor dintre adulți și cei mici se împărtășesc experiențe și mai ales se stabilesc evenimente-fanion, termeni de comparat, „învățăminte”²⁸. Și, deseori, o discuție din primii ani de viață, neconștientizată inițial, este valorizată de memorialist prin analogie cu o alta, similară, consumată ceva mai târziu, în preadolescență. Astfel, povestea bunicilor se mută într-aceea a nepoților și tinde să facă o lungă carieră. Despre bunicul său matern, avocatul Dumitru (Tache) Policrat, Barbu Ollănescu-Orendi precizează: „Bunicul meu a murit la câteva săptămâni după nașterea mea, dar l-am cunoscut bine din povestirile mamei”²⁹. Prezentul nostru se mută deseori în trecutul lor, de parcă viețile noastre nu ar izbuti altceva decât să reitereze lucruri istorisite deja. O spune succint, dar convingător, Andrei Șerban, atunci când scrie despre bunica lui grecoaică, Eftalia. Bătrâna ajungea deseori la București, pentru ca fetele sale stabilite acolo să simtă că trecutul lor este în bună stare;

²⁵ Scott E. Wetzler, John A. Sweeney, *Childhood Amnesia: An Empirical Demonstration*, în David C. Rubin, *Autobiographical Memory*, Cambridge University Press, 1986, p. 195.

²⁶ Karl Sabbagh, *Remembering Our Childhood. How Memory Betray Us*, Oxford University Press, 2009, p. 12.

²⁷ Mark L. Howe, *Early Memory, Early Self, and the Emergence of Autobiographical Memory*, în Denise R. Beike, James M. Lampinen, Douglas A. Behrend, *The Self and Memory*, New York, Hove, Psychology Press, 2004, p. 45.

²⁸ Catherine A. Haden, *Joint Encoding and Joint Reminiscing: Implications for Young Children's Understanding and Remembering of Personal Experiences*, în Robert Fivush & Catherine A. Haden (eds.), *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self*, Londra, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2003, p. 57, 65.

²⁹ Barbu Ollănescu-Orendi, *Așa a fost să fie. Amintiri din anii mei buni și răi*, București, Editura Humanitas, 2014, p. 27.

copilăria lăsată în Moldova venea în capitală cu trenul de Galați: „...toate sfaturile pe care mi le-a dat mie bunica Eftalia s-au dovedit juste. De câte ori o citez, îi recunosc înțelepciunea practică, ce m-a ajutat de-a lungul anilor să trec peste obstacole. Datorită ei mă simțeam *acasă* în apartamentul nostru de trei camere, cu balcoane de jur-împrejur. Priveam Bucureștiul, dar și mai departe, spre nesfârșit: un sentiment de încredere se năștea în mine, agitația mea febrilă era domolită doar prin simpla ei prezență, ca și cum totul, din acel moment, avea să fie așa cum trebuie”³⁰.

Lucrurile se suprapun și se substituie unele altora, confuzia profilurilor îngăduind concomitența timpurilor³¹. Fiecare obiect poate fi masca celuilalt, comunitatea de însușiri rezultând din recurența unor descrieri, din recidiva interioarelor cu vitrine, oglinzi și lemn de mahon. Într-un univers simbolic în care fiecare obiect nu rezistă prin sine însuși ci prin replica sa, copilăria dublează maturitatea pentru a-i masca impasul identitar. Copilul duce adultul pe umeri, așa cum oglinda ține odaia în viață, reproducând-o dintr-o înfinitate de unghiuri. „Cei mari” sunt titularii primelor noastre amintiri, noi măgulindu-i cu ideea că imaginea lor ne parvine din reflex, dintr-o memorie primordială, nedatabilă. În realitate, sunt niște reprezentări *prea exacte ca să nu fie și mult mai tardive*: le „coborâm” ulterior în timp, până devin sinonime cu primele conștientizări ale propriei persoane: „În fața oglinzii prinse în perete deasupra comodei, Fräulein se pudrează. Norul de pudră roz se împrăștie și-mi aduce un parfum ușor, familiar, care se confundă cu atmosfera odăii. Pe jos, așteaptă o baie de fier vopsit, în apa căreia plutește buretele galben. Alături de baie, stă săpunul de migdale, iar pe pat prosopul moale care trebuie să mă primească. Se vede că Fräulein își sfârșea întâi toaleta ei și, pe urmă, încingând un șorț, proceda cu gesturi rituale la toaleta mea. Eram atât de învățată cu aceeași mână, că nu sufeream să fiu atinsă de altcineva, mai cu seamă pentru pieptănătură. Confecționarea moșului, sub formă de palmier, era o artă cu care Fräulein s-a fălit multă vreme și de care eram ca și dânsa de mândră, fiind admirată de toată casa. Ședea moșul drept în mijlocul capului, strâns cu o panglicuță colorată. Mai târziu, cu trecerea moșului într-o parte, fiindcă-mi crescuse părul prea lung, am fost pentru prima dată conștientă de o schimbare. Eram mai mare! Cu o găleată mică în mână și o pelerină de pireneu vărgat în alb cu roșu pe umeri, ieșeam din casă, începând o zi ce se șterge în amintirea mea, răsfirată prin labirintul ce-l reprezenta pentru mine curtea cu grajduri, cu multe căsuțe locuite de diferiți chiriași, cu încăperile dosnice ale servitorilor și cu grădina sălbătică, înconjurată de un zid pe trei părți, iar spre stradă, cu grilaj. În grădină, văd un cais bătrân de a cărui creangă atârna

³⁰ Andrei Șerban, *O biografie*, Iași, Polirom, 2006, p. 27-28.

³¹ Catherine A. Haden, *op. cit.*, p. 295.

un leagăn...”³². Cheia acestui citat este tocmai perceperea unei mici modificări în coafură; puțința de a remarca acea modificare dădea și măsura trecerii anilor, cu reticența că exclamația „eram mai mare!” nu este o constatare a copilului de atunci; retrospectivul este un sport al bătrânilor. Iar pasajul literaturizant care deschide cartea Zoei Cămărășescu demonstrează, tocmai prin rigoarea amănunțelor sale, că memoria autobiografică nu debutează cu fapte memorabile, bazându-se pe o multitudine de practici rutiniere: „...eram atât de învățată cu aceeași mână...”. Acest citat, cu reprezentări anacronice despre spații familiare, jalonate de obiecte-guardian, ilustrează foarte bine teorii mult discutate de alții. Michel Tournier, bunăoară, îi sfătuia pe elevi să își supravegheze alcătuirea interioară printr-o cronică a lumii lor exterioare: jurnalul extim; făcând așa, crede Tournier, lucrurile ce-i însoțesc zilnic nu-i mai surprind; privindu-le, nu vor descoperi mai nimic, ci își vor reaminti totul: „Le spun copiilor dintr-o școală: «Scrieți în fiecare zi câteva rânduri într-un caiet gros. Să nu fie un jurnal intim consacrat stărilor voastre sufletești, ci, dimpotrivă, un jurnal îndreptat spre lumea exterioară, spre oamenii, animalele, lucrurile ei. Și veți vedea că, de la o zi la alta, nu numai că veți scrie mai bine și mai ușor, dar, mai cu seamă, veți avea o pradă mai bogată de consemnat. Pentru că ochiul și urechea voastră vor învăța să decupeze și să rețină din imensa și informa magmă de percepții cotidiene ceea ce poate să treacă în scrisul vostru. La fel cum privirea unui mare fotograf înconjoară și încadrează scena care poate deveni o imagine»”³³. *Îl menționăm pe Tournier pentru a sublinia diferența față de genul de sursă utilizat în cercetarea de față*: dacă jurnalul se înconjură de prea mult prezent, memoriile simt că au nevoie de un supliment de trecut; de aceea îl preia din viețile altora, luând din ele câteva obiecte, care i-ar fi putut lega. De la „regele arinilor” preluăm însă o *ipoteză de lucru*: a ne aminti ceva presupune, uneori, să privim dezorientați în jur, stricându-ne dinadins familiaritatea cu decorul cotidian; doar așa vom avea senzația că nu trăim într-un microunivers anchilozat și repetitiv, perimetrul viețuirii noastre reînnoindu-se dintr-o emoție retrospectivă; care să fie?, aceea că *spațiul domestic se întoarce de undeva, venind dintr-un loc în care mai fusesem, dar îl dăduserăm oarecum uitării*³⁴. Într-o altă

³² Zoe Cămărășescu, *Amintiri*, București, Casa Editorială Ponte, 1911, p. 19-20.

³³ Michel Tournier, *Jurnal extim*, traducere de Radu Sergiu Ruba, București, Humanitas, 2009, p. 72.

³⁴ Sunt totuși gânduri care nu ne aparțin nici nouă și nici lui Tournier, cel mai bine fiind să le vizităm la ele acasă, într-un sfârșit de veac XIX, în care copilăria și Zoe Cămărășescu: „Totul era, la început, plănuț în așa fel încât să mi se ascundă frumusețea lucrurilor, se confesa Rainer Maria Rilke în noaptea de 2 decembrie 1899. Treptat, am învățat să le cunosc ca pe o excepție. Și exact acum, în

abordare, textualizarea copilăriei nu vine dintr-o necesitate imperioasă de a ne istoriciza, în narativizarea ei precumpănind un *déjà vu*; sau ceea ce Remo Bodei numește „amintirea prezentului”³⁵. Potrivit italianului, trecerea noastră prin viață este extrem de redundantă, *perceperea* lucrurilor fiind totuna cu *reamintirea* lor. În viziunea lui, cotidianul și-a pierdut capacitatea de a genera trecuturi imprevizibile; nu mai are puțința de a genera vreo experiență netrăită de nimeni înaintea noastră. Actualitatea nu mai este capabilă să ne aducă pe lume ca nou născuți, ci numai ca veri „de-al doilea”.

Despre amintirile din copilăria lui Ion Creangă se spune că „nu constituie atât o prezentare a obiectelor contemplate, cât povestirea și analiza activității perceptivă a personajului care contemplă, a impresiilor sale, a descoperirilor progresive, a schimbărilor de distanță și de perspectivă; contemplarea eului erou este una activă”³⁶. Oare personajul șomează, iar povestitorul face șotii în locul lui? Inițial, copiii pricep obiectele prin corelație cu fapte, indivizi ori situații, după ce cresc suficient reușind să și le reprezinte prin limbaj³⁷. Primele noastre amintiri sunt mai mult imagistice, abia rememorările târzii fiind preponderent narrative³⁸. Cu alte cuvinte, sunt asociative prin imagine și apoi cumulative prin limbaj.

aceste zile, realizez mai limpede ca niciodată infinita lor regularitate, și a opta între lucruri, între lucrurile frumoase și cele deloc frumoase, îmi pare o îngrozitoare împietrire a ochiului. *Fiecare lucru este doar un spațiu*, o posibilitate pe care îmi stă în putere să o împlinesc sau să o ratez. Căci, datorită faptului că oamenii și relațiile sunt arbitrare și că se încurcă mereu, care poate fi reperul cu care să te măsoari, dacă nu supusele lucruri? (s.n. A.M.)” (Rainer Maria Rilke, *Jurnal*, traducere din limba germană de Bogdan Mihai Dascălu, București, Ideea Europeană, 2010, p. 76). Rilke scria de parcă ar fi oferit de bună voie o exemplificare pentru confirmări teoretice care aveau să vină peste câteva decenii. Ca și cum s-ar fi înțeles dinainte, Maurice Halbwachs spunea în 1925: „...nu există memorie colectivă care să nu se deruleze într-un cadru spațial. Or, spațiul este o realitate durabilă: impresiile noastre se alungă una pe alta, nu ne rămâne nimic în minte și n-am înțelege că putem recupera trecutul dacă acesta nu s-ar conserva în mediul material care ne înconjoară. Către spațiu, către spațiul nostru – cel pe care-l ocupăm, pe unde trecem adesea, unde avem întotdeauna acces și pe care, în orice caz, memoria noastră este oricând capabilă să-l reconstituie – trebuie să ne îndreptăm atenția; acolo trebuie să se fixeze gândirea noastră ca să reînvie o categorie sau alta de amintiri (s.n. A.M.)” (Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, traducere de Irinel Antoniu, Iași, Institutul European, 2007, p. 209).

³⁵ Remo Bodei, *Senzația de déjà vu*, traducere de Alexandru Cistelecan, București, Editura Art, 2009, p. 106-109.

³⁶ Ioan Holban, *Ion Creangă. Spațiul memoriei*, Iași, Editura Princeps Edit, 2004, p. 177.

³⁷ Mark L. Howe, *op. cit.*, p. 46-47.

³⁸ Karl Sabbagh, *op. cit.*, p. 12-14.

Suprapunerea unui trecut inaugural, resimțit acut, pe o imagine etonantă și, după aceea, transpunerea vizualului, atât de impresionant, în cuvinte, sunt doi pași pe care îi reperăm în povestea lui Andrei Șerban: „...ne aflam în 1944, nu aveam încă un an, când o bombă lansată de aliați a căzut în curtea școlii din fața blocului nostru de pe strada Arghezi (unde mai târziu aveam să fiu elev în clasele primare), înainte să se fi declanșat alarma antiaeriană. Crengi din bătrânul stejar scos din rădăcină au aterizat sub impactul exploziei tocmai pe terasa noastră de la etajul șase. [...] *Deși nu am, evident, amintiri vizuale* clare ale sfârșitului războiului, căci în '45 de abia împlineam doi ani, *încerc să recompun alte secvențe povestite de părinții mei*, ca aceea în care tata își conducea în noapte Opelul, cu farurile stinse, pentru a nu atrage atenția, între București și ferma de la Meret, unde sora și fratele lui se adăposteau pe moșia unor prieteni [...]. La Meret am făcut întâii pași și mi s-a povestit că primele mele cuvinte au fost *mama, tata, avion* – însoțite de o indicație cu degetul în semn de recunoaștere”³⁹. Pe aceeași linie argumentativă, un prieten al lui Karl Sabbagh vizitează după mulți ani casa primei sale copilării – una de secol XVII, devenită obiectiv turistic –, dar nimic din interiorul ei nu îi readuce la viață acei ani fericiți. Tot ceea ce ține minte din acele vremuri este prietenia cu grădinarul polonez. De aici și concluzia analistului că lucrurile în sine nu ne redau nimic din tot ce a fost, abia contextul interuman din care au făcut parte stimulând îngemănarea unor obiecte cu frânturi mai vechi de biografie⁴⁰. Atunci când vor să ocupe un loc în memoria noastră, lucrurile nu vin niciodată neînsoțite. Ni se impun dimpreună cu persoane care le-au stat în preajmă. Retrospectiv, oameni și obiecte se povestesc reciproc, punerea în intrigă nefiind însă posibilă fără o înstrăinare temporală, care panoramează peisajul copilăriei noastre.

Copilăria nu-i o grădiniță cu îngeri, iar memoria ei nu ne este totdeauna prietenă. Ne-o garantează Simona Vrăbiescu (n. 1927), din ale cărei evocări reiese că lustrul rece al obiectelor îngheța uneori relațiile dintre oameni. Lucrurile nu existau ca atare, ci în virtutea convențiilor cu care erau încercuite. „Primele mele *amintiri* sunt situate după momentul când Doica m-a înțarcat, lăsând locul unei guvernante cu care împărțeam aceeași cameră. Țin minte camera noastră care avea două uși, una pe care se circula, cealaltă interzisă. Într-o dimineață, fiind singură și cu o latură a patului numit *Gitter Bett* (pat cu laturi din grătare de sârmă) coborâtă, m-a pișcat curiozitatea să văd ce este dincolo de ușa interzisă. [...] Camera alăturată fiind în semiîntuneric, m-am împiedicat, izbindu-mă de o măsuță joasă care era o tavă turcească. Tava a făcut zgomot când a căzut. Mama, trezită din

³⁹ Andrei Șerban, *op. cit.*, p. 15-16.

⁴⁰ Karl Sabbagh, *op. cit.*, p. 15.

somn și surprinsă că mă vede pătrunzând prin ușa interzisă, a spus pe nemțește *Was machts Du da?* (Ce cauți tu aici?) Dându-se jos din pat, m-a luat de mână, m-a ridicat și m-a pus la colț. [...] O latură a «colțului» era peretele și cealaltă era un dulap dintr-un lemn de culoare portocaliu-deschis cu nervuri mai închise. Nedumerită de ce mi se întâmplă, stăteam nemișcată cu fața la colț, cu nasul aproape de dulap, urmărind nervurile lemnului fără să scot un sunet. Eram speriată și contrariată. [...] Nervurile lemnului portocaliu ale aceluși dulap mi-au rămas bine întipărite în minte⁴¹. Am dat citatul din Simona Vrăbiescu pentru a fi limpede oricui că nu ne oprim asupra acestui subiect ca să culegem melancolizările născute în marginea lui. Copilăria pe care o cercetăm nu este aceea a soldățeilor din plumb; este una narativizată cu mijlocirea obiectelor, a mărcilor de mobilă, a cristalurilor și covoarelor, pentru a căror recunoaștere apelăm, din păcate, la dicționare. Iar miza este ceva mai mare, noi vizând *aici reliefaarea unui segment de cultură istorică prin intermediul culturii materiale*. Dându-se la o parte anecdotele ce particularizează biografia fiecăruia dintre noi, copilăria poate fi un prilej de investigare a modalităților de a ne împrieteni cu trecutul. Devine așadar o formă de a aduna, sub o semnificație sau alta, niște antecedente comune tuturor. Nu mai este doar o etapă oarecare din dezvoltarea propriului ego, ci o atitudine față de istoria acestuia. La o asemenea „teoretizare” ajungea Cella Delavrancea, luând ca pretext persoana tatălui său, avocatul și dramaturgul Barbu Delavrancea: „Amintirile se joacă în infinitul memoriei cu ștregăria unui copil care face baloane cu spuma de săpun. Evenimentele unei vieți se suprapun în trecutul lor și ni se ivesc trunchiate, șterse, luminate fragmentar, modelate de timp – marele sculptor al adevărului –, *înfățișând adesea cu totul altă realitate decât cea al cărei sens ni se părea pătruns de noi*. Un examen psihologic cuprinde o anatomie a spiritului, explicată prin nenumărate detalii, din care nu știm să alegem pe cel care va supraviețui pentru a contribui la precizarea unui caracter, neclintit de anii care-l depărtează de noi⁴²”.

Lumea este o promisiune pe care un copil o zărește *prin* sau *de la* fereastră. E o diferență. *Prin* fereastră, copilul aproape că atinge ceea ce-i oferă ochii: sare pe geam și își ia lumea sub control. *De la* fereastră însă, puștiul se îndepărtează de viața pe care geamul i-o promite, dar nu are de gând să i-o și dea. Este geamul unui bloc, de unde copilul astmatic îi urmărește pe cei de jos jucându-se fără el. Fereastra-i de fapt o vitrină, iar el,

⁴¹ Simona M. Vrăbiescu-Kleckner, *Pe urmele mele în două lumi: România – SUA. Romanul unei vieți –cronica unei epoci*, volumul I, București, Editura Curtea Veche, 2013, p. 22-23.

⁴² Cella Delavrancea, *Mozaic în timp. Impresii, călătorii, portrete, amintiri*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 225.

copilul, un exponat. Nu-și monitorizează atunci trăirile, dar în memoriile de mai târziu le pigmentează cu amărăciunile retrospective ale adultului. Adevărul acelei ferestre de la etaj stă în aburii pe care respirația copilului îi lasă pe sticlă; aceștia îi obnubilează priveliștea și, pur și simplu, nu i-o îngăduie, i-o tot amână. Copiii astmatici cresc cu o fereastră lipită pe față. Ne gândeam la Corin Braga; care nu-și regăsește prea ușor primii săi ani, văzându-se, mai degrabă, ca spectator al copilăriei celorlalți: „încercând să sparg sticla și să iau parte la viața lor”⁴³, scrie profesorul clujean despre virtualii săi tovarăși de joacă. Urcând rememorările către sfârșitul gimnaziului, decide că „oricâtă melancolie și nostalgie mi-ar trezi trecutul, nu aș vrea să revin la sufletul meu de atunci, atât de neapărat și de fragil, de dinaintea tuturor întâmplărilor care m-au cicatrizat [...]. Ceva s-a terminat. Oricât mă năpădesc amintiri nostalgice și dorința de a recădea în stările acelea din trecut, trapa s-a închis, locul gol din mine s-a umplut cu timp consistent”⁴⁴. Extincția frumoaselor aduceri aminte de-realizează acea lume în care, cine știe, vom fi fost copii; aceasta e îngropată de fapte concrete și prea recente, care îi alungă firava memorie, lipsind-o cu totul de substanță și negând-o ca posibilitate istorică. Gândindu-ne la maniera în care omul relaționează cu timpul ce-l traversează și îi propune un *modus vivendi* textual, remarcăm că memorialiștii secolului XXI reprezintă o conștiință de sine diferită de aceea narativizată la mijlocul secolului XX. Primii sunt autopsierii propriului trecut, ceilalți ventrilocii lui; în primul caz copilăria-i dusă la muzeu, în cel de-al doilea retrăită ca fericire actuală. Unii o vizitează de parcă ar fi un pacient, alții dimpotrivă, îi fac curte și chiar îi cer azil. Cea mai bună punere în antiteză ar fi, după noi, declarația de intenții cu care cunoscutul avocat din interbelic, Ion Valjan, își problematiza oarecum felul de a rememora: „...De la Turnu Severin tata a fost mutat la Călărași. Acolo am urmat cursurile claselor inferioare. Dar, de la Călărași mai departe, vreau să văd tot ce s-a întâmplat cu ochii de atunci, cu gândurile de atunci, să vorbesc cu glasul timpului, să mă scufund în anii apuși pentru a dezgropa toate luminile bucuriilor și necazurilor pe care le-am trăit (s.n. A.M.)”⁴⁵. Reducerea înstrăinării dintre eul povestitor și eul povestit denotă o anumită candoare, greu de acceptat acum, când ulcerările psihicului nostru dau naștere unor specii narrative bine sedimentate estetic; pentru istorici, preocupați de temporalitățile pe care le frecventează memorialistul, de maxim interes este faptul că această apropiere în timp este imaginată ca îndepărtare în spațiu (de la Ciorâca la Turnu Severin și de acolo la Călărași);

⁴³ *Ibidem*, p. 133. Este o însemnare plasată în ziua de 9 iunie 2000.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 65. Fragmentul provine din însemnările zilei de 5 iunie 1999.

⁴⁵ Ion Valjan, *Cu glasul timpului. Amintiri*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 35.

de parcă revenirea în copilărie ar fi o victorie împotriva geografiei, iar amintirile, subordonate unor locuri, ar căpăta pregnanță din cauză că primesc o suprafață. Prin Ion Valjan, am dat un contra-exemplu din 1947, care particularizează, indirect, literatura autobiografică din 2014; și mizele ei retrospective nu mai puțin. Pentru că deosebirile dintre autobiografi nu provin din epoca pe care ei o rememorează ci, mult mai probabil, din aceea în care își amintesc de ea. Născut în 1934 și aparținând unei alte generații decât Corin Braga, Barbu Ollănescu-Orendi e de părere că „...este din ce în ce mai bine să las trecutul acolo unde este”⁴⁶.

Cine a copilărit în locul nostru?

Căutăm în memorialistică obiecte cu care asimilăm copilăria, populând-o retroactiv cu scene și lucruri pe atunci ignorate. Sunt opțiuni anacronice care nu ne divulgă mai nimic din năzdrăvăniile de altă dată, evidențiind în schimb convențiile textuale cu care operăm astăzi, stereotipizându-ne tot mai des amintirile. Textualizându-ne copilăria, patrimonializăm decoruri și suveniruri neconștientizate îndestul pe când eram de-o șchioapă. Repertoriem astfel niște procedee mnemonice, mai ușor de surprins atunci când *ne amintim de noi înșine amintindu-ne de obiecte*. Vom apela mai întâi la amintirile despre Ion Luca Caragiale, tocmai din cauza relației de război tandru pe care o avea cu nenumăratele sale decoruri domiciliare. Nu le-am reproduce dacă nu ar fi vorba despre niște lucruri și niște atitudini față de ele, prin toate acestea un tată supraviețuind, ghiduș, în memoria copiilor. Din nou, ficțiunea consolidează realitatea, obiecte minore dobândind un plus de adevăr mulțumită faptului că trecuseră din viața lui Caragiale în dramaturgia acestuia: „Din anul 1900, când am părăsit casa bunicilor, a început seria mutărilor noastre, se plânge fiica lui Caragiale, Ecaterina Logadi. Schițele *De închiriat* și *Caut casă* ilustrează viața noastră din București când, în trei ani, am schimbat patru locuințe. Văd casa în care am stat cândva și care există încă și azi [1962]. Pe str. Maria Rosetti nr. 5, pe atunci Sf. Spiridon, și unde, ca și în schița *De închiriat*, se află lipite, spate în spate, două clădiri gemene: «identice, la fel» [...]. Tot ca și în nuvelă, tata a propus proprietarului să facem schimb de locuință. Refuzat, el s-a supărat și ne-am mutat la mică distanță de acolo, în str. Rotari, azi I.L. Caragiale. Casa există și azi la nr. 21-23. Proprietarul avea un câțel foarte răsfățat, pe care-l chema Bùbico, și care era sortit să treacă la nemurire în schița cu același nume. [...] La Berlin, unde ne-am mărginit să schimbăm doar cinci locuințe în nouă ani, ne-am mutat mai rar, dar am schimbat odăile mai des. [...] *Tatii îi plăceau schimbările și se plictisea repede de același*

⁴⁶ Barbu Ollănescu-Orendi, *op. cit.*, p. 6.

decor [...]. În scrierile tatii regăsesc multe din obiceiurile și întâmplările din viața lui. Farfuriile cu «dungă conabie», *Două loturi*, au existat cu adevărat la noi în casă la București. Mama era foarte gospodină și-și îmbogățea averea casnică prin schimburi în natură cu chivuțele. Când tata căuta vreo haină veche, de care i se făcuse dor, mama mărturisea scuzându-se: «Dar nu mai era de purtat, n-o mai puteai pune și nu știi ce farfurii frumoase cu dungă roz am luat cu ele». Dacă tata era binedispus – totul se sfârșea cu glume și râsete, dar, dacă tata avea o zi rea, discuția se transforma în adevărată tragedie, exact ca în nuvelă [...]. La Berlin, după mai multe mutări, ne-am instalat într-o casă cu mai multe încăperi. Îmi reamintesc camera de lucru a tatii, unde și-a petrecut ultimii ani. Era orientată spre nord, căci tata nu suporta mult soare. [...] Pe masa de scris o lampă verde ardea zi și noapte, luminând teancuri de manuscrise, tocuri, creioane, vrafuri de hârtie care-i așteptau scrisul. [...] Pe peretele de care era lipit patul, mai totdeauna rămas nefăcut, erau bătute două portrete după fotografii, care înfățișau pe tatăl și pe mama lui. [...] Între cele două biblioteci, pe o fâșie de perete, atârna o rogojină fină chinezească, aceea în fața căreia este el fotografiat în costum oriental, cu pantaloni strâmți și ciorapi albi de lână groasă. [...] Pe podea era o mică scoarță. Pe ea răsfoia tata atlasurile, visând la depărtate călătorii, în care ne asocia uneori și pe noi: «Hai să ne plimbăm puțin»⁴⁷. Egoul marelui scriitor refuza să se atașeze de vreuna din locuințele în care mai mult întârzia decât stătea. Ba chiar și în concepția estetică regăsim ceva din minimalismul existenței sale zilnice: „Decorul, zicea el, în care evoluează personagiile, trebuie să fie condensat, esențial, ca pe el să se profileze puternic eroul”⁴⁸. Nimic din el nu lăsa lucrurilor din jur, știind că șederea lor împreună avea să fie de scurtă durată. Opinia copiilor săi este însă alta, din amplul fragment memorialistic de mai sus văzându-se că rememorarea părintelui nu e posibilă fără câteva relicve ce trăiesc încă în povestea lui. Deși Caragiale nu o recunoștea, hainele vechi la care nu renunța sau portretele părinților, cărate până în capitala Germaniei, sunt, dacă putem spune așa, obiectele dintr-însul. Un amănunt important din unghiul de vedere al personajelor complementare, prin care ne localizăm mai bine anii copilăriei, este relația dintre I. L. Caragiale și fiul său mai mare Mateiu. Sora lui vitregă, Ecaterina, schița o caracterizare ce exemplifică, fără să vrea, ideile tatălui său despre *kitsch*. „Matei nu avea nimic din generozitatea sufletească a tatii. Era disprețuitor, amar, plin de morgă și mai ales snob. Aceasta ne făcuse pe noi, frații mai mici, să-l

⁴⁷ Ecaterina Logadi, *Din amintirile mele despre tata*, în Ștefan Cazimir (editor), *Amintiri despre Caragiale*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 125-131.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 134.

botezăm «domnul conte» și să râdem de aerele ce și le dădea. Râdea și el, dar cu atâta superioritate, încât parcă tot el ieșea învingător⁴⁹. Din felul în care reînvie în amintirile celorlalți, Mateiu dă impresia că ar descinde direct din literatura tatălui său. Mai precis, ar ilustra deosebirea pe care I.L. Caragiale o vedea între kitschul *comportamental* și acela *ambiental*. Cel comportamental, mai greu accesibil, parafraza conduita nobiliară (cu accent pe maniere, pe afectare, pe franțuzisme și pe surrogate de conversație salonardă), pe când acela ambiental era mai democratic, prostul gust aristocratic fiind mai ușor de imitat (interioare „într-un pur stil Louis XV”, porțelanuri cu inițialele proprietarului, reproduceri pe scară largă ale unor opere de artă etc.)⁵⁰. Prima specie de kitsch este reprezentată de Mateiu Caragiale, cea de-a doua de multe din cazurile citate în acest articol.

Într-un număr special pe care „Martor” (18/2013), revista Muzeului Țăranului Român, îl intitula *Remembering Childhood*, obiectualizarea retrospectivă a copilăriei este abordată încă din primele pagini, semnate de Ioana Popescu. Însuși actul rememorării generează o altă generație de amintiri, transmițând prezentului nu faptele petrecute cândva, ci impresiile cele mai convenabile pe care le avem despre ele⁵¹. Și este suficient, se spune în acest articol, ca un singur obiect din cotidianul copilăriei noastre să fie narativizat, pentru ca întregul context de experiențe ale acelei epoci să fie resuscitat⁵². Ioana Popescu problematizează deci acest subiect, stabilind o legătură între amintirea vagă a primelor noastre vârste și termenii obiectuali în care Cesare Pavese își definea infanțitatea⁵³. Narativizarea unui lucru, „despărțirea lui de rest” cum o numea Cesare Pavese, îl remarcă pentru că îl

⁴⁹ *Ibidem*, p. 143.

⁵⁰ Ștefan Cazimir, *I.L. Caragiale față cu kitschul*, București, Editura Cartea Românească, 1988, p. 44-45.

⁵¹ Ioana Popescu, *The Exoticism of One's Own Childhood. The Handkerchief*, în „Martor”, *Remembering Childhood*, 18/2013, p. 9.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Curiozitatea ne-a îndemnat să căutăm autorul cu pricina, o însemnare a sa din 31 august 1942 confirmând prezumțiile autoarei mai sus menționate: „De copil se învață a cunoaște lumea nu – cum ar părea – prin contactul imediat și orginar cu lucrurile, ci prin semnele lucrurilor: cuvinte, vignete, povestiri. Dacă se examinează un moment oarecare de emoție extatică provocată de un lucru din lume, se observă că ne emoționăm pentru că suntem dinainte emoționați; și suntem dinainte emoționați pentru că într-o zi ceva ne-a apărut transfigurat, *despărțit* de rest, printr-un cuvânt, printr-un basm, printr-o închipuire care se referă la acest lucru. Firește, în acel moment închipuirea ne-a parvenit ca realitate, ca o cunoaștere obiectivă și nu ca o plăsmuire. Întrucât ideea că vârsta copilăriei este poetică este doar o închipuire a vârstei mature” (Cesare Pavese, *Meseria de a trăi. Jurnal 1935-1950*, ediție îngrijită de Florin și Mara Chirițescu, București, Editura Allfa, 1999, p. 246).

recrează; și îl include în zgârcita menajerie a rememorărilor de mai târziu; îl face disponibil pentru memoria de cursă lungă și o obligă să îl ia în seamă; cuprinderea lui în cuvinte îl urcă pe o scenă a reamintirilor în așteptare, de unde memoria îl preia și îl pune la treabă. Așa se explică de ce sunt mult mai interesante nu amintirile din copilărie, ci acele scene care scot la lumină oamenii decisivi pentru ea; și ne oprim deseori la persoanele „de conjunctură” pe care memoria noastră le alege pentru a ne pune mai bine în valoare părinții.

Deși părinții și bunicii ajung, în multe cazuri, să se bucure de majoratul nostru și chiar mai mult, atunci când ni-i amintim, le împingem imaginea cât mai departe de prezent. Ni-i aducem aminte așa cum i-am înțeles la maturitate, dar situăm aceste reprezentări în copilărie. Îi reînviem direct, relaționându-i cu propria biografie sau îi corelăm cu terți, din afara mediului familial. Oferim mai întâi exemplele Căllei Delavrancea (Mateiu Caragiale), Ștefanei Velisar (Mateiu Caragiale, Theodor Pallady) ori, mai recent, al Sandei Budiș⁵⁴ (Mircea Horn, Costică legătorul) sau al Anei Blandiana (Mamana), care *atribuie copilăriei niște întâmplări consumate pe când ele depășiseră deja această etapă*. În retrospectivile lor, acele fapte par că descind dintr-o copilărie generică, consolidând profilul bătrânilor noștri. Nu avem de-a face cu amintiri din copilărie, ci cu momente când aceasta reîntinerește, permanentizându-se ca experiență atemporală, esențializată, omniavalabilă. Fapte ce nu mai făceau parte din timpul real al copilăriei sunt înfățișate de parcă așa ar fi fost, timpul narațiunii încetinind timpul evenimentelor. Protagonistii își plasează trăiri mai noi în vremuri mai vechi, folosindu-se de o recuzită umană plimbată dintr-o etapă în alta a vieții. Sunt acei martori involuntari care reînvie narativ, ca să poarte cu ei copilăria noastră ambulantă.

Ne-a frapat o coincidență textuală, și anume aceea că Călla Delavrancea și Ștefana Velisar „aduc” în casa copilăriei lor un același personaj, Mateiu Caragiale, descriindu-l în termeni obiectuali. Convergența amintirilor despre Caragiale junior ne spune ceva: vizitele acestuia aveau loc atunci când cele două martore nu mai erau copile, dar atmosfera neplăcută creată de băiatul fără familie întârea, prin contrast, legenda căminului părintesc idilic. Referindu-se la fiul lui I. L. Caragiale, Călla Delavrancea se exprimă fără nuanțe, afirmând: „de cum intra în casa noastră, totul părea înțepenit. Impunea o lipsă de naturalețe tuturor, prin solemnitatea pasului și expresia disprețuitoare a figurii palide cu ochi negri și reci, care scrutau fără indulgență în jurul lui. În hol toată mobila era veche, masa din mijloc,

⁵⁴ De exemplu, atunci când casa din Știrbey Vodă este distrusă în bombardamentul din 4 aprilie 1944, Sanda Budiș avea aproape 18 ani, fiind născută la 18 august 1926.

scaunele, canapeaua mare zgârâiată la margini de pisicile noastre. Franjurile atârnav naiv sub privirile distante ale musafirului. O sobă de fontă cu pântec rotund și înroșit încălzea odaia în care ne adunam seara cu mama”⁵⁵. Mateiu reapare și în amintirile de tinerețe ale Ștefanei Velisar (Lily Teodoreanu) după aceeași regie narativă, adică în dialog cu tatăl acesteia. Pentru ca lucrurile să intre sub controlul cuvintelor, definind astfel personajul, era nevoie de interlocutori mai bătrâni, pe măsura stării lui de spirit, de o locuință-muzeu și de o discuție prețioasă, despre „amănunte arhitectonice, hidraulice și horticoale” ale Versailles-ului: „L-am întâlnit pe Matei prima oară la mătușa mea Margareta Miller Verghy, care, după război, deschisese la București, în str. Corăbiei, cam vis-à-vis de palat, o Maison d’Art, în sălile căreia se făceau expoziții de pictură, sculptură, broderii românești, costume etc., și se întruneau artiști de toate vârstele. Era o casă mare, arătoasă, cu parter și etaj. Iar holul mare din mijloc era înalt ca o biserică, fiindcă și odăile de sus, care dădeau pe o galerie, erau înșirate în jurul acestui hol. [...] Venise tatăl meu din străinătate și m-am dus la București să-l văd și am tras și eu la mătușa asta a mea, unde era el găzduit. [...] Ieșisem dimineața prin oraș și, când m-am întors pe la amiază, l-am găsit pe tatăl meu într-un salonaș stând de vorbă cu un domn de oarecare vârstă (mi s-a părut), distins și urât, care sta protocolar pe scaun, spatele foarte drept, ceafa cam țepăună, capul ridicat, ușor dat pe spate, cu mâinile amândouă sprijinite pe mânerul bastonului, iar melonul lui pus pe o măsuță mai joasă lângă el. Parcă era dintr-o ilustrație veche de roman franțuzesc...”⁵⁶. După cum se vede, Caragiale junior are și aici aceeași funcționalitate, de a imobiliza

⁵⁵ Cella Delavrancea, *Mozaic în timp...*, p. 270. Neaderența lui Mateiu la universul imediat și frica lui de a contacta direct realitatea sunt sugerate, în același limbaj obiectual, de rândurile imediat următoare, unde Barbu Delavrancea îl dojenește fiindcă dăduse pe niște mânuși „de piele fină, galbenă ca pușorii de rață” banii trimiși de bătrânul Caragiale pentru mâncare și cărți. Cella Delavrancea folosește și în cazul lui Nicolae Grigorescu aceeași manieră de a construi personajele perindate prin casa părinților săi: „Când apărea Grigorescu la noi, parcă și obiectele stăteau drepti” (*Ibidem*, p. 238). Dar îi îndulcește imaginea îngemănându-l cu prietenul Alexandru Vlahuță și cu celebra lui masă, un fel de altar al convivialității intelectuale: „cumpărase multe tablouri de la Grigorescu, și în casa lui împodobită cu covoare privea pânzele minunate, așezate la faimoasa masă de brad, pe care fiecare scriitor lăsa câteva rânduri. [...] Războiul din 1916 a împrăștiat prietenii care se adunau în jurul vestitei mese de lemn alb, pe care fiecare scrisese câte un gând și pictorii câte o schiță, alcătuind astfel un album de autografe original. Masa a dispărut, împreună cu tot avutul lui Vlahuță” (*Ibidem*, p. 238-239, 253). Iar conviviile nu supraviețuiesc prea mult acestui obiect defunct, care totemiza personalitatea oamenilor de lângă el: Barbu Delavrancea murea la 29 aprilie 1918, iar Alexandru Vlahuță la 19 noiembrie 1919.

⁵⁶ Ștefana Velisar Teodoreanu, *op. cit.*, p. 196-197.

împrejurimile de ocazie cu o răceala spăimoasă, de veșnic copil mare. Obiectele nu-i asistaseră ocrotitor copilăria și nu le cunoștea, prin urmare, nu îi erau utile ca semnificanți ai ideii de cămin. Se credea că doarme prin Cișmigiu. Pedanteriile lui Mateiu erau probabil un antidot la o situație nefericită, care făcuse din el un accident al sorții. Își suprasimboliza comportamentul spre a îngheța ceea ce, la propriu și figurat, am numi „mersul lucrurilor”. Pentru dânsul, un copil tutelat de prietenii tatălui lipsă, anturajul obiectual din casele pe care le frecventa părea să metaforizeze, sfidător, cea mai mare absență din viața lui, nu familia, ci familiaritatea. Memorialista îl întrebuințează ca pretext de a trimite, indirect, la propria-i copilărie, consumată într-un cadru familial pozitiv, concordant cu ceea ce ea devenise între timp. Obiectele se comportă, deci, ca semnalmamente spontane ale omului ce se lasă înconjurat, interpelat de ele. De altfel, se știe că sunt persoane care se exprimă mai bine prin tăcerea obiectelor din apropiere, decât prin mulțimea cuvintelor luate de cine știe unde. Iar Cella Delavrancea și Ștefana Velisar nu-l pomenesc pe Mateiu din cauza excentricității lui. Spre deosebire de ele, era genul de orfan generic; adică epata niște trăsături imaginare ale familiei lui inexistente; deloc de mirare, Mateiu îmbătrânea de timpuriu în locul părinților absenți.

Copilăria nu este un confident din oficiu. Narativizarea ei nu survine spontan sau aleatoriu, ci în funcție de ecourile pe care am dori să le fi avut în maturizarea noastră. Și ca să nu se stingă, acestea au nevoie de suportul lucrurilor moștenite sau măcar ținute minte. Or, în însemnările Ștefanei Velisar, obiectele ce vin de demult au două variante: fie se supun privitorului și îl gratulează, de parcă acesta le-ar fi creat, fie i se impun din afară, ca o convenție vizuală, coborând autonom din tablourile altcuiva. Dacă prima posibilitate este exemplificată de un tânăr îmbătrânit, Mateiu Caragiale, cea de-a doua este concretizată de un bătrân mereu tânăr, pictorul Theodor Pallady. Primul este un om fără o copilărie numai a lui, cel de-al doilea fiind, dimpotrivă, un depozitar al copilăriei celor din jur. Pentru Ștefana Velisar, longevivul pictor este un loc geometric al tuturor întoarcerilor ei în trecut și un indicator sarcastic al trecerii timpului: „Îl știu pe maestrul Pallady de când eram o copilă. [...] Asta se petrecea într-o vară, demult, poate înainte, poate imediat după războiul din 1913. [...] A făcut multe desene după mine, un caiet întreg. [...] Acele desene însă n-au plăcut la nimeni. Arătam ca o laponă, cu codițele lângă obraji, care-și cârpește năvodul de pescuit; una slabă și bătrână! După războiul cel mare, din 1916, m-am măritat, am stat la Iași și nu ne-am mai văzut mult timp [...]. Abia după 1938, când ne-am mutat la București, m-am întâlnit cu el, pe strada mea. [...] – «Tu es restée une gamine». – Asta din spirit de prevedere, am răspuns. Fiindcă, oricum, mai mult spre bătrânețe mă îndrept decât spre tinerețe. [...] Erau mulți ani de când nu ne văzusem. Nu îmbătrânise mult.

[...] În fond, aceste retușe ale timpului îl favorizau, îi ședeau bine, îl găseam mai armonios și mai interesant, cu masca asta de drac și cu un înger ascuns în sân, decât mi-l aminteam dinainte de războiul cel mare, din 1916. [...] Trecând prin fața fundacului, unde era casa în care locuiam, l-am întrebat dacă nu vrea să intre [...]. În ziua când trebuia să vină, am pus câteva cartoane pictate de Afane [fiul ei], pe polițe, pe rafturile bibliotecii, neglijent sprijinite, vreo 7-8 cu totul, alese cu grijă. Odaia era mare, luminoasă, cu ferestre largi, orientată la amiază și apus. Am lăsat ușa deschisă pe o terasă acoperită, un fel de logia, cu divan, masă, fotolii. I-a plăcut foarte mult lui Pallady toată așezarea. Pe o măsuță joasă îi pusese pe o tablă cele mai alese fructe, «o natură moartă» cât se poate de apetisantă. Și un vas albastru de sticlă în care scânteia frumos lumina. I-a plăcut și asta. [...] Mi-a spus că o dată, umblând printre hârtii, a dat de un album cu desene după mine, când eram mică, împletind un năvod. [...] și-mi scoate din buzunar un plic cu numele meu scris mare și neglijent: Madame L. Teodoreanu. Iar din plic, o hârtie îndoită pe care eram schițată în creion, cu capul în jos și obraz trist și ascuțit, cosind în silă ceva. [...] Ți place? Te amuză? mă întrebă. [...] Vai! Deloc! Asta mi-ai adus? [...] Nu l-am mai întâlnit un timp. Apoi, a făcut o expoziție la Ateneu și m-am dus s-o văd. [...] Ce mari și minunate schimbări adusese timpul! [...] Florile din naturile moarte răsăreau în lumini mai vii, în tovărășia unor obiecte impregnate de amintiri și de visare, tăcuți martori de viață ai clipelor de armonie lăuntrică și împăcare. [...]. Al doilea război mondial, boli, greutăți, ne-am pierdut din vedere. Ne-am revăzut mai târziu la vara mea Cella Delavrancea, care făcea pe atunci, o dată pe săptămână, o ședință de muzică, la ea acasă. El își avea fotoliul în sufragerie, așezat între masa mare din mijlocul odăii și alta lungă, italienească, plină de cărți, lipită de perete [...]. Se știa locul lui. [...] Într-o zi, îmi plimbam nepoțica cu căruțul, când zăresc la capătul unei străduțe pe Pallady. Se uita prin grădini...⁵⁷. Capitolul despre Pallady se întinde pe multe pagini, din care am desprins câteva așchii. Figura lui readuce în minte, periodic, o schiță a memorialistei pe când era o copilă; schița îi devine reprezentare de sine, ce recidivează în mintea ei ori de câte ori, de-a lungul vieții, Lily Teodoreanu dă peste acest bătrân pictor, pe care îl vede prin prisma acelui desen uitat. Întregul trecut provine și se dezvoltă din acea schiță, abia pomenită, amintirea ei părând că ea îndeplinește rolul unui arhetip vizual care explică viitorul copilei mângâiate în câteva tușe. Aranjamentele obiectuale înscenate la repezeală de Lily Teodoreanu, cu puțin înainte ca Pallady să o viziteze, o reîntâlnesc, după o vreme, în tablourile acestuia. Dar aduse pe șevalet, obiectele nu sunt decât însemne ale distanțării, ale plecării ei din anii când le avea aproape. Timpul lor nu mai trăiește în timpul ei; imaginile din tablouri

⁵⁷ *Ibidem*, p. 217-237.

sunt efigiile ne-situării; sunt amprentele unui trecut fără adresă, unde n-o mai așteaptă nimeni. Cuprinse între ramele unui tablou, obiectele nu cad în prizonierat; își prelungesc memoria, dar își suspendă concretitudinea; dematerializarea le dă voie să subziste orișunde, să se nască orișicând.

Istorisirea Ștefanei Velisar ne dă senzația că ar putea continua la nesfârșit, ea readucându-l în scenă pe celebrul pictor pentru a vizualiza, prin aparițiile lui imperturbabile, îmbătrânirea cunoscuților săi. Și ori de câte memorialista îl revede pe Teodor Pallady, evenimentul se produce în compania sau din cauza unor obiecte; sau pe fundalul unor interioare poate prea elevate ca să nu fie și puțin inventate; ca și cum oamenii ar fi fost zămislți de acele complicități obiectuale, care punctau evoluția eroilor din această carte. Toată povestirea coborând parcă dintr-o succesiune de pasteluri, ne obișnuim cu un Pallady al propriei copilării, dar regăsim și un altul, al copilăriei nepoților noștri. Cine se vede, după ceva vreme, cu Pallady, și-l clarifică pe artistul din etapa precedentă? Sau poate că cel care îl întâlnește ia seamă mai bine de el însuși în trecerea timpului? Se pare că avem de-a face cu un același Pallady, coroziv, necioplit și sfidător, noi fiind însă mereu alții în schițele lui. Cel puțin desenele din copilăria viitoarei scriitoare propun niște imagini despre ea însăși, la care Velisar se întoarce mereu, pentru că niciodată nu le găsește la fel. Schițele cu pricina surprinseseră o copilărie consumată doar sub privirile adulților, memoria ei aparținând prea puțin fetei de atunci; ca și cum aceasta nu ar fi fost, din capul locului, autoarea propriei vieți. Întregul ei trecut provine și se dezvoltă metaforic din schița lui Pallady; aceasta este un fel de *marker* al timpurilor de care autoarea se pierduse. Iar mâzgăleala îi recidivează în minte, din cauză că Lily cea mică nu-i intră în memorie, oricât ar invita-o. În locul ei tronează imaginea morocănosului Pallady. Îl și percepe, de altfel, prin prisma aceluși desen, ca deținător al unor amintiri la care ea nu poate să ajungă.

Ce accente patrimoniale desprindem din această idilă de la distanță, în care copilăria unuia și tinerețea altuia se semnifică mutual? Într-o natură moartă, obiectele nu sunt obediente timpului, dar nici insensibile la el nu par. Aduse pe pânză, ele nu se predau unei realități efemere, ci se fixează într-o reprezentare nici-nici, în care lucrurile își negociază continuu semnificația. Știm însă că existența lor împreună este atât de scurtă încât pictura nu le elogiază armonizarea, ci le prezice mai degrabă destrămarea. Cu cât obiectele aglomerate sunt mai multe, cu atât putem spune că natura moartă presimte clipa *dinainte de*. Prin urmare, nici un obiect din tablou nu e valorizat în sine: el reușește o vecinătate calmă cu un altul, găsește un fundal domestic ce-l adoptă ușor sau caută o lumină ce-l prinde prin sticla ferestrei. Naturile moarte nu teaurizează obiecte și nu ne trimit înapoi în timp. Proiectează în viitor instantaneul pe care ni-l propun, pentru ca noi să-l

regăsim perpetuu, ca certitudine optică, nu ca adevăr empiric. Și nu obiectele formează trecutul picturii, ci tabloul este acela care dă un trecut obiectelor. Acestea descind din el, se nasc încă o dată între ramele sale. Astfel, lucrurile își pierd ca prin farmec anii adunați în ele. Îi abandonează cu totul în timpul cel nou al tabloului, sporind memoria celui ce pictează și nu povestea obiectului pictat⁵⁸.

Abordând acest gen de scrieri ne dăm seama că memorialiștii din acea generație se intuiau reciproc, rolul de a-l textualiza pe unul sau pe altul fiind transmis fiecăruia ca o ștafetă. Astfel, din saga familiei Pillat, aflăm că rolul jucat de Pallady în rememorările Ștefanei Velisar era preluat chiar de soția lui Teodoreanu, pentru a deveni *aide-mémoire* pentru altcineva: pe cale narativă și nu picturală, scriitoarea lua în stăpânire copilăria altcuiva, Pia Pillat. Într-o scrisoare pe care Lily Teodoreanu o trimitea Piei la 15 august 1969, vedem că cele mai trainice amintiri ale copilăriei noastre sunt niște episoade spațializate de altcineva; ne vin din *locuri* ale aducerii aminte, la care vârstnicii se raportează, ei invocându-le, mai întâi, drept cadre memoriale ale propriului parcurs și abia apoi ca suporturi ale unor retrospecții comune; așa se nasc acele copilării moștenite, prin care viețile bătrânilor se încredințează memoriei celor tineri: „Când mă gândesc la tine, te văd mai mult la noi și apoi la Techirghiol, când erai mică de tot și te jucai în nisip, apoi, mai rar, la părinții tăi și foarte puternic, nu știu de ce, la un concert, în lojă la Ateneu, cu ochii închiși, fața concentrată, o mască fragilă și puternică de pasiune mută. Un album întreg de instantanee ale memoriei, foarte arbitrare. La noi, în sufragerie, râzând cu râsul tău copilăresc și

⁵⁸ Dat fiind că în dialogurile Ștefanei Velisar-Teodoreanu cu Theodor Pallady cuvintele nu prea ajung la destinație, cei doi comunică prin obiectele urcate într-un tablou. Un fapt demn de remarcat este că, în corpul de texte selecționat de noi, amintirile sunt și un precipitat al intertextualității, al rememorărilor mutuale. De exemplu, naturile moarte care îl permanentizează pe Pallady în memoria Ștefanei sunt enumerate și de Mihail Constantineanu, imediat după ce medicul schițează, coincidentă, portretul scriitoarei, așa cum reieșea, cel mai bine, din cartea ei *Ursitul*; carte în care pictorul este erou principal. Aidoma Ștefanei Velisar, ne asigură că îi plăceau aceleași „naturi moarte” cu „bucete de flori în vase, alături de fructe, cești, cărți de artă, dar și de cele și mai divers heteroclite și neașteptate obiecte: umbrelă pistol, scoică, pălărie, evantai, călimară, pipă, ochelari, mască etc. (m-am amuzat să încerc să le număr și m-am oprit la cifra 30)” (Vezi Mihail Constantineanu, *Doctor la oameni de seamă. Amintiri, evocări, comemorări*, București, Editura Anastasia, 2000, p. 207). Obiectofilia ne obligă să recunoaștem că, pentru a înțelege cu adevărat cele narate de Velisar ori Constantineanu, s-ar impune un catalog ilustrat al noțiunilor pentru care nu mai avem reprezentări. Conștientizând anacronismul acelor lucruri, le acceptăm ca etape ale evoluției noastre în spațiu și ne cunoaștem mai bine prezentul, antecedentele lui.

patetic, cu multe arderi. Și apoi sus, în odăița ce da spre apus, cu picioarele goale și având o carte englezească în mână”⁵⁹. Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir s-au ocupat de baletul vârstelor dintr-o familie extinsă, disecând *medelenismul*: un basm al copilăriei vegheate de bunici coborâți parcă din edenul sadovenian. Cei doi s-au întrebat dacă acest gen ficțional a creat un gust, un *ism*, un tip de atitudine față de trecutul istoric și individual, nu romanesc. Stanomir consideră că Teodoreanu a lansat un model de auto-evocare sau o tehnică a reamintirii care asigură succesul memorialistului imitator. Copilăriile fictive vânzându-se bine, reușesc să le aducă la viață, adică în text, și pe acelea cât de cât reale. Prin urmare, Stanomir constată că „realitatea și ficțiunea comunică prin medierea sensibilității: paginile de corespondență ale Piei Pillat articulează imaginea unor Miorcani atât de aproape de Medelenii lui Teodoreanu. [...] Romanul epistolar al Piei Pillat este, *mutatis mutandis*, o prelungire a textelor lui Teodoreanu”⁶⁰.

Cella Serghi vine, ca mulți alți memorialiști, tot din mixajul *Belle Epoque plus „interbelic”*, epoci pentru care copilăria s-ar fi născut în mod special. Într-un interviu din iunie 1987, ea își așază primele reverii în „...dugheana bunicului, ticsită de ulcele de lut ars, opaițe, amfore, sticlute irizate, figurine ciobite, descoperite în săpăturile străvechiului Tomis. Totul era făcut să încânte, să neliniștească, să tulbure, să șlefuiască sufletul unui copil”⁶¹. Un bunic anticar este o bătrânețe la puterea a doua, pasiunea lui „învechindu-l” și mai mult; astfel că dispariția colecționarului, acum multă vreme, răpește nepotei șansa de a-și reîntâlni copilăria atunci când revine, după ani și ani, în Constanța. Or, acest deziderat impulsionează o mare parte din scriitura ei, disociind-o de intangibilul magistrul, Camil Petrescu. Confesându-se lui Ilie Rad, la sfârșitul lui 1991, Cella Serghi considera că,

⁵⁹ Minunea timpului trăit. Din corespondența Monicăi Pillat și a lui Lily Teodoreanu cu Pia Pillat, București, Humanitas, 2010, p. 254.

⁶⁰ Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *op. cit.*, p. 320. Astăzi medelenismul este o etichetă depreciativă, în epoca apariției celebrului roman atitudinea față de opera lui Ionel Teodoreanu fiind cu totul alta. Fiind receptat ca o cronică a vârstelor intrate fatalmente în conflict, *La Medeleni* cunoștea, la sfârșitul anilor 20, o mare vogă. Confruntată cu această dezbatere intelectuală a aceluși moment, Maria Banuș, proletcultista de mai târziu, își spunea oful: „Sinaia, 8 august 928. Sunt eu, oare așa de proastă cum par? [...] S-a vorbit despre *Medeleni*. *Medelenii* pe care i-am iubit cu tot sufletul meu. Fiecare își spunea impresiile, personajele care i-au plăcut mai mult, se discuta, se contraziceau, se aprobau. Numai eu tăceam! Din prostie? Din rușine? Da! Din rușine pentru *Medelenii* despre care mi-e teamă să spun o vorbă. E un fel de timiditate respectuoasă, de supunere fără discuție în fața frumuseții lor” (Mara Banuș, *op. cit.*, p. 30).

⁶¹ Cella Serghi, *Interviuri. Cu douăsprezece scrisori inedite către Ilie Rad*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 77-78.

pentru dânsa, a scrie era tot una cu a transmite altora amintirea unor experiențe și, mai ales, *memoria unei absențe*: „Eram sigură că voi muri tânără (deși nu mă credeam tânără la 30 de ani). Dar cum să «plec» de tot, fără să las în urmă copilăria, marea și tot ce-am părăsit la 8-9 ani, când am fugit din Constanța?”⁶²

La asemenea întrebări răspund de obicei alte persoane decât acelea care le-au formulat. Și cu toate că ne-am învățat să bavardăm despre „firul memoriei”, ținerea noastră de minte nu este defel liniară. Seamănă, cel mult, cu un ghem de ață înnodată din metru în metru; și el nu ne dă siguranța că nu s-ar rupe iarăși, întrerupând, a câta oară, narativizarea propriei persoane. „Mă trezesc din somn, revin din vis, povestindu-mi ce mi s-a întâmplat chiar mie...”, se confesează Leo Butnaru, atunci când își îndeamnă trecutul său recent să intervină în cel îndepărtat⁶³. Memoria perioadei infantile este una extensibilă, dar teribil de timidă: înaintează pe furiș. Începe ca un strop stângaci de acuarelă, ce se lărgește încet-încet, pe măsură ce amintiri nou venite îi întăresc pigmentul și își cer un *loc* al lor. „Rememorez oriunde, oricând, notând, zvâcnit-laconic, detalii, momente din copilărie, surprins – chiar așa! – și recunoscător (cui?) că nu le-am uitat, că ele nu s-au «desprins» de mine, nu m-au părăsit, spre a se pierde pe sinuoasele drumuri ale vârstelor, dispărând sub nămeții altor întâmplări, evenimente, perindări de anotimpuri și decenii. Revenind acasă din călătorii, de la întruniri, din redacții de reviste și edituri, pur și simplu din oraș, de la sat, trec notele de pe bucățele de hârtie în fișierul bloc-notes din calculator, iar altele se întâmplă să le inserez direct în canavaua narațiunii, dezvoltându-le, oferindu-le spațiul și acordându-le atenția pe care, în virtutea importanței lor, le pretind, le merită”⁶⁴. Pentru a reintra în posesia propriei copilării, memoria ei trebuie teritorializată la modul minimal; ea nu revine la viață dacă istorisirile despre ea nu respiră într-o sufragerie, într-un pod cu vechituri, într-o sală de clasă. Copilăria se volatilizează și ne părăsește de tot dacă nu-i găsim un domiciliu ușor reperabil.

Și pentru ca atâția ani să se desfășoare într-o singură imagine, cel mai ușor este să apelăm la imaginarul obiectofil al cititorului. Aflăm astfel care erau micii lari ai unui copil crescut „la ruși”, dincolo de Prut: „Ce jucării am avut eu? ...De toate – artizanale și de fabrică, improvizate și standard classic... Să începem... cu ce? – Vioara (scripca) din hlujan de cucuruz? Da, dar și bătlanul de faianță. Frumos – chinezesc, probabil – pe un suport lat”⁶⁵. Bătlanul „chinez” este mai degrabă un anacronism, faianța

⁶² *Ibidem*, p. 122.

⁶³ Leo Butnaru, *Lista basarabeană. Copil la ruși*, Iași, Polirom, 2013, p. 9.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 23.

din care era confecționat indicându-ni-l ca produs autohton, decât ca produs de serie din țara lui Mao. Chinezăriile de duzină vor veni la modă ceva mai încolo. În anii '50, jucăriile umile se generau unele din altele, din te miri ce, reprezentările despre ele întemeindu-se acum pe accesoriile cu care erau confecționate; burlescul rustic și kitschul citadin trăiau în bună pace. În plus, coabitarea fizică și utilitară a obiectelor de uz infantil le făcea oarecum consubstanțiale din punct de vedere semiotic: „Unul din atributele indispensabile, dintre cele mai necesare școlirii noastre, era bineînțeles, călimara. Călimara – numaidecât și răsturnată în ghiozdan, trăistuță sau buzunar. Unii dintre noi aveam punguțe special pentru atare obiect. În special fetițele, care și le coseau ele însele. Degete pătate violet, pete în caiete. Mai zise și cracaleți – o noțiune extra-DEX, dar intra-Negureni. La școală, acasă, foloseam sugativa – hârtie-vampir sugător de cerneală”⁶⁶. În termenii lui Leo Butnaru, călimara din școală permite un racursi al amintirilor de primă instanță, miniaturizarea lor; iar petele de cerneală, lărgite pe hârtia-sugativă, sunt emblema mnemotehniciei mature, de mai târziu. Amintirile cele mai spontane sunt adunate în călimară. Iar rememorările sunt ca urmele de tuș: ne rămân pe degete pentru că timpul le schimbă cu altele, de parcă primele ar fi ținut locul celor care urmau.

Nu am citat aleatoriu din memoriile scriitorului basarabean din Negureni, Republica Moldova. Nu își reconstituie copilăria, ci invocă fapte concomitente cu ea. Cromatica aducerii aminte mizează pe *flash*-uri dezinvolve, domolite și înlănțuite, însă în povestiri curgătoare. Sunt istorisiri în care fiecă episod dă impresia că ar pregăti, din vreme, pe acela ales de noi să-l continue. Așa ajungem la diferența dintre *amintire* și *rememorare*; prima este involuntară, stufoasă, împrăștiată, detaliată, implicită; cea de-a doua este construită, finisată, pusă în ordine, panoramică, explicită. Amintirile nu ne abandonează niciodată, ne însoțesc în tăcere; nu ne părăsesc, dar nici nu ne țin de vorbă: se mulțumesc să fie mereu de față. Rememorările par niște cunoștințe de ultimă oră, deși suntem siguri că le-am mai văzut pe undeva: sunt rânduri scrise de noi, cei mari, tot despre noi, cei mici. O confirmă un scriitor din generația lui Butnaru (n. 1949), dar cu doi ani mai mare, Ștefan Agopian (n. 1947). Lumea lui Agopian începea cu propriul ei crepuscul, pe care copilul din el nu-l resimțea, dar pe care retrospectiv scriitorului de acum i-o permite. Or, finalurile de epoci, ne dăm seama mai târziu, își clasicizează emblemele, crescându-le valoarea simbolică (și de schimb), pe măsură ce raritatea lor este tot mai pregnantă. Civilizațiile evanescente (mahalaua bucureșteană era și ea așa ceva) își pun la punct posteritatea cu multă prevedere, lăsând viitorului niște obiecte-fetiș, cu care să fie confundate ulterior, până la stereotipizare. În amintirile

⁶⁶ *Ibidem*, p. 190.

(autoironice și nu nostalgice) copilului Agopian, ajuns la nouă ani, cioburile de oglindă din atelierul unei evreice în vârstă și timbrele cu figuri monarhice sunt niște obiecte-ecou și totodată cioclii universului interbelic. „...mă plictiseam de moarte, asta până într-o zi când Nelu, care era cu un an mai mare decât mine, mi-a zis că vrea să-mi arate ceva. Avea în mână un caiet, dar nici o clipă nu mi-a trecut prin cap că-și făcuse temele primite pentru vacanță. [...] Mă așteptam la orice, dar nu la ce am găsit în el. Erau acolo câteva timbre care m-au lăsat cu răsuflarea tăiată, mut de admirație. Era o serie de animale din Barbados. Habar n-avem ce-i aia Barbados și cu ce se mănâncă, dar asta n-avea nici o importanță în momentul acela. Fiecare timbru avea în dreapta sus un mic medalion din care zâmbea spre mine figura unei femei împodobită cu o diademă strălucitoare. [...] Mi-a spus că se numeau *colonii* și că femeia din medalion, cea cu coroaniță, era regina Angliei. Știam ce-i aia o colonie de la taică-meu, care mereu spunea: «Nu mai sunt magazinele cu coloniale de altădată»⁶⁷. Sub ochii acestui copil, extincția unei lumi se consuma implacabil, dar fără tragism, cu o notă de ludic din care cinismul nu lipsește. Prin formatul lor bidimensional, timbrele și oglinzile nu întrețineau memoria celor existente până de curând, ci le sporeau gradul de improbabilitate. Interbelicul murea pentru că, în mințile lor de copii, nici nu existase. Pentru ei, chipurile de monarhi nu mai veneau din trecutul recent, ci dintr-o legendă de-situată, prezentul „democrat-popular” neputând să aibă ca premisă un regim „condamnat de istorie”. Iar oglinzile slujnice ale narcisismului capitalist retrograd treceau din posesia reacționară a micilor întreprinzători în proprietatea atotcuprinzătoare a statului. „Micul atelier de făcut oglinzi al bătrânei doamne Schwartz fusese închis pentru simplul motiv că argintul, chiar sub forma unei sări solubile, fusese declarat de autoritățile comuniste metal prețios”⁶⁸. Oglinzile intrau și ele în Partid. Nu mai puteau reflecta ce voiau, pentru că realitățile ce se perindau prin luciul lor nu mai slujeau unui singur adevăr. Fiecare „lagăr” și-l avea pe al său. Astfel, sticlăriile poleite erau somate să renunțe la „obiectivismul burghez” și să strălucească în numele clasei muncitoare.

Memoria ne duce cu preșul

Interbelicii rezonează mai puțin la masivitatea candelabrelor și a mobilelor din marile saloane. Formează o generație ale cărei euri se lasă mai bine prinse în desene abstracte, golite de adâncime, în geometrii plane, bidimensionale: fotografii, oglinzi, covoare. Bunăoară, covoarele sunt

⁶⁷ Ștefan Agopian, *Scriitor în comunism. Niște amintiri*, Iași, Polirom, 2013, p. 69-70.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 360.

invocate des ca suporturi ale amintirilor despre alții sau ca mijloace prin care alții o să-și amintească de noi. Istoria „interioară” a facerii obiectului și cea „exteroară”, a existenței lui pe lângă noi, ne-a lăsat-o Cella Delavrancea într-un text tardiv, din 1958, prilejuit de faptul că o prietenă își luase un covor „de ocazie”: „te-ai gândit vreodată, draga mea, la timpul închis într-un covor, la cifra pulsațiilor adunate în gestul repetat de la începutul țesutului până la sfârșitul lui?”⁶⁹

Copilăria noastră se aseamănă cu a celorlalți, doar situările lor ambientale făcând diferența. Ea subzistă, așadar, în ceea ce rememorăm unii despre alții, cu condiția ca *amănuntele ei să încapă în povestea unor decoruri stabile*, ce supraviețuiesc diferitelor etape din viața fiecăruia. Doi memorialiști români, Cella Seghi și Gelu Ionescu, își aleg drept cârjă emoțională un obiect hermafrodit, jumătate utilitar, jumătate decorativ. Ambii invocă un covor de parcă recuperarea unor ani de tinerețe ar fi totuna cu revenirea în marginile aceluia lucru, sedentar prin definiție, care conferă amintirilor un fel de orizontalitate imobilă și, prin aceasta, o anumită constanță.

Cella Serghi este o scriitoare venită din două lumi, ea debutând sub auspiciile lovinesciene și continuând sub îndrumarea lui Leonte Răutu. În 1965 își revenea însă ca prin farmec, romanul realist-socialist *Cad zidurile* devenind *Cartea Mironei* (1965): o prelungire mai decentă a romanului de succes *Pânza de păianjen* (1938). Proza ei valorifică intens enumerările de obiecte, cu precizarea că unele din ele au ceva aparte: trec din realitate în ficțiune, pentru ca, mulțumită memoriilor de mai târziu, să revină de unde

⁶⁹ Cella Delavrancea, *Mozaic...*, p. 20. Pentru asemenea confesiuni căutăm și ecouri din gândurile altora, din cauză că recurența unor idei sau gusturi diminuează riscul de a ridica o perspectivă subiectivă la rangul de *Zeitgeist*. Într-un interviu din toamna lui 2005, acordat Victoriei Dragu Dimitriu de Artemiza Petrescu, soția colecționarului Mircea Petrescu, venea vorba de „obsedantul deceniu”, când Cella Delavrancea eseiza senină pe tema unui covor. De data aceasta, în discuție intră o acoperitură franțuzească, mica ei istorie demonstrând istoria socială a acelor ani nu se mulează total pe calapodul celei politice. Artemiza Petrescu rezumă tapiseria în câteva substantive, plusând însă pe contextul care mai mult o surghiunea decât o valoriza ca obiect de artă: „...veche de aproape trei sute de ani, un peisaj cu castel în fundal, cu două animăluțe, păsări, o apă, un podeț, un havuz și o grădină luxuriantă. Mircea a cumpărat-o din București, de la consignația, atunci când lumea, știi, vindea mult, de nevoie. Pe factură, nici n-a trecut numele Petrescu, din precauție. Nu era bine văzut să cumperi așa ceva. Dar el avea sentimentul că trebui să salveze obiectul...” (Victoria Dragu Dimitriu, *Povești ale comorilor din București*, București, Editura Vremea, 2013, p. 13). Este un citat care, prin simpla lui parcurgere, induce adversitatea dintre imaginarul obiectofil al bătrânilor care nu mai sunt și confortul prefabricato-reciclat al tinereților care suntem.

plecaseră. Astfel aflăm că acel covor ca o tablă de șah, din casa monegască a personajului Gian (*Cartea Mironei*), existase aievea într-una din locuințele lui Mihail Sadoveanu.

Dezvăluind ce aspecte din viața reală au fost transfigurate și astfel rememorate în romanele sale, Cella Serghi ne-a lăsat un pasaj prin care arhivează afectiv, grație unui covor, copilăria altcuiva: „.... – Ne ducem după-masă la Sadoveanu, mi-a spus într-o zi Sanda Movilă. Iar Aderca, entuziast cum era: – Vrei să mergi cu noi? – Se poate? – O anunțăm la telefon pe Valerica. Sadoveanu era în închipuirea mea de vârsta lui Ștefan cel Mare și amândoi se măsurau cu Ceahlăul. Nici chiar când am aflat că legionarii îi ard cărțile, n-am înțeles că autorul trăiește. Îmi amintesc o stradă în apropierea gării, parcă Witing se numea. Nu-mi amintesc casa, ci doar holul cel mare cu un covor în pătrate albe și negre ca o imensă tablă de șah. Covorul care va apare în *Cartea Mironei*. – Uite și covorul cu pătrate albe și negre pe care tata juca șah cu noi când eram mici. Nu se potrivește aici, dar ne leagă de el prea multe amintiri! Sunt cuvintele Profirei Sadoveanu, pe care Gian i le va spune Mironei”⁷⁰. Nu este însă singurul artificiu obiectual cu rezonanțe autoreferențiale. În romanul autobiografic al Cellei Serghi, *Pânza de păianjen*, trecerile de la o vârstă la alta sunt marcate, ludico-infantil, de schimbarea pălăriilor: „vremea pălăriei cu pană de struț (albă, de pai de mătase, cu pana pusă de jur împrejur, în șanțul pe care îl făcea borul întors rotund”); „epoca pălăriei de *voile georgette*”; „pe vremea pălăriei frez aveam treisprezece ani”. Pe noi ne interesează primele două, atât prin terminologia *voile georgette*, absentă din limbajul curent al secolului XXI⁷¹, cât și prin faptul că romanciera le transformă în embleme ale copilăriei pe sfârșite: „A urmat epoca pălăriei de *voile georgette*, de culoarea șerbetului de zmeură, cumpărată, ca și pălăria cu pană de struț, de la faimosul magazin Jean d’Arc de pe Calea Victoriei. *Și ele m-au făcut să simt că s-a sfârșit copilăria...*”⁷². Veneau deja timpurile grăbite când hainele nu mai reflectau diferențe de statut social, ci acelea de vârstă.

Cum avem tot mai puțin timp pentru trecut, furăm câte ceva din copilăria părinților, pentru ca ea să zăbovească un pic într-a noastră. Și acesta pentru că ne gândim prea puțin la propria copilărie și mai mult la evenimentele care i-au pus capăt. De exemplu, Barbu Ollănescu-Orendi își

⁷⁰ Cella Serghi, *Pe firul de păianjen al memoriei*, Iași, Polirom, 2013, p. 325-326. În romanul menționat, respectivul citat apare aproape la fel, cu foarte mici modificări. Vezi Cella Seghi, *Cartea Mironei*, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 124.

⁷¹ Vine de la numele unei creatoare de modă de la începutul secolului XX, Georgette de la Plante.

⁷² Cella Serghi, *Pânza de păianjen*, București, Editura Minerva, 1971, p. 83.

intitulează primul capitol din memoriile sale *4 aprilie 1944, ultima zi a unei copilării fără griji*. Și este explicit în această direcție, neuitând să dea acestui reper un înțeles domiciliar: „odată cu acest 4 aprilie 44, un capitol din viața mea și, de fapt, din a întregii mele familii a luat sfârșit. A dispărut tot ce alcătuia viața liniștită a unei familii alături de toate neamurile ei: plimbările cu trăsura, vizitele primite de părinții mei, balurile mascate date pentru mine, cu tapeur (pianist), în persoana domnului Vianu, care venea la noi în casă și exersa cu mama la pian, un om de statură mai degrabă mijlocie, slab, întotdeauna corect îmbrăcat, dar modest, tratat de ai mei ca un invitat de-al casei. Nu l-am văzut niciodată purtând steaua galbenă”⁷³. A doua zi după bombardament, Barbu și părinții săi părăseau apartamentul din strada Apolodor. Memorialistul îl recompune în scris, sfârșindu-și expozeul cu această propoziție: „Pentru mama, plecarea din acest apartament și apoi pierderea lui au fost două evenimente greu de suportat”⁷⁴. Tot astfel se întâmplă când pierdem o persoană care dădea copilăriei noastre o longevitate ce nu părea să aibă limite. „...A murit tata și șocul a fost foarte puternic, își amintea Cella Serghi în noiembrie 1974. Am început, de-odată, să scriu despre el. Cum fusese: atât de iubit, întins peste întreg universul copilăriei mele. M-am hotărât să scriu o carte despre biografia mea”⁷⁵. I-am spus despre proiect lui Mihail Sebastian, dar nu și lui Camil Petrescu. [...] „Diana trece prea repede peste moartea tatălui ei”, mi-a spus. Datorită lui am scris de zece ori acel capitol, care rămâne până în ziua de astăzi, cred, lucrul cel mai bun pe care l-am scris vreodată”⁷⁶. Repovestind o traumă, nu o includem în ordinea firească a lucrurilor, ci într-una îngăduită, cumva consimțită din cauza resemnărilor cu care natura ne aduce pe lume. Episoadele nefaste nu sunt istoricizate, adaptate la restul biografiei și investite astfel cu sens, ci sunt narativizate de sine stătător. De aceea le

⁷³ Barbu Ollănescu-Orendi, *op. cit.*, p. 9. Pianistul pomenit în acest citat era fratele lui Tudor Vianu.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 34-35.

⁷⁵ Luăm în calcul și anumite ficțiuni cu intenție autobiografică, pentru că, din punct de vedere metodologic, tinerii critici de astăzi ne pun la dispoziție suportul ideatic necesar: „Discursul narativ este unul comun tuturor autenticiștilor vremii, care iau ca pretext romanesc însemnările de jurnal ale unui personaj sau amintirile transcrise onest, netrucat, puse în pagină ca atare sau, în alte cazuri, încadrate într-o ramă în interiorul căreia sunt comentate de un alt personaj, cu efect de obiectivare sau de relativizare a perspectivei”. Comentariul o vizează în special pe Cella Serghi și îl găsim, într-o formă mai amplă, la Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*, București, Editura Cartea Românească, 2011, p. 272.

⁷⁶ Personajul de roman Diana Slavu este de fapt autoarea. Vezi Cella Serghi, *Interviuri...*, p. 32-35.

acceptăm cu greu în trecutul cu care ne-am învățat deja. De aceea, această carantină textuală ne apropie de o sintagmă pusă la lucru de Andrei Simuț, *disjointed time*. Viața fiind privită ca o paradă a discontinuităților, Simuț ne spune că *timpul dislocat* este unul „fărămițat în episoade slab conectate între ele, desfășurarea temporală dându-ne impresia unei succesiuni de începuturi”⁷⁷.

Suntem de obicei afectați de pierderea unor obiecte ce ne-au însoțit părinții și promiteau să aducă, și în biografiile noastre, toți acei ani strânși alături de ei. De aceea, dispariția prematură a acestor vechituri – cu un trecut numai al lor înainte de a fi și al nostru – aduce o criză de sens, cu sugestii subiacente de rea prevestire, ghinion, nenorocire. Oprindu-ne la relațiile dintre memorie, copilărie și obiecte, dăm ca exemplu evocările lui Gelu Ionescu. *Covorul cu scorpioni*, care dă și titlul volumului publicat la Polirom, este un „nod” narativ; face parte din acele obiecte în a căror mică poveste se intersectează multe alte istorii, aparent disparate (a bunicului, a războiului, a naționalizării). Acești mici idoli ai începuturilor noastre sunt de fapt locuri geometrice ale memoriei familiale, în care ecourile istoriei „macro” se fac mereu simțite: „...La țară, unde am mers abia în vara lui 45, caili dispăruseră, la fel și vitele, trăsurile, docarele, șaretele; cred că tata a cumpărat o pereche de cai și ceva vite, grajdurile erau goale. Rușii luaseră tot ce putuseră – nu mai rămăsese decât o șaretă, cu care tata mergea pe câmp. Casa bunicilor era o ruină, bunicul fusese transportat la Galați, dar nu în casa lui cea mare din strada Mihai Bravul nr. 11 (azi 13), casă în care mă născusem și din care mai am puține amintiri: doar salonul, în care era *un covor mare de Smirna, alb cu scorpioni oranj* (covor care a ajuns în cele din urmă în locuința mea bucureșteană din strada Gheorghe Lazăr și care a fost vândut de vărul meu Vlad după plecarea din țară, în 1982). Casa din Mihai Bravul, mare, cu etaj și curte enormă, în care fuseseră și grajduri, devenise prin rechiziție comandamentul armatei roșii din Galați; apoi, după plecarea rușilor, statul s-a făcut proprietar și a instalat acolo Centrala Regională a Căilor Ferate. Bunicul locuia deci la niște prieteni ai părinților, unde de altfel a și murit, la 30 mai 1947, fiind bine trecut de 70 de ani”⁷⁸. Cum autorul se născuse în 1937, iar el evocă cele petrecute în 1945, când avea numai opt ani, ni se pare destul de clar că narațiunea comportă un grad ridicat de anacronism. Gelu Ionescu o compune nu din informații obținute direct, ci prin contextualizări și transferuri culturale specifice retrospectivelor de acest fel. *Covorul* este un fel de busolă narativă, un

⁷⁷ Andrei Simuț, *Literatura traumei. Război, totalitarism și dilemele intelectualilor în anii 40*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 26.

⁷⁸ Gelu Ionescu, *Covorul cu scorpioni. Douăsprezece fragmente memorialistice*, Iași, Polirom, 2006, p. 25-26.

fragment de real care asigură totuși un echilibru între memoria individual-afectivă și cronologia rece a secolului XX. Oamenii și lucrurile încetează să trăiască unii pentru alții atunci când însoțirea le este întreruptă. Deși nu dispar fizic, obiectele mor din punct de vedere cultural. Menirea lor fusese aceea de a da mai departe povestea stăpânilor. Pierzându-i însă rostul, acești cărași ai memoriei familiale își încetează naveta între prezent și trecut. Se îneacă într-o actualitate flască, fără puncte cardinale, dând impresia că vin de pretutindeni. Și aceasta din cauză că acolo unde sunt îngrămădite, în consignații ori talciocuri, li se găsesc similare care le anulează singularitatea, anturajul, neasemuitul.

A fi absenți în multe feluri

Puse pe hârtie sub forma unui jurnal, memoriile lui Ștefan Fay sunt exemplare pentru tipul de narațiune pe care îl investigăm: un pian marca ERARD adună în propria poveste biografiile și întâmplările tuturor personalităților, rudelor și cunoscuților care avuseseră cândva de-a face cu acel instrument. Autorul este fiul lui Iosif Fay și al Gabrielei Kemény, ea provenind dintr-o veche familie nobiliară ce locuia în Bichiș. Băiatul lor căsătorindu-se în 1942 cu Voica, fiica avocatului oneștean René Bogdan și al Mariei Luiza, născută Wemyss-Swan, în posesia însurășilor intrau acareturile celor două vechi familii; acestea se împărșiau însă, odată cu venirea comuniștilor la putere. Interesant ni se pare că fotografiile care deschid amintirile lui Ștefan Fay sunt istorisite în așa fel încât pozele unor copii generează, în paginile următoare, obiecte de adulți: „Fiecare dintre noi cunoaște anumite persoane, anumite lucruri și spații, dintotdeauna”⁷⁹, spune el, comentând un instantaneu din 1924, cu gândul la „tot ce era neîntâmpnat la acea vreme”⁸⁰. Imaginile și lucrurile se descriu aici unele pe altele, de parcă figura unui țânc ar sări din portretul unui obiect. Și orice suvenir de care scrie Ștefan Fay dă senzația că se născuse dintr-un vid predestinat, care își „așteptase” locatarul ca să-i rețină amprente; ca și cum actul locuirii ar produce neconținut perimetru și piedestaluri virtuale, iar obiectele ar veni pe lume ca să ni le umple. De aceea, picturile nu-și abandonează casele ci contururile în care domiciliaseră decenii la rând. Sunt smulse din știutele chenare desenate de praf, de parcă zidurile casei fuseseră ridicate doar ca să se-nvechească sub respectivele tablouri. În fine, să parcurgem împreună câteva din gândurile artistului, el plasându-le în ianuarie 1952: „Drum la Onești pentru reglarea diferitelor mărunțișuri legate de casa în care nu mai

⁷⁹ Ștefan J. Fay, *Caietele unui fiu risipitor. Fragmente de jurnal*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 9.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 10.

locuim. Mă apropii de casa copilăriei Voichii cu sentimentul că am să gădesc ceva foarte important, că merg pe urmele trecutului ei. Dar totul este altfel decât știutul. Aerul din «Les Hauts de Hurlevent», atât de specific casei de la Onești, a pierit. Casa, curtea, copacii, pomii, aleile năpădite de buruieni, în ronduri abia se mai văd cioturile parterelor de flori – urme care desenează cadrul în care s-a petrecut ceva demult. Decorul în paragină al unei piese uitată, în care nu se mai poate juca nimic, sau în care s-ar juca altă piesă. Nimic din feeria de altădată nu mai persistă. Nici culoare, nici sunet. Casa e invadată de străini care au pus stăpânire, nu știu prin autorizația cui, pe odăi: pe odaia lui Tatu, a doamnei Bogdan, a Voichii, pe salon, pe odăile noastre. Zgomote noi, necunoscute, care nu au nimic comun cu spiritul acestei case. Pereții goi, murdari. Câte un cui mai amintește că aici se afla tabloul Domniței Aglaia Ghika sau, dincoace, pendulul lui Lascăr Rosetti, cel de se întorcea o dată pe an. Iată locul unde se afla pianul ERARD la care cânta Amania, George Enescu, Emil Sturza. Gol peste tot. Praf și murdărie peste tot. Tencuiala cade, lambriurile din sufragerie au fost smulse de pe pereți. O umbră murdară se strecoară insinuant să nimicească în noi vechea viață a casei. În două odăi stă fostul măcelar și cârnățar din Onești, Rudolf Etinhoffer, într-alta o femeie venită de nu știu unde. Trecem unii pe lângă alții fără să ne salutăm, ca și cum fiecare am fi stăpâni pe câte o parte din casă⁸¹. Producând *urme*, întârziem cât putem sub ochii celorlalți, intrându-le în memorie. Ne agățăm de privirea lor. Nu ne convine să recunoaștem că fostele interioare ar invoca ceva ce nu mai este. Credem că ar conține, poate, ceea ce vom fi fost. Așa că, aruncate în camioane, lucrurile noastre își reanimă retrospectiv înfățișarea, violentându-ne ținerea de minte. Surghiunul le schimbă configurația, convocând, în locul unde stătuseră, toate secunde, ochiadele și persoanele cu care, zi de zi, le aduceam la viață. Relieful lucrurilor răzbate chiar din golul pe care ele îl creează atunci când nu ne mai sunt alături. Din păcate, identitatea unei familii nu rezistă în obiectele plimbărețe ci în spațiul de lângă ele; care le înconjurase, le dăduse un profil, o patină, un fel aparte de a fi cu noi. De la o vreme însă, lucrurile nu ne mai caută compania, se închid în magazii. Exodul lor ne sfidează, ca să dăm o nouă densitate timpului nostru și mai ales recurențelor sale. Obiectele ies cu forța dintr-o locuință dar nu și din „prezența” pe care o lasă, totuși, sub acel acoperiș. Sunt ca niște tălpi goale pe care vremea le apasă în argila melancoliilor noastre. Și nu ne rămâne decât să oftăm în marginea unor contururi îngălbenite, rămase pe un perete oarecare. Căci trecutul nu se mai întoarce fix în anul care ne plăcuse: astfel, bătrânul pendul al lui Lascăr Rosetti nu mai poate apăra o clipă anume, dragă nouă, din cauză că nici el nu mai este demult acasă.

⁸¹ *Ibidem*, p. 57-58.

Și încă ceva: Gabriela Kemény, mama lui Ștefan Fay, murea la 40 de ani, într-un sanatoriu, dând de înțeles că își dorea chiar ea să se termine totul cât mai repede. Or, când mama și tata se duc prea de tineri, atunci când ni-i amintim, la o vârstă mai înaintată decât au apucat-o ei, ni-i reprezentăm ca și cum am fi părinții propriilor noștri părinți. Fiul rememorează despărțirea prin intermediul unor *obiecte de rămas bun*, dar care nu îi erau adresate: „Pe noptieră se afla o scrisoare pe care o scrisese cu zece zile mai înainte. Trecuse în revistă prietenii ei cei mai apropiați și fiecăruia îi lăsa ceva din lucrurile ei. Mariei Kulibin opt volume din operele complete ale lui Rilke, o ediție rară, Claudiei Bucșan o zaharniță din argint, Jeannei Vineș un inel de aur pe care se afla o peruzea cu imaginea sculptată a Fecioarei Maria. Inelul acesta are o poveste frumoasă. Pe când era mama mică, purta peruzeaua într-un medalion, pe un lănișor, la gât. Făcând odată baie la Mureș, a pierdut lănișorul în pietriș și, după multe căutări, l-a regăsit. Un an mai târziu, aflându-se iarăși undeva la baie la râu, a pierdut din nou medalionul. Era convinsă că nu-l va mai găsi. Și totuși l-a regăsit. Atunci l-a rugat pe tatăl ei să-i topească cerceii pe care îi avea de la mama și să-i facă un inel în care să monteze piatra cu Fecioara Maria. De atunci a purtat permanent inelul în deget”⁸². Transferul posesiunii asupra acelor lucruri nu asigură neapărat și subzistența poveștii care dădea valoare obiectelor. Ea este greu transmisibilă, din cauză că decesul Gabrielei Kemény le răpea haloul narativ pe care numai ființa ce conviețuise cu ele li-l putea conserva. Dar poate că acestea prelungeau măcar memoria mamei în aceea a fiului, grație momentului de trecere în care Gabriela dăruise acele ecouri, încă antume, ale propriei persoane.

Tânjirea vine la pachet cu destulă vinovăție. Iar în memorialistică se simte nevoia de a li se da o reprezentare, astfel încât amândouă se proiectează în câteva obiecte: ele îi asistă până la capăt pe cei dragi și ne țin locul în acele drame din care ne retrăsesem la timp. „În 1961, mi se semnala că la Columbariumul *Cenușa* cineva a gravat numele mamei lângă al tatei sub urnă. Voi afla peste ani că gestul de înfruntare a uitării fusese făcut de o vară a mea din partea tatei, Adina Ghițescu. Vor trece alți 10 ani înainte să-i pot mulțumi cu prilejul unei călătorii a ei la Paris. Mesajele mamei încredințate unor colege de celulă ce urmau să se elibereze se înmulțesc. În aprilie 1961, îmi strămut angoasa și ancheta în Israel. De acolo, de la sionistele ce ieșiseră din temniță și emigraseră, promisem primele vești despre mama. Dar voiam detalii. Nu mai puteam trăi fără detalii. Înghițeam această otravă a amănuntului vizualizat, ca pe o miere viciată. Voi dobândi astfel o geografie aproape completă a închisorilor ei. Pentru această cunoaștere a ceea ce aș fi vrut să nu se fi întâmplat niciodată le voi rămâne

⁸² *Ibidem*, p. 26.

recunoscătoare tuturor purtătoarelor de mesaje – scrise sau orale – de la Paris, din Germania, din Austria sau din Israel, colegile ei de detenție sau colege ale colegelor: Senta Engler, doamna Weisenberg, Doina Stupcanu, Abraham Roza, Hilda Ruerhring, Bertine Braunstein (prietenă cu Maria Botta), Dora Litany (fosta asistentă a lui G. Călinescu, care îi dedicase poezii de dragoste, ea îl adora ca pe o zeitate), Athena Ionescu, o doamnă Barbu (a fost mutată în patul de spital al mamei, cu *cearceafurile neschimbate, după moartea ei*), Vlad Stolojan. Mult mai târziu, am primit o scrisoare postumă a Monicăi Sevianu. Și, mai târziu, sosea la Paris, pentru a-mi aduce o *batistă*, semn de la ea, ființa de cea mai incredibilă puritate cunoscută vreodată: Varvara Florea, care stătuse cu ea în celulă la Malmaison. Dacă tuturor celor care fie au avut grijă de ea în celulă, fie s-au străduit să-mi ajungă aceste știri le păstrez gratitudinea mea, față de Varvara Florea (pe care am avut bucuria s-o revăd la Suceava în 1992) mă simt infinit de aproape. Am primit astfel prin ele *două batiste* și un *guleraș*. Iar prin Ileana Vrancea, în *volum de buzunar, Noul Testament* al mamei aruncat în rugul aprins de Securitate în curtea imobilului din bulevardul Elisabeta, dar pe care nu-l mistuiseră flăcările. Stau în aceeași *cutie lăcuită unde am pus ultimele ei cărți poștale* pe care n-am mai avut de atunci puterea să le recitesc. Ne invitase în Israel Stroe Lupescu, «rechinul» nostru «transcendental». Venise să ne ia, pe noi, coautorii cărții sale fără de noroc, la aeroport, ne instalase într-un hotel din Tel Aviv ce dădea spre mare, ne puse la dispoziție o mașină cu șofer: ziua ne plimbam prin Biblie, iar seara (fiecare seară timp de două săptămâni) codeștinutele mamei, reunite când la una când la alta, derulau intolerabilul film al ultimelor ei zile. Iar eu luam note. Fără epitete. Fără stări sufletești. Albe.

— La Malmaison i-au lăsat *hainele și ochelarii* [...].

— Când trecea la Malmaison pe culoar spre anchetă i se auzea *bastonul*. Știam că e ea...Vajnica... (s. n. A. M.)⁸³. Obiectele sunt prin excelență „resturi”, *a rămâne după noi* părând principala lor calitate. Recuperate sau doar evocate, trei batiste, un guleraș, bastonul, hainele și ochelarii, ultimele cărți poștale și o biblie de buzunar alcătuiesc „osemintele” mamei. Obiectele Ecaterinei Bălăcioiu sunt mărcile unei duble

⁸³ Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, București, Editura Humanitas, 2008/2010, p. 311-314. Totuși, raporturile noastre cu obiectele-amuletă nu sunt atât de fluente pe cât le-am vrea, adevărul acelor lucruri dinamitând uneori interpretarea candidă pe care le-o dăm. Gulerașul Ecaterinei Bălăcioiu îi era adus Monicăi la Paris de o fostă codeștinută, Doina Stupcanu, agentă a Securității, care dăduse rapoarte despre soția lui Eugen Lovinescu sub numele de cod „Roxana Voinescu”. Vezi Astrid Cambose, *Prefață* la Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, *Scrisori către Monica, 1947-1951*, traducere de Gabriela Creția, București, Editura Humanitas, 2012, p. 28-29.

absențe: una mutuală, mama și fiica văduvindu-se una de prezența celeilalte. Obiectele trimise de fosta deținută sunt cicatricile plecării sale din această lume și, totodată, martorii îndepărtării geografice prin care fiica îi agravase solitudinea și îi exacerbase apoi dispariția. Sunt pagini prin care Monica Lovinescu consonează fără să vrea cu remarcile Irinei Petraș: obiectele acționează ca niște veritabili ambasadori ai ființei, o reprezintă; nu înlocuiesc o personalitate, dar o pot servi⁸⁴. Antidotul? Numele Ecaterinei Bălăcioiu scrijelit de o verișoară pe urna lui Eugen Lovinescu „localiza” simbolic rămășițele ei de negăsit. Câteva litere scrise în locul Monicăi nu comemorau ci doar adevereau; „înfingeau” în realitatea supraviețuitorilor acel deces ascuns după gratii.

Atunci când ne părăsesc, părinții vestejesc bucuria celor trăite împreună; ne iau copilăria, dar ne-o lasă uneori pe a lor. Așa ajungem să ne întrebăm: ce au fost ei înainte de a fi mama și tata? Nu este însă o regulă în acest sens: „Prima descoperire dureroasă pe care am făcut-o după dispariția Mamei a fost că știam foarte puține lucruri despre ea. [...] Totul era cu atât mai absurd cu cât Mama trăise 93 de ani și fusese extrem de lucidă până la sfârșit, deci ar fi putut răspunde la orice întrebare. *Mai ales de amintirile ei din copilărie mă simt privată, oamenii, cu cât îmbătrânesc, cu atât își amintesc mai exact prima parte a vieții. De ce nu mi-a povestit?*”⁸⁵ Frustranta sărăcie a rememorărilor este alegorizată printr-o fotografie din care chipurile nepovestite se retrag, încetul cu încetul, refuzând să împartă ceva cu privitoarea. Interesant, din perspectiva regimurilor temporalității, este faptul că trecerea anilor întinerește imaginea bunicii, după ce, în prealabil, aceasta părea o efigie a îmbătrânirii înainte de vreme. „Cred că acestui moment atât de determinant în viața mea, al morții Tatei, ar trebui să-i mai adaug – pentru a fixa toate nuanțele prin care avea să-mi influențeze evoluția – relatarea unei întâmplări. În toate acele zile de inenarabilă suferință, lângă patul Tatei stătea, alături de Mama, de Geta, de mine, de mulți alții, dar mai mult și mai continuu decât oricare dintre noi, Bunica, mama Tatei, Mamana, cum îi spuneam cu toții. Subțire și firavă ca un copil, cu părul strâns într-un conci minuscul pe care era legată cu un batic negru și cu o broboadă neagră de lână, mi se părea – și cred că ni se părea tuturor – o femeie foarte bătrână. Acum când fac socoteala și îmi amintesc că l-a avut pe Tata la 15 ani, îmi dau seama că nu avea nici 65 de ani, ceea ce acum nu mi se mai pare mult. Această impresie de bătrânețe îmi apare azi cu atât mai ciudată cu cât îmi amintesc perfect o fotografie a Bunicii la vârsta de 15-16 ani (una din acele fotografii de la începutul

⁸⁴ Irina Petraș, *Despre locuri și locuire*, București, Editura Ideea Europeană, 2005, p. 150.

⁸⁵ Ana Blandiana, *op. cit.*, p. 174.

secolului făcute pe carton gros și cu semnătura fotografului așezată «artistic» într-un spațiu anume lăsat pentru ea în josul imaginii): stătea în picioare cu mâna sprijinită pe un fel de stativ pe care era așezat, într-o rochiță albă de fetiță, Tata. Era îmbrăcată așa cum am știut-o întotdeauna, cu o fustă înfoiată de brocart în culori întunecate, din același material, iar pe cap un batic țeapăn din tafta sau moar de o culoare asortată probabil, de asemenea închisă. (Când eram trimise, sora mea și cu mine, vara la Timișoara la bunici, visul nostru era să ajungem să încercăm hainele Bunicii care umpleau un dulap întreg, diferind între ele doar prin nuanțele țesăturilor). Ei bine, Bunica cea de la 15 ani era aproape identică Bunicii de la 65 și la fel de misterioasă, după cum Tata cel în rochie de fetiță și Tata cel acoperit de crustele arsurilor erau la fel de necunoscuți⁸⁶. Fiică și nepoată, Anei Blandiana îi lipsește mult copilăria mamei, iar a bunicii cu atât mai mult. O mamă taciturnă și o bunică paternă scumpă și ea la vorbă își închideau trecutul și nu-l dădeau Otiliei în păstrare. Absența unor amintiri încredințate de femeile familiei îi pricinuieste o împușinare de sine pe care poeta o compensează cumva pe seama tatălui; plecând de la o fotografie în care bătrânul Gheorghe Coman era abia un puști, și încă în haine de fetiță, poeta îi evocă moartea glosând în termenii unui viitor postum, în cheia lui „avea să fie”; ia de la capăt viața părintelui său și îi umblă pe urme; în imaginația memorialistei, băiețelul ieșea din acea fotografie ca să ajungă cândva tată, preot, deținut. În fond, cu toții avem nevoie de trecutul alor noștri pentru a ne duce la bun sfârșit propriul prezent. Ana Blandiana nu și-l aproprie direct, ci apelând la acea fotografie în care, alături de tatăl deocamdată copil, figură și bunica, de pe atunci aceeași; neschimbată, parcă refuzând să primească vreo vârstă. De aceea revine, coincidentă cu ea însăși, când băiatul ei Gheorghe trăgea să moară. Înfațișarea bătrânei acum sexagenare îi pare Otiliei continuarea unui chip mai vechi, pe care bunica și-l lăsase în poza de la 15 ani. Femeia venea la căpătâiul fiului în agonie ca să-i învecineze începutul cu sfârșitul. Îi fereca astfel destinul în mușenia ei circulară, unind mirarea primilor lui ani cu resemnarea clipelor din urmă. Copilăria altora este așadar o experiență de substituție sau o vârstă adoptivă, care explică, scuză sau repară ceea ce am făcut după ce am terminat-o pe a noastră⁸⁷. Mult mai aproape de noi, Gina Stoiciu corelează starea de niciunde a exilului canadian cu moartea mamei, a tatălui și fratelui,

⁸⁶ *Ibidem*, p. 30-31. La puțin timp după eliberarea din închisoare, în 1964, Gheorghe Coman murea, ars de viu, după un accident casnic.

⁸⁷ Sintagmele *experiență de substituție* și *vârstă adoptivă* sunt utilizate de Corin Braga atunci când analizează memoria copilăriei lui Lucian Blaga. Vezi pe larg Corin Braga, *Psihobiografii*, Iași, Polirom, 2011, p. 56-95.

„...pentru că nu ne vindecăm niciodată de copilărie”⁸⁸. Copilăria ne iese iarăși în cale atunci când persoanele cu care am trăit-o se retrag brutal din cursul vieții noastre comune. „Madeleina” celor pierduți este un obiect mărunț, fetișizat pentru că e defuncționalizat: „Păstram în buzunar cheia casei noastre din București, dar ce mai puteam deschide cu ea? [...] Fiecare dintre noi a încercat să-și inventeze o amintire a trecutului. Orice obiect poate deveni o operă de artă, spunea Boris Vian, cu condiția să-l pui într-o ramă. Cele mai prețioase de care dispuneam erau cheia apartamentului de la București și caietul lui Andrei [fiul], pe care scria *Călătoria...*”⁸⁹. Proiectăm în obiecte poate sărmăne, poate lustruite, dependența afectivă de ai noștri, cauzată de patria pe care ele nu ne-o pot restitui. Acești înlocuitori de mamă și tată ne permit totuși să luăm puțină distanță, sprijinind tentația smulgerii dintr-un trecut care gătuie prezentul. Desprindem de aici niște nedumeriri. Ce perioadă a biografiei favorizează „întoarcerea” unui obiect în limbajul, preocupările și scriitura unui memorialist? Istoria lui foarte recentă ori începuturile vieții sale? Sunt întrebări esențiale dacă vrem să știm pe ce anume se pliază identitatea naratorului: pe lumea din care vine sau pe aceea în care, finalmente, ajunge?

„*Eu desenam povești...*”⁹⁰

Alexandru Tzigara Samurcaș (1872-1952) își amintește că, după multe insistențe adresate mamei, sipețul bunicului se deschidea nepoților ca o peșteră din povestea lui Aladin. Erau fascinați că intrau în adâncurile unui cuțăr ferecat și că făceau astfel puțină arheologie. Ridicând capacul și scoțându-i conținutul, obiect cu obiect, exfoliau niște straturi de timp, până atunci presate sub lemnul unei lăzi îmbătrânite prin delegație, cu anii fiecărui lucru ascuns în ea: „Cu duioșie mi-aduc aminte, azi încă, de bucuria ce o aveam, ca copiii, când, scotocind prin lada de chiparos cu simpaticul ei parfum de vetustate, mama ne îngăduia să pipăim și noi, cu tot respectul convenit, bineînțeles, moștenirea rămasă de la părinții ei și bunicii noștri. În lada misterioasă, ce așa rar se deschidea curiozității noastre, ne interesau, în afară de blănurile și șalurile zise turcești, fracul de gală, din postav albastru brodat cu fireturi de aur, vesta de albă și spada precum și, la fundul lăzii, ciubucele de lemn de trandafir și imamelele lor de diferite chihlibaruri, păstrate în cutia cu miniaturi persane sau într-o pungă de mătase cu inițialele

⁸⁸ Gina Stoiciu, *Exilul. Viața în fragmente*, Iași, Polirom, 2014, p. 124.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 123-136.

⁹⁰ Formula apare în interviul făcut de Victoria Dragu Dimitriu cu Ala Jalea Popa, fiica sculptorului Ion Jalea. Vezi Victoria Dragu Dimitriu, *Povești ale Doamnelor din București*, București, Editura Vremea, 2008, p. 393.

brodate ale strămoșilor. Giuvaierile bunicului, constând din inelul de aur cu pecetie, ceasul de aur cu smalțuri și cu lanțul lung de peste trei coți, cerceii, diadema și broșele bunicii; sfeșnicele în stil «empire», cățuile de argint, filigeanele de «vieux Vienne» în zarfuri de filigrane, toate acestea erau păstrate în casa de fier, ce se deschidea și mai rar în fața copiilor⁹¹. Amintirile ne procură, cu ceva întârziere, o viață mult mai frumoasă decât am avut-o aieva. Căci trecuturile sunt cu atât mai expuse la cosmetizare cu cât noi nu le-am trăit deloc. La fel, patrimonializăm obiecte anacronice, care nu ne determină cu nimic ritmurile cotidiene. Ca să fim mai clari: nu jinduim acum după luxuri revoluate, ci repunem în cuvinte imaginea unor raporturi ideale între indivizi și obiecte. Paradoxal, ele se salvează dacă ne aparțin într-o mică măsură, strângând în jurul lor cât mai mulți admiratori. Pentru că oamenii conservă lucruri, iar lucrurile creează oameni. Adică devenim mai buni atunci când le îngrijim, le dăruim, le lăsăm prin testament, le regretăm pur și simplu. Iar legendara longevitate a străbunicilor noștri se datorează, poate, și dorinței lor de a le ști în siguranță; bătrânii se străduiau să rămână cât mai mult în preajma bibelourilor de teamă că, altfel, mica lor agoniseală ajungea pe drumuri. Obiectele menționate nu au acum nici o relevanță, noi tolerându-le anevoie. Dar devenim totuși sensibili față de aceste lucruri demodate dacă ne atașăm încă o dată de cei ce le-au lăsat printre noi. Găsim, deci, un model de trecut la care să ne întoarcem și în anii ce vor urma. De aceea, obiectele moștenite de la ființele dragi nu sunt lăsate pur și simplu în sertare; ele locuiesc acolo. Și retrăgându-le în acele mici unghere le „cruțăm” cumva; adică le scutim un pic de erodantele ritmuri cotidiene, ferindu-le fie de plictisul, fie de aleatoriul din biografiile de secol XX-XXI. Căci timpul lor ideal și poticnit nu ar rezista ciocnirii cu rapidele minute Prepay. Nu salvăm, deci, niște vechituri oarecare, ci relația afectivă cu părinții și bunicii pe care ele ni-i „redau”, mai mult la modul reminiscent decât metonimic. Atunci când hărăzim un asemenea obiect unui colțișor anume și vrem să rămână exact unde îl pusesem, subscriem la o mică mistică a „atingerii comune”, prin care „comunicăm” cu persoana ce îl ținuse cândva în mâini, noi chemându-ne-o astfel alături; de parcă „imobilizarea” aceluia mic suvenir într-o cutie de lemn ar reînsufleți oamenii care se despărțiseră de dânsul doar ca să ni-l dăruiască nouă.

Născută la 15 noiembrie 1876, în Paris, Anna Brâncoveanu de Noailles era copilul Ralucăi Musurus (la rândul ei, fiica lui Musurus Pașa, ambasador al Porții la Londra, și a Anei Vogoride) și al lui Grigore Brancovan, fiul fostului domnitor al Țării Românești, Gheorghe Bibescu.

⁹¹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Scrieri despre arta românească*, ediție îngrijită de C.D. Zeletin, București, Editura Meridiane, 1987, p. 156-157.

Memoriile sale literaturizează intens perioada copilăriei, cele mai mici detalii ale locuinței din Avenue Hoche contribuind nu la reconstituirea, ci la ficționalizarea primilor săi ani de viață. Pe un ton aluziv și metaforizant, povestea începe totuși prin a face diferența dintre amintirile primite și acelea trăite: „M-am născut la Paris, în Bulevardul Latour-Maubourg. Nu păstrez amintirea precisă a locului unde se înălța locuința cu multe geamuri, ca o seră caldă, așa cum mi-a descris-o mama într-o zi, când m-a condus până acolo, și unde mi-am trăit primele luni ale existenței. Memoria mea prinde viață într-o opacă reședință din Avenue Hoche, spațioasă și înaltă, șerpuită de scări cu mochetă de lână roșie, supraîncărcată și înflorată de cârmâziile, verzile, albastrele tonuri fanate ale covoarelor din Orient. Salonul principal al clădirii era îmbrăcat în pluș de culoarea turcoazei, și mobilat cu canapele și scaune aurite, iar două mari piane își etalau, unul lângă celălalt, deșertul lăcuit al reflexelor lor de palisandru, sub un înalt palmier melancolic. De atunci, amintindu-mi de palmierul copilăriei, plantele verzi de apartament m-au întristat asemenea fiarelor supuse din circuri [...]. Într-o parte a vestibulului, un strălucitor budoar oriental, sclipind, aș putea spune, ca bijuteriile dintr-un bazar, se deschidea spre o galerie unde se înșirau, încadrate în stejar sculptat, portrete de strămoși purtând sceptre și coroane. Strămoși din partea tatei, domnitori peste Dunăre și Carpați, îmblânziți de sângele mai plâpând al mamelor și soțiilor lor grecoalice. [...] Privindu-i, simțeam că i-am părăsit de veacuri pentru a deveni fetița proaspăt zămislită de l’Avenue Hoche și de o grădină din Savoia. Acest auster drum genealogic, alcătuit din chipuri umbrite de vreme, dădea spre o verandă din lemn roșu, care mi se părea fermecătoare. Flori de mătase împodobeau spațiul dintre nervurile ușoare încrucișate în romb. Un divan cu colțuri rotunjite își umfla pernele din voal turcesc, și largi ferestre contemplau l’Avenue Hoche spre întinderea sa cea mai largă, cea mai pură, cea mai nobilă – așa cum s-ar putea spune despre un fluviu ”⁹². Din punctul nostru de vedere, gradul sporit de subiectivitate nu constituie un neajuns, ba dimpotrivă: acolo unde el se face cel mai mult simțit, vom găsi, cu siguranță, niște mize autobiografice pe care Anne de Noailles nu le mărturisește, le trădează. Exprimându-se în termeni obiectuali, ea schițează, în câteva rânduri, un fel de alegorie a originilor sale. Nu ne oferă date exacte despre familia sa, introducându-ne direct în atmosferă. Ne transmite, cu o clară premeditare, o melancolie apăsată, aerul casei părintești fiind îngreunat vizual de covoare groase, stofe sufocante, decoruri alambicate, mobile poleite. Trimiterile spre Balcani și Orient accentuează deopotrivă senzația de împovărare, stilul descrierii sporind masivitatea obiectelor și stranietatea

⁹² Anna Brâncoveanu de Noailles, *Cartea vieții mele*, traducere și tabel cronologic de Virgil Bulat, București, Editura Univers, 1986, p. 31-32.

timpului condensat în ele. Moștenise un trecut cu care franțuzoaica din ea nu avea ce face; era prea depărtat geografic pentru a nu fi și inaccesibil în timp; nu-l putea aduce la zi; și neînțelegându-l, Anna îl exotiza.

Povestea bătrânilor intră în istorie pe ocolite, grație memorialisticii lăsate de tineri, deseori evocatul fiind mult mai relevant decât evocatorul. Și cu toate că uneori cei doi nu au timp să se cunoască prea bine, cel din urmă se străduiește să-l descrie pe cel dintâi în așa fel încât să pară un actor principal al copilăriei sale. Bunăoară, Paul Miclescu se naște în 1901, iar bunicul său, academicianul Ștefan Dimitrie Grecianu, murea șapte ani mai târziu. Cum nu avuseseră șansa să petreacă prea multă vreme împreună, acareturile convocate în retrospectivă lui Miclescu îndeplinesc o funcție metonimică, țin loc bunicului. Despre casa acestuia, nepotul Paul spunea, la mulți ani după moartea bătrânului, că „silueta ei apare la fel ca și în copilăria mea, dar sufletul și l-a dat de mult; căci în locul mândrei case boierești ce a fost odată n-a mai rămas azi decât un sec, banal și mohorât local administrativ”⁹³. Textul lăsat de Miclescu este ideal din perspectiva noastră, evocările sale fiind însoțite de schițe ale interioarelor; ele au un caracter monografic, obiectualizând narațiunea cu semnalmente grafice ale casei bunicului, academicianul Ștefan Grecianu. Astfel, la pagina 72, avem desenul unei camere nelocuite, cu huse peste lucruri. Aflăm că era vorba despre încăperile „...părăsite de ani de zile, de când se mutaseră de acolo copiii lui Tata Moșu fiecare în căminul lui, rămase parcă mobilate cu stafiile mobilierului de atunci, așa cum ți se înfățișau sub îmbrăcămintea lor macaturi, scaune, mese, policandre, scrinuri și canapele, ca niște albe arătări în penumbra obloanelor veșnic trase”⁹⁴. Acoperite cu o pânză, mobilele și oglinzile sunt anulate, de-prezentificate simbolic; anihilate din punct de vedere vizual, ele formează recuzita unei semiotici a absenței, când habitatul familiar celui plecat în altă parte semnifică dez-locuirea, smulgerea fostului locatar din mediul care îl definise, un timp, cel mai bine. Punerea în scenă are accente ficționale vizibile, dând ghidușiiilor copilărești rolul de preambul pe care îl au uneori în romanele polițiste sau de mistere. Căci totul începuse, ne asigură memorialistul-scenarist, din joacă, puștiul ajungând, împreună cu tovarășii săi, într-o parte dezafectată de conac. Aici își dădea seama că, în lipsa locatarilor, obiectele se dematerializau; husele albe nu le apărau, ci le anulau contururile, bătrânele mobile fiind fantomele antume ale proprietarilor în viață și ei. Copilul Miclescu simțea că cearceafurile albe suspendaseră demult timpul acelor încăperi, oprindu-i curgerea; de altfel, schița unei camere cu obiecte în giulgiu însoțește textul ce-i este dedicat,

⁹³ Paul Emil Miclescu, *Din Bucureștii trăsurilor cu cai*, ediția III, București, Editura Vreamea, 2013, p. 45.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 73.

înfățișându-ne niște mobile mumificate și dezactualizate; „îmbălsămarea” cu pânzeturile albe le paseifica, puștiul încercând sentimentul că pătrunsesse, fără să vrea, într-o durată ce nu era a lui. Evident, trăirile inculcate cititorului sunt un exercițiu de atragere în poveste, o probă de literaturizare a realului; un lucru acceptabil pentru memorialistului Miclescu, nu și pentru copilul Paul.

Mulțumită suvenirurilor, trecutul nostru devine tot mai mult al părinților, de parcă propria copilărie nu ne-ar aparține efectiv, venindu-ne ca moștenire de la ei. Astfel, Paul Miclescu (1901-1994) își rememora familia în termeni obiectuali, subliniind că bunurile lăsate de ai săi nu aveau doar o conotație strict patrimonială, ci una și interumană: odată cu lucrurile de valoare primite, își asuma obligația de a proteja și oamenii care trăiseră în umbra lor: „Fiindcă mă lipsise de bunuri imobile, mi-a lăsat, prin compensație, pe lângă diverse efecte, titluri și valori, mai toate bijuteriile mamei, în majoritatea lor foarte prețioase, dar mai ales deosebit de frumoase, mobile de asemenea prețioase, tablouri vechi de maeștri ai școlilor de flamandă, italiană și portrete de familie și câteva pânze de ale geniiilor noastre: Grigorescu și Andreescu, sticlării, porțelanuri, argintării și bibelouri de preț colecționate de mama și la care țineam, mă rog, cam tot ce-mi puteam dori din casa părintească. Dar ceea ce mă mișcase și mă bucurase mai mult poate decât dobândirea unor bunuri atât de valoroase era faptul că alături de acestea figura în testament un obiect modest în aparență, de prea mărunță importanță față de toate celelalte: bătrânul landou. Iar odată cu echipajul îmi revenea, firește, și grija lui Costache vizitiul. Lui îi lăsase – ca și celorlalți servitori bătrâni – câte o mică sumă în bancă, asigurându-i totodată și o rentă viageră, a cărei onoare cădea în sarcina mea”⁹⁵. Obiectele moștenite de la ai noștri vindecă, unde e cazul, rupturile cu aceștia; ele ni-i restituie într-o perspectivă pozitivă, în așa fel încât, la maturitate, beneficiem încă de acea copilărie onirică pe care părinții ne-au dăruit-o.

La celălalt capăt al neputințelor noastre pândește incapacitatea de a ieși din viețile părinților, ca să le avem pe ale noastre; eșecul acesta ne îmbătrânește prematur, iar Ei devin propriii noștri copii, infantilizarea lor fiind o patologie a empatizării, un „prea mult” al confundării cu celălalt⁹⁶. O

⁹⁵ *Ibidem*, p. 216-217.

⁹⁶ „...Căci eu eram ea...”, ofta Elias Canetti, atunci când punea pe hârtie moartea mamei. Odată cu ea, cobora în groapă și complexul trandafirilor din Rusciuc; niște flori din grădina copilăriei materne, fără de care bătrâna muribundă nu avea inimă să moară; îi văzuse cu foarte mulți ani în urmă, când familia lor fugea de război, însă mirosul o însoțise oriunde; și parfumul lor reapărea mai ales când recidivau orgoliile ei neîmplinite, mai toate legate de Elias, fiul rebel. Trandafirii aceia fiind înlocuitori de patrie, Elias venea lângă patul ultimelor zile cu un buchet fals, ca să o elibereze, ușurându-i contopirea cu îndepărtatele ei începuturi.

întrezărim la memorialiștii născuți, cu aproximație, în aceeași *Belle Epoque*: „...Pretutindeni pe unde aveam să trec, mama era mereu prezentă, prin amintirea pe care o lăsase tuturor celor de care se apropiase, spunea Zoe Cămărășescu. Se șoptea ceva la urechea unui mareșal, unei doamne, unui domn, cu totul străini mie, și veneau spre mine cu un gest de simpatie, cu un cuvânt plin de căldură: *Vous êtes la fille de madame Bengesco*. [...] Când mă întorceam în cămăruța mea, mă aruncam pe o fotografie; plângând, atingeam obiectele care-i aparținuseră, periile, oglinda, pudriera de argint cu cifrul ei Z.B., care era și al meu. [...] Ce-mi trebuia mie viață de castel, ceremonial, paradă, când eu aș fi vrut să urlu ca un câine în noapte, să urlu de durere”⁹⁷. Mângâierea unor obiecte care semnifică absența unui om din celălalt nu o caracterizează numai pe Zoe Cămărășescu (1895-1987), fiica doamnei de onoare Zoe Bengescu (1852-1913).

Și alți memorialiști își mărturisesc, reificând trecutul, neputința retragerii într-un timp al lor, rupt de acela al părinților duși demult. Dau însă vina pe istorie atunci când nu vor să-și reproșeze ceva lor înșiși. Nu așa procedează Sabina Cantacuzino. Ea insistă pe ideea că ocupația germană din Primul Război Mondial anulase funcționalitatea locuințelor, dar tocmai vandalismul pragmatic al inamicilor ne indica, involuntar, ceea ce românii aveau mai preț în casele lor. De aceea, memorialista începea să scrie despre evanescența conacului părintesc de la Florica abia după încheierea ostilităților, din cu totul alte rațiuni decât cele politico-militare. Cu toate că reședința respectivă supraviețuise jafurilor germane, Sabina simțea că acel loc al memoriei se stingea din cauză că nu mai reunea în nici un fel viețile Brătienilor. Mai concret, ne sugerează că iubim sau urâm pe cineva luând o atitudine corespunzătoare față de obiectele cu care persoana respectivă se asimilează. „... Mă gândesc la Florica – și cât de des! – ca la unul din scumpii mei morți. Florica făcea parte din familia noastră. Nu era numai cadrul în care se evoca întreaga viață așa de dulce a copilăriei, așa de veselă a tinereții, dar uneori mi se părea că trăiește, că are un suflet plămădit din

Muribunda acceptă tacit jocul, doar pentru a nu-i da nici acum iertarea. De cealaltă parte a dramei stătea docilul frate Georg, care absolvise medicina doar ca să-i facă pe plac mamei, extrem de autoritară; dominatoare până și prin propria-i ipohondrie, cu care își tiraniza apropiații, bătrâna îl molipsise mental și apoi fizic, îmbolnăvindu-l; după ea, era o probă de loialitate, de participare a copilului la suferința mamei. Docil, Georg îi istorisea, la căpătâi, seară de seară, ceea ce făcea la spital; și, ca semn că povestitul dă dependență, după dispariția ei, băiatul respecta ritualul, relatând patului gol cum îi fusese ziua de lucru. Iată cum, niște flori exotizate sublimau eșecul reapropierii, neîntregirea de sine; plus spaima nemărturisită că cine nu-și găsește un loc al său pe pământ n-o să-l aibă nicidecum în cer (Elias Canetti, *Jocul privirilor*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 211).

⁹⁷ Zoe Cămărășescu, *op. cit.*, p. 330.

sufletele noastre, ale tuturor, ale celor morți și ale celor vii. [...] După moartea mamei, când s-au stabilit acolo Ionel cu Eliza, deși cunoșteam simțimintele ei ostile pentru acest locaș, mai licărea speranța că faptul chiar de a deveni stăpână o va împăca cu locul, unde în timp de 13 ani făcuse atâtea neajunsuri mamei, care nu știa prin ce concesiuni și înlesniri să o împace. Iluzia fu scurtă. [...] Acum nu se mai putea plânge că are o cameră prea umbrită, se mutase într-a mamei, care dădea pe terasă și avea destul soare, dar aceasta nu-i ajunse, găsea casa așa de urâtă, așa de întunecoasă, încât Ionel nu o putea aduce aici decât cu mare greutate și cât o ținea era un chin; mai ales bombănea în contra foișorului, care era așa de plăcut primăvara, toamna și chiar iarna, cu ferestrele lui mari și soarele de dimineața până seara. Se gândi atunci să-i facă pe plac și schimbă (în chip greșit) această parte a casei. Închise aproape toate ferestrele, nu mai era vedere nici pe pădurea dinspre răsărit, nici pe cea dinspre apus, cu frumoasele asfințituri de soare. Camera de musafiri, intrarea-biblioteca și salonul își pierdură toată lumina și noua cameră astfel formată nu avu nici un înțeles căci, fiind deschisă în capul scării, era prea în trecerea tuturor. Terasa de la etajul de sus e frumoasă, dar întunecă toate odăile de culcare, până aci luminoase și plăcute. Biblioteca de la al doilea cat, într-adevăr frumoasă și cu o vedere largă pe vale. Ionel, în nemărginita lui iubire de cărțile care «îl goneau din casă», cum zicea, făcuse o cameră mare, îmbrăcată în lemn, și așezase acolo primul dulap făcut de mama, pe care îl scoase din casă după cererea Elizei. Casa era foarte schimbată, lucru natural în locuințe adaptate nevoilor fiecărei generații. Ionel însă ar fi trebuit să nu cedeze pentru oarecare lucruri și să păstreze tradiția care dă atâtea farmec locașurilor, unde, pe lângă confortul modern, găsești icoana trecutului. În privința confortului, nu era nimic de zis: funcționau șapte camere de baie model, fără a vorbi de cele două tuburi fixe cu apă caldă și rece din odăile de sus. Camera tatei rămăsese intactă, ca monument istoric, în dulap se așezaseră ultimele lui haine, uniforma de junker și rochia mamei de logodnă. Camera lui de baie, așa de primitivă, neatinsă. Cultul lui Ionel pentru tata fusese intransigent. Chiar aceste schimbări radicale arătau că o viață nouă începea. De unde Florica era centrul în care mama ne aduna pe toți împrejurul ei, primăvara și toamna, cu mici, cu mari, ea devenea acum *casa Elizei*. În București și la Florica, Brătienii mergeau din ce în ce mai puțin, [familia] Știrbey din ce în ce mai mult în casa lui Ionel. Mie însă, simțind cât îmi era Florica de scumpă și chiar necesară, după cele două mari nenorociri care mă loviseră în așa de scurt timp, [Ionel] îmi spuse, cu toată dragostea caldă ce îmi arăta, că voi avea ca și în trecut camera mea și voi putea locui acolo oricând voi voi, chiar în lipsa lor. Așa și făcui. Nu numai în primăvara 1921, dar și în luna lui septembrie, în timpul șederii lor la Carlsbad, petrecui mai multe săptămâni acolo, la început cu Ștefan Popescu,

pentru lucrările lui, apoi singură. *Atunci începui a culege, după amintirile mele și scrisorile părinților, aceste note ce public acum deodată cu corespondența familiei.* Elizei însă *nu-i plăcea această continuitate a obiceiurilor din trecut* și, de câte ori mergeam la Florica, făcea lui Ionel o scenă, pe care o ghiceam după întrebările ce-mi puneă. Nu voiam însă să rup cu legături atât de dragi și mersei mai puțin, dar cel puțin de două ori pe an, evitând, mai ales, întâlnirea fetelor Știrbey, care din ce în ce se stabileau mai mult la Ionel. [...] Mie îmi spuse că nimic nu trebuie schimbat din cele stabilite de Ionel, îmi instalase din prima zi camera cea mare dând pe bibliotecă, cu camera de baie a lui Ionel alături. Era cea mai frumos mobilată din toată casa, cu mobila veche; acolo dormise regina, acolo locuia Marie Știrbey, având alături pe sora sa Caterina. Eliza, în ura ei față de Știrbey, scoase tot ce era acolo și îmi așeză patul meu cel mare de nuc de la bunica mamei, cu fotoliul ei, comoda mea de când eram copilă, oglinda de la nenea Ghiță, un frumos dulap Bidermayer, biroul meu, în fine, tot ce îmi aparținea la Florica. Eu, pe de altă parte, adusesem multe fotografii ale familiei și mai ales ale tatei, mamei și Ionel. Totul forma o cameră armonioasă, confortabilă și conformă cu starea mea sufletească. Toată rufăria și așternutul erau ale mele. [...] La parastasul din noiembrie [...] găsii camera mea cu totul schimbată, patul și fotoliul din nou în odaia cea mare, pe terasă, aci venise patul de bronz de altădată. Ceea ce făcuse la moartea lui Ionel cu camera Mariei Știrbey îl refăcuse acum cu a mea. Bineînțeles, aceste modificări mi-erău cu totul indiferente, deoarece eram hotărâtă să nu o mai locuiesc. [...] Pentru mine, acea femeie a omorât Florica. Florica a intrat în rândul morților pe care nu-i mai pot vedea, dar cu care trăiesc în inima mea, de unde nimeni nu-i poate nici scoate, nici întuneca. Pe an ce trece, casa nelocuită, ca un foc neîntreținut, se stinge. [...] Tot ce face [Eliza] pornește dintr-o gelozie patologică, o invidie nemăsurată. Cât a trăit mama, l-a chinuit pe Ionel ca să-l despartă de dânsa și să-i facă la Florica viața amară. După moartea ei, s-a înverșunat asupra întregii familii și în special asupra mea, căci simțea legăturile mai strânse din cea mai mică copilărie care ne uneau. Toate scenele după moartea lui Ionel tot de acolo veneau: eram încă solidari și după moarte, țineam prea mult la el, la Florica, împrejurul căreia pluteau încă amintirile vieții noastre comune (s. n. A. M.)”⁹⁸. O căsătorie mai puțin inspirată a lui Ionel Brătianu impunea acelui edificiu un trecut întinerit și fluid, cu care sigur nu se potrivea. Numai camera bătrânului fondator al PNL-ului, I. C. Brătianu, era păstrată ca în ultima lui zi, dar transformarea ei în mausoleu evidenția parcă și mai mult

⁹⁸ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Ion C. Brătianu, 1914-1919*, ediția II, îngrijită de Eugenia Simion, București, Editura Humanitas, 2014, p. 289-298.

de-semnificările din jur, pricinuite de Eliza, capricioasa soție a lui Ionel, apoi de neașteptata moarte a Vizirului. Dislocările sugerau, prin contrastul pe care îl creau, normalitatea sedimentată în decenii de conviețuire. Căci identitatea unei case vine din continuitatea legăturilor dintre oamenii care trăiesc în ea. Dacă acesta înseamnă ceva sau nu, o vedem atunci când unul dintre locatari dispare, iar ceilalți îl păstrează printre ei, grație obiectelor lui, care îi simt parcă lipsa și îl suplinesc cum pot. Reactualizarea neîncetată a locuirii depinde așadar de permanentizarea gesturilor ce stabilizează viața cotidiană din acea casă. Perpetuarea unor aranjamente obiectuale și a unor întruniri familiale, după ce unul dintre cei dragi pleca pentru totdeauna, nu ilustrează doar atașamentul față de el, ci și strădania supraviețuitorilor de a se identifica și mai mult cu acel spațiu, protejându-și astfel acel fragment de biografie pe care îl parcurg împreună. Din supărările Sabinei Cantacuzino pe cumnata sa Eliza Știrbey învățăm, încă o dată, că nu avem voie să impunem oamenilor un alt trecut decât acela din care vin cu adevărat. Altminteri, aceștia nu mai au ce ne lăsa, obiectele de care își sprijineau amintirile neajungând prea departe, în vremea de după noi. Or, atunci când enumera lucrurile cu care Eliza îi decorase camera preferată, ca să o bucure, și apoi i le luase, ca să o alunge, sora lui Ionel Brătianu invoca un cod obiectual pe care numai afinii săi îl putea pricepe. Conștientiza, desigur, ce viitor vor avea amărăciunile sale, memoria intertextuală, familială și culturală pe care însemnările sale le crea, regăsindu-se, peste ani, în scrisorile nepotei sale Pia Pillat. Tanti Bi supraviețuia în afectivitatea alor săi așa cum își dorise, longevitatea ei simbolică fiind semnată de fidelitatea obiectelor din jur: „...Trăia singură de tot în casa ei atât de frumoasă, înconjurată de mobilă, tablouri și bibelouri minunate. Nu era o casă moartă și tristă ca a Maichii [mama lui Ion Pillat], ci era o casă plină de minunății, ca o peșteră cu comori, amenajată special pentru un copil ca mine, care, când pășea înăuntrul saloanelor și salonașelor îmbâcsite cu miraculoase și misterioase obiecte mari, mici și minuscule, pășea într-o lume cu alte dimensiuni, nu de vis, dar de o irealitate mai [concretă] decât prezentul solid în care trăiam eu”⁹⁹. Transferul memorial nu dă aici greș, rememorările mătușii luând încă o dată viață în amintirile Piei despre ea însăși, despre copilul care fusese. Iar obiectele care servesc bătrânilor vin mai târziu și în ajutorul celor tineri, imaginea acestora despre decorurile de odinioară furnizându-le un acord solid cu propriile persoane.

După același calapod comportamental, Șerban Cioculescu „insertariase” un ceas de aur primit de la tatăl lui, pentru a încredința apoi

⁹⁹ Pia Pillat, *op. cit.*, p. 275.

acestui obiect secundele de viață ale fiului său Barbu¹⁰⁰. Și când băiatul marelui critic revede uneori acel obiect, care stătuse ani și ani sub ochii înaintașului său, își dă o stare de calm și de ocrotire de sine: bunicul și nepotul urmăresc, parcă împreună, același minutar, ce ticăie acum pentru viețile amândurora. Și încă ceva: lucrurile de altădată ne fac moștenitori de „amprente” vizuale, dar și depozitari, fără voie, ai unor clipe de pe urmă. În sertarul magic, alintatul ceasornic al bunicului din Turnu Severin acompania și un obiect surghiunit, fără domiciliu: stiloul lui Armand Călinescu, turtit pe alocuri de gloanțe, pentru că prim-ministrul îl avusese la piept în ziua asasinării sale. Fac și ele parte dintre obiectele-confident, cărora le simțim dintr-o dată lipsa; și atunci le dăm întâlnire, scoțându-le puțin din acel repaus al existenței lor. Mai ales că nu toate au o conotație tragică, inflexiunile ludice neafectând intensitatea rememorării. Dialogul Ioanei Revnic cu Alex Ștefănescu conține un avertisment: când actualitatea e prea indolentă și prea egală cu ea însăși, trecutul revine în scenă ca o tresărire, ca un frison al prezentului. Altminteri, suvenirurile devin niște simple deșeuri. Se întorc în timpul din care veniseră și se închid acolo. Cum le recuperăm? În memoria noastră afectivă, un măștișor confecționat de mama („lucrurile rămase amintire de la mama sunt toate făcute de mâna ei”) este un obiect ce ne poartă încă de grijă, în locul ei, și după ce încetăm a o mai vedea vreodată. „Dacă aș enumera toate lucrurile pe care le am de la ai mei și aș face și istoricul fiecăruia din ele, aș ajunge la un text mult prea amplu; ar putea rezulta chiar o carte de genul «romanului» *Paltonul de vară*, în care Mircea Horia Simionescu menționează obiectele pe care ar fi tentat să le ia pe lumea cealaltă... Totuși, am să amintesc de un măștișor pe care l-am găsit prins pe fața invizibilă a reverului unui sacou. Sacoul mi-a rămas mic de când m-am îngărășat [...], dar l-am păstrat într-un dulap de haine, undeva, într-un loc obscur. Nu demult, făcând o triere a hainelor, înainte de a arunca sacoul nemaiîmbrăcat de atâta vreme, i-am verificat buzunarele și, nu știu din ce cauză, și reverele, și am descoperit un măștișor delicat, făcut cu ani în urmă de mâna mamei. Ce stupide sunt zdrăngănelele care se vând de 1 martie pe străzile Bucureștiului! Și ce fin și de bun-gust este acest măștișor lucrat cu acul, ce șnur gingaș are, cu ce artă de bijutier au fost confecționați cei doi cilindri miniaturali, unul alb și unul roșu, din carton învelit cu fir de mătase! Nu sunt superstițios deloc, absolut deloc, dar *simt* că măștișorul acesta îmi poartă noroc, fie numai și prin faptul că mi-o evocă pe mama, într-un moment de tandrețe al ei. Îl port permanent asupra mea, tot ascuns sub rever, îl mut de la o haină la alta, mi s-a întâmplat chiar într-o zi, când ieșeam din casă, să-mi amintesc că nu-l am la mine și să mă întorc din drum

¹⁰⁰ Monica Pillat și Barbu Cioculescu, *Povestind despre atunci*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 53-55.

ca să-l recuperez și să mi-l prind în locul știut”¹⁰¹. Mărțișorul „de casă” își immortalizează discret creatoarea, micul fetiș înscriindu-se într-o categorie de artefacte pe care francezii o numesc *objets d'affection*. Ele întrețin, peste timp, atingerea unei atingeri, o formă de comunicare bazată pe contiguitate. Este ca și cum am da cuiva mâna și acea persoană ne-ar lăsa în palmă propria-i amprentă, luând-o cu ea pe a noastră.

În scrisul lui Ion Vianu, atmosfera Biedermeier ilustrează etapa copilăriei doar pentru a turna sare pe rană, exacerbând ruptura, plecarea din țară; și, îndeosebi, abandonarea unui ego care își rarefiază drastic trecutul pentru a supraviețui ciocnirii cu viitorul: „Casa noastră era plină de cărți, de mobile, de obiecte. Fiecare dintre ele reprezenta o amintire. I-am lăsat Măriucași câteva lucruri, dar ea n-avea unde să găzduiască prea multe. Fiecare dintre prieteni a acceptat câte ceva (cât de mișcat am fost când, după zeci de ani, în împrejurări diferite, le-am primit înapoi pe unele dintre ele, de pildă, un tablou de Lucian Grigorescu de la Dorana!). [...] Am chemat un anticar pentru restul, dar, până să vină el, un zvon s-a răspândit prin oraș că se desface biblioteca Tudor Vianu. Veneau necunoscuți (îmi amintesc apariția insolită a unui ofițer) care cumpărau una, două sau zece cărți. La urmă a venit și anticarul. Mă așteptam să facă un inventar, dar el a apreciat dintr-o privire ce rămăsese în rafturi și mi-a oferit o sumă pe care am acceptat-o fără să mă tocnesc. Rupsesem filele cu dedicații, dar au mai rămas câteva (către tatăl meu) și știu că acest lucru mi-a fost reproșat”¹⁰². Din felul sumar în care evacuează – ca și cum ar „executa” – casa părintească înainte să părăsească România, bănuim că Ion aplică tatălui un fel de sancțiune substitutivă, autoacuzându-se și cumva scuzându-se în locul lui. De altfel, ruperea primelor pagini din cărțile cu dedicație seamănă puțin cu o execuție simbolică, volumelor cu pricina luându-li-se destinatarul. Stăruie însă o fidelitate subiacentă față de amenajările din la casa lui Tudor Vianu, fiul revenit în patrie resituându-se, explicit, în timpul acelor obiecte împrăștiate, dăruite, anonimizate: exprimarea sa este, din păcate, anacronică, lipsindu-i un referențial comun cu cititorul din postcomunism. Descrierea unei camere ne trimite automat la dicționare, din cauză că „porțelanul de Bohemia” vine parcă de pe altă planetă. De altfel, dacă vrei să iei distanță față de o epocă oarecare, cel mai simplu este să-i sondezi „normalitatea”, „banalul”, „cotidianul”: toate îți vor trânti ușa-n nas, refuzând să-ți spună ceva despre ele.

Cu toate acestea, avem mulți oameni care se definesc prin stabilitatea unor obiecte. Într-un interviu din 2005, când era chestionată în legătură cu patrimoniul familiei sale, Dorli Blaga se comportă la fel, pentru

¹⁰¹ Pia Pillat, *op. cit.*, p. 23-24.

¹⁰² Ion Vianu, *Exercițiul de sinceritate*, Iași, Polirom, 2009, p. 163-164.

că obiectele dau memoriei latitudine și longitudine; îi dau suprafață, pereți și acoperiș. Dorli ține încă lângă ea obiecte ale părinților ca să regreseze în timpul când acestea erau actuale, redându-i astfel copilăria: „Niște obiecte de vestimentație le-am dat tot Muzeului Literaturii [...]: un frac, pe care îl îmbrăca la obligațiile lui diplomatice, și o haină de casă, dintr-o stofă foarte groasă, frumoasă, cum purtau pe atunci domnii, pe-acasă, în loc de halat. E o haină mai scurtă, tocită până la ultima limită, adică *ilustrează greutatea lui materiale din ultimii ani*. Și o rochie de seară a mamei, mi se pare... – Cum sunt păstrate acolo? – Eu le-am dat și cu o ladă, în care stau. – Iar acasă? E imposibil să nu mai aveți ceva. – *Mai sunt obiecte. Eu locuiesc în ele*. Adică, și mobilier, și niște tablouri”¹⁰³. Posteritatea proprietarului apără, parcă „la schimb”, individualitatea obiectelor sale. Vechimea lor ocrotește acum prezentul moștenitorilor, pentru ca memoria acestora să apere, ulterior, trecutul testatorilor.

Dialogurile nu iau cu asalt amintirile celui chestionat, contabilizând mai curând trecutul altora. Este un gest de autoprotecție vizibil în discuțiile Victoriei Dragu Dimitriu cu Nicolina Fianu, unde biografia interviewatei iese foarte puțin în evidență. Aceasta rememorează, cu multe accese de acribie, dar servindu-se de terțe persoane și de obiectele pe care le dețineau încă prin anii '50. Iată cum își amintește Nicolina Fianu de surorile Elena, Niculina și Virginia Mărculescu: „Aveau niște lucruri de excepție. Mobile de patrimoniu, *bibelouri de mărci cunoscute*, lucruri moștenite sau cumpărate de ele aici și prin străinătăți. Cărți vechi, albume de artă, bronzuri, statuete, *toate bine întreținute și păstrate cu drag. Nu cu avariție, ci așa cum se educă pe timpuri copiii: să-și păstreze cu grijă hainele, jucăriile, precum și lucrurile casei*”¹⁰⁴. Infantilizarea obiectelor, înconjurată cu o atenție care le personaliza, era una din reflexele culturii rococo. Prin această sintagmă ne gândim de fapt la un mini-regim al istoricității, la retragerea în universul micilor lucruri care au nevoie de noi: „[...] ele îmi arătau bucuria ce au, știind că nici eu nu duceam lipsă de obiecte frumoase, câte mai rămăseseră după vânzări repetate. [...] La timpul respectiv, dar și acum, *nu mă interesa cât valorează fiecare lucru*, nu mă epata nimic. *Priveam totul din plăcere pură, îmi plăceau mărunțișurile scumpe*, porțelanurile, lucrurile din argint”¹⁰⁵. Citind acest fragment, înțelegem de unde provenea înverșunarea esteților marxist-leniniști; din faptul că „democrațiile-populare” voiau să impună un alt mod de

¹⁰³ Vezi *addenda* la însemnările lăsate de Cornelia Brediceanu-Blaga, *Jurnale*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2008, p. 154-155.

¹⁰⁴ Victoria Dragu Dimitriu, *Doamne și domni la răspântii bucureștene*, Editura Vremea, București, 2008, p. 395.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 397.

administrare a duratei, incompatibil cu *loisirul* „burghezo-moșieresc”. Dar ce anume le făcea să persecute siesta? Descinzând dintr-un rococo vulgarizat, apartamentul burghez era o lume care nu se lăsa luată prin surprindere. Se conserva parcă în virtutea inerției, pentru că se autoexplica foarte ușor: oamenii moșteneau atât obiectele din casă, cât și poveștile ce ieșeau din ele. Și să nu uităm nici maniera ficțional-ludică în care erau achiziționate sau privite: „Seara ne-a bătut soarele în cameră până la apus – după multe zile ploioase, nota Cornelia Blaga-Brediceanu, la 15 iunie 1959. A luminat statueta lui Ladea și tabloul lui Pătrașcu, scoțându-le la iveală toate frumusețile. Pânzele Caravelei lăsau umbre precise pe covorul din Indii. Luciul biroului reflecta soarele pe fața celui care zăcea pe canapeaua de lângă radio, bucurându-se de priveliște”¹⁰⁶. Din acest citat, importantă este pentru noi acea caravelă-bibelou, despre care obținem lămuriri de la editoarea acestui jurnal, Dorli Blaga, fiica diaristei. Istoria acelui obiect începea, întrucâtva, la sfârșitul anilor '30 și așteaptă o continuare și acum: „Caravela” are o poveste, detaliază Dorli Blaga într-o notă de subsol. În Portugalia se găseau asemenea caravele. Mama și-a dorit enorm de mult să-și cumpere una, dar noi am plecat precipitat și a rămas cu dorința. În 1955 când a apărut *Faust* și Tata a venit în București să-și încaseze banii a văzut la un anticariat o caravelă exact cum și-o dorea Mama. A cumpărat-o imediat și a fost cel mai frumos dar ce i-l putea face. Fiul meu, Tudorel, până la vârsta de zece ani, mergea vara la Mama. Îi plăcea și lui să se joace cu caravela. La un moment dat, a trebuit să aducem cea mai importantă parte a lucrurilor de la Cluj, la noi în București. Când s-a însurat, m-a rugat să i-o dau. Pe vremea aceea erau de altfel interzise «casele memoriale». Acum stă pe mobilele bunicii mele, care sunt ale lui. Cum nici acum Blaga [...] nu are „casă memorială”, sper măcar ca «urmașii urmașilor noștri» să se îngrijească ca «Caravela» să se afle în locul ce i s-ar cuveni. Tata i-a dedicat caravelei și o poezie¹⁰⁷. O amintire ia alură de poveste cu atât mai repede cu cât o coborâm mai mult în timp. Ținută prea aproape de noi, riscă să rămână o eternă anecdotă. Sau, mai rău, lipsind-o de notorietatea care să o facă exemplară, o condamnăm la o uitare lentă și tot mai sigură, pe măsură ce companiile obiectelor pomenite trec, rând pe rând, la „masa umbrelor”.

Biografii de refugiu

După ce stăpânii se sting, obiectele îi înlocuiesc atât cât pot. Sunt mascotele propriei lor posterități; pe care nu o prelungesc dacă ele, lucrurile,

¹⁰⁶ Cornelia Blaga-Brediceanu, *op. cit.*, p. 126.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 126. Este o notă de subsol adăugată de Dorli Blaga la jurnalul mamei sale.

nu intră în posesia altora. O dată preluate, obiectele mai norocoase intră într-o istorisire nouă; își schimbă proprietarul ca să păstreze mai bine atributele stăpânului pierdut. Este mai mult decât nimic. Căci des-figurarea lucrurilor stârnește o criză de sens care stâlcește rău coerența calmă a universurilor interioare. Este momentul să ne ilustrăm aceste două posibilități cu două citate din memoriile Sandei Budiș, fiica pictoriței Florica Budiș (1898-1975) și a generalului Alexandru Budiș (1896-1971). În primul fragment ales de noi, ea invocă bombardamentul american din 4 aprilie 1944, care destructurea confortul identitar al familiei sale: una distrusă în efigie, prin obiectele de valoare care piereau sub dărâmături. Să dăm cuvântul acestor amintiri, în care lucrurile din casă apar ca însușiri ale oamenilor din ea, „extrem de muncitori”:

„Acasă am avut o bibliotecă nemaipomenită, a părinților mei, cu peste 3.000 de volume. Îl am în minte pe tata, care tăia foile cărților pe care le cumpăra, așa erau legate cărțile pe atunci, și parcă le mângâia. [...] Tata purta pe degetul mic de la mâna stângă o șevalieră de aur cu o bosă în partea ce se îngroșa pentru a primi un onyx cu reflexe verzui. Era primită de la fratele bunicii mele Clio, o bijuterie de familie a contesei italiene Anna de Lusi, mama lor. Era așa de roasă, că tata nu o mai purta în ultima vreme. Unde-o fi? [...] Bijuteriile rămase în apartamentul din Știrbey Vodă s-au dus împreună cu toată casa în bombardamentul american, când a căzut blocul ca o prăjitură din blaturi de *feuilletage*. [...] Nu s-a recuperat nimic, totul a fost distrus. Nu doar construcția, ci și mobile, covoare, tablouri, haine, veselă, fotografii, cărți, acte, scrisori, tot ce se adunase într-o viață. [...] Monedele rotunde din metal arămiu erau ovalizate și subțiate, dar rămăseseră perfect plate, de parcă erau întinse cu făcălețul. Le-am păstrat, dar, odată cu plecarea mea și moartea mamei, s-au pierdut. [...] Nu mai știu de la cine le-am primit, dar erau martorii perfecți ai ororii. [...] Peste ani, arhitectul Mircea Horn, coleg și bun prieten al meu, mi-a dat o carte găurită de un ban ce a străpuns-o la presiunea exploziei. Evreii, pentru că nu erau trimiși pe front, făceau muncă în folosul comunității, cum era curățatul grămezilor de dărâmături în urma bombardamentelor sau curățatul zăpezii. La dărâmături erau supravegheați de soldați, iar însușirea unui obiect era dur reprimată. Mircea a riscat mult strecurând cartea în buzunar, dar insolitul l-a fascinat. Când, mulți ani după aceea, ne-am împrietenit și le-am povestit de casa bombardată, a venit a doua zi cu această mărturie – coincidența făcea că fusese printre cei ce curățaseră dărâmăturile casei noastre. [...] Majoritatea cărților din biblioteca tatei erau legate în piele. Parcă îl văd pe legător, care le lua de la tata și aducea legate. Pe cotor erau, sus, autorul și titlul, iar puțin deasupra liniei aurii ce urmărea conturul, în partea inferioară, se aflau inițialele tatei, A.B. Bietul Costică, legătorul, era palid de parcă era făcut din cleiul pe care-l întrebuința. Îmi pare rău de această carte, cine știe

pe unde s-a rătăcit...”¹⁰⁸. Când se întâmplă să pierdem un obiect ne înstrăinăm și de locul în care conviețuisem cu el. Cu trei ani mai tânără decât Sanda Budiș, Dorli Blaga (n. 1930) dă un plus de adevăr celor scrise de congenera sa. Iar prilejul este cât se poate de inocent, fiica marelui filosof enumerându-și primele lecturi: „Apoi a venit *Bambi* (cartea unui scriitor austriac despre viața unui pui de căprioară), în traducere română, pe care am citit-o singură și cu mare pasiune, la Lisabona, în clasa I primară (1938). Și am avut și un *Bambi* adevărat, din pluș, pe care mi l-a găsit Mama la Lisabona. Mi l-a adus acasă sub braț. S-a pierdut însă în timpul refugiului din 1940, ca și o parte dintre ursuleții mei. Au rămas în Transilvania de Nord. Au trecut fronturile peste ei. Pe unii i-am regăsit totuși după război. Îi mai am și acum”¹⁰⁹. De regulă, dăm atenție asupra felului în care cuvintele își fac loc în lucruri și le schimbă semantica, aplicabilitatea originară. La Dorli Blaga vedem un demers exact invers, textul unei povești reclamând o exemplificare obiectuală, o jucărie-statuie a personajului literar îndrăgit. Și pentru ca totul să fie și mai complicat, amintirile sale readuc frumosul căprior la sorginea lui epică; fac din el povestea unei povești, în care obiectul real (jucăria) își reia ființa lui textuală (personajul *Bambi*). La vârsta aducerilor aminte, Dorli nu pomenește de *Bambi* de dragul copilăriei sale fericite, ci pentru a narativiza o ruptură: despărțirea de locuința unde universul Disney era la el acasă. O biată jucărie din pluș nu este un mare lucru. El se înscrie însă în categoria obiectelor care ne intră și ne ies din viață cu o oarecare afectare. Fără voia lor, sunt obiecte-eveniment, loialitatea sau infidelitatea lor feliindu-ne biografia; o împart frust în două, între un foarte lung *înainte de* și un foarte scurt *după aceea*.

Veneau însă și vremurile când lucrurile lângă care crescusem nu mai mureau din pricina bombelor sau a arbitrajelor teritoriale, rostul lor vechi fiind anihilat în răvășeala unei percheziții. Dislocarea pe care o aducea genul acesta de inventarieri dinamita anatomia internă a interioarelor, stricând echilibrul cotidian pe care ni-l dau obiectele știute într-un loc anume; căci desituarea lor ucide precisa geografie a lucrurilor familiare: „...cei trei deschideau dulapuri împrăștiindu-le conținutul în mijlocul casei, răsturnau sertare, răvășeau așternuturi, pe când Tata, așezat la propriul lui birou ca într-o sală de așteptare, îi urmărea cu privirea fără expresie, cu o slabă urmă de curiozitate. Eu mă cuibărisem cât puteam mai aproape de Tata, așezându-mă pe mânerul scaunului său, în timp ce urmăream fascinată nenumăratele obiecte care ieșeau din lăzi, dulapuri, scrinuri, cutii și, zburând prin aer, se

¹⁰⁸ Sanda Budiș, *Fata tatei și mama fetei. Istoria unei vieți între România și Elveția*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 143, 149, 150.

¹⁰⁹ Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, ediția II, București, Editura Humanitas, 2012, p. 80-81.

strângeau într-un fel de deal în mijlocul fiecărei odăi. Cu timpul – pentru că totul a durat mai multe ore – m-am obișnuit cu situația, cei trei străini, care munceau de zor cercetând fiecare obiect, începură să-mi devină familiari, mai puțin înfricoșători, și am avut curajul să mă desprind de Tata ca să-i pot urmări plină de curiozitate [...]. – Dar, șefu, a intervenit cel mai tânăr dintre ei, un tânăr subțirel și negricios, lingușitor și obraznic, în același timp și egală măsură. N-am controlat sertarele toaletei. Toaleta era o oglindă înaltă și ovală, montată într-un lemn gălbui cu modele sculptate, sub care se găseau două sertare mari a căror suprafață superioară închipuia un fel de măsuță; *pe aceasta se aflau o dantelă și o sticlă în formă de pasăre, având atașată o pompă pentru pulverizarea unui parfum care se terminase mult.* Într-unul din cele două sertare erau obiectele de toaletă ale Mamei (rujuri, pudre, perii de păr), iar în celălalt, jucăriile mele (păpuși de cârpe, cu părul făcut dintr-un petic de blăniță de miel negru, cu fața de pânză albă, cu ochii, nasul și gura desenate cu fardurile Mamei; un ursuleț cu cravată cu care dormeam seara în brațe când eram mică; niște bile colorate de sticlă pe care le promisem la grădiniță de la «ajutorul american», o siluetă de carton decupată de Mama, pe care eu o îmbrăcam confecționându-i rochițe de hârtie; mobilă de păpuși făcută din cutii goale de chibrituri lipite între ele). [...] Șeful a zâmbit ca de o glumă bună, iar tânărul negricios s-a aplecat și a tras sertarul meu cu jucării. Deasupra era un revolver. Un obiect necunoscut (eram prea mică pentru a fi văzut filme) care nu știam ce căuta în sertarul meu. [...] Am ridicat ochii spre Tata să întreb, dar Tata nu mai semăna cu el însuși”¹¹⁰. În acest fragment din cartea Anei Blandiana, tatăl nu este altcineva decât preotul ortodox Gheorghe Coman, deținut politic. Iar jucăriile enumerate nu metaforizează o vârstă fără griji, ci inocentează acel sertar, forțat să conțină o vinovăție. Ce am mai putea spune? Imaginarul domiciliar nu aglomerează, ci coagulează lucrurile. Ele nu coexistă, ci se completează. Ne place chiar să credem că au nevoie unele de altele. Iar necazurile apar abia atunci când, în acest *puzzle* afectiv, intervine un obiect intrus. Demn de remarcat este deci revolverul de sub dantelă, ascuns, poate și astăzi, în memoria oglinzii de deasupra; căci în luciul ei, obiectul mincinos le suprima pe celelalte; pistolul nou venit compromițând fidela parfumeră ajunsă bibelou, lucrurile casei resimțeau acut semnificațiile furate. Înghesuite în mormane, obiectele decad și par deșuri. Întregul aranjament interior surpându-se simbolic, lucrurile sunt și ele alungate; și se retrag discret din viețile stăpânilor de până atunci; și intră, fără voia lor, într-un șomaj al semnificării.

În memorialistica noastră „burgheză”, orice copilărie care vrea să dea bine subscrie unui clișeu: nu poate rata faza scotocitului prin poduri.

¹¹⁰ Ana Blandiana, *op. cit.*, p. 13-15.

Este, poate, un poncif, în virtutea căruia obiectele înghit interioarele, înghesuindu-și stăpânii. De unde și un gest cumva reflex: urcându-le la mansardă, oamenii își alungau din amintire adevărurile mai puțin prietenoase. Podurile caselor fac așadar o lungă carieră în memorialistică, mulți lipindu-le obligatoriu de imaginea copilăriei¹¹¹. După 23 august 1944, acest procedeu narativ primea și inflexiuni proletcultiste, în sensul că draperiile prăfoase făceau casă bună cu ferestrele veșnic închise, cu mucegaiurile și îmbăcseala acareturilor. Deja trecuserăm în faza când agoniselile bunicești din vitrine transpuneau, în plan estetic, critica marxist-leninistă a acumulărilor decadente, meschine, mic-burgheze. Numai că estetica oficială din anii '50 nu reușea să dreseze realitatea, pierderea unor imobile ce adăpostiseră mai multe generații apăsând și acum amintirile expropriatilor peste noapte. În momentul unor dislocări din spațiul rutinier al locuirii, copiii caută în comportamentul celor vârstnici niște semne care să mimeze continuitatea vieții de până atunci și, implicit, subzistența unor firave percepții de sine. Cităm, în acest sens, un fragment din interviul realizat de Romulus Rusan cu Alexandra Chiliman-Juvara și cu Ioana Crețoiu-Casassovici. Ambele reconstruie, în termeni domiciliari, contextul arestării tatălui (Mircea Casassovici) și al pierderii locuinței:

„I.C.C.: Aș vrea să spun cum ne-am mutat noi în casa din strada Caragiale, în care eu am trăit până când am plecat și m-am măritat. S-au mutat mai întâi bunicul și bunica. L-au luat cu ei pe fratele bunicii cu familia lui, familia Rizescu (care erau mama, tata și doi copii). Bunica a avut grijă de o nepoată ce rămăsese orfană, Anca, și au luat-o împreună cu persoana care avea grijă de ea, Frau Breber. Erau foarte mulți. Când s-au

¹¹¹ În ceea ce privește mitul infantil al podului, o notă aparte am văzut la Corin Braga: „Ar trebui să povestesc cum, urcat în podul pe care nu-l mai vizitasem din copilărie, am dat peste ruinele jucăriilor mele mentale, împrăștiate care încotro, de mult uitate, zâmbind trist, așteptând ca eu să le mai iau o dată în brațe. Zidul de cărămizi al patului s-a decojit, iar pe alocuri zac sparte țigle din acoperiș, pe jumătate acoperite de praf, în al cărui strat gros pantofii lasă urme clar desenate, un desen trist și neputincios, ce nu mai poate reînvia păpușile dezarticulate, arse de lumina prea tare ce vine ca dintr-un cuptor prin găurile tavanului, spart acum, deschis către lume, care însă altădată mă ocrotea în sânul lui de beznă cladă, poate bolnăvicioasă, de copil autist, ce a ieșit în lume și nu mai găsește calea înapoi...”. Podul nu îl inițiază ci îl ascunde, „bandajându-i” teama de ceea ce îl așteaptă dincolo de pragul casei. Este mai mult un pod imaginat decât unul plin de cufere, mobile și reviste vechi; și prea marsupial ca să se deschidă, cât de cât, viitorului din care diaristul își amintește de el. Copilul Corin rămâne pentru totdeauna acolo, pentru că tuturor ni se pare, măcar o dată, că a lipsi din ochii semenilor este cea mai bună formă de a ne apăra de ei. Vezi Corin Braga, *Acedia. Jurnal de vise (1998-2007)*, Iași, Polirom, 2014, p. 19. Este o însemnare din 4 decembrie 1998.

mutat acolo, părinții mei au spus: «Stăm aici șase luni, până vin americanii». Au stat însă acolo mai mult de 50 de ani...

Până atunci locuiserăm într-o casă foarte frumoasă de pe strada Varșovia, de unde am fost dați afară. Avea sufragerie și salon, în care era un pian, avea o scară interioară pe care era pus un covor. Au zis că suntem prea puțini în această casă și au mai băgat alți oameni. S-au făcut ziduri false care să mascheze coridoarele care duceau la bucătărie. Apoi au început să dispară lucruri din casă... Primul lucru care a fost vândut a fost pianul, după aia au început să dispară covoarele, lămpile, diferite obiecte, casa se golea. Îmi amintesc, deși eram mică-mică de tot, cât de frumos era covorul de pe scară, care era prins cu baghete din alamă și care a dispărut. Noi aveam în bucătărie patru aragazuri, pentru că era mama mare Eliza, era mama, era mătușa, doamna Rizescu și o mai băgaseră și pe doamna Pop, deci erau patru aragaze și la mijloc o masă pe care se gătea.

Dar doamna Pop cine era?

I.C.C: Doamna Pop era o persoană foarte cumsecade; niște oameni foarte civilizați, care fuseseră și ei scoși din casa lor și ajunseseră aici. Mai întâi au băgat-o pe doamna Ivănescu, care era profesoară de marxism-leninism și care s-a mutat în sufragerie. Și atunci s-a tras un perete din lemn, s-a închis ușa dublă care era frumoasă și s-a pus un covor în față. După aia a dispărut covorul, s-a pus un creton, și tot așa... La noi era un singur frigider, pe care ni l-au luat atunci când au venit; au zis că nu merităm să avem un frigider, că era un obiect de lux.

Cine l-a luat, Miliția?

I.C.C: Miliția, da. Au luat aparatul de radio, frigiderul, după aceea au venit și au luat bijuteriile, un inel pe care mama îl iubea foarte mult. Au luat absolut tot.

A.C.J: Când au dat afară familia Sărățeanu, nu i-au lăsat să ia nimic din casă, nici măcar pe fata lor n-au lăsat-o să-și ia păpușa¹¹².

Aruncați în stradă și strămutați aiurea, bătrânii ocrotesc cum pot o mică identitate familială; și supraviețuiesc undeva la mijloc, între rudele pe care le iau cu ei și obiectele ce le sunt luate. Multe volume de memorii sau de interviuri dovedesc că nepoții își amintesc esențialul: bunicii știuseră să îmblânzească marile rupturi, făcând față evacuării sau, mai grav, arestării

¹¹² Traian Călin Uba, Ilie Rad (editori), *Copilăria, ca luptă de clasă*, București, Fundația Academia Civică, 2013, p. 190-191. Ultim adăpost al copilăriei, păpușa este „ucisă” și în memoriile altora, fiind sechestrată tot cu patul puștii. „Păpușile mele au rămas în cutiile lor, prinse cu panglică de gât și de glezne, și așa le-au luat rușii când au devalizat casa de la vie, după 23 august 1944. Nu m-am necăjit, mi-am zis că măcar să se bucure fetițele lor, dacă eu nu le-am dat atenție”. Vezi Sanda Budiș, *op. cit.*, p. 59.

fiului sau fiicei, părinți și ei; datorită unei „granmama”, încarcerarea tatălui sau a mamei nu este desemnată, nici măcar retrospectiv, ca un sfârșit al copilăriei. Atâta timp cât bunicii mai salvau măcar o mobilă veche, cei mici credeau că totul e sub control și că ei sunt, mai departe, copiii cuiva. Iar menționarea unor obiecte prozaice, cele patru aragazuri, certifică prezumțiile noastre, reamintirea lor fiind mai importantă decât inevitabila referire la pian: de obicei, un clișeu narativ, cu un străvechi parfum bovaric.

Multe din faptele curente ale vieții noastre nu ne aparțin efectiv, ne vin din amintirile pe care alții le-au înfipt, zi de zi, în memoria noastră. La fel se întâmplă și cu obiectele. Jefuită de bijuteriile mamei sale, Florica Budiș, pe care bătrâna le purtase în mod curent, fiica ei Sanda își repovestește momentul pentru a-l pricepe mai bine: „Ce pot să spun este că m-am simțit violată și văduvită de bunurile care-mi erau cele mai dragi. [...] *Aici poate că trebuie să explic de ce țineam bijuteriile în casă. Simplu: pentru că așa văzusem acasă la noi. Mama purta bijuterii și pe vremea comuniștilor. Nu pe toate, doar pe acelea de care nu se despărțea nici când picta pe schele în bisericile de la țară: inelul ce însoțea verigheta, cu un safir cabochon, înconjurat de opt briliante mari, bleu-blanc, purtat zilnic. Se subțiasse în partea dinspre palmă, din cauza verighetei, de care se frecase timp de peste 50 de ani [...]. Nelipsit era ceasul de mână Movado, un mic pătrat de aur cu două găici prin care trecea cureaua de piele beige, rotundă, care se încheia dublu într-o agrafă mică de aur. Era un sistem vechi, cu o limbă ce trecea prin gaura pătrată și se rabata, închizându-se. Nu uit broșa în forma cornului abundenței, din trei culori de aur, alb, galben și roșcat, cu floricele făcute din safire, rubine și briliante, cu care își încheia câteodată chiar halatul de pictură. Mi-aduc aminte că odată, pe schelă, când lucra cu fața în sus la un Pantocrator, i s-a scurs culoare pe broșă și a avut noroc că la frescă sunt culori de apă, care s-au curățat ușor. [...] *Nu voiam să pun bijuteriile în seif la bancă, pentru că le purtam. Nu voiam să par o amărâtă de refugiată dintr-o țară din Est...*”¹¹³. Narativizarea nu se mărginește doar să semnaleze, străduindu-se și personifice, dintre lucrurile avute cândva persistând în timp numai acelea povestite. Nu contează din ce anume sunt fabricate obiectele, mult mai importantă fiind atitudinea noastră față de ele. Iar aceasta nu ne aparține, fiindu-ne transmisă de generația anterioară. Cu alte cuvinte, un lucru își menține identitatea datorită transferului de practici care îl menține în actualitatea vieților noastre.*

Din ambianța rococo s-a desprins și un mod de autoevocare asortat, cu preferințe clare pentru universul detemporalizat al copilăriei. Memorialiștii redau în amănunt epoca jocului de șotron, rememorările detaliate din mediul familial contrastând cu tăcerile dedicate vieții sociale de

¹¹³ Sanda Budiș, *op. cit.*, p. 145-146.

după 1945. Cu toate că este segmentul autobiografic cel mai îndepărtat, copilăria asigură o credibilitate *sui generis* rememorărilor extrase din ea. Paradoxal, amintirile de această factură au mai mult credit decât acelea inspirate din trecuturi recente, pentru că vârsta nevinovăției se repercutează, *à rebours*, asupra adulților ce o reînvie. Din perspectiva noastră, relevant este faptul că evocarea unei copilării consumate în anii '50 se întemeiază pe memoria unor case ori lucruri. Astfel, Irina Nicolau corelează învățarea limbii franceze cu o locuință burgheză, inadecvată realităților „democrat-populare”: „[...] era casa profesoarei mele de franceză [...]. Acolo fiecare obiect avea o poveste, pe care doamna Dragalina ne-o spunea ba pe românește, ba pe franțuzește și, în felul acesta, eu am prins un mare respect pentru poveștile legate de obiecte, ulterior descoperind că în orice casă sunt obiecte și că toate obiectele au povești. Toată problema este dacă le acorzi sau nu atenție. În casa cea mai umilă, un obiect a ajuns acolo într-un fel și deci istoria poate fi povestită. Această casă, acum, dacă încerc să o reconstitui, nu o pot vizualiza și nu mă pot gândi la ea decât sub forma începutului relației mele cu ea, cum am pătruns, copil mic, împreună cu alți copii mici, într-o casă atât de diferită față de casele noastre”¹¹⁴. Ne strecurăm, așadar, într-un paradis de buzunar, doldora de înțelesuri provizorii: porțelanuri, statuete, mobile. Sunt obiecte de companie, cu care vizualizăm de obicei trecutul. Nu le putem considera niște unelte, ci martore, prietene, moștenitoare. De aceea, pierderea lor, după 1948, creează identități restante, „consolate” acum, în postcomunism, doar de „muzeificările” textuale. Și dacă nu pare prea scandalos să apropiem regimurile temporalității de poetica mărunțișului, vom descoperi că atmosfera rococo – resimțită și de Gabriel Liiceanu în casa bunicilor – gravitează în jurul adverbului *deocamdată*. Cu opulența lor ghidușă, bătrânele ornamente apără, atât cât mai pot, secundele noastre retractile, evazive, poate autiste. Meissen-urile formează, deci, un stil de „camuflaj”, foarte util neîntâlnirii cu noi înșine. Căci decorurile lor arborescente depind de răbdarea ochiului, cerându-ne și un armistițiu cu propria persoană. Repovestite prea mult și văzute prea puțin în secolul XXI, bibelourile sunt totuși suficient de ludice ca să ne pierdem printre ele, „amânând” pe mâine dezamăgirile de astăzi. Mulțumită lor, *a ornamenta* înseamnă și *a ambigua*, oricine preferând o incertitudine dulceagă unui adevăr oțetit.

Memorialiștii proveniți din rândul vechilor elite au foarte puține de spus despre parcursul lor biografic, despre întâia lor tinerețe sau despre timpul lor din urmă. Menționarea câtorva lecturi și poate a unor profesori ține locul rememorărilor despre adolescența ucisă, fatalmente, de primii ani

¹¹⁴ Victoria Dragu Dimitriu, *Povești ale Doamnelor din București*, ediția a III-a, București, Editura Vreamea, 2008, p. 424-426.

ai stalinismului. Vârstele noastre ideale nesuportând intruziunile istoriei recente, încredințăm *imaginii* ceea ce nu putem să dăm *textului*: fotografiile alese pentru a ilustra biografiile sondate de Victoria Dragu Dimitriu provin, în majoritate, din tinerețea vitregă a celor intervievați¹¹⁵. Nu întâmplător, memorialiștii anilor '70-'80 reveneau neîncetat la amintirile din copilărie și la casele bunicilor, pentru a evoca pe ocolite o civilizație pierdută, „burghezo-moșierească”. Un exemplu ar fi Șerban Cioculescu. În rememorările sale, apărute în timpul comunismului, el acordă un capitol aparte fotografiilor bunicii. Despre una din ele, făcută la sfârșitul secolului XIX, criticul spune: „[...] nu-i găsesc alt preț decât acela al unei stabilități cronologice”¹¹⁶. Întorși la primii ani ai vieții noastre, descoperim un „altădată” de care nu mai aparținem. *Copilăria* este asimilată foarte mult ideii de *trecut*, dar nu pricina distanței cronologice care îl separă pe memorialist de începuturile vieții sale. Explicația este alta: ne despărțim de copilărie din cauză că relațiile interumane care o contextualizează se destramă la un moment dat (război, decese, plecări la studii, schimbări de regim etc.), fiecare individ urmând o altă direcție. Cella Delavrancea își înțelegea trecerea spre maturitate prin intermediul despărțirii de oamenii care marcaseșă etapa infantilă a biografiei sale: „Nu i-am mai revăzut niciodată [...]. Se împlinise. Trecuserăm cu toții în trecut”¹¹⁷. La fel ca și în cazul amintirilor lăsate de Șerban Cioculescu, volumul *Cellei Delavrancea* este tipic pentru grija de a nu vorbi nimic despre actualitate, despre regimul comunist atunci în exercițiu. Apărut în 1987, se concentrează, în general, pe începutul de secol XX.

Copilăria este totdeauna situată într-un context cultural diferit de acela al maturității. Căutăm tot felul de continuități, dar nu cu acea perioadă, pe care o dorim totdeauna altfel, neapărat frumoasă. Retrospectiv, ea nu are o cronologie specială, fiind o copilărie ipotetică, o inocență de rezervă. Și nu reprezintă un timp foarte personal, amintirile de atunci fiind populate mai mult de oamenii care o făceau posibilă. Nu suntem copii pe cont propriu, senzația că viața ar fi un cadou de Crăciun fiindu-ne permisă de cei din jur. Iar intelectualii care își publicau memoriile înainte de 1989 (C. C. Giurescu, C. Delavrancea, Ș. Cioculescu) insistau pe copilărie din cauză că disecarea acesteia era un subterfugiu relativ eficace: indirect, puteau vorbi de bine

¹¹⁵ Despre corelația dintre autobiografie și fotografiile din copilărie, vezi Gen Doy, *Picturing the Self. Changing Views of the Subject in Visual Culture*, New York, I.B. Tauris & Co Ltd, London, 2005, p. 142-143.

¹¹⁶ Șerban Cioculescu, *Amintiri*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 49.

¹¹⁷ Vezi Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 47.

România interbelică. După 1989, acest artificiu discursiv revine, motivațiile sale fiind însă diferite.

Dar să nu cădem în capcana melancolizărilor estetizante, pentru că istoria nu s-a oprit la ceea ce Julien Green numește „plăcerea de a te povesti ție însuți”. Se întâmplă să ne reîntâlnim copilăria atunci când simțim că ne apropiem de celălalt capăt al vieții¹¹⁸. Și selecționăm, din masa amorfă a trecutului infantil, un instantaneu fulgurant sau un lucru oarecare; apoi le izolăm într-un chenar narativ sau într-un dreptunghi de tablou. Prin prisma lor ne recapitulăm întreaga viață, astfel încât un obiect comun să devină „baston de urcat în cer”¹¹⁹. De exemplu, Octavian Paler își refuză cu bună

¹¹⁸ La 11 februarie 1971, Green nota câteva rânduri în care copilăria-i idealizată intens trebuia să contrasteze cu teama de sfârșit a septuagenarului; și remarcăm că sentimentul finalului este metaforizat prin intermediul unor obiecte-martor ale acelei epoci; ele nu mai existau efectiv, existând pericolul să se retragă, cu vârsta, și din amintiri: „Deunăzi, pe strada Passy, la numărul 93 [...]. Urcăm la etajul doi. Toată copilăria îmi reapare brusc în fața ochilor în sufrageria lungă și tavanul scund. Revăd în amintire masa cea mare la care ne așezam toți opt, scaunele de catifea roșie, pe tata în picioare, cu spatele spre ușă, tăind friptura, pe mama în dreapta lui, Eleonore în stânga și copiii mai pretutindeni. Toți fericiți, toți cumiți și veseli. Apoi salonul cu ușile arcuite – nicăieri n-am văzut asemenea uși – și căminul de marmură albă în fața căruia se așază mama și ne vorbește despre sud, seara, în preajma focului, iar în fundul vetrei, pajura care pare să bată din aripi în dosul flăcărilor, și parchetul care strălucește, *Doamne, toate acestea nu mai sunt... Acum șazeci de ani. Să fie oare cu puțință ca viața mea să ia sfârșit?*” (Julien Green, *Plăcerea de a te povesti ție însuți. Pagini de jurnal*, traducere de Modest Morariu, ediția a doua, București, Editura Humanitas, 2007, p. 337).

¹¹⁹ Cel mai bun instrument de control textual ni s-a părut jurnalul lui Julien Green, multe din pasajele acestei cărți fiind pur și simplu teoretizări ale raportului dintre copilărie și obiectele ce o recompun tardiv. Și exemplar ar fi fragmentul despre casa bunicului din America; o locuință din care Green face sediul unei copilării ficționale: scriitorul se născuse în Franța, la 1900, ajungând în țara de origine a părinților săi abia peste 19 ani! Iată ce pune pe hârtie la 12 decembrie 1933, invocând acea casă pe care o frecventase ca student, doar trei ani, între 1919 și 1922: „Călătoria mea seamănă cu o explorare a trecutului și asta îi dă o notă de melancolie. Mi-am amintit de vacanțele petrecute la câteva ore de aici, în casa bunicului. [...] ce plăcut era să citești romane pe-o veche canapea desfundată, într-o bibliotecă ce mirosea a cărți vechi! [...] Fusese construită din lemn și-a ars într-o noapte, în luna iunie 1922. De atunci am reconstruit-o de multe ori în gând, așezând la locul lor toate obiectele dispărute: în sufragerie, copia *Degustătorului de vinuri*, după Reynolds; pe palierul de la etajul întâi, uriașul cufăr din lemn de camforar, în care se țineau așternuturile; în salon, jocul de table și mâna de os folosită la scărpinatul câinelui pe spinare, iar în vestibul, sub bufnița împăiată, bastonul din rădăcină de stejar, *shillelagh*-ul pe care bunicul și-l adusese din Irlanda. Bastonul acesta era cu neputință de descris. Aș putea da o idee spunând că seamăna cu un uriaș

știință oftatul paseist. Nu e deloc prietenul copilului din el. De altminteri, copilăria lui se întinde, undeva, între prima și ultima poză a tatălui. Între ele, nu sunt prea multe amintiri de legătură. Retrăirile, deși înrudite, nu își dau mâna. Iat-o pe cea dintâi, luată din punctul de vedere al celui evocat, nu al evocatorului scepticoid:

„Cum mă întorc spre tabloul unde tata e tânăr artilerist, îmi reînvie în minte, melancolică, admirația cu care-l priveam în copilărie. Era așezat între ferestrele dinspre uliță, deasupra unei icoane. De câte ori mă uitam la el, eram convins că tatăl meu a fost un războinic viteaz, de temut. Calul său negru, ca pana corbului, zburând prin aer, într-un elan irezistibil, cum va fi făcut-o faimosul Ducipal al lui Alexandru Macedon, tunica vișinie a călărețului, fluturând în vânt, cascheta argintie și, mai ales, sabia ridicată, care-mi sugera că inamicul tremura ca varga, îmi umpleau sufletul de mândrie. Nimeni nu m-a lămurit că tabloul reprezenta un desen standard în care era lăsat un mic gol unde se lipea fotografia cu chipul celui care primea tabloul ca «suvenir» din armata imperială. Și e bine că s-a întâmplat așa. Am crescut cu această imagine eroică și n-am făcut nici o legătură între ea și ce mi-a povestit tata despre momentele dificile de pe front. Eram încredințat că bravul «kanonir Alecsandru Paleriu», cum își scrisese tata numele, cu cerneală neagră, lângă indicativul unității, pusese pe fugă mulți dușmani prin asalturile sale impetuoase. Îl priveam cum strângea cu mâna stângă dârlogii, cum își îndemna calul cu pintenii și parcă auzeam zgomot de trupe care se retrăgeau, intimidat de acei artileriști cu pantaloni albaștri și cizme lucitoare, trimiși în luptă de bătrânul cu favoriți albi, din medalionul de deasupra, căruia tata îi zicea Franz Iozef. Habar n-aveam că totul se întâmplase într-o istorie diferită de cea în care ne găseam pe la 1930, când studiam eu tabloul, copleșit de încântare, și că tata fusese târât cu forța în război, în armata unui imperiu care dispăruse. Important era ce simțeam eu. În genere, când se discută despre copilărie se vorbește, aproape totdeauna, despre puritate. Eu n-am curajul să spun că am fost un copil pur. Am impresia că admirația pentru faptele importante de arme pe care fantezia mea le atribuia tânărului artilerist, omul pe care l-am iubit cel mai mult, a fost una dintre puținele convingeri senine, neclintite, din acea vreme, în rest, defectele mi-au tulburat sufletul de timpuriu cu gânduri pe care nu îndrăzneam să le mărturisesc părinților mei. Mă feresc de aceea să vorbesc

tirbușon pe care niște mâni puternice l-ar fi răsucit la un capăt, iar la celălalt l-ar fi întins. Cred că era bastonul cerut de bunicul când, pe moarte fiind, s-a sculat și-a declarat că se duce să se plimbe, că se duce în ceruri” (*Ibidem*, p. 59-60). O notă de subsol a traducătorului Modest Morariu adaugă niște indicii suplimentare: *shillelagh* ar însemna în irlandeză bătă, ciomag, tăiat special din lemn de stejar sau porumbar.

despre inocența copilăriei. Cred că n-am fost niciodată inocent. Dacă nu există decât paradise pierdute, al meu a fost unul cu mici probleme”¹²⁰.

Din ultimele trei propoziții ale citatului, iconoclaste în raport cu obișnuita mitizare a copilăriilor angelice, se desprinde și epilogul optic redat în cele ce urmează:

„Vers al pieilor roșii: «Moartea mi-a tatuat inima». Dacă aş crede în zeii lor, i-aş ruga să mă ajute. Din păcate, nu prea mai am nici un punct de sprijin ferm. Poate, în amintiri. Și nici acolo. Pe peretele dinspre bucătărie, am atârnat un tablou pictat de un amator, care reproduce casa din Lisa. Nu e cea în care m-am născut și pe care am visat-o într-una din nopți. E o clădire nouă, ridicată în 1954, în anul morții tatei. De aceea nu mă leagă prea multe de ea. Gândurile mele alunecă spre o casă modestă, construită din bârne, care nu mai există. Ultima fotografie a tatei mi-l arată lângă ea. E cu căciula pe cap, dar fără suman. Va fi fost prin aprilie? Tata ține un ciocan în mâna dreaptă și e neras. Probabil, repara ceva când l-am întrerupt și l-am fotografiat”¹²¹. Prin urmare, *În Deșertul pentru totdeauna*, memoria acelei perioade este preponderent vizuală și fatalmente sinoptică. Celor două imagini li se cere să ne spună totul. La data celei mai vechi, tatăl nu știa că va avea un fiu. La momentul celei mai noi, fiul nu știa că, în curând, n-o să mai aibă tată. Acreala autorului vine, deci, din divorțul prematur al celor două destine, din conviețuirea lor suspendată. Paler repovestește ambientul obiectual al copilăriei sale pentru a o desconstrui mai ușor, așezând-o sub specia simulacrului, a fericirilor ratate. Îi înlocuiește, așadar, urmele autentice cu surrogate vizuale, imaginile ce-i amintesc de ea nefiind niște amprente ale trecutului; sunt copii ale unor copii, niște erzațuri de adevăr. Textualizarea le anulează însă bidimensionalitatea, dându-le volum și relief, reificându-le. Este vorba, mai întâi, de o fotografie butaforizată a tatălui în uniformă militară austro-ungară; un portret în care corpul și calul sunt tipizate, după limitările tehnice ale Belle Epoque-ului, doar chipul celui pozat fiind real. Apoi, se oprește la o pictură a casei din Lisa natală; fusese construită, culmea, în 1954, când se stingea figura paternă tutelară ce i-ar fi dat, cu siguranță, un sens pozitiv; o păstrează, nu întâmplător, în bucătărie: prin definiție, un adăpost tradițional al micilor decoruri și suveniruri kitsch. Ambele „vederi” îl ajută să ia o distanță autoprotectoare față „cei mai frumoși ani”, punându-le mitul la îndoială. Cele două cartoane sunt niște aluzii, nu evocări. Ele comportă o dimensiune ironică, susceptibilă să-i amortească nostalgiile. Nu se pune problema ca băiatul să-și uite părintele; dimpotrivă, regretele celui dintâi își caută un rost în mitologia celui din

¹²⁰ Octavian Paler, *Deșertul pentru totdeauna*, Iași, Polirom, 2012, p. 30-31.

¹²¹ *Ibidem*, p. 70-72.

urmă; numai că Paler valorizează mai puțin persoana bătrânului și mai mult contextul dispariției sale. De aceea, nu avem de-a face cu un volum de amintiri din copilărie, ci cu o carte în memoria acesteia.

Familia Irinei Petraș trece dintr-o casă în alta și în fiecare o „așteaptă” o păpușă cel puțin; de parcă acești locatari ambulanți s-ar întâlni cu o jucărie redundantă ca să se răzbune pe o infinitate de obiecte mute, ce le întorseseră spatele în fostele domiciliu. Căci tăcerea uneltită a lucrurilor ne alungă din spațiul în care coabităm cu ele. Eseista își explică deci acest scenariu-tip „prin spaima dintotdeauna a omului alungat, exclus dintr-o relație menită să-i justifice existența”¹²². Dacă memoria fuge din obiecte, oamenii ies din amintirile noastre. De aceea le purtăm cu noi, în valiză sau în memorie, ca să ni se pară că locuința nouă este doar o extensie a celei vechi. „Casele succesive din copilăria mea n-o incomodează pe ultima, cea la clădirea căreia am asistat și pe care ai mei o ridicau, trudnic și cu poticniri, în jurul nostru, dar și cu o mare bucurie de a avea, în fine, locul tău, oricât de modest. Casa nouă cu vechii *lari*, din *ținutul copilăriei imobile* (s.a.)”¹²³. Dacă reținem copilăria la vârsta adultă, acest lucru nu înseamnă că o repetăm; adeseori compensăm ceea ce lipsea din ea¹²⁴. Copilăria noastră bătrână se îngheșuie în tânăra copilărie a celorlalți, prezentul celei din urmă urmând să găzduiască trecutul celei dintâi: „Joi 10 iulie [1980]. De la o vreme s-au strâns pe lângă mine tot mai multe jucării, găsite pe stradă, prin iarba în parcuri, uitate de copii distrați și zburdalnici. Un căluț de plastic, o greblă, o mașinuță cu roțile din față stricate, o foarfecă, o ascuțitoare. Le adun în jurul meu cu gingășie, au o poezie a lor, jucăriile astea pierdute și strânse în casa mea, le privesc tandru, ca pe bijuterii vechi, încerc să mi-i imaginez pe cei care le-au pierdut [...]. Risipite prin camerele mele, mai ales în cea mică, jucăriile pierdute și strânse cu grijă de mine, sunt o lume a mea de miracole și extaz. [...] și-mi chem din anii duși, copilul de altădată”¹²⁵. Din jurnalul lui Titel Constantinescu transpar unele nedumeriri: ne regăsim acum propria persoană în ceea ce alții au pierdut cândva?; și cu cât colecționăm tot mai multe clipe din simțămintele celorlalți, umplem un gol din amintirile noastre?; este oare amnezia un fel de anemie a trăirilor de odinioară? Actualitatea „multilateral dezvoltată” sabota nostalgiile lui Titel Constantinescu, epoca inocenței fiindu-i readusă în minte, prin hazard, de

¹²² Irina Petraș, *op. cit.*, p. 72.

¹²³ *Ibidem*, p. 76.

¹²⁴ Tzvetan Todorov, *Viața comună. Eseu de antropologie generală*, traducere de Geanina Tidvă, Humanitas, 2009, p. 172.

¹²⁵ Titel Constantinescu, *Frica și... alte spaima. Jurnal (1978-1989)*, București, Editura Victor Frunză, 1996/2000, p. 86-87.

jucăriile-madlenă abandonate în iarbă de un copil oarecare. Uitarea momentană a unora trezește memoria sedimentată a altora.

Comunismul generează și el rememorări, cărora le dăm un rol mai degrabă instrumental decât unul intim, constitutiv. Mai exact, ne amintim de el mai mult pentru a conștientiza distanța temporală și de percepție pe care o resimțim față de ceea ce eram ori simțeam atunci. Și cu cât recidivează mai des și suportă felurite redistribuiri narrative, amintirile din acea epocă își restrâng suprafața pe care o ocupau în trecutul nostru: „Cred că am mai spus asta, mi-aduc aminte cum, la Baia Mare, din fereastra bucătăriei (dintr-un bloc care, revăzut acum doi-trei ani, după trei decenii de când plecasem din oraș, mi s-a părut minuscul, comprimat, dărâpănat, supt, în timp ce în copilărie – sau în amintirea ei – era uriaș și strălucitor), mama, așadar, mă chema în casă, iar eu o rugam să mă lase să mă mai joc puțin afară”¹²⁶. Din acest citat, cele mai relevante cuvinte sunt chiar cele introductive, „cred că am mai spus asta”. Recurența aducerii aminte nu presupune revenirea docilă la o aceeași amintire, nu pretinde reafirmarea ei întocmai. Rememorând, nu conservăm copilăria așa cum a fost, ci o adaptăm, făcând-o consonantă cu actualitatea. Și cum aceasta se schimbă în continuu, efectul ei asupra trecutului este unul diminuant, aidoma eroziunii pe care valurile mării o exercită asupra uscatului. În aceste condiții, din copilărie nu ne mai rămâne cine știe ce; culegem din ea tot mai puține lucruri, până când unul singur ajunge să i se substituie pe de-a-ntregul; dar fără ca miniaturizarea să fie, obligatoriu, și diminutivare, micșorarea retrospectivă a dimensiunilor anunțând chircirea unor amintiri, retragerea lor din memorie. Astfel, blocul natal i se părea uriaș copilului Corin, pentru ca dimensiunile lui se restrângă simțitor la o ultimă revedere. Edificiul este evident același, privitorul fiind cu totul altul. Și nu e deloc singurul în această postură. Etapele biografiei noastre nu mai comunică între ele, întoarcerile ratate în epoci îndepărtate confirmând închiderea definitivă în prezent. Chiar și când unii sunt incitați să scrie despre cât de pură le era copilăria vacanțelor din Neptunul încă ceașist, o tentativă de înstrăinare temporală, am spune generoasă și de bun gust, se distinge din noianul voioșilor retrospectiv-textuale. În volumul *Marea scriitorilor. Între Olimp și zidul Puterii*, Andreea Brumaru (născută la Iași, în 1976) își încheie mica reverie orientând-o spre viitorul unui posibil cititor, nu spre trecutul vreunui scriitor narcisist. Astfel, în iunie 2011, fiica poetului Emil Brumaru spune cam așa: „Mi-ar plăcea să revin într-o zi, nu pentru a-mi retrăi nostalgic copilăria, ci pentru a face fericit,

¹²⁶ Sunt gânduri pe care diaristul le pune în dreptul zilei de 23 noiembrie 2000. Vezi Corin Braga, *Acedia. Jurnal de vise (1998-2007)*, p. 156.

peste timp, un alt copil”¹²⁷. Și ca să traducem cartea invocată mai sus în termenii acestui studiu, observăm că ea este îmbibată de micul și totodată marele stereotip, sticla de Pepsi: este atât de activă în amintirile colectate aici încât, la finalul volumului, vestita răcoritoare este deja înfrățită cu râul și ramul. În antiteză cu postcomunistă Coca Cola, deloc aproape sufletului nostru optzecist, legenda Pepsi Colei, de găsit doar la Neptun, este salvată, *în obiectualitatea ei*, de o altă Andreea, fiică și ea. Ne gândim la Andreea Drogeanu, fata Doinei Uricariu: „Am studiat ore întregi silueta distinctă a sticlei de Pepsi și caligrafia literelor. Îmi plăcea să înalț sticla deasupra frunții și să o suprapun peste razele soarelui și să mă uit ce reflexii și nuanțe diferite apar în culoarea băuturii, ce amestec de umbre se formează. Măsuram spuma albă care apărea miraculos dacă agitam sticla sau o deschideam prea repede și o decoram cu fire de nisip”¹²⁸. Ani cum ar fi 1944, 1968 sau 1989 ne-au forțat să ne etapizăm viețile. Căci marile șocuri politice sunt creatoare de multe amintiri: sincopete pe care le aduc dispersează banalul de până atunci, tăindu-l în mici insule autobiografice. Și acolo depozitam aduceri aminte care, altfel, nu ar trăi deloc în noi. Așa a căpătat și Neptunul o șansă, devenind o nostalgie comună multora dintre noi.

Lăsându-ne vizitați mereu de trecutul altora vom sesiza, poate, că nu avem unul al nostru? Poate de aceea modificăm și ideea de prezent: ea patronează întâlnirea unor momente absolut disparate, ce se descoperă reciproc, din cauză că ne dorim foarte mult să vină dintr-o aceeași direcție. Interesant este că oameni tineri de astăzi se autodefinesc apelând la istorii vechi, foarte îndepărtate de momentul venirii lor pe lume. În 1968, când România refuza să participe la invadarea Cehoslovaciei, memoria afectivă își intra în atribuții. Cei plecați din țară datorită comunismului reîntrau, de la distanță, într-o identitate din care se străduiseră să scape. Și apelau acele obiecte investite de noi cu puțința de a exprima un fel colectiv de a fi. Radu Florescu este născut la Boston, în 1961. La momentul când Ceaușescu se acoperea de glorie, pe 21 august 1968, Radu avea șapte ani și nici o idee despre țara părinților săi. Dar explicând de ce a venit aici încă din mai 1990,

¹²⁷ Andreea Brumar, *Reconstituirea*, în Ozana Cucu-Oancea (coord.), *Marea scriitorilor. Între Olimp și zidul Puterii*, București, Editura Cartea Românească, 2012, p. 216. Textul este însoțit de o fotografie de grup din iulie 1983.

¹²⁸ Andreea Drogeanu, *Prună cu fir de argint*, în Ozana Cucu-Oancea (coord.), *op. cit.*, p. 235. Textul este redactat în aprilie 2011, la New York și este însoțit de o fotografie de grup din același iulie 1983. O alta, din 1981, o prezintă pe autoare în brațele mamei, la o vârstă de la care nu poate avea amintiri. Era născută chiar în acel an. Esențial și cumva în ton cu remarcile noastre din acest studiu, este că Andreea Drogeanu include și etapa alăptării sale în istoria relațiilor ei cu marea, ca o continuare și preluare în propria-i poveste a vacanțelor inițiate de părinții săi.

include în textul său micile pretexte obiectuale: „Este un simț al tradiției pe care îl impun și copiii mei astăzi. Ca primă generație de americani care încearcă să păstreze amintirile din țara-mamă, am fost expuși unui mare număr de covoare, icoane, picturi și costume tradiționale românești (în special după 1968). Dulapuri pline de îmbrăcăminte românească care o înnebunesc pe mama și în ziua de azi”¹²⁹. Obiectele exilaților sunt osemintele unei existențe abandonate. Iar urmașii lor, care iubesc o țară necunoscută lor – aida lui Julien Green, francezul îndrăgostit de America bunicului său –, sunt mai bine explicați de Ana Blandiana. Ea se referă la „punctul stabil în care, îndurerat, să te poți retrage, din care să poți părăsi restul planetei. [...] Avem nevoie de locuri, de timpuri, de idei spre care să ne întoarcem, de care să ne îndepărtăm, în funcție de care să ne socotim drumul. [...] pentru că mai tragic decât a nu ști de unde să pornești este numai a nu ști unde te mai poți întoarce”¹³⁰.

Viețile nepoților sunt colonizate astfel de biografiile bunicilor. Până în 1989, cei din urmă constituiseră un punct nevralgic al autobiografiilor, deoarece exista riscul să fi fost chiaburi, proprietari de fabrici, moșieri. După 1989, cadrul narativ se extinde peste așteptări, viața povestitorilor părănd că începe odată cu aceea a rudelor demult dispărute. Născut în 1967, scriitorul Cătălin Dorian Florescu își imagina, în 2007, o întrebare care stimula amintirea bunicului, asociat cu perioada antecomunistă: „«Unde ți-a rămas bunicu’, *ăla din '35?*». Apartamentul lui era ticsit de cărți, de manuscrise, căci și el scrisese, de tăcere, cu toate că era în centrul Timișoarei. [...] Acel apartament devenit cu timpul mic, atunci când l-am văzut din nou *în anii '90*, eu devenit mare – este unul din nucleele scrisului meu. [...] O parte din mine a rămas în acel apartament și își dorește un apartament de bunic [...] cu mobile vechi, cu canapele de epocă”¹³¹. Când vrem să miniaturizăm un univers anume, ne întoarcem mult în vreme, ca să-l privim cu ochi de copil. Căci nu contează dimensiunea obiectelor pe care ni le amintim, ci tenacitatea dimintivelor cu care le denumim. Limbajul reglează privirea: „[...] creez o atmosferă magică prin textele mele – consideră același C. D. Florescu – așa cum poate un copil ar simți-o în casa bunicilor, acolo unde este în siguranță, unde miroase a plăcintă, unde după-amiezile sunt răcoroase și liniștite, unde nu se aude decât pendula, al cărui ticăit se pierde printre mobile, fotografiile și cărți, printre *bibelouri* și pe sub

¹²⁹ Radu Florescu, *De ce m-am întors în România?*, în Sandra Pralong (coordonator), *De ce m-am întors în România*, Iași, Polirom, 2010, p. 104.

¹³⁰ Ana Blandiana, *Un loc sau un timp*, în *A fi sau a privi*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2008, p. 94-95.

¹³¹ Marius Chivu, *Cartea cu bunici*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 149.

covoare. La o asemenea casă [...] am avut prea puțin acces în copilărie. Poate de aceea scriu, pentru a mă afla într-un asemenea loc, în siguranță, în liniște, pentru a nu fi tras într-un vârtej care m-ar sfârși”¹³². Citind despre copilărie, ne facem cadou trecutul altora. Sunt pagini pe care le preferăm din reflex, de-a lungul lor memorialistul antedecembrist recuperându-se trunchiat, printr-un discurs al indulgenței față de sine. Ele formează un construct narativ de autoevitare și autoascundere, rememorările foarte detaliate despre evul juvenil fiind urmate, paradoxal, de observații evazive despre perioada matură. Dacă primii ani de viață sunt puși sub lupă, restul care urmează ne disipează atenția, deviind discuția spre amintirile altora, spre moravuri și picanterii inofensive.

A miniaturiza, a conserva

Portretele de *granmama*, cum ar fi Casia Rosetti (1816-1900), bunica maternă a Zoei Cămărășescu, nu pleacă de la fotografii; acestea neputând fi văzute și de cititori, memorialista preferă să textualizeze obiecte și decoruri cât de cât imaginabile; căci lucrurile dau o oarecare concretitudine unor timpuri și mentalități revoluate, vechiturile părând că iubesc și conservă memoria generațiilor cu care conviețuiseră: „Pe atunci, orice mobilier se completa cu «taburetele». Niște scaune mici, joase, fără spătar, pe care puneai picioarele și le acopereai cu fusta lungă, ca să nu te tragă de la uși. Pe taburet era locul meu lângă granmama, spunea Zoe Cămărășescu. Ea făcea «pasiențuri» pe o masă mică marchetată, iar eu țineam pe genunchi cărțile din care învățam poeziile [...]. Odaia ei mi-o aduc aminte. Era pe strada Dorobanți, unde ne-am mutat cam pe la 1898. Mobila era de mahon, îmbrăcată cu «reps» roșu, trandafirii galbeni-aurii. Un pat înalt de bronz se adăpostea în spatele unui paravan îmbrăcat cu stofă verde, având tăblie de mahon, în care se incrustau niște ronduri de porțelan Vieux Vienne. Când tușeam, ceea ce mi se întâmpla foarte des, beam laptele cu Selterwasser din serviciul lui granmama cu flori și aurituri pe un fond verde, foarte frumos...”¹³³. Tabloul propus de memorialistă pune lucrurile într-o scară descrescătoare, subordonările de factură dimensională nereflectându-se aidoma și în eșalonarea simbolică a obiectelor. Însemnările de acest gen, cu multe denumiri pe care noi, cei din 2014, nu le mai pricepem, adună, totuși, urmele pe care ni le lasă trecutul, punând laolaltă puținele semne prin care mai putem comunica cu el. De aceea, orice asemenea întreprindere conturează, cum ar spune Paul Auster, un fel de „țără a ultimelor lucruri”. Volume cum este cel lăsat de Zoe Cămărășescu

¹³² *Ibidem*, p. 142.

¹³³ Zoe Cămărășescu, *op. cit.*, p. 37-38.

merită citit tocmai pentru că nu se referă la mari capodopere, ci la micile obiecte de uz curent. Personajul principal este aici *amănuntul*, altfel spus ornamentul, miniaturalul, îndemânarea unor meșteri astăzi anonimi. Ce semnificație mai au aceste lucruri într-o lume care trăiește cu ochii pe cronometru? Un medalion, un evantai sau o scrumieră ne indică o altă poveste a secolului XIX și a primei jumătăți din cel următor. Aceste mici obiecte ne ajută să rememorăm, pe îndelete, niște clipe din trăirile altora, noțiunea lor de *actualitate* fiind mult mai longevivă. Alambicate intenționat, mărunțișurile reclamau răbdare, tihnă și un privitor care să aibă răgazuri speciale pentru admirarea lor. De aceea, erau asociate etapelor importante ale unei zile, în ideea de a fi gustate cât mai bine, la un mic dejun, la o plimbare, la un bal. Puse în scenă cu îndemânare, obiectele memorializate ne trimit la un alt fel de gândire, la un cotidian miniaturizat cu bună știință, ca reacție la o modernizare care lărgea prea repede limitele lumii vechi. Oamenii de atunci nu puteau riposta decât copilărindu-se puțin, cultivându-și senzația că, micșorând obiectele, dețineau un oarecare control asupra celor cuprinse în raza privirii lor. Prin urmare, fiecare obiect-vedetă dezvoltă o adevărată curte de similitudine secundare, o întreagă gamă de accesorii, destinate, de regulă, întreținerii lui (cheițele pentru încheiat nasturi, geanta pentru pălărie, tăvița pentru ars rășini, tocul de ciubuc, vasul pentru narghilea).

După cum am remarcat și la Barbu Ollănescu-Orendi, pentru mulți din cei cu o poveste „burgheză”, bibelourile sunt niște amintiri întoarse prea târziu. Nu dau continuitate istorisirii, nu stârnesc reverii conexe. Sunt definitiv închise în acel „pe vremuri” și nu au nimic să ne spună. Aglomerează doar niște trecuturi cu care povestitorii nu mai au ce face. Oamenii le pomenesc, dar ele nu se integrează în vreun puzzle biografic. Totul s-a pierdut. De aceea, ne redau trecutul lor fără sugestia că el ar deveni cândva și unul al nostru. Retrospecțiile lor nu au o „teză”, nu duc nicăieri, amintirile acestor oameni apărând, cel mult, ca niște grimase ale timpului. Și cu toate că destinele nu seamănă între ele, în momentul rememorării vârstele se suprapun. „În toate etapele vieții am părut mai vârstnic [...]”, recunoaște Barbu Cioculescu¹³⁴. Astfel, ni se dă iluzia că gândirea povestitorului ajuns, de exemplu, la 87 de ani, pare să fi activat încă de pe vremea când acesta era copil. Este o repliere din reflex, ușor de înțeles: din perspectivă identitară și retrospectivă, ignorăm schimbările neconvenabile, revendicându-ne de la recurențele cele mai evidente. „Te pui bine cu tine însuși, te judeci cu îngăduință, dar te ții mereu sub observație [...]”, recomandă același Cioculescu-junior aspiranților la postura de memorialist¹³⁵.

¹³⁴ Monica Pillat și Barbu Cioculescu, *op. cit.*, p. 73.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 170.

Sabina Cantacuzino observa că figurile unor copii din familia ei semănau leit cu acelea ale părinților, pe când aceștia aveau aceeași vârstă fragedă¹³⁶. Nu întâmplător, în realizarea studiului de față am plecat de la ideea lui Alexandru Dragomir, care scrie că „în aceeași societate întâlnim indivizi aparținând diverselor epoci”, pe aceeași pagină el dezvoltându-și ipoteza: „Memoria inconștientă lucrează în noi atât la nivel individual, cât și social. Suntem formați prin acumularea unor structuri, suntem stratificați, iar straturile din noi sunt perioadele care ne alcătuiesc viața: suntem copilăria noastră, adolescența, tinerețea noastră. Așa se face că uneori reacționăm copilărește, alteori tinerește, când nu mai suntem nici pe departe copii sau tineri”¹³⁷. Din aceeași perspectivă, ne-a fost extrem de util eseu *Vârste*, al Anei Blandiana¹³⁸. Potrivit poetei, suntem făcuți pentru o etate anume, pe care o slujim și o întruchipăm toată viața. Unii se nasc și rămân liceeni de cursă lungă, alții venind pe lume gata ieșiți la pensie. Noi ne-am oprit mai ales la aceia care iau copilăria ca prognoză a biografiei ce urmează. Care ar fi motivația acestei preferințe? De câte ori nu cădem la învoială cu timpul, îi cerem copilăriei socoteală. Nu regretele contează realmente, ci temporalitățile traversate atunci când eul istoric se conciliază cu acela narativ. Fiecare dintre ei își acuză viitorul că o rupe la fugă, ducându-le inocența la subțioară. Etapele vieții lor nu concordă, ba chiar se contrazic unele pe altele, forțând povestitorul să găsească fiecareia din ele un debut aparte. Retrospectiv, povestitorii noștri își dau seama că ceea ce vom fi nu se potrivește totdeauna cu ceea ce am fost. Și ca să nu pună în pericol continuitatea convorbirilor cu ei înșiși, invită în istorisirile lor niște martori de încredere, de obicei ignorați: un obiect, două, puține oricum. Așa se produce ceea ce Blandiana ar numi *reîntoarcerea vorbelor în lucruri*.

Ce nostalgie ne constituie mai bine? Amintirile noastre *din* copilărie sau rememorările altora *despre* ea? Avem adică o memorie proprie a acelei perioade sau poate că alții, oameni sau obiecte, ne-o returnează periodic? Cum relaționează atunci memoria copilăriei fiecăruia cu obiectele care au asistat-o? Și, până la urmă, în aceste aduceri aminte lucrurile sunt active sau

¹³⁶ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 278, 283.

¹³⁷ Alexandru Dragomir, *op. cit.*, p. 188.

¹³⁸ „Am observat de mult, cred că pe vremea când eram elevă, că fiecare se naște cu o anumită vârstă. [...] De pe urma acestei vechi revelații am rămas cu pasiunea ciudată de a mă uita atent la copii și a încerca să le citesc în trăsăturile neformate încă vârsta spre care se grăbesc pentru a se fixa. Și astfel descopăr fără uimire în șoimii recitând cu patos naiv la televizor, cvadragenarii pe care îi voi privi la bătrânețe, pe același ecran, spunându-și plini de importanță părerea. [...] Fiecare se naște pentru o anumită vârstă, iar evoluția prin timp nu este decât băjbăirea febrilă și dezorientată în căutarea punctului pe care fiecare îl simte al său” (Ana Blandiana, *A fi sau a privi...*, p. 101-102).

decorative? Interacționăm cu ele neîncetat, ca să ne multiplicăm trecutul, sau servesc doar ca pretexte de a impulsiona când și când narațiunea? În opinia noastră, obiectele ne readuc copilăria doar dacă au o poveste aparte, bine individualizată, aptă să includă și câteva frânturi din viețile altora. Dar credem că memoria directă a acelor ani strânge mai mult întâmplări decât lucruri, pe cele din urmă noi alăturându-le, târziu de tot, la imaginea părinților: nu reușesc să întrețină reprezentările de sine ale copilului care vom fi fost, încurajându-le pe acelea mai indirecte, distante și retroactive, *despre* acel copil. Revenirile noastre în copilărie scot aceste obiecte din uitare sau longevitatea lor indubitabilă le impune ca spectatoare ale primilor noștri pași? Cu timpul, îmbătrânesc în așa măsură încât nu mai au prezent, ci doar o postumitate în continuă expansiune? Nu au făcut niciodată parte din actualitatea copilului de odinioară, invadându-i universul abia la maturitate, când copilul de atunci trebuie să explice adultul de acum. Așa distingem între trecutul pe care ni-l dorim și trecutul cu care ne-am obișnuit; prima ipostază presupune o copilărie idealizată și tardivă, care decurge din obiecte-totem, suprasemnificate; cea de-a doua nu îngăduie decât obiecte-accesoriu, care doar agrementează peisajul fluctuant al infantilității.

Puține obiecte își mai știu acum biografia. Sau, în orice caz, nu prea multe din poveștile lor mai ajung până la noi. Există însă o scăpare: rememorările noastre nu se prea axează pe fapte, ci pe locul unde s-au consumat ele. Aducerea aminte se manifestă geografic, revizitându-ne prin intermediul unor detalii despre casele în care am crescut. Aceste amănunte sunt „busolele” cu care ne reîntoarcem în timp; căci obiectele ne găzduiesc viața, o pun deoparte și ne-o redau când îi uităm rostul. Oricum ar fi, fără sprijinul lor nu ne-am situa mereu altundeva, în acel trecut omniprezent care e copilăria. Astfel, când nu ne mai amintim exact de unde vin lucrurile, spunem că le cunoaștem de când eram mici. Cu toate acestea, obiectele văzute cândva au aparținut multora, dar cel mai puțin nouă, țâncilor de altădată. Astăzi le forțăm totuși să ne fie interlocutori și totodată cicatrici ale inocenței noastre. Sunt niște pioniere ale reamintirii; ele ne fixează în minte crâmpie din lumile care ne-au înconjurat, crescut și părăsit, alungate fiind de altele, mai puțin mămoase, „democrat-populare”. Cu vremea, am pierdut de tot bucuria întoarcerii la ea, copilăria fiind unul din acele timpuri de la care nu mai știm ce vrem. Între noi a crescut altceva, sau mai bine zis altcineva, rupându-ne înrudirea cu dânsa. A ajuns un fel de *illo tempore*, greu abordabil. Din el nu mai extragem decât câteva lucruri, cărora le pretindem să joace rol de martori; adică să reînnoade punțile rupte, nerestituindu-ne copilăria, ci obiectele de-o vârstă cu ea: niște suveniruri false, pentru că nu sunt adevăratele urmașe ale vârstei infantile, ci accesorii anacronice, cu care o decorăm acum, retroactiv. Este adevărat că bibelourile nu ne mai sunt necesare, dar ne gândim uneori la ele, de vreme ce au trăit,

totuși, în mințile unor bătrâni pe care i-am dori încă alături. Ne-am adresat, așadar, literaturii cu caracter autobiografic, în ea identificând nu informații documentare despre un decor sau altul, ci obiecte-reper, pe care povestitorul și construiește anamneza.

Atunci când memoria le convoacă, obiectele ne pun în posesia timpului pe care l-au traversat; evocate însă la maturitate, ele nu ne redau copilăria, ci contemporaneitatea lor cu începuturile fiecăruia din noi. Datorită obiectelor, anii nu se mai scurg, ci se întind. Capătă suprafață și contur, muchi și rotunjimi, luciu și patină; adică ne întoarcem în casa bunicii dacă și numai dacă reîntinerim lucrurile prezente în ea: nu ne resemnăm cu epilogul existenței lor, ci le căutăm originile în jocurile și mirările de altă dată; căci obiectele rezistă doar dacă adoptă, rând pe rând, toate identitățile proprietarului. Prin urmare, fiecare trecut al lor știe să coincidă cu o actualitate a noastră. Iar bunicii sunt cel mai bun accesoriu pentru rememorarea nepotului care eram, bătrânețea lor fiind acum oglinda distanței pe care o simțim față de copilăria noastră. Ei sunt semnificanți ai îndepărtării în timp și, totodată, garanții primelor amintiri sigure despre noi înșine. În locul propriilor aduceri aminte, ne lăsăm ocupați de amintirile bunicii sau părinților; de aceea ne place mai mult copilăria pe care au avut-o ei decât aceea pe care am uitat-o noi. Le împrumutăm amintirile de parcă ne-ar fi aparținut cu adevărat. Astfel, timpii se suprapun și prezentul se rătăcește prin trecut, chipurile copiilor cu guvernanta luând locul figurilor noastre, ale copiilor cu cheia la gât. La urma urmei, luăm parte la ce amintiri dorim, ei, puștii bucălați, ieșind dintr-un guler de dantelă, fiindu-ne mai aproape decât fotografiile personale, cu șoimi și pionieri. Este însă un travesti valabil doar cât copilăria aceea în sepia nu-și pierde actorii și povestații: indiferent ce vârstă am avea și oricât de tineri am fi, în acea zi când ai noștri îmbătrânesc de tot, încărunchim și noi pe dinăuntru.

*The museum of our age. On the symbolism of objects
in Romanian autobiographical literature*

(Summary)

Keywords: *childhood, objects, memory, generations, narrativity*

Childhood is not a well-defined moment from a chronological standpoint, but a present 'in reserve', which reconciles us periodically with recent biography. It also shelters a number of ancient objects. The narrative either brings them closer to the narrator's present day or pushes them away, to the beginnings. Because, as Jan Assmann said, they are not the metaphor of our life of yesteryear, but its metonymy: we invest in them all our

memory, so as to preserve in this way the other people's memories. It is the people who remember us since we were little children; and who transmit us, through the objects they leave here and there, a childhood that we could not imagine without their mediation. Still touchable, the things we invoke in order to evoke them maintain with their sour smell our claim that we have not yet lost contact with what we used to be once. They do not just remind us of the past, they are the past's substitutes, its trustful traces. By means of the old things, comforted with memoirs, we become the contemporaries of generations that have been buried in time. Their salvation completely depend on our goodwill to textually preserve a few faces, fugitively mirrored in an old showcase, in a porcelain brought from Vienna, in a crystal received as a wedding present.

As the present contribution is subsumed to the sphere of *patrimonial studies*, the author targets memorialists for whom the objects are either premises or conclusions of narratives. The selected text sample does not focus, therefore, on the recollection of childhood, the paper insisting rather on the narrativisation of objects that remind us of it. More precisely, we do not revive the picturesque of childhood, but the family/cultural environment that provided it with a specificity. And as the loved ones leave us at a given moment, the things placed out of sight all over the house facilitate, not without effort, our re-approaching the infantile times. This is an approach we integrate in what specialists call today the *anthropology of absence*. And we can distinguish here between three categories of things, according to how and to whom we assign them: in the first category are included the initially neutral objects, that had never had an exclusive owner; in our memories, we attribute them however to someone, making them dependent on the memory of that person; from the second category come the things that intermediate our indirect, but emotional contact with the owners who do not live anymore; in the third category are included the things explicitly received from others, who thus transmit us an affective mark of the giver, imprinted in those objects.

*Pășind prin istorie. Imagini ale trecutului
în pictura românească modernă**

Alexandru ISTRATE

Cuvinte cheie: *călătorie, pictură, istorie, ruine*

Despre ce vorbim

Lumea românească a descoperit târziu rostul și mirajul călătoriei. Curiozitatea noastră încearcă să discearnă modalitățile prin care ruinele, vechile zidiri au reușit să contureze imagini veridice despre trecut, să devoaleze frânturi din istorie pe șevalet. Nu atribuim ruinei, necondiționat, iluzia măririi de altădată. Căutăm trecutul nefiind bântuiți de utopia încredințării lui doar a faptelor bune, lăsându-ne libertatea de a-l bănuși uneori de neșansă, de neacomodarea celor care l-au trăit întru împlinirea unui destin.

O astfel de analiză tinde să înțeleagă transformarea lectorului cărților de călătorie în autor, dar mai ales în artist. Să vedem care au fost pretextele inițierii peregrinărilor și maniera în care și-au prezentat impresiile de călătorie, cum au redat pictorii piatra pe coala de hârtie și pe pânză.

Cert este că un minim de lume se încăpățâna să dăinuie pe coama unui deal, pe marginea unor drumuri, pe ulițele satelor ori în vreo fundătură de târg, aducând în fiecare prezent amintiri răzlețe despre oameni și metehnele lor. Încă se mai vedeau temeliiile unor fortificații, așezăminte religioase, un rest din ceea ce fusese cândva spațiu al pioșeniei. Sentimentul ruinelor risipite în toate părțile încerca lumea românească. Într-o zonă lipsită de monumentalitate și grandoare, precum cea românească, orice veche zidire, ruină, fie și o movilă de pământ era legată de un cântec, o legendă de un nume de viteaz¹. Piatra nu trebuia doar privită și citită, ea merita a fi ascultată, reprodușă, căutată în plângerile folclorului.

*Acest articol face parte din proiectul *Old constructions and ruins in Romanian Travel Literature (1830-1916)*, PNI-II-RU-PD-2012-3-00217.

¹ Alexandru Vlahuță, *România pitorească*, București, Editura Semne, 2008, p. 130.

Așa au apărut *excursiile pictorilor* și, nu mult mai târziu, *voiajul fotografic*, conferind scriiturii șansa de a fi mai atractivă pentru cititori². Imaginea, sentimentul redării lumii în oglindă, stabiile un echilibru între luciditate și sensibilitate, propunând un nou regim enunțiativ, un alt orizont enciclopedic. Pentru unii călători, crochiurile și desenele fixate în fugă pe hârtie, fotografierea ruinei dădeau iluzia contemporaneității cu evenimentele importante la care construcția fusese martoră. Imaginea s-a transformat, în lipsa documentelor istorice, a relatărilor literare, într-o formă de acreditare a locului, propunând chiar și o altfel de legitimare istorică. Imaginile îi provocau pe acei oameni dispuși să asculte, seduși de mirajul experiențelor inedite.

Vorbim și de o schimbare de paradigmă. Decenii bune după 1800, ruina unei cetăți, ceea ce mai rămăsese din acele *locuri ale memoriei*, reprezentative pentru comunitățile publice, descoperiri a unor tezaure și vestigii arheologice, erau atribuite exclusiv unei persoane ori familiei, unui sistem politico-administrativ sau religios. Imperceptibil, pe parcursul veacului, ele vor deveni subiecte de drept ale *patrimoniului național*. Cu ajutorul notelor de călătorie și a mapelor realizate pe parcursul lor putem lămurii, fie și parțial, nu doar transformarea dreptului de proprietate, ci și apetența pentru a lăsa istoriei șansa de a povesti și despre lucruri nu neapărat mai puțin importante, dar care au jucat cartea pierzătoare în vremuri. De pildă, Cezar Bolliac mărturisea în 1874 că de doar câțiva ani lumea românească se interesa de urmele civilizației dacice. Până atunci orice nu putea fi atribuit orizontului cultural roman era desconsiderat.

Pictura a reușit să mai surprindă o derulare semnificativă a veacului XIX. *Posesia personală* căpăta anvergura *zestrei naționale*. În reflecțiile voiajorilor și în reproducerile atinse de farmecul culorilor găsim cele dintâi atitudini militante pentru conservarea patrimoniului. În paginile cu tentă memorialistică era descrisă o bogăție culturală inaccesibilă majorității. Pentru ei spațiul străbătut putea fi asemuit, din nefericire, de prea multe ori, cu un câmp de ruine într-un prezent lipsit de orice miză. Acestea nu mai păstrau nimic din scenariile romantice ale începutului de secol XIX, devenind prilej de reflecție asupra vanității umane, a riscului pierderii orizontului identitar.

Mulți dintre călători se desprindeau de reperele orientative oficiale, pentru a se perinda într-o geografie mitică. De la o literatură de călătorie standardizată se ajungea la o pluralitate de perspective personalizate.

² Vezi, Michel Makarius, *Ruines. Représentations dans l'art de la Renaissance à nos jours*, Paris, Flammarion, 2011; Marta Caraion, *Pour fixer la trace. Photographie, littérature et voyage au milieu du XIX^e siècle*, Genève, Droz, 2003.

Pictură, arhitectură, scriitură își primeau oaspeții. Acolo trăiau utopia reîntâlnirii cu eroii. Intrarea în catedralele gotice, în castele și cetăți nu îi aducea într-o zidire, ci îi reîntorcea într-un alt timp, într-un alt spațiu. Ruine, vechi orașe distruse erau puse pe harta lumii și de către arheologi și nu într-un joc imaginar. Relatările sumare erau compensate prin desenarea pieselor. În comparație cu alte timpuri istorice, medievalitatea în primul rând, antichitatea a profitat de șansa de a fi fixată pe șevalet în regim preferențial.

Filoanele intelectuale ale modernității erau reinterpretate prin intermediul cercetărilor arheologice. Documentația puneă întrebări, stârnea curiozități, neagreate până atunci de versiunile oficiale. Arheologia își articula propriul discurs, refractar la nuanțe, căutând precizia, separat de cel al istoricilor. Cei din urmă narau, în vreme ce arheologii prezentau obiecte vechi.

Pentru mulți dintre cei care poposeau în dreptul zidurilor, forma fizică, exteriorul reprezenta reperul principal. Doar câțiva citeau și în piatră aflându-i povestea. Un soi de compatibilitate se înfiripa între personalitatea călătorului și identitatea spațiului. Valoarea notelor de călătorie se revendică din cultura personajului, din calitatea lexicului, din capacitatea de a-și controla emoțiile, de a nu balansa mereu între extaz și agonie. Nostalgia istorică putea fi utilă atâta vreme cât nu altera decisiv reconstituirea. Acest tip de literatură este și un exercițiu al ideii de frontieră, aduce subiectul într-o altă lume. Din cărți voiajorul își nuanța percepții. Pe teren însă se confrunta cu argumentele noii realități.

Călătorii asociau construcțiilor repere cronologice, reconstituiau tipologii, găseau sens unor simboluri. Alături de știrile politice, de curiozitățile cotidiene, ruinele se înscriau pe lista subiectelor demne de interes pe agenda mai tuturor voiajorilor. Întruchipau acele locuri care permiteau călătorului să-și aleagă ce istorie vrea, ce momente din trecut îi plăceau mai mult. Călătorul era tot mai mult interesat să-și noteze aproape tot ceea ce îi stârnea interesul. Sunt sesizabile în lecturile călătoriei indiferența față de acele locuri lipsite de suvenir istorice, de tradiții și, implicit, de istorie. Cuvântului scris, mult mai amplu și convingător după 1800, precum și periegezelor arheologice li se adăugau imaginea.

Secolul XIX a denunțat tirania canoanelor. Antichității nu i s-a mai recunoscut privilegiul de fi unicul făuritor de idealuri artistice³. A fost nevoie însă de un interstițiu de adaptare. Chiar și tăcutele morminte păstrau ceea ce s-au definit a fi subiecte ale curiozității, pe care generațiile lumii

³Alois Riegl, *Le culte moderne des monuments. Sa nature, son origine*. Traduit et présenté par Jacques Boulet, Paris, L'Harmattan, 2003, p. 58.

moderne aproape nu le mai înțelegea⁴. Din ele lua Dimitrie Papazoglu numeroase obiecte, precum minuscule busturi de chihlimbar, oglinzi mici cu diferite inscripțiuni, cutioare de parfumuri cu mozaicuri, inele de fier cu pietre prețioase sculptate, jucării de copii lucrate în lut ars, cărucioare, cai și păsările, instrumente de os și de bronz pentru lucrul damelor, frunze de cunună și nasturi de aur, șiruri de mărgelile cu diferite flori și culori foarte curioase, tortițe mici de cercei⁵. Și lumea de odinioară, când ar fi trăit ea se juca, făcea artă și era atentă la propriile veșminte.

Excursiile artistice în mărturiile de arhivă

Despre excursiile pictorilor și tablourile de inspirație istorică, cercetările istoriografice nu au construit povești de largă întindere. Majoritatea analizelor provin din expertiza istoriei artelor plastice, a criticilor revendicați din acest domeniu academic. Prin urmare, reîntoarcerea la sursele inedite nu este doar utilă, cât mai degrabă obligatorie.

Cel dintâi pictor care a reușit să alcătuiască o mapă cu schițe crochiuri și desene reprezentând o parte din vechile edificii românești a fost Heinrich Trenk. Notorietatea în societatea românească și-a câștigat-o cu albumul despre monumentele din districtele Argeș și Râmnicu-Vâlcea finalizat până în 1862. Știm că în 6 aprilie 1860 predase deja ministerului un număr de optsprezece piese. Iar în 17 august 1860 Alexandru Odobescu înștiința pe ministrul cultelor și instrucțiunii publice că pictorul formase deja „un album de 125 bucăți în acuarelă și sepia”⁶. George Oprescu avansa, pentru întreaga-i carieră un număr de 148 de planșe⁷.

Criticul de artă nu a oferit nici o precizare asupra cifrei. Lămurirea a survenit în urma consultării documentelor de arhivă. Un referat intern înaintat către ministrul cultelor și instrucțiunii publice din 21 septembrie 1860 analiza intenția lui Alexandru Odobescu privind publicarea unui bogat album „folositor atât pentru istorie cât și pentru frumoasele arte”⁸. Astfel, Odobescu vorbea despre treizeci de planșe pentru Epsicopia de Argeș și schiturile care atârnavă de dânsa, un număr identic de imagini pentru mănăstirea Bistrița cu schiturile sale, douăzeci de planșe atât pentru episcopia Râmnic și mănăstirea Cozia, douăzeci și cinci de desene cu

⁴ Carmen Sylva, *Colțul penajilor mei*, vol. II. În românește, cuvânt introductiv și addenda de Dumitru Hîncu, București, Editura Vivaldi, 2002, p. 105.

⁵ Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Arhiva D. A. Papazoglu, III, Varia, f. nenum.

⁶ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 120/1860, f. 88v.

⁷ George Oprescu, *Pictura românească în secolul XIX*. Cuvânt înainte de Mircea Popescu, București, Editura Meridiane, 1984, p. 85.

⁸ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 20.

mănăstirile brâncovenești, zece cu mănăstirile Arnota și Govora, opt cu mănăstirile spitalelor și cinci cu cele închinat. Porovocarea era inedită. O sută douăzeci și opt de planșe reprezentau pariul recuperării secvențiale a patrimoniului românesc.

Munca lui Heinrich Trenk era apreciată, considerându-se că „a luat desene exacte a tuturor localităților ce a vizitat cum și a obiectelor arheologice ce s-au găsit prin acele mănăstiri”⁹. Și nu au fost puține și nici timpul îngăduitor. Arătând că planșele reproduceau fidel construcțiile și obiectele văzute, semnatarul referatului susținea propunerea lui Odobescu, arătând că astfel putea scuti statul român de cheltuieli cu realizarea altor albume.

Discuțiile dintre pictorul Heinrich Trenk și oficialități nu au rămas fără urmări. Pictorul menționa că tablourile puteau fi făcute cu ulei pe hârtie cernită, altele cu acuarelă, altele cu sepia, dar și în tehnica tușului. Se arăta dispus să reducă prețul unui tablou la cinci galbeni și în fiecare lună să depună la minister zece lucrări¹⁰. Pânzele lui Trenk urmau a fi strânse, alături de cele comandate lui G. M. Tattarescu și inserate în cuprinsul unui album național¹¹.

Discuțiile purtate cu artiștii nu vizau doar prețul sau maniera de realizare a tablourilor. Reprezentantul ministerului vroia să se asigure că doar guvernul va avea dreptul de a publica operele în cauză „ca să nu se desfigureze prin copiere de speculanți ce se gândesc numai la interesul pecuniar”¹². Semnatarul referatului nutrea speranța că albumul urma să stârnească un interes major în societatea românească, iar vânzarea lui să compenseze cheltuielile făcute cu realizarea sa.

Rezoluția consiliului de miniștri din douăzeci și șase septembrie 1860 aproba propunerea venită din partea ministerului cultelor și instrucțiunii publice, argumentând că albumul nu interesa doar prin prisma informațiilor istorice. Autoritățile erau încredințate că va contribui la „introducerea gustului artei picturii între tinerimea noastră”¹³. Una dintre condițiile impuse era păstrarea lucrărilor originale care compuneau albumul în patrimoniul muzeului național.

În contractul semnat de Heinrich Trenk cu ministerul cultelor și instrucțiunii publice, încheiat în 4 octombrie 1860, pictorul se angaja să le realizeze parte cu ulei pe hârtie cernită, parte cu acuarelă iar restul cu sepia. Onest, artistul recunoștea că proprietarul schițelor realizate în timpul

⁹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 20.

¹⁰ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 20v.

¹¹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 20v.

¹² ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 21.

¹³ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 27v.

pelerajului era Alexandru Odobescu, sperând că va obține acordul acestuia pentru prelucrarea lor. Era nu doar un gest de probitate morală, dar și de recunoștință pentru cel care i-a deschis o carieră în societatea românească.

Într-un paragraf adăugat la finele contractului, pictorul se angaja să nu permită nimănui a face copii după tablourile în cauză, precum și „nici a face posibilă reproducerea lor prin fotografii, litografii sau alt fel”¹⁴. Statul își securiza investiția. Succesiunea predării operelor de artă probează nu doar seriozitatea pictorului dar și truda depusă pe parcursul călătoriei alături de Alexandru Odobescu.

Astfel, în 7 octombrie 1860 Heinrich Trenk depunea la minister un număr de cincisprezece tablouri¹⁵ solicitând să i se facă plata pentru ele, în valoare de șaptezeci și cinci de galbeni. Peste aproximativ o lună, în 11 noiembrie, prezenta alte douăsprezece pânze¹⁶. În 15 decembrie mai preda alte cincisprezece desene¹⁷. În lunile ianuarie și februarie din 1861, Trenk mai finaliza alte douăzeci de tablouri¹⁸: Bolnița de la mănăstirea Cozia; Schitul Stănișoara lângă Cozia; Schitul Sărăcinești, lângă Râmnicu Vâlcea; Familia postelnicului G. Cantacuzino din biserica de la Horez; Paraclisul mănăstirii Cozia; Schitul Comanca Bujoreanului, lângă Olănești; Desenul stofei din care a fost haina lui Mircea Voievod ce se pătrează la Cozia; Schitul Pătrunsa la obârșia Otăsăului; Epitaf cusut la Cozia de la 1396; Exteriorul bisericii de la Arnota; Schiturile Titireciul la Ocna Mare și Șerbăneștii Morunglav, lângă Drăgășani; Potir de argint la Curtea de Argeș; Cruce de lemn și argint și ferecătura mâinii Sf. Nifon la Curtea de Argeș; Schitul Flămânda pe Topolog; Neogoe Vodă și familia la biserica de la Curtea de Argeș; Schitul Turnu lângă Cozia; Mormântul Teofanei, mama lui Mihai Viteazul la Cozia; Radu Negru Voievod și doamna sa Ana din Biserica de la Curtea de Argeș; Pridvor și fântână în curtea mănăstirii Cozia; Schitul Dobrușa lângă Drăgășani. În aprilie mai aducea încă optsprezece bucăți: Biserica Domnească de la Curtea de Argeș; Cruce de botez la Episcopia de Râmnic și miruitoare la Sărăcinești; Brădetul, schit din districtul Argeș; Piatră monumentală și statuie în basorelief la Biserica Domnească din Curtea de Argeș; Fațadă și parte laterală a bisericii de la Flămânda pe Topolog; Rucavițe sau mânicuțe preoțești la Govora; Iconostas de lemn sculptat și două ferestre de piatră la Cotmeana; Mormântul lui Neogoe Basarab voievod în Biserica Episcopiei de Argeș; Trei portrete de rude ale lui Matei Vodă Basarab, în biserica de la Arnota; Cornetul, văzut

¹⁴ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 29v.

¹⁵ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 45.

¹⁶ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 51.

¹⁷ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 59.

¹⁸ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 65.

din josul mănăstirii, pe Olt; Surpatele și Mamu, două schituri de maici în districtul Vâlcea; Robaia, schit în districtul Argeș; Bădicenii, Costeștii, Vălenii și Bascovul, patru schituri de maici în districtul Argeș; Episcopia de Râmnic cu lunca Oltului, numită Troianul; Matei Vodă Basarab și doamna sa Elena în biserica de la Arnota; Cârligele, vedere peste Olt; Ușa bisericii la Cozia cu tronul de piatră ce se află alături; Tutana, mănăstire în districtul Argeș.

Piatră, stofă, metal, lemn prinseseră culoare pe șevalet, puneau pe hârtie traseele prin istorie ale românilor. Lista nu e impresionantă exclusiv prin numărul planșelor, copleșitor totuși, mai ales că nimeni nu se ocupase înainte cu reproduceri ale vechilor monumente. Parcurgând-o, reconstruim utopic drumurile care nu de puține ori se despărțeau de rutele poștalioanelor pentru a îndruma pașii voiajorilor spre locații nebănuite, spre zidiri și tot ce mai rămăseseră din ele, ascunse printre pâlcuri de pădure. Majoritatea lor, dacă erau pomenite în vreun hrisov, se datora vreunei pricini de hotărnicie și nu pentru că acolo ar fi fost cândva un eveniment demn de consemnat. Nedreptatea scrisului primea dreptul la recurs.

În 19 mai 1861 încă șaisprezece piese erau lăsate la minister: Schitul Ostrovu, într-o insulă în Olt; Schitul Brătășești, lângă Curtea de Argeș. Ruina Sem Nicorei la Curtea de Argeș; Peștera de la schitul Ezerul; Trivalea și Scănenii, metohe ale Coziei; Poarta schitului Scănenii; Armele lui Vasile Lupu, George I Racoți, prințul Transilvaniei, și doamna Elena soția lui Matei Vodă Basarab; Inoteștii lângă Râmnicu Vâlcea, metoh al Coziei; Interiorul bisericii de la Arnota; Mormântul lui Matei Basarab, la Arnota; Matei Vodă Basarab și doamna sa Elena, la Arnota; Cărți, cruci și copii de la Matei Vodă; Trei portrete de rude ale lui Matei Vodă; Schitul Borislăvești; Familia lui Constantin Vodă Brâncoveanul în biserica de la Horez; Icoană de la mănăstirea dintr-un lemn; Meșterii care au zidit mănăstirea Horez¹⁹.

O constatare. Nu avem nicăieri indicii care să ne lămurească gruparea planșelor. Perioadă istorică, areal geografic, afinități pentru vreun personaj ori calitatea vestigiului reprodus pot fi susceptibile de a stârni interes, nimic mai mult. Nicăieri Heinrich Trenk nu-și justifică opțiunile. Nici în scrierile cu tentă memorialistică ale lui Alexandru Odobescu literatul nu lasă să se întrevadă un plan al călătoriei. Hazardul făcea din nou istorie.

În 3 iulie 1861, Heinrich Trenk mai depunea șaisprezece desene destinate albumului arheologic și pitoresc²⁰: Mormântul lui Radu de la Afumați la Episcopia de Argeș; Cetățuia lui Țepeș la Căpățâneni; Ezerul, în districtul Vâlcea; Gravură dintr-o carte a lui Cantemir; Horezul; Sf. Ion de la

¹⁹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 78.

²⁰ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 127.

Horez; Portret al lui Constantin Vodă Brâncoveanu; dveră și cârjă episcopală la Horez; Epitaf cusut cu mărgăritare la Horez; Chivot de aur la Horez; Gravură din timpul lui Matei Basarab; Mănăstirea dintr-un lemn; Biserița cea veche de la Mănăstirea dintr-un lemn; Coroana icoanei de la Mănăstirea dintr-un lemn; Fedeleșoiul²¹.

Alături de configurarea politicilor patrimoniale, travaliul lui Heinrich Trenk a contribuit la promovarea mișcării artistice din principat. Schițele și desenele realizate în timpul călătoriei din 1860 au determinat decidenții din minister să organizeze concursuri tematice cu subiecte istorice. La începutul anului 1861, în 3 februarie, era anunțat în „Monitorul Oficial” un premiu de trei sute de galbeni pentru realizarea unui tablou reprezentând lupta dintre Stroe Buzescu și nepotul hanului tătar la Teișani în 1604²². Celor care doreau să se înscrie în concurs li se oferea o sugestie. Să meargă la așezământul din Stănești unde se afla mormântul lui Stroe Buzescu. Pe piatra de mormânt, alături de o inscripție, erau sculptați „doi călăreți armați luptându-se cu săbiile. Unul din ei, ce are scris alături cu capul numele Stroe, străpunge pe celălalt ce poartă incipția Tătarul și care se pare a cădea de pe cal”²³. Doritorii erau anunțați că la ministerul cultelor se afla desenul lui Trenk din care se puteau inspira.

Printre cei care răspundeau propunerii ministeriale a fost și Dimitrie Papazoglu. Prezenta un proiect menit a asigura o cât mai bună realizare a tabloului. Astfel unul din cei mai buni desenatori, însoțit de un comisar desemnat de minister, să meargă la locul luptei. Acolo să studieze în amănunt toponimia locului: dealuri, văi, părâuri, șesuri, păduri bătrâne, câmpii, dar și costumele vechi păstrate de săteni. La rândul său, comisarul trebuia să vorbească cu oamenii mai în vârstă pentru a afla tradițiile și poveștile păstrate despre bătălia lui Stroe Buzescu.

În paralel, ministerul trebuia să alcătuiască un comitet însărcinat cu citirea istoriilor care au scris despre lupta din 1604, dar și cercetarea manuscriselor²⁴. Un alt grup trebuia să se ocupe cu cercetarea costumelor purtate în vremuri de români. Papazoglu avansa și o sugestie. Să se studieze cu mare atenție veșmăntele polone și ungurești pentru că în veacurile XV-XVI acestea erau la modă în Țările Române. Alte subiecte ale curiozității trebuiau să fie armele, gătelile caii, precum și planuri ale cetăților.

Desenatorul trebuia să copieze de pe mormânt cu precizie chipurile lui Stroe Buzescu și al tătarului. După ele urmau să se facă cele din tablou.

²¹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 128.

²² Vezi ANIC, fond M.C.I.P., dosar 4/1861.

²³ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 4/1861, f. 10v.

²⁴ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 4/1861, f. 18.

Intenția lui Dimitrie Papazoglu proba atenția cuvenită pentru orice amănunt cu valoare istorică. Adevărul nu trebuia căutat doar în cărți.

La rândul său, maiorul Dimitrie Papazoglu propunea publicarea unui alt album în cuprinsul căruia să fie reproduse o sută patruzeci de schițe și tablouri²⁵ realizate cu prilejul misiunii primite de la minister în 29 ianuarie 1860. Gândea și două posibile formule de concretizare a intenției sale. Fie statul îi cumpăra întreaga colecție și o publica sub forma unui album asemenea celui lucrat de Trenk și Odobescu, fie guvernul se angaja să îi achiziționeze câte șase exemplare pentru fiecare tablou îngrijit de Papazoglu. Fixa și prețul, câte patru sfanți de exemplar²⁶. Decizia autorităților era pentru abonarea unui număr de șase copii pentru fiecare până plătindu-se prețul cerut de maior.

Un alt pictor preocupat de salvarea în imagine a trecutului a fost G. M. Tattarescu. Știm că în 2 iunie 1860 pictorul solicita finanțarea unei călătorii artistice „pe la toate mănăstirile din țară pământene și închinare, mari și mici spre a se copia tot ce se va găsi antic, costume, portrete, datini, căci timpul și neîngrijirea le distruge”²⁷. În urma acestui memoriu, ministrul dispunea în 15 iulie același an întocmirea unui referat, elaborat trei zile mai târziu, în 18 iulie, ce urma a fi înaintat Consiliului de Miniștri pentru finanțarea excursiei artistice lui G. M. Tattarescu. I se acordau cincizeci de galbeni, precum și asigurarea deplasării prin intermediul sistemului poștelor. Pictorul era însărcinat cu pregătirea unui *Album național*. I se promitea că la terminarea albumului, guvernul îi va răsplăti efortul.

Argumentația decidenților din minister recunoștea și o scăpare a deciziei luate în 29 ianuarie 1860 când se luase decizia trimiterii a patru persoane, Dimitrie Papazoglu, Cezar Bolliac, Alexandru Odobescu și Alexandru Pelimon pentru a inventaria piesele cu valoare istorică, artistică păstrate pe la mănăstirile din țară și nu numai. Mai precis, abia peste câteva luni, autoritățile își dădeau seama că le-a „scăpat din vedere că pe lângă cei patru comisari de circumscripție să numească și câte un pictor care să copieze și să adune desene de costumele antice, de portrete, zidiri vechi, monumente și chiar puncte de vedere extraordinare și mai cu seamă acelea unde s-au săvârșit fapte străbune glorioase”²⁸.

Prin jurnalul Consiliului de Miniștri din 18 iulie G. M. Tattarescu primea tot ce avea nevoie pentru a începe un proiect atât de frumos, dar mai ales vital pentru societatea românească. G. M. Tattarescu era considerat „unul din tinerii indigeni ce au făcut studiile sale în pictură și a dat probe de

²⁵ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 61.

²⁶ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 121/1860, f. 61.

²⁷ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 120/1860, f. 63.

²⁸ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 120/1860, f. 64r-v.

capacitatea sa, considerând că chiar propunerea sa derivă dintr-un sentiment nobil și patriotic”²⁹. Lucrurile tergiversau, sezonul călătoriilor era la mijloc, fapt care l-a determinat pe G. M. Tattarescu să se adreseze în 28 iulie 1860 rugându-l pe ministru să îi dea galbenii promiși pentru a pleca în excursie. O miză importantă în susținerea campaniei artistice, exceptând *albumul național*, era constituirea unui fond de pânze, crochiuri, desene menite a fi incluse în viitorul apropiat în patrimoniul unei galerii naționale, dar și pentru a fi suport didactic în activităților școlilor de belle-arte de la București și Iași.

Acestea sunt doar câteva dintre peregrinările redescoperite în filele de arhivă. Textul și imaginea s-au completat fericit în cazurile de față, spre deosebire de călătoriile lui Carol Pop de Szathmary, Amedeo Preziosi de la care avem picturi istorice dar prea puține mărturii din vreme.

Propunerea lui P. Verussi

În Moldova aceleași perioade mișcarea artistică nu a fost trăită la o intensitate comparabilă cu cea ce se petrecea de partea cealaltă a Milcovului. Îl amintim pe Gheorghe Panaiteanu-Bardasare, directorul Școlii de Belle-Arte și al pinacotecii din Iași. Călătoriile sale prin Moldova și Bucovina, începute undeva după 1865, au ajutat la popularizarea unor monumente istorice importante.

Interesul nostru privește însă o propunere lansată la mijlocul deceniului opt. În 10/22 iunie 1875 P. Verussi, profesor la Școala de Belle-Arte din Iași, înainta ministrului cultelor și instrucțiunii publice un memoriu în care solicita sprijin financiar pentru plecarea într-un voiaj pe la vechile edificii, biserici și mănăstiri „zugrăvite cu ctitori, după vechiul obicei portrete de Domni, Domnițe și alte persoane al căror nume se găsesc în istoria noastră”³⁰. P. Verussi își argumenta cererea prin pierderea iminentă a unui patrimoniu și așa înegrit de vremuri, deteriorat sau acoperit de picturile de dată mai recentă. Propunea și un plan: ministrul să desemneze un pictor de încredere care să meargă și să copieze, pe cât posibil, toate portretele din principatul de la est de Carpați. O ambiție utopică de vreme ce nicăieri nu exista o listă a picturilor interioare din Moldova. Nici chiar P. Verussi nu avansa vreo cifră, nu indica zidurile care ar fi meritat binemeritata atenție.

Ca tehnică de lucru, P. Verussi făcea următoarea recomandare: „Se va calchia portretul ce în urmă se va transporta pe carton și se va colora; aceasta va fi copia fidelă care va rămâne ca un fel de document; după aceasta pictorul va executa pe pânză în ulei, cu îndreptările trebuincioase din

²⁹ ANIC, fond M.C.I.P., dosar 120/1860, f. 65.

³⁰ ANIC, fond MCIP, dosar 121/1875, f. 43.

punctul de vedere al desenului și al anatomiei”³¹. Profesorul era fidel aceleiași metode aplicate și de Heinrich Trenk și Carol Pop de Szathmary sau Preziossi. Pretențiile țineau cont de circumstanțe legate de costurile deplasării, precum și de răgazul afectat fiecărui popas artistic.

Pretențiile față de posibilitățile doritori condiționau „să reproducă întocmai amănunțimile costumului care va fi ca o nouă lumină istorică, urmărindu-se din asemănarea portului cu acela al altor popoare legăturile de negoț și schimburi ce au putut avea cu ele”³². Detalii fizionomice, atenție la nuanțe și calitatea îmbrăcăminții erau doar câteva din așteptările investite în travaliul pictorului.

Proiectul nu era ușor de realizat. Inițiatorul gândea copierea a zece portrete în fiecare vară, estimând că în ritmul preconizat, travaliul să se întindă pe patru-cinci ani. Un calcul simplu ne arată că profesorul de la Școala de Belle-Arte din Iași estima o mapă însumând maxim cincizeci de planșe.

La finele lunii septembrie, în fiecare an, ministrul urma să primească atât cartonul, dar și pictura în ulei. P. Verussi avansa și un preț, trei sute de lei pentru fiecare portret, trei mii de lei seria de zece portrete planificate.

Una dintre marile mize era patrimonializarea istoriei. Tablourile urmau a fi expuse într-un muzeu. La finalul memoriului, P. Verussi își oferea serviciile în termenii prezentați.

Răspunsul lui Titu Maiorescu era favorabil, nu fără a pune patru condiții, dar nu de natură restrictivă: „1. De a nu se schimba nimic din portretele originale, chiar fiind greșite din punct de vedere al desenului și al anatomiei; 2. De a nu se întrebuița în anul acesta (n. n. 1875) decât 1800 lei, adică pentru șase portrete; 3. De a se însărcina D. Verussi să copieze asemenea și alte desene și picturi interesante fie ca ornamentică sau ca policromie sau în genere pentru arta noastră”³³. Citind recomandările ministrului este sesizabilă intenția diversificării subiectelor curiozității. Portretul devenea doar o componentă a unui ambițios program restituitiv.

Rezoluția semnată de Titu Maiorescu se încheia cu cererea acestuia ca toate operele să fie depuse în pinacoteca Iașului. Angajamentul financiar al ministerului se va dovedi însă imposibil de onorat.

Profesorul și-a început treaba în Iași. Câteva luni mai târziu, în 17 septembrie 1875, P. Verussi trimitea la minister la primele pânze: Vasile Lupu cu familia, pictură din interiorul bisericii Trei Ierarhi, Alexandru Lăpușeanu vodă cu doamna Ruxandra, precum și Sultana, domniția, fiica

³¹ ANIC, fond MCIP, dosar 121/1875, f. 43.

³² ANIC, fond MCIP, dosar 121/1875, f. 43v.

³³ ANIC, fond MCIP, dosar 121/1875, f. 43.

lor, aflate la mănăstirea Socola³⁴. P. Verussi arăta că în tablourile trimise se puteau observa opt portrete, dintre care cinci finisate doar pe o pânză. Solicita să i se elibereze suma de o mie opt sute de lei convenită în iunie. Decizia ministrului, Titu Maiorescu, survenită în primele zile din octombrie, încerca să respecte termenii colaborării, dar și să țină seama de constrângerile financiare. Astfel se dispunea biroului contabilității din minister eliberarea sumei de o mie opt sute de lei. Concomitent trebuia anunțat și pictorul că din acel moment nu i se va mai putea plăti pentru tablourile sale decât jumătate din prețul stabilit în iunie același an (1875). P. Verussi accepta modificarea angajamentului, prelungind astfel un proiect inedit în cultura românească.

În 8 martie 1877 P. Verussi îi scria ministrului, rugându-l să-i fixeze numărul portretelor ce trebuiau copiate, fără a solicita și precizări referitoare la ce picturi să lucreze. Pentru fiecare portret copiat, artistul cerea 150 de lei, la fel ca și în anul anterior, 1876, când predase șase portrete pentru care primise același preț (150 lei)³⁵. Rezoluția ministerială nu-i era favorabilă, copierea portretelor era oprită, ministerul neavând fondurile disponibile³⁶.

Dincolo de acest caz în care decizia întreruperii colaborării era corectă, atât din punct de vedere financiar, dar și ca urmare a aprecierii calității pânzelor semnate de P. Verussi, pictura istorică în a doua jumătate a secolului XIX a fost rezultatul exclusiv al pasiunilor personale și nicidecum expresia susținerii instituționale. E de ajuns să vedem ce se expunea în expozițiile organizate de pinacotecile din București și Iași pentru a vedea că tabloul de inspirație istorică românească nu era gustat în societatea autohtonă. În intervalul 1862-1866 la Iași nu era prezentate în cadrul expozițiilor nici o creație originală³⁷. Abia în 1867 apărea la secțiunea „Peisaje după natură” și *Cetatea Neamțului văzută din depărtare*³⁸. În 1871 erau reproduse în tehnica gravurei și xilografiei mănăstirile Bisericiani, Agapia, Secu sau *Eșirea din mormânt a lui Ștefan cel Mare*³⁹. Nici la concursurile cu premii organizate anual pretendenții la recunoașterea academică nu intrau în competiție cu pânze de inspirație istorică.

E greu de stabilit profilurile călătorilor care scriu și a scriitorilor care călătoresc, dacă voiajurile au curmat sau nu îndoieli, dar și ce era apreciat: valoarea istorică, calitatea artistică sau faptul că toate aceste zidiri încropeau o moștenire de care neamul românesc trebuia să fie mândru?

³⁴ ANIC, fond MCIP, dosar 121/1875, f. 79.

³⁵ ANIC, fond MCIP, dosar 130/1877, f. 35v.

³⁶ ANIC, fond MCIP, dosar 130/1877, f. 35.

³⁷ ANIC, fond MCIP, dosar 129/1873, f. 20-24.

³⁸ ANIC, fond MCIP, dosar 129/1873, f. 25.

³⁹ ANIC, fond MCIP, dosar 129/1873, f. 28.

Consultăm literatura de călătorie, privim stampe și desene nu doar pentru a culege impresii cu aparență de certitudini. Cu ajutorul lor întreținem o utopie, cea a reîntoarcerii în atmosfera secolului XIX, o perioadă în care românii își redescopereau mirați strămoșii, aplecând cu plăcere urechea la auzul unor legende fermecătoare. Ceea ce astăzi nouă ni se pare fabulație, în epocă a constituit un excelent pretext pentru reîntâlnirea cu înaintașii, pentru revitalizarea unor sentimente și crezuri identitare.

*Walking through history.
Images of the past in modern Romanian painting*

(Summary)

Keywords: *journey, painting, history, ruins*

Romanian cultural elite discovered too late the purpose and miraje of a journey. Our curiosity tries to discern the ways in which ruins and old wallings managed to shape truthful images of the past and to reveal glimpses of history. We do not ascribe unconditionally the illusion of former glory to ruins. We search for the past, as we're not haunted by the utopia of assigning it only good acts but free to suspect it of misfortune and noncompliance of those who have lived to fulfill a destiny.

Such an analysis tends to understand the transformation of travel books' reader in author and artist, particularly. Let us see which were the pretexts of initiation of wanderings and the manner in which they presented their impressions of travel, and how artists painted the rock on sheet and canvas.

*Memorie și politică la 1874:
inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul*

Liviu BRĂTESCU

Cuvinte cheie: *Mihai Viteazul, dinastie, decor urban*

Introducere

Deschiderea pe care o oferea statului român în plan extern evenimentul din 11 februarie 1866 și depășirea blocajului politic intern din primăvara anului amintit erau contrabalansate de nervozitatea crescândă a concertului european, care asista aproape neputincios la o serie întregă de gesturi politice greu de imaginat, altădată, din partea liderilor politici de la București. Astfel că, adevărata provocare o reprezenta pentru noul guvern român educarea populației în spirit dinastic, care să ducă apoi la o acceptare rapidă de către societatea românească a lui Carol I indiferent de opțiunile politice individuale.

Un obiectiv de acest fel nu era deloc unul facil, dacă ne gândim la numeroasele schimbări de monarhi cunoscute de societatea românească până atunci, la ce așteptări existau față de noul regim politic, dar și la menținerea în anumiți parametri a unei imagini pozitive a lui Cuza în rândurile unui număr important de români. Înțelegând foarte repede ce consecințe puteau să aibă mișcările contestatate din primăvara anului 1866, noile autorități încercau să convingă pe cât mai mulți români prin texte publicate în ziarele epocii, proclamații către populație, dar și conferințe publice, în privința cauzelor pentru care actul din noaptea de 10 februarie 1866¹ fusese unul necesar.

În ciuda tinereții sale, noul șef de stat reușea destul de repede să joace rolul principelui ideal. Fără a putea vorbi de o „strategie”, ci mai degrabă de o serie de acțiuni pe care le întreprinde imediat după preluarea tronului, Carol I câștiga multă lume de partea sa prin faptul că reușea să dobândească imaginea unui monarh constituțional. La fel de preocupat se arăta noul suveran să întâlnească cât mai mulți români cărora să le dovedească o bună cunoaștere a istoriei lor, dar și faptul că era preocupat de

¹ Vezi, mai ales, „Ordinea”, 30 august 1866, p. 3; 8 septembrie 1866, p. 2; 4 octombrie 1866, p. 3; „Românul”, 7 iunie 1866, p. 324.

problemele societății românești². Acesta era, de altfel, și sensul numeroaselor deplasări ce le întreprinde în țară, după puțin timp de la instalarea sa pe tronul României³.

Oferirea de fonduri din lista lui civilă pentru înființarea unor instituții de binefacere și construirea unor monumente în memoria unor personaje importante din istoria românilor, precum era Mihai Viteazul, sau ridicarea unora care să amintească de alegerea sa de către români a devenit un fapt obișnuit⁴. Dorind să-și arăte bunăvoința față de noii supuși, Carol semna un act de grațiere chiar la intrarea sa în țară, pe 8 mai 1866. Semnificația unui asemenea gest nu era greu de intuit. Noul monarh sublinia, în felul acesta, într-un mod aparte deschiderea unui nou capitol din viața lui, dar și a țării pe care urma să o conducă: „Dorea să fie o zi în care să serbeze toată națiunea înfrățirea, armonia și iubirea între toți românii, uitarea tuturor animozităților trecutului și a tuturor erorilor”⁵. Remarcabil devenea, chiar din primele zile ale noii domnii invocarea istoriei românești de către Carol I, acțiune care era văzută ca una de legitimare a sa și a dinastiei pe care încerca să o întemeieze. Aceasta era, de altfel, și explicația pentru care o constantă a discursurilor sale o reprezintă invocarea figurilor tutelare ale istoriei românilor. Carol I devenea prin întreaga „regie” pusă la punct de susținătorii noului regim un continuator al unor domnitori foarte populari și o parte a ființei naționale românești⁶.

Privită în ansamblu, perioada ce a urmat abdicării lui Cuza poate fi descrisă ca una a descătușării diferitelor energii politice, fapt dovedit și prin numărul mare de întruniri publice în care se dezbate viitoarea direcție pe care trebuia să o urmeze statul român. Autoritățile instalate imediat după abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza au profitat din plin de astfel de manifestări pentru a realiza separarea clară și irevocabilă față de domnia abia încheiată, fără a se neglija în același timp cauzele ce contribuiseră la prăbușirea ei: nepotismul, corupția, centralizarea și despotismul ocupând primele locuri⁷. Mobilizările care au loc și concentrările de forțe din această perioadă erau tot atâtea dovezi pentru ceea ce se aștepta de la noul regim politic⁸. Recursul la trecut și invocarea unor mari personalități precum

² *Cuvântările Regelui Carol I către poporul său*, f.l., f.a., p. 7-9.

³ „Românul”, 4 iunie 1866, p. 312.

⁴ *Ibidem*, p. 308.

⁵ *Regele Carol I al României. Cuvântări și scrisori*, tom I, 1866-1877, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909, p. 15

⁶ Vasile Docea, *Carol I și monarhia constituțională. Interpretări istorice*, Editura Presa Universitară Română, Timișoara, 2001, p. 130.

⁷ „Românul”, 7, 8 martie 1866, p. 74; „Reforma”, 21 martie 1866, p. 1.

⁸ „O eră nouă, o epocă de mare viitor, ridicarea în onoare a adevăratelor merite, moralitate publică și privată”, în „Românul”, 23 martie 1866, p. 108.

Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul erau în măsură să întrețină un optimism sănătos în rândul românilor, dacă ne gândim că evenimentului din 11 februarie îi sunt dedicate mai multe imnuri și poezii⁹.

Invocarea istoriei

Privind cu atenție mai multe manifestări publice din perioada ce a urmat zilei de 11 februarie 1866 se poate observa o preocupare deosebită pentru amenajarea spațiului public, devenit un adevărat loc de confruntări politice desfășurate la nivel simbolic. Exagerările erau nelipsite și ele în tot acest timp. Astfel, Al. Papiu Ilarian, încercând să arate o continuare a tradiției românești prin instalarea lui Carol I, propunea ca Parlamentul să adauge la numele noului prinț și apelativul de Ioan. O propunere de acest tip se baza nu doar pe argumentul prezentat deja, ci și pe necesitatea de stabilire a unei apropieri mai mari între noul domnitor și popor: „Acest nume a fost împrumutat de la regii români de peste Dunăre, de la regele Ioniță și nu de la Io (...). Mihai Viteazul, Bogdan, Ștefan au avut pe Ioan în față”¹⁰. Invocarea istoriei nu avea să se oprească aici, ea făcând parte mai departe din strategia de legitimare a noului regim politic. Astfel, într-o atmosferă de sărbătoare publică ce cuprinsese capitala României după intrarea noului suveran la Turnu-Severin, pe 8 mai¹¹, ilustrată în mod elocvent prin case împodobite cu obiecte deosebite și iluminarea clădirilor din întregul oraș¹², Dimitrie Brătianu, primarul Bucureștiului, se adresa prințului german făcând o clară legătură între acesta și doi dintre domnitorii cei mai populari ai medievalității românești, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul: „Ți-am dat coroana lui Ștefan și a lui Mihai, de azi înainte străbunii tăi, redă-i și tu antica ei splendoare. Fă din această frumoasă țară, sentinela înaintată a libertăților moderne, bulevardul nebiruit al civilizației occidentale”¹³. Invocarea vechilor suverani și a unor episoade importante din trecutul istoric se realizau din dorința de a trasa un anumit model comportamental al domnitorilor români pe care principele Carol trebuia să-l urmeze¹⁴. Diversitatea de mijloace utilizate de noul regim politic pentru a-i ține pe

⁹ „Reforma”, 13 martie 1866, p. 1; „Românul”, 25 martie 1866, p. 112.

¹⁰ „Românul”, 30 aprilie 1866, p. 300.

¹¹ Paul Lindenberg, *Regele Carol al României. 70 de ani de viață a unui viteaz*, Leipzig, 1909, p. 15-16, 19; „Monitorul Oficial”, 10 aprilie 1866, p. 447.

¹² Idem, 10 mai 1866, p. 447.

¹³ Constantin Răutu, *I. C. Brătianu. Omul, timpurile, opera (1821-1891)*, Turnu Severin, Institutul Tipografic „Datina”, 1940, p. 89.

¹⁴ „Românul”, 14 mai 1866, p. 310; În „Gazeta Transilvaniei” actul de la 10 mai era comparat cu actul săvârșit pe Câmpia Libertății la 1848, Idem, 7 mai 1866, p. 139.

români alături de el era una cu adevărat impresionantă. Dacă ne gândim la faptul că într-un moment extrem de tensionat, precum era cel ce a urmat abdicării lui Cuza, autoritățile de la București găseau resursele necesare pentru organizarea unor spectacole de teatru ce au ca subiect, de obicei, teme patriotice și istorice, ne dăm seama că exista nu doar multă pasiune politică, dar și multă imaginație. Impresionante erau în acest context scenariile vehiculate. Deloc întâmplător era faptul că cele mai multe dintre acestea se încheiau cu victorii ale românilor asupra turcilor, iar eroii principali sunt, de multe ori nu întâmplător, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul¹⁵. Clasa politică românească a momentului și noul șef al statului manifestau în tot acest timp o preocupare constantă pentru plasarea lor simbolică în descendența unor mari voievozi. Cei care contribuiseră decisiv la realizarea Constituției din 1866 folosiseră pentru Carol I intitulăția de *voievod* pentru a face trimitere la calitatea sa de șef al armatei, în timp ce domnitorul realizează în intervențiile sale numeroase trimiteri la trecutul istoric al românilor¹⁶.

După doar nouă ani de la venirea lui Carol I pe tronul României, unul din simbolurile istorice ale românilor, Mihai Viteazul, avea să ajungă în situația de a fi un subiect al disputelor dintre diferitele grupări politice. Anunțând parcă disputa electorală care avea să aibă loc în 1875, sfârșitul anului 1874 aducea prin conflictul apărut între studenții simpatizanți ai liberalilor și autoritățile conservatoare o nouă dovadă asupra modului în care înțelegeau cele două grupări politice să se comporte în spațiul public. Prudența de care dădeau dovadă liberalii în discursurile publice pe parcursul anilor 1873 și 1874 referitoare la abordarea politicii externe a României avea să dispară în momentul când reapărea ideea inaugurării statuii lui Mihai Viteazul. Aceasta trebuia dezvelită la 8 noiembrie 1874 și urma să fie amplasată în fața Universității din București. Personaj emblematic al panteonului național, dar și o figură mereu prezentă în discursurile liberalilor, Mihai Viteazul avea să reaprindă patimile politice. Personajul istoric și statuia acestuia aveau în egală măsură o istorie aparte.

Într-un context în care nu putem vorbi încă despre o școală de sculptură națională, monumentul lui Mihai Viteazul era a doua statuie, după aceea a *Libertății* de Rosenthal, realizată sub forma unei comenzi oficiale, ca sculptură de for public¹⁷. Pentru a înțelege această inițiativă care poate părea surprinzătoare, trebuie precizat de la început că în ciuda numeroaselor dificultăți de la sfârșitul anului 1865, Primăria Bucureștiului aducea ideea în

¹⁵ *Din viața regelui Carol I*, București, Editura Universul, 1939, p. 49.

¹⁶ Vasile Docea, *op. cit.*, p. 130.

¹⁷ Ioana Beldiman, *Sculptura franceză în România (1848-1931). Gust artistic, modă, fapt de societate*, Editura Simetria, București, 2005, p. 141-146.

spațiul public. Aceasta venea oarecum în continuarea acțiunii din 1864 inițiată de către Dimitrie Bolintineanu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, privitoare la aducerea craniului lui Mihai Viteazul în București și depunerea în biserica ce-i poartă numele: „Acest nobil cap să se transporte în capitala României, în biserica sa Mihai Vodă, încredințându-se mai cu osebire guardiei oștirii române, rog totodată pe Măria Voastră să încuviințați ca să se decidă o zi pentru aceasta și a se numi o Comisie de cei mai bătrâni generali și coloneli ai oștirii române, spre aducerea acestei rămășițe în capitală cu pompă și onorurile cuvenite marilor domni români. Iar cât pentru cheluiala transportării și facerii unui sicriu cu pedestal de marmora rog pe înălțimea voastră să binevoiți a mă autoriza spre a cere un credit de 31 mii de lei de la Adunarea Legislativă”¹⁸. Inițiativa nu era deloc surprinzătoare am putea spune, ținând cont de faptul că nu putea exista în acel moment un lider politic care să se opună unui demers ce putea fi considerat unul de reîntâlnire cu Mihai Viteazul. Astfel, Adunarea Legislativă aproba finanțarea propunerii ministrului amintit cu 31 de mii lei¹⁹. În ciuda unui astfel de succes, probabil și din cauza loviturii de stat din 2 mai 1864, acțiunea amintită avea să fie amânată nemaifiind considerată una foarte urgentă. Pledoaria lui Bolintineanu se baza pe faptul că după trei secole și jumătate o parte din proiectele lui Mihai Viteazul deveniseră realitate, societatea românească fiind în opinia lui datoră să recunoască în acest fel un precursor strălucit. Nu peste mult timp, în prefața unei broșuri din 20 ianuarie 1866, Dimitrie Pappasoglu relua ideea aducerii capului voievodului unificator în capitală²⁰. Inițiatorul de acum dovedea o precizie mult mai mare în pregătirea întregii acțiuni, fixând ca elemente ale ceremoniei ce urma să aibă loc: coliva, liturghia, clopotele și parastasul, dar și salvele de tun, fanfarele, ghirlandele etc.²¹ Din întreaga recuzită a spectacolului nu lipseau nici medaliile comemorative, apărute ca o metodă suplimentară de omagiere a eroului național devenit victimă la 1601²². Revenind la proiectul din 1865, trebuie să spunem că, fără să știm care a fost impactul lui în acel moment, ideea statuii făcea parte dintr-o viziune mai largă, privind transformarea urbanistică a centrului capitalei.

¹⁸ Andi Mihalache, *Mănuși albe, mănuși negre*, Editura Limes, Cluj Napoca, p. 207.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Dimitrie Pappasoglu, *Monumentul lui Mihai Viteazul cum și cortegiul aducerii în capitală a craniului său de la monastirea Dealu*, București, 1866, p. 10-14.

²¹ Andi Mihalache, *op.cit.*, p. 208.

²² *Ibidem*.

Educație civică și propagandă

Influența franceză, în mod special, sugera ca noul spațiu urban să cuprindă și statui ce urmau să joace nu doar un rol estetic, ci și unul de educare a societății românești. Povestea statuii lui Mihai Viteazul nu poate fi separată de faptul că, dincolo de criza politică de la sfârșitul domniei lui Cuza, principalele proiecte politice existente se conturează în jurul ideii de unitate și independență națională. Toate acestea nu puteau fi reprezentate la nivel simbolic mai bine decât de o statuie care să-l întruchipeze pe domnitor, aceasta devenind astfel o ilustrare perfectă a identității naționale românești²³.

Preocupați de menținerea vie a imaginii voievodului Mihai Viteazul, inițiatorii proiectului amintit nu puteau opta decât pentru o sculptură ecvestră, plasându-se astfel în continuarea unei tradiții existente în lumea occidentală. Patentul francez avea să se simtă în egală măsură și în privința comenzii publice care se făcea pentru realizarea unui monument. Procesul în sine fiind unul la început de drum, nu avea cum, din numeroase motive, să respecte toate etapele cunoscute. Ceea ce lipsea în privința statuii lui Mihai Viteazul erau constituirea comitetului de realizare a subscripției publice, dar și concursul de proiecte²⁴ ce erau de regulă prezentate celor interesați într-o incintă publică, ușor accesibilă.

Pentru eventualii comanditari din spațiul public românesc nu existau prea multe variante. Din acest motiv, începând cu momentul în care avea să se decidă în privința realizării unui proiect precum era statuia lui Mihai Viteazul se va apela la mediul artistic francez. Alexis Godillot avea să devină primul artist care, selectat inițial de Primăria orașului București pentru o lucrare de mari dimensiuni ce urmărea modernizarea capitalei, se angaja într-o acțiune de realizare, la 2 decembrie 1865, a unei statui „equestre”. Antreprenorul francez era în epocă unul dintre cei cunoscuți în domeniu, întrucât raportarea sa la sculpturi era complexă, acestea fiind privite în primul rând ca obiecte de artă, chiar dacă nu pierdea din vedere nici latura materială a întregului proces. Godillot se remarcase până atunci nu doar prin calitatea, extrem de importantă de altfel, de industriaș de furnituri militare pentru armata franceză, dar și prin cea de antreprenor de serbări publice ale Imperiului²⁵.

Într-o perioadă destul de tensionată politic și plină de suspiciuni, e greu de crezut faptul că domnitorul Alexandru Ioan Cuza nu avea știință despre întregul demers, dar și motivele pentru care tocmai acum se dorea o

²³ Ioana Beldiman, *op. cit.*, p. 147.

²⁴ *Ibidem*, p. 149.

²⁵ *Ibidem*.

revitalizare a imaginii unui erou național precum Mihai Viteazul²⁶. Dezbaterile din Parlament, din anul 1864, pe tema unui astfel de monument, încercarea maiorului Dimitrie Pappazoglu de a ridica pe dealul Mihai-Vodă din București un monument funerar fastuos și desenul lui Theodor Aman, ce încerca să surprindă o statuie în picioare a eroului de la 1600²⁷, au pregătit cumva terenul pentru comanda din 1865.

Cel care avea să fie ales de Alexis de Godillot pentru realizarea sculpturii era Ernest Carrier-Belleuse. Întâlnirile desfășurate în intervalul 1865-1872 cu mai multe personalități politice și nu numai au contribuit cu siguranță la formarea unei imagini cât mai clare pentru sculptorul francez a viziunii pe care o aveau beneficiarii asupra ecvestrei lui Mihai Viteazul. Punctul de plecare devenea macheta statuii lui Jeanne d'Arc. Dacă ar fi să menționăm pe cei care aveau să se implice în întreaga acțiune de evocare a domnului „primei uniri” trebuie să-i amintim pe doctorul N. Kretuzlescu, arhitectul Dimitrie Berindei, D. A. Sturdza, Al. Odobescu, Alexandru Em. Florescu și Eugeniu Carada²⁸.

Reconfigurarea decorului urban

Subiectul statuii lui Mihai Viteazul a devenit unul public după ce ziarul „Trompeta Carpaților” a publicat, la începutul anului 1873, părți din dezbaterile provocate de existența mai multor machete realizate de Carrier-Belleuse. Extrem de precaut, în ianuarie 1873, ministrul Lucrărilor Publice solicita Comitetului Societății Amicilor Belle Artelor (Th. Aman, Gh. Grigore Cantacuzino, N. Grigorescu, Al. Odobescu, C. Stancescu și Gh. Tattarescu) să analizeze, pornind de la o fotografie, macheta trimisă de artist, atât din punct de vedere plastic, dar și al unui amplasament potrivit pentru un monument de o asemenea factură²⁹. În același an, Comitetul

²⁶ Imaginea lui Mihai Viteazul fusese folosită în scop foarte clar de legitimare și de Gh. Bibescu, care îmbrăcat în haine asemănătoare cu cele ale domnitorului se deplasase cu mult alai la mormântul de la Mănăstirea Dealu: „s-a văzut atunci în București și la Târgoviște, la Dealu, spectacolul neașteptat al lui Gheorghe Bibescu, ales domn la 1840 al Țării Românești, care îmbrăcat în costumul lui Mihai Viteazul, cu mândra lui căciulă pe frunte și încins cu o sabie asemănătoare sabiei lui eroice, mergea să se închine la mormântul de la Mănăstirea Dealului, (...) momentul acela când Bibescu s-a dus în veșmântul lui Mihai Viteazul și a îngenuncheat la Dealu, este fără îndoială un moment foarte mare din cariera de dincolo de moarte a lui Mihai Viteazu” (Nicolae Iorga, *Conferințe*, Editura Minerva, București, 1987, p. 165-166).

²⁷ Ioana Beldiman, *op. cit.*, p. 151.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 152.

Societăților Belle Artelor propusese ca statuia să fie amplasată pe Dealul Spirii, eventual în locul mănăstirii Mihai Vodă care se ruinase, iar pe locul altarului bisericii, într-o criptă boltită să fie adus capul lui Mihai Vodă³⁰. În procesul-verbal avea să se noteze că în condițiile în care mănăstirea ridicată de Mihai Viteazul stătea să cadă, aceasta trebuind dărâmată, se propunea ca odată cu doborârea clădirilor ruinate ale mănăstirii să se creeze pe platforma aceluși deal o esplanadă, înaltă și frumoasă, iar în locul altarului urma să apară o criptă boltită subterană deasupra căreia să se înalțe monumentul, cripta având rolul de a adăposti și capul lui Mihai Viteazul³¹. Cunoscând manuscrisul lăsat de Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai voievod Viteazul*, Alexandru Odobescu redactează inscripțiile destinate statuii pe care le expediază în Franța pentru a fi gravate pe soclu³². Pe fiecare din cele 4 cornișe ale soclului trebuia să fie prezentată câte o stemă de bronz – în față și spate scutul heraldic al Țării Românești, iar lateral zimbrul Moldovei și stema Transilvaniei³³. Același comitet primea și sarcina de a oferi sculptorului informații istorice necesare conturării unei imagini cât mai clare a personajului evocat. Cei mai implicați în acest moment devin Alexandru Odobescu și Th. Aman. Dacă istoricul Alexandru Odobescu alege pentru sculptor fragmente din cronica lui Walther (martor al bătăliei de la Călugăreni), Theodor Aman oferea lui Carrier-Belleuse portretul realizat *ad vivum* al eroului național în varianta litografiată de Lapaty, după gravura lui Aegidius Sadeler, datată în 1601³⁴.

Chiar dacă nu se poate spune că amplasarea statuii lui Mihai Viteazul a influențat semnificativ urbanizarea capitalei, era cert faptul că apariția unei statui, așa cum era cazul celei a eroului de la Călugăreni, producea o transformare a acestui spațiu din zonă centrală a capitalei³⁵.

Nu doar realizarea statuii în sine producea numeroase discuții și declanșa mai multe semne de întrebare, ci și locația unde urma ca aceasta să fie amplasată. Cel care făcea o primă sugestie era D. Pappasoglu, care în 1866 indica dealul Mihai Vodă, unde urma să se amenajeze o piață de arme și o esplanadă, propunerea fiind însușită în ianuarie 1873 de Comitetul Amicilor Belle Artelor. După mai multe discuții axate pe Rondul de la

³⁰ Radu Olteanu, *Bucureștii în date. Întâmplări și ilustrații*, Editura Paideia, București, 2010, p. 410.

³¹ Victoria Dragu Dimitriu, *Povești cu statui și fântâni din București*, Editura Vremea, București, 2010, p. 15.

³² Ioana Beldiman, *op. cit.*, p. 152.

³³ Slujba religioasă a fost efectuată la biserica Sărindar, de unde asistența în frunte cu mitropolitul Nifon s-a deplasat pe jos la tribună de lângă statuie, corpul diplomatic stătea în balconul Universității, în Radu Olteanu, *op. cit.*, p. 40.

³⁴ Ioana Beldiman, *op. cit.*, p. 155.

³⁵ *Ibidem*, p. 157.

Șosea, Piața Teatrului Național, Piața Tribunalului în fața Grădinii Cișmigiu, amplasamentul definitiv era fixat pe Bulevardul Academiei, considerat în acel moment inima capitalei³⁶.

Judecând după ceea ce se întâmpla la nivelul anului 1873, putem spune că povestea statuii lui Mihai Viteazul face un serios pas înainte. Important de menționat este faptul că exista, în preajma anului amintit, la nivelul societății românești o atmosferă care pregătește cumva inaugurarea mult așteptată. Când spunem asta ne gândim la modul în care a reacționat aceasta în momentul aflării veștilor potrivit cărora se sting din viață, pe rând, trei personalități marcante ale culturii și politicii românești: Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Ioan Cuza și Ștefan Golescu. Pierderea fiecăruia dintre cei trei a provocat o durere resimțită profund la nivelul întregii societăți. Chiar dacă în cortegiile funerare, în cazul lui Heliade Rădulescu și Ștefan Golescu găsim mai ales simpatizanți liberali, personajele evocate nu mai aparțin doar unei familii politice³⁷. Momentul de tensiune dintre putere și opoziție atins în primăvara lui 1872³⁸, trebuia depășit prin apelurile la solidaritate rostite în fața mormântului lui Heliade Rădulescu. Exemplul oferit prin întreaga activitate a celui omagiat a fost rememorat de oameni precum B. P. Hașdeu, care stabilea și o filiație interesantă între Heliade Rădulescu și Gheorghe Lazăr³⁹. Dacă luăm în calcul faptul că astfel de acțiuni veneau după momente precum cele din 1870-1871, îndemnuri ca toți actorii politici să se înfrățească ținând cont de dureroasa pierdere suferită de întreaga națiune veneau în mod firesc⁴⁰. Ion Heliade Rădulescu avea multe calități în viziunea celor care au participat la înmormântare, fiind considerat, printre altele, „părintele literaturii naționale”, dar o trăsătură evidențiată deloc întâmplător era aceea de erou al revoluției de la 1848 și poet al lui Mihai Viteazul. Tineri, bătrâni, oameni din diverse categorii sociale veneau cu toții să-și aducă omagiul lor celui care câștigase inimile a 14 milioane de români⁴¹. Devenit aproape un personaj de poveste prin deschiderea de drum pentru cei care activau în zona literară, cel dispărut ajungea să ocupe imediat după moartea sa un loc important în panteonul național⁴². În aceste condiții, ideea ridicării chiar a

³⁶ *Ibidem*, p. 158.

³⁷ „Românul”, 30 aprilie 1872, p. 1; „Românul”, 4 mai 1872, p. 1.

³⁸ *Idem*, 3 mai 1872, p. 1.

³⁹ *Idem*, 4 mai 1872, p. 1.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Idem*, 5 mai 1872, p. 3.

⁴² *Idem*, 6 mai 1872, p. 3.

unui monument lui Ion Heliade Rădulescu nu mai reprezenta, cu siguranță, o surpriză pentru nimeni⁴³.

Tensiunea din timpul înmormântării lui Heliade Rădulescu era oarecum egalată cu cea apărută între mitropolitul primat al României și cel al Moldovei, care au fost generate, printre altele, de participarea celui din urmă la înmormântarea lui Alexandru Ioan Cuza⁴⁴. Anunțul morții fostului domnitor a provocat o stare de emoție la nivel general, presa de diferite orientări exprimându-și regretul pentru pierderea pe care o suferea întreaga țară și care era marcată în diferite moduri de fiecare actor de pe scena publică⁴⁵. Nu trebuie să surprindă nici preocuparea pe care o au acum unele ziare de a contribui la reabilitarea imaginii domnitorului Cuza, care se manifesta în diferite modalități, unele periodice considerând nimerit să publice vechi scrisori ale principelui prin care acesta explica unele dintre gesturile sale politice⁴⁶.

Ghinionul guvernului conservator consta în faptul că tocmai atunci când acesta încerca să capete legitimitate prin organizarea manifestărilor prilejuite de sărbătorirea zilei de 10 mai, țara întreagă era marcată de vestea morții lui Cuza. Intuind potențialul exploziv pe care o avea ceremonia funerară a domnitorului Unirii, guvernul s-a implicat serios în organizare pentru a putea în felul acesta să exercite un anumit control asupra momentului. Dacă cineva neobișnuit cu fenomenul politic se poate întreba până unde poate merge un conflict, acesta trebuie să privească la modul în care interpretează liberalii reacția mării majorități a românilor față de vestea morții lui Cuza. Deși actul de la 11 februarie 1866 fusese cel care permisesse intrarea în forță în arena politică și a liberalilor, nu doar a conservatorilor, cei dintâi nu ezitau să interpreteze manifestările care ilustrau o suferință colectivă ca forme de dezaprobare a loviturii de stat de la începutul anului amintit. Dincolo de relația tensionată existentă în tot acest timp între liberali

⁴³ Cotidianul ieșean anunța un concurs pentru edificarea unui monument comemorativ în memoria lui Ion Heliade Rădulescu: „Marelui literat și patriot român Ion Heliade Rădulescu, oameni competenți vor contribui la această mare operă națională, în care imaginea artistului trebuie să fie secundată de cunoștințe practice, artiștii care vor participa la acest concurs trebuie să depună planuri geometrice, vederi perspective. Monumentul va fi așezat prin înțelegere cu autoritățile în centrul unui scuar sau a unei grădini din capitală, iar artiștii vor trebui să trimită și un mic monument de lut sau de ghips. Monumentul va fi compus dintr-o statuie așezată pe un postament sau pedestal proporțional cu dânsa, pe placa din față se vor scrie cuvintele – Lui Ion Heliade Rădulescu – românii recunoscători”, în „Curierul”, 3 ianuarie 1873, p. 1.

⁴⁴ „Românul”, 11 noiembrie 1873, p. 1.

⁴⁵ „Poporul”, 27 mai 1873, p. 3.

⁴⁶ Idem, 28 iunie 1873, p. 2.

și conservatori, tensiuni se mai înregistrau și între autoritățile centrale, care din diferite motive doreau să scoată înmormântarea dintr-un cadru privat și să o transforme într-un eveniment public, și familia celui decedat care dorea să poată decide asupra modului în care urmau să se organizeze funeraliile. Există în întreaga acțiune de aducere a corpului lui Alexandru Ioan Cuza, dar și în înmormântarea de la Ruginoasa⁴⁷ o tentativă de reparație față de imaginea și memoria fostului șef al statului, în timp ce autoritățile încercau, prin vizita realizată de Carol I, la câteva zile după evenimentul de la Ruginoasa, să impună o altă realitate politică, în centrul căreia se afla evident noul șef al statului român⁴⁸. Deplasarea aceasta nu era întâmplătoare, ci făcea parte din strategia de imagine a prințului Carol I de a găsi o linie de echilibru între prezentul și trecutul românilor. Guvernul român fusese preocupat, în tot acest timp, să marcheze, independent de ceremoniile naționale pentru Alexandru Ioan Cuza, trecerea a încă unui an de la instaurarea pe tronul României a lui Carol I. Atenția acordată de autoritățile centrale unor asemenea manifestări era una egală, indiferent că ele aveau loc în capitala țării sau în provincie. Astfel, la Iași, în dimineața zilei de 10 mai, s-au auzit 21 salve de tun, care anunțau aniversarea urcării pe tron a lui Carol I, urmate fiind desigur de o adevărată ceremonie religioasă la mitropolie, la care au luat parte autoritățile civile, corpul diplomatic, prefectul poliției și al județului⁴⁹.

Societatea românească era preocupată, în tot acest interval de timp, și de modul în care-și stabilea relațiile cu puterile vecine. Punctele de vedere diferite ale conservatorilor și liberalilor erau vizibile și în această direcție. Prin intermediul presei apropiate de cercurile lor, conservatorii considerau că trebuia continuată politica tradițională a statului român, aceea de a avea o bună colaborare cu Imperiul Otoman și neaventurarea în proiecte politice ce presupuneau colaborarea cu o putere sau alta⁵⁰. Mult mai încrezători se arătau a fi conservatorii în privința unei alianțe cu state mai mici din zona balcanică, fapt ce era prezentat ca o dovadă de consecvență, ținând cont că o astfel de abordare putea fi identificată în timpul domniei lui Cuza⁵¹. Impresia pe care o puteau lăsa astfel de texte era aceea de acceptare senină a statutului de țară aflată sub suzeranitatea otomană, doar că aceeași familie conservatoare era preocupată de ștergerea etichetei prin care încercau

⁴⁷ „Reforma”, 6 mai 1874; 12 mai 1874, p. 2; 27 mai 1874 p. 1; 21 iunie 1874, p. 3.

⁴⁸ Andi Mihalache, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹ „Curierul”, 12 mai 1874, p. 2.

⁵⁰ „Poporul”, 17 iunie 1874, p. 1.

⁵¹ *Ibidem.*

autoritățile turcești să o atribuie statului român și anume aceea de a fi o parte integrantă a Imperiului Otoman⁵².

Toamna anului 1873 aducea în arena internațională o scrisoare de protest a ministrului român de externe, Vasile Boerescu, prin care își manifesta nemulțumirea față de aprecierile formulate în cercurile oficiale de la Constantinopol, potrivit cărora România erau parte componentă a Imperiului Otoman, dar și față de refuzul de a accepta pentru cele dintâi dreptul de a încheia convenții și tratate cu alte puteri⁵³. Înțelegând șubrezimea relației cu Imperiul Otoman, conservatorii, principalul factor guvernamental din acel moment, erau preocupați în mod legitim de o îmbunătățire a relațiilor cu Austro-Ungaria⁵⁴. În același timp, existau destui lideri politici români care-și exprimau, prin intermediul ziarelor epocii, convingerea asupra necesității ca și Austria să demonstreze buna ei credință față de statul român. Maniera în care credeau cei invocați că trebuie să arate acest lucru guvernului austro-ungar era una care trăda destulă naivitate, dacă nu cumva putem vorbi și de multă demagogie. O solicitare potrivit căreia Austro-Ungaria trebuia să-și arate buna credință față de România prin acceptarea cedării teritoriului locuit de români, nu putea fi încadrată decât în una dintre cele două categorii deja expuse. Îndemnul pentru guvernul român de a încheia tratate cu puteri ce aveau același potențial ca al României era unul cât se putea de clar și era însoțit, în mod evident, de acela care viza realizarea unui efort consistent pentru păstrarea *statuquo*-ului teritorial existent și neinclusiunea vreunei puteri într-un plan de acțiune împotriva Imperiului Otoman⁵⁵.

Așadar, din perspectiva rațiunilor de politică externă, reprezentanții spectrului de dreapta aveau mari rețineri în acceptarea organizării unor manifestări precum cele care urmau să fie prilejuite de inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul. Cei mai mulți dintre ei erau conștienți de capacitatea de mobilizare și de potențare a discursurilor politice românești cu ajutorul imaginii domnitorului⁵⁶. Conservatorii păreau și în anul anterior ceva mai precauți față de marcarea solemnă a unor momente în care personaje revoluționare precum Heliade Rădulescu ar fi fost evocate. Aceasta era cu siguranță explicația pentru care „Monitorul Oficial” nu publicase nici măcar pe pagina a doua vestea morții lui Heliade, iar onorurile militare pe care cu

⁵² Idem, 23 iulie 1873, p. 1.

⁵³ „Poporul”, 26 noiembrie 1873, p. 1; 2 decembrie 1873, p. 1.

⁵⁴ „Românul”, 30 aprilie 1872, p. 2.

⁵⁵ „Reforma”, 21 iunie 1874, p. 1, Editorial; Reforma, 29 iunie 1874, p. 2.

⁵⁶ D. Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, Editura Militară, 1992, p. 206.

siguranță poetul le-ar fi meritat nu au fost organizate⁵⁷. Editorii ziarului „Românul” nu ezitau să explice această atitudine a unui organ de presă oficial chiar prin poziția de locotenent domnesc avută de Ion Heliade Rădulescu la 1848.

Întrebarea care apărea în mod firesc era cine își putea asuma într-o astfel de atmosferă riscul organizării unor acțiuni care să genereze noi conflicte. Așa cum se întâmpla de obicei, tocmai această încercare de amânare a manifestărilor ce trebuiau să aibă loc încă din 1873 avea să contribuie la o creștere a tensiunilor culminând cu incidentele de stradă dintre reprezentanții guvernului desemnați să mențină ordinea și studenții cu simpatii și crezuri liberale.

Pericolul era ca astfel de „ciocniri”, precum cele din 1873, pe tema statuii lui Mihai Viteazul, să fie interpretate din nou de către atenta diplomație occidentală ca o dovadă a menținerii României la nivelul țărilor „predispuse” la violență și anarhie. Dacă luăm în calcul reacția ziarului „Românul”, față de modul în care fusese tratată moartea lui Ion Heliade Rădulescu în „Monitorul Oficial”, dar și permanentele amânări legate de inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul, putem spune că subiectul memoriei domnitorului devine unul foarte sensibil. Așa cum se întâmplă de obicei cu miturile și figurile legendare, exagerările nu lipsesc nici ele. Astfel, faptul că există comercianți bucureșteni care-și aranjau prin colțurile unor tarabe tablouri ce-i reprezentau pe Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare devine, se pare, o practică curentă la nivelul anilor 1872-1873. Demn de remarcat este și semnalul de alarmă tras de unii colaboratori ai oficiului liberal pentru care folosirea imaginii celor doi voievozi într-un mod precum cel amintit nu era doar o golire de conținut a simbolului unui tablou cu o asemenea reprezentare, ci și un adevărat sacrilegiu⁵⁸. Tendința aceasta de a se raporta într-un asemenea mod la marile figuri tutelare ale istoriei noastre exista în același timp cu solicitarea de a fi solidari cu acțiunea de restaurare a unor monumente istorice. Este cazul Catedralei Mitropolitane din Iași, cea care avea o semnificație aparte mai ales pentru moldoveni, atât datorită faptului că fusese ridicată de o personalitate precum Veniamin Costache, dar și pentru că era locul unde fusese miruit Alexandru Ioan Cuza⁵⁹. Întreaga acțiune părea una prin care se îndeplinea o datorie față de strămoși, la loc de

⁵⁷ „Românul”, 5 mai 1872, p. 2, 3.

⁵⁸ „Recent am văzut un tablou al lui Ștefan cel Mare cu coroană pe cap la intrarea în cârciuma de vară numită Anton de la intrarea în Cișmigiu și în alte localități, am văzut tabloul lui Mihai Viteazul comandând bătălia de la Călugăreni sau intrând în Alba Iulia” semnala Alexandru Cărpeneșeanu în „Românul”, 2 mai 1872, p. 2.

⁵⁹ „Curierul”, 13 iunie 1874, p. 1.

frunte fiind Ștefan cel Mare. Interesant, dar și deschizător de drumuri, demersul amintit se dorea a fi realizat printr-o implicare privată și nu unul care să fie realizat cu sprijinul guvernului⁶⁰. Preocuparea pentru memoria unor figuri legendare ale istoriei românilor devenea vizibilă în cursul lunii octombrie 1874 și în cazul lui Horia. Deși aparținând unui alt spațiu cultural, Horia beneficia în presa românească de peste munți de același interes ca toți ceilalți eroi ai românilor⁶¹.

Ceea ce mai trebuie să spunem înainte de a privi la spectacolul inaugurării statuii lui Mihai Viteazul⁶² este faptul că nu toate personajele politice trecute în neființă beneficiază de aceeași atenție colectivă. Unele dintre acestea, precum generalul Nicolae Mavrocordat reușesc să păstreze înmormântarea și întregul ceremonial într-un cadru foarte intim și asta în primul rând pentru că așa ceruse acesta din diferite motive prin dispoziție testamentară⁶³.

Amânată pentru toamna anului 1874, inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul⁶⁴ risca, destul de mult, fie să cunoască o nouă amânare din motivele deja prezentate, fie să intre într-un con de umbră. Motivul foarte clar pentru cea de-a doua posibilă situație era moartea unui alt lider politic în septembrie 1874, Ștefan Golescu, care făcea ca atenția opiniei publice românești să se îndrepte în mod firesc spre fostul lider liberal. Primul care

⁶⁰ „Trebuie neapărat să ridicăm această operă a strămoșilor noștri, pentru a proba umbrele lor printre care vom zări pe Ștefan cel Mare că le suntem urmași nu vom cere ajutor de la guvern, vrem să le suportăm singuri toate aceste cheltuieli”, în *Ibidem*.

⁶¹ „Curierul”, 27 octombrie 1874; „Reforma”, 15 iulie 1874, p. 2.

⁶² Statuia lui Mihai Viteazul se prezenta în felul următor: soclul este compus dintr-o navă simplă rotunjită și este așezat pe o bază pe care se înfășoară ghirlande de foi de lauri prinse în panglici. Acest soclu este ridicat pe un pedestal prismatic simplu de marmură, înălțimea statuii este de 2,5 m, iar a soclului de 3 m, fiecare din cele 4 cornișe ale soclului poartă câte o stemă de bronz, pe fețele laterale ale soclului în stânga și dreapta se găsește inscripția desfășurată pe 3 plăci, câte două șiruri de fiecare, cea din dreapta amintind luptele purtate de voievod, cea din stânga sfetnici și căpitani săi de oaste, în Florian Georgescu, *Monumente din București. Ghid turistic*, București, 1966, p. 205; Vezi și George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1942, p. 233: „...statuia lui Mihai Viteazul a fost ridicată pe locul bisericii Sfântu Sava fiind așezată pe un pedestal de marmură, încadrată într-un frumos grilaj de fier. Avea de o parte și de alta câte un tun, ambele capturate de la turci în Războiul de Independență”.

⁶³ „Curierul”, 19 septembrie 1874, p. 1.

⁶⁴ Nu s-a respectat locul stabilit inițial, astfel încât Dealul Spirii nu a devenit o acropolă bucureșteană, statuia urmând să fie amplasată în Piața Univeristății, pe locul unei ctitorii bisericesti, mănăstirea Sfântul Sava, care fusese doborâtă în jurul anului 1869, în Victoria Dragu, *op. cit.*, p. 16.

anunța decesul era ziarul „Românul”⁶⁵, iar din acel moment la nivelul întregii țări s-a declanșat o nouă stare de doliu național. Nota comună pentru toate depeșele și telegramele trimise din diferite colțuri ale României era aceea a unei pierderi pe care o suferea nu doar familia lui Ștefan Golescu, ci întreaga societate românească. Ca de fiecare dată, ceremonia de înmormântare nu mai era doar un eveniment privat al unei familii care pierdea un membru, ci devenea unul cu o largă participare populară⁶⁶. Ceremonia funerară avea, ca de fiecare dată, un ritual ce presupunea existența unui program care era și acum riguros respectat⁶⁷. Reușește moartea unui fost prim ministru al României, ce făcea parte din familia liberală, să aducă o anumită liniște în viața politică sau dimpotrivă? Comentariile apărute în ziarul „Presa”, dar și în „Românul” arătau că rivalitățile nu dispăreau nici în acest moment, conservatorii acuzându-i pe liberali de faptul că până și ceremonia de înmormântare o transformaseră într-o manifestare politică partizană⁶⁸. Toate aceste manifestări păreau, judecând după amploarea lor și efortul organizatoric depus, încercări de a-l menține oarecum pe Ștefan Golescu printre cei rămași în viață⁶⁹. Paradoxal poate, dar și după înmormântare, românii dădeau semne de regret și adâncă recunoștință față de Ștefan Golescu pentru tot ce făcuse acesta în folosul întregii țări⁷⁰.

Tensiune, emoție, pasiuni

Într-o atmosferă ce putea fi ușor caracterizată ca fiind deprimantă, aveau loc în luna octombrie a anului 1874 spectacole de teatru cu teme istorice, cele mai interesante fiind interpretate de trupa lui Mihai Pascali – una dintre ele fiind *Uciderea lui Mihai* (dramă în cinci acte)⁷¹.

Luna octombrie a anului 1874 aducea și mai aproape momentul inaugurării statuii lui Mihai Viteazul. Fundalul era asigurat însă de veșnicile contestații dintre putere și opoziție impresia care plutea în aer în acest moment fiind aceea a unei căderi iminente a guvernului conservator. Evident că o asemenea posibilitate era întreținută mai ales de către liberali, aflați în opoziție deja de șapte ani și pentru care dorința de revenire la

⁶⁵ „Românul”, 1 septembrie 1874, p. 1.

⁶⁶ Idem, 5 septembrie 1874, p. 1.

⁶⁷ Se publică programul ceremoniei funerare pentru Ștefan Golescu existând chiar o ordine a cortegiului: școlile, delegații județelor, corurile, clerul, carul mortuar, în „Românul”, 6 septembrie 1874, p. 1.

⁶⁸ Idem, 15 septembrie 1874, p. 1.

⁶⁹ Idem, 18 septembrie 1874, p. 1.

⁷⁰ Idem, 12 octombrie 1874, p. 2.

⁷¹ „Românul”, 10 octombrie 1874, p. 3.

guvernare era evidentă⁷². Întrebarea nu era cu privire la oportunitățile unui asemenea eveniment, ci a zilei sau săptămânii în care el urma să aibă loc. Nu întâmplător un ziar de provincie, „Curierul de Iași”, anunța, încă din 13 octombrie 1874, faptul că peste câteva zile avea să aibă loc inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul. Ezitățile repetate justificate sau nu ale guvernului conservator sporeau tensiunea existentă. Presa epocii, liberală și conservatoare în egală măsură, avea să facă o monitorizare strictă asupra evenimentelor cu caracter evocator, fiecare dintre ele lăsând să se vadă în mod indubitabil simpatia sa politică din chiar modul în care avea loc descrierea manifestărilor. Începutul lunii noiembrie marca trecerea într-o altă etapă a întregii povești legate de evocarea mult pregătită a lui Mihai Viteazul. Încercarea unor tineri, inițial necunoscuți, de a grăbi inaugurarea statuii marelui voievod prin dezvelirea forțată a monumentului avea să capete treptat imaginea unei adevărate catastrofe naționale, dimensiune datorată și ciocnirilor dintre autorități și participanți, dar și de anchetele declanșate ulterior asupra unora dintre cei dintâi. Pentru liberalii din jurul ziarului „Românul” acțiunea unor tineri de a forța un eveniment precum cel amintit pe 4 noiembrie 1874, într-un moment în care un număr de 250 de elevi, conform relatărilor „Românului”, decisese să participe la această acțiune după ieșirea de la cursurile profesorului Grigore Ștefănescu era aproape un fapt firesc, ținând cont de amânările succesive care se întindeau de acum pe mai bine de șapte luni. Ceea ce intriga, în cea mai mare măsură, era amânarea fără nici o explicație a evenimentului. În condițiile în care publicul prezent, estimat la aproximativ 250 de persoane, era format cu precădere din studenți și liceeni, un gest ce putea fi ușor considerat ca unul de sfidare a autorităților nu putea decât să agite și mai mult spiritele⁷³. Întreaga acțiune fusese pregătită în mare secret, inclusiv cu discursuri ce urmau să fie ținute după dezvelire, doar că autoritățile aflând din timp despre această inițiativă erau bine pregătite și oarecum pe poziții prin reprezentanți ai jandarmilor, dar și cu polițiști deghizați infiltrați printre participanți. Întâmplător sau nu, dar exact în aceeași zi urma să aibă loc o paradă militară obișnuită de altfel, așa cum avea loc în fiecare an. Expresie a colaborării pe care guvernul conservator încerca să o aibă cu Imperiul Otoman, câțiva ofițeri turci erau și ei prezenți ca urmare a unei invitații primite de la guvernul român. Într-o lume diplomatică extrem de suspicioasă un gest precum era cel al tinerilor studioși de la Univeristatea din București putea fi ușor interpretat ca unul ofensator la adresa otomanilor, or România nu avea nevoie în acel moment de un nou scandal diplomatic. Aceasta era în primul rând explicația pentru intervenția fermă a autorităților la adresa

⁷² „Trompeta Carpaților”, 31 octombrie 1874, p. 1.

⁷³ „Românul”, 4, 5 noiembrie 1874, p. 3.

studenților Universității bucureștene. Evident, însă, că ziarele opoziției, iar la loc de frunte se afla ca de fiecare dată „Românul”, nu considerau că anchetarea unor tineri, trimiterea lor în judecată și chiar arestarea lor pentru un număr oarecare de zile erau măsuri pe care trebuia să le ia un guvern pentru a nu supăra Imperiul Otoman. Întreaga acțiune a executivului era interpretată mai degrabă ca o reacție nervoasă a guvernului conservator față de o acțiune la care prin prezența întâmplătoare a procurorului general al României, a ministrului de externe, ministrului de justiție, fuseseră implicate și autoritățile statului român⁷⁴. Demonstrații cereau în acele clipe celor doi reprezentanți ai guvernului să nu mai amâne inaugurarea statuii. Inabilitatea guvernului conservator fusese evidentă nu doar prin modul în care reprezentanții acestuia gestionaseră momentul de după încercarea de dezvelire a statuii, dar și prin deciziile luate cu câteva zile înainte. Mai întâi fusese numărul important de decizii și ordonanțe trimise de guvern în teritoriu prin care, fără să se precizeze o dată, era anunțată din nou amânarea inaugurării statuii lui Mihai Viteazul și apoi anunțul potrivit căruia manevrele de toamnă urmau să se încheie printr-o defilare a participanților, inclusiv a turcilor, prin fața statuii voievodului⁷⁵. Liberalii înțelegeau momentul dificil pe care trebuia să-l gestioneze guvernul conservator dacă dezvelirea statuii ar fi avut loc în prezența celor doi ofițeri turci, dar considerau în același timp necesar ca executivul de la București să arate diplomației otomane ce riscuri putea să aibă o nouă amânare a unui eveniment așteptat deja de aproape un an de zile. Statuia lui Mihai Viteazul din Piața Universității a fost dezvelită, după mai multe amânări, la 8 noiembrie/20 noiembrie 1874, iar zvonurile care explicau această târâgânare erau legate în principal de factorii externi: „ba că guvernul nu îndrăznește să se împotrivescă Turciei, care se opune categoric, ba ca aliajul din care era turnat blocul nu era în condițiile contractului, ba că Austro-Ungaria a opus un veto la sărbătorirea eroului care cucerise Transilvania”⁷⁶. Inaugurarea s-a bucurat de participarea companiei dramatice a lui Mihail Pascally, evenimentul fiind immortalizat și în versuri de Vasile Alecsandri, care scria *Odă Statuii lui Mihai Viteazul*⁷⁷.

Oficiosul liberalilor nu se mulțumea doar să conteste modul în care conservatorii administraseră momentul, dar propunea ca data de inaugurare oficială să fie 8 noiembrie, ziua Sfinților Mihai și Gavril pentru ca, în felul

⁷⁴ *Ibidem.*

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, București, Editura Eminescu, vol. I, 1987, vol. II, 1993, p. 143.

⁷⁷ Ilie Dumitrescu, *Centenarul statuii Viteazului*, în „Magazin istoric”, noiembrie 1974, p. 75.

acesta, încărcătura religioasă să pună în umbră pe cea națională, evitându-se posibilitatea apariției unor noi incidente⁷⁸. Chiar dacă și „Românul” arăta în felul acesta că înțelegea dificultățile pe care trebuia să le depășească România în plan internațional, echipa lui C. A. Rosetti nu putea să nu-și exprime protestul pentru faptul că românii din Pesta le era interzis să citească ziarul „Românul” și asta datorită exprimării de-a lungul timpului a unor poziții ceva mai critice față de nobilimea maghiară⁷⁹. Zilele următoare aveau să fie dominate de o dispută deseori sterilă între organele de presă ale diferitelor grupări politice trădând evidentele simpatii. „Presa” și „Monitorul Oficial” prezentau cele petrecute în data de 3 noiembrie ca fiind acțiunea unui grup de tineri turbulenți, care atacaseră autoritățile statului și încercaseră din inițiativă privată să dezvelească statuia lui Mihai Viteazul, deși se știa – spuneau ei – despre existența unui program oficial al Primăriei de inaugurare a statuii, motiv pentru care cereau intervenția justiției în vederea pedepsirii vinovaților. De partea cealaltă, ziarul „Românul” avea să reia în mai multe numere ale sale întrebarea foarte legitimă și anume, care era legislația în baza căreia tinerii participanți fuseseră arestați și chiar închiși pentru o perioadă de timp necunoscută⁸⁰. Dincolo de retorica specifică unei competiții politice, putem observa cum fiecare din cele două grupări încercau să se legitimize asumându-și inițierea și organizarea evenimentului mult așteptat. Aceiași colaboratori ai ziarului „Românul” erau destul de atenți să nu fie asociați cu acei dintre tineri care comiseseră cu adevărat acte de violență la adresa oamenilor legii. Din acest motiv cereau, la fel ca reprezentanții conservatorilor, ca vinovații pentru asemenea acțiuni să fie cu asprime pedepsiți⁸¹. În același timp, urmăreau cu atenție modul în care evolua ancheta și procesul elevilor arestați. Faptul că unii dintre cei bănuți de autorități că au luat parte la acțiunile devenite violente din ziua de 3 noiembrie erau arestați chiar de pe băncile școlilor unde învățau produceau o îngrijorare reală celor de la „Românul”⁸².

Presa din provincie era la fel de atentă la acțiunile din capitală, iar emoțiile provocate de incidentele dintre tinerii cu simpatii liberale și

⁷⁸ „Românul”, 4, 5 noiembrie 1874, p. 1.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 2.

⁸⁰ *Idem*, 6 noiembrie 1874, p. 1.

⁸¹ „Se zice că unii dintrînșii au și dat loviri cu mâna unor agenți polițieniști, se înțelege că mai mulți din acești turburători au fost arestați și justiția își va urma cursul său regulat, cei culpabili vor înțelege prin osândă ce vor merita că nu le este permis a se juca lesne cu lucruri serioase”, în *Ibidem*, p. 1.

⁸² În ciuda moderației inițiale instrucția procesului arăta că sunt arestați elevi din școală, din timpul orelor de curs, băieții erau arestați și duși la poliție la un loc cu hoții, deși părinții lor sunt oameni onorabili („Românul”, 7 noiembrie 1874, p. 1).

autorități erau la fel de mari precum în capitală. Tendința unor ziare precum „Telegraful” sau „Curierul” era mai degrabă aceea de a se situa de partea celor care îndrăzniseră să grăbească evenimentele și mai puțin de partea unor autorități polițienești care acționaseră, în opinia celor mai mulți dintre colaboratorii la ziarele amintite, prea dur și oarecum disproporționant cu pericolul pe care îl presupunea o asemenea acțiune⁸³. Punctul de vedere al guvernului conservator cu privire la aceste evenimente din 3 noiembrie era și el publicat, dar spațiul ocupat era mult mai restrâns decât cel alocat celor care considerau că se comisese un abuz⁸⁴.

Înțelegând poate faptul că dincolo de logica simpatizanților unei grupări aflate în opoziție amânările succesive privind inaugurarea statuii creaseră o tensiune ce putea fi evitată printr-o mai bună comunicare, guvernul anunța, cu ceva timp înaintea zilei de 8 noiembrie, întregul program al inaugurării. El era publicat, încă din 7 noiembrie, în presa aparținând cercurilor oficiale, dar și opoziționiste din capitală și din provincie⁸⁵. „Monitorul Oficial” depunea în mod firesc același efort de popularizare a acțiunii din 8 noiembrie. Fără să surprindă pe nimeni probabil, ceremonia de inaugurare era deschisă prin oficierea unei slujbe religioase al cărei prim dirijor era Mitropolitul primat înconjurat de înaltul cler. Lista participanților anunțată din timp în toate ziarele cuprindea laici și reprezentanți ai clerului deopotrivă. Nu puteau lipsi de la o asemenea manifestare consilieri locali, parlamentari, ofițeri și înalți funcționari ai statului român. Bulevardul Elisabeta și cel al Universității devin practic puncte de reper pentru desfășurarea întregii acțiuni. Deplasarea unui cortegiu impresionant din dreptul Bisericii Sărindari până în dreptul statuii lui Mihai Viteazul particulariza oarecum această acțiune, spre deosebire de cele ce vor urma, dar care vor avea același obiectiv și anume glorificarea unui erou. Diferitele corpuri ale garnizoanei București, detașamentul de jandarmi pedestri erau tot atâtea dovezi prin care guvernul și autoritățile centrale arătau că tratau evenimentul inaugurării statuii cu toată considerația binemeritată de cel astfel evocat. La o privire de ansamblu asupra modului în care urma să se deplaseze cortegiul între cele două puncte deja amintite, amenajarea specială a locului din care urma să privească întreaga desfășurare de forțe domnitorul Carol și soția sa, creau de fapt impresia că toți cei prezenți priveau la un spectacol care-i avea ca eroi principali chiar pe cei doi suverani. Impresia aceasta era subliniată și de dialogul original care se stabilește între suveran și primarul capitalei, nu înainte ca cel din

⁸³ „Curierul”, 7 noiembrie 1874, p. 2.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁸⁵ „Curierul”, 10 noiembrie 1874, p. 1.

urmă să-i adreseze un călduros cuvânt⁸⁶. Maestrul de ceremonii urma să fie primarul capitalei, el fiind cel desemnat să dea semnalul pentru dezvelirea statuii lui Mihai Viteazul, dar numai după ce domnitorul își dădea acordul. Acesta trebuia să fie momentul în care trupele își prezintau armele, iar salvele de artilerie de pe Dealul Spirii acopereau liniștea Bucureștiului⁸⁷. Dincolo de atitudinea pozitivă asupra unui asemenea program, cotidianul „Românul” aștepta, dată fiind și încărcătura religioasă a zilei de 8 noiembrie, ca guvernul să dea dovadă de clemență față de tinerii turbulenți din ziua de 3 noiembrie și să-i elibereze pe cei arestați⁸⁸.

În condițiile în care liberalii marșaseră destul de mult în privința reacției guvernului conservator față de tinerii turbulenți din 3 noiembrie, conservatorii simțeau la rândul lor nevoia să facă anumite precizări. Ceea ce devenea important de subliniat din perspectiva reprezentanților dreptei, era în primul rând faptul că inaugurarea statuii unui simbol al istoriei românilor, așa cum era Mihai Viteazul, avea loc în timpul guvernării lor și nu a celor pe care-i numeau, fără rețineri, roșii sau reprezentanți ai guvernului dezordinei. Pentru cei care credeau în Lascar Catargi ca lider și prim ministru, inaugurarea acestei statuii devenea în mod evident o mare realizare. Satisfacția lor era majoră și pentru că în felul acesta ei deveneau principalii beneficiari ai spectacolului pe care l-am putea numi unul „mediatic”, apelând la o noțiune actuală. Dialogul imaginar cu adversarii lor, purtat și prin intermediul „Trompetei Carpaților” lua de multe ori forma unei încercări de a-i determina parcă și pe ei să recunoască faptul că această importantă realizare a societății românești, ca mare sărbătoare la care era invitată acum întreaga țară să participe, li se datora în mare măsură⁸⁹. Aserțiunea aceasta se baza și pe faptul că în comitetul de coordonare a întregii acțiuni, inclusiv cel de selecție a ofertelor primite, se aflau mai mulți conservatori. În egală măsură, conservatorii simțeau nevoia să-și exprime din nou punctul de vedere și cu privire la încercarea neizbutită de inaugurare din 3 noiembrie⁹⁰ arătând că, un moment precum era cel așteptat pentru data de 8 noiembrie era unul al națiunii române, care nu trebuia să aibă loc în fața

⁸⁶ „Românul”, 7 noiembrie 1874, p. 2.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ „Măine de ziua sfinților Mihai și Gavril se va inaugura statuia lui Mihai Viteazul și sperăm ca cu această ocazie să fie amnistiați și școlarii care au fost arestați și că în felul acesta este timpul să treacă și spaima guvernului de o acțiune care nu s-a dorit decât una care să-l elibereze pe Mihai Viteazul de ascunderea față de români”, în „Românul”, 8, 9 noiembrie 1874, p. 1.

⁸⁹ „Trompeta Carpaților”, 8 noiembrie 1874, p. 1.

⁹⁰ Tânărul Vasilache Lambru se cațără pe soclu și trage pânza jos, printre participanți se aflau și agenți ai poliției care provocau și ei scandal (Victoria Dragu, *op. cit.* 13).

unor reprezentanți ai unor puteri străine. Dacă în această privință argumentația era, credem, destul de palidă pentru a explica interdicția înregistrată, mai aproape de adevăr era pericolul invocat de conservatori în privința declanșării unui conflict diplomatic cu una din puterile europene vecine în urma rostirii unor discursuri incendiare lângă statuia lui Mihai Viteazul. Conservatorii propuneau, de fapt, o altă modalitate de valorizare a unui erou național, iar în viziunea lor ideea de a pune în dificultate un stat european puternic, încercarea de a aminti unor foști adversari de o înfrângere militară, era considerată profund neproductivă și fără o finalitate clară. Cei care se numeau „oameni ai ordinii” nu doreau să lase nelămurit nici faptul că ziua de 3 noiembrie fusese propusă chiar de ei pentru a marca o mare victorie a lui Mihai Viteazul, dar că în condițiile manevrelor de toamnă ale Armatei Române soluția cea mai potrivită pentru evitarea unor posibile momente tensionate era amânarea pentru 8 noiembrie, ziua onomastică a marelui voievod. În acest context, intervenția jandarmierii și a celorlați reprezentanți ai legii devenea una firească și oarecum obligatorie pentru un guvern care se definea ca fiind unul preocupat în mod deosebit de respectarea legii și a ordinii în România⁹¹. Dincolo de toate aceste explicații, numărul din 8 noiembrie al ziarului „Trompeta Carpaților” se încheia prin publicarea unei poezii a lui Vasile Alecsandri, numită *Odă statuii lui Mihai Viteazul*⁹². Era, aceasta, o bună ocazie de a aminti câteva din calitățile personale ale domnitorului, dar și forța de exemplu pe care acesta o avea pentru generațiile viitoare.

Presa neangajată politic foarte clar, așa cum era „Curierul” din Iași, simțea nevoia să-și manifeste bucuria pentru inaugurarea din 8 noiembrie, dar în același timp și nervozitatea pentru faptul că, în viziunea acestei publicații, unele forțe politice începuseră să confişte ceea ce trebuia să fie o sărbătoare națională. Dincolo de precauția manifestată de cotidianul amintit era totuși timpul să fie amintită contribuția pe care Mihai Viteazul o adusese la păstrarea autonomiei țării și contribuția pe care o putea avea chiar și în anul 1874 la transformarea proiectului de independență a țării în realitate⁹³.

Revenind la acțiunea care a avut loc în ziua de 8 noiembrie 1874, trebuie spus faptul că dincolo de respectarea foarte riguroasă a întregului program, punctele de forță ale întregii manifestări deveneau discursul primarului general al capitalei și al suveranului român. Primarul George

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Odă statuii lui Mihai Viteazul*: „Mărire, adorare, îngenunchere ție / Gingant din alte timpuri, fruntaș între eroi / Mihai frate de arme cu dalba vitejie / Oaspe de bronz scump nou, sosit iar printre noi / Pe întinsul țării astăzi e splendidă serbare (Vasile Alecsandrii), în „Trompeta Carpaților”, 8 noiembrie 1874, p. 3.

⁹³ „Curierul”, 8 noiembrie 1874, p. 1.

Manu reușea să atragă mai întâi atenția asupra faptului că întreaga ceremonie era un act reparatoriu față de memoria și faptele unui erou. În felul acesta, liderul conservator deschidea practic un dialog cu trecutul, cu domnitorul care unise pentru prima dată cele trei Țări Române. Privirea spre trecut era modalitatea prin care era identificat, practic, un model de urmat pentru noua generație. Pentru George Manu monumentul inaugurat în acele clipe nu era doar o expresie a recunoștinței naționale pentru Mihai Viteazul, ci în egală măsură pentru toți cei care luptaseră până atunci în diferite împrejurări pentru idealurile românilor, chiar dacă până atunci nu existaseră dovezi de recunoștință colectivă de asemenea factură⁹⁴. Dacă echipa din jurul lui Lascăr Catargiu se temuse de interpretările care puteau fi date unor discursuri susținute cu asemenea prilej, iată că tocmai unul din reprezentanții de vază ai conservatorilor, George Manu, amintea în intervenția sa de faptul că eroul glorificat în acea zi nu aparținea doar țării sale, ci întregului neam românesc, indiferent dacă el locuia – peste vârfurile Carpaților până în apele Tisei – sau în alte părți. Caracterul mobilizator al discursului era evident, fiecare dintre cei prezenți fiind îndemnați să reflecteze măcar pentru o clipă la măreția epocii în care luptase Mihai Viteazul, de unde venea și îndemnul pentru reluarea luptei pentru independență și glorie. Ca de fiecare dată când un personaj istoric este evocat, comunitatea care-l omagiază prin ridicarea unei statui simte nevoia, în egală măsură, să exprime și un sentiment de vinovăție pentru tragicul său sfârșit. Invocarea trădării sale și a modului dramatic în care a murit au tocmai un astfel de rol. Monumentul inaugurat devenea în felul acesta, un prilej de readucere în actualitate a celui decedat în urmă cu aproape patru secole, dar și o formă de a-i deplânge destinul crud. Partea finală a intervenției lui George Manu cuprinde și un dialog aparte cu noul suveran. Dincolo de mulțumirile care i se adresează pentru prezența la inaugurare, primarul capitalei realizează un transfer interesant de credibilitate și prestigiu dinspre Mihai spre Carol I, dar fără a crea vreoa clipă senzația că suveranul s-ar afla într-o poziție de inferioritate față de domnitorul comemorat. Transferul devine unul legitim, firesc, în felul acesta realizându-se o translație ușoară dinspre trecut către prezent. Apartenența suveranului român la o dinastie europeană, care se remarcase până atunci prin acte politice curajoase era o garanție pentru primarul capitalei în privința îndreptăririi lui Carol I de a primi coroanele lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Intervenția lui George Manu se încheia prin stabilirea foarte clară a contribuției pe care monumentul îl avea pe viitor – reculegere și repornire a tuturor energiilor românești⁹⁵.

⁹⁴ „Românul”, 11, 12 noiembrie 1874, p. 2.

⁹⁵ *Ibidem*.

După un discurs precum cel susținut de George Manu care realizase o adevărată incursiune în istoria românilor, Carol I încerca și reușea, în opinia noastră, să arate foarte clar care erau înaintașii săi⁹⁶. Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul devin parteneri ai noului domnitor în acțiunea în care se angajase de recâștigare a demnității românești. Fiecare dintre aceștia luptaseră pentru apărarea și independența țării, misiune pe care acum, în fața statuii lui Mihai Viteazul, și-o asuma pe deplin și Carol I. Tânărul prinț știa foarte bine care era valoarea mobilizatoare a imaginii unor domnitori precum cei evocați, atât pentru armata pe care o conducea, cât și pentru națiunea română, în ansamblul ei. Monarhul României nu se mulțumea doar să evoce figura tutelară a lui Mihai, ci își lua, la rândul său, un angajament ferm din care publicul prezent trebuia să înțeleagă întreaga sa disponibilitate de a lupta pentru poporul în fruntea căruia se afla. Angajamentul lui Carol I era în egală măsură și față de generațiile viitoare, cărora le promitea că le va lăsa moștenire aceeași moșie românească așa cum primisese el de la cei deja evocați. Monumentul dedicat lui Mihai Viteazul devenea, din acel moment, un dar al suveranului către locuitorii capitalei, care urmau să îi acorde întreaga lor atenție și prețuire⁹⁷. Cele două discursuri au fost urmate de alte momente importante ale inaugurării. Căderea vălului ce acoperea statuia lui Mihai Viteazul era urmată de prezentarea armelor de către trupele prezente în fața Academiei, iar imnul național intonat imediat și salvele de tun trase de pe Dealul Spirii nu făceau altceva decât să sublinieze și mai bine solemnitatea momentului⁹⁸. Defilarea trupelor garnizoanei București prin fața perechii suverane, alături de elementele deja amintite, întregeau scenografia unui spectacol care se apropia de sfârșit. Pentru Carol I și soția sa ieșirea era pregătită pentru a fi la fel de spectaculoasă ca și intrarea. Practic pe întregul drum parcurs până la palat, suveranii României erau aplaudați și întâmpinați cu multă încredere⁹⁹. Finalul zilei aparținea primarului capitalei, care primea felicitări din partea mai multor locuitori ai Iașului pentru evenimentul ce tocmai se încheia.

Oricât de mult încercaseră domnitorul și guvernul să-l prezinte pe Mihai Viteazul drept un erou național, și nu doar unul al muntenilor, treptat se conturează ideea că voievodul evocat cu mult fast aparținea mai mult bucureștenilor, decât restului țării. O asemenea percepție venea oarecum în contradicție cu însăși inscripția de pe soclul statuii, care amintea de faptul că Mihai fusese *domn al Țării Românești și al Moldovei, locțiitor domnesc și*

⁹⁶ Cuvântarea lui Carol I fusese, așa cum singur mărturisea, prima cuvântare către popor, vezi Victoria Dragu, *op. cit.*, p. 14.

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ „Curierul”, 14 noiembrie 1874, p. 1.

⁹⁹ *Ibidem.*

*căpitan general în Principatul Ardealului 1593-1601*¹⁰⁰. Cei care au protestat vehement și foarte rapid au fost liberalii. Mereu atenți la orice fel de tendințe separatiste, liberalii duceau în derizoriu teama conservatorilor pentru faptul că inaugurarea statuii ar putea declanșa acțiuni care ar putea fi privite de marile puteri ca acțiuni ostile. Dincolo de bucuria provocată de evitarea unui scandal politico-diplomatic, liberalii arătau faptul că statuia lui Mihai Viteazul era omagiul adus unui mare domn, care prin întreaga semnificație a domniei sale aparținea României întregi, și nu doar bucureștenilor¹⁰¹. Din motive aproape inexplicabile, marea sărbătoare de la București nu reușise să cuprindă întreaga țară. Din păcate, cealaltă capitală, a Moldovei, nu simțea în egală măsură sentimentul reîntâlnirii cu Mihai Viteazul. Starea de spirit din Iași era descrisă într-un material ce apărea în ziarul „Curierul”, la două zile după inaugurare, care sub un titlu sugestiv, *Ce nepăsare*, ilustra lipsa oricărei acțiuni prin care ieșenii să arate că apreciau și ei în egală măsură faptele de glorie ale fostului domnitor. Exceptând clopotele de dimineață, care anunțau ziua Sfinților Mihail și Gavril, de cinstire onomastică pentru un conducător care apăruse „altarul și crucea bisericii noastre”, nimic din ceremonialul specific unei sărbători de anvergură națională nu se întâmplase la Iași. Salvele de tun, paradele militare care încântau de fiecare dată privitorii, toate acestea lipseau acum din oraș, în plus, nimic din pioșenia cerută de Sfântul Sinod pentru asemenea zile nu era respectată, orașul trăindu-și practic viața cotidiană obișnuită¹⁰². În ciuda supărării vizibile, ziariștii ieșeni țineau să arate parcă întregii țări faptul că ei apreciau inaugurarea monumentului ca o sărbătoare a unui domn care luptase pentru dreptul și dreptatea românilor. Satisfacția era una foarte mare în primul rând pentru că rușinea de a nu avea un monument dedicat lui Mihai Viteazul fusese „reparată” ca urmare a unui demers privat¹⁰³.

Față de supărarea existentă în destule cercuri politice, potrivit cărora evenimentul inaugural fusese oarecum confiscat de bucureșteni, „Trompeta Carpaților” din 14 noiembrie 1874 explica cititorilor săi fără prea mari emoții că deși Mihai Viteazul aparținea istoriei românilor, statuia ridicată în onoarea acestuia aparținea doar Bucureștiului, fiindcă doar primăria capitalei fusese implicată în strângerea de fonduri necesare. Vrând să arate că nu intenționau să monopolizeze doar ei procesul care se anunța ceva mai amplu de recunoaștere publică a meritelor înaintașilor, conservatorii invocau și numele altor figuri istorice, care, la fel ca Mihai Bravul, ar fi meritat

¹⁰⁰ Idem, 17 noiembrie 1874, p. 3.

¹⁰¹ „Românul”, 10 noiembrie 1874, p. 2.

¹⁰² „Curierul”, 10 noiembrie 1874, p. 3.

¹⁰³ *Ibidem*.

ridicarea unei statui. Pentru omagierea lui Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare, doi dintre cei evocați, liderii conservatori din jurul „Trompetei Carpaților”, precum Cezar Boliac, își exprimau întreaga disponibilitate de a participa alături de toți liderii politici la o acțiune de subscripție publică¹⁰⁴.

Bucuria momentului inaugural avea să fie depășită destul de repede de o parte a presei opoziționiste, atentă în continuare la soarta elevilor și studenților arestați după incidentele din 3 noiembrie. Faptul că și după mai multe zile de la inaugurarea ratată continua arestarea unor elevi bănuși că ar fi participat la acțiunea amintită, provoca o îngrijorare reală celor din jurul ziarului „Românul”. Chiar dacă guvernul instalat la 1871 se definise, de la început, ca unul al ordinii, anchetele neîntrerupte în rândul elevilor și studenților și închiderea unora dintre ei la Văcărești după lungi interogatorii indigna și mai mult pe liberali¹⁰⁵. Acuzația de complot și de ultragiare a ordinii publice formulate la adresa tinerilor, despre care se știa că au simpatii liberale, era interpretată de către organul de presă al liberalilor ca fiind expresia unui mod aparte al conservatorilor de a vedea libertățile și drepturile cetățenilor¹⁰⁶. Nici un motiv mai bun nu putea fi găsit de către liberali pentru a face comparații între guvernul conservator și regimul autocrat din Rusia¹⁰⁷, chiar dacă și cei dintâi recunoșteau că fusese vorba și despre un exces de zel al tinerilor participanți la acțiunea din 3 noiembrie din fața Universității din București. Ancheta și întregul proces avea să mai dureze ceva timp, la rezultatul final ajungându-se după câteva luni bune de cercetări¹⁰⁸.

Concluzii

Preocupate cu alte probleme, guvernele europene nu vor mai comenta în nici un fel evenimentele de la București sau discursul domnitorului Carol I din 8 noiembrie 1874, prilejuit de inaugurarea statuii voievodului Mihai Viteazul. Invocând personalitatea acestuia, faptul că perioada lui de domnie devenise, prin comparație cu altele, „cea mai glorioasă” din istoria românilor, Carol I îl prezenta pe Mihai Viteazul ca un model de conducător. Argumentul cel mai important, deloc întâmplător invocat, era contribuția lui la „apărarea și autonomia țării”¹⁰⁹. Întregul

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 1.

¹⁰⁵ „Românul”, 11, 12 noiembrie 1874, p. 1.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Idem*, 14 noiembrie 1874, p. 1.

¹⁰⁸ *Idem*, 15 noiembrie 1874, p. 1, Editorial.

¹⁰⁹ Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori (1866-1877)*. Tomul I, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1909, p. 375.

discurs al suveranului României lăsa impresia că avea drept obiectiv plasarea sa într-o descendență simbolică, precum și transmiterea unui testament pe care el se simțea obligat să îl pună în aplicare.

Considerația deosebită acordată de autoritățile române domnitorului Mihai Viteazul avea să fie dovedită și prin decizia din anii următori, ca marea majoritate a manifestărilor populare cu caracter politic, să se desfășoare în fața statuii acestuia¹¹⁰.

Dacă anul 1874 se încheia prin exprimarea încrederii reciproce între Parlament și monarh¹¹¹, favorizată și de succesul parțial înregistrat în plan extern, noi provocări aveau să apară la adresa clasei politice românești începând cu anul 1875.

Odată inaugurată statuia lui Mihai Viteazul, la 8 noiembrie 1874, Carol I avea să reia, într-un discurs public, trimiterele istorice nu numai la domnia lui Mihai Viteazul, dar și la cea a lui Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare, considerate exemplare pentru apărarea țării și păstrarea independenței ei¹¹². Din acel moment, statuia avea să devină un adevărat reper pentru defilările și manifestările populare cu caracter politic, ce se vor organiza în București¹¹³. Pentru a da o și mai mare încărcătură simbolică, Carol I ordona, la 5 septembrie 1877, ca tunurile de la Plevna să fie așezate de ambele părți ale statuii lui Mihai Viteazul: „umbra măreață a gloriosului domn va vedea astfel că oștenii români au rămas până azi fii ai eroilor de la Călugăreni”¹¹⁴.

După patru ani de la câștigarea independenței, ziarele românești înregistrau tot mai mult febra unui alt mare eveniment – încoronarea lui Carol I ca rege al românilor. Acesta era motivul pentru care mulți simțeau nevoia să amintească din nou de originile latine ale poporului român, pe care le prezentau ca posibile explicații pentru biruințele obținute în decursul istoriei. Ideea mai veche, vehiculată și în presa străină, conform căreia românii aveau de jucat un rol la Dunăre reapărea cu acest prilej. Modul în care statul român răspunsese misiunii ce i se încredințase era un argument pentru ocuparea unui loc important în constelația statelor europene, fapt datorat în bună măsură aceluiași figuri tutelare: „Se împlinesc patru ani de când România, sentinela civilizației așezate de Traian la Dunăre intră în rândul puterilor europene, luându-și adevăratul loc ce-l merită. Nimic din toate acestea nu s-ar fi realizat fără aportul regelui Carol I, care s-a arătat

¹¹⁰ Ioan Scurtu, *Carol I*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 89.

¹¹¹ D. A. Sturdza (ed.), *Domnia regelui Carol I. Fapte, cuvântări, documente (1866-1876)*, Tomul I, București, Editura Academiei, 1906, p. 734-736.

¹¹² Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori (1866-1877)*, p. 375.

¹¹³ Ion Scurtu, *op. cit.*, p. 89.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 105.

demnul urmaș al lui Ștefan cel Mare și Mihai Bravul”¹¹⁵. Invocarea celor doi domni avea să devină, de altfel, o constantă a discursului regal, aproape indiferent de context. Astfel, la Iași, cu prilejul dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare, după parada militară, discursurile rostite marcau și ele solemnitatea acțiunii. Cel care avea să se adreseze primul mulțimii avea să fie, în mod firesc, suveranul, iar faptul că acesta își exprima admirația deplină față de Ștefan cel Mare, fără a-l uita pe Mihai Viteazul, nu mai surprindea pe nimeni. Trecerea în noul secol nu însemna decât o continuare a practicilor menționate până acum, iar jubileul din 1906 crea o bună ocazie ca în actul comemorativ înscris pe pergament, să fie înscrise portretele lui Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul¹¹⁶.

Dezvelirea statuii lui Mihai Viteazul în 1874 venea într-un context politic agitat, în care pe lângă contestațiile reciproce dintre putere și opoziție, ecoul unor voci destul de radicale la adresa domnitorului Carol I era mereu actualizat. Fără a crede vreo clipă că strategia sa de legitimare prin invocarea marilor personalități ale istoriei românilor fusese una greșită, tânărul prinț avea să se integreze perfect în desfășurarea unor evenimente care aveau drept scop prezentarea, pentru întreaga societate, a unor modele de conducători politici demni de urmat. Evenimentul din 8 noiembrie 1874 era nu doar unul al oamenilor politici dornici să-și reafirme atașamentul față de faptele de vitejie ale voievodului astfel comemorat, ci o serbare publică, a întregii societăți. Opțiunile politice diferite din momentul inaugurării nu-i împiedicau pe cei prezenți să recunoască unanim pierderea suferită de români prin moartea lui Mihai Viteazul.

Comemorarea unui personaj istoric rămâne pe parcursul secolului XIX o practică socială curentă, rezultată din interacțiunea unor categorii sociale precum elevii și studenții universității bucureștene, care provoacaseră incidentele din 3 noiembrie, o parte a societății românești interesată de inaugurare mai mult ca de un spectacol public și un guvern preocupat să găsească tonul potrivit pentru o manifestare ce putea oricând, dat fiind eroul evocat, să provoace tensiuni internaționale. Dacă temerile guvernului conservator nu s-au dovedit întemeiate, aceasta se datora și faptului că, la fel ca și în cazul altor personalități ale Evului Mediu recuperate în secolul XIX, Mihai Viteazul nu putea fi decât un simbol și un îndemn¹¹⁷.

Inaugurarea unei statui devine, începând cu sfârșitul secolului XIX, un proces deosebit de interesant, pentru că dobândește toate coordonatele

¹¹⁵ „Curierul”, 9 mai 1881, p. 2.

¹¹⁶ Ion Scurtu, *op. cit.*, p. 178.

¹¹⁷ Andi Mihalache, *op. cit.*, p. 223.

necesare unei transmiteri din generație în generație a faptului că evocarea unei personalități politice pe această cale constituie un gest de respect pentru trecut și o strategie de legitimare prin trecut. Se adaugă și gustul artistic al epocii, ca și grija de a amenaja spațiile publice cât mai atractiv și mai reprezentativ.

*Memory and politics in 1874:
the inauguration of Michael the Brave's statue*

Keywords: *Michael the Brave, dynasty, urban decor*

The political regime established on February 11th, 1866, was under the necessity of facing several challenges in a short period of time. Beyond the need for blocking any plans settled within the European diplomacy and meant to loosen the Union of 1859, the new decision-making factors in Bucharest were equally interested in the drawing of a real dynastic sentiment. In order to achieve this goal, it was necessary to establish a direct channel of communication between the sovereign and the Romanians, to refer to classical themes of the Romanian political discourse and, not at least, to place Carol I in the descending line of the great rulers of the nation.

During the nineteenth century the commemoration of a historical personality was a common practice with some strength resulting from the interaction of various social categories and which outlined the conduction of a real public spectacle. Despite the Conservative government of 1874's effort to keep the events occasioned by the inauguration of Michael the Brave's statue in peaceful surroundings, the political tension was to say its word finally.

The inauguration of the statue of Michael the Brave had all the details required for a transmission from one generation to the next one of the memory of a historical figure whose evocation had a strong mobilizing valence. The unveiling of a monument gradually became also in the Romanian society an expression of artistic taste and of the desire to arrange a public space, as well as of the manifestation of a particular vision of how history can reach present times so as to achieve a greater political legitimation.

*Din corespondența inedită
a episcopului Melchisedec Ștefănescu*

Iulian Marcel CIUBOTARU

Cuvinte cheie: *Melchisedec Ștefănescu, corespondență inedită, Academia Română, Revista teologică*

Născut la 15 februarie 1823, într-o localitate din județul Neamț¹, Melchisedec Ștefănescu (1823-1892), pe numele de mirean Mihail, a fost unul dintre cei mai importanți ierarhi-cărturari din secolul al XIX-lea. Își începe studiile la școala din satul natal², trece apoi la Seminarul de la Socola³ (Iași), urmând să își continue desăvârșirea profesională la Academia duhovnicească din Kiev⁴. Înainte de a merge în Ucraina este, pentru scurt timp, învățător în localitatea Șerbești, județul Neamț⁵. Începând cu 1843,

¹ Este vorba despre satul Gârcina, aflat la 6 kilometri de orașul Piatra-Neamț; aici a slujit ca paroh preotul Petrache Ștefănescu, tatăl viitorului episcop. Tot aici sunt înmormântați părinții ierarhului, Petre/Petrache Ștefănescu alături de „prezbitera Anastasia”, vezi Ilie Gheorghiu, „Pe urmele Episcopului Melchisedec”, în *Metropolia Moldovei*, anul III, nr. 8, august 1927, p. 191-192.

² †Dr. Veniamin Pocitan Bârlădeanul, „Episcopul Melchisedec ca școlar în Seminarul de la Socola” în *BOR*, anul L, nr. 5, mai 1932, p. 343.

³ În această perioadă, elevul Mihail Ștefănescu „se arată încă de la început priceput și silitor la învățătură, supus și ascultător. Cursurile cari i se predau de profesori el le scria și apoi le învăța, nefiind cărți tipărite. Stătea seara târziu de tot, până își termina lecțiile și numai după aceea mergea la culcare. Când ajunse în clasele superioare, pe lângă studiile ce se predau în seminariu, mai învăța limbile franceză și germană” (*Ibidem*).

⁴ †Veniamin, vicar patriarhal, „Studenti teologi moldoveni la Academia spirituală din Kiev”, în *BOR*, anul LXIII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1945, p. 562. Diploma de magistru în științe teologice și literare, obținută de Melchisedec în urma studiilor urmate la Kiev, a fost publicată de pr. Sc[arlat] P[orcescu], în cadrul articolului „62 de ani de la moartea episcopului Melchisedec”, în *MMS*, anul XXX, nr. 5-6, mai-iunie 1954, p. 71-72.

⁵ Prima biografie post-mortem închinată episcopului de Roman a fost realizată de Ioan Kalinderu – vezi lucrarea *Episcopul Melchisedec*, București, 1894, 93 pagini (în anexe sunt editate câteva scrisori din corespondența lui Melchisedec Ștefănescu: o epistolă primită de la Filaret Scriban (p. 69-70); o misivă a lui Melchisedec adresată „părintelui Climent” la data de 17 iunie 1865 (p. 79-82). Studiul lui I. Kalinderu cuprinde și alte documente privitoare la biografia ierarhului

(*Demisiunea motivată de P.S.S. Melchisedec din 23 mai 1865* (p. 70-76); *Scrisoarea prin care s-a trimis consulilor protestarea în contra lezei din 16 mai 1865 pentru numirea episcopilor* (p. 77-78); *Instrucțiunile date de clerul eparhiei Hușilor deputatului său, P.S. Sa Melchisedec* (p. 83-86)); vezi, de asemenea, articolul lui N. Dobrescu, „Episcopul Melchisedec”, în *Convorbiri literare*, anul XXI, nr. 10, octombrie 1907, p. 978-987, precum și seria de articole ale lui I. Kalinderu (purtând titlul „Episcopul Melchisedec”, care reproduc, de fapt, broșura mai sus citată), publicate în *Menirea Preotului* (ziar eclesastic ce apărea la Râmnicu-Vâlcea), anul V, nr. 14, 15 septembrie 1894, p. 2-4; anul V, nr. 15-16, 1-15 octombrie 1894, p. 6-7; anul V, nr. 17-18, 1-15 noiembrie 1894, p. 3-5; anul V, nr. 19, 1 decembrie 1894, p. 2-5; anul V, nr. 20, 15 decembrie 1894, p. 7-8; anul V, nr. 21-22, 1-15 ianuarie 1895, p. 6-8; „Schiță biografică” (nesemnată), în *Vocea Bisericii*, anul I, nr. 18-19, 1-15 ianuarie 1895, p. 3-4; pentru alte aspecte biografice, vezi următoarele lucrări: teza de doctorat a pr. Alexandru M. Ioniță, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea sa (1822-1892)*, Constanța, 1999; anterior acestei apariții editoriale, mare parte din teza pr. Al. Ioniță a fost publicată în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 233-418; Tudor Ghideanu, *Melchisedec, lumina ortodoxiei românești*, prefață de Preasfințitul Ioachim Băcăuanul, arhiepiscop vicar al Episcopiei Romanului, Roman, Editura Mușatinia, 2009; Tudor Ghideanu, Preda Ghideanu, *Melchisedec al României*, ediția a II-a, Iași, Editura Lumen, 2011; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 445-447; Niculae M. Popescu, „Episcopul Melchisedec la 50 de ani de la moartea lui”, în *Biserica Ortodoxă Română* (în continuare: *BOR*), anul LX, nr. 5-6, mai-iunie 1942, p. 172-176, precum și schița bio-bibliografică semnată de C[onstantin] T[eodorovici], în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* (în continuare: *Dicționar 1900*), București, Editura Academiei, 1979, p. 559-560; Dim. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*, ediția I, București, 1897, p. 127-128; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 265-268; Ștefan Ștefănescu (coordonator), *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 216-217; N. Georgescu-Tistu, „Preocupările de carte ale episcopului Melchisedec și biblioteca sa”, în *BOR*, anul LXXXVI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1963, p. 1146-1149; Sorin I. Petcu, „Contribuția liturgiștilor români din secolul al XIX-lea la dezvoltarea literaturii liturgice românești”, în *Glăsu Bisericii* (în continuare: *GB*), anul XXXI, nr. 5-6, mai-iunie 1972, p. 642-644; George Dincă, „Episcopul Melchisedec, Apostol al Unirii Principatelor Române și mare erudit al vremurilor”, în *GB*, anul XL, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1981, p. 167-175; I. Todoran, „Episcopul Melchisedec”, în *Mitropolia Ardealului*, anul II, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1957, p. 717-720; pr. Gh. Vlad, „Episcopul Melchisedec”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (în continuare: *MMS*), anul XXXIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1958, p. 76-85; Valentin Brătan, „Preocupări de drept bisericesc ale episcopului Melchisedec”, în *Studii teologice*, anul XXIV, nr. 9-10, noiembrie-decembrie 1972, p. 732-757; Diac. I. Ivan, „Pisania Bincredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, pusă la Biserica Mănăstirii Războieni-Neamț, în optica istorică a episcopului

Melchisedec Ștefănescu”, în *Teologie și viață*, anul II (LXVIII), nr. 1-3, ianuarie-martie 1992, p. 150-153. În 1939 a apărut, sub coordonarea P.S. Gherontie, episcopul Constanței, un volum în memoria fostului episcop de Roman, intitulat „Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi”, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica-Ilfov, 1939, 192 pagini. Textele adunate în această carte sunt foarte utile celui interesat de viața, opera și omul care a fost Melchisedec Ștefănescu. Semnatarii sunt următorii: P.S. Gherontie Nicolau, „Biografie [a] episcopului Melchisedec Ștefănescu”, în *Ibidem*, p. 7-56; Arhier. Dr. Veniamin Pocitan Ploeșteanu, „Melchisedec ca membru al Sfântului Sinod (1861-1892)”, în *Ibidem*, p. 59-153; Simion Mehedinți, „Melchisedec ca educator”, în *Ibidem*, p. 153-163; Al. Resmeriță, „Melchisedec, mare bărbat și om politic român”, în *Ibidem*, p. 165-182; Theodor N. Ciuntu, „Melchisedec ca istoric și arheolog”, în *Ibidem*, p. 183-187; Dumitru Stănescu, „Episcopul Melchisedec”, în *Ibidem*, p. 188-192. Foarte utile se găsesc, din punctul de vedere al bio-bibliografiei ierarhului Melchisedec, studiile și articolele publicate în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, din care citez cele mai relevante contribuții: Antonie Plămădeală, „Melchisedec Ștefănescu, apărător al Ortodoxiei”, în *Ibidem*, p. 31-40; Nestor Vornicescu, „Episcopul Melchisedec Ștefănescu despre sfinții români”*, în *Ibidem*, p. 41-44; Casian Gălățeanu, „Episcopul Melchisedec, o călăuză mereu actuală în Biserica noastră”, în *Ibidem*, p. 49-54; Ioachim Vasluiuanul, „Pagini de cronică privind viața și activitatea episcopului Melchisedec Ștefănescu în cadrul Episcopiei Romanului și Hușilor (1878-1892)”, în *Ibidem*, p. 55-64; Mircea Păcurariu, „Melchisedec Ștefănescu – istoric bisericesc”, în *Ibidem*, p. 67-72; Constantin Leonte, „Opera teologică a episcopului Melchisedec Ștefănescu”, în *Ibidem*, p. 73-77; Constantin Mosor, „Acțiuni ale episcopului Melchisedec Ștefănescu pentru promovarea și progresul învățământului teologic în toate gradele”, în *Ibidem*, p. 79-84; Ioachim Vasluiuanul, „Contribuții ale episcopului Melchisedec Ștefănescu în cadrul Academiei Române”, în *Ibidem*, p. 85-91; I. Ivan, „Cu episcopul Melchisedec Ștefănescu pe urmele Sfântului voievod Ștefan cel Mare în pământul străbun al Bucovinei”, în *Ibidem*, p. 93-99; Emilian Popescu, „Memoriul episcopului Melchisedec Ștefănescu despre starea preoților din România și despre pozițiunea lor morală și materială”, în *Ibidem*, p. 101-105; Nicolae Hurjui, „Atitudinea episcopului Melchisedec față de prozelitism”, în *Ibidem*, p. 107-113; Anibal Panțiru, „Melchisedec Ștefănescu și muzica bisericească armonică”, în *Ibidem*, p. 115-120; Nicolae Toderici, „Contribuția episcopului Melchisedec Ștefănescu la unitatea, suveranitatea și independența națională”, în *Ibidem*, p. 121-126; Gheorghe Miron, „Activitatea episcopului Melchisedec Ștefănescu pe plan economic-gospodăresc și administrativ-bisericesc”, în *Ibidem*, p. 127-130; Ionel Doru, „Unitatea de neam, de limbă și de conștiință românească în gândirea și activitatea episcopului Melchisedec Ștefănescu”, în *Ibidem*, p. 131-139; I. Ivan, „Contribuția fraților și surorilor episcopului Melchisedec la sporirea vieții religios-morale, spirituale, pentru creștini în general și a monahismului în special”, în *Ibidem*, p. 141-157; Nina Negru, „Melchisedec Ștefănescu – ierarhul de actualitate”, în *Ibidem*, p. 159-162; tot în acest număr al publicației citate, una dintre rubrici (IV) este intitulată „Episcopul Melchisedec Ștefănescu în preocupările culturale ale P.C. Preot Scarlat Porcescu”

Melchisedec devine profesor suplinitor la Seminarul Socola⁶, iar în 1856 se mută la Huși, acolo unde va fi numit rector al Seminarului⁷ înființat cu cinci ani mai devreme⁸. Analiza activităților sale din această perioadă, realizată pe baza consultării fondului de acte privitoare la Episcopia Hușilor, a relevat faptul că arhimandritul Melchisedec „a desfășurat o intensă activitate, care, prin rapoarte cuprinzând propuneri înaintate epitropiei, viza nu numai seminarul ci și școlile bisericești ținutale (catehetice)”⁹. Grație eforturilor manifestate de rectorul Seminarului, au fost întocmite și înaintate către epitropie programa și lista materiilor de studiu pentru fiecare clasă în parte¹⁰. Pe drept cuvânt s-a apreciat că perioada în care Melchisedec s-a aflat

(vezi p. 211-229), unde sunt reeditate unele studii ale pr. Sc. Porcescu privitoare la viața și corespondența fostului ierarh al Romanului. De asemenea, pentru biografia episcopului Melchisedec ori diverse secvențe din aceasta, pot fi consultate studiile și volumele citate în notele infrapaginale ale acestui studiu (vezi supra&infra).

⁶ Aici a predat cursuri de *Retică, Pastorală și Istorie românească*.

⁷ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800 la 1864*, vol. III, București, 1894, p. 165; Melchisedec a fost precedat în această funcție de Nifon Bălășescu; cel care l-a chemat la conducerea Seminarului a fost episcopul de Huși, Meletie Istrati, vezi Țeniamin Bârlădeanu, „O pagină din istoria învățământului teologic: școlile catinetice din eparhia Hușilor”, II, în *BOR*, seria III, anul XLVIII, nr. 101 (596), noiembrie 1930, p. 1028. De altfel, la înmormântarea episcopului Meletie, răposat la 1 august 1857, în vârstă de patruzeci de ani (Constantin Cojocaru, „Meletie Istrati, episcop de Huși”, în *Idem, Pași prin secole de istorie bisericească*, Iași, Editura Golia, 2005, p. 463, 477) Melchisedec, rector pe atunci al Seminarului din Huși, a rostit un „Cuvânt funebru”, ce va fi publicat, peste ani, în *BOR*, anul XIII, nr. 1, aprilie 1889, p. 41-46 și retipărit, de curând, în Melchisedec Ștefănescu, *Cuvinte din cuvânt. Omilii inedite*, texte transliterate și diortosite de Arhim. Pimen Costea, carte tipărită cu binecuvântarea și sprijinul Preasfințitului Ioachim Băcăuanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, cu un cuvânt înainte de Vasile Gordon, Roman, Editura Filocalia, 2011, p. 201-205.

⁸ Înființarea Seminarul din Huși a fost precedată, de fondarea, la 1846, a școlii catehetice din localitate, vezi Țeniamin Bârlădeanu, „O pagină din istoria învățământului teologic: școlile catinetice din eparhia Hușilor”, I, în *BOR*, seria III, anul XLVIII, nr. 10 (595), octombrie 1930, p. 947; în partea a treia a studiului citat aici, publicat în aceeași revistă, nr. 12 (597), decembrie 1930, p. 1117-1129, autorul oferă prețioase informații și documente despre școlile catehetice din Vaslui, Bârlad, Galați și Chițoc.

⁹ Mihai Antipa, „Instituționalizarea învățământului teologic în Eparhia Hușilor”, în *Archiva Moldaviae*, II/2010, p. 109. Semnalăm o eroare strecurată în cadrul acestui articol – la p. 109 – unde se afirmă că Sofronie Miclescu a devenit mitropolit în 1856. În realitate, fostul episcop de Huși (1826-1851) a trecut la conducerea Mitropoliei Moldovei la 10 februarie 1851, rămânând în această funcție până la 7 noiembrie 1860.

¹⁰ *Ibidem*, p. 111.

la conducerea Seminarului din Huși a reprezentat o epocă de înflorire¹¹ și prosperitate. Tot la Huși a condus Episcopia de aici ca locotenent de episcop (1861-1864), pentru ca, în 1862, să fie hirotonit arhiereu cu titlul de *Tripoleos*. Această perioadă a fost foarte fecundă pentru Melchisedec, întrucât a cercetat și studiat documente istorice, pe care le-a folosit, ulterior, la alcătuirea lucrării *Chronica Hușilor*¹². Cu puțin înainte de a deveni arhiereu, Melchisedec a fost numit de către Alexandru Ioan Cuza, în total dezacord cu mitropolitul Sofronie Miclescu, la 30 aprilie 1860, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova¹³, funcție din care arhimandritul a demisionat la 6 mai 1860¹⁴, întrucât existaseră proteste cu

¹¹ *Ibidem*, p. 114.

¹² Pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Eftimie, episcopul Romanului și Hușilor, editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1990, p. 94; iată cum aprecia Nicolae Iorga activitatea desfășurată de Melchisedec ca editor al izvoarelor istorice: „ca tipăritor de documente, Melchisedec e exact, ca adnotator are și vederi bune, dar îi lipsește adevărata metodă; povestirea lui e curgătoare, însă firește că el era menit să sufere înfrângerea când se atinge de o chestie așa de delicată pentru un autodidact fără inteligență superioară, ca *Izvodul lui Clanău*, de care se atinge, sprijinindu-l, în cea d'întăiu colecție a sa”, vezi N. Iorga, „Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române”, în *Prinos lui D.A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, Tiparul și Editura Institutului de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903, p. 73.

¹³ Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre (1995)*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 20; Dumitru Vitcu, „Modernizare instituțională sau competența orgoliilor? Un episod controversat al relațiilor dintre Domn și Mitropolit în vremea Unirii”, în *Dacia literară*, anul XXIV (serie nouă din 1990), nr. 122-123 (11-12/2013), p. 23, nota 5; Arhimandritul Melchisedec a făcut parte, alături de alți clerici moldoveni (Filaret Scriban, Neofit Scriban, Calinic Miclescu), din componența Divanului ad-hoc alcătuit după 1 octombrie 1856, când s-au stabilit unele dintre cele mai importante hotărâri în ceea ce privește modernizarea administrativă a *Bisericii Moldo-României*, a cărui autocefalie a fost discutată, acum, întâia oară, vezi Flor R. Teodorescu, „Chestiuni de organizare bisericească în veacul al XIX-lea”, în *BOR*, anul LXXXVIII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1970, p. 164-166. În ceea ce privește activitatea individuală a episcopului Melchisedec în Divanul ad-hoc, merită amintit faptul că ierarhul român a rostit, la 20 decembrie 1857, o „amplă cuvântare în care a comentat lămurit importanța dezideratelor bisericești, menționând că ele sunt dorințe de progres pentru cler în paralel cu progresul ce-l dorim pentru întreaga noastră societate” (*Ibidem*, 172).

¹⁴ Doi ani mai târziu, în 1862, Melchisedec va demisiona și din funcția de profesor al Facultății de Teologie din cadrul recent înființatei Universității ieșene (Niculae Șerbănescu, „150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ioan Cuza (1820-20 martie 1970)”, în *BOR*, anul LXXXVIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1970, p. 360).

privire la dubla sa apartenență instituțională¹⁵, mai ales că era membru al clerului¹⁶. În ciuda acestui fapt, „marea majoritate a elaborărilor lui Cuza în domeniul bisericesc au fost luate prin consfătuire cu Melchisedec”¹⁷. Faptul că cei doi au fost într-o relație apropiată este probat și de momentul numirii lui Melchisedec, la 11 mai 1865, ca episcop al nou înființatei eparhii a

Disciplinele predate la Iași erau *Exegeza Sublimă a Vechiului Testament și Limba ebraică*. Motivele demisiei au fost diverse, printre acestea numărându-se „adversitatea lui Vladimir Suhopan, conflictul profesorilor cu ministerul, situația incertă a Universității și, poate, chiar deznodământul previzibil al Facultății” (Leonidas Rados, „Un student teolog la începuturile Universității din Iași: Constantin Erbiceanu (1860-1864)”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, III/2012, p. 101); merită amintit că arhimandritul Melchisedec este cel care a întocmit, la solicitarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 6 august 1860, „programele științelor Facultății Teologice din Iași” (Laurențiu Stamat, *Stat și Biserică în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, Iași, Editura Junimea, 2011, p. 24).

¹⁵ Dan Berindei, „Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). Liste de miniștri”, în *Revista arhivelor*, anul II, nr. 1/1959, p. 151. Arhimandritul Melchisedec a fost succedat în funcția de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice de către Mihail Kogălniceanu (Ion I. Solcanu, *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reîntrupării la Principatele Române (1857-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2013, p. 28).

¹⁶ Textul demisiei arhimandritului Melchisedec, precum și răspunsul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, au fost publicate de pr. Gh. Vlad, în cuprinsul studiului „Episcopul Melchisedec”, în *MMS*, anul XXXIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1958, p. 77-78. Redau în continuare un fragment din cuprinsului demisiei lui Melchisedec, sugestiv pentru a identifica motivele care l-au determinat spre acest gest: „datoriu de-a pururea a gândi [în calitate de cleric, n.n.], a lucra și a mă ruga pentru pacea și unirea tuturor și pentru întemeierea dragostei între creștini, văzând că ființa mea în postul de Ministru al Cultului și Instrucției publice a ridicat împotrivire din partea unor onorabili deputați, totodată și spre a fi consecvent programului noului Minister al Înălțimii Voastre, subscris și de mine, prin care împreună cu colegii mei, ceilalți D. Miniștri, m-am angajat în fața țarei de a feri conflictele între guvern și puterea legislativă a țarei; mai ales, în timpul de față, când toată țara și întreaga nație cu nerăbdare așteaptă legi și reforme, care nu se pot face decât prin armonia puterilor Statului. De aceea vin umilit a depune Înălțimei Voastre [este vorba despre Alexandru Ioan Cuza, n.n.] demisia mea din postul de Ministru cu care creștineasca Voastră râvnă m-au fost onorat” (*Ibidem*).

¹⁷ Alexandru M. Ioniță, „Contribuția episcopului Melchisedec Ștefănescu la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre”, în *MMS*, anul CIII, nr. 5-6, mai-iunie 1985, p. 445. Tot în această perioadă (1863), arhimandritul Melchisedec a făcut parte din comisia pentru secularizarea averilor mănăstirești, vezi Cătălin Turliuc, „Un veac și jumătate de la secularizarea averilor mănăstirești”, în *Cronica*, serie nouă, anul XLIX, nr. 11-12 (1627-1628), noiembrie-decembrie 2013, p. 4.

Dunării de Jos¹⁸, după circa un an în care ierarhul a fost locotenent de episcop la Ismail¹⁹ (17 noiembrie 1864-11 mai 1865). Faptul că Alexandru Ioan Cuza l-a numit pe Melchisedec episcop titular, în conformitate cu legea votată la 11 mai 1865, care prevedea ca ierarhii să fie numiți de către domnitor și nu aleși de adunarea formată din episcopii și boierii țării²⁰, a constituit un motiv serios pentru ca Melchisedec să fie numit, de unii adversari, episcop necanonic²¹. Începând de la 27 februarie 1879²² și până la moartea sa, petrecută la 16 mai 1892²³, arhiereul²⁴ a desfășurat o bogată activitate²⁵ în cadrul eparhiei de Roman, al cărei episcop titular a fost²⁶.

¹⁸ Deși Episcopia Dunării de Jos a fost întemeiată în 1864, „existase aici încă de la 1857 o administrație bisericească konzistorială, sub oblăduirea Mitropoliei Moldovei” (Anghel Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii a Dunării de Jos*, București, Atelierele Socec, 1906, p. 32). Crearea acestei episcopii a fost „o măsură situată la limita respectării canoanelor Bisericii Ortodoxe Române” (Laurențiu Stamat, *Stat și Biserică*, p. 49), întrucât Alexandru Ioan Cuza nu a cerut încuviințarea patriarhului de Constantinopol. Melchisedec cunoștea situația din Episcopia Dunării de Jos, întrucât a asistat, ca trimis al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova, la Ismail, Chilia și Reni, la examenele de sfârșit de an școlar 1859-1860, dar și la examenele din iulie 1860 (Ion I. Solcanu, *op. cit.*, p. 218, 242).

¹⁹ Paul Bruslanowski, *Stat și Biserică în Vechea Românie între 1821-1925*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 71; Nicolae I. Șerbănescu, „Biserica Ortodoxă Română în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza”, în *GB* anul XL, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1981, p. 157.

²⁰ Cu privire la metoda alegerii clerului superior în Țările Române, atât înainte, cât și în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza, precum și impactul legii votată în mai 1865, a se vedea deosebit de interesanta investigație realizată de Gheorghe Cronț, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1937, în special p. 67-69, precum și Flor R. Teodorescu, *op. cit.*, p. 171-173.

²¹ Pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Eftimie, episcopul Romanului și Hușilor, editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1985, p. 300; privitor la „organizarea și administrația eparhială [a Episcopiei Dunării de Jos, n.n.] sub episcopatul lui Melchisedec (1864-1879)”, vezi Anghel Constantinescu, *op. cit.*, p. 91-122.

²² M. N. Pacu, „Amintiri bisericești din Basarabia sudică sub ocârmuirea română din 1857-1878”, în *BOR*, seria III, anul XLVIII, nr. 9 (594), septembrie 1930, p. 840.

²³ Cu privire la moartea episcopului Melchisedec, principala gazetă a Bisericii Ortodoxe din România a publicat în detaliu „Programul înmormântării P.S.S. Melchisedec, episcop de Roman, fost ministru de Culte, membru al Academiei Române și al altor Academii din străinătate, cavaler al mai multor ordine naționale și străine” (*BOR*, anul XVI, nr. 3/1892-1893, p. 237-238); în același număr au fost tipărite și două dintre discursurile rostite la ceremonia înmormântării,

Episcopul Melchisedec s-a arătat un fervent apărător al Unirii românilor²⁷, precum și a independenței²⁸. Deși nu a scris vreo lucrare asupra

aparținând lui Constantin Erbiceanu (p. 239-248) și V. Dornescu (p. 248-250). Cel dintâi discurs „cuprinde, în resumat, biografia Prea Sfințitului Melchisedec și activitatea sa ca profesor și educator ori pedagog al elevilor seminariști” (p. 239). În numărul următor al *Bisericii Ortodoxe Române* (4/1892-1893) va fi publicat și „Discursul funebru pronunțat la moartea episcopului de Roman, Melchisedec, întâmplată la 16 mai 1892, de Gh. Erbiceanu” (p. 335-344).

Moartea lui Melchisedec Ștefănescu a trecut aproape neobservată în principalele cotidiene din România. Așa cum aprecia, pe bună dreptate, B. P. Hasdeu, motivația acestei slabe reflectări trebuie căutată în faptul „că [episcopul, n.n.] nu aparținuse nici unui partid politic”, vezi articolul din *Revista nouă*, anul V, nr. 5, p. 162. Dacă ziarele *Adevărul* și *Românul* nu amintesc nimic despre trecerea la cele veșnice a ierarhului de Roman, în schimb, *Universul* de marți, 19 mai 1892 (anul X, nr. 115), publică, pe prima pagină, fotografia episcopului, precum și câteva rânduri cu o foarte sumară biografie a celui plecat din această lume. Astfel, aflăm că „din partea Ministerului de Instrucție va asista la ceremonia funerară d. Ștefan Mihăilescu, inspector școlar. Cheltuielile de înmormântare vor fi pe sama Statului” (*Ibidem*, p. 3, col. 1).

²⁴ A fost succedat în funcția de episcop al Romanului de P.S. Inocențiu Moisiu (1832-1894), vezi „Schița biografică” a acestuia din urmă, realizată de Șt. Georgescu și publicată în *Vocea Bisericii*, anul I, nr. 20-21, 1-15 februarie 1895, p. 4-5.

²⁵ De exemplu, în 1889 a publicat un text în principala publicație a Bisericii Ortodoxe din țară privind „Monopolul lumânărilor de ceară, ca mijloc de îmbunătățire a pozițiunii materiale a preoților români din comunele urbane și rurale” în care afirmă: „Singurul bine ce ar rezulta din acest monopol ar fi că s-ar împiedica falsificarea lumânărilor de ceară și ar scăpa bisericile de putoarea și fumăria ce ele produc și batjocoresc bisericile și odoarele lor, prefăcându-le în afumătorii de jamboane și cârnați și vătămând sănătatea oamenilor”, vezi „Memoriul Prea St. Melchisedec al Romanului”, în *BOR*, anul XII, nr. 8, noiembrie 1888, p. 586.

²⁶ Trebuie precizat că în 1886, după moartea Mitropolitului Primat Calinic Miclescu, numele episcopului Melchisedec a figurat pe lista ierarhilor eligibili pentru funcția rămasă vacantă. Episcopul de Roman a cumulat 51 de voturi, însă câștig de cauză a avut Iosif Gheorghian, episcopul Dunării de Jos, care a primit 190 de voturi („Darea de seamă despre alegerea, investitura și instalarea Î.P.S. Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Primat al României, D.D. Iosif”, în *BOR*, anul X, nr. 12, decembrie 1886, p. 944).

²⁷ Mircea Păcurariu, „Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul Unirii Principatelor”, în *BOR*, anul LXXXV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1967, p. 75, 89; Scarlat Porcescu; „Preoți ortodocși din Moldova luptători pentru Unirea Țărilor Române”, în *MMS*, an XXXV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1959, p. 37-49; Idem, „Contribuția clerului ortodox român la înfăptuirea Unirii Principatelor”, în *MMS*, anul LV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1979, p. 12-29.

acestei ultime teme, anumite pasaje din opera sa, analizate în contextul epocii în care au fost trăite și formulate, relevă faptul că ierarhul Romanului a fost un mare patriot, care „a militat pentru păstrarea identității naționale”²⁹. Alături de Neofit Scriban³⁰, Melchisedec „a avut o influență considerabilă în

²⁸ „În Eparhia Dunării de Jos, episcopul Melchisedec rânduise încă din mai 1877 ca preoții să adune ofrande pe listele Crucii Roșii sau pe ale comitetelor formate în acest scop, iar în cazul că nu existau astfel de liste, să le facă protopopii”, vezi Mircea Păcurariu, „90 de ani de la proclamarea independenței de stat a României. Atitudinea Bisericii Ortodoxe Române față de Războiul de Independență”, în *BOR*, anul LXXXV, nr. 5-6, mai-iunie 1967, p. 613.

²⁹ †Eftimie, episcopul Romanului și Hușilor, „Referiri ale episcopului Melchisedec la Unirea și unitatea românilor”, în *MMS*, anul LIV, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1978, p. 661-667; Silviu Hariton, „Orthodoxy and Nationalism in Nineteenth Century’s Romania: a Review Article of Melchisedec Ștefănescu’s Life and Works”, în *Archiva Moldaviae*, III/2011, p. 385-408; studiul este, așa cum afirmă însuși autorul acestuia, o recenzie mai amplă asupra lucrării episcopului Melchisedec, *Despre ortodoxie, națiune și alte chestiuni de actualitate*, ediție și prefață de Alexandru Jinga, București, Editura Domino, 2006; probabil dintr-o eroare de tipar afirmă S. Hariton în studiul citat (p. 408), că Melchisedec a fost, după 1878, episcop la Huși. Precum se știe (vezi supra în text), Melchisedec a fost ales, la 22 februarie 1879, episcop al Romanului. Totodată, nu putem fi de acord cu autorul atunci când afirmă că Melchisedec a fost „probabil cel mai sofisticat (!) cleric ortodox din Principatele Dunărene din secolul al XIX-lea” (p. 408).

³⁰ Atât Melchisedec, cât și Neofit Scriban, Iosif Bobulescu, Isaia Teodorescu (cunoscut sub numele de „popa Duhu”) sau Ghenadie Enăceanu, au fost ucenici ai marelui teolog Filaret Scriban*, vezi C[onstantin] E[r]biceanu], „Viața și activitatea Prea Sfințitului Iosif Bobulescu, fost episcop al Râmnicului Noul-Severin, în *BOR*, anul XIX, nr. 6/1885-1886, p. 320.

* Filaret Stavropoleos Scriban a ocupat și funcția de președinte al Consiliului Academic al Universității din Iași, semnând *P. Rector*, vezi actul solicitării de numire în funcția de rector a lui Ion Strat, „profesor de economie politică la facultatea juridică” – SJAN Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice – Moldova, dosar nr. 137/1860 (Deschiderea Universității din Iași), f. 138; vezi, de asemenea, Cătălin Botoșineanu, „Filaret Scriban, Ioan Strat sau Titu Maiorescu. Cine a fost primul rector al Universității din Iași?”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, III/2012, p. 45-72; pentru informații biografice cu privire la ierarhii Neofit și Filaret Scriban, vezi studiul pr. Mircea Păcurariu, „Arhierii Neofit și Filaret Scriban”, în *MMS*, an XXXV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1959, p. 87-116; Ieromonah Dionisie I. Udișteanu, *Luminișuri din viața sufletească a călugărilor Scriban*, Seminarul Monahal Cernica, 1939, *passim*; un văr primar al celor doi ierarhi, Theoctist Scriban, a fost, de asemenea, profesor și director al Seminarilor din Iași și București, vezi Mircea Păcurariu, „Arhimandritul Theoctist Scriban (1825-1890)”, în *MMS*, anul XXXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1961, p. 236-240.

epoca Unirii”, în sensul că, ulterior Congresului de la Paris (1856), „cei doi arhimandriți au desfășurat o activitate neobosită în direcția pregătirii opiniei publice”³¹. Așa se face că arhimandritul Melchisedec a publicat, alături de Mihail Kogălniceanu, o broșură privitoare la Unirea Principatelor, care a fost tradusă în franceză și care a stârnit profunda îngrijorare a consulului austriac la Iași, Gödel Lannoy³². Privitor la Războiul de Independență, Melchisedec a susținut – precum majoritatea ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române – armata română, prin strângerea de fonduri³³ sau trimiterea unor monahi sau monahii din eparhia sa, pentru a lucra ca îngrijitori în spitalele fondate cu această ocazie³⁴. În acest context, pastorală episcopului Dunării de Jos, emisă în 1877, este foarte relevantă³⁵. Întrucât aminteam despre entuziasmul manifestat de episcopul Dunării de Jos cu ocazia proclamării

³¹ Al. Zub, „Kogălniceanu și Melchisedec. Note pe marginea unei opere de colaborare”, în *MMS*, anul XLIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1967, p. 626.

³² *Ibidem*, p. 627.

³³ Pr. C. Cronț, „Contribuția Episcopiei Dunării de Jos pentru susținerea patriei în Războiul de Independență din 1877-1878”, în *GB*, anul XXVI, nr. 5, mai 1977, p. 359. Aici merită amintit faptul că, grație implicării episcopului Melchisedec, acesta a strâns suma de 17.000 lei, pe care a donat-o pentru îngrijirea ostașilor (†Eftimie, „Episcopul Melchisedec Ștefănescu și Independența de stat a României”, în *MMS*, anul LIII, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 312-316). Totodată, alți 1000 lei au fost depuși din banii personali ai episcopului, în primele zile după declanșarea războiului, „pentru cumpărarea de arme”, motiv pentru care a primit mulțumiri din partea oficialităților vremii, printre care s-a numărat și Mihail Kogălniceanu. Potrivit lui Antonie Plămădeală, Melchisedec a donat din salariul său „3000 de franci pentru cumpărarea de arme și pentru îngrijirea răniților” (†Episcop Antonie Plămădeală, vicar patriarhal, „Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență”, în *BOR*, anul XCV, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 546). De altfel, așa cum s-a demonstrat, implicarea ierarhului Dunării de Jos în evenimentele anilor 1877-1878 este oglindită și în corespondența dintre episcopul Iosif Gheorghian și Wladimir Guettée, vezi Diac. I. Ivan, „Referiri despre episcopul Melchisedec Ștefănescu și despre războiul din 1877 într-o corespondență de epocă”, în *MMS*, anul LIII, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 391-396; în privința „Legăturilor episcopului Melchisedec cu Wladimir Guettée”, a se vedea textul pr. Scarlat Porcescu, publicat în *MMS*, anul LII, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1976, p. 757-759, reluat în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 221-226.

³⁴ †Nestor Vornicescu Severineanul, „Personal monahal la Crucea Roșie pentru îngrijirea ostașilor răniți în 1877-1878”, în *BOR*, anul XCV, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 397-413. Tot pentru Crucea Roșie a donat Melchisedec, din banii săi, 2000 lei (Nicu Octavian, „Adeziunea și aportul Bisericii Ortodoxe Române la lupta pentru Independența națională”, în *GB*, anul XXVI, nr. 5, mai 1977, p. 318).

³⁵ Publicată de Paul Mihail, în cadrul studiului „Contribuția episcopului Melchisedec la Războiul de Independență”, în *BOR*, anul XCV, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 422-423 și p. 425 (pentru textul facsimilat al pastoralei).

Independenței României (1877), nu trebuie uitată telegrama trimisă de acesta domnitorului Carol I, în al cărei final se găseau următoarele cuvinte: „Să trăiască România independentă și glorioasă!”³⁶.

Ca ierarh al Sfântului Sinod, Melchisedec Ștefănescu a fost „sufletul discuțiilor [acestui organ, n.n.] și autorul aproape al tuturor regulamentelor și hotărârilor ce s-au luat în acest suprem for de conducere al Bisericii noastre”³⁷. Contribuția sa la recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe din România a fost majoră, ierarhul Romanului fiind cel care a întocmit raportul adresat Patriarhiei de Constantinopol cu privire la sfințirea Marelui Mir în țara noastră, la 25 martie 1882³⁸, prerogativă specifică doar patriarhatelor apostolice.

Grație realizărilor sale, Melchisedec a rămas în amintirea posterității ca un ierarh care a avut o bogată cultură teologică³⁹ și a desfășurat o intensă activitate socială și culturală⁴⁰. Așa se face că episcopul Romanului a fost

³⁶ *Monitorul oficial*, nr. 110 din 15-27 mai 1877, p. 3255 *apud* Laurențiu Stamatin, „Implicarea înalților ierarhi ai BOR în evenimentele politico-militare din anii 1877-1878”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, tom XLVIII, 2011, p. 214, nota 50.

³⁷ Pr. Gabriel Cocora, „Din activitatea episcopului Melchisedec în Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române”, în *MMS*, anul XLIII, nr. 5-6, mai-iunie 1967, p. 403-404; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 305.

³⁸ Alexandru M. Ioniță, *op. cit.*, p. 450; vezi și Ioan Paul Valenciuc, *Contribuția bucovineană la sfințirea Sfântului și Marelui Mir în Biserica Ortodoxă Română (25 martie 1882)*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2009, p. 7-27.

³⁹ †Nestor, Arhiepiscop și Mitropolit, „Episcopul Melchisedec Ștefănescu despre sfinții români”, în *BOR*, anul CX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1992, p. 125-130; meritul studiului în cauză este acela de a releva faptul că Melchisedec „a introdus pentru prima oară în Sinaxar, în Calendar, sfinți autohtoni [...]: Sfântul Voievod Ștefan cel Mare al Moldovei, Sfântul martir Voievod Constantin Brâncoveanu și cei patru fii ai săi” (*Ibidem*, p. 130).

⁴⁰ Printre scrierile uitate ale lui Melchisedec se numără și un *Oratoriu*, publicat la București, în 1869. Volumul a fost utilizat de Alexandru Odobescu atunci când a fost rugat de Charles Rohault de Fleury să definitiveze câteva pagini privitoare la iconografia marială din România, vezi, în acest sens, studiul lui Virgil Cădea, „Melchisedec Ștefănescu și Alexandru Odobescu: o contribuție necunoscută de mariologie românească”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, tom XXX, 1993, p. 199-208. În directă conexiune cu acest subiect, episcopul Melchisedec a publicat și un „Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în Biserica Ortodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România Ortodoxă”, în *BOR*, anul XIV, nr. 1, aprilie 1890, p. 18-64; acest studiu a fost tipărit, nu întâmplător, după „Decisiunea Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici autocefale drept măritoare de răsărit privitoare la icoanele, arhitectura, pictura și ornamentațiunea bisericilor din toată țara, cum are să se urmeze pe viitor”, vezi, pentru aceasta, *BOR*, anul XIV, nr. 1, aprilie 1890, p. I-IV.

sărbătorit de contemporanii săi⁴¹ și, după 1892 (momentul morții), comemorat de mai multe ori, cum s-a întâmplat în 1912⁴² (la împlinirea a douăzeci de ani de la moartea ierarhului), în 1924⁴³, 1932 – atunci când s-au împlinit patruzeci de ani de la mutarea sa din această lume⁴⁴, în 1942⁴⁵, 1972⁴⁶, 1992⁴⁷ etc⁴⁸.

⁴¹ Vezi, în acest sens, „Jubileul de 25 de ani al arhieriei P.S. Melchisedek al Romanului, membru al Academiei Române”, în *BOR*, anul XI, nr. 11, februarie 1888, p. 951-955. Redacția *BOR* a preluat, cu această ocazie, *Biografia* episcopului Melchisedek tipărită în ziarul *Epoca* din 31 decembrie 1887.

⁴² Icon. Const. Nazarie, „Douăzeci de ani de la moartea P.S. Melchisedec”, în *BOR*, anul XXXVI, nr. 5, august 1912, p. 510-516.

⁴³ Idem, „Aniversarea morții episcopului Melchisedec al Romanului”, în *BOR*, anul XLII (1924), nr. 6, p. 372, *apud* ierom. Marcu Petcu, pr. Adrian Pintilie, Nicolae Lihănceanu, Ramona Anca-Crețu, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România*, vol. I. *Personalități*, București-Putna, Editura Bibliotecii Naționale a României/Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2011, p. 382.

⁴⁴ XXX, „Pomenirea episcopului Melchisedec la Roman”, în *BOR*, anul L, nr. 5 (614), mai 1932, p. 398.

⁴⁵ Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 172-176. Tot în 1942, revista *Cronica Romanului* a dedicat numerele pe mai-iunie memoriei episcopului Melchisedec, ocazie cu care au fost tipărite pagini de aleasă frumusețe privitoare la viața și opera celui comemorat. Redau, în continuare, titlurile apărute cu această ocazie: Lucian, episcopul Romanului, „În memoria episcopului Melchisedec”, în *Cronica Romanului*, anul XIX, nr. 5-6, mai-iunie 1942, p. 137-143; S. Mehedinți, „Câteva fapte pentru caracterizarea episcopului Melchisedec”, în *Ibidem*, p. 143-146; „Cum l-a caracterizat C. Diclescu pe Melchisedec” (articol nesemnlat), în *Ibidem*, p. 147; Arhim. Scriban, „Episcopul Melchisedec în amintirea lumii”, în *Ibidem*, p. 147-156; S. Reli, „Legăturile episcopului Melchisedec cu Bucovina”, în *Ibidem*, p. 157-165; Milan Seșan, „Raportul episcopului Melchisedec cu confesiunile creștine”, în *Ibidem*, p. 165-168; Veniamin Pocitan Ploșteanu, „Amintiri despre episcopul Melchisedec”, în *Ibidem*, p. 169-178; Gh. Vlad, „Episcopul Melchisedec și școalele pentru pregătirea clerului”, în *Ibidem*, p. 179-183; Gh. Nițu, „Melchisedec în amintirea româșcanilor”, în *Ibidem*, p. 185-188; Gh. Porcescu, „Amintirile unui fost seminarist despre episcopul Melchisedec”, în *Ibidem*, p. 188-197; C. Gh. Vartolomeiu, „Episcopul Melchisedec. Omul și epoca sa”, în *Ibidem*, p. 197-202; Nicolae Dragomir, „Episcopul Melchisedec și Seminarul din Roman”, în *Ibidem*, p. 202-207; Scarlat Porcescu, „Discursurile episcopului Melchisedec în Senat. Idei privind ortodoxia românească”, în *Ibidem*, p. 209-212. Tot în acest număr al publicației amintite este redată poezia lui Ioan Butnaru, „Arhiereul”, p. 183-184, un articol cu extrase „Din ideile și cuvintele episcopului Melchisedec”, precum și „Lista completă a scrierilor lui Melchisedec”, p. 213-215. „Amintirile despre episcopul Melchisedec al Romanului” scrise de Veniamin Pocitan Ploșteanul vor apărea și în alte numere ale *Cronicii Romanului*, vezi anul XIX, nr. 10, octombrie 1942, p. 413-325; tot în acest număr, arhim. Scriban semnează un articol intitulat

Corespondența episcopului Melchisedec Ștefănescu s-a aflat încă de la începutul veacului trecut în atenția unor cercetători, care au închinat studii consistente acestui subiect. Unul dintre primii istorici care s-a ocupat de editarea scrisorilor rămase de la ierarhul și istoricul Melchisedec a fost Const. C. Diculescu, care rămâne, până în prezent, cel mai avizat cunoscător al arhivei în care s-a păstrat corespondența arhierului romașcan.

După ce, în 1907, atrăsese atenția asupra importanței valorificării manuscriselor și corespondenței rămase de la episcopul Melchisedec⁴⁹, Const. C. Diculescu a publicat, în două lucrări succesive (1908, 1909), o parte din scrisorile cele mai reprezentative primite sau trimise de către episcopul Melchisedec⁵⁰. Ulterior, au mai fost publicate epistole din

„Cultul episcopului Melchisedec”, p. 325-327; pentru *Amintirile* lui V. Ploeșteanu, vezi *Ibidem*, anul XIX, nr. 11, noiembrie 1942, p. 345-354. O altă serie de amintiri despre ierarhul Romanului a publicat – în perioada interbelică – și pr. I. Gotcu; din nefericire, am avut acces doar la „Amintiri din viața marelui episcop Melchisedec”, în *Ibidem*, anul II, nr. 8, august 1925, p. 304-307.

⁴⁶ Constantin Mosor, „Episcopul Melchisedec Ștefănescu. 150 de ani de la naștere”, în *BOR*, anul XC, nr. 3-4, martie-aprilie 1972, p. 335-348; pr. Scarlat Porcescu, „Episcopul Melchisedec. 80 de ani de moartea sa”, în *MMS*, anul XLVIII, nr. 5-6, mai-iunie 1972, p. 380-402.

⁴⁷ Pr. Eugen Drăgoi, „O sută de ani de la moartea episcopului Melchisedec Ștefănescu”, în *BOR*, anul CX, nr. 4-6, aprilie-iunie 1992, p. 43-48; vezi și numărul comemorativ citat, dedicat în întregime episcopului Melchisedec, din *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992.

⁴⁸ ȚEftimie, Episcop al Romanului și Hușilor, „La o sută de ani de la alegerea și instalarea la Roman a episcopului Melchisedec Ștefănescu (1879-1979)”, în *MMS*, anul LV, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1979, p. 729-745; Diac. George Dincă, „75 de ani de la moartea episcopului Melchisedec”, în *GB*, anul XXVI, nr. 5-6, mai-iunie 1967, p. 487-494; pr. Sc[arlat] P[orcescu], „62 de ani de la moartea episcopului Melchisedec”, p. 71-72 (în ton cu vremurile în care a fost scris, articolul în cauză evocă, mai cu seamă, legăturile lui Melchisedec cu „diverse personalități din Biserica rusă”; de asemenea, este evidențiat faptul că episcopul a studiat nu doar limba rusă, ci și limba slavonă, a făcut studii la Kiev etc.); Mircea Păcurariu, „100 de ani de la moartea episcopului Melchisedec”, în *Teologie și viață*, anul II (LXVIII), nr. 1-3, ianuarie-martie 1992, p. 125-128.

⁴⁹ Vezi *Prefața* la episcopul Melchisedec, *Un episod diplomatic*, scriere postumă cu prefață și note de Const. C. Diculescu, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1907, p. 3-9.

⁵⁰ Const. C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui cu un portret și escerpte din corespondență*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1908, 187 pagini; Idem, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1909, 101 pagini.

corespondența acestui ierarh de către Paul Mihail⁵¹, V. Pocitan⁵², Scarlat Porcescu⁵³, Iosif E. Naghiu⁵⁴, Ioan Ivan⁵⁵, Toma G. Bulat⁵⁶ ș.a.⁵⁷.

⁵¹ Paul Mihail, „Din corespondența episcopului Melchisedec”, în *BOR*, anul LXXVII, nr. 5-6, mai-iunie 1959, p. 493-612; Idem, „Legăturile culturale bisericești ale episcopului Melchisedec cu Rusia. Corespondența sa din anii 1849-1892”, în *MMS*, anul XXXVII, nr. 3-4, martie-aprilie 1961, p. 261-296; ultimul studiu citat valorifică douăzeci și opt de scrisori (unele dintre ele redată în întregime, altele – concepte – doar în rezumat), aflate în arhiva Melchisedec de la BCU Iași. Astfel, sunt editate scrisori primite de ierarhul Romanului de la Alexandru Sturdza, Filaret Filaretov și episcopul Silvestru – rectori ai Academiei Teologice din Kiev, I. Palimov – profesor la Academia Teologică din Sankt-Petersburg, Avxentie Stadnițchi – profesor la Seminarul Teologic din Chișinău; scrisorile trimise sunt către: Filaret Filaretov, Isidor – mitropolit de Sankt-Petersburg, consulul general Stuart, rectorul Silvestru, I. Palimov. Autorul nu a luat în calcul scrisorile publicate în rezumat; ca o întregire a studiului pr. Paul Mihail despre legăturile dintre episcopul Melchisedec și Rusia, poate fi consultat și articolul lui Nicolae Ciachir, „Cu privire la misiunea diplomatică a episcopului Melchisedec în Rusia în anul 1868”, în *BOR*, anul LXXXIII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1965, p. 1077-1082; Paul Mihail, „Contribuția episcopului Melchisedec la Războiul de Independență”, în *BOR*, anul XCV, nr. 5-6, mai-iunie 1977, p. 418-425 (în anexele acestui articol sunt redată următoarele documente: 1. o scrisoare a lui Melchisedec adresată lui Vasile Mandinescu la 22 aprilie 1877; 2. „Cartea pastorală dată de episcopul Melchisedec pentru independența țării și strângerea de ofrande pentru ostașii răniți”; 3. Telegramă a episcopului Dunării de Jos către Mihail Kogălniceanu; 4. Telegrama lui Kogălniceanu către episcopul Melchisedec; 5. Telegramă a episcopului de la Ismail către Ministerul de Război, expediată la 12 septembrie 1877; 6. Elisabeta Doamna către Melchisedec; 7. Mihail Kogălniceanu către Melchisedec, expediată la 26 septembrie 1877). Tot pr. Paul Mihail a publicat și „Scrisori de la A. D. Xenopol”, în *Studii și cercetări științifice. Istorie*, Iași, anul VII, fasc. II, 1956, p. 203-209, unde sunt publicate șase scrisori trimise de A. D. Xenopol, cinci dintre acestea episcopului Melchisedec (între 31 decembrie 1880-24 februarie 1890), iar una către Vasile Mandinescu; de asemenea, scrisoarea nr. IV este un răspuns-concept al episcopului de Roman către A. D. Xenopol, expediat la 1 decembrie 1884 (*Ibidem*, p. 206-208); Idem, „Relații din 1871 despre monumentele istorice din Moldova de Nord”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, tom XIII, 1976, p. 373-378 (aici este editată o scrisoare a profesorului Grigorie Crețu din Huși adresată episcopului Melchisedec la 7 octombrie 1871 (printre altele, aici se amintește de inscripția slavă existentă la Putna, care amintește de Dragoș voievod); Idem, „Scrisori și însemnări de la episcopul Melchisedec al Romanului”, în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 165-198*, unde se afirmă: „Dând la iveală aceste noi contribuții, ne exprimăm, totodată, speranța că în anii următori alți cercetători se vor apleca asupra corespondenței episcopului Melchisedec, căci până acum s-a publicat foarte puțin și noi considerăm că încă mai pot fi depistate, în diferite arhive și colecții, originale ale corespondenței sale” (*Ibidem*, p. 168).

* Studiul în cauză reproduce „22 de concepte, scrisori și însemnări inedite ale episcopului Melchisedec, dintre anii 1866-1890” (*Ibidem*, p. 166).

⁵² Veniamin Pocitan Ploeșteanu, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, București, 1936; Idem, *Melchisedec ca membru al Sfântului Sinod (1861-1892)*, București, 1939; Idem, „Amintiri despre episcopul Melchisedec al Romanului la împlinirea a 50 de ani de la moartea lui. Legăturile lui cu credincioșii mai de seamă din eparhie”, în *BOR*, anul LX, nr. 5-6, mai-iunie 1942, p. 161-171 (sunt investigate, pe baza corespondenței sau a mărturiilor, relațiile dintre Melchisedec și Gheorghe Sturdza, Panaite Donici, Ioan Costache Agarici, Tache (Dimitrie) P. Anastasiu, Ioan Stroe și Vasile Alecsandri); Idem, „Din corespondențele lui Melchisedec”, în *Buletinul Episcopiei Hușilor*, an IX, nr. 2/1933, p. 11-13 și nr. 3/1933, p. 20-22 *apud* Alexandru M. Ioniță, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea (1822-1892)*, în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 415.

⁵³ Pr. Scarlat Porcescu, „Câteva scrisori trimise episcopului Melchisedec de Vasile Alecsandri”, în *Cronica Romanului*, anul XXII, nr. 4-5, aprilie-mai 1946, p. 84-87; Idem, „Cinci scrisori trimise de Mihail Kogălniceanu episcopului Melchisedec”, în *Studii și cercetări istorice*, XIX, 1946, p. 33-40; Idem, „Corespondența episcopului Melchisedec cu Vasile Alecsandri”, în *Cronica Episcopiei Romanului și Hușilor*, IV, 1992, p. 211-215; Idem, „O scrisoare necunoscută a lui Mihail Kogălniceanu”, în *Ibidem*, p. 217-220; Idem, „Legăturile episcopului Melchisedec cu Vladimir Guéttée”, în *Ibidem*, p. 221-226; pentru un scurt parcurs istoriografic al corespondenței edite a episcopului Melchisedec, vezi Alexandru M. Ioniță, „Episcopul Melchisedec”, p. 292-320; Eftimie, episcopul Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale*, Roman, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1982, p. 88-89, precum și studiul, prilejuit de împlinirea a opt decenii de la trecerea la cele veșnice a marelui ierarh, scris de pr. Scarlat Porcescu, „Episcopul Melchisedec. 80 de ani de la moartea sa” (citată la nota 46), p. 398-402.

⁵⁴ Acesta a publicat, în 1972, o scrisoare adresată de către Gavriil Musicescu la data de 24 iunie 1870 episcopului Melchisedec Ștefănescu (Iosif E. Naghiu, „Contribuții la biografia lui Gavriil Musicescu”, în *MMS*, anul XLVIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1972, p. 235-237). Gavriil Musicescu a fost susținut în activitatea sa de transpunere a cântărilor bisericești pe notație modernă și de către episcopul Melchisedec, vezi pr. Ștefan Verdeș, „Gavriil Musicescu. 125 de ani de la nașterea marelui muzician”, în *MMS*, anul XLVIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1972, p. 224.

⁵⁵ Diac. Ioan Ivan, „Legăturile episcopului Melchisedec cu Mănăstirea Neamț”, în *MMS*, anul XLVIII, nr. 5-6, mai-iunie 1972, p. 403-415; în anexele acestui studiu au fost publicate două scrisori ale lui Melchisedec Ștefănescu către starețul Mănăstirii Neamț (p. 414-415).

⁵⁶ T[oma] G. B[ulat], „Din corespondența episcopului de Buzău Dionisie Romano”, în *BOR*, anul XXXVII, nr. 10, ianuarie 1914, p. 780-788; în acest studiu, la p. 787-788 este reprodusă o scrisoare a episcopului Melchisedec expediată către ierarhul de la Buzău, Dionisie Romano, la 25 ianuarie 1865, din Ismail; conform

Până la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, corespondența arhierului Ștefănescu s-a păstrat la Fundația „Episcopul Melchisedec” din Roman⁵⁸. Ulterior, în întâmplările generate de război,

editorului, misiva se păstrează la Biblioteca Academiei Române, în fondul dedicat corespondenței episcopului Dionisie Romano.

⁵⁷ P. Partenie, „Din corespondența episcopului Melchisedec. Scrisori de la V. Alecsandri”, în *Ramuri*, anul III, nr. 2, 15 ianuarie 1908, p. 37-38; *Ibidem*, nr. 3/1908, p. 42; *Ibidem*, nr. 7/1908, p. 134-137 (epistolă a lui G. Barițiu către Melchisedec, trimisă la 4/16 aprilie 1875; tot aici este redat răspunsul-concept al ierarhului); *Ibidem*, nr. 13/1908, p. 296-297 (unde este editată o scrisoare a lui Aron Densușianu către Melchisedec, expediată din Iași, la 30 decembrie 1884).

⁵⁸ Unul dintre cei mai importanți epitropi ai acestei fundații a fost preotul Constantin Nazarie (n. 16 martie 1865, comuna Vultureni, jud. Vaslui (azi Galați) – d. 20 martie 1926, București), un apropiat al episcopului Melchisedec încă din perioada studenției, vezi pr. Scarlat Porcescu, „Preotul Constantin Nazarie”, în *MMS*, anul XLVIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1972, p. 211. Constantin Nazarie a urmat studiile la Iași și Kiev, ajungând, la 25 aprilie 1897, director al Seminarului din Roman. A ocupat această funcție până la 1 decembrie 1898, când, grație meritelor sale, este numit director al Seminarului Central din București și apoi profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă (N. Dragomir, Silviu N. Dragomir, „Pregătirea preoților în Eparhia Romanului”. II. Seminarul vechi (1858-1901)”, în *MMS*, anul LIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1978, p. 117). Iată cum îl descrie Veniamin Ploeșteanul pe C. Nazarie: „era un tânăr foarte voinic, curajos și inteligent. La orice întrebare, avea darul de a răspunde imediat. De era tachinat de cineva, replica era gata”, vezi „Amintiri despre Episcopul Melchisedec”, în *Cronica Romanului*, anul XIX, nr. 5-6, mai-iunie 1942, p. 172. În continuare, Veniamin Ploeșteanul își amintește o întâmplare, care, deși nu este relevantă pentru subiectul acestui studiu (corespondența episcopului Melchisedec), merită amintită pentru savoarea ei: „pe când era profesor universitar (Constantin Nazarie, n.n.), a fost poftit într-o seară la Pompiliu Eliade [...]. Eliade era cumnat cu Spiru Haret [...], iar Nazarie era mult mai apreciat de Haret. [...] Pe când stăteau cu toții la ceai și discutau diferite chestiuni, Dr. Toma Ionescu – profesor universitar și celebru chirurg, frate cu distinsul om de stat politic Tache Ionescu – trecând în dreptul părintelui Nazarie – care la înfățișare părea un modest preot, umblând îmbrăcat simplu și totdeauna cu potcapul pe cap – și stând cu mâinile în buzunar, înalt, falnic și trufaș cum era, se adresează lui Nazarie: – Părinte! Când vor înceta creștinii să sărute icoanele?/ – Când vor înceta și doctorii să sărute cucoanele – a fost răspunsul în replică imediată a lui Nazarie. Pompiliu Eliade – care era și el foarte inteligent – entuziast de acest răspuns, se scoală repede de pe scaun, se duce la păr[intele] Nazarie, îl îmbrățișează zicându-i: – părinte Nazarie! Nici un răspuns mai potrivit ca acesta nu se putea da la întrebarea pusă de doctor. Prin Sf. ta a răspuns Biserica, odată pentru totdeauna, științei medicale, care pe atunci, mai ales, răspândea vorba în lume că multe boale se împrăștie prin sărutatul icoanelor” (*Ibidem*, p. 172); privitor la corespondența dintre Constantin Nazarie și episcopul Melchisedec, trebuie precizat că au fost publicate patru epistole, încă din 1909, ambele fiind trimise de Constantin Nazarie

documentele au ajuns la două instituții din Iași (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN Iași) și Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”⁵⁹), acolo unde se păstrează și astăzi.

Majoritatea scrisorilor utilizate pentru alcătuirea acestui documentar fac parte din corespondența primită de episcopul Romanului, doar șase epistole editate aici (nr. XIII, XV, XVII, XIX, XXI, XXVI) fiind scrise de ierarhul romașcan. Trebuie însă precizat că aceste șase scrisori sunt, de fapt, răspunsuri la unele solicitări sau înștiințări primite anterior. Aceste șase scrisori sunt concepute ale documentelor originale, realizate tot de către Melchisedec, care a păstrat, în copie, toate epistolele trimise vreodată de el. În timp de originalul era expediat către destinatar, o copie a textului scris de episcop era atașată scrisorii primite și depusă în arhiva sa personală. Așa se face că, în mod excepțional, astăzi se păstrează în totalitate întreaga corespondență a episcopului, atât primită, cât și trimisă, organizată în funcție de criteriul cronologic.

Personajele cu care a corespondat episcopul-academician sunt de formație diferită, provenind din diverse domenii. La această categorie, merită amintit că cele cincizeci și patru de scrisori editate aici cuprind atât corespondență familială, cât și instituțională. Din această ultimă categorie, deosebit de interesante sunt schimburile de scrisori dintre Academia Română și ierarhul de la Roman. În acest fel, personalitățile culturale și politice de la care a primit epistole Melchisedec sunt intelectuali de primă mână din arealul academic românesc. Amintesc doar câteva nume: August Treboniu Laurian, Ion Heliade Rădulescu, George Sion, Nicolae Krețulescu, George Barițiu, D.A. Sturdza, Aron Densușianu, V.A. Urechia, Constantin Erbiceanu ș.a. Printre ierarhi se numără mitropolitul Calinic Miclescu, episcopul Iosif Gheorghian (care va deveni mitropolit primat al României), mitropolitul Iosif Naniescu etc. În ceea ce privește scrisorile primite de la arhimandritul Valerian Râmnicăneanu, viitor episcop (nr. XXXII), acestea se încadrează mai degrabă în categoria corespondenței de familie, întrucât Valerian⁶⁰ era frate al episcopului Melchisedec. Tot din categoria scrisorilor

arhierului romașcan (Constantin C. Diclescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, nr. XXXI, XXXII, LIII, LXVI, p. 51-56, 79-81, 95-98).

⁵⁹ Scrisorile păstrate aici au fost cercetate, măcar parțial, de către Paul Mihail care, într-un studiu publicat în 1955, face trimitere la o scrisoare a lui Kesarie Sinadon, locotenent de mitropolit al Moldovei între 1860-1863, trimisă episcopului Melchisedec în timpul viețuirii la Mănăstirea Agafton a fostului ierarh-locotenent, vezi Paul Mihail, Chesarie Sinadon, mitropolit locotenent al Moldovei din anii Unirii”, în *MMS*, anul XXXI, nr. 5-6, mai-iunie 1955, p. 293.

⁶⁰ Vasile Ștefănescu s-a născut la 10 februarie 1828, în localitatea Gârcina, județul Neamț. În 1843 se înscrie la Seminarul de la Socola, unde îl are ca profesor pe ierodiaconul Melchisedec, fratele său și viitorul episcop de Roman. Începând cu

personale face parte și epistola Lucreției Stamatini (expediată la 17 iulie 1878), nepoata marelui ierarh (nr. XXX). În ceea ce privește corespondența administrativă, se remarcă aici scrisorile lui Vasile Mandinescu, directorul cancelariei episcopale de la Ismail. Alte personalități cu care a corespondat episcopul Melchisedec sunt: Gavriil Musicescu⁶¹, muzician de excepție din

1848 este, pentru o perioadă de trei ani, învățător în satul natal. Hirotonit preot în anul 1851, devine, nouă ani mai târziu, protopop de Bacău, iar în 1865 este transferat, în aceeași slujbă, la Roman. Rămas văduv, intră în monahism în decembrie 1876, primind numele Valerian. Tot acum, episcopul Isaia Vicol îl numește arhimandrit vicar la episcopia Romanului, iar trei ani mai târziu este ridicat la treapta arhieriei (16 ianuarie 1879), fiind numit arhiepiscop-locotenent la Buzău, cu titlul *Râmniceanul*. Deși până în 1919 a fost arhiepiscop titular al episcopiei de Buzău, a mai îndeplinit și alte funcții, precum egumen la Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași, locțiitor de episcop la Buzău (noiembrie 1893-martie 1894), director al Tipografiei Cărților Bisericești (mai 1895-noiembrie 1897), arhiepiscop vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei. În 1899 se stabilește în București, fiind arhiepiscop slujitor la Biserica Sfântul Spiridon-Nou din capitală; pensionându-se în 1919, ierarhul Valerian s-a retras la Roman, unde a trăit până la moarte. Cu toate acestea, la 14 noiembrie 1923, Sfântul Sinod i-a încredințat funcția de arhiepiscop-locotenent al eparhiei Râmnicul-Nou Severin, cu titlul Craioveanul, însă, din cauza vârstei înaintate, Valerian Ștefănescu a rămas la Roman*, unde a murit la 8 martie 1928, la venerabila vârstă de 100 de ani, fiind înmormântat în grădina Episcopiei din acest oraș, vezi Mircea Păcurariu, „Arhiepiscopul Valerian Ștefănescu (1828-1928)”, în *MMS*, anul XXXV, nr. 7-8, iulie-august 1959, p. 487-490.

* Fapt care contravine canoanelor creștine, întrucât canonul 71 stabilit la Sinodul al optulea local, ținut la Cartagina, prevede: „nici unui episcop să nu-i fie ierat, părăsindu-și scaunul său statornic, să se mute la oarecare biserică, ce să află în ținutul său, sau purtând grijă de lucrul său propriu mai mult decât se cuvine, să fie nepăsător pentru purtarea de grijă și osteneala față de scaunul său propriu”, vezi Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. II, partea I. *Canoanele sinoadelor locale*, traducere făcută de Nicolae Popovici și Uroș Kovincici, Arad, Tipografia diecezană, 1934, p. 234; Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. II, Editura IBMBOR, București, 1990, p. 441.

⁶¹ Gavriil Musicescu (20 martie 1847-21 decembrie 1903) și-a început studiile la Ismail, absolvind, ulterior, Seminarul din Huși, al cărui rector era, din 1856, Melchisedec Ștefănescu. Timp de doi ani (1864-1866) urmează cursuri la Conservatorul de muzică din Iași, perioadă în care intră ca tenor în corul Mitropoliei ieșene, aflat sub conducerea lui Th. Burada. Este chemat de episcopul Dunării de Jos – Melchisedec – ca profesor la Ismail, unde publică, tot cu sprijinul episcopului de aici, prima sa lucrare – *Imnele Sfintei Liturghii*. Studiază doi ani în Rusia, iar din septembrie 1872 este numit profesor de armonie la Conservatorul din Iași. Marea sa merit rămâne acela de a fi transpus, alături de Gh. Dima și Grigore I. Gheorghiu, pe note liniare, muzica psaltică bisericească (Anibal Panțiru, „Din viața

a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Polihronie Sârcu, cunoscutul cărturar basarabean cu preocupări de slavistică, Ion Ghica, mare om politic și scriitor. Au fost editate aici și scrisori primite de la persoane mai puțin cunoscute, precum un oarecare S. Guriță (nr. XXXV), Elena Vârnav, Eugenia Negri, locuitorii comunei Bașoteni, județul Bacău (XXXVI).

Trebuie amintit că multe din epistolele editate aici sunt, de fapt, scurte bilețele, care nu schimbă imaginea de ansamblu a oamenilor cu care a corespondat Melchisedec. Mai degrabă acestea întregesc și confirmă aspecte știute ori perspective conturate până acum. Pentru a nu da decât un singur exemplu, amintesc scrisoarea lui George Barițiu, trimisă episcopului la 2 iulie 1879, prin care istoricul ardelean îl invită pe episcopul-academician să participe la ședința pentru desemnarea Biroului conducător al Secțiunii de Științe Istorice, al cărei președinte Barițiu era. Precum se știe, corespondența cunoscutului cărturar a fost editată cu multă acribie de un colectiv de istorici clujeni pe parcursul a trei decenii. Rezultatul final a însumat zece masive volume de corespondență trimisă sau primită. În acest context, putem intui,

și activitatea regretatului compozitor român Gavriil Musicescu”, în *MMS*, anul LIV, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1978, p. 770-772). Gavriil Musicescu era originar din Ismail și a fost profesor de muzică vocală aici între 1866-1871 (M. N. Pacu, *op. cit.*, p. 842). Ca profesor la Conservatorul din Iași și dirijor al celebrului cor din capitala Moldovei, Musicescu a efectuat turnee în întreaga țară, care s-au bucurat de mare succes. Iată cum descrie memorialistului Josif Constantin Drăgan receptarea concertelor dirijate de Musicescu în partea de vest a țării: „Încercările [lui Ion Vidu, profesor și dirijor, n.n.] de a introduce în repertoriu piese românești de valoare au rămas fără rezultat, până când lugojenii, după turneul corului ieșean Gavriil Musicescu, au avut revelația cântecului nostru popular. Concertele corale ale lui Musicescu au rămas proverbiale în tot Banatul și în toată Transilvania. Turneul n-ar fi fost posibil dacă nu se făcea prin grija Bisericii, fiind vorba de un cor mitropolitan din capitala Moldovei. Serbarea câmpenească oferită de Coriolan Brediceanu la via sa a încununat succesul corului Musicescu și a deschis o nouă perspectivă vieții muzicale din Lugoj” (Josif Constantin Drăgan, *Prin Europa*, vol. I. *Uitarea este, în fond, o trădare*, București, Rao International Publishing Company, 2005, p. 152).

Pentru corespondența edită a lui Gavriil Musicescu, vezi trimiterile bibliografice de la notele 54 și 84; de asemenea, referitor la același subiect, a se vedea Paul Mihail, „Viața și activitatea lui G. Musicescu oglindită în scrisorile anilor 1871-1899”, în *Studii muzicologice*, nr. 2/1956, p. 91-127, precum și partea a doua a acestui studiu, publicată în aceeași revistă, nr. 4/1957, p. 59-128 (prima parte a textului la care am făcut trimitere aici nu mi-a fost accesibilă). După cum rezultă din partea a doua, în articolul lui Paul Mihail publicat în nr. 2/1956 a periodicului amintit, au fost editate șaptesprezece scrisori, Paul Mihail editând un număr de optzeci și trei de epistole din corespondența lui Gavriil Musicescu în ambele numere citate din *Studii muzicologice*. Din nr. 4/1957 lipsește, din exemplarul aflat la BCU Iași, p. 81-96, unde au fost publicate scrisorile cu nr. 39-51.

chiar și înainte de citirea textului scrisorii, că acesta nu modifică datele știute, cel mult întregește activitatea administrativă depusă de George Barițiu în cadrul Academiei Române.

Documentele care se publică în continuare fac parte din arhiva „Melchisedec” aflată la Biblioteca Centrală a Universității din Iași (șapte scrisori, nr. VI, XXVIII, XXXIII, XLVI, LII, LIII, LIV), însă cea mai mare parte, în număr de patruzeci și șapte, se află la SJAN Iași. Cele păstrate la BCU Iași au fost culese spre editare întâmplător: cercetând corespondența mitropolitului Iosif Naniescu cu episcopul de la Roman, am avut surpriza de a identifica scrisori greșit inventariate și catalogate. Așa se face că o scrisoare a lui Iosif Gheorghian către Melchisedec, trimisă la 5 mai 1868, de la Huși, apare în inventarele BCU Iași ca fiind expediată de Iosif Naniescu! Numai că, în 1868 Iosif Naniescu nu devenise încă arhiepiscop, ci era profesor la Gimnaziul „Gheorghe Lazăr” din București. În schimb, Iosif Gheorghian (1829-1909) a fost între 17 iulie 1865 și 27 februarie 1879 episcop la Huși, din acest ultim an și până la 22 noiembrie 1886 fiind episcop al Dunării de Jos, după care s-a mutat la București, ca mitropolit primat al României, în locul lui Calinic Miculescu⁶², care murise în luna august a aceluiași an⁶³. Iosif Gheorghian a purtat, în perioada episcopatului său la Huși, o vastă corespondență cu Melchisedec Ștefănescu, încă din perioada când acesta era episcop al Dunării de Jos, cu sediul la Ismail (nr. II, VI, XXIV). Astfel, la 11 iulie 1865, deci chiar în ziua hirotonirii lui Iosif ca episcop de Huși, acesta îl înștiințează pe omologul său de la Ismail despre evenimentul petrecut la Huși, arătându-și bucuria unor colaborări viitoare pentru, precizează noul episcop, „prosperarea Bisericii și binele patriei” (nr. II).

Un alt aspect pe care l-am avut în vedere atunci când am transcris o parte din corespondența episcopului Melchisedec a fost selecția epistolelor. În fondurile arhivistice rămân în continuare multe scrisori nepublicate, însă conținutul acestora vizează aspecte mai degrabă administrative. Pe de altă parte, numărul misivelor-concept edite ale lui Melchisedec a fost cu mult mai mic decât cifra scrisorilor primite. În unele cazuri, episcopul nu a oferit un răspuns celor care îi trimiteau scrisori, probabil pentru că urma să se întâlnească direct cu expeditorii, fie în cadrul ședințelor Sfântului Sinod sau ale Academiei Române. Mai sunt o categorie de scrisori care nu necesitau

⁶² „Darea de seamă despre alegerea, investitura și instalarea Î.P.S. Mitropolit al Ungro-Vlahiei și Primat al României, D.D. Iosif”, în *BOR*, anul X, nr. 12, decembrie 1886, p. 944; în locul lui Iosif Gheorghian, la conducerea Episcopiei Dunării de Jos a fost ales P.S. Partenie Clinceni Băcăuanul (195 voturi), vezi „Alegerea și investitura P.P.S.S. Episcopi de Râmnic, Huși și Dunărea de Jos”, în *BOR*, anul X, nr. 13, ianuarie 1887, p. 1002.

⁶³ Niculae Șerbănescu, „Mitropolii Ungrovlahiei”, în *BOR*, anul LXXVII, nr. 7-10, iulie-octombrie 1959, p. 817.

un răspuns direct, precum este cea a lui George Barițiu, la care am făcut trimitere mai sus.

Prima epistolă editată aici aparține profesorului Gheorghe Erbiceanu, fratele cunoscutului cărturar Constantin Erbiceanu. Expediată la 10 aprilie 1865, Erbiceanu transmite episcopului de Ismail câteva chestiuni deosebit de interesante. După urările ocazionate de sărbătorirea Paștilor și instalarea lui Melchisedec în scaunul episcopal de la Ismail, Gheorghe Erbiceanu scrie noului ierarh despre o problemă acută a timpului său, respectiv programa de studiu a seminariilor teologice din România (nr. I). Ideile lui Gheorghe Erbiceanu s-au materializat în interesul constant al episcopului Melchisedec arătat problemelor educaționale specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea⁶⁴. Același profesor scrie episcopului român la 15 septembrie 1871, înștiințându-l că i-a dedicat ultima sa carte tipărită (este vorba despre *Compendiu de sintaxă elenă. În comparațiune eu cea latină. Elaborat în usul școalelor învețământului secundariu*, Iași, Tipografia Bermann, 1871). Corespondența dintre cei doi s-a întins pe parcursul întregii vieți a episcopului romașcan. Așa se face că, la 24 decembrie 1889, Gheorghe Erbiceanu deplânge într-o epistolă absența ierarhului de la lucrările Sfântului Sinod, generată de boală. Tot cu această ocazie, profesorul îl informează pe ierarh despre alte fapte petrecute în București (nr. LIV).

Melchisedec Ștefănescu a purtat corespondență și cu fratele lui Gheorghe Erbiceanu, Constantin Erbiceanu. Acesta trimite episcopului de Roman, la cinci zile după alegerea sa în noua funcție (22 februarie 1879), mesajul său de felicitare. Constantin Erbiceanu, profesor pe atunci al Seminarului Socola din Iași, își arată speranța că noul titular al Episcopiei de Roman se va manifesta ca *un luptător demn de neamul românesc și un apărător zelos a religiei strămoșilor noștri*, mai ales că în societate lua naștere, conform spuselor expeditorului scrisorii, un profund *curentul*

⁶⁴ Din acest punct de vedere, discursul episcopului Melchisedec, rostit cu ocazia Jubileului 50 al Academiei Mihăilene, este foarte elocvet. În cadrul acestei intervenții, episcopul de Roman face un scurt istoric al învățământului superior din Moldova, amintind de Colegiile de la Cotnari (1562) și Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi (1640), de Școala de la Sfântul Sava sau Academia de limbă greacă. Ierarhul nu uită să amintească meritele lui Veniamin Costache în ceea ce privește dezvoltarea învățământului superior din Moldova, precum și ale lui Gheorghe Asachi, Gheorghe Săulescu, Damaschin Bojincă ș.a. (vezi „Cuvânt pentru școala și Biserica Română ținut în catedrala mitropoliei din Iași, la 26 iunie 1885, cu ocaziunea Jubileului de 50 de ani de la înființarea Academiei Române din Moldova”, de P.S.S. Melchisedec, episcopul Romanului, în *BOR*, anul X, nr. 1, ianuarie 1886, p. 31-53; anterior publicării lui în *BOR*, conținutul „Cuvântului...” a fost tipărit separat, în tipografia H. Goldner din Iași, în 1885).

ireligios (nr. XXXIII). La sfârșitul anului 1887 (mai exact la 31 decembrie), Constantin Erbiceanu, ajuns între timp profesor de „Drept canonic” la Seminarul Central din capitală, director al tipografiei Sfântului Sinod, redactor la revista *Biserica Ortodoxă Română*, precum și profesor de „Teologie Fundamentală” și „Istoria dogmelor” la Facultatea de Teologie din București, trimite episcopului Melchisedec o scrisoare prilejuită de urările adresate odată cu venirea sărbătorilor de iarnă (nr. LII). Peste aproape trei săptămâni, la 19 ianuarie 1888, același istoric bisericesc, terminând de editat o lucrare ce urma să vadă lumina tiparului (este vorba despre *Didahiile* lui Antim Ivireanul), trimite episcopului *Prefața*, pentru a fi corectată (nr. LIII). Documentul în cauză reprezintă, odată în plus, dovada faptul că cei doi intelectuali, chiar dacă făceau parte din generații diferite, erau într-o relație apropiată de prietenie⁶⁵.

Referitor la acest aspect, trebuie precizat că frații Erbiceanu îl cunoșteau pe Melchisedec încă din perioada în care cei doi urmau cursurile Seminarului ieșean. Constantin Erbiceanu mărturisește în autobiografia sa, publicată post-mortem (1913): „Prea Sf. Melchisedec a chemat pe fratele meu [Gheorghe Erbiceanu, n.n.] și i-a spus că eu trebuie, pentru liniștea școlii, să nu fiu între elevi, ci să stau la el acasă. Prea Sf. Melchisedec era inspectorul școlii, această favoare mi-a făcut-o pentru că [îl] cunoștea pe tatăl meu și pentru talentele mari ce le dovedise fratele meu, cum și pentru vocea ce aveam. Am stat la Prea Sf. Melchisedec doi ani, până când el s-a dus Rector la Huși, înființându-se și acolo un seminar eparhial”⁶⁶. De asemenea, la moartea episcopului Melchisedec, petrecută în luna mai a anului 1892, profesorul de teologie de la Universitatea bucureșteană a rostit un „Discurs funebru”, publicat în același an⁶⁷.

Deosebit de interesantă am găsit corespondența episcopului de Roman cu Academia Română. Astfel, la 11 septembrie 1869, deci dinainte de a fi ales membru al Academiei, fapt petrecut în anul 1870, Ioan Heliade

⁶⁵ Scrisorile expediate de Constantin Erbiceanu către episcopul Melchisedec la 27. II. 1879, 31. XII. 1887, 19. I. 1888 au mai fost tipărite de noi în cuprinsul articolului „Completări la biografia lui Constantin Erbiceanu”, publicat în *Dacia literară*, anul XXV (serie nouă din 1990), nr. 128-129 (5-6/2014), p. 10-11; tot aici a mai fost editată o epistolă scrisă de același cărturar și expedită ierarhului de la Roman la 29. XII. 1888, neinclusă în materialul de față.

⁶⁶ Constantin Erbiceanu, *Viața mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, tipărită de iconom Ilie Teodorescu, București, 1913, p. 10.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 19, p. 39. Pentru o biografie concisă a lui Constantin Erbiceanu, a se vedea articolul semnat de Petru Manole, „Constantin Erbiceanu (1838-1913)”, în *MMS*, anul XXXVI, nr. 3-4, martie-aprilie 1960, p. 248-254; Sorin I. Petcu, *op. cit.*, p. 646-647; D[an] M[ănuță], „Erbiceanu Constantin”, în *Dicționar 1900*, p. 334.

Rădulescu îl invită pe episcopul Romanului la o ședință publică ce urma să aibă loc (nr. VII). Cel care îl informează pe Melchisedec că a fost ales membru al Academiei este August Treboniu Laurian, printr-o epistolă expediată la 21 septembrie 1870 (nr. XII). Tot acesta este cel care îi recomandă subiectul discursului de recepție. Melchisedec a primit epistolă, trimițând un răspuns de mulțumire (nr. XIII). August Treboniu Laurian este cel care, în calitate de președinte al Academiei Române, schimbă și alte epistole cu ierarhul-cărturar, dintre care două au fost expediate în aceeași zi, respectiv 26 iunie 1871 (nr. XIV, XVI). În cuprinsul uneia din ele, Laurian amintește din nou despre discursul de recepție (nr. XVI). Cu altă ocazie i se trimit episcopului diverse volume editate de Academia Română (nr. XX), iar aceasta primește în cadrul colecțiilor sale, direct de la autor, la 13 ianuarie 1872, cartea despre *Lipovenism* (nr. XXI). Laurian insistă la 21 iunie 1872 ca Melchisedec să ia parte la ședința de la 1 august (nr. XXV). În replică, răspunsul episcopului, radical, anunță la 22 iulie 1872 demisia din Academie (nr. XXVI). Scrisoarea în cauză trădează unele neînțelegeri existente între cel mai înalt for cultural din țară și episcopul Romanului⁶⁸, chiar dacă, în septembrie 1872, medicul Nicolae Krețulescu, noul președinte al Academiei, motivează această demisie prin *slăbirea prețioaselor vederi*. În concluzie, Krețulescu propune trecerea lui Melchisedec din postura de membru titular în cea de membru onorific (nr. XXVII), fapt care nu a fost materializat, dat fiind că în 1873 Melchisedec, alături de alți membri ai Academiei (Vasile Alecsandri și Titu Maiorescu), se retrage din înaltul for cultural. La sesiunea ordinară din 23 mai 1879 a Academiei Române, s-a luat hotărârea ca membrii retrași să fie rechemați. Așa se explică faptul că episcopul Romanului a luat parte cu regularitate, începând cu 1879, la

⁶⁸ Iată cum explică unul dintre cei mai avizați biografi ai episcopului Melchisedec plecarea sa din cadrul Academiei Române: „Pentru început, Academia a avut ca principală preocupare, fixată prin statut, stabilirea ortografiei, elaborarea unei gramatici și a unui dicționar al limbii române [...]. Membriilor ardeleni ai Societății (Timotei Cipariu, George Barițiu, Andrei Mocioni, Vincențiu Babeș, August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian și alții), adepți ai principiului etimologic – produs al exagerărilor curentului latinist, li s-au opus adepții principiului fonetic, reprezentat atunci de Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu și episcopul Melchisedec, care susțineau, pe bună dreptate, că se va produce o scriere care nu va fi nici românească, nici latinească, ci o limbă nouă, nevorbită de marea majoritate a poporului român. Aceștia fiind, însă, în minoritate, nu s-au putut impune, motiv pentru care s-au retras de la dezbateri, în 1873” (Alexandru M. Ioniță, „Episcopul Melchisedec”, p. 271-272).

sesiunile Academiei⁶⁹, având, precum se știe, o bogată activitate științifică⁷⁰. Privitor la relațiile existente între Melchisedec Ștefănescu și Academia Română, merită amintit că biblioteca marelui ierarh⁷¹, alcătuită din 2511 cărți, 82 de manuscrise și 114 monede⁷², a fost lăsată, prin testament, acestui for academic⁷³.

Tot prin intermediul Academiei Române a fost expediată episcopului romașcan o scrisoare de la poetul George Sion, prin care ierarhului i se mulțumește că a intervenit pentru ca manuscrisele banului

⁶⁹ Pr. Gabriel Cocora, pr. Sc[arlat] Porcescu, „Un veac de la înființarea Academiei: clerici ortodocși din Moldova în acest înalt for de cultură”, în *MMS*, anul XLII, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1966, p. 691-692.

⁷⁰ Una dintre cele mai importante descoperiri ale lui Melchisedec, cu un puternic ecou în rândurile contemporanilor, a fost descoperirea portretului original al lui Ștefan cel Mare, aflat pe *Tetraevanghelul* de la Humor, vezi, pentru acest aspect, articolul pr. Iustin Gașpar, care cuprinde extrase din corespondența dintre Melchisedec și mitropolitul Silvestru Morariu al Bucovinei (†1895*), „Episcopul Melchisedec și chipul lui Ștefan cel Mare”, în *MMS*, anul XXXIII, nr. 5-7, mai-iulie 1957, p. 513-515; Scarlat Porcescu, „*Tetraevanghelul* de la Humor (1473) cu portretul lui Ștefan cel Mare. Un secol de la prezentarea sa la Academia Română”, în *MMS*, anul LVII, nr. 7-9, iulie-septembrie 1981, p. 488-531.

* „† Dr. Silvestru Morariu-Andrievici, Arhiepiscop al Cernăuțului și Mitropolit al Bucovinei și Dalmației, președinte al Sinodului mitropolitan, membru al Dietei din Bucovina și al Senatului imperial în casa Magnaților etc. etc (1815-1895)” (articol nesemnat), în *BOR*, anul XIX, nr. 2/1895, p. 154-159; pentru alte informații privitoare la familia acestuia, vezi Gheorghe Gane, „Familia lui Silvestru Morariu-Andrievici, Mitropolitul Bucovinei”, în *Arhiva Genealogică*, anul II (VII), nr. 3-4/1995, p. 209-210.

⁷¹ Pentru lista cărților din biblioteca episcopului Melchisedec, a se vedea N. Georgescu-Tistu, *op. cit.*, p. 1155-1203.

⁷² Const. C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui cu un portret și eserpte din corespondență*, p. 79.

⁷³ „Biblioteca mea, care, precum am zis mai sus, este așezată în 8 dulapuri și se compune din cărți în diferite limbi, o hărăzesc Academiei Române. Pentru aceea, epitropii mei testamentari, după moartea mea, vor trimite Academiei un inventar de acele cărți, cu poftire de a regula transportarea lor la București și așezarea lor în localul Academiei [...]. Colecțiunea mea de monede vechi, care se compune din 95 bucăți de aramă, de argint și de aur, de asemenea le las Academiei, pentru care, la inventarul bibliotecii, Epitropia va adăogi și un inventar de acele monede și-l va înainta Academiei” (*Testamentul P.S. Melchisedec, episcop de Roman. Statutele și Regulamentul interior al Epitropiei fundațiilor sale*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1906, p. 6); testamentul episcopului Melchisedec a fost publicat și de către Dorina N. Rusu, în *Patrimoniul Academiei Române. Donatori și donații (1860-1948)*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 220-226.

Vasile Vârnab să ajungă în colecția Bibliotecii Academiei, fapt care a fost îndeplinit cu succes (nr. XXXI). Trebuie însă precizat că George Sion purtase corespondența și anterior acestui moment cu episcopul Romanului. Așa se face că, în martie 1870, George Sion, care publicase recent o culegere de fabule, trimite ierarhului douăzeci de exemplare, cu scopul de a le distribui, pentru că, motivează poetul, în capitală, *din cauza miserabilelor propagande antidinastice, această biată carte pare a fi condamnată la ostracism* (nr. VIII). Tot pe filieră administrativă, Melchisedec primește la 2 ianuarie 1881 o epistolă de la B. P. Hasdeu⁷⁴ (nr. XLIV), iar la 26 august 1882 de la V. A. Urechia. Conținutul ambelor scrisori privește decernarea premiilor anuale ale înaltului for academic. În aceeași categorie de scrisori se încadrează și epistola lui Ion Ghica, nedată (nr. XLVII), însă subscrisă cronologic anilor 1879-1882, 1884-1887 sau 1890-1892, întrucât Ion Ghica a fost președinte al Academiei, calitate în care semnează epistola în cauză, între aceste repere cronologice. Deși conducerea Academiei a fost asigurată de Ion Ghica și înainte de 1879, trebuie precizat că înainte de această dată înaltul for academic mai purta încă denumirea inițială, respectiv Societatea Academică Română, fapt care nu corespunde cu denumirea din scrisoare. De asemenea, Ion Ghica a asigurat conducerea Academiei și după 1892, însă textul în cauză nu putea fi trimis mai târziu de acest an, întrucât Melchisedec a murit în mai 1892. De altfel, scrisoare a fost atașată de episcop într-un dosar care cuprinde corespondența dintre anii 1870-1888.

Din corespondența cu superiorii săi ierarhici, episcopul de la Roman a schimbat epistole cu mitropoliti Calinic Miculescu și Iosif Naniescu⁷⁵.

⁷⁴ Relațiile dintre episcopul Melchisedec și B. P. Hasdeu au fost descrise, de acesta din urmă, în felul următor: „mărturisesc că eu unul nu iubiam pe episcopul Melchisedec, și sunt încredințat că nici episcopul Melchisedec nu mă iubia pe mine. Ne-am cunoscut pentru prima oară în Moldova, sunt acum vreo treizeci de ani, apoi de atunci am fost mult timp colegi în Academia Română; totdeauna, însă, am resimțit un fel de antipatie unul față de altul, și eu din partea-mi n-o ascundeam deloc”, vezi B. P. Hasdeu, „Episcopul Melchisedec”, în *Revista nouă*, anul V, nr. 5, 15 august 1892, p. 163. Cu toate acestea, istoricul și filologul român nu ezită să-l numească pe Melchisedec „bărbatu[!] cel mai cu știință dintre prelații noștri contemporani”. În continuare, Hasdeu afirmă, referindu-se la opera episcopului de la Roman: „în teologia propriu-zisă, lucrările răposatului sunt numai nesce edițiuni, traduceri sau prelucrări, mai ales de pe rusesce. Specialitatea lui cea adevărată a fost istoria română bisericească, mai cu seamă adunarea monografică a materialului istoric”, vezi *Ibidem*, p. 162.

⁷⁵ Deși corespondența păstrată nu trădează existența unor relații încordate între episcopul de la Roman și mitropolitul Moldovei, pr. Constantin Bobulescu, schițând o imagine a lui Iosif Naniescu în memoriile sale, relatează despre acesta că „a invidiat și ponegriat cu o fățarnicie dezgustătoare pe toți ierarhii mai învățați. Din această pricină, ura de moarte pe Preasfințitul Melchisedec, pe care nu l-a iertat

Epistola expediată la 19 septembrie 1870 de mitropolitul Calinic este, de fapt, un răspuns la o scrisoare a lui Melchisedec trimisă la 13 septembrie același an. Din textul epistolei aflăm că mitropolitul Calinic facilita accesul lui Melchisedec la condici și documente vechi ale unor mănăstiri din Moldova (în cazul de față Neamț și Secu), precum și acte necesare pentru scrierea lucrărilor de factură istorică (nr. XI). La 12 octombrie 1871, același mitropolit îl ruga pe episcopul Romanului să răspundă unor solicitări primite de la Vladimir Mordvinov, secretar al Sinodului Bisericii din Rusia (nr. XXII). Acesta se interesa despre Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, motiv pentru care Melchisedec era cel mai în măsură om al momentului să ofere date cu privire la acest subiect, date fiind preocupările sale privitoare la viața și posteritatea sfântului. La 15 decembrie același an, Calinic Miclescu trimite episcopului cărturar condica cu documente a mănăstirilor Slatina și

niciodată pentru că era membru al Academiei Române! [...] d. Mitiță Sturdza, om șiret și păsărar iscusit, prinse în lațele sale pe bătrânul vrăbion [este vorba despre mitropolitul Iosif, n.n.], făcându-l membru corespondent al Academiei, pentru meritul de a fi pus pe directorul cancelariei sale, Erbiceanu, să publice într-un volum actele vechi din arhiva mitropoliei Moldovei”, vezi Constantin Bobulescu, *Dealul lui Păun*, cuvânt înainte de Ion I. Solcanu, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gheorghe G. Mironescu, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2012, p. 219-220. Trebuie precizat că pr. Bobulescu se referă, cel mai probabil, la volumul publicat de Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888. În acest context, nu putem omite că Iosif Naniescu a intrat în rândul academicienilor la 16 aprilie 1888 (Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 596), deci în prima parte a anului în care Erbiceanu a publicat masivul său volum de izvoare istorice referitoare la Mitropolia Moldovei. Toate acestea ne fac să credem că afirmațiile pr. Bobulescu despre alegerea mitropolitul Iosif ca membru al Academiei Române și despre relația dintre episcopul-cărturar și mitropolitul Moldovei trebuie privite cu rezervă, dacă nu de-a dreptul înlăturate; pentru relațiile dintre Iosif Naniescu și Academia Română se poate consulta studiul nostru, „Donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române”, publicat în *Historia Universitatis Iassiensis*, III/2012, p. 245-276; tot aici se cuvine făcută și o mică completare: testamentul mitropolitului Iosif Naniescu, redat în Anexa V (p. 272-276) a studiului nostru (mai sus citat), a mai fost publicat, după un exemplar aflat la Arhiva Academiei Române, fond Donații – Iosif Naniescu, E-6, f. 8-9, 44-45, de către Dorina N. Rusu, în *Patrimoniul Academiei Române*, ed. cit., p. 305-309.

În altă parte, același memorialist redă cu minuțiozitate vorbele episcopului Melchisedec rostite cu ocazia mutării, grație eforturilor mitropolitului Iosif, a Seminarului de la Socola în casele aflate în vecinătatea Mitropoliei. Potrivit pr. Bobulescu, episcopul Melchisedec nu a îmbrățișat ideea mutării Seminarului Veniamin în interiorul orașului, însă pentru faptul că a fost „dezarmat cu desăvârșire de a se fi putut opune la această mutare” a acceptat, tacit, situația (*Ibidem*, p. 227).

Vorona (nr. XXIII), iar la 4 mai 1880, mitropolitul primat al Ungrovlahiei îl asigură pe episcopul român că informațiile conform cărora Conservatorul bucureștean urma să fie mutat într-o altă locație, sunt simple zvonuri (nr. XLI).

În aprilie 1883, mitropolitul Iosif Naniescu (1818-1902)⁷⁶ îl informează pe episcopul Melchisedec – acum transferat la Roman – de apariția *Revistei teologice*, rugându-l să intervină pentru popularizarea acesteia (nr. XLVI). Precum se știe, *Revista teologică* a fost o publicație care a apărut la Iași între 1883-1887, fiind patronată de mitropolitul Iosif și îngrijită de profesorii Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu⁷⁷. S-au mai păstrat și alte epistole ale lui Iosif Naniescu adresate episcopului romașcan (nr. XLIX), însă cea care atrage atenția prin conținut a fost

⁷⁶ Corespondența mitropolitului Iosif Naniescu a fost editată de diverși autori; pentru aceasta, a se vedea studiile semnate de pr. Gheorghe Moisescu, „Correspondența lui Gavriil Musicescu cu mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu. La 125 de ani de la nașterea lui Gavriil Musicescu”, în *BOR*, anul XC, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1972, p. 1038-1051; Al. N. Stănciulescu-Bîrda, „Scrisori inedite adresate de Gavriil Musicescu lui Iosif Naniescu, mitropolitul Moldovei”, în *MMS*, anul LI, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1975, p. 771-776 (textul cuprinde zece scrisori inedite, adresate ierarhului ieșean între 4 octombrie 1870 și 18/23 aprilie 1893); Toma G. Bulat, „Din corespondența mitropolitului Iosif Naniescu al Moldovei (1875-1902)”, în *BOR*, anul XCIII, nr. 7-8, iulie-august 1975, p. 944-961; cu mici modificări, textul a fost republicat, purtând titlul „Din corespondența Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu (1875-1902)”, în *MMS*, anul LVIII, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1982, p. 773-794; pr. Gabriel Cocora, „Documente pentru biografia Mitropolitului Iosif Naniescu”, în *MMS*, anul XXXVI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1960, p. 92-99 (articolul cuprinde *Autobiografia* mitropolitului – inedită – precum și câteva scrisori care relevă, așa cum precizează editorul, „o latură mai puțin cunoscută din preocupările lui Iosif Naniescu: muzica bisericească”; Idem, „Știri despre catedrala lui Neagoe Basarab în corespondența episcopului de Argeș, Iosif Naniescu”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XIX, nr. 7-8, iulie-august 1967, p. 619-623; Idem, „Mitropolitul Iosif Naniescu și Buzăul”, în *GB*, anul XXVII, nr. 7-8, iulie-august 1968, p. 806-812; Idem, „Prietenia dintre mitropolitul Iosif Naniescu și pictorul Gh. Tattarescu oglindită în corespondență”, în *MMS*, anul XLIV, nr. 7-8, iulie-august 1968, p. 426-430 (acest articol valorifică misive inedite păstrate la Biblioteca Academiei Române) ; Idem, „Din corespondența mitropolitului Iosif Naniescu cu Vasile Alecsandri”, în *MMS*, anul XLVII, nr. 7-8, iulie-august 1971, p. 511-513.

⁷⁷ *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste). Descriere bibliografică* de Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de Ion Bianu, tom I. *Catalog alfabetic: 1820-1906*, București-Leipzig-Viena, 1913, p. 597. *Revista teologică* a apărut ca o replică la insultele și profanările aduse Bisericii și slujitorilor ei de un „pretins ziar, intitulat până nu demult *bisericesc și literar*, numit *Deșteptarea*”, vezi „Protest”, în *BOR*, anul X, nr. 5, mai 1886, p. 398-412.

expediată la 27 septembrie 1884. Autentică pledoarie pentru transcrierea muzicii bisericești pe note liniare, epistola în cauză impresionează prin vastitatea cunoștințelor muzicale (nr. L).

Vasile Mandinescu (1835-1906) a fost unul din apropiații episcopului încă din vremea când acesta era director al seminarului din Huși (1856–1861), unde Mandinescu funcționa ca profesor de *Limba Latină, Retorică și Istorie bisericească*⁷⁸. Trebuie precizat că Melchisedec Ștefănescu a întreținut în perioada episcopatului său la Ismail o bogată corespondență cu Mandinescu, cea mai mare parte din aceasta fiind editată de Paul Mihail. Însă, cu o singură excepție⁷⁹, în 1959 au fost editate doar scrisorile trimise de episcop către directorul cancelariei și nu cele ale lui Mandinescu către Melchisedec. Interesantă din perspectiva conținutului, scrisoarea trimisă la 11 februarie 1868 conține diverse informații, privitoare la aspectele cotidiene din cadrul Episcopiei de la Ismail (nr. V). La 4 februarie 1874 Mandinescu relevă, într-o misivă expediată episcopului, problemele cu care episcopia ortodoxă de la Ismail se confrunta în lipsa titularului ei⁸⁰ (nr. XXVIII). Constrâns de împrejurări, Melchisedec părăsea deseori Ismailul. În lipsa lui, cele mai multe necazuri erau prilejuate românilor și Episcopiei de acolo de consulul rus⁸¹. După mutarea lui Melchisedec de la Ismail la Roman, fapt petrecut în 1879, Vasile Mandinescu a rămas în continuare unul dintre cei mai apropiați oameni ai episcopului. De aceea, corespondența dintre cei doi a continuat până la sfârșitul vieții lui Melchisedec, chiar dacă, de cele mai multe ori, episcopul era informat asupra unor lucruri cotidiene, aparent banale (nr. XXXIX).

Unul dintre oamenii sprijiniți în ascensiunea lor de Melchisedec, precum frații Erbiceanu sau Polihronie Sârcu, a fost și Gavriil Musicescu. La 29 iunie 1870, Musicescu îl roagă pe ierarhul de la Roman să

⁷⁸ Veniamin Pocitan, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, p. 15; pentru o scurtă biografie a lui Vasile Mandinescu, vezi Veniamin Pocitan, *Melchisedec ca membru al Sfântului Sinod*, p. 78, nota 1; M. N. Pacu, *op. cit.*, p. 841 (în acest ultim articol sunt enumerați principalii colaboratori ai episcopului Melchisedec al Dunării de Jos; tot aici sunt oferite prețioase date cu privire la învățământul din Basarabia sudică sub administrație românească).

⁷⁹ Este vorba despre misiva trimisă la 29 februarie 1884 (Paul Mihail, „Din corespondența episcopului Melchisedec”, nr. 159, p. 601). Din câte știu, până în prezent au fost editate doar două scrisori ale lui V. Mandinescu trimise episcopului Melchisedec.

⁸⁰ Și această scrisoare a fost greșit inventariată la BCU Iași unde, sub cota Arh. M. VI, 13-14, apare o scrisoare a lui Iosif Naniescu către Melchisedec Ștefănescu!

⁸¹ Const. C. Diclescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, p. 34-35.

mijlocească pentru ocuparea postului de profesor de muzică bisericească la Conservatorul din Iași, rămas vacant în urma morții profesorului Gheorghe Burada (1831-1870) (nr. IX). Altădată, Musicescu trimite episcopului unul din volumele sale de muzică bisericească, *Rândueala cununiei* (nr. X), iar la 1 iunie 1884 îi mulțumește pentru explicațiile oferite în legătură cu o serie de probleme de natură muzicală (nr. XLVIII).

Din categoria corespondenței sporadice, merită amintite epistolele primite de la Aron Densușianu (19 noiembrie 1837, Densuș, județul Hunedoara-2 septembrie 1900, Iași) ori Gheorghe M. Tattărăscu. Profesorul de literatură de la Universitatea ieșeană scrie ierarhului la 24 decembrie 1884, rugându-l să-i împrumute o ediție a unui volum care nu se găsea în Iași, dar pe care episcopul îl citase într-un studiu al său (nr. LI). În ceea ce privește epistola cunoscutului pictor român, expediată la 13 februarie 1867, merită amintit că acesta îl roagă pe episcopul Dunării de Jos să intervină pentru *publicarea* [unui] *Tablou în interesul răspândirii gustului despre belle arte* (nr. III). La 5 iunie 1867, Cezar Bolliac, printr-o scrisoare trimisă la Ismail, trimite episcopului de aici cincisprezece abonamente pentru revista *Trompeta Carpaților*, rugându-l să popularizeze această gazetă politică și literară (nr. IV). Și Polihronie Sârcu (n. 1855, satul Strășeni, județul Lăpușna-23 iunie 1905, Sankt Petersburg) vine cu rugăminți către episcopul Romanului, acestea fiind exprimate într-o lungă scrisoare expediată la 28 aprilie 1878, deci din perioada studenției petersburgheze a viitorului reputat slavist (nr. XXIX). Melchisedec a mai purtat corespondență și cu Eugenia Negri (sora lui Costache Negri), intrată în monahism la Mănăstirea Vărătic (nr. XL, XXXVII), Narcis Crețulescu (1838-1913) (nr. XXXVIII), arhiereu titular, începând cu 1880, al Mitropoliei ieșene sau D.A. Sturdza, cunoscut om politic român din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (XLIII).

*

Ortografia originală a acestor documente a fost, cu puține excepții, actualizată, folosind normele gramaticale în vigoare ale limbii române. Astfel, litera *u* din finalul cuvintelor nu a mai fost transcrisă; cuvintele întregite, între care și iscălituara, sunt puse între paranteze pătrate; sublinierile aparțin autorului, semnul *đ* a fost transcris *z*; actualizată a fost și transcrierea grupurilor *qu, uo, ph, dj* etc.

Documentele editate aici au fost văzute în original, fiind ordonate după criteriul cronologic⁸².

⁸² În arhiva „Melchisedec” aflată la BCU Iași se păstrează și alte documente a căror fișă de inventar (disponibilă on-line) nu corespunde conținutului scrisorilor respective. Mai mult, în unele cazuri expeditorul a fost confundat cu altul

De la correspondance inédite de l'évêque Melchisedec Ștefănescu

(Résumé)

Mots-clé: *Melchisedec Ștefănescu, l'Académie Roumaine, correspondance inédite, la Revue théologique*

L'évêque Melchisedec Ștefănescu (1823-1892) était l'une des personnalités les plus importantes de l'Église Orthodoxe de la Roumanie au XIX^e siècle. Il commença à travailler comme professeur aux Séminaire Socola et puis, à Huși, où, en 1861, il est devenu vice-évêque. Entre 1865-1879, il fut évêque du Bas-Danube, situé à Ismail. De cette dernière année et jusqu'à sa mort, il a occupé le siège épiscopal de Roman. Même s'il avait une activité politique importante, l'évêque Melchisedec est resté dans la mémoire de la postérité pour ses réalisations culturelles, ses écrits historiques représentant un moment essentiel pour la publication et l'exploitation des sources historiques concernant l'histoire des Roumains. En 1870, il est élu membre de l'Académie Roumaine.

Tout au long de sa vie, le hiérarque entretient une correspondance riche, récupérée partiellement par Constantin C. Diculescu, en 1909, Paul Mihail (1959, 1964) et autres. Le présent texte comprend des lettres inédites de Melchisedec Ștefănescu qui se trouvent à la Direction des Archives Nationales de Iași et à la Bibliothèque Centrale Universitaire de la même ville. La plupart des lettres font partie de la catégorie des correspondances

(pentru documentele cercetate sunt relevante cazurile lui Iosif Gheorghian – confundat cu Iosif Naniescu – și B. Mandinescu – confundat, pe baza semnăturii, cu același ierarh – Iosif Naniescu). În ceea ce privește corespondența lui Melchisedec păstrată la SJAN Iași, trebuie amintit că cea mai mare parte a ei nu a fost editată. Paul Mihail a publicat, în 1959, următoarele scrisori din corespondența ierarhului românesc păstrate la ultima instituție amintită: Silvestru Bălănescu către episcopul Melchisedec (două scrisori trimise la 13. VII. 1873, respectiv 19. IX. 1873) – nr. 105, 106, p. 574; telegrama episcopului Melchisedec către ministrul Cr. Tell (expediată la 21. IX. 1873) – nr. 107, p. 574; extrase din scrisoarea lui V. Gheorghian către episcopul Melchisedec (epistolă expediată la 16. X. 1873) – nr. 108, p. 575; episcopul Melchisedec către V. Gheorghian, președinte de tribunal (epistolă trimisă la 20. X. 1873) – nr. 109, p. 575-576; episcopul Melchisedec către Vasile Mandinescu (scrisoare trimisă la 28. X. 1873), nr. 110, p. 576-577; doctoranzii Ioan Cornoiu și alții către episcopul Melchisedec (scrisoare trimisă la 17/29. X. 1880) – nr. 146, p. 595; pictorul Epaminonda Bucevschi către episcopul Melchisedec (scrisoare trimisă la 1. XI. 1881) – nr. 147, p. 596; episcopul Melchisedec către pictorul Epaminonda Bucevschi (concept) – scrisoare trimisă la 4. XI. 1881 – nr. 148, p. 596.

reçues, seulement six des cinquante-quatre lettres publiées ici sont rédigées et envoyées par Melchisedec. Plusieurs de ces lettres font partie de la catégorie des correspondances officielles (les lettres reçues et envoyées à certains membres de l'Académie Roumaine, comme August Treboniu Laurian, Ion Heliade Rădulescu, George Barițiu, George Sion, D. A. Sturdza, Aron Densușianu, V. A. Urechia et autres), familiales (Lucreția Stamadid, Valerian Râmnicianul) ou administratif (Vasile Mandinescu). Très importantes du point de vue du contenu sont les lettres que Melchisedec a reçues des supérieurs hiérarchiques, les métropolitains Calinic Miculescu et Iosif Naniescu. Non moins dépourvues de valeur sont les lettres par des jeunes qui ont été soutenues par l'évêque de Roman: Gavriil Musicescu et Polihronie Sârcu.

En éditant tous ces documents, les préoccupations de l'évêque érudit sont, clairement, complétées et précisées.

ANEXE

I

Gheorghe Erbiceanu către episcopul Melchisedec

Prea Săncte!

Încep cu „Christos a înviat”, căci expresiunea antică „toate de la D[umne]zeu să le începem și în el să le finim”, se pare mai cu preferință aplicabilă în aceste zile sacre a[le] Paștilor. Voesc, între altele, prin aceasta, a-mi împlini, Prea Săncte, o datorie fiiască, de a vă adresa respectuoasele mele omagii și felicitări pentru instalarea Prea Sănției Voastre în Episcopia Dunărea de Jos, la inaugurarea căreia ați avut plăcerea de a ține discursul publicat prin ziare și în care, cu religiozitate, am apreciat profundele Prea S. Voastre studii archeologice și istorice naționale, eară caritatea și modestia creștină, ce respiră în ele, cred că-l vor convinge pe orice lector despre virtuțile cu care este dotat meritoriul lui autor. Ceea ce guvernul a făcut poate din o simplă politică, P.S. Voastră ați demonstrat până la evidență că aceasta era un interes și o necesitate națională a căreia amânare se făcea cu domnul țării. Mulțumită, deci, cerului că se îndeplini îndată.

Prea Săncte! Aproposito de politica guvernului nostru îmi vine în minte o sumă de cestiuni politice, sociale și comerciale din care parte le-au rezolvat, parte le-au și aplicat, numai una din cele mai vitale și anume Organizațiunea constitutivă și de cultură a clerului rămâne încă tot [de]pendentă de mâna ciornarilor de la Ministerul de Culte, spre definitivă, se vede, umilire și disprețuire a lui. Din partea-mi, însă, sunt convins că în orice mod s-ar constitui clerul odată în regimul său legal – Sinodul –

cestiunea de moarte rămâne pentru el educațiunea seminarială a tinerilor creștinismului, [care] va fi luată în o serioasă dezbateri de capii clerului; și earăși de Prea S. Voastră, sperez și de P.S. Neofit cu P.S. Dionisie se va demonstra și proba până la evidență că cu matematica în cursul superior nu se instrue[ște] clerul; că cu lipsa limbilor clasice [instrucția] ar deveni prea superficială și că scoțând istoria și limba franceză din seminar ar fi a pregăti tineri care să nu aibă idee precisă de evoluțiunile timpului și de dimensiunile spațiului, cu un cuvânt, a nu se cunoaște cine sunt și punctul ori mai bine terminul de comparațiune relativă în care se află ! Toate speranțele unei perspective relativ mai bune și mai convenabile pentru cler sunt înfipte numai în această treime ierarhică a Sfinților Voastre, afară de ea nu se vede decât neputință, patimi, interese meschine și ignoranță cu abundență – bune de a compromite și secătui orice vițe fructifere ar răsări în via ecleziei Domnului.

Aud, Prea Sânte, că o să vă duceți până la București, pentru cestiunea ce privește Episcopia nou instituită, deci vă urez bune rezultate, ba chiar de mai înainte și cred că veți efectua cu timpul tot ce V-ați propus în scop, căci pe lângă alte considerente, apoi și norocul vă acompaniază de-a pururea în orice cu stăruință întreprindeți; Hușul este martorul ziselor mele și ferice de Episcopia Dunării de Jos, că[ci] chiar de la începutul său a avut norocirea de a avea de cap unul din cei mai iluștri ierarhi ai țarei și de care pot zice că este foarte lipsită plinirea ortodoxă orientală.

Respectiv la mine și familia mea, Veți ști că sunt bine și mă mulțumesc când mă aflu în bine relativ cu microcosmosul meu, fără a ține mare cont de de furtunile, bune ori rele ce au loc în macrocosmosul umanității. Finind, Vă depun aici respectuoasele a Iuliei și ale mele închinăciuni și sărutare de mână.

Dsale, Dlui Vasile Mandinescu, complimente și urări de bine în tot ce întreprinde.

Al Prea S. Voastre fiu, G. Erbiceanu

1865, aprilie 10

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 22, f. 5-6^{fv}

II

Iosif, episcop de Huși, către episcopul Melchisedec

Prea Sânte!

Cu mila lui Dumnezeu și din grația Măriei Sale, Domnitorul României, astăzi m-am hirotonisit episcop [al] Hușului. Cu cuviinciosul respect vin, dar, Prea Sânțite a mă recomanda, dar, bunei voințe și rugăciunei Voastre, rugând pe Domnul Dumnezeu pentru sănătatea Prea

Sânției Voastre și pentru a ne avea uniți sub protecțiune Sa, spre a lucra cu devotament întru prosperarea Bisericii și binele patriei.

*Al Preasânției Voastre în Hristos mai mic frate
Iosif, Episcop [al] Hușului*

Iași, 11 iulie 1865

Preasvinției Sale,

D.D. Melchisedec, Episcopul Dunării de Jos.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 22, f. 7

III

G. M. Tătărescu către episcopul Melchisedec

București, 18 mai 1867

Preasfințitului Episcop al Dunării de Jos

*Profit de ocasiunea ce mi se presintă [pentru] a Vă ruga să binevoiți a vă enteresa de publicarea acestui **Tablou** în enteresul răspândirii gustului despre belle arte. Sunt sigur mai denainte că vă interesați de tot ce este național, frumos și românesc. Spre acest sfârșit, Preasfinte, vă alătur pe lângă aceasta o listă cu nr. 33 și o copie fotografică după tabloul zis, spre a avea cunoștiință despre subiect. Prea Sf. Voastră n-aveți nevoie de alte explicațiuni; știți ce este de făcut și de recomandat către întinsele cunoștiințe ce aveți atât în district cât și în oraș.*

Primți, Vă rog, cu această ocasiune, încredințarea despre înalta considerațiune și respectul ce Vă păstrez,

G. M. Tattarescu

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 30, f. 38^{iv}

IV

Cezar Bolliac către episcopul Melchisedec

București, 5 iunie 1867

Prea Sfinte!

*Dorind mai întâi a afla despre sănătatea și buna petrecere a Prea Sfinției Voastre, îmi ieau libertatea a vă trimite alăturatele 15 bilete de abonament pentru ziarul **Trompeta Carpaților**, în privința căruia mă lingușesc a crede că primirea Prea Sfinției Voastre va fi favorabilă, întemeiat fiind prin mai multe probe din trecut, pe bunele și frumoasele simțăminte ce vă caracterizează.*

Binevoiți, dar, Prea Sfinte, a întrebuița mijloacele morale de care dispuneți în îndemnul sprijinului acestei foi care costă atâta muncă și atâtea sacrificii pe subsemnatul, numai pentru apărarea drepturilor României, a Bisericei Ortodoxe și a dreptății împilate.

Trompeta Carpaților va datora Prea Sfinției Voastre o parte a existenței sale, ear subsemnatul, fiindu-vă recunoscător pentru sprijinul ce veți da acestui organ, acceptă cu o vie fericire binecuvântarea Prea Sfinției Voastre, rămânând prea supus și plecat fiu

Cesar Bolliac

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 30, f. 39^{iv}-40

V

Vasile Mandinescu către episcopul Melchisedec

Ismail, 13 fevr. 1868

Sărut mâinile Preasfințite Stăpâne!

Aseară, Dl. Romanescu mi-a arătat o depeșă primită de la Preasfinția Voastră și totodată mi-a spus că, dacă voesc a vă scrie ceva, pot avea cea mai bună ocazie prin Domnia sa.

Am crezut, deci, de datorie a Vă încunoștiința prin aceasta că suntem cu toții bine; nu este nimic nou pe la noi, ci toate sunt în starea în care erau la plecarea Preasfinției Voastre de aici. Questiuinea protoiereului de Brăila și cu episcopii s-a recomandat exarhului spre cercetare. Însă acesta este dus la Huși în interesele sale și-l aștept să vină curând. Întâmpin oarecare greutate cu questia demisionărei lui. Eu am pregătit să trimit statele. Revizorele în formă este demisionat, căci nu se vede nicio formală revenire asupra demisiunii sale. El mi-a spus că s-a justificat înaintea Preasfinției Voastre și că ați zis că dacă voește a-și retrage demisia să Vă scrie la București. Nu știu dacă a făcut-o și aceasta preadoritorul de bederniță⁸³. Acum cunosc că el pentru Episcopia din Ismail este o copie a preacuviosului iconom Bobu la Consistoria Episcopiei din Huși. Fiindcă acum sunt câteva questiuini ce trebuiesc corectate de revisor, eu am să-l trec în stat, însă vreau a lua întâi de la el un fel de declarație prin care să-i tai gustul pe viitor de orice caprișuri în felul acesta.

Băeții învață cântările din post. Pentru Paști vor fi cele mai frumoase cântări, căci stăruie eu a-i învăța. Vă rog nu uitați a cumpăra măcar ceva din concerte. De Paști sperăm că veți fi acasă. Dee Domnul să umblați cu bine și să reveniți sănătoși. De vreo săptămână s-a reîntors iarna, omăt și ger. În grădină până nu se va încălzi nu-i cu puțință nici de făcut gropi.

⁸³ Bedernița sau epigonatul este un veșmânt liturgic, de formă pătrată sau romboidală, care se așează pe partea dreaptă a corpului. Este purtat în tradiția Bisericii Ortodoxe de episcopi, precum și de preoții care au primit binecuvântarea de a o purta. În text, termenul este folosit pentru a ilustra dorința de acumulare a funcțiilor bisericești, procedeu la care recurg persoanele intrigante și parvenite.

*Sărutându-Vă mâinile, împreună cu toți casnicii, rămân
Al Preasfinției Voastre prea plecat și supus serv.
B. Mandinescu
SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 22, f. 18^{fv}-19*

VI

Iosif Gheorghian către episcopul Melchisedec

Huși, 1868 mai 5

Cu smerită în Cristos frățiască dragoste mă închin Preasânției-Voastre

Îndemnat fiind de stăruințele bătrânului boier din Huși D. Dimitrie Juvara, [î]mi ieu libertatea a mijloci către Prea S. Voastră în favoarea unui preot din județul Galați, anume Giorgie, pentru care D. Juvara v-a făcut rugămintă a-l cinsti cu vreun rang bisericesc; îndeplinindu-mi această însărcinare Vă rog să-mi [i]ertaț permisiunea ce mi-am luat, rămânând la aprecierea Prea S. Voastre.

Cu această ocasiune, Vă rog, primiți încredințarea înaltei stime și respectul ce Vă păstrez, fiind

*Al Pre-Sânției Voastre în Christos mai mic frate și plecat serv[itor]
Iosif Huși*

Arh. BCU Iași – Arh. Melchisedec, dosarul XXXIX, nr. 78

VII

Ion Heliade Rădulescu către episcopul Melchisedec

*Delegațiunea Societății Academice Române
Nr. 64*

București, 1869 septembrie 11

Prea Sânte Părinte!

Societatea Academică Română a decis a ține ședința publică în 14/26 septembrie a.c. la 12 ore, în aula Universității. Subscrisul, cu onoare Vă invită, Prea Sânte Părinte, să binevoiți a onora această solemnitate cu prezența Prea Sânteiei Voastre.

Primiți, Prea Sânteite, asigurarea distinsei mele considerațiuni,

Președinte, I. Heliade R.

Secretar, Laurian

Domniei Sale, Părintelui Episcop Melchisedec al Dunării de Jos

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 6, f. 88

VIII

George Sion către episcopul Melchisedec

6/8 martie 1870

Sărut mâna, Prea Sânte!

*Publicând o colecțiune de **Fabule**⁸⁴, care pentru deosebite motive am dedicat-o M.S. Doamnei, Vă rog să apreciați după dreapta lor valoare, căci am convicțiunea că am făcut ceva util națiunii mele și ceva care face onoare literaturii române.*

Totodată, îmi iau cutezarea a vă trimite 20 de exemplare cu rugămintea ca să binevoiți a ordona să se desfacă pe acolo, căci în capitală, din cauza miserabilelor propagande antidinastice, această biată carte pare a fi condamnată la ostracism.

Cu această ocaziune, vă rog, nu uitați pe sincerele amic care are onoarea a se numi

Al Preasânției Voastre plecat serv

G. Sion

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 6, f. 98

IX

Gavriil Musicescu către episcopul Melchisedec

Preasânțite Stăpâne!

Iau îndrăzneala și astă dată de a vă neliniști cu scrisoarea mea, dar sunt plin de speranță că precum înainte, așa și acum cred că va fi citită și realizată scrisoarea mea.

*Preasânțite stăpâne! Preasânția Voastră de la intrarea mea în seminar și până în prezent m-ați ajutat, m-ați protejată și V-ați îngrijit de mine ca de un fiu, ba ce e mai mult, îmi promiteați de a mă asemăna cu bărbați eminenți ca prin aceasta să-mi dați onoare mai mare și numai mai mare. Deci ca să se îplinească cuvintele ce Preasvinția Voastră mi-ați scris în anul 1869 din 15 iunie, tocmai acum a venit acel timp, ca să fiu precum ați zis: ca **Bortnânschy** și **Livoff** la ruși. Prin moartea Dlui G. I. Burada⁸⁵ a devenit vacantă catedra de muzică eclesiastică de la Conservatorul din Iassy, catedra cea mai înaltă de la noi din țară pentru un profesor de muzică eclesiastică; zic cea mai înaltă pentru că toți domnii profesori de alte științi pot avansa (prin meritele lor) de la școala primară*

⁸⁴ George Sion a publicat volumul *101 fabule dedicate M.S. Doamnei Elisabeta* în 1869 (București, Imprimeria Națională, 160 pagini).

⁸⁵ Gheorghe Burada (2 august 1831, Iași-25 martie 1870, Iași), dirijor de cor, compozitor și profesor la Conservatorul din Iași.

la seminar, de la seminar la liceu etc., cu onoare și salarii mai mare; iară pentru breasla în care sunt nu este asemenea ierarhie, poate să se permută un chor maistru prin toate seminariile și prin toate liceele, iar onoarea și salariul rămân tot acelea care l-au avut mai înainte de permutare. Pentru profesorii de muzică eclesiastică sunt numai două catedre în toată țara României la care ar putea ei avansa; aceste catedre sunt Catedra de muzică eclesiastică la Conservatorul din București (pe care o ocupă D. I. Cartu) și aceeași catedră la Conservatorul din Iassy, care acum a devenit vacantă prin moartea D. G. Burada. La una din aceste catedre de va avansa cineva, apoi pe lângă onoarea ce are de director de muzică eclesiastică pentru jumătate de țară (adecă pentru toată Moldova sau Valachia) și de membru al Conservatorului, mai are și un salariu, pot zice, dublu decât la un seminar sau liceu, un salariu de 300 lei, iar la seminarul sau liceu de 157,35 bani, iată ce deosebire.

Cu profund respect Vă rog, Preasfințite Stăpâne, ca precum înainte și chiar pentru postul în care sunt ați mijlocit pentru mine la ministru respectiv și la alte persoane precum D. Marcovici etc. și acum alerg la bunătatea Preasânției Voastre rugându-Vă să revărsați și acum asupra-mi, ca și mai înainte, să mijlociți pentru permutarea mea în postul ce e vacant la Conservatorul din Iassy, publicat la concurs pentru 15 septembrie prin Monitoriul nr. 113. Sperața mea toată este numai în Preasânția Voastră și cred că Veți revărsa către mine și de astă dată bunătatea Preasânției Voastre și veți recomanda precum ați recomandat și altă dată, și nu ați recomandat numai pe mine, ci și operele mele (precum zice și onor. D. Vasile Alex. Urechia prin ziarul „Informațiunile bucureștene”, nr. 123). Deci, pe baza acestor nenumărate binefaceri a[le] Preasânției Voastre pentru mine și a promisiunii ce mi-ați dat ca să mă asemănați cu Bortnianski și Lwow, alerg la Preasânția Voastră și vă rog [să] mijlociți pentru permutarea mea la Iassy.

Pentru această funcțiune înaltă ce mă simt demn de a ocupa mi-a dat multă speranță, promisiune și încurajare și respectabilul D. V. A. Urechia, când a fost la Ismail; Dlui mi-a dat idea cum să fac cererea către Dl. Ministru, care cerere a și luat-o însuși Dlui spre a o înmâna Dlui Ministru. Cred dară că și Dl. Alexandrescu apreciind meritele mele va stărui pentru permutarea mea, precum a și promis. Îmi veți zice, Preasfințite Stăpâne că, mergând eu la Iassy, nu mă voi sili ca să lucrez pentru Biserică ? Cu umilință Vă răspund și Vă dau garantă onoarea mea pe care o am de la Preasânția Voastră, că precum în prezent am fost la ordinele și povățuirile Preasânției Voastre, cu atât mai vârtos de acum înainte puteți pretinde mai mult de la mine, căci acolo voi avea mai mult timp liber de lucru, voi fi mai mult sigur pe ceea ce scriu, căci voi fi totdeauna în

contacte cu artiștii acestei frumoase arte muzicale, de la care mă voi adăpa mult mai mult decât acum.

Vă promit, dar, Preasânțite Stăpâne că până la moartea mea voi fi supus ordinelor Prea Sânzii Voastre și mă voi sili cu toate puterile mele ca să pot ajunge la punctul pe care mi l-ați pus înainte, adecă: să ajung să fiu ca Bornenski la ruși.

Sper Preasânțite Stăpâne că mila Preasânzii Voastre se va revărsa asupra-mi; cred și sunt de speranță că aceasta a mea cerere se va realiza.

Al Preasânzii Voastre prea plecat și supus fiu sufletesc,
G. Musicescu

Ismail, 1870 iunie 29

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 30, f. 41^{fv}-42^{fv}

X

Gavriil Musicescu către episcopul Melchisedec

Ismail, 1870 septembrie în 7

Preasânțite Stăpâne!

*Cu umilință îndrăznesc a Vă adresa această scrisoare cu care împreună Vă trimit și al IV-lea op din osteneala mea: **Rândueala cununiei**. Preasânțite Stăpâne ! D. tipograf de note Vă scrie ca să-i răspundeți prin telegraf să dea cartea la legat sau nu? și Vă asigură că în aceste două din urmă coale nu este nici o greșeală. Din contra, am găsit și aici două din cele mai însemnate, precum se arată în alăturata listă. Tot domnul zice că greșalele cele mai multe provin din cauză că de la autori au fost greșite; cât pentru asta nu e adevăr, căci dacă era așa, atunci sunt sigur că domnul nu tipărea decât o coală și trebuia să scrie S. Voastre că în original sunt multe greșeli, pe când Dlui o face aceasta tocmai când i-a ajuns sula în coastă. Să fie însă și așa precum zice Dlui, dar pentru ce se plătește corectorul? Sau corectorul nu cunoaște greșalele? Dar eu cred așa: corectorul nici n-a văzut ceia ce are de corectat, prin urmare nu e în drept a lua plata, ci acela carele a făcut asta. Iar pentru D. tipograf se vede că nu are cunoștințe muzicale și i se pare că e tot una dacă va pune o notă pe linie, sau dacă va tipări o notă naturală în loc de aceiași notă dictată etc., ceia ce a făcut mai pe fiecare pagină; și aceasta este cauza pentru care Dlui spune că eu sunt vinovat. Și vă rog, Preasânțite Stăpâne, dacă nu veți trimite cartea precum ați zis, trimiteți și originalul ca să mă conving de erorile de care amintește D. tipograf, ceia ce eu nu cred.*

Al Preasânzii Voastre prea plecat și supus fiu spiritual,
G. Musicescu

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 30, f. 43^{fv}

XI

Mitropolitul Calinic Miclescu către episcopul Melchisedec

Mitropolitul Moldovei și Sucevei și exarh al plaiurilor

1870 septembrie 19

*Cu frățească în Hristos dragoste Vă îmbrățișăm iubite al nostru
frate*

Din suflet ne-am bucurat primind epistola frăției Voastre datată 13 curent, din care am văzut cu multă bucurie neconținută osteneală ce puneți în dezvoltarea publică a istoriei Bisericii noastre române și în special a Bisericii Moldovei. Veți ști că tot acum am cerut Preacuviosului stareț al Sf. M-ri Neamțul și Secul a ne trimite toate condicele ce vor fi acolo despre diferitele documente și scrieri relative la ambele monasteri, în special, și, în general, la interesele Bisericii, pe care [de] îndată ce le vom primi vi le vom și trimite.

Cât pentru dorința ce exprimați, a se da publicității prin jurnalul bisericesc a discuțiilor urmate în Consiliul General de Instrucțiune, nu numai pentru această materie, dară pentru orice scriere veți crede Frăția voastră, fiind un jurnal nu al nostru, ci al Bisericii și pentru ajutorul susținerii sale apelăm și acum la sprijinul moral al Frăției Voastre.

Sfârșind, Vă rugăm de la Dumnezeu îndeajuns putere spre a putea lucra cu prosperitate în binele Bisericii, rămânând

Al Frăției Voastre în Hristos frate,

K. Mitropolit Moldaviei

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 6, f. 226^{fv}

XII

August Treboniu Laurian către episcopul Melchisedec

Delegațiunea Societății Academice Române

Nr. 93

București, 1870, septembrie 21

Prea-sâncțite Părinte!

Societatea Academică Română, în ședința sa din 10/22 septembrie a anului curent, considerând meritele Prea Sâncției Voastre literare și științifice, V-a ales membru actual al Societății.

Delegațiunea, comunicându-Vă aceasta, vă alătură și un exemplariu din statutele și regulamentul Societății, anuțându-Vă totodată data ce pentru discursul de recepțiune aveți a-l pronunța – în sesiunea viitoare a anului 1871. Delegațiunea ar dori să luați de subiect „Partea ce a avut Biserica în pastorarea naționalității noastre în genere și a limbei în parte” lăsându-Vă, se înțelege, deplina libertate de a alege orice alt subiect

ce vă convine mai bine, destul să binevoiți a încunoștiința din timp și Delegațiunea despre subiectul ce veți alege.

Primiți, Vă rog, Prea Sâncțite Părinte, asigurarea prea distinsei noastre considerațiuni.

Președinte, A. Treb. Laurian

Secretar: I. C. Massimu⁸⁶

Prea Sâncției Sale, Părintelui Episcop Melchisedec⁸⁷.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 3^{iv}

XIII

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

Delegațiunei Societății Academice

D. Președinte

Am avut onoarea de a primi adresa Dvoastră no. 93, prin care mă anunțați că Societatea Academică, în ședința din 10/22 septembrie a binevoit a mă alege membru actual al ei.

Mulțumesc onorabilei societăți de această considerațiune foarte prețioasă pentru orice român devotat națiunii sale. Voi depune și eu dinarul meu cu tot devotamentul în acest mare tesaur al științei și literaturii române. Și rog pe Dumnezeu să împuternicească și să mărească acest centru de lumină și știință românească, spre luminarea, înălțarea și dezvoltarea spiritului național și conducerea lui pe calea cunoașterii de sine și producerea faptelor glorioase națiunii.

Totodată, am primit și împreună cu adresa și exemplariul de statutele și regulamentele societății.

Pentru subiectul discursului de recepțiune ce mi se recomandă de onorabila delegațiune, nu voi lipsi a o înștiința la timp.

Binevoiți, Vă rog, Dle Președinte a primi asigurarea prea distinsei mele considerațiuni⁸⁸.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 11^f

⁸⁶ Ioan C. Massimu (1825-1877) a fost un lingvist român, membru fondator al Societății Academice Române (2 iunie 1876); secretar general al Societății Academice Române (3 septembrie 1870-18 august 1872; 12 august 1873-18 septembrie 1876), vezi Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 514, 934.

⁸⁷ Alăturat se găsesc 8 foi cuprinzând „Statutele Societății Academice Române” și „Regulamentu allu Societății Academice Române”, vezi SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 4-10^{iv}.

⁸⁸ Conform obiceiului practicat de Melchisedec, scrisorile aflate în copie, precum este aceasta, nu erau semnate.

XIV

August Treboniu Laurian către episcopul Melchisedec

*Delegațiunea Societății Academice Române
Nr. 47*

București, 1871, iunie 26

Prea-Sânte,

Delegațiunea are onoarea a Vă invita timpuriu ca pentru ziua de 1^{iu} august viitoriu să binevoiți a Vă afla în București, spre a se putea deschide sesiunea generală a Societății cu un număr cât se va putea mai complet al membrilor.

Delegațiunea nu se îndoiește că de marile interese și scopuri naționale ce urmărește Societatea este pătruns fiecare membru ce-i incumbă în respectarea unor prompte și eficace lucrări pentru atingerea acelor scopuri; și de aceasta este convinsă că fiecare membru va putea veni la timp să ia parte la lucrările sesiunii generale a Societății. La cazul însă când împrejurări neprevăzute V-ar împiedica de a Vă afla în București pentru ziua de 1^{iu} august, Veți binevoi a încunoștiința pre Delegațiune despre timpul când ați putea neapărat veni să luați parte la ședințele Societății. În tot cazul, veți binevoi a onora Delegațiunea cu un răspuns la această adresă, arătând totdeauna data când și unde să vi se trimită banii de viatec.

Primiți, Prea Sânte, asecurarea prea distinsei noastre considerațiuni.

Președinte, A. Treb. Laurian

Secr. gener. I. C. Massimu

*Prea Sâncției Sale Părintelui Episcop Melchisedec (Ismail).
SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 12*

XV

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

Dle Președinte!

La adresa Dvoastră no. 47, anul curent, avem onoarea a răspunde că ne vom sili a veni spre a participa la lucrările Societății Academice din sesiunea generală ce are a se deschide în august. La întâmplare, când vreun caz neprevăzut ne-ar împiedica, nu vom lipsi a vă încunoștiința. Pentru viatic se va regula după venirea noastră la București.

Binevoiți, Dle președinte, a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

2 august 1871

Dlui președinte al Societății Academice Române

Afaceri importante ale serviciului opresc venirea mea în capitală și participarea la lucrările Societății Academice în sesiunea aceasta. Rog scuzați-mă.

Dlui Președinte al Delegațiunii Societății Academice.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 15

XVI

August Treboniu Laurian către episcopul Melchisedec

Delegațiunea Societății Academice Române

Nr. 59

București, 1871, iunie 26

Prea Sânte!

În adresa prin care Delegațiunea a avut onoarea a vă comunica numirea Prea Sânteii Voastre ca membru actual al Societății Academice Române, Vi s-a desemnat totodată câte un subiect pentru cuvântul de recepțiune ce sunteți obligați a pronunța în sesiunea generală a Societății din acest an.

Acum, fiindcă epoca acelei sesiuni se apropie, cu onoare sunteți rugat ca, cât se poate mai curând, să binevoiți a înainta Domnului V. A. Urechia, în București, acel discurs, dacă îl aveți în totul elaborat, ear dacă, din întâmplare, nu l-ați terminat, veți înainta fără întârziere cel puțin ideile principale ce V-ați propus a desvolta într-însul căci orice întârziere a trimiterei elaboratului Prea Sânteii Voastre ar face ca cel însărcinat a Vă răspunde să nu dispună de timpul îndestulătoriu pentru a se putea prepara să răspundă.

Primiți, Prea Sânte, asigurarea destinsei noastre considerațiuni.

Președinte, A.Treb. Laurian

Secr. gener. I. C. Massimu

Prea Sânteii Sale Părintelui Episcop Melchisedec – Ismail.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 13

XVII

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

Domnule Președinte!

Avem onoarea a răspunde la adresa Dvoastră no. 59 anul curent, că împrejurări nedependente de voința noastră ne-au împiedicat a prepara discursul de recepțiune, pe care am fost obligat a-l pronunța în sesiunea

actuală a Societății Academice. De aceea, Vă rugăm a amâna pronunțarea acestui discurs pentru altă sesiune, când de timpuriu vă vom anunța.

Binevoiți, Dle președinte, a primi asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Dlui peședinte al Delegațiunei Societății Academice.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, Dosar nr. 8/1870-1888, f. 14.

XVIII

Gheorghe Erbiceanu către episcopul Melchisedec

1871 septembrie 15

Prea Sânte!

În semn de recunoștință pentru beneficiile ce am căpătat de la Prea S. Voastră în timpul educațiunei mele în junețe, am luat îndrăzneala a Vă dedica și Prea S. Voastre cartea ce după multe osteneli de abia am putut-o scoate la lumină, ca primul fruct pentru instrucțiune din partea-mi.

Vă rog, în urmare, să binevoiți a o primi tot cu acea bunăvoință caracteristică Prea S. Voastre ce întotdeauna arătați către simpla și umila mea individualitate. Rugând pe Dumnezeu de a vă conserva în mulți și fericiți ani, Vă încunoștințăm că noi toți în familia mea suntem bine.

Al Prea S. Voastre supus și devotat fiu,

G. Erbiceanu

Prea Sânteii Sale, episcopului Dunării de Jos, Melchisedec

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 9, f. 99^{fv}

XIX

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

Dle Erbicene!

Am primit cu mare plăcere epistola Dvoastră de la 15 sept., împreună cu opera ce ați publicat, operă cu atât mai prețioasă pentru mine că ați legat-o cu niște suveniruri și sentimente ce nu le pot uita. Eu te iubesc și te stimez ca totdeauna, pentru că ești cel mai demn produs al respectabilului seminar al Moldovei, care, din nefericire, a ajuns astăzi așa de puțin prețuit.

M-am bucurat când Dl. Mandinescu mi-a spus că vă aflați bine cu toată familia și rog pe Dumnezeu să vă aibă sub protecția sa și să prosperați întru toate.

Am onoare a fi al D-voastră părinte în Domnul și amic

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 9, f. 100

XX

August Treboniu Laurian către episcopul Melchisedec

No. 105, 1871, sept. 15

Prea Sânte Părinte,

Delegațiunea Societății Academice Române, conform procesului său verbal din august, pune la dispozițiunea Prea Sânteii Voastre cinci exemplare din Dicționarul fasc. 1&2 și un Glosariu fasc. I, intercalate cu hârtia albă pentru uzul Prea Sânteii Voastre și al colaboratorilor Prea Sânteii Voastre; apoi alte cinci exemplare din aceleași fascicule, însă neintercalate, spre a le desface la amatori cu condițiunile indicate pe frontispiciul fasciculului.

*Președinte, A.Treb. Laurian
Secr. gener. I. C. Massimu*

Dniei Sale,

*Părintelui Episcop Melchisedec, membrul Societății Academice
Române.*

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 16

XXI

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

1872, ian. 13

*Dlui președinte al Delegațiunei Societății Academice**Dle Președinte!*

Alăturatele două exemplare din opera „Lipovenismului”, [i]eșită acum de sub tipar, Vă rog să binevoiți a le primi și depune la Biblioteca Societății Academice, ca demni de profunda mea stimă către această instituțiune națională.

Binevoiți a primi, Dle președinte, asigurarea distinsei considerațiuni.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 16^v

XXII.

Mitropolitul Kalinic către episcopul Melchisedec*Iassy în 12 octomvrie 1871**Cu frățiască dragoste vă îmbrățișăm iubite al nostru în Hristos frate!*

În relațiunile ce avem cu Domnul Vladimir Mordvinov, secretar al Sinodului Rusiei, Ne-au rugat a-i face o obligațiune, aceea adică de a-i da niște date pozitive asupra vieții Sfântului Ioan de la Suceava. Având de toată plăcerea a-i face această îndatorire și văzând că notile ce ne transmit

se referă și la opul Frăției-Voastre, suntem siguri că Frăția-Voastră Ne veți veni cu succes în ajutor, fiindcă chiar acum vă aflați într-un studiu special.

Convinși, dar, de aceasta, cu toată onoarea anexăm aici întocmai copie⁸⁹ de pe vorbitele note, rugându-vă să binevoiți a nu Ne refuza această rugămintă. În acceptarea rezultatului aflăm de toată onoarea a Ne-nsemna

Al Frăției-Voastre în Hristos frate și prieten,

K. Mitropolit Moldaviei

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 9, f. 32

XXIII

Mitropolitul Kalinic către episcopul Melchisedec

Iassy în 15 decembrie 1871

România, no. 2123

Cu frățiască în Hristos dragoste îmbrățișăm pe Frăția Voastră!

Spre realizarea cererii ce Ne-ați făcut, avem onoarea a comunica Frăției-Voastre în original condica documentelor din M-rea Slatina și condica ctitoricească a M-rii Vorona, precum și în copie raporturile prevăzute în anexata listă⁹⁰, care acele ce le vom mai primi vi le vom trimite. Totodată, vă comunicăm [spre] știință că documentele M-rii Coșula citate în raportul superior no. 59 sunt trimise D. Ministru de Finațe cu adresa no. 1591 din 10 august 1870 și de unde încă nu s-a primit îndărăt.

Apoi vă rugăm ca, finind trebuințele Frăției-Voastre cu aceste obiecte, să binevoiți a Ni le înapoia.

Al Frăției-Voastre în Hristos frate,

K. Mitropolit Moldaviei

Iubitorului de D-zeu, arhiereului Melchisedec, episcop eparhiei

Dunării de Jos

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 9, f. 66

XXIV

Iosif, episcop de Huși, către episcopul Melchisedec

Huși. 4 aprilie 1872

Prea Sântite Stăpâne

⁸⁹ În anexă se păstrează copia despre care mitropolitul vorbește în text; redactat în limba franceză, documentul are trei pagini (SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 9, f. 33^{fv}-34). În același loc se păstrează și scrisoarea de răspuns a episcopului Melchisedec, adresată mitropolitului Moldovei (*Ibidem*, f. 35^{fv}-36^{fv}).

⁹⁰ Pentru anexa în cauză, vezi *Ibidem*, f. 67^{fv}.

Vă cer iertare că am întârziat până acum a vă scrie, cauza este că am așteptat răspunsul de la Bârlad privitor la cărțile Prea Sfinției Voastre. Căpătând acum acel răspuns îmi permit a vă scrie această respectoasă scrisoare. Dați-mi voie, însă, a Vă spune cum am petrecut de la despărțirea noastră din București. Călătoria am făcut-o destul de bine; ajungând la Roman am fost bine primit de părintele Isaia unde am rămas până a doua zi; profitând de timpul ce-l aveam m-am dus, mai întâi, de m-am închinat la vestmântul S. Chrisostom și aceasta mi-a pricinuit multă mulțumire sufletească. Pe păr[intele] Protoiereu din Roman nu l-am putut vedea, fiind absent din oraș, mi s-a spus însă că e sănătos dar nemângâet de pierderea fiului său. La Iassy sosind m-am dus la părintele mitropolit. A cercetat de P. Sfinția Voastră cu mult interes și multă afecțiune, dorind să Vă vadă.

L-am găsit bine în sănătate, dar puțin emoționat încă de aventura curioasă ce i se întâmplară: cu câteva zile înainte i se adresaseră niște scrisori anonime prin care i se impunea că până în cutare timp să reguleze uniforma de catifea paraeclesierchilor de pe la biserici, căci, din contră, va fi asasinat. Curând după aceia se înfătoșă la Î. P. S. un militar de gradul inferior denunțându-i că niște ofițeri din armată conspiră la asasinarea Î. P. Sale. Imediat s-au luat toate precauțiunile; au adus pe acei ofițeri denunțați, cari, interogați fiind, au răspuns că nu știu nimic și întru-aceasta s-au mărginit totul.

Plecând, apoi, pentru Huși, am găsit acolo totul în ordine și pe toți sănătoși. Păr[intele] Isidor și toți hușenii V-au cercetat și Vă prezintă sărutări de mână. Ceea ce m-a mâhnit este că am găsit pe păr[intele] protoiereu într-o stare deplorabilă, slab, numai umbra din el. Acum însă merge spre mai bine, dar toată iarna a suferit și aceasta a fost cauza că n-a făcut nimic în privința cărților Prea S. V. Am poftit însă pe Dl. Crețu să facă ceva abonamente și Dsa a fost prea onorabil și s-a ocupat de aceasta și cred că aveți deja răspunsul Dsale în această privință, precum de asemenea cred că ați primit răspunsul în această chestiune și din partea protoiereului de Bârlad.

Rog pe D-zeu, Prea Sfințite stăpâne, ca să petreceți cu pace și sănătate sf[intele] apropiate sărbători și să vă păstreze Dumnezeu întru mulți și fericiți ani.

Cât pentru mine, mă aflu fizicament destul de bine, mulțumită lui Dumnezeu, dar moralmente sufăr și această suferință îmi face viața dură. Ceea ce contribuie mult la suferințele mele morale este starea decăzută în care mă aflu. Eu unul sunt desperat a mai vedea clerul ridicat la înălțimea la care ar trebui să fie și aceasta mă face a-mi perde curajul și dacă n-aș avea împrejurările pe care le cunoașteți, credeți-mă, Prea Sfințite, că n-aș esita un moment a lăsa locul ce ocup cu nevrednicie, unui altuia mai demn decât mine. Închipuiți-Vă pozițiune umilantă: în momentul acesta primesc

ordin telegrafic de la D. Ministru Tell a depărta pe protoereul Vrabie și a recomanda pe fostul protoereu Chira. Cunoașteți lucrurile bine și, prin urmare, mă opresc a Vă spune ce se petrece în sufletul meu în aceste momente și cu toate acestea va trebui să mă supun ordinului și să sufăr umiliațiunea.

Vă rog nu mă uitați la sântele Voastre rugăciuni în care am multă credință.

Recomandându-mă dragostei Voastre sunt al Prea Sânției Voastre mai mic în Christos frate și cu totul devotat serv.

Iosif Huși

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 22, f. 38^{fv}-39^{fv}

XXV

August Treboniu Laurian către episcopul Melchisedec

*Delegațiunea Societății Academice Române
Nr. 108*

București, 1872, iunie 21

Prea-Sânțite Părinte!

Delegațiunea este convinsă că fiecare membru al Societății Academice, pătruns de importanța scopurilor ce urmărește Societatea și de responsabilitatea ce incumbă fiecărui membru de a lucra, după putință, pentru atingerea acelor scopuri, va prospera, conform obligațiunei impusă prin statute, a se afla la locul său des de la întâi august; cu toate acestea, cu strâmtorarea financiară ce se prevede pentru bugetul anului viitor, Delegațiunea insistă cu dinadinsul ca la menționata epocă fiecare din membri să se afle în București, pentru ca Societatea să poată rezolva și regula această cestiune în primele zile ale sesiunei anului 1872/3.

Veți binevoi a face cunoscut delegațiunei unde și cum se trimite viateleul ce ți se cuvine, Prea Sânțite Părinte, pentru venirea până în București.

Acceptă, te rog, Pre Sânțite Părinte și coleg, asigurarea prea destinsei noastre considerațiuni.

Președinte, A. Treb. Laurian

Secretariu general, I. C. Massimu

*Prea Sântiei Sale, Părintelui Episcop Melchisedec, Episcopul
Dunării de Jos.*

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/ 1870-1888, f. 17

XXVI

Răspunsul episcopului Melchisedec la scrisoarea de mai sus (concept)

1872, iul. 22

Dle președinte!

La adresa Dvoastră no. 108, prin care mă invitați a veni la sesiunea academică pentru 1^{iu} august, avem onoare a vă încunoștința că cu cea mai vie părere de rău suntem siliți a renunța la distinsa onoare ce ne-a făcut Societatea de a ne alege membru activ al ei. Cauza este suferința noastră provenită din slăbirea vederei, care ne face a fi foarte rezervați în ocupațiunile literare. Ne vom sili, însă, în tot cazul, a putea fi folositori Societății Academice pe alte căi.

Binevoiți, vă rugăm, Dle președinte, a primi asigurarea prea distinsei noastre considerațiuni.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 17^v

XXVII

Nicolae Krețulescu către episcopul Melchisedec

*Delegațiunea Societății Academice Române
Nr. 155*

București. 1872, septembrie 30

Prea Sânte Părinte,

Societatea Academică, care în 1871⁹¹ își făcuse o plăcută datorie de a vă numi membru al ei, la dorința Prea Sânției Voastre a primit cu regret încunoștințarea ce-i făcură-ți în 1872, ca din cauza unui marbu, care v-a slăbit prețioasele vederi, sunteți constrânși a vă demite din însărcinarea de membru actual.

Societatea, apreciind motivul ce aduserăți la demisune și dorind ca el să înceteze neîntârziat – ca o nouă recunoaștere din partea-i a dotelor Sf. Voastre literare, s-a grăbit în ședința de la august a vă chema de membru al său onorar.

Delegațiunea dând Prea Sânției Voastre înștiințare de acest onorat conclud al Societății, vă roagă să primiți din partea-i încredințarea prea [de]osebitei sale considerațiuni.

Președinte, N. Krețulescu

Secretariu general, V. A. Urechia

Prea Sânției Sale, Părintelui Melchisedec, episcopul Dunării de Jos.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 22

⁹¹ De fapt, așa cum aflăm din paginile dicționarului membrilor Academiei Române, episcopul Melchisedec a fost ales membru titular al Societății Academice Române la 10 septembrie 1870 (Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 805).

XXVIII

Vasile Mandinescu către episcopul Melchisedec

Ismail, 4 fevr. 1874

Sărut mâinile Preasânzite Stăpâne!

Zilele trecute am avut o inspecțiune la direcțiunea forului Scholei Comerciale. Inspecțiia s-a făcut de Dl. Duca și Dl. Prefect, după ordinile Dlui Ministru de Culte și Interne. Motivul acestei comisiuni au fost denonsurile făcute verbal de către Dl A. Tulceanu. Deși după actul de donațiune nu putea să se facă această comisiune decât cu consimțământul donatorilor, dar noi, spre a se înfunda minciunile am depus spre cercetare[a] lor toată gestiunea de la intrarea noastră în administrarea acestui fond și până la finele anului 1873. Toată gestiunea s-a găsit în conformitate cu actul de donațiune și cu regulamentul Direcțiunii aprobat de Dl. Ministru [al] Cultelor. Pentru orișice cheltuieli sunt acte justificative în regulă și formalitățile îndeplinite prin convocarea donatorilor. Am ascultat chiar raportul Dlui Duca către Dl. Ministru de Interne, în care spune ca cercetând gestiunea financiară a acestei direcții a greșit în toată regula; au ștampl[i]at toate actele și presintat totodată și un tablou de[spre] această gestiune.

Dl Prefect a avut și altă însărcinare – de a cerceta în ce stare sunt școalele, câți profesori și câți elevi au.

I s-au dat toate informările și acum își formiază și el raportul său. După cât știu, el nu are a zice nimic contra Direcțiunii. L-am văzut însă ținând la acea – că Direcțiunea rău a făcut de a suspendat școala de băeți.

Împrejurarea este astfel: prin actul de donațiune se zice că copii ce vor frecventa aceste școli să plătească ceva, căci numai din venitul acestui fond nu se pot întreține școalele. În anulu I^u au fost până la 33 copii și au plătit și premiul de învățământ; de la septembrie trecut, după intrigile mai multora, nu au voit să plătescă acest premiu și când s-au văzut constrânși ei au spus că-și dau copiii în liceul ce s-a deschis. Astfel la școală veneau 14 elevi și dintre ei numai 2 au plătit. Direcțiunea văzând că cu modu[l] acesta nu este cu puțință a continua cu această școală, a convocat donatorii, le-a expus cazul și ei au decis a se suspenda de la 1 decembrie (trecut) până se vor presenta elevi suficienți și care vor plăti premiul de învățământ. S-a avisat acesta pe părinți și prin așipte⁹², mai mulți au declarat că-și dau copii la școală, dar nefiind număr suficient au rămas până la 1 sept. viitoriu. S-a prevăzut această școală și în bugetul anului curent și, la timp, să vor face și cuvenitele publicații.

⁹² Termenul așipt este echivalentul lui anunț, așis.

Cu toate acestea, intriganții, în capul cărora cu multă turbare alerga Dl. Ioan Grăjdeanu⁹³, se silesc acum a provoca o altă cercetare de când donatorii administrează acest fond. De se va îndeplini și această poftă a inimii lor, s-a pierdut acest fond; căci ei sunt hotărâți a-i da o altă destinație.

Eu în toate aceste[a] văd o dorință mare a lui Tulceanu de a se răsbuna pe Sopof și alergările ...⁹⁴ – crezând că poate [i]eși ceva de cheltueală.

Vă supun la cunoștința că eu m-am lăsat de profesorat de la 1 decembrie și în trecut luna febr. mi-am dat dimisia și din membru al Direcției, însă după rugămințile colegilor și după stăruințele Dlui Neagu, pe care l-au rugat să intervină către mine, am consimțit a rămâne la Direcțiune până la 19 mai viitor, când espiră termenul acestei Direcțiuni.

V-am comunicat despre această chestie spre a cunoște în ce [con]stă ea; căci știu că aveți să fiți rugat a da concursul Presânției voastre pentru sprijinirea actelor recunoscute pentru acest fond.

Noi suntem bine cu toții.

Sunt, cu cel mai profund respect, al Presânției Voastre prea plecat și supus serv[itor]

B⁹⁵. Mandinescu

Pensionatul de fete, însă, este în cea mai bună stare. Chiar Măria Sa Domnitoriul la vizitarea ce a făcut ne-a exprimat cea mai mare mulțumire.

În locul M. Zolți am angajat pe o alta. Acum avem 4 profesore – cu contracte, câte [una] pe un an, 2 și 3.

Localul școlii de băieți este iarăși pregătit și în orice moment se poate deschide școala.

Donatorii sunt prea triști de turnura ce văd că voesc să se dea acestui fond și sunt gata a-l aduce la starea lui primitivă. Știți că mai mulți dintre ei sunt supuși străini; ei voesc a scrie Bancei a nu mai elibera nici unui bani, ci să stea în Bancă până vor vedea împrejurimi favorabile.

De se va proceda astfel – se perde fondul; căci profesoarele care sunt angajate prin consulul respectiv⁹⁶, vor face proces și li se va plăti andrarele deși nu ar mai avea nici o elevă.

⁹³ La SJAN Iași se păstrează o scrisoare a lui I. Grăjdeanu trimisă din Ismail episcopului Melchisedec la 4 ianuarie 1879 (SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 14, f. 92^{iv}-93).

⁹⁴ Indescifrabil.

⁹⁵ Autorul semnează **B. Mandinescu**, probabil de la *Basil*.

În acuzațiile ce au făcut Direcțiunii au fost și aceea că chiar biletul bancei pentru 50000 ruble este fals. Aceasta mi-a spus chiar Duca. Și la răspunsul ce li-a făcut el că nu poate fi fals, căci vede că se primește pe fiecare an câte 2000 ruble procente: ei însă i-a zis cât bine că te trag la șfoară, căci acele procente le dau din buzunariul lor, eară biletul este fals și este prin înțelegere cu consulul rus, prin care fac formele de încasare a procentelor. S-au indignat și ei de asemenea minciună.

Arh BCU Iași – Arh. Melchisedec, dosarul VI, nr. 13, 14 (8 pagini)

XXIX

Polihronie Sârcu către episcopul Melchisedec

29 aprilie 1878,

S. Petersburg

Preaînalte Preasvințite!

*De mult aveam de gând a face cunoscut pe publicul rusesc cu onorabila operă a Svinției Voastre – „Lipovenismul”, adăugând încă ceva, ce voi mai găsi nou în literatura rusească de[spre] lipoveni[i] ce trăiesc în țara noastră, dar mai multe împrejurări și îndeletnicirile mele, ca (și) alte lucruri, tot mă împiedică a-mi împlini gândul. Deci evenimentele de astăzi și importanța materiei a menționatei opere a Sv. Voastre mă îndatoresc a-mi dovedi împiedicările și a-mi reuși gândul; și până la un loc chiar mi l-am reușit: că am început a publica un șir de articole pentru lipovenii din România în jurnalul științific al Academiei duhovnicești de aici **хрестіянское уменіе**⁹⁷; până acum a ieșit de sub presă numai articolul întâi (în cartea de pe lunile mai – iunie, n. 5-6), ce tratează de lipovenii ruși din țara noastră, în genere, și de rascolnici⁹⁸ o parte. Articolul al doilea, ce se va publica în nr. următor al menționatului jurnal, tratează de scopeți⁹⁹ și de alte secte mistice ruse din România. Materialul pentru aceste două articole l-am găsit în menționata onorabilă operă a Sv. Voastre și cu dânsul*

⁹⁶ Este vorba, cu mare probabilitate, despre consulul rus, despre care Mandinescu va vorbi în rândurile de mai jos ale scrisorii.

⁹⁷ Numele periodicului, deși editat în alfabet rusesc, este redat de autorul scrisorii cu litere latine. Titlul articolului publicat de Sârcu este următorul: „Rascolnicii noștri din România și purtarea guvernului român față de ei”, publicat în nr. 5-6/1878-1879, nr. 11-12/1880, vezi Damian P. Bogdan, „Bibliografia scrierilor lui Polihronie Sârcu. Studii, ediții de texte și articole”, în *Arhiva românească* (București), tom VIII, 1942, p. 56.

⁹⁸ Rascolnicii sunt schismatici ruși împărțiți în două grupuri (cu și fără preoți); s-au separat de Biserica Ortodoxă la mijlocul secolului al XVII-lea.

⁹⁹ Scapeții sau scopiții sunt membri ai unei secte religioase creștine ai cărei adepți se supuneau castrării.

mai exclusiv numai m-am folosit. Articolele acestea și cele ce vor mai apărea, așijderea și altele ce vor ieși de acum de sub presă în alte jurnale, se vor pune în capul unui șir de articole ce vor trata pentru România și frații noștri români cu scop de a face cunoscut pe ruși cu țara noastră, cu starea României în trecut și de astăzi, de care ei, rușii, au niște expresiuni uneori foarte întunecoase și ignorante.

Deci articolul al doilea, ce va trata de scopeți și care trebuie să iasă de sub presă [fără] zăbavă, cum am spus mai sus, are nevoie a fi adăugat vreo câteva scrisori din corespondența scopeților, ce se află în arhiva Tribunalului din Izmail și din care Sv. Voastră ați dat vreo câteva sumarii în onorabila operă a Sv. Voastre (p. 433-437), așijderea și de bileturile: unul rusesc de sudeție, lui Iacovlev și altul românesc și încă pașaportul turcesc de care povestiți Sv. Voastră la p. 437-438. Dar socot că pentru publicul rusesc ar fi bine ca documentele menționate să fie publicate în original și fiindcă nu știu pe nimeni la cine aș putea adresa pentru ele, rog mila Sv. Voastre a însărcina pe cineva a-mi face copii de pre vreo câteva scrisori și de pe bilete și să mi le trimeată, cerând noi de la Sv. Voastră iertăciune, ca fiind cu totul necunoscut Sv. Voastre, cu o mare îndrăzneală obraznicească Vă supăr. Așijderea, rog bunătatea Sv. Voastre să-mi comunicați, de este cu puțință, niște ceva notițe de[spre] ștundism¹⁰⁰, de există el prin România și alte note, ce le Veți socoti Sv. Voastră că mi-ar fi de folos pentru articolele mele ce vor urma și, în sfârșit, Vă rog cu toată sârguința să-mi comunicați legile guvernului român actuale ce privesc și garantează starea și traiul lipovenilor în scumpa patria noastră.

Am nădejea că Sv. Voastră nu [Vă] Veți supăra pe mine și nu mă Veți certa pentru obrăznicia mea și asprimea cerințelor mele, dar, din contra, socot că Veți pleca milostivnică inimă a Sv. Voastre către umilința glasului meu, cu care strig și chem pe Sv. Voastră la un ajutor, fiind depărtat cu totul de scumpa și iubita patria noastră, către care ferbințeala inimii mele n-o potolit-o asprimea Boreului (?), dar se păstrează cu toată puterea sa.

Fiind totdeauna setos a mă adăpa cu tot ce se ivește în literatura română pentru descoperirea și limpezirea istorică a datinilor patriei noastre, rog pe Preasv. Voastră să-mi trimiteți, de este cu puțință, câte un exemplar din operele Sv. Voastre: „Chronica Hușilor” și „Chronica Romanului”, pentru care Vă voi aduce mulțumirea mea cu toată sârguința.

Sunt încredințat că Preasv. Voastră nu Veți arăta nici o neîndestulare pentru că nu V-am dat de știre la vreme, pentru că m-am

¹⁰⁰ Ștundismul reprezintă un set de practici și doctrine ale unui cult protestant din Rusia, fondat în 1860; pune accent, în special, pe evanghelizare, pietate, studiu biblic comun și rugăciune.

folosit la scrierea articolelor menționate și de mai multe ori am și tradus ceea ce se cuprinde în opera Sv. Voastre pentru lipovenii ce trăiesc în România.

Fiți încredințat, Preasv. Voastră, de frățeasca și nefățarnica iubire și onorabilitate ce Vă arată,

*Preaplecata slugă a Preasv. Voastre, etudiantul la Universitatea de aici,
Polihronie Sârcu*

P.S. De Veți trimite cărți, Vă rog pe Sv. Voastră să le adresați la Biblioteca Universității pentru d. profes. Vl. Sv. Lamanski, dar scrisorile pe numele meu.

Bine ar fi să se facă copii de pe scrisorile [al] căroro sumariu sunt comunicate în „Lipovenismul”.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 14, f. 22-23^{fv}

XXX

Lucreția Stamat, nepoata episcopului Melchisedec, către acesta din urmă

1878, iulie 17, Roman

Sărut mânele scumpul meu Moș!

Cauza care m-a împiedicat de a vă scrie până acum este dorința ce-o aveam, ca scriindu-vă să vă înștiințez despre rezultatul obținut în urma stăruinței ce-ați avut bunătatea de-a pune pentru frate-meu; vă pot spune atâta că nici până acum n-a capătat concediu, timpul trece și zilele ce trebuie să le întrebuințeze a se pregăti, le trece scriind de dimineață până seara în cancelaria din Roman; ce-i pasă Dlui ministru de resbel, că să perd atâtea ani de sacrificiu și privațiuni pentru părinți și munca cruntă a fiilor.

Știm prea bine c-ați făcut tot ce v-a stat în putiință pentru frate-meu, de aceea v-aducem a noastre vii mulțumiri ș-adânca recunoștiință.

Dorim să știm de sunteți sănătos și dacă vă bucurați îndestul de frumosul timp de iulie, de care noi n-am avut parte anul acesta, fiindcă de când a început vara mai în toate zilele plouă.

Noi suntem cu toții sănătoși. Bădia, de voie, de nevoie, s-a deprins cu noul său port de dorobanț; găsesc că-i șade chiar bine cu bonetul cel cu canaf, dar dacă-și pune acea căciulă cu pene de curcan ar semăna chiar cu vitejii de la Plevna, al căror port și turnură marțială e plăcută tuturor.

Noul episcop¹⁰¹ a sosit la Roman de miercuri, în 12. N-am avut onoarea a-l vedea; sper ca astăzi o să vie la noi, fiindcă ne-a înștiințat.

¹⁰¹ Este vorba despre Calist Băcăuanul (fost Stratonichias), numit în iunie 1878, în urma morții episcopului Isaia Vicol, locțiitor de episcop al Romanului, care

Primiți respectuoase sărutări de mâni din partea întregii familii, cât și din partea aceluia ce vă respectă și iubesc ca pe cel mai adorat părinte.

Lucreția Stamatini

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 14, f. 14^{fv}-15^f

XXXI

George Sion către episcopul Melchisedec

Societatea Academică Română

Nr. 46

București, 12 octombrie 1878

Prea Sfințite,

Societatea Academică, în cursul sesiunii sale din anul acesta, luând act de donațiunea manuscriptelor Banului Vasile Vârnav ce Prea Sfinția Voastre i-ați făcut, m-a însărcinat a Vă exprima mulțumirile sale.

Subscrisul, pătruns totdeauna de generoasele simțăminte ce cunosc că purtați pentru instituțiunea acestei Societăți, află fericita ocaziune a se face interpretul simțămintelor sale de grațitudine și Vă roagă a primi încredințarea înaltei sale considerațiuni.

Președinte,

Ion Ghica

Secretar general, G. Sion

Prea Sânziei Sale,

Domnului Melchisedek, Episcopul Dunării de Jos.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 14, f. 31

XXXII

Arhimandritul Valerian către episcopul Melchisedec

Roman, 1878, noemvr. 1

Cu tot respectul și sărut mâinile Prea Sfințite stăpâne!

Cumnatul Gh. Dimitriu mă înștiințează că Preas. Voastră ați binevoit a primi însărcinare de a stăruî pentru facerea și trimiterea pietrelor de marmură ce am comisionat pentru răpos[atul] nostru episcop Isaia¹⁰². Mulțumindu-vă și eu pentru această bunătate, după prescrierea

a rămas în această funcție până în februarie 1879; va muri la 17 iunie 1885, fiind înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica (Mircea Păcurariu, „Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române”, în Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a III-a, vol. III, Iași, Editura Trinitas, 2008, p. 500).

¹⁰² Este vorba despre Isaia Vicol (n. 1821, Sărata Dobreni, jud. Neamț – d. 20 iunie 1878, Roman), locțiitor de episcop la Roman începând cu 9 noiembrie

cumnatului, Vă trimit și banii în suma de 40 din care 25 în aur, rugându-Vă să-mi răspundeți de primire și să dați neguțitorului după ce Vă Veți încredința că lucrul s-a făcut cu exactitate și s-a predat la gara Roman.

Noi ne aflăm cu toții sănătoși și cu lucrul casei noi mult avansați, deși banii i-am mântuit de mult. Am tot cerut la Minister banii rămași din salariul răposatului, dar în zadar. Ca să nu pierdem timpul în deșert și ca să poată episcopul viitor avea un adăpost măcar provizor, am pus la lucru mai departe cu banii din fondul clopotniții dar, pe de altă parte, am făcut deviz de lipsele ce are casa, în toată regula cu arhitectul orarului și l-am înaintat Ministerului, care deviz se ridică la 10.000 fr.

Pe aici lumea este ca sigură că viitorul nostru [episcop] veți [fi] Preasf. Voastră; dorim să realizeze D[mne]zeu această dorință generală, care ar completa, cred, și micile lucrări începute în favoarea sfintei episcopii.

*Dorindu-vă sănătate și bunăvoință sunt
Al preasf. Voastre smerit frate și servitoriu,
Valerian arhimandrit
SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 14, f. 33^{iv}*

XXXIII

Constantin Erbiceanu către episcopul Melchisedec

1879, Februar 27

Iassy

Vă sărut mâinile Preasfințite!

Respectul și recunoștința ce v-o dătoresc, unite cu dragostea fiiască¹⁰³ mi impun sfânta datorie de [a] saluta din toată inima venirea Preasf. Voastre la scaunul pastoral a[l] marilor prelați Dosotheiu și Veniamin ! Orice român, specialminte orice creștin trebuie să simtă o mulțumire deplină spirituală prin evenimentul alegerii Preasf. Voastre la scaunul Episcopiei de Roman. Mișcat de aceste sentimente religioase și cunoscând în persoana Preasf. Voastre pe adevăratul sprijin al Sf. noastre Biserici române, mi se umple inima de bucurie. Sper că curentul ireligios, ce ia proporțiuni considerabile, din nefericire, între noi, românii, va găsi un luptător demn de neamul românesc și un apărător zelos al religiei strămoșilor noștri !

1868. La 18 ianuarie 1873 este ales episcop, recunoscut la 25 ianuarie și investit trei zile mai târziu; a păstorit până la moarte (Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 500).

¹⁰³ Constantin Erbiceanu se considera fiu spiritual al episcopului Melchisedec, de aici și termenul *fiiesc*.

Primiți, Vă rog, Preasfințite și cu această ocaziune umilitele mele urări, iar Dumnezeu să Vă dea sănătate întru mulți ani.

Al Preasf. Voastre umilit fiu spiritual și vechi elev,

C. Erbiceanu

BCU Iași, Arh. Melchisedec, IV, 32, f. 1^{fv}

XXXIV

George Barițiu către episcopul Melchisedec

Academia Română

București, 1879, iulie 2

Prea Sfințite Domnule coleg,

Având a se reconstitui secțiunile în sensul statutelor și lipsind din secțiunea noastră istorică mai mulți membri, astăzi nu am fost în număr regulamentar, așa a rămas ca să ne alegem Biuroul, mâine, marți sau cel mult poimâne dimineață la 9 ore, dacă ne vom aduna cel puțin 8 membri din această secțiune.

Celelalte două secțiuni s-au constituit.

Vă rog, Domnule coleg, ca să binevoiți a participa la ședința de mâine și poimâne spre sus atinsul scop.

Devotat,

G. Barițiu

Prea Sfinției Sale Părintelui Melchisedec – episcop de Roman

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/ 1870-1888, f. 31

XXXV

S. Guriță către episcopul Melchisedec

Înalt Prea Sfinte!

Dacă mi-am luat curajul de a vă ruga prin aceasta, a fost că cu ocaziunea cunoștinței făcută la Camera mi-ați dat voie să mă cred unul din cunoscuții Prea Sfinției Voastre. Și mi-ați zis că la orice ocazie să mă adresez cu rugămintea mea. Astfel, odată cu aceasta se prezintă înaintea Prea Sfinției Voastre elevul seminarist Ion Mehedințu, cu atestatul căpătat în urma silințelor sale; s-a angajat la Târgul Panciu, după cum pentru aceasta de către părintele protoereu s-a făcut cunoscut prin raport.

Vă rog respectuos a binevoi de a i se da darul Diaconiei, având multă siguranță că i se va satisface dorința și fiindcă tânăru-mi este și nepot chiar, voi rămâne pentru totdeauna obligat al prea Sfinției Voastre supus servitor

S. Guriță

1879. Decembrie 26

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f.12^{fv}

XXXVI

Locuitorii comunei Bașoteni (jud. Bacău) către episcopul Melchisedec

1879, decembrie 29

Bacău

Prea Sfințite!

Mare eroare este de s-a recomandat prea Sfinției V[oas]tre pe persoana Dlui Ioan Dăscălescu de la comuna Bașoteni, plasa Tazlăul de Iași, județul Bacău, a se hirotoni preot la secția Bașoteni; cauza este că primarul din acea comună este vărul său primar de ș-au dat locuitorii iscăliturile lor; după care primarul a putut face recomandația prea Sfinției Voastre de a-l hirotonisi preot, când faptele Sale nu sunt meritabile a-i încuviința asemenea serviciu; și dacă îl veți hirotonisi preot aveți a da seama înaintea lui D[umne]zeu și a oamenilor; hirotonisindu-l sigur este că locuitorii citatei comune și secțiuni vor ajunge la disperare a-l pune chiar pe fugă în scurt timp.

Întrebați sau cercetați în comuna învecinată – Berești și se va vedea faptele sale; toți cunoscuții săi, care au știut afacerile sale, nu-l vor recomanda bine întrebându-i; această persoană ajungând la gradul de preot, sigur în scurt timp va avea oarecare răsplătire de la D[umne]zeu.

În anonim, de la locuitorii din comuna Bașoteni.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f.15^{fv}

XXXVII

Elena Vârnav și Eugenia Negri¹⁰⁴ către episcopul Melchisedec

Prea Sfinte Stăpâne!

Venim prin aceasta cu tot respectul a vă depune sincerele noastre felicitări pentru sf[intele] și mântuitoarele serbări trecute și viitoare, asemenea și Anul Nou.

Binevoiască Atotputernicul a vă păstra în deplină sănătate mulți și fericiți ani, pentru înflorirea Bisericii și prosperarea clerului român.

Prea Sfințite! Convinse fiind de mulțumirea ce aveți a vedea prosperând junimea română pe toate căile de progres, cu tot respectul vă rugăm să faceți milă a primi în seminariul din Roman pe băetul Vasile Vasiliu, ce este orfan al căruia părinte a fost preot la Bisericile din M-rea

¹⁰⁴ Eugenia Negri era sora scriitorului și omului politic Costache Negri (1812-1876), vezi Constantin C. Diculescu, *Din corespondențele episcopului Melchisedec*, p. 20-21, nota 1.

noastră (Văraric) și toți fii defunctului preot, frați ai acestui băet, sunt preoți și diaconi la noi, destinși prin talentul de voce și buni bisericosi pe care considerente suntem chiar datoare de a proteja și pe acest copil care, cu ajutorul lui Dumnezeu, asemenea dorește a se prepara pentru preot.

Încă odată, respectuos Vă rugăm Prea Sfinte! Faceți milă de a-l primi și dacă s-ar putea intern, pe de o parte fiind lipsit de mijloace, iar pe de altă parte ca să nu i se zădărnicească timpul afară și a fi mai de aproape privegheat.

Avem vie speranța Prea Sfinte că veți avea bunătate a ne răspunde dacă se poate a fi primit și cu ce condiții.

Vă sărutăm mâinile cu tot respectul, rugându-vă a binecuvânta.

A Prea Sfinției Voastre întru totul supuse

E. Vârnav, E. Negri

1880, ianuar 1

M-rea Văraric

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f.11^{fv}

XXXVIII

Narcis Crețulescu către episcopul Melchisedec

1880, ianuar 1/13, Iași

M-rea St. Sava

Înalt Prea Sfințite Stăpâne!

Cu cel mai adânc respect Vă rog ca să binevoiți a primi sincerile mele felicitări și orații pentru toate sfintele și mântuitoarele sărbători pentru Anul Nou și pentru Botezul Domnului.

Binevoiți, Vă rog, a primi rugăciunile ce fac eu către milostivul D[umne]zeu ca să trăiți ani mulți și fericiți pe pământ, să fiți spre folosul Bisericii, a clerului și a nației române, iar când vă veți mântui către Domnul să nu uitați și pe al Înalt Preasfinției Voastre prea plecat și întru totul supus fii sufletesc

Protosing. Narcis Crețulescu¹⁰⁵

Înalt Prea Sfințitului Episcop D.D. Melchisedec de Roman, la Roman

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 24

¹⁰⁵ Protosinghelul Narcis Crețulescu va adresa tradiționalele urări episcopului Melchisedec și cu ocazia sărbătorilor pascale ale anului 1880, vezi scrisoarea expediată la 19 aprilie 1880, de la Seminarul din Huși, păstrată la SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 73.

XXXIX

Vasile Mandinescu către episcopul Melchisedec

Roman, 1880, februar 9

Sărut mâinile Preasânțite Stăpâne,

Vestea despre încetarea din viață a Preasfințitului Atanasie¹⁰⁶ ne-a întristat foarte mult. Se vede că nu i-a mai fost cu puțință a suporta supărările ce de un timp se grămădiră asupra capului său.

D[umne]zeu s-l ierte și să-l odihnească! Acum el a aflat ușurare multă iar clericilor nemulțumiți de păstoria sa li s-a prezentat ocazia a proba prin cuvântul lor dacă ei merită dragostea ori certarea păstorului lor.

Acasă avem sănătate și pace. În eparhie nu este nimic deosebit. Alaltăieri a murit canonicul (?) Doboș. Am cercetat la seminarium pentru seminaristul de la Putna, pentru care stăruie Dl. Străjeriu și am aflat că a fost corigent în clasa a II-a, s-a dus la Buzău unde a fost promovat în clasa a III-a, dar se vede că a făcut un fals în biletul său la conturi: a pus 6 în loc de 2 – 76 (carea trebuie s-o corecteze). Eu i-am făcut observarea cuvenită și i-am zis să se ducă la Buzău. Mandatul și banii pe ianuarie i-am primit.

Eri și alaltăieri am avut ger de 16 gr[ade]; acum este moale. Preasfințitul Valerian face pregătire pentru rachiu: a dat să dregă căldarea și are să pună să facă cuptorul.

Dl. Alexandru Gr. Șutu v-a hărăzit și expediat o carte „Istoria lui Herodot”¹⁰⁷ tradusă și adnotată de el.

Vă doresc sănătate și sărutându-vă mâinile rămân,

Al Preasânției Voastre preaplecat și supus serv,

B. Mandinescu

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 38^{fv}-39^{fv}

XL

Eugenia Negri către episcopul Melchisedec

Înalt Prea Sfinte Stăpâne!

¹⁰⁶ Este vorba despre episcopul Atanasie Stoenescu (1815-9 februarie 1880), locțiitor de episcop la Roman între 1864-1865 și episcop titular la aceeași eparhie între 1865-1868; în 1868 trece ca episcop la Râmnic, unde va rămâne până la moarte, vezi Mircea Păcurariu, „Listele cronologice”, p. 500; Idem, *Dicționarul teologilor*, p. 423.

¹⁰⁷ Este vorba despre lucrarea *Istoria lui Herodot*, cartea a IV-a, tradusă și adnotată de Alexandru Gr. Șutu (1837-1895), publicată la Iași, în 1879.

Destule lipse și nevoi au aste trei M-ri: Neamțul, Văratiful și Agapia. Toate s-au răbdut cu abnegațiune și resemnare, astăzi, însă, a devenit durerea insuportabilă și rănilile învindecabile.

Ne-am încredințat că voiesc a suprima cu desăvârșire cheltueala arhondaricului ce și până acum nu au fost decât 1500 franci pe an, deși nu era suficient, dar făceam toate iconomiile posibile și la [diverse] împrejurări puneam casa mea la dispoziție pentru prestigiul moral al casei, al țării și al guvernului. Ce vor deveni atuncea monasterile? Ce vom face cu lumea care vine neconținut, vara mai cu [de]osebire, când mulți vin pentru rugăciuni cu credința ca să-și vindece durerile și [să-și] realizeze cererile; putem la asemenea persoane închide ușa? Cum să mai fie case de oaspeți dacă se va închide ușa Bisericii? Unde dar mai va fi limanul celor înviforați? Unde prestigiul religiunii, carității și umanității?

Astfel cu multă durere și cu adânc respect aducem la cunoștința Prea Sfinției Voastre rugându-vă cu lacrimi în numele M. Stariței și a tot soborul să binevoiați a ne susține cu ajutorul puternicului Dumnezeu, care singur e adevărul și dreptatea și pe care umilit, împreună cu tot soborul, cu lacrimi îl rugăm să vă ajute și protejeze în tot pasul ce veți face.

Avem cea mai vie credință în părinteasca Prea Sfinției Voastre protecție,

*A Înalt Prea Sfinției Voastre întru tot plecată și supusă,
Eugenia Negri
1880, februar 13
M-rea Văratif*

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 42^{iv}-43

XLI

Mitropolitul Calinic Miclescu către episcopul Melchisedec

București, 4 mai 1880

Iubitorului de D[umne]zeu fratelui Episcop de Roman, D. D. Melchisedec

Relativ la informațiunile ce le aveți Prea Sfinția Voastră că Departamentul de Culte ar fi voit să mute Conservatorul muzical în localul S[fân]tului Sinod și să dispode și de locuințele Prea Sfințiilor Episcopi și de ale Părintelui îngrijitor al S[fîn]tei Biserici S[fân]tul Dimitrie, vin a vă răspunde că în adevăr Departamentul se pare a fi avut acest scop, pe care însă nu și l-a putut îndeplini, fiindcă în urma ordinului ce am dat de a nu se deschide acele camere, Departamentul n-a mai pus nicio stăruință de a face acea mutare, ceva mai mult încă; ducându-se directorul nostru la Departament spre a vorbi în această afacere, i se răspunde că acolo nu se știe nimic despre aceste dispozițiuni și că probă despre aceasta este că Departamentul n-a deschis nici o corespondență oficială; așadar, din toate

acestea este lesne de văzut că s-au făcut numai o încercare care, însă, nu a reușit.

Astfel dar fiind lucrurile nu mai este necesară de făcut vreo protestație la M.S.R. Domnitorul sau la Dl. Brătianu, la care aș fi apelat numaidecât dacă Departamentul ar fi insistat ca acea mutare să se facă.

*Trimițând Prea Sânteii Voastre frățeștile noastre îmbrățișări,
Râmân al Prea Sânteii Voastre în Christos frate,*

Calinic mitr[opolit]

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 106^{fv}-107

XLII

Gavriil Musicescu către episcopul Melchisedec

Prea Sânte Stăpâne!

În ajunul plecării mele cu familia la M-rea Agapia, am primit o scrisoare de la P[ărinte]le Stamat, prin care mă invită să trimit 4 exemplare din Liturg. Sf. Ioan Chrisostom acomodată la serviciul arhieresc, prelucrată de mine pentru Prea Sântia Voastră. A doua zi am dispus a se trimite două exemplare ce-mi mai rămăsese. Sper că le-ați primit.

Eri am primit o scrisoare din Iași prin care mă înștiințează că Preasântia Voastră ați fost în Iași și că ați avut bunavoință a trimite după mine.

Mă grăbesc dară a Vă adresa această scrisoare rugându-Vă ca, de aveți trebuință de serviciul meu, respectuos Vă rog binevoiiți a dispune de el, căci oricând sunt la dispozițiunea Preasânteii Voastre.

În mănăstire am de gând să stau până pe la 6 august. Maica stariță m-a rugat să mă ocup puțin de cântărețele mănăstirei, ceea ce și fac de la 8 a curentei.

Aștept cu nerăbdare ordinile Preasânteii voastre,

Râmân al Preasânteii Voastre, prea supus și devotat fiu duhovnicesc,

G. Musicescu

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 131^{fv}-132

XLIII

D. A. Sturdza¹⁰⁸ către episcopul Melchisedec

¹⁰⁸ După câte se pare, din corespondența lui Dimitrie A. Sturdza au fost editate, până acum, scrisorile primite de la marele om politic Petre Mavrogheni (1819-1887), vezi Victor Slăvescu, „Corespondența Petre Mavrogheni-D. A. Sturdza. Treisprezece scrisori din 1860-1863”, extras din *Revista istorică română*, vol. XI-XII (1941-1942), București, 1943, p. 9-33; același Victor Slăvescu a editat

Prea Sfințite Părinte,

Vă rog să-mi dați voie să Vă recomand pe locuitorii din satul Lițca¹⁰⁹, o cotună a Miclăușenilor¹¹⁰, care doresc a aduce un preot în satul lor din eparhia Sfintei Mitropolii de Iași. Binevoii a le da povățuirea și binecuvântarea Prea Sfinției Voastre. Acest sat este compus din oameni foarte buni, muncitori, cu rânduială și religioși și nu veți semăna semăna în pământul neroditor.

Sărut cu adânc respect și cu cea mai devotată iubire mâna Preasfinției Voastre, rugându-vă să-mi păstrați arhipăstoreasca Voastră bunăvoință.

Al Prea Sfinției Voastre devotat fiu sufletesc,

D. Sturdza

Miclăușeni, în 25 august 1880

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 15/1880, f. 126

și *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860-1880)*, București, 1936 apud Mihaela Violeta Damean, *op. cit.*, p. 179.

¹⁰⁹ Satul Lițca a ieșit în 1910 din componența comunei Miclăușeni, trecând din punct de vedere administrativ în alcătuirea comunei Doljești. Ulterior (în 1931) se contopește cu Doljeștii, vezi Costin Merișca, *Castelul Miclăușeni în cultura română*, Iași, Editura Cronica, 1996, p. 67.

¹¹⁰ La Miclăușeni s-a aflat moșia și castelul Sturdzeștilor, acesta din urmă construit între 1880-1904, pe locul vechiului conac boieresc, acolo unde s-a născut D. A. Sturdza; o prezetare a castelului, domeniului, bibliotecii* și bisericii** (devenită din 1947 mănăstire) de la Miclăușeni poate fi găsită în lucrarea protos. Cleopa Constantin Nicanor, *Miclăușeni: istorie, prezent și perspectivă*, Iași, Editura Trinitas, 2007 (menționăm că la p. I, fig. 3, acolo unde este redată imaginea uricului din 1472, dăruit de Ștefan cel Mare Stanei, fiica vornicului Miclăuș, dintr-o eroare (survenită poate în tipografie), imaginea uricului este inversată, astfel încât pecețile documentului sunt așezate în partea de sus a imaginii, ca și cum acestea ar dechide actul în cauză).

* Privitor la această bibliotecă, a se vedea articolul semnat de Costin Merișca, „Biblioteca miclăușeană”, în *Cercetări istorice*, serie nouă, XI, 1980, p. 617-620, de unde extragem următoarea informație: „În vara anului 1883, episcopul Melchisedec cercetează timp de 6 zile biblioteca de la Miclăușeni, oprindu-se la cărțile și manuscrisele *cele mai interesante pentru istoria țării și limbii noastre*, descriindu-le și transcriind și însemnările găsite pe filele acestora. Cărțile și chiar unele manuscrise menționate de Melchisedec care nu figurează însă între donațiile lui D. A. Sturdza către Academie, înseamnă, probabil, că s-au pierdut odată cu risipirea bibliotecii de la Miclăușeni, în 1944” (*Ibidem*, p. 618).

** Date despre biserica de la Miclăușeni și pomelnicul acesteia se găsesc în studiul aceluiași istoric – Costin Merișca, vezi „Pomelnicul sturzesc al Bisericii din Miclăușeni”, în *Arhiva Genealogică*, an III (VIII), nr. 1-2/1996, p. 179-192.

XLIV

Academia Română către episcopul Melchisedec

Academia Română
No. 1022

București, 1881 ianuarie 2

Prea Sânte!

La publicațiunea de concursuri pentru premiile Heliade Rădulescu, Lazăr și Marele premiu Năsturel, ce sunt a se decerne de Academia Română în sesiunea generală a acestui an, au răspuns 12 concurenți, trimițând la cancelaria Academiei, până la termenul regulamentar, 31 decembrie 1880, câte 12 exemplare din scrierile lor.

Alăturata listă vă va arata numele autorilor și titlul publicațiilor prezentate¹¹¹; iar cu poșta de astăzi s-a transmis câte un exemplar dintr-însele la adresa d-voastră, care faceți parte din Comisiunea însărcinată a studia aceste publicații și a prezenta rapoartele sale asupra lor la viitoarea sesiune.

Invențiunea de sub nr. 12 prezentată la premiile Lazăr, fiind în manuscrise și într-un singur exemplariu, nu s-a putut trimite, rămânând a se va da în studiu unui singur membru.

Primiți, Vă rog, Prea Sânte, încredințarea deosebitei mele considerațiuni,

Secretar general,
Hasdeu¹¹²

Prea Sânteii Sale,

Episcopului Melchisedec, membru al Academiei

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 34

XLV

V. A. Urechia către episcopul Melchisedec

¹¹¹ Lista se află anexată scrisorii editate aici, vezi SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 35^{fv}.

¹¹² Semnătura secretarului general al Academiei României care semnează scrisoarea de la 2 ianuarie 1881 trimisă episcopului Melchisedec pare să fie cea a lui B. P. Hasdeu (1838-1907), membru titular al Societății Academice Române (13 septembrie 1877) și vicepreședinte al Academiei Române (18 martie 1885-5 aprilie 1886; 28 martie 1887-16 aprilie 1888; 1 aprilie 1889-1 aprilie 1892) (Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 373-374). Cu toate acestea, la data menționată, funcția de secretar general al înaltului for academic era asigurată de Al. Odobescu (1834-1895), membru titular al Societății Academice Române (10 septembrie 1870) și secretar general al Academiei Române (2 iulie 1879-2 aprilie 1881) (*Ibidem*, p. 601, 934).

Academia Română
No. 1666

București, 1882, august 26

Domnule coleg,

Dl. Fericeanu, profesor al gimnaziului român din Brașov, înaintând Academiei câte 12 exemplare din opera Ds. **Logica** (Brașov, 1881¹¹³), pentru concursul la premiul Năsturel Herescu de 400 de lei și Heliade Rădulescu de 500 de lei ce se vor decerna de Academie în sesiunea anului viitor, am onoarea, Domnule coleg, a vă transmite câte un exemplar din această carte, rugându-vă a o examina și dimpreună cu colegii Dv., N. Ionescu, P.S. Aurelian, Dr. I.Felix și Gr. Ștefănescu, care compun această comisie, să binevoiți a ne raporta despre valoarea literară și științifică a acestei opere la viitoarea sesiune generală.

Primiți, Vă rog, Domnule coleg, asigurarea prea deosebitei mele considerațiuni,

Secretar general al Academiei,
V. A. Urechia

Domniei Sale, P.S.S. părintelui Melchisedec

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 48

XLVI

Mitropolitul Iosif Naniescu către episcopul Melchisedec

Iași, 1883 aprilie în 3 zile

Cu cea în Hristos frățească dragoste Vă îmbrățișez. Prea Sfințite!

Cu ajutorul lui Dumnezeu am făcut să apară aici în Iași un ziar – săptămânal religios, intitulat: **Revista Theologică**; primul număr al acestui ziar a apărut la 25 a trecutei luni martie în ziua sărbătoarei Bunevestiri a Maicei Domnului, și am zis Domnilor redactori să trimită și Frăției-Voastre până la 15 exemplare în scopul de a se distribui la persoanele care ar dori să cetească acest ziar eminentemente religios. Prin aceasta, cu onoare Vă rugăm, Prea Sfințite, să binevoiți a da concursul Frăției-Voastre de a recomanda acest ziar persoanelor atât laice cât și eclesiastice, care Veți crede de cuviință și care ar dori a se prenumera ca abonați, binevoind a face ca, aceia care vor primi a se abona, să se adreseze la Redacțiunea „Revistei Theologice”, în curtea acestei Sfinte Mitropolii.

Binevoiți, Prea Sfințite, a primi și cu această ocaziune ale Noastre în Hristos frățești îmbrățișări.

Iosif Mitr. Mold.

¹¹³ Volumul lui Iosif Fericeanu a fost publicat în tipografia autorului din Brașov, în 1881, însumând 431 pagini.

Arh. BCU Iași – Arh. Melchisedec, dosarul I, nr. 15

XLVII

Ion Ghica către episcopul Melchisedec

No. 419

Prea Sfințite Părinte,

Academia Română ieri, în prima ședință a sesiunii sale extraordinare, considerându-Vă ca membru deplin al acestui Institut, m-a însărcinat a Vă chema să luați parte la lucrările sale.

Subscrisul, mă grăbesc cu fericire a aduce la cunoștința Prea Sfinției Voastre și a Vă ruga să binevoiți a veni la ședința care va avea loc astă seară, 24 mai, la orele 8 ½ dimineață.

Primiți Prea Sfinția Voastră asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Președinte,

Ion Ghica

Prea Sfinției Sale,

Domnului Melchisedec, Episcop de Roman

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 8/1870-1888, f. 23

XLVIII

Gavriil Musicescu către episcopul Melchisedec

Iași, 1884 iunie 1

Sărut mâna Prea Sântite!

Din adâncul inimei Vă mulțumesc pentru explicațiile ce mi-ați dat relativ la svetelna a II – a¹¹⁴. O am înțeles și, pe cât am putut, am pus muzica astfel cum ați indicat. Acum iata-mă și cu altă rugămintă: ieri în cameră s-a votat legea gradațiunii noastre, ca mâine poate să vie și la senat. Respectuos Vă rog, Prea Sântite, binevoiți a sprijini această lege la votarea ei în senat. Mi-am permis să scriu și Î.P.S. Mitropolit al Moldovei tot în chestiunea aceasta. Și la cine să mă adresez în cazuri grele dacă nu la Prea Sântia Voastră?

Sunt convins de sprijinul Prea Sântiei Voastre și de aceea Vă rog să primiți anticipat mulțumirile profesorilor Conservatorului din Iași însoțite de devotamentul duhovnicescului fiu al Prea Sântiei Voastre,

G. Musicescu

¹¹⁴ Musicescu face referire la o epistolă trimisă episcopului Melchisedec la 20 mai 1884, prin care cere lămuriri cu privire la svetelna a II-a, pe care o găsește tradusă „prea sucită”; foarte succintă, scrisoarea în cauză se păstrează la SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 18/1884, f. 140-141.

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 18/1884, f. 149^{fv}

XLIX

Mitropolitul Iosif Naniescu către episcopul Melchisedec¹¹⁵

*Archiepiscopul Mitropolit Moldovei și Sucevei și exarh al plaiurilor
Iași, 19 iulie 1884*

*Cu cea în Hristos frățească dragoste Vă îmbrățișez Prea Sântite
În temeiul convorbirei ce am avut împreună, aflându-mă
subsemnatul în Roman la Frăția Voastră, în care convorbire mi-ați
exprimat dorința pentru un seminarist care ar fi terminat șapte clase cu bun
succes și cu bună conduită, întorcându-mă acasă am cercetat cu interes
pentru un asemenea seminarist și m-am informat cu sufletească mulțumire
că un așa seminarist se află chiar în Roman și chiar din Roman unde se și
găsește acum întors după terminarea studiilor; el se numește Scărlătescu
Leon, pe care mi l-au recomandat foarte bine chiar dintre profesori, atât în
privința studiilor cât și în privința conduitei, având împreună cu aceste
două calități și pe cea fizică, adică bine făcut. Prin urmare, nu rămâne
decât să cercetați în Roman prin protoiereul local sau prin cine veți crede
de cuviință ca să-l aflați și să Vă informați despre el și aici în localitate. Iar
eu, îndeplindu-mi prin aceasta cu sufletească mulțumire o frățească
îndatorire rămân*

*Al Frăției-Voastre în Hristos frate,
Iosif, mitr. Mold.*

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 18/1884, f. 167^{fv}

L

Mitropolitul Iosif Naniescu către episcopul Melchisedec

*Archiepiscopul Mitropolit Moldovei și Sucevei și exarh al plaiurilor
Iași, 27 septembrie 1884*

*Cu cea în Hristos frățească dragoste Vă îmbrățișez, Prea Sântite
La epistola Frăției Voastre din 23 septembrie curent am onoarea a
Vă răspunde tot așa precum Vă vorbeam și prin viu grai când ați fost la Noi*

¹¹⁵ Legătura dintre cei doi ierarhi a fost de reciprocă prețuire; atunci când a fost transferat de la Ismail în scaunul episcopal de la Roman, Iosif Naniescu afirma despre noul episcop românesc că „este cel mai învățat episcop al românilor”, vezi pr. Florin Țuscanu, „In memoriam. Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului (1823-1892)”, în *Teologie și viață*, serie nouă, anul X (LXXXVI), nr. 1-6, ianuarie-iunie 2000, p. 233; pentru relația dintre cei doi, vezi și comentariile de la nota 83.

aici, în Iași, că eu nu sunt în contra tipăririi cântărilor bisericești puse pe note liniare, dar ceea ce mă preocupă pe mine cu deosebit interes și cu multă îngrijire este ca nu cântările noastre bisericești, ale Bisericii Ortodoxe de Răsărit, după sistema melodiei orientale după care au fost compuse ab-antiqua, începând cu Sf. Ioan Damaschin și continuate de toți maștrii muzicii bisericești după cum s-a cântat și se cântă până în zilele noastre, prin transmutarea acestor cântări pe notele liniare să piardă din natura expresiunii acestei melodii și să ajungă în viitor a nu mai fi recunoscute cu virtuțile și meritele lor, ci să se pară viitorilor profani despre cunoștința acestor cântări ca [și] cum ar fi o melodie grosolană, necioplită și chiar barbară, după cum am zis și Domnului Musicescu nu demult într-una din zilele după plecarea Frăției-Voastre de aici, din Iași.

Cu toate acestea, văzând stăruința Frăției-Voastre și pentru a nu se împiedica o lucrare care, cu timpul, dacă vom mai trăi noi, acești de astăzi, se va putea perfecționa și preciza expresiunea melodiei cântărilor noastre bisericești, vin a mă pronunța și eu alături de Frăția-Voastră pentru tipărirea pe notele liniare după dorința Frăției-Voastre, exprimându-mi și eu învoirea cu binecuvântarea acestei lucrări, implorând ajutorul lui Dumnezeu pentru gloria numelui Său celui prea înalt și a toate creator.

Dar o întrebare aș face: de ce oare Domnul Musicescu, Dima și Grigoriță nu alătură acum la această primă edițiune a celor opt glasuri ale Octoiului și a celor redigate¹¹⁶ de mine, **Doamne strigat-am și Să se îndrepteze** pe câteși opt glasurile încă de acum doi ani după cererea chiar a Domnului Dima? Această întrebare o fac numai ca o paranteză; iar observațiunile mele asupra virtuților melodiei cântărilor noastre bisericești după sistema cu care s-au cântat ele din cea mai adâncă antichitate și până astăzi în Biserica noastră, Prea Sântia Voastră sunteți cel competent să le apreciați după cum merită aceste observațiuni din partea mea și eu sper cu credință în Dumnezeu că nu voi muri până nu voi lăsa Sfintei noastre Biserici cântările tipărite așa cum se cuvine a fi cântate ele pe sistema notelor după Psaltichie. Încât pentru tipărirea acum pe notele liniare unindu-mă cu Frăția Voastră, după cum am zis mai sus, rămân

Al Frăției-Voastre frate,
Iosif, Mitr. Moldovei

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 18/1884, f. 90^{iv}-91

LI

Aron Densușianu către episcopul Melchisedec

¹¹⁶ Realizate.

Iași, 24 dec. 1884

Prea Sânția Ta!

Îmi permit a Vă ruga în o cestiune literară. În „Uricariul” v. III, în articolul ce l-ați publicat relativ la literatura română, la pag. 105-109 citați un pasagiu foarte important dintr-o carte bulgară tipărită la Buda, în 1844¹¹⁷. Fiindcă eu, între altele, mă ocup de scrierea istoriei limbei și literaturii române, din care anul acesta fac un curs la Facultatea de Litere de aici, aș dori să consult mai de aproape această carte. Drept aceea, vă rog binevoii a-mi împrumuta, dacă se poate, pe câteva zile, această operă.

Sărutându-vă dreapta, rămân al Prea Sânției Tale suprem serv

Ar. Densușianu

SJAN Iași, colecția Melchisedec, dosar nr. 18/1884, f. 12^{fv}

LII

Constantin Erbiceanu către episcopul Melchisedec

Înalt Preasfințite și al meu iubit Părinte spiritual!

Profîtînd de ziua Anului Nou în care intrăm, mă grăbesc a-mi împlini o datorie sfântă de a Vă ura, după vechea datină, din toată inima

¹¹⁷ Textul la care face trimitere Densușianu, „Este oare adevărată spunerea lui Cantemir despre alungarea literaturii române din Moldova în urma Sinodului florentin?”, a fost publicat de „Păr. Melchisedec” în *Uricaru cuprinător de hrisoave, firmane și alte acte ale Moldovei din suta a XIV-a până la a XIX-a*, sub redacția lui Theodor Codrescu, partea a treia, edițiunea a doua de pe cea de la 1853, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1892, p. 109-114. Cartea solicitată poartă titlul *Тарственіца*, fiind tipărită la Buda, în 1844; volumul cuprinde „biografia domnitorilor Bulgariei”. Pasajul citat de Melchisedec face trimitere la o acțiune a întemeietorului Imperiului Româno-Bulgar – Ioan Asan – care, trecând Dunărea, a alungat pe misionarii latini din spațiul românesc, introducând, în acest fel, limba bulgară (slavă) în teritoriul locuit de români; privitor la acest aspect, vezi contribuțiile extrem de interesante semnate de P. P. Panaitescu, „Originile slavonismului cultural la români”, în Idem, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969, p. 185-201. Răspunsul la întrebarea formulată de Melchisedec în titlul textului său este, fără îndoială, negativ; cărturarul român pune răspândirea acestei informații greșite pe seama lui Dimitrie Cantemir*, care a preluat și interpretat știri din vechile cronicile românești (Miron Costin). Conform opiniei lui Melchisedec, limba slavă a pătruns în nordul Dunării în secolul al XII-lea, odată cu creșterea teritorială a statului bulgar.

* Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, introducere de Maria Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, indice de Ioana Constantinescu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1973, p. 371-373.

mea, cu tot respectul datorit și sinceritatea unui fiu spiritual, de a fi sănătos în decurgerea acestui an ca și în alți mulți viitori. Dea D[umne]zeu să audă glasul meu umilit și să Vă conserve riguros și activ, ca și în timpul trecut, spre a putea încă conduce destinele Bisericii noastre naționale și progresarea ei alături de toate celelalte Biserici Ortodoxe.

Primiți, Vă rog, respectuoasele mele felicitări și urări de ziua Anului Nou.

Al Înalt Preasfințiilor Voastre devotat și umilit fiu spiritual,

C. Erbiceanu

1887, decemvr. 31

București

BCU Iași, Arh. Melchisedec, LXVIII – 6, f. 1

LIII

Constantin Erbiceanu către Melchisedec Ștefănescu

1888, ianuar 19

București

Vă sărut mâinile Preasfințite!

*Terminând **Predicile**¹¹⁸ lui Antim vol. I și începând a culege „Prefața”, am crezut de datorie a Vă trimite prefața scrisă de mine, spre a citi și Preasf[înția] Voastră și a Vă da opinia asupra ei. Dacă găsiți că trebuie [să] adaug ceva, Vă rog adăugați pe corecturi sau pe o hârtie separată și trimiteți cât mai curând corecturile spre a le putea imprima. După această prefață urmează biografia lui Antim și apoi textul predicilor. Eu am fost foarte bolnav de o nevralgie, acum sânt mai bine, de aceea n-am putut să mă ocup de a studia toate documentele despre Antim, dar o voi face în volumul al II-[lea], pe care Vă rog foarte mult a-l lua cu Înalt Presf[înția] Voastră când veți veni la București, în februarie.*

Dacă am cam menajat pe I. Bianu, aceasta am făcut-o pentru că-i foarte bine văzut de Dl. Sturdza și mă tem să nu mi se facă vreo greutate în continuarea scrierilor lui Antim.

Al Preasfinției Voastre prea supus și umilit fiu spiritual,

C. Erbiceanu

BCU Iași, Arh. Melchisedec, LXVIII – 37, f.1-2

LIV

Gheorghe Erbiceanu către episcopul Melchisedec

¹¹⁸ *Didahiile ținute în Mitropolia din București de mitropolitul Antim Ivireanul vor vedea lumina tiparului, îngrijite de Constantin Erbiceanu, în 1888.*

1889, Decembre 24

Prea Sânte!

Foarte mult sunt emoționat auzind că de mult sunteți bolnav, căci absența Prea S. Voastre de la Sinod și Senat dă a se înțelege că încă nu ați revenit la deplina sănătate. Cu atâta este mai trist această caz și indică, pentru cei ce au minte de priceput, că o sănătate viguroasă Vă este absolut necesară pentru a lucra și mai departe și cu luminele prea S. Voastre a dirijia afacerile Bisericii Române, cu cât și numai prin o absență temporală și scurtă s-a făcut evident că ceilalți membri ai sacerdoțiului român rătăcesc pe căi străine și nu știu cum să se apuce de lucrat în via Domnului!

Propaganda iesuită întreprinzând resbel înverșunat prin gazete contra Prea S. Voastre pare a-și ajunge scopul și a arăta și celor orbi că fără un cap înțelept și o inițiativă luminată Sinodul român nu este decât un cuib de vrajbă și o arenă de pasiuni meschine și vide ale unor oameni superficiali în politica creștinismului, netrebnici în ale Bisericii, ignoranți în ale învățături și dezbrăcați de orice caracter sacru și sacerdotal.

Pre [a]cela [care] știe a-i conduce pe căi înțelepte, din răutatea inimii lor, nu-l vr[e]au; ear dâșii, inepti, șovăesc de amândouă glesnele. Și aici se viderează¹¹⁹ proverbul.

Eu rog pre cel Prea Înaltul, pre Doftorul sufletelor și al trupurilor, să vă dăruiască curând vindecare deplină spre a putea, Pre S. Voastră, satisface după măsura apostolică și în modul cum însuși știți necesitățile actuale ale Bisericii.

Vă urez de S. Sărbători dispozițiuni vesele și îmbucurătoare pentru toți. Ear pentru Anul Nou viață lină, pașnică și după plac.

Eu acum sunt bine, dar am fost bolnav de reumatism, iar Iulita abea acum se ridică după o boală cumplită – plevzit – de două luni. Băeții bine.

Cerând binecuvântarea Prea S. Voastre, rămân fiu devotat și la ordine,

G. Erbiceanu¹²⁰

¹¹⁹ Adeverește.

¹²⁰ Gheorghe Erbiceanu era fratele lui Constantin Erbiceanu, vezi Veniamin Pocitan Ploșteanu, *Melchisedec ca membru al Sfântului Sinod*, p. 45 (*Observare*). Privitor la acest frate al său, Constantin Erbiceanu scria în memoriile sale: „pe la 1844, am fost dat la școala săteană din Sârca, unde era de mai înainte fratele meu mai mare, Gheorghe Erbiceanu, fost profesor de limba greacă la Seminarul Veniamin și mort la 1899. El își făcuse studiile secundare la Seminarul și cele universitare la Atena”, vezi Constantin Erbiceanu, *Viața mea*, p. 8.

P.S. Ce să fie? Am visat: păre[a] că prea S. Voastră, față fiind și fratele Prea S. Voastre, V-ați apucat a croi o casă de călugăr. Ați plănuit două odăi late, sala, apoi ați mai cotrupit localitatea unui rus și a unui român, încât s-a constituit un acoperământ pătrat pe câțiva stâlpi, fără pereți. Toate acestea pe un timp ploios și pe un teren tinos. Deodată se presintă I. Brăteanu și zice: toate bune, dar chestiunea rusului se va rezolva mai greu; între acestea terenul se uscă e eu am zis: de-acum aveți loc îndeajuns.

BCU Iași, Arh. Melchisedec, IV, 32, f. 1, 2, 3

*Chestionare, ghiduri și cărți de instrucțiuni
pentru studenții României interbelice.
Studiu de caz: Universitatea din Cluj*

Ana-Maria STAN

Cuvinte cheie: *condiția studentului, ghiduri studențești, Universitatea din Cluj, asociații studențești, antisemitism*

Preliminarii

În discursul rostit la ceremonia de inaugurare oficială a Universității românești din Cluj, Sextil Pușcariu, primul rector al acestei instituții, afirma: „aici, în incinta universității își câștigă cunoștințele, maturitatea gândirii și dorul de muncă disciplinată tinerii, care, ca fruntași ai neamului, dau întregii societăți timbrul individualității lor și o duc spre un trai mai bun și mai frumos. Între universitate și societate trebuie deci să existe o legătură firească și organică. Societatea ar trebui să se îngrijească ca studențimea să fie pusă la adăpostul grijilor materiale, ca să poată să urmeze, fără fărâmițarea puterilor, cursurile și să li se dea posibilitatea să-și câștige toată pregătirea pentru lucrări științifice independente. Pentru studenți trebuie clădite acele căminuri igienice și întocmite cu tot ce e necesar pentru ca în vârsta când sufletul omului se formează și când se leagă prietenii pentru toată viața, studentul să poată duce o viață armonioasă și frumoasă, iar la Universitate să se creeze acele institute speciale de studii, în care profesorul, în neconținut contact cu elevul său, introducându-l în tainele cercetărilor științifice, să poată face școală. [...] Nu există pentru un profesor universitar o satisfacție mai mare decât a descoperi între elevii săi pe cel ce e capabil să îi continue opera...”¹.

Această pledoarie plină de pasiune privind misiunea primordială a unei instituții de învățământ superior conține și o serie de principii despre statutul studentului, așa cum era acesta înțeles de către conducerea universității clujene. Pentru obținerea unor performanțe educative și științifice era nevoie ca tinerii veniți să studieze în orașul de pe Someș să

¹ *Serbările pentru inaugurarea universității din Cluj, 31 ianuarie-2 februarie 1920*, București, Atelierele Cartea Românească S.A., 1920, p. 27-28 (Fragment din discursul rostit de rectorul Sextil Pușcariu la ceremonia din 31 ianuarie 1920).

aibă la dispoziție atât o infrastructură performantă (cămine, laboratoare), cât și anumite servicii care să le asigure un nivel de viață satisfăcător și motivant pe durata studenției.

Concepția exprimată de către rectorul Pușcariu la începutul anului 1920 a fost împărtășită și de restul comunității academice locale, iar ideile sale au fost preluate și au devenit o preocupare statornică a administrației universitare clujene din perioada interbelică.

Studiul de față își propune să analizeze modul în care tinerii sosiți la Universitatea Regele Ferdinand I, așa cum s-a numit din 1927, au fost introduși și familiarizați cu specificul vieții de student prin intermediul diferitelor tipuri de materiale informative puse la dispoziția lor. Chestionarele și ghidurile tipărite între 1920-1940 furnizează cercetătorului informații interesante și relevante referitoare la condiția studentului din România, și în principal din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Totodată, aceste materiale dezvăluie dinamica relațiilor dintre orașul Cluj – ca mediu gazdă – și locuitorii săi, temporari ori permanenți, mai ales în contextul formării treptate a unei elite urbane românești după *Unire*. Examinarea acestei categorii de publicații oferă specialiștilor cu preocupări de istorie universitară și intelectualilor o perspectivă inedită asupra prezenței și influenței unei instituții academice asupra societății în cadrul căreia ea își desfășoară activitatea.

Studențimea clujeană din primii ani ai perioadei interbelice – un portret plin de contraste

Înainte de a lua în discuție problema îndrumărilor, broșurilor și a ghidurilor destinate studenților clujeni este necesar să schițăm câteva dintre trăsăturile caracteristice ale acestui grup socio-profesional.

Unul dintre primele lucruri care trebuie subliniate este faptul că numărul celor înscriși să studieze la Alma Mater românească de la Cluj s-a menținut, pe tot parcursul perioadei interbelice, pe un trend constant crescător, cu mici excepții. Statisticile privind numărul exact al înscrișilor variază în funcție de sursă², dar și în funcție de decada la care ne raportăm.

² Printre cei care au studiat problema și au oferit date statistice despre numărul total al studenților înscriși la Universitatea clujeană se numără: Onisifor Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, București, Atelierele Grafice Cultura Națională, 1929, p. 102-110; Lucian Năstasă, „Ghetouri în amfiteatre”, în A. Ghiță, Dragoș Zdrobiș, Andrei Zador (ed.), *File din istoria evreimii clujene*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 37-38; Marcela Sălăgean, „Universitatea din Cluj între 1919 și 1944”, în O. Ghitta (coord.), *Istoria Universității Babeș-Bolyai*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p. 174. Trebuie de asemenea consultată și colecția anuarelor universitare clujene din anii 1919-1940.

Astfel, pentru intervalul 1919-1929, media studenților a fost undeva pe la 2400-2500 de persoane³, în anul inaugural Universitatea înregistrând performanța de a avea 1871 studenți în semestrul întâi și 2152 în semestrul al doilea⁴. În schimb, pentru perioada 1930-1939, media studenților s-a situat în jurul cifrei de 3500 de persoane, cu un maxim de 4469 studenți înscriși în anul academic 1932/1933 și un minim de 3094 de studenți pentru 1938/1939⁵.

Obișnuiți să se reunească pentru a-și apăra drepturile, pornind de la experiența lor anterioară ca studenți minoritari aflați în universități din Imperiul Austro-Ungar ori Germania⁶, tinerii veniți în centrul universitar clujean și-au constituit asociații speciale încă din primele momente. Organizarea studenților clujeni în organisme proprii, care să le indice clar și în mod public apartenența la lumea academică, s-a făcut în mai multe etape.

Astfel, după preluarea orașului Cluj de către autoritățile românești în primăvara lui 1919, aici s-a întemeiat o *Societate de lectură a studenților români din Cluj*. Recunoscută oficial de către Consiliul Dirigent prin rezoluția nr. 2636/1919, această grupare a început să funcționeze la finalul lunii martie și a desfășurat o activitate fructuoasă până în luna iulie 1919. Cei 129 de membri înscriși în asociație s-au implicat într-o paletă largă de acțiuni culturale: săptămânal aveau loc ședințe în cadrul cărora erau discutate texte literare, s-a înființat un cor și o orchestră etc. De asemenea, studenții au urmărit cu atenție și au reacționat la evenimentele politice care se derulau în vecinătatea României. După ce o adresă a lui Ioan Groze, președintele *Societății de lectură...*, a avertizat asupra „primejdiei bolșevismului care s-a încuibat în Rusia și de curând în vecina Ungarie” (aluzie la revoluția condusă de Béla Kún), studenții au hotărât să deruleze o campanie de propagandă antibolșevică. Constituiți în echipe, tinerii s-au deplasat în satele transilvănene, răspândind printre țărani și muncitori argumente în contra ideologiei bolșevice și constatând că majoritatea

³ O. Ghibu, *op. cit.*, p. 109. Ghibu a calculat media pe anii 1919-1929 ca fiind de 2461,5 studenți.

⁴ *Anuarul Universității din Cluj, anul I (1919-1920)*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1921, p. 15.

⁵ Lucian Năstasă, *op. cit.*, p. 37-38.

⁶ Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică (1860-1918)*, Bibliotheca Musei Napocensis, XVII, Cluj-Napoca, 1998, p. 33-74; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 269-320.

românilor respingeau ideile revoluționare⁷. O altă temă asupra căreia s-au aplecat membrii *Societății de lectură...* a fost situația socială și economică a studenților din România Mare. Astfel, în procesele verbale din 26 aprilie 1919, se ia în discuție pentru prima dată „*chestia semită*”, anticipându-se subiectul care va monopoliza atenția lumii universitare în anii 1922-1923. Totodată, ideea de organizare a unui congres studentesc general la Cluj (deja anunțată la congresele ținute la Galați, respectiv București în 1915 și 1916) va reveni constant printre preocupările *Societății de lectură...*, însă fără să depășească, deocamdată, stadiul teoretic⁸.

O a doua fază în procesul de organizare al studențimii clujene a avut loc în toamna lui 1919, la scurt timp după ce Universitatea și-a deschis porțile ca universitate românească și au început cursurile în limba română. Astfel, la 13 noiembrie 1919 au luat ființă cinci societăți studențești, câte una pentru fiecare facultate din cadrul universității, sau mai precis pentru fiecare mare grup de discipline predate aici: Societatea Studenților în Medicină⁹, cea a Studenților la Drept, cea a Studenților în Litere, cea a Studenților la Științe și cea a Studenților la Farmacie. După cum reiese din statute, acestea urmăreau scopuri asemănătoare, printre care se cuvine să amintim: dezvoltarea cunoștințelor de cultură generală și de specialitate ale studenților, ameliorarea condițiilor „de studiu și de trai”, stabilirea unor legături colegiale strânse între membri, facilitarea contactelor cu alte centre universitare din țară și străinătate.

O a treia etapă semnificativă în viața studențimii clujene interbelice a fost apariția structurilor centralizate menite să le reprezinte interesele. În vara și toamna lui 1919, rectorul Sextil Pușcariu și prorectorul Nicolae Drăganu au purtat numeroase discuții cu liderii studenților (atât cu cei de la *Societatea de lectură...*, cât și cu cei de la societățile pe facultăți), în vederea creării unui Centru Studentesc, menit să fie organul coordonator al tuturor organismelor deja existente și să stabilească norme comune de

⁷ Adrian Ivan, „Societatea de lectură literar-socială a studenților români din Cluj și tendințe de organizare națională a studențimii române”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria *Historia*, vol. XXXVII, nr. 1-2, 1992, p. 135-136.

⁸ Vezi în acest sens: Octavian F. Popa, „Carmen Saeculare”, în *Almanahul Societății academice «Petru Maior», al Societăților pe facultăți și academii și al cercurilor studențești regionale din Cluj*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1929, p. 116-118; Emil Dandea, „Mișcările studențești din anul 1918”, în *op. cit.*, p. 96-97.

⁹ *Statutele Societății Studenților în Medicină de la Cluj înființată la 13 noiembrie 1919*, Cluj, Tipografia Alexandru Anca, 1919, p. 1-17. Decanatul Facultății de Medicină și Senatul Universității clujene au recunoscut oficial această societate studentască la sfârșitul lunii decembrie 1919.

conduită ale studenților față de autoritățile universitare și deopotrivă față de societatea locală.

În urma consfătuirilor, s-a decis ca la 18 noiembrie 1919 studenții să se întrunească în sala de lectură a căminului „Avram Iancu“, pentru a hotărâ relativ la înființarea Centrului Studențesc și mai ales în privința modalității de reprezentare a diferitelor facultăți în cadrul conducerii Centrului. Dezbaterile au fost extrem de animate, unii pronunțându-se în favoarea reprezentării proporționale după facultăți: „200 de studenți trimit 3 membri, iar de fiecare sută încă câte unul, să nu fie însă mai mulți de cinci“, iar alții în favoarea unei reprezentări egale a fiecărei facultăți: „așa ca fiecare facultate să fie reprezentată prin 3 membri“¹⁰. Nu s-a putut ajunge la o decizie definitivă, așa încât s-a adoptat o soluție de compromis: viitorul congres studențesc național, preconizat a avea loc la Cluj, urma să reglementeze modul în care facultățile din Universitatea clujeană aveau să participe la conducerea Centrului Studențesc, până atunci acceptându-se o suprareprezentare din partea mediciniștilor¹¹.

La 19 noiembrie au loc alegerile primului comitet director al Centrului Studențesc Cluj. Datorită experienței anterioare din fruntea *Societății de lectură a studenților români din Cluj*, ca președinte al nou înființatului Centru Studențesc este votat, în unanimitate, Ioan Groze, student la medicină. Candidatura sa îndeplinea cu prisosință condițiile de bază cerute pentru această funcție: calități de bun organizator și administrator, știința de a reprezenta studenții față cu oficialitățile.¹² Imediat după alegere, Ioan Groze propune ca noul Centru să preia numele de „Petru Maior“ și a avea societății „ce a funcționat la Budapesta vreo 40 de ani și în care și-au făcut educația politică și națională cei mai mulți dintre bărbații conducători de azi ai poporului nostru“¹³, o idee aprobată imediat cu entuziasm. Așadar, tinerii ardeleni decid să continue tradiția asociaționismului studențesc pe care o creaseră la Budapesta încă din

¹⁰ Fondul arhivistic al Societății „Petru Maior“, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga“, Cluj-Napoca (de acum înainte BCU Cluj-Napoca), Dosar procese verbale 1919, procesul verbal din 18 XI 1919, nenumărotat.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ceilalți membri desemnați cu această ocazie vor fi: Silviu Cărpinișanu (Litere), secretar general (înlocuit la 17 februarie 1920 cu Ioan Mușlea); Octavian Buzea (Drept), Mereș (Medicină) și Simion Prelipceanu (Științe), notari; I. Roxin (Farmacie), casier; Trifu Baba (Științe) și Adam Popa (Drept), bibliotecari; Nic. Bela (Medicină), controlor; Neguș (Drept), vicepreședinte, ales doar în 3 decembrie 1919. Vezi Fondul arhivistic al Societății „Petru Maior“, BCU Cluj-Napoca, dosar procese verbale 1919, procesul verbal din 19 XI 1919, nenumărotat.

¹³ Fondul arhivistic al Societății „Petru Maior“, BCU Cluj-Napoca, Dosar procese verbale 1919, procesul verbal din 19 XI 1919, nenumărotat.

februarie 1862¹⁴, resuscitând în capitala academică a Transilvaniei, într-o formulă perfecționată și adaptată noului context, societatea „Petru Maior”. Adoptarea numelui „Petru Maior” atrage atenția și asupra altor caracteristici care vor defini studențimea clujeană interbelică, anume o atitudine de patriotism, adesea cu accente extrem naționaliste, și o preocupare constantă de a se forma și poziționa ca o elită românească, dinamică și influentă, în contextul orașelor transilvănene multiculturale.

Alături de Centrul studențesc „Petru Maior” și societățile pe facultăți la Cluj vor mai funcționa în perioada interbelică și mai multe societăți studențești regionale, de importanță mai redusă, ca de exemplu: Cercul Academic Bănățean, secția Cluj; Cercul Studenților Universitari Hunedoreni, Societatea Studențească „Moldova întregită”, Cercul Studenților Universitari Sibieni, Cercul Studenților Universitari „Valea Arieșului”, Cercul Studenților Someșeni „Gheorghe Coșbuc” etc.¹⁵.

În primii ani de după constituire, toate organismele create de studenții înscriși la Universitatea clujeană au lucrat cu însuflețire pentru a reprezenta și proteja cât mai eficient interesele specifice membrilor săi. O importantă parte a întrunirilor lor a fost dedicată unei organizări statutare adecvate, care să concilieze doleanțele comunității studențești cu disciplina necesară bunei funcționări a comunității academice. Astfel, până în 1925, Centrul „Petru Maior” a avut trei statute diferite, care i-au reflectat evoluția și eforturile de a se impune ca principala asociație a studenților transilvăneni și o prezență distinctă în peisajul public al Clujului¹⁶. Într-adevăr, din 1922 Centrul Studențesc acceptă să primească în rândurile sale nu doar pe tinerii înscriși la universitate, ci și pe elevii celorlalte școli superioare din Cluj, și totodată începe publicarea unei reviste, *Lumea universitară*, care reflecta atmosfera și activitatea studențească locală.

În paralel, liderii studenților poartă negocieri cu diferite instituții și autorități, inclusiv cele universitare, pentru a obține diferite facilități pentru colegii lor. Numeroase documente păstrate în arhiva „Petru Maior” stau mărturie în privința eforturilor întreprinse în acest sens. Cum era și firesc, atenția centrului studențesc s-a concentrat asupra ameliorării condițiilor de viață și de studiu ale studenților. Una dintre principalele probleme în care

¹⁴ Eugenia Glodariu, *op. cit.*, p. 51-64; *Idem*, „Înființarea, organizarea și activitatea desfășurată de Societatea «Petru Maior» a studenților români din Budapesta”, în *Acta Musei Napocensis*, vol. XIII, 1976, p. 505-522.

¹⁵ O descriere a înființării și activității acestor asociații studențești în *Almanahul Societății academice «Petru Maior», al Societăților pe facultăți...*, 1929, p. 185-298.

¹⁶ Ana-Maria Stan, „Forme de organizare ale centrului studențesc «Petru Maior» de la Universitatea din Cluj între 1919-1925”, în *Societate și civilizație*, Editura Dimitrie Cantemir, Târgu Mureș, 2002, p. 598-620.

Centrul „Petru Maior” s-a implicat cu regularitate a fost cea a cazării celor sosiți la studii la Universitatea din Cluj, existând uneori chiar și luări de poziție legate de cazarea profesorilor universitari. Comitetul Centrului a intervenit pentru prețurile, calitatea și numărul camerelor din cămine sau de la diferite gazde, urmărind să satisfacă, pe cât posibil, cererile tuturor celor care i-au solicitat ajutorul în găsirea unei locuințe pe durata studenției. De asemenea, reprezentanții „Petru Maior” au obținut în repetate rânduri reduceri la biletele de tren destinate studenților din partea Căilor Ferate Române. Demersuri cu un scop similar au fost făcute pe lângă instituțiile de cultură și organizațiile sportive din Cluj, pentru ca studenții să se poată bucura de spectacole de teatru, operă, cinema, precum și de evenimente ori diferite activități sportive. Mai mult, Centrul Studențesc a luat, încă din 1920, inițiativa creării unui fond financiar special, destinat ajutorării tinerilor săraci înscriși la Universitate. Aceștia puteau să împrumute sume de bani, al căror quantum varia, pentru a-și rezolva anumite nevoi: plata chiriei, cumpărarea de haine, mâncare ori manuale și alte cărți de specialitate¹⁷.

Deși Centrul „Petru Maior” a înregistrat destul succes în îmbunătățirea situației studenților clujeni, el nu reușit o soluționare categorică a dificultăților cu care se confruntau aceștia la începutul anilor 1920. Drept urmare, asistăm la o acumulare treptată de nemulțumiri, iar tinerii își vor radicaliza atitudinea, dând naștere unui val de revolte studențești pe tot parcursul anului universitar 1922-1923¹⁸. Pe lângă anumite revendicări politice (cu binecunoscuta lor coloratură antisemită), protestele care s-au derulat în acea perioadă sunt motivate de nivelul necorespunzător de trai al studenților. Un document emis de Centrul „Petru Maior”, care a circulat prin Transilvania începând din iarna lui 1922, confirmă acest lucru. Destinat colectării de bani în favoarea studenților, textul detalia greutățile pe care le întâmpinau tinerii din acea perioadă pentru a putea urma cursurile universității clujene: „Astăzi studentul este mai întâi funcționar și muncitor pentru pâinea lui zilnică și numai pe urmă e student care-și formează o

¹⁷ Fondul arhivistic al Societății „Petru Maior”, BCU Cluj-Napoca; Dosar 1919-1920 - procese verbale, Proces verbal din 9 XI 1920, ședința plenară a centrului „Petru Maior”; *Fond cit.*, Statutele Centrului Studențesc, 27 decembrie 1921, titlul VI, art. 13-16 și titlul VIII, art. 69; *Fond cit.*, Dosar 1923-1924 - acte justificative pentru sumele ieșite, citație tip pentru debitorii centrului „Petru Maior”, semnată de preș. Ion I. Moța, Cluj, 14 VII 1923.

¹⁸ Detalii la Valentin Orga, *Moța. Pagini de viață, file de istorie*, Editura Argonaut, 1999, p. 169-197; Maria Someșan, *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade și documente*, Editura Universității din București, București, 2004, p. 84-98; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 206-214.

cultură sufletească și de specialitate. Astăzi, căminele fiind insuficiente, studenții locuiesc câte 3-4-5 ba și 6 într-o cameră, și-și neglijează sănătatea... Astăzi, studenții nu au bani să-și cumpere cărțile scumpe, nu pot plăti camera și lemnele scumpe, nu se pot îmbrăca... Dintr-o asemenea viață de student nu poate ieși decât un intelectual anemic și fără putere de viață... Clasa intelectuală de mâine ne va fi și mai slabă, și mai șovăitoare, și mai zdruncinată decât cea de azi și incapabilă de a-și împlini rolul ce-o așteaptă (...) De aceea, apelăm acum cu ultima nădejde la toți Români, săraci ori bogați, pe care îi rugăm să aline mizeria studentescă!”¹⁹

Toate aceste probleme socio-economice, aduse în prim plan datorită demersurilor întreprinse de organizațiile studențești locale și a mișcărilor publice de protest ale studenților nu au rămas fără ecou. Autoritățile universitare clujene au conștientizat forța și importanța comunității studențești și, drept consecință, au căutat să îi studieze sistematic nevoile și să vină în întâmpinarea acestora, printr-o serie întregă de măsuri.

Una dintre modalitățile prin care se va urmări ameliorarea vieții studenților a fost elaborarea de îndrumare practice care să îi învețe pe tineri cum să se descurce din momentul în care au devenit „boboci” la Cluj și până au părăsit băncile și laboratoarele facultăților pentru a intra în viața activă.

„Cum să fii student la Cluj”: tipologia chestionarelor și ghidurilor din perioada interbelică

Cea dintâi inițiativă referitoare la ceea ce însemna să fii student la Cluj în perioada interbelică este, de altfel, strâns legată de contextul menționat anterior. Alertată și sensibilizată de revoltele studențești din 1922-1923, care au perturbat serios procesul didactic, conducerea universității clujene a decis constituirea unei comisii de profesori care să întreprindă cercetări aprofundate privind condiția studentului²⁰. Prezidată de profesorul Ion Popescu-Voitești, geolog, din partea Facultății de Științe, comisia a avut ca membri câțiva specialiști: psihologul Florian Ștefănescu-Goangă, sociologul Virgil Bărbat, juristul Emil Hațieganu, alături de alte

¹⁹ Fondul arhivistic al Societății „Petru Maior”, BCU Cluj-Napoca, dosar 1923 – Colecția afișelor intrate, afiș intitulat *Apel către toți românii!*, nedatat.

²⁰ Proces verbal al Senatului Universitar al Universității din Cluj, 7 decembrie 1922, în Lucian Năstasă, (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Editurile ISPMN/Kriterion, Cluj-Napoca, 2011, p. 211-212. În acest document se spunea, la punctul nr. 7: „Comisiunea instituită de Senat în ședința de la 10 noiembrie, cu scopul de a studia starea studențimii din toate punctele de vedere, va începe lucrările. [...] D-nii studenți sunt rugați să comunice direct și prin societățile lor toate lămuririle și trebuințele pentru a putea îndeplini o muncă pașnică și rodnică”.

câteva personalități, precum istoricul Silviu Dragomir și lingvistul Vasile Bogrea. După discuții, comisia a întocmit un *Chestionar privitor la starea materială și morală a tinerimii academice din Cluj*, care a fost tipărit sub forma unei broșuri în toamna lui 1923.

Era vorba, de fapt, de un sondaj de opinie prin care se încerca să se afle, direct de la tineri, ce chestiuni îi frământau. Broșura, despre al cărei tiraj nu ni s-au păstrat informații, a fost răspândită printre studenți. Aceștia trebuiau să răspundă la întrebări, să se semneze pe ultima pagină și să depună documentul la chestura Universității în momentul înscrierii în noul an universitar 1923-1924²¹. Luând în considerare instrucțiunile, putem estima pe de o parte existența cvasi obligativității completării chestionarului, dar și faptul că au fost probabil tipărite câteva mii de exemplare ale acestuia, în strictă legătură cu numărul studenților clujeni de la acea dată. Un alt detaliu relevant și care se cuvine menționat este faptul că răspunsurile studenților nu erau unele anonime, încă de pe coperta chestionarului fiind solicitată menționarea numelui respondentului, a facultății la care studia și a anului în care era înscris.

Dincolo de aceste aspecte, care țin de o anumită etică și metodologie a cercetării sociologice și pe care nu le vom aprofunda mai mult aici, vom analiza conținutul broșurii, care este unul foarte interesant. Materialul redactat de profesorii clujeni era unul extrem de detaliat, conținând un număr total de 112 întrebări, organizate în zece secțiuni distincte, care urmăreau să acopere, deopotrivă sistematic și aprofundat, cât mai multe aspecte din viața celor ajunși să studieze la Cluj. În multe privințe, structura chestionarului și tipurile de întrebări la care se cerea răspuns prefigurează ghidurile clasice destinate studenților care aveau să apară în următorii ani.

Astfel, o primă serie de 19 întrebări erau menite să adune date personale asupra studentului, mai precis asupra situației sale familiale (părinți, soția/soțul, eventualii copii, frați, avere) și a parcursului său biografic până a se înscrie la Universitatea clujeană. În această secțiune trebuie remarcat interesul autorităților universitare cu privire la statutul militar și la participarea tinerilor la Primul Război Mondial. Ca exemplu, întrebarea nr. 11 era formulată după cum urmează: „Ai făcut campania? Unde și pe care front? Cu ce impresii te-ai înapoiat din război?”²², ceea ce indică, în subsidiar, dorința de a evalua atitudinea social-politică a corpului studentesc ca urmare a transformărilor aduse de conflictul din 1914-1918.

²¹ *Chestionar privitor la starea materială și morală a tinerimii academice din Cluj*, Cluj, Tipografia Ardealul, 1923, p. 32.

²² *Ibidem*, p. 6.

Următoarele secțiuni ale chestionarului se concentrau asupra *bugetului* și „*confortului*” studenților. Informațiile solicitate tinerilor sunt pentru cercetătorii de azi deopotrivă interesante și provocatoare, tocmai prin faptul că, în prezent, problemele la care se referă acestea nu se mai regăsesc, în general, printre preocupările ori în responsabilitatea directă a autorităților universitare, fiind considerate mai degrabă ca intrând în sfera vieții extra-academice, dacă nu chiar private. În consecință, întrebări precum: „Cât te costă spălatul rufelor pe lună?”, „Cât cheltuiești pentru distracții pe lună?”, „Cât te costă îmbrăcămintea pe an?”, „Care este, după părerea dumitale, suma strict necesară, pe o lună, ca student?”, ori „În ce constă de obicei hrana dumitale pe o zi oarecare?” stau mărturie despre viziunea cuprinzătoare a comisiei Popescu-Voitești cu privire la statutul studentului interbelic²³. Aceste întrebări permiteau creionarea unui tablou elocvent asupra situației socio-materiale a majorității tinerilor care frecventau Universitatea clujeană, dar și a efortului financiar depus de familia pentru a-și putea trimite fiii și fiicele la studii superioare.

Un alt subcapitol important al chestionarului, cu 15 întrebări, era dedicat activității școlare a studenților clujeni. Tinerii erau solicitați să explice lipsurile pe care le întâmpinau pe parcursul studiilor, mai exact la seminarii, cursuri și laboratoare, dacă beneficiau sau nu de suficiente manuale. Mai mult, câteva întrebări erau menite să evalueze atitudinea studenților față de limbile străine, cât și față de necesitatea ori condițiile însușirii unor noi abilități lingvistice la universitate²⁴.

O atenție deosebită era acordată și activităților desfășurate de către studenți în comunitate și/sau în spațiul public. Astfel, o altă serie de întrebări monitoriza rolul și eficacitatea societăților studențești în apărarea intereselor tinerilor. Alături de acestea, rețin atenția, în mod special, întrebările care cereau tinerilor să definească atât ceea ce înțelegeau ei prin *libertate academică*, cât și legăturile care se stabileau între drepturile și libertățile cetățenești și cele de membru al mediului universitar. Insistența asupra rolului studentului în societate reflecta criza de încredere, precum și conflictul generațional prin care trecea România în acei ani interbelici, când mișcările studențești declanșate cu începere din toamna lui 1922 monopolizau, prin revendicările lor socio-economice și național(ist)e, întreaga atenție a autorităților, și totodată a opiniei publice. Pentru exemplificare, redăm aici trei dintre întrebările prin care chestionarul întocmit de comisia Popescu-Voitești a urmărit să afle opinia tinerilor față de situația și evoluția de atunci a țării și a organizării mediului universitar, și anume: întrebarea nr. 79 – „În ce raport pui dumneata libertatea academică

²³ *Ibidem*, p. 8 și p. 10.

²⁴ *Ibidem*, p. 12-14.

cu cea cetățenească? Crezi că cea dintâi o lărgeste pe cea din urmă sau o țârmurește, sau crezi că nu au nici un raport între ele?”; întrebarea nr. 82 – „Dacă crezi că nu există nici un raport între cele două feluri de libertăți, crezi compatibilă calitatea de student, ca atare, cu exercitarea drepturilor cetățenești?”; întrebarea nr. 84 – „Crezi dumneata că Universitatea reprezintă în stat o idee care îi este proprie și că are o menire specială? Dacă da, care sunt, după dumneata, acea idee și acea menire, și ce rol poate juca studentul în realizarea lor?”²⁵ Se puneau, așadar, în discuție probleme esențiale, dorindu-se, în mod evident, o dezbateră cât mai sinceră și, ulterior, identificarea unor soluții reciproc avantajoase, care să guverneze atitudinea și modul de funcționare a societății românești, în special a relațiilor studenți – profesori – autorități administrative și politice.

O altă parte a chestionarului căuta să colecteze date referitoare la modul în care studenții își petreceau timpul liber, a moralei pe care o aveau și o demonstau, precum și a raporturilor dintre sexe. Nu trebuie să uităm că ne aflăm la început de secol XX, când prezența femeilor în mediul academic era încă destul de redusă, iar procesul emancipării feminine din România se afla în primele sale stadii. De aceea, o întrebare de tipul „care este părerea dumitale asupra atitudinii tinerilor noștri față de femei, în genere, și față de studente în special?” își dezvăluie întreaga relevanță, dacă o plasăm în contextul antemenționat.

În ultimele sale secțiuni, respectiv nouă și zece, chestionarul din 1923 pune în discuție locul și rolul *universității*. Studenții erau îndemnați să își exprime opiniile referitor la „îndatoririle pe care le are universitatea față de ei”, dar și la carierele pe care ar fi trebuit să le îmbrățișeze tinerii „având în vedere starea actuală de dezvoltare” a României. Totodată, câteva întrebări doreau detalii cu privire la „studentul ideal”, „profesorul ideal”, și cel mai potrivit mod de interacțiune dintre cei doi actori ai lumii academice.

Aceste întrebări finale reluau în fapt, sub o formă sintetică, chestiuni deja atinse prin unele din interogațiile precedente ale chestionarului. Ele reprezentau nucleul și motivația principală a demersului atât de complex efectuat de către comisia Popescu-Voitești, anume acela de a adopta și aplica în viitor cele mai eficiente măsuri în vederea bunei funcționări a Universității clujene.

Din păcate, nu am reușit încă să depistăm în bibliotecile și arhivele locale și răspunsurile pe care studenții clujeni din anul universitar 1923-1924 le-au furnizat autorităților universitare după aplicarea chestionarului. Cu toate acestea, putem estima că impactul cercetării sociologice efectuate de către comisia Popescu-Voitești ca urmare a revoltelor studențești ce începuseră din toamna lui 1922 a fost unul semnificativ, deoarece în

²⁵ *Ibidem*, p. 20-22.

perioada următoare s-au înregistrat, atât la nivelul Universității, cât la cel al societății civile locale o serie de măsuri menite să amelioreze situația tinerilor veniți să studieze la Cluj²⁶. Dintre multitudinea de inițiative care au fost direct sau indirect legate de rezultatele acestui prim chestionar, ne vom concentra în cele ce urmează pe prezentarea și analizarea publicațiilor care au avut menirea de a facilita acomodarea cu statutul de student a celor intrați pe porțile Universității din Cluj.

Multe dintre întrebările chestionarului întocmit în 1923 reliefaseră implicit și nevoia existenței unor îndrumări pentru cei care frecventau lumea universitară, dincolo de aria restrânsă a regulamentelor de studii și disciplină ale facultăților. Aveau să treacă însă alți cinci ani până la apariția primelor ghiduri pentru studenți cu adevărat demne de acest nume. În 1928 s-au lansat pe piață nu unul, ci două volume menite să ofere informații pentru numeroasele probleme cu care se confruntau studenții clujeni. Este vorba despre *Călăuza studentului în medicină la Universitatea din Cluj* și despre *Călăuza studentului la Cluj*. Deși asemănătoare ca scop general, cele două cărți erau destul de diferite în alcătuirea lor.

Pornind de la titlurile celor două cărți, prima întrebare care se ridică este de ce a fost nevoie de ambele, și nu s-a putut ajunge la redactarea unui singur ghid pentru studenți, unul unic pentru întreaga Universitate clujeană, cu cele patru facultăți ale sale. Acest lucru se explică prin mai mulți factori. Pe de o parte, trebuie să ne amintim că cei care porniseră protestele studențești la Cluj fuseseră tocmai studenții în medicină, nemulțumiți de condițiile în care erau nevoiți să învețe la seminarii, lucrări practice, de costurile mari ale materialelor lor didactice, precum și de concurența existentă între etnicii evrei și cei români care doreau să devină medici. Ca urmare, se impunea ca acestei categorii de studenți să li se acorde o atenție

²⁶ După revoltele studențești antisemite din 1922-1923, conducerea Universității clujene a acordat, pe parcursul anului universitar 1923-1924, un număr de 180 de burse bănești studenților, iar pentru 570 de studenți s-au acoperit, prin diferite forme de ajutor financiar, costurile cazării în cămine. Mai mult, în ianuarie 1925 s-a cumpărat o clădire, unde urmau să fie create încă 50 de locuri noi de cazare pentru studenți. Vezi în acest sens: *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1923-1924*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1925, p. 37; *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1924-1925*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1926, p. 9. De asemenea, în Cluj s-au înființat mai multe societăți de binefacere care aveau ca scop ajutorarea studenților săraci, în special a celor creștini. Dintre acestea, s-a remarcat „Reuniunea Femeilor Creștine”. Date despre activitatea ei la Ana-Maria Stan, „Asociaționism cultural și academic în perioada interbelică: «Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj», 1925-1931”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, Iași, nr. I, 2010, p. 131-150.

sporită din partea autorităților și administrației universitare din Cluj. Pe de altă parte, studenții în medicină reprezentau, prin prisma viitoarei lor meserii, un public – țintă elitist, restrâns și mult mai specializat decât tinerii care studiau discipline socio-umane, științe exacte ori științele vieții. De aceea, informațiile dintr-un ghid destinat mediciniștilor nu aveau cum să nu fie diferite de cele furnizate altor categorii de studenți, mai ales în privința normelor și eticii profesionale, precum și a perspectivelor de dezvoltare în carieră. Nu în ultimul rând, existența unui ghid studentesc atât de specific are de a face și cu toți cei care au participat la elaborarea, tipărirea și distribuția lui. *Călăuza studentului în medicină la Universitatea din Cluj* apărută în 1928 este rezultatul colaborării dintre profesori ai Facultății de Medicină și o librărie/casă de editură privată din Clujul interbelic, sau, cum am spus în termenii actuali, este rezultatul unui parteneriat public-privat.

Autorul volumului este doctorul V. Cimoca, pe atunci șef de lucrări la clinica dermatovenerologică din cadrul Facultății de Medicină clujene, alături de un colaborator maghiar, V. Mártonffy. Finanțarea, publicarea și distribuția s-a făcut de către Casa Lepage (librărie, editură și papetărie), una dintre cele mai renumite și apreciate instituții culturale locale. Nivelul de implicare al Casei Lepage în proiectul ghidului studenților în medicină este dovedit de însăși structura acestuia, o structură gândită în așa fel încât să aducă beneficii cât mai mari editorilor. Mai precis, din totalul celor 156 de pagini ale ghidului, peste jumătate (adică de la pagina 69 la pagina 156) era în fapt un catalog de cărți și reviste medicale, de diferite specialități și provenind din țările europene cu tradiție în studiul și practicarea medicinei: Franța, Germania, Mare Britanie, Italia, chiar și Ungaria. Toate aceste volume puteau fi achiziționate de către medicii și studenții la medicină din Transilvania prin intermediul Casei Lepage, în condiții de plată ce putea fi avantajos negociate. Cu alte cuvinte, pentru Casa Lepage, ghidul destinat mediciniștilor reprezenta o ocazie de a-și face publicitate și de a-și spori vânzările de carte și materiale didactice, așa încât cheltuielile pricinuite de tipărirea acestuia aveau să se amortizeze rapid.

În cuvântul înainte care explica apariția *Călăuzei studentului în medicină la Universitatea din Cluj*, doctorul Cimoca și V. Mártonffy recunoșteau că acest ghid avea o pronunțată adresabilitate practică: „nu numai studentul începător, care pentru întâia oară este îmbrățișat de Alma Mater, simte lipsa de a fi condus în labirintul vieții universitare, ci chiar și cei mai versați au nevoie din când în când de informațiuni referitor la diferitele chestiuni universitare [sublinierea noastră]. Călăuza de față introduce studentul în viața universitară, urmărește scopul de familiarizare și rămâne un bun prieten al tineretului, luminând drumul celor care se servesc de ea. Intenția noastră este: economie de timp și bani, toate atât de prețioase pentru fiii poporului nostru desrobot. Dar această călăuză este de mare folos

și pentru cei avansați în studii, pentru medici, care doresc să fie în curent cu achizițiunile noi ale științei”²⁷.

Pragmatismul care îi ghidase pe autori, „economia de timp și bani”, se evidențiază cu ușurință în temele pe care le abordează *Călăuza...* pentru a-i familiariza pe studenți, dar și pe absolvenți, cu viața academică și profesională. Informațiile ghidului fuseseră selectate și ordonate astfel încât să acopere, eficient, clar și concis, cele mai importante probleme care îi preocupau pe tineri.

Astfel, o primă secțiune relua fragmente din Regulamentul Facultății de Medicină clujene, fiind prezentate doar acele articole care detaliau modul de desfășurare a procesului didactic și de practică medicală. Urmau apoi amănunte referitoare la cuantumul taxelor pentru studii și examene, dar și modul în care se puteau obține scutiri de plată ale acestora²⁸.

A doua secțiune a *Călăuzei...*, formată din câteva subcapitole, oferea date despre organizarea vieții de student. Găsim aici o listă care descria succint toate căminele clujene, publice sau private, în care puteau fi cazați studenții, inclusiv numărul de locuri disponibile și tarifele practicate la fiecare. De asemenea, în această secțiune erau reproduse pe larg extrase din statutele căminelor patronate direct de către Universitate, insistându-se pe obligațiile și statutul studenților căminiști²⁹. Nu lipseau nici informațiile referitoare la vacanțe și sărbători legale. Câteva pagini le recomandau tinerilor o serie de societăți studențești, academice și/sau culturale, precum și anumite muzee de specialitate, menite să îi ajute în extinderea cunoștințelor. Dintre acestea se cuvin evidențiate *Cercle Ronsard*, asociație înființată de profesorul Emil Racoviță în 1922 pentru propagarea limbii și culturii franceze în Transilvania, dar și Muzeul de Parazitologie Vegetală al Clinicii Dermato-Venerice, ori Muzeul și Expoziția Permanentă a Institutului de Igienă și Igienă Socială³⁰. Nu era uitată nici Biblioteca Universitară, căreia i se prezenta detaliat regulamentul de funcționare.

Repertoriul de organizații propus de către *Călăuza studentului în medicină...* reprezintă pentru cercetătorul de azi o sursă valoroasă, din mai multe considerente. Pe de o parte, selecția din ghid atestă valoarea și renumele anumitor structuri cu rol formativ, socio-cultural și științific, de pe plan local, precum *Cercle Ronsard*³¹. Pe de altă parte, aici avem o

²⁷ V. Cimoca, V. Mártonffy, *Călăuza studentului în medicină la Universitatea din Cluj*, Editura Librăriei Lepage, Cluj, 1928, p. 4-5.

²⁸ *Ibidem*, p. 6-25.

²⁹ *Ibidem*, p. 26-36.

³⁰ *Ibidem*, p. 40 și p. 42.

³¹ Date privind circumstanțele înființării și activitatea Cercului *Ronsard* la Ana-Maria Stan, „Aspecte din activitatea francofonă și francofilă a «Cercului Ronsard» în Clujul interbelic”, *Țara Bârsei*, nr. 8, Brașov, 2009, p. 195-199.

panoramă, destul de selectivă totuși, a asociațiilor interbelice clujene care au desfășurat activități cu impact în mediul academic, multe din ele fiind rar sau chiar deloc amintite de către alte documente sau publicații, ca de exemplu colecțiile muzeografico-didactice create pe lângă multe din clinicile universitare.

Cea de-a treia secțiune a ghidului din 1928 era însă cea mai interesantă dintre toate. Aceasta conținea informații despre modul în care își puteau organiza cariera absolvenții Facultății de Medicină din Cluj. Tinerilor medici le erau explicate procedurile de urmat pentru concursurile de externat, cel de medic-sanitar și/sau de spital, precum și pentru obținerea specializării de stomatologie. În viziunea autorilor *Călăuzei studentului în medicină...*, noile generații de medici nu trebuiau să își limiteze aspirațiile profesionale la spațiul românesc. Dr. Cimoca și V. Mártonffy lansau, prin intermediul ghidului pe care îl alcătuiseră, un apel apăsător la continuarea pregătirii de specialitate pe plan internațional. Potrivit celor doi, plecarea peste hotare reprezenta o cerință aproape *sine qua non*, fiind singura modalitate care putea duce la progresul medicinei locale și naționale. Iată argumentele lor: „Scumpe coleg, odată abilitat doctor în medicină, în fața ta se deschid noi orizonturi, îndatoriri înalte, studiile în străinătate. Numai astfel te vei putea achita de datoria ce te așteaptă, vei putea contribui la schimbarea mentalității «orientale», ce ne duce la dezastru toate străduințele, eforturile noastre titanice, ce ne împiedică la dezvoltarea noastră intelectuală normală. Izbânda depinde de felul cum ne vom face datoria [...]. Liber de orice influență, judecă, raționează; păstrează tot ce-i bun și alungă tradiții, concepții greșite, să ne vedem cât mai repede în România modernă [sublinierea noastră]”³².

Dar care erau țările în care se recomanda efectuarea stagiilor de perfecționare în medicină? În primul rând Franța, a cărei Facultate de Medicină de la Paris era considerată „cea mai vizitată de către străini, un izvor nesecat al actualităților”, dar și Austria, mai precis Facultatea de Medicină din Viena, unde, pe lângă programul obișnuit de studii medicale, se organizau „cursuri de perfecționare și [cursuri] internaționale”³³. Nu erau uitate nici Anglia și America, două țări care, deși prezentau doar un „interes excepțional pentru români”, din perspectiva costurilor financiare, se remarcă prin „organizația sanitară foarte avansată față de Europa; chirurgia și radiologia”³⁴. Celor interesați li se ofereau atât detalii despre costurile studiilor în străinătate, cât și informații administrative și practice privind viața în marile capitale europene (bugetul lunar necesar, posibilitățile de

³² V. Cimoca, V. Mártonffy, *op. cit.*, p. 56.

³³ *Ibidem*, p. 57 și p. 60.

³⁴ *Ibidem*, p. 63.

cazare, activități socio-culturale adecvate, actele de care avea nevoie un cetățean român plecat în străinătate).

Subcapitolul privind învățământul medical pe plan internațional este completat, așa cum am menționat deja anterior, de un catalog consistent de cărți și reviste medicale publicate de edituri străine de prestigiu în anii '20. Catalogul constituie a patra și ultima secțiune a *Călăuzei studentului în medicină...*, ocupând peste jumătate din cuprinsul întregii lucrări.

Nu în ultimul rând, trebuie să menționăm faptul că în volum se făcea și o trecere în revistă a clinicilor și institutelor medicale ale Universității clujene, dar și a sanatoriilor locale, precum și a unei părți din personalul care le deservea. Avem, așadar, în fața ochilor și o imagine a sistemului de sănătate publică din Clujul interbelic, care confirmă statutul de „capitală a Transilvaniei” pentru acest oraș.

Prin structura aleasă și datele prezentate, Dr. Cimoca și V. Mártonffy demonstau cu prisosință viziunea pragmatică și deopotrivă nuanțată care a stat la baza alcătuirii ghidului pentru medicii clujeni. Cititorilor li se oferea o perspectivă (cvasi)completă asupra profesiei și statutului de medic, atât în România, cât și în străinătate. În subsidiar, se pune în discuție poziționarea Universității clujene printre instituțiile similare din țară și din Europa, cât și rolul acesteia în pregătirea elitelor naționale.

Ca o concluzie preliminară, se impune să remarcăm calitatea materialelor și informațiilor din *Călăuza studentului în medicină la Universitatea din Cluj*, tipărită la editura Lepage. Relevanța și valoarea acestei lucrări trebuie însă analizată și prin comparație cu alte publicații asemănătoare, apărute în aceeași perioadă sau în anii imediat următori.

Tot în anul 1928 apare și ghidul intitulat *Călăuza studentului la Cluj* de Ioan A. Vătășescu. În acest caz este vorba de o inițiativă oficială, caucionată în mod direct de către autoritățile universitare locale. Autorul era secretar la Rectoratul Universității clujene³⁵, iar editura la care apărea, adică Institutul de Arte Grafice Ardealul, tipărise și alte publicații oficiale ale Universității, cum ar fi anuarele. Caracterul oficial al demersului lui Ioan Vătășescu este demonstrat cu prisosință de argumentele din prefața cărții, unde se indică faptul că volumul era o necesitate impusă de dezvoltarea vieții universitare din România: „a alcătui o călăuză ca cea de față [...] însemnează a avea drept țintă ca prin însumarea, sistematizarea și

³⁵ Ioan A. Vătășescu, licențiat în litere la Sorbona, a lucrat la Rectoratul Universității clujene între anii 1924 și 1947. Arhivar, apoi secretar, Vătășescu a devenit secretar general al Rectoratului la 1 aprilie 1937 și a fost epurat din Universitate în 1947, în urma unui conflict cu profesorul Emil Petrovici, primul rector comunist al Universității.

răspândirea unor date informative de folos, să se înlăture o parte însemnată din dificultățile ce se pun în calea studenției noastre [...]. La Universitatea din Cluj, adaptată de curând culturii românești, este firesc să se mai simtă încă unele lipsuri în rețeaua administrației sale. [...] Așadar, această călăuză are ca scop de a umple un gol [...]. La noi, afară de Călăuza Studentului alcătuită de Oficiul Universitar București, de sub conducerea dlui profesor Gusti, nu avem altă publicație, serioasă și competentă, care să conțină informațiile necesare mulțimii interesate”³⁶.

Se dorea, deci, ca orașul Cluj să devină un centru academic modern, ale cărui standarde de funcționare să se ridice la nivelul celor din capitala României, realizându-se deopotrivă o sincronizare, dar și o concurență, benefică, cu Universitatea din București.

Dincolo de aceste aspecte instituționale, trebuie să menționăm că ghidul Vătășescu se adresa unui public ținută extins, încercând să ofere soluții practice și răspunsuri punctuale la o multitudine de probleme. Dăm din nou cuvântul autorului: „O scurtă anchetă făcută zilele trecute printre studenții mai multor facultăți mi-a reliefat și mai mult lipsurile și urmările lor, a căror perpetuare nu mai poate dăinui. [...] cercul larg al întrebărilor ce-și pune un student pentru diferite chestiuni, în timpul anilor săi de studiu este redus foarte mult [de acest volum – n. n.]; iar dacă mai rămâne totuși ceva de întrebat, acestea sunt chestiuni care se rezolvă sau prin contactul primelor săptămâni cu viața de student, sau, în mod oficial, de către funcționarii competenți ai Decanatelor și Rectoratului [...]. Dar greutatea orientării era simțită, sub multele ei aspecte, nu numai de studentul nou venit în Cluj – oraș cu un mediu poate diferit de cel natal – ci mai mult de părinții care, locuind departe de sediul așezământului școlar, n-au unde și cui să se adreseze spre a ușura calea pe care odraslele lor pornesc, însetate de cultură, părăsind poate pentru prima oară căminul părintesc”³⁷.

Într-adevăr, prin structura sa, ghidul Vătășescu reușea să pună la dispoziția tuturor celor interesați să cunoască Clujul în ceea ce avea el mai specific, informații pertinente și detaliate. Atât tinerii înscriși la Universitate, cât și familiile lor, precum și alte categorii socio-profesionale doritoare să se stabilească în oraș găseau în paginile *Călăuzei*... un portret complet și complex al acestei localități.

Primul capitol era, în mod firesc, dedicat prezentării istorico-geografice și administrative a Clujului. Sunt descrise cu lux de amănunte instituțiile locale de toate tipurile (autoritățile judecătorești și militare, administrația, școlile, spitalele, bisericile, băncile, reprezentanțele

³⁶ Ioan A. Vătășescu, *Călăuza studentului la Cluj*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1928, p. 3-5.

³⁷ *Ibidem*, p. 4-5.

diplomatice străine etc.). Vătășescu trece apoi în revistă posibilitățile de cazare și transport în Cluj, precum și pe cele de *loisir* (cinematografe, parcuri, muzee, spectacole, librării, arene de sport, teatre). Nu lipsește nici o listă exhaustivă a publicațiilor locale (atât presa publicată în românește, cât și cea în maghiară, ori germană, cât și periodicele cu caracter academic tipărite de către Universitate). Regăsim aici și o evidență detaliată a asociațiilor cultural-științifice, dar și a celor caritative care funcționau în oraș. Rețin atenția cercetătorului de azi observațiile referitoare la nivelul de viață din Clujul interbelic: „S-a spus de către mulți că Clujul ar fi un oraș mai scump decât celelalte orașe din Transilvania și mai ales din Vechiul Regat. Această afirmație își are o explicație în însăși trecutul orașului. Într-adevăr, în vechiul regim, Clujul era orașul magnaților unguri, care, cu timpul i-au dat o înfățișare particulară. Înzestrându-l cu instituții create după tipul celor din Occident, și centralizând aici foarte multe autorități, i-au adecvat o viață care corespundea mai degrabă spiritului lor prodigalist (adică risipitor - n. n). [...]. Pe lângă aceste împrejurări istorice, se mai adaugă și una naturală, ale cărei consecințe se mai simt și azi, când cele dintâi au încetat. Este aceea că Clujul nu are în jurul său o regiune productivă cum de exemplu au alte orașe ca Bucureștii, Aradul, Oradea, Piteștii etc. ca să nu amintim decât de cele din țara noastră. Clujul se alimentează mai mult din produsele regiunilor îndepărtate și aceasta cu destulă greutate, fiindcă nu-l străbate decât o singură linie ferată (linia Oradea-Brașov-București). [...]. Comparând actualele condiții de trai se poate spune că suma medie necesară pe o lună variază de la 1200-2500 lei pentru hrană și 600-1500 lei pentru locuință”³⁸.

Datorită minuțiozității cu care a fost alcătuit, capitolul intitulat „Câteva aspecte ale Clujului” poate fi considerat un mini-ghid turistic de sine stătător, rivalizând, cu succes, cu publicații specializate de același gen. De altfel, autorul s-a documentat temeinic pentru redactarea acestei părți a lucrării sale, utilizând pe lângă numeroasele date pe care le cunoștea datorită funcției sale administrative de la Universitate, și o bibliografie apreciabilă despre Clujul românesc³⁹.

Aceeași minuțiozitate a redactării o regăsim și în capitolul al doilea. Acesta constituie de fapt nucleul întregii cărți, unde, în peste 140 de pagini, cititorului îi este înfățișată o panoramă a învățământului superior din Cluj.

³⁸ *Ibidem*, p. 16-17.

³⁹ Potrivit bibliografiei de la finalul „*Călăuzei studentului la Cluj*”, Ioan A Vătășescu a consultat două lucrări dedicate special orașului Cluj, apărute după unirea Transilvaniei cu România, și anume: V. Lazăr, *Clujul*, Editura Cultura Națională, 1923 și P. Borteș, *Călăuza orașului Cluj*, Cluj, Tipografia Dr. S. Bornemisa, 1923.

Ioan Vătășescu nu și-a limitat demersul la prezentarea Universității, ci a oferit date despre întreg sistemul de instituții academice din oraș, fără deosebire de specific. Totuși, autorul a recurs la o anumită ierarhizare a școlilor superioare clujene, procedând la descrierea lor în funcție de importanța și ponderea avută de fiecare dintre ele în viața urbei.

Ca urmare, cea mai mare parte a capitolului al doilea este dedicat Universității „Regele Ferdinand I”. Pentru început, Ioan Vătășescu a luat în discuție chestiuni generale referitoare la modul de organizare și funcționare a universității clujene. După un scurt istoric al Universității, regăsim în această secțiune de „generalități” informații clare și concise despre toate demersurile administrative care însoțeau, de la înscriere și până la absolvire, viața studentului: actele de studii necesare, taxele de diverse tipuri, bursele și ajutoarele sociale, manualele disponibile. Autorul a făcut loc aici și regulamentului de „ordinea și disciplina studenților universitari”. Nu lipseau nici informații așa-zis de „interes public”, anume cele referitoare la autoritățile universitare, la bugetul universității etc.⁴⁰ Tradițiile și ceremoniile care defineau viața academică de la Cluj, și care nu se mai întâlneau în alte părți, sunt și ele incluse tot în această secțiune a ghidului. Dintre ele, ies în evidență amănuntele referitoare la modul de organizare a doctoratului interbelic la Cluj. Iată cum se derula ceremonia:

„Promovarea la rangul de «doctor» se face la această universitate printr-o festivitate deosebită, ce are loc de obicei sâmbăta, în Aula Universității. Festivitatea este publică și este prezidată de dl. rector al Univ., având în stânga și în dreapta pe dnii. decani ai celor 4 facultăți, iar ca secretar de promoție pe dl. secretar general al Univ. Candidații al căror număr trebuie să fie de cel puțin 3, iau loc în fața autorităților universitare. După îndeplinirea tradiționalelor formalități, concentrate în câteva fraze, se procedează solemn la depunerea jurământului, în urma căruia dl. rector declară pe candidați «proclamați doctori». Aceștia trec apoi spre a strânge mâna domnului rector și d-lor decani, iar în urmă unul dintre doctori rostește o mică cuvântare prin care reînnoiește obligațiunile luate «de a păstra demnitatea funcției» ce o va ocupa, «de a cultiva specialitatea» sa, «de a face să propășească interesele acestei universități și de a contribui la înflorirea patriei române». Diplomele de doctorat ce se conferă de această Universitate sunt redactate în limba latină. Ele se eliberează de către Rectorat, după aproape o lună de la fiecare promoție, în afară de cele în Medicină, care se trimit Decanatului spre a le elibera după îndeplinirea stagiului reglementar [...]”⁴¹.

⁴⁰ Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 39-73.

⁴¹ *Ibidem*, p. 51.

Mărturia de mai sus exemplifica elocvent gradul de autonomie de care se bucura Universitatea „Regele Ferdinand I” de la Cluj, precum și diferențele structurale existente între aceasta și celelalte universități din România Mare, până la adoptarea legii de unificare a învățământului superior din 1932. Nu vom insista acum asupra tuturor caracteristicilor care au particularizat, în perioada 1919-1932, Alma Mater clujeană față de restul centrelor academice românești, însă trebuie să subliniem faptul că ghidul Vătășescu, fiind elaborat în 1928, a reușit să expună marea majoritate a acestora în paginile sale.

Cum era și firesc, prezentarea generală a Universității clujene era urmată de o a doua secțiune, mai detaliată, care cuprindea descrierea facultăților sale componente, anume: Facultatea de Drept, Facultatea de Medicină, Facultatea de Litere și Filozofie și Facultatea de Științe. Pentru fiecare dintre acestea, Ioan Vătășescu a făcut o prezentare-tip, foarte bine sistematizată, incluzând date despre personalul didactic, regulamentele de studiu, dar și unele informații despre programul cursurilor. În cazul Facultății de Drept, autorul și-a permis totuși să depășească limitele modelului, adăugând și informații amănunțite despre examenele necesare pentru absolvire. Motivul era, din nou, specificul organizării Facultății de Drept de la Cluj, care mai păstra anumite elemente venind dinspre tradițiile învățământului superior din fostul Imperiu Austro-Ungar, după cum reiese din fragmentul de mai jos:

„Examenele la această Facultate se împart în fundamentale și rigoroase. Cele dintâi, în număr de 3, se dau în fiecare an, după primii trei ani, în sesiunile reglementare. După ultimul examen fundamental, studentul e declarat absolvent al Facultății de Drept, cu care ocazie i se încheie caietul de cursuri, prin completarea ultimei file numite «absolutoriu». Cum însă la această Facultate nu se conferă gradul de licențiat [sublinierea noastră], studentul urmează să mai depună încă 3 examene pentru obținerea gradului de «doctor în drept» sau 2 examene pentru gradul de «doctor în științe politice». Aceste ultime examene pentru obținerea doctoratului se numesc rigoroase»⁴².

Pentru ca imaginea Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj să fie cu adevărat completă, ghidul Vătășescu oferea publicului-țintă și o a treia secțiune, anume una care cuprindea explicații și amănunte despre infrastructura academică (cămine pentru studenți și pentru studenți, biblioteci, restaurante), cât și despre viața asociativă (atât cea a personalului universitar, cât și cea a studenților)⁴³.

⁴² *Ibidem*, p. 75-76.

⁴³ *Ibidem*, p. 132-159.

Capitolul al doilea al ghidului Vătășescu continua apoi panorama învățământului superior din Cluj cu prezentarea celorlalte academii și institute care funcționau în oraș. Rând pe rând, cititorii aflau date despre personalul didactic, programa de studii și regulamentul de funcționare de la: Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, Academia de Agricultură, Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică, Școala de Arte Frumoase. Nu era ocolit nici învățământul superior al minorităților, atât de importante în viața Transilvaniei, fiind descrisă aici și Academia de Teologie Reformată, Unitariană⁴⁴.

Raportându-ne la titlul și la conținutul *Călăuzei studentului la Cluj*, observăm că, prin cele două capitole pe care le-am analizat succint anterior, Ioan Vătășescu își îndeplinise deja cu prisosință obiectivul de a oferi orientări cât mai complete tineretului doritor să devină membru al comunității universitare din acest oraș, indiferent de instituția aleasă. Cu toate acestea, autorul nu s-a limitat la acest nivel, ci, pornind de la premisa că la nivel național existau încă puține lucrări care puteau să orienteze noile generații în alegerea studiilor superioare potrivite, respectiv în alegerea unei meserii ori cariere potrivite, a încercat să acopere acest gol.

Ghidul mai conține, așadar, încă două capitole, la fel de bogate în informații, care luau în discuție învățământul superior din România (capitolul al treilea) și universitățile din Europa (capitolul al patrulea).

Dar care erau școlile superioare, academiile ori universitățile din afara arealului Clujului și mai ales cum erau prezentate aceste diferite categorii? Așa cum am menționat, Ioan Vătășescu a inventariat succint în capitolul al treilea al ghidului, instituțiile de rang universitar care funcționau pe atunci în România. Găsim aici câte un scurt istoric al centrelor academice din București, Iași și Cernăuți, alături de o descriere restrânsă a facultăților și/sau specializărilor oferite de către fiecare dintre acestea, dar și câteva date despre rectorii și decanii anului universitar 1927-1928. Imediat după cele trei mari universități, Ioan Vătășescu a considerat necesar să adauge informații despre „universitatea populară N. Iorga de la Vălenii de Munte, înființată la 1 iulie 1908”, reliefând astfel, în mod indirect, influența educativă deținută de această structură privată pe plan național⁴⁵.

Capitolul al treilea se încheia cu o listă a școlilor superioare din România care pregăteau intelectualitatea tehnică și artistică, sau ofereau posibilitatea unor cariere vocaționale: școli politehnice, de arhitectură, de agricultură, conservatoare de muzică, academii teologice etc.

În capitolul al patrulea, ghidul Vătășescu evoca sistemul de învățământ superior din Europa, încercând să răspundă nevoii „tuturor

⁴⁴ *Ibidem*, p. 159-183.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 184-190.

acelora care doresc să continue studiile sau să se perfecționeze în vreo specialitate, în străinătate”⁴⁶. Era o recunoaștere a importanței fenomenului de *peregrinatio academica*, în urma căruia se formase și continua să se formeze o mare parte a elitei românești. În mod firesc, și Ioan Vătășescu, la fel cum făcuse și dr. V. Cimoca în *Călăuza studentului în medicină...*, a acordat cea mai mare atenție situației educației universitare oferite de Franța. Totuși, Vătășescu nu s-a limitat doar la oferta academică a Parisului, ci a inclus în secțiunea dedicată Franței și informații despre universitățile din provincie, ca de exemplu cele din Lyon, Montpellier, Bordeaux, Caen etc., chiar și Alger. Tot aici erau menționate diferitele cursuri ori școli universitare de vară organizate în Hexagon. În plus, autorul amintea și existența prestigioasei școli de la Fontenay-aux-Roses, finanțată de către autoritățile statului român. La fel ca în restul volumului, se remarcă și în această secțiune acuratețea și precizia cu care Ioan Vătășescu s-a documentat pentru a explica care erau avantajele și/sau problemele pe care le putea întâmpina un tânăr român dornic să studieze în Franța. Un exemplu elocvent sunt precizările următoare: „la universitățile franceze, și în special la Paris, studenții se împart în două categorii: înmatriculați, aceia care nu urmăresc decât dezvoltarea culturii printr-o achiziție științifică, și înscriși, adică acei care urmăresc o diplomă sau un grad de Stat sau Universitate”⁴⁷.

Prezentarea învățământului superior din Franța era urmată de prezentări similare ale altor țări europene: Italia, Anglia, Spania, Elveția, Austria, Germania și Olanda. Mai mult chiar, ținând cont de îndelungatele legături stabilite de-a lungul vremii între spațiul transilvan și spațiul academic din fostul Imperiu Austro-Ungar, în secțiunea dedicată universităților austriece, Ioan Vătășescu semnală pe scurt rolul important jucat de către asociația studenților români „România Jună” în primirea și orientarea celor sosiți la studii la Viena⁴⁸.

Al cincilea și ultimul capitol al *Călăuzei studentului la Cluj* cuprindea numeroase anexe deosebit de interesante. Găsim aici nu doar exemple ale formularelor tipizate folosite ori solicitate în cadrul Universității clujene, dar și o listă „pe specialități a domnilor profesori universitari de la cele patru universități [românești]”, valoros document pentru studierea intelectualității interbelice⁴⁹.

După analiza atât de extinsă pe care am dedicat-o acestui ghid studentesc elaborat de către Ioan Vătășescu se impun câteva concluzii. În primul rând, volumul se remarcă prin profesionalismul cu care a fost

⁴⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 193.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 216.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 235-255.

redactat, fapt care demonstra indirect calitatea membrilor administrației universitare clujene din acei ani, și în special a autorului său, secretar al rectoratului. Toate informațiile prezentate erau clare, relevante pentru cititori și scrise într-un stil accesibil. Mai mult, acestea erau verificate atât din punct de vedere practic, cât și teoretic, reflectând experiența lui Ioan Vătășescu în contactul său zilnic cu studenții și profesorii, numeroasele legături științifice și administrative întreținute de către Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj cu instituții similare din țară și străinătate, și, nu în ultimul rând, documentația extinsă pe această temă la care putea avea acces autorul, din poziția pe care o deținea.

De asemenea, *Călăuza studentului la Cluj* oferea o perspectivă comparativă și în același timp unitară asupra învățământului superior din România, permițând evidențierea caracteristicilor regionale, a diferențelor și/sau a similarităților dintre centrele și instituțiile academice. În plus, prin introducerea capitolului al patrulea, care discuta nivelul și structura sistemului universitar din majoritatea statelor europene, era posibilă și examinarea rolului și locului universităților românești într-un context mai larg și mai competitiv. Pentru tinerii interesați de alegerea celor mai potrivite variante educative și de pregătire profesională, ghidul reprezenta, așadar, un instrument valoros și eficient, oferind o multitudine de date și, în final posibilitatea unei decizii bine argumentate în favoarea unei anumite universități sau a alteia.

Valoarea ghidului Vătășescu publicat în 1928 a fost demonstrată, dincolo de orice alte argumente, de durata în care acesta a rămas valabil. El a fost atât de temeinic alcătuit, încât nici măcar nu a fost nevoie de reeditarea sa, sub forma clasicelor ediții revăzute și adăugite, până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. În schimb, Universitatea clujeană a tipărit, în cursul anilor universitari care au urmat, scurte fascicule (mai precis mici broșuri de circa 20 de pagini) intitulate *Adaos la Călăuza studentului la Cluj (informații pentru înscrieri)*, care aveau ca subtitlu precizarea: *acest adaos întregește cu date noi cele publicate în ediția Călăuzei studentului la Cluj din 1928. Restul datelor rămân în majoritate valabile*⁵⁰. În fondul Bibliotecii Centrale Universitare clujene am identificat până în prezent doar două astfel de fascicule de completare, unul pentru anul universitar 1930-1931, iar celălalt pentru 1933-1934. Aceste broșuri actualizau, de fapt, procedurile și tarifele de admitere, de studii și cazare de la Universitatea clujeană, reflectând prin urmare dinamica vieții academice locale.

⁵⁰ *Adaos la Călăuza studentului la Cluj (informații pentru înscrierile pe anul școlar 1930-1931)*, p. 1.

Cu toate că standardul stabilit de către ghidul Vătășescu nu a fost depășit pe tot parcursul perioadei interbelice, problematica condiției studentului la Cluj cuprindea aspecte atât de variate, încât a continuat să suscite interes și în anii '30. Dacă pentru prima generație de lucrări destinate orientării tinerilor veniți la studii la Universitatea „Regele Ferdinand I”, inițiativa redactării și publicării a aparținut, cum era și firesc, corpului profesoral și autorităților universitare, ulterior înșiși studenții se vor implica direct în apariția acestora.

În seria *călăuzelor...* pe care ne-am propus să le analizăm în articolul de față, următorul volum demn de menționat a fost tipărit în cursul anului universitar 1930-1931. Intitulat, sugestiv, *Călăuza studentului român la Cluj*, acest ghid a fost elaborat de către Centrul Studențesc „Petru Maior”, care, așa cum am amintit anterior, își asumase încă din 1919, de la înființarea sa, sarcina de coordonare a studențimii universitare clujene și avea un rol deosebit de complex în comunitatea academică locală.

După mișcările studențești antisemite declanșate în 1922, Centrul „Petru Maior” trecuse printr-o perioadă destul de dificilă, intrând în conflict cu autoritățile universitare, deoarece liderii studenților au insistat pe păstrarea unei atitudini accentuat naționaliste. Ca urmare, din 1925 Centrului „Petru Maior” nu i-au mai fost recunoscute și aprobate statutele de către Rectorat, el pierzându-și astfel calitatea oficială de reprezentant al studenților în raport cu administrația Universității clujene. Deși eliminată din interiorul Almei Mater, asociația a continuat să funcționeze, sub o denumire ușor modificată, anume aceea de Societatea Academică „Petru Maior”. Faptul că Asociația Generală a Studenților Creștini din Cluj era recunoscută ca persoană juridică de către o hotărâre a Tribunalului Cluj, făcea ca membrii ei să poată fi „toți studenții creștini, care urmează la universitate sau la una din Academiiile din Cluj”.⁵¹

În 1930, raporturile dintre organizația „Petru Maior” și Universitatea clujeană era destul de echivoce, am putea spune chiar semioficiale: astfel, societatea era menționată în paginile Anuarului Universității, alături de celelalte organizații care îi grupau pe studenți, însă prezența ei era însoțită de următoarele precizări (cu rol de avertisment): „Această societate, deși este continuarea celei înființată în anul 1862 în Budapesta, unde a jucat un rol important, nu mai este, în formația actuală la Cluj, recunoscută de autoritățile universitare. Ea continuă însă a funcționa, ca reprezentanta studențimii clujene, și în ultimii doi ani se remarcă printr-o

⁵¹ Vezi în acest sens: *Almanahul Societății academice «Petru Maior», al Societăților pe facultăți...*, 1929, p. 127-128; Ana-Maria Stan, „Forme de organizare ale centrului studențesc «Petru Maior» de la Universitatea din Cluj între 1919-1925”, p. 612-620.

lăudabilă activitate culturală (conferințe etc.) și de armonizare a vieții studențești”⁵².

Tocmai de aceea, inițiativa Societății „Petru Maior” de a publica amintitul ghid este una extrem de interesantă, meritând o cercetare aprofundată. Având în vedere contextul antemenționat, tipărirea ghidului are multiple semnificații: pe de o parte, acest demers se înscrie în seria de acțiuni socio-culturale care mențineau „Petru Maior” în atenția profesorilor și studenților clujeni, asigurând implicit atragerea de noi membri. Pe de altă parte, volumul dovedește atât continuarea liniei naționaliste a societății „Petru Maior”, cât și atractivitatea crescândă pe care această orientare o avea în rândul tinerilor. Nu trebuie să uităm nici faptul că doar cu puțină vreme înainte de *Călăuza studentului român...* fusese publicat un almanah al tuturor organizațiilor studențești din Cluj, în frunte cu „Petru Maior”, almanah care aniversa zece ani de viață studențească în Cluj, după unirea Transilvaniei cu România.

Ideea statului național, a elitelor naționale forma, de altfel, motivația principală a editării noului ghid, după cum reiese din fragmentul următor: „cu drept cuvânt universitarii noștri și-au zis: țara de mâine nouă ne aparține. Avem datoria să pregătim ziua când va stăpâni generația noastră. Stăpânirea ne va fi nediscutată dacă puterea noastră se va întemeia pe bunăstarea fiecărui român. [...] Deci, în concurența cu minoritarii și în special cu jidanii, să dăm fratelui român tot ajutorul ce este în drept să-l aștepte de la noi: fie ca negustor, fie ca meseriaș, fie ca muncitor, ca industriaș. De la el, și numai de la el, să cumpărăm; lui și numai lui să-i dăm de lucru, spre a întări o clasă de mijloc românească, pe care se va sprijini prosperitatea României de mâine, a acestei țări pe care, mâine, numai noi studenții români de astăzi suntem chemați a o conduce. Stăpâniți de acest gând, care nu este decât prelungirea firească a purtării înaintașilor jertfiți pentru unitatea politică a neamului, studențimea clujeană, prin comitetul centrului „Petru Maior”, la ședințele din 12 martie 1929 și 26 martie 1930, hotărăște la propunerea președintelui Artur Anderco, tipărirea listei tuturor comercianților, meseriașilor și industriașilor români din Cluj, spre a servi drept «călăuză» tânărului care își întrecește cultura în universitatea noastră”⁵³.

Tendențele naționaliste și accentuat antisemite nu-i caracterizau însă exclusiv pe studenții din Societatea „Petru Maior”, ci ele erau împărtășite și chiar încurajate și de către o parte din personalul didactic universitar. Printre

⁵² *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” Cluj pe anul școlar 1930-1931*, Institutul de Arte grafice Ardealul, Cluj, 1931, p. 342.

⁵³ *Călăuza studentului român la Cluj*, Tipografia Cartea Românească, f. a., p. 4-5.

cei mai vehemenți susținători ai antisemitismului de la Universitatea clujeană îl găsim pe Ioan C. Cătuneanu, profesor la Facultatea de Drept, unul dintre fondatorii mișcării *Acțiunea Românească*⁵⁴. Profesorul Cătuneanu a acordat girul său ghidului de la 1930-1931, scriind în expunerea de motive a acestei publicații: „o simplă socoteală evidențiază importanța broșurii. În Cluj, oraș cultural, cei 4000 de studenți români cheltuiesc zeci de milioane dintre care cea mai mare parte merg în mâini străine. Or, este inadmisibilă perseverarea în situația actuală, ca studenții, având ideologia naționalistă cu nota antisemită preponderentă cristalizată, să îmbogățească pe negustorii jidani. E cazul, spre exemplu, al lăptăriei din fața Universității; sau al unui negustor de stofe și în același timp proprietar de croitorie din Piața Unirii, care își recrutează clientela mai ales dintre studenți. Editarea broșurii ar însemna inaugurarea unei campanii pe terenul economic, desigur cel mai important, și ar succeda afirmării electorale a elementului românesc din Cluj, constituit în bloc”⁵⁵.

Dincolo de argumentele extremiste ale discursului lui Ioan Cătuneanu, trebuie remarcat că profesorul evidențiază un aspect deseori neglijat atunci când se lua în discuție condiția studenților, anume puterea și influența lor socio-economică. Din această perspectivă, *Călăuza studentului român la Cluj* reprezintă un exemplu atipic de ghid destinat studenților, el fiind mai degrabă un îndrumar de conduită publică sau politică pentru tineret, pe principiul „cumpărați numai de la români”, și mai puțin un manual menit să familiarizeze cu toate regulile comunității academice.

Într-adevăr, conținutul ghidului nu era altceva decât o listă atotcuprinzătoare a micilor întreprinzători și meseriași, etnici români, care își desfășurau activitatea în Cluj. Cititorul avea în față un inventar de agenții comerciale, băcănii, bănci, restaurante, bărbieri și coafori, ateliere de croitorie, mecanici, fotografi, librării și tipografii etc., cu capital și personal românesc, un inventar cu o deosebită valoare documentară, deoarece oglindea nivelul la care ajunsese clasa de mijloc românească în Cluj, după aproape 10 ani de administrație românească a acestui oraș. Deși nu se poate estima care a fost impactul practic al lucrării, mai exact câți din tinerii cărora le-a fost distribuită au acționat în conformitate cu aceasta, adică au sprijinit „cu banul lor numai pe fratele român din comerț, meserie sau orice altă ramură de activitate”⁵⁶, broșura merită luată în discuție deopotrivă în

⁵⁴ Date despre biografia profesională și politică a lui Ioan Cătuneanu la Maria Ghitta, „Interwar Anti-Semitic Ideologists in Transylvania: A Professor and a Student”, in *Transylvanian Review*, vol. XV, nr. 3, 2006, p. 89-109.

⁵⁵ *Călăuza studentului român...*, p. 6-7.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 7.

cercetările privind condițiile de viață și activitatea studenților interbelici din Cluj, cât și în cele privind istoria locală.

Călăuza studentului român la Cluj editată de Asociația „Petru Maior” reprezintă nu doar o excepție în cadrul tipologiei ghidurilor destinate studenților, ea semnalează totodată o importantă schimbare de paradigmă care va apărea treptat în privința statutului și condiției studentului din România. Adoptarea în 1932 a noii legi a învățământului superior din România Mare a impus o altfel de atitudine a autorităților universitare față de comunitatea studențească. Legea educației din 1932 și regulamentul de aplicare al acesteia, adoptat în 1933 au instituit, pentru toate universitățile românești, obligativitatea creării unui așa-numit *Oficiu Universitar*. Această structură, aflată în subordinea directă a rectoratului, avea drept scop: „informarea și orientarea studentelor și studenților în universitate; organizarea asistenței medicale, psihologice și sociale a studentelor și studenților universitari și realizarea orientării profesionale academice”⁵⁷. Mai concret, prin atribuțiile sale de informare și orientare *Oficiul* prelua o mare parte din rolul îndeplinit anterior exclusiv de publicații de felul ghidurilor și/sau „călăuzelor” studențești, iar prin cele referitoare la problemele medicale și sociale, *Oficiul* își asuma responsabilități suplimentare, puțin dezvoltate până în acel moment, cu privire la situația tinerilor, pe perioada cât aceștia frecventau Universitatea. Luând în considerare și caracterul național, adică generalizat în toate universitățile din țară, pe care avea să îl aibă *Oficiul Universitar*, era vorba atât despre o uniformizare a raporturilor dintre studenți și profesori, mai exact a drepturilor și obligațiilor reciproce, cât și de o profesionalizare a acestora.

La Universitatea din Cluj, *Oficiul Universitar* a fost înființat în octombrie 1934, iar după doi ani de zile, în iunie 1936, s-a aprobat de către Senatul Universitar regulamentul lui de funcționare⁵⁸. Autoritățile academice clujene au luat hotărârea de a organiza mai multe servicii specializate în cadrul *Oficiului*, tocmai pentru a răspunde în mod eficient cerințelor impuse de lege, precum și nevoilor unei populații crescânde de studenți. Câteva dintre aceste servicii ne rețin atenția, deoarece exemplifică felul în care s-a modificat activitatea de îndrumare a studenților. Astfel, fusese creat un *Serviciu de informațiuni și documentare*, destinat să dea „informațiuni și îndrumări despre și în viața universitară din țară și străinătate, precum și informațiuni cu caracter economic și social studentelor și studenților universitari”. Biroul de informațiuni va sta la dispoziția

⁵⁷ *Regulamentul de organizare și funcționare al Oficiului Universitar al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1936, p. 3.

⁵⁸ *Ibidem*.

studentimii fie zilnic, fie de 2-3 ori pe săptămână, - după cum se va simți nevoia - , în ore anume destinate acestui scop. În vederea bunei funcționări a serviciului de informațiuni și documentare, Oficiul Universitar va avea o bibliotecă proprie de specialitate, care va cuprinde studiile și cercetările de seamă despre organizarea învățământului universitar și a vieții studentești din țară și străinătate”.⁵⁹

Un alt serviciu la fel de interesant și de important era *Serviciul de studii al vieții universitare și studentești*. Acesta își fixase ca misiune: „să strângă date privitoare la organizarea vieții universitare și studentești. Se va studia îndeosebi: organizarea și evoluția învățământului universitar din țară și străinătate, raporturile culturale interuniversitare, șomajul în profesiunile superioare etc. Viața studentească va fi studiată în variatele sale aspecte și sub unghiul istoric. În vederea cunoașterii obiective a vieții studentești, Oficiul Universitar va avea relații directe cu toate asociațiile studentești ale Universității (recunoscute de Senatul Universitar). Aceste asociații sunt obligate să dea orice informații li se vor cere din partea Oficiului Universitar”⁶⁰.

Nu putem omite din enumerarea noastră nici *Serviciul Orientării profesionale academice*, care urma să se ocupe de îndrumarea studenților pentru „alegerea potrivită a facultății și specialității înăuntrul Universității, în vederea unei pregătiri optime pentru viața profesională”⁶¹. Asistăm, așadar, la o diversificare și multiplicare a surselor și modalităților prin care studenții se familiarizau cu normele pe care trebuiau să le îndeplinească cât timp erau membri ai comunității academice. Mai mult, introducerea unui dialog regulat între organizațiile studenților și administrația universitară avea în vedere o rezolvare mai rapidă a eventualelor probleme întâmpinate de către tineri, precum și o responsabilizare mai accentuată a acestora din urmă față de statutul de student.

În concluzie, prin structura, atribuțiile și personalul său, *Oficiul Universitar* a înlocuit și a transformat profund, în a doua jumătate a anilor 1930, munca efectuată până în acel moment de către autorii sau editorii ghidurilor studentești. Un exemplu semnificativ în acest sens îl reprezintă o publicație de specialitate apărută sub egida editurii *Oficiului Universitar* al Universității din Cluj în 1936, chiar anul începerii funcționării efective a acestui organism. Lucrarea se intitula, sugestiv, *Îndrumări universitare* și era prefăcută de rectorul de atunci al Universității clujene, profesorul de psihologie Florian-Ștefănescu Goangă. În termeni fără echivoc, rectorul Goangă explica în ce fel noul volum se diferenția de inițiativele anterioare,

⁵⁹ *Ibidem*, p. 3-4.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 7.

⁶¹ *Ibidem*, p. 6.

anume: „[cartea] de față se încadrează în opera de asistență și îndrumare a studenților. Ea tinde să dea – mai ales studentului începător – sugestii și indicații științifice asupra modului cum trebuie să-și conducă activitatea personală înăuntrul realităților universitare [...]. Numai o persoană cu deplină sănătate și echilibru psihic și organic poate satisface multiplele și variatele cerințe ale mediului universitar [...]. Iată de ce Oficiul Universitar a căutat să pună în «Îndrumările» de față problemele principale de rezolvarea cărora depinde reușita în viața academică a tuturor celor ce intră în cetatea universitară”⁶².

Afirmațiile profesorului Goangă erau confirmate de temele capitolelor care alcătuiau conținutul *Îndrumărilor universitare*. Semnate de autori cu pregătire în medicină și/sau psihologie, ca de exemplu profesorul Iuliu Hațieganu sau dr. Dimitrie Todoranu, aceste articole discutau despre „igiena vieții studențești”, „educația fizică în universitate” sau „tehnica muncii intelectuale”. Astfel, cititorii erau avertizați asupra pericolelor create în mediul universitar de sedentarism, de maladii precum tuberculoza sau bolile venerice și, drept urmare, erau sfătuiți asupra alimentației sănătoase, a necesității de a echilibra studiul cu mișcarea fizică etc.⁶³ De asemenea, în paginile acestei cărți, studenților li se prezentau metode și tehnici de lucru intelectual, fiindu-le explicat modul corect în care se elabora o fișă bibliografică, etapele necesare pentru elaborarea unei lucrări științifice sau felul în care se realiza corectura unui articol sau a unei cărți care ajungea să fie publicată⁶⁴.

Iată, deci, că studentul, în calitate de beneficiar al procesului educativ, și mai ales eforturile lui de învățare, au devenit la rândul lor subiect de investigație științifică, de cercetări sistematice, deopotrivă teoretice și practice, din partea specialiștilor. Acest lucru dovedește nivelul și ritmul rapid de dezvoltare atins în România interbelică de științe precum psihologia, pedagogia, sociologia, dar și fiziologia, biologia sau medicina, cât și dialogul interdisciplinar care începea să se stabilească între ele.

⁶² *Îndrumări universitare*, Editura Oficiului Universitar al Universității din Cluj, Cluj, 1936, p. V-VI.

⁶³ Dr. M. Zolog. Dr. O. Comșia, „Igiena vieții studențești”, în *Îndrumări...*, p. 6-22.

⁶⁴ D. Todoranu, „Tehnica muncii intelectuale”, în *op. cit.*, p. 77-132.

Concluzii

Ghidurile, *Călăuzele*, îndrumările ori manualele de instrucțiuni destinate studenților din România interbelică oferă istoricilor un teren vast și încă insuficient investigat. Pentru specialiștii în istoria universităților și a intelectualilor, aceste tipuri de publicații reprezintă materiale valoroase și relevante în creionarea unui portret cât mai complet și mai nuanțat al lumii academice autohtone și, în mod special, a unei categorii sociale specifice, cea a studenților.

Studiul de caz realizat în cercetarea de față și-a propus să definească și să aducă elemente noi, inedite, privind condiția studentului clujean din perioada 1919-1940, iar lucrările analizate ne-au furnizat multe detalii care nu se regăsesc și în alte surse arhivistice ori bibliografice.

Examinarea sistematică și cronologică a diferitelor ghiduri elaborate la Universitatea clujeană a evidențiat, de asemenea, raporturile stabilite de-a lungul timpului între autoritățile universitare, studenți și profesori, dezvăluind dintr-o altă perspectivă dinamica și fluctuațiile lor. Mai mult, paginile diferitelor *Călăuze*... și îndrumare reflectă rolul și locul deținut de Universitate și de membrii comunității universitare în cadrul orașului Cluj, adăugând informații semnificative la istoria culturală, socio-economică și chiar demografică a acestei localități.

Analizând atât numărul, cât și caracteristicile tuturor broșurilor, ghidurilor și îndrumărilor pentru studenți tipărite la Cluj în anii interbelici, putem ajunge la câteva concluzii. În primul rând, constatăm că tema familiarizării tineretului cu specificul vieții academice a reprezentat o preocupare constantă la Universitatea românească întemeiată în capitala culturală a Transilvaniei în 1919. În al doilea rând, se pot identifica mai multe stadii în cadrul acestei activități. Anii 1928, când debutează publicarea de astfel de ghiduri studențești, marchează etapa în care Universitatea clujeană se afla într-un proces de (re)organizare a activității sale, trecerea de la modelul academic austro-ungar spre cel de tip francez fiind în plină desfășurare. Pragmatismul, minuțiozitatea și viziunea atotcuprinzătoare întâlnite atât în cadrul chestionarului elaborat de comisia Popescu-Voitești, a *Călăuzei*... scrise de dr. V. Cimoca, cât și a *Călăuzei*... lui Ioan Vătășescu constituie o mărturie elocventă asupra profesionalizării graduale a corpului academic și administrativ universitar de la Cluj, precum și a transformărilor instituționale care au dus la impunerea Universității „Regele Ferdinand I” ca un actor important în sistemul de învățământ românesc. După o scurtă perioadă de tranziție, pe care o putem asocia cu ghidul studențesc publicat de către Societatea Academică „Petru Maior”, ajungem, în a doua jumătate a anilor 1930 în etapa deplinei maturități a Universității clujene, a profesionalizării sale complete. Acum, studentul nu

mai însemna doar publicul-țintă, un simplu cititor al diferitelor îndrumare, ci ajunsese un partener activ în elaborarea acestora, devenind atât cel care dicta conținutul lor, ca urmare a studierii și analizării cu metode științifice a nevoilor sale, cât și cel căruia îi erau destinate aceste lucrări.

Evoluția ascendentă a lumii academice românești, și implicit clujene, începută în anii interbelici, o evoluție probată și prin tipologiile atât de variate ale ghidurilor și cărților de instrucțiuni destinate studenților, nu va fi însă una de durată. Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și apoi instaurarea comunismului au stopat brutal acest proces, mărinde decalajele față de mediul universitar european și fragilizând condiția studentului din țara noastră. Rămâne ca noi cercetări ale specialiștilor să stabilească în ce măsură standardele și tradițiile impuse în și pentru comunitatea studentescă din România de perioada 1919-1940 s-au perpetuat de-a lungul timpului și i-au modelat pe tinerii de azi.

Questionnaires, guides et manuels d'instructions pour les étudiants roumains de l'entre-deux-guerres. Étude de cas: l'Université de Cluj

(Résumé)

Mots-clés: *statut de l'étudiant, guides estudiantins, l'Université de Cluj, associations d'étudiants, antisémitisme*

Cet article se propose d'explorer la façon dont les jeunes gens inscrits à l'Université roumaine de Cluj ont été introduits et se sont familiarisés avec les particularités de la vie estudiantine, à travers divers documents informatifs mis à leur disposition. Les questionnaires et les différents guides imprimés à Cluj entre 1920-1940 fournissent aux chercheurs des informations intéressantes et pertinentes sur la condition de l'étudiant en Roumanie, et surtout en Transylvanie, dans la première moitié du XX^e siècle. En même temps, ces matériaux révèlent la dynamique des rapports établis entre la ville de Cluj – en sa qualité de milieu d'accueil – et ses habitants – permanents ou temporaires –, dans le contexte de la formation progressive d'une élite urbaine roumaine, suite à l'Union de la Transylvanie avec le vieux Royaume.

Les étudiants de Cluj de l'entre-deux-guerres se remarquent par un certain nombre de particularités. D'abord, ils étaient animés par un fort esprit associatif. Tout au long du XIX^e siècle, leurs expériences en tant qu'étudiants minoritaires, voire roumains, dans les universités de l'empire austro-hongrois ou allemand les avaient habitués à se rassembler afin de défendre leurs droits. Par conséquent, les jeunes arrivés dans le nouveau centre universitaire roumain de Cluj après 1919 ont formé, tout de suite de

nombreuses sociétés estudiantines. Deuxièmement, ces étudiants se définissaient par une attitude de patriotisme, aux accents souvent très nationalistes, ainsi que par un souci constant de devenir les plus hauts et les plus capables représentants des Roumains dans le milieu multiculturel transylvain. Malgré ces ambitions proférées, les étudiants de Cluj demeurèrent un groupe socioprofessionnel assez fragile, car affectés par de multiples difficultés (manque de logements adéquats, manque d'argent, problèmes de santé ou d'hygiène, etc.). Dans ces conditions, ils militèrent constamment, ou bien se révoltèrent, afin d'améliorer leur statut.

Les autorités universitaires de Cluj ont vite compris l'importance, l'influence, ainsi que les besoins de la communauté estudiantine et n'ont pas hésité à y répondre à travers différentes actions. Une des façons d'améliorer la vie des étudiants fut l'élaboration des guides ou des manuels pratiques pour enseigner aux jeunes gens comment gérer leur vie, dès leur entrée dans la communauté académique et jusqu'au moment où ils quittaient les amphithéâtres et les laboratoires des facultés pour entrer dans la vie active.

En automne 1923, après une vague de révoltes estudiantines à fort caractère antisémite, on enregistrait la première tentative d'étudier d'une manière approfondie et systématique la vie des étudiants de Cluj. Une commission de professeurs universitaires a élaboré une petite brochure intitulée « *Enquête sur l'état matériel et moral de la jeunesse académique de Cluj* ». Il s'agissait, en fait, d'un sondage d'opinion, destiné à apprendre directement des jeunes les problèmes qui les agitaient. Les étudiants de l'université de Cluj furent priés de répondre à 112 questions, divisées en dix sections, qui couvraient de nombreux aspects de leur existence professionnelle ou bien privée, ainsi que différents points de vue sur le rôle et la mission de l'université. Une bonne part des demandes adressées par le questionnaire de 1923 ont implicitement mis en évidence la nécessité de rédiger, au-delà de la sphère restreinte des règlements d'études et des disciplines des diverses facultés, d'autres conseils ou bien des instructions pour ceux qui fréquentaient le monde universitaire.

Toutefois, on a vu passer encore cinq ans jusqu'à l'apparition des premiers guides étudiants vraiment dignes de ce nom. En 1928, on a lancé non pas un, mais deux volumes spécialement conçus pour fournir des informations sur les multiples problèmes rencontrés par les étudiants de Cluj. Il s'agissait du « *Guide de l'étudiant en médecine à l'Université de Cluj* » et du « *Guide de l'étudiant à Cluj* ». Bien que similaires dans leur usage général, ces deux livres étaient très différents dans leur composition.

« *Le guide de l'étudiant en médecine à l'Université de Cluj* », paru en 1928, est le résultat d'une collaboration entre les enseignants de la Faculté de Médecine et une librairie/maison d'édition privée du Cluj de l'entre-deux-guerres, donc d'un partenariat public-privé. L'auteur du

« *Guide de l'étudiant en médecine...* » fut le dr. V. Cimoca, à l'époque chef de travaux à la clinique de dermatovénérologie de la Faculté de Médecine de Cluj, assisté par un collaborateur hongrois, V. Mártonffy. Le financement, la publication et la distribution de ce guide ont été assurés par la *Maison Lepage* (librairie, maison d'édition et papeterie), l'une des plus célèbres et populaires institutions culturelles locales. Le degré d'implication de la Maison Lepage dans l'élaboration du « *Guide de l'étudiant en médecine...* » est confirmé par la structure même de l'ouvrage, une structure conçue de manière à faire bénéficier l'éditeur. Plus précisément, sur les 156 pages de ce guide, plus de la moitié (de la page 69 jusqu'à la page 156) est en fait un catalogue de livres et de revues médicales de différentes spécialités. Celles-ci provenaient des pays européens à longue tradition dans l'étude et la pratique de la médecine : France, Allemagne, Grande-Bretagne, Italie et même la Hongrie. Le dr. Cimoca élaborait son ouvrage sur des principes bien pragmatiques, visant « *l'économie du temps et de l'argent* ». Par conséquent, il offrit à ses lecteurs une perspective synthétique et (quasi)complète sur la profession médicale et le statut de médecin, à la fois en Roumanie et à l'étranger. Subsidiellement, il discuta le positionnement de l'Université de Cluj entre les institutions académiques roumaines et européennes, ainsi que son rôle dans la formation des élites nationales.

Toujours en 1928, vit le jour un deuxième guide, intitulé « *Le guide de l'étudiant à Cluj* », écrit par Jean Vătășescu. Dans ce cas, il s'agissait d'une initiative officielle, cautionnée directement par les autorités universitaires locales. En fait l'auteur, Jean Vătășescu, était secrétaire du recteur de l'Université de Cluj et la maison d'édition qui imprima ce livre, c'est-à-dire *l'Institut des Arts graphiques Ardealul*, avait déjà publié un bon nombre d'autres publications officielles de l'Université, dont les annuaires.

« *Le guide de l'étudiant à Cluj* » de J. Vătășescu se remarque par sa complexité. Composé de cinq grands chapitres, ce livre présente, pour commencer, un panorama exhaustif sur l'histoire, la géographie, l'administration et la vie socioculturelle de la ville de Cluj. Les sections suivantes du guide offraient une perspective assez détaillée sur le fonctionnement de l'Université de Cluj, ainsi qu'une image comparative sur le reste de l'enseignement supérieur de Roumanie, relevant subséquemment les caractéristiques, les différences ou les similitudes entre les différents centres et les institutions académiques nationaux. Le quatrième chapitre du « *Guide de l'étudiant à Cluj* » synthétise le niveau et la structure du système universitaire dans la plupart des pays européens, ce qui permet d'observer le rôle et la place des universités roumaines dans un contexte plus large et plus compétitif. Pour les jeunes qui voulaient choisir les possibilités d'éducation et de formation les plus appropriées, le guide de Vătășescu représenta donc

un outil précieux et efficace, offrant une multitude de données et, enfin, la possibilité d'une décision bien motivée en faveur d'une certaine université.

Dans la série des « *guides...* » que nous analysons dans cet article, un autre volume digne d'être mentionné fut publié pendant l'année académique 1930-1931. Intitulé, de manière suggestive, « *Le guide de l'étudiant roumain de Cluj* », il fut élaboré par le centre étudiantin « Petru Maior », qui avait pris, depuis sa création en 1919, la coordination des étudiants de l'Université de Cluj et jouait un rôle très complexe dans la communauté universitaire locale. Ce petit guide représente un exemple rare, étant conçu plutôt pour guider la conduite publique ou politique des jeunes sur des principes tels « achetez seulement chez des fournisseurs roumains », que pour familiariser les étudiants avec l'ensemble des règles communautaires universitaires.

En fin de compte, le « *Guide de l'étudiant roumain de Cluj* » n'était rien d'autre qu'une liste exhaustive des petits entrepreneurs et artisans, d'origine roumaine, qui étaient actifs à Cluj. Le lecteur bénéficiait d'un inventaire d'organismes commerciaux (épiceries, banques, restaurants, coiffeurs, ateliers de couture, mécaniciens, photographes, librairies et imprimeries, etc.), à capital et avec des employés roumains. C'est, là, un répertoire d'une grande valeur documentaire pour un historien de nos jours, car il reflète l'ensemble de la classe moyenne roumaine de Cluj, après environ 10 ans d'administration roumaine de la ville.

La loi de l'Éducation nationale de 1932, ainsi que son règlement d'application, adopté en 1933, instituèrent l'obligation de mettre en place dans chaque université roumaine un *Bureau Universitaire*. Cet organisme, directement subordonné au recteur, avait pour but de « *fournir des renseignements aux étudiantes et aux étudiants, de les orienter; d'organiser l'assistance médicale, psychologique et sociale des étudiantes et des étudiants universitaires; d'accomplir l'orientation professionnelle académique* ». Donc, le *Bureau Universitaire* remplaça et transforma profondément dans la seconde moitié des années 1930 le travail effectué jusqu'à ce moment par les auteurs ou les éditeurs des guides étudiants. Une des premières publications spécialisées, issue en 1936 de la maison d'édition du *Bureau Universitaire* de Cluj, illustra ce changement. L'ouvrage, intitulé, de manière suggestive, « *Orientations universitaires* », fut préfacé par le professeur de psychologie Florian-Ștefănescu Goangă, à l'époque recteur de l'Université de Cluj. Les articles qui le composaient étaient signés par des auteurs spécialisés (médecins ou psychologues) et traitaient des thèmes comme « *l'hygiène de la vie de l'étudiant* », « *l'éducation physique à l'université* » ou bien « *les techniques du travail intellectuel* ». Par conséquent, l'étudiant, en tant que bénéficiaire du processus éducatif, ainsi que ses efforts formatifs intellectuels, étaient

dorénavant devenus les sujets des investigations scientifiques, des recherches systématiques, à la fois théoriques et pratiques, des experts. Pour conclure, on peut affirmer sans hésitation que les « *guides* », les tutoriaux ou bien les divers manuels d'instructions destinés aux étudiants roumains de l'entre-deux-guerres, et surtout aux étudiants de Cluj, offrent aux historiens un vaste territoire d'investigation, insuffisamment exploité jusqu'à présent. Pour les spécialistes de l'histoire des universités et des intellectuels, ces types de publications sont des matériaux précieux et pertinents, qui permettent de dresser un portrait nuancé et assez complet du monde universitaire local et, en particulier, des étudiants.

Memoria spațiului academic-2013 (coordonator Ion Toderașcu)

Motto

„Întrebat-am luminata ciocârlie,
Candelă ce leagănă-n tărie
Untdelemnul cântecului sfânt:
Unde sunt cei care nu mai sunt ?
Unde sunt cei care nu mai sunt ?”

(Nichifor Crainic)

La inaugurarea proiectului nostru, în contextul „Zilelor Muzeului Universității” din noiembrie 2011, promiteam ca această formă de întoarcere în timp, la „cei care nu mai sunt” să se instituționalizeze. Este ceea ce am pus în operă prin continuarea din anii 2012 și 2013, una căreia vrem să-i asigurăm și viitorul.

„Memoria spațiului academic” se dorește a fi încă o formă de cinstire a personalităților care au slujit cu dăruire și onoare instituția noastră. Vom evoca, an de an, spuneam în prologul „Memoriei...” inaugurale și repetam în „Memoria...” numărului următor al publicației Muzeului Universității (v. *Historia Universitatis Iassiensis*, II, 2011, p. 271 și III, 2012, p. 287), profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași „care au marcat fundamental viața academică, au arătat iubire față de școala noastră superioară, au instruit și educat multe promoții de studenți, au format tineri care să asigure continuitatea și să promoveze imaginea celei mai vechi și prestigioase universități moderne din România”.

Avansam, atunci, și câteva precepte, pentru a conserva forma superioară a acestei rubrici și, implicit, a publicației noastre. Le reproducem și acum, pentru a fi mereu actuale și corect receptate de colegii invitați să prezinte astfel de *medalioane-amintiri*. Autorii de *evocări* trebuie să fie „profesori reprezentativi, cu multă experiență, care să fi cunoscut direct și nu pe alte căi (lectură, povestiri ale altora etc.) pe cel *evocat*, eventual să-i fi fost colaborator și să se simtă legat afectiv de el”. Și tot acolo avansam rugămintea, pe care o înnoim și aici, ca „aceste *aduceri-aminte* să nu se transforme în fișiere bibliografice”, ci „ele trebuie să se focalizeze pe *profesorul-om*, pe *omul-profesor* cu bunele și cu relele lui, colegul și formatorul de școală, pe relațiile acestuia cu studenții, dispoziția la dialog, solitudinea dascălului; apoi, pe activitatea de dincolo de Universitate, în

marea comunitate pentru a promova cultura” (ceea ce N. Iorga a numit „extenzia universitară”, 1932).

Textele-medalioane care se publică acum au respectat și urmat, în bună parte, principiile enunțate. Prezentarea lor liberă, în dimineața zilei de 29 noiembrie 2013, a făcut și mai vizibilă dorința noastră pentru înscrierea într-un anume fel de posteritate.

Rubrica aceasta a căpătat un florilegiu de colaboratori fideli, cărora le mulțumim și acum: Acad. Constantin Toma (biologie), Prof. Ioan Macovei (drept), Prof. Gheorghe Popa și Prof. Mihai Toma (fizică), Prof. Ștefan Afloroaei (filosofie), Prof. Leonard Olaru (geologie), Prof. Dan Mănuță (litere), Prof. Adrian Neculau (psihologie), Prof. Mihai Vizitiu (teologie ortodoxă), Prof. Emil Dumea (teologie catolică). Ne exprimăm, și de această dată, regretul de a fi pierdut, în luna decembrie 2012, pe colegul și prietenul nostru Adrian Neculau (1938-2012), profesor emerit, om de știință eminent, fondator al Școlii de Psihologie Socială de la Iași, condeier de presă deosebit de apreciat. Pe calea presei scrise, Adrian Neculau a făcut și mai cunoscută inițiativa noastră de a cinste memoria profesorilor cu totul remarcabili din trecutul imediat al Universității noastre. Adrian Neculau a plecat în „Cealaltă Împărăție”, dar a rămas și va rămâne *Aici* prin tot ce a făcut pentru Universitatea noastră și pentru școala românească, în general.

Ne facem aceeași plăcută datorie din a mulțumi și celorlalți colaboratori ai „Memoriei...” din anii 2011-2013: Prof. Alexandru Cecal, Prof. Nicolae Bâlbă și Prof. Elena Bîcu (chimie), Prof. Vasile Nechita, Prof. Emil Horomnea și Prof. Elisabeta Jaba (economie), Prof. Vasile Nimigeanu și Prof. Alexandru Ungureanu (geografie), Prof. Nicolae Ursulescu (istorie), Prof. Dan Cristea și Prof. Toader Jucan (informatică), Prof. Livia Cotorcea (litere), Prof. Dorin Ieșan, Prof. Mihai Turinici și Prof. Vasile Oproiu (matematică), Prof. Mihai Dinu Gheorghiu (psihologie), Prof. Alice Luca și Prof. Paul Fiedler (educație fizică).

Evocările de acum devin, odată cu tipărirea în acest număr al revistei Muzeului Universității, un *bun* pentru toți cei interesați de istoria instituției noastre și de cei care au slujit-o ca „oameni de seamă”.

ION TODERAȘCU



Profesor doctor docent Constantin Papp (1896-1972)
Ilustru botanist ieșean

Între marii botaniști români ai secolului trecut se numără și Constantin Papp, care a ilustrat biologia ieșeană timp de peste 50 de ani, fiind deopotrivă profesor, om de știință și director al Grădinii Botanice a Universității noastre, cunoscut și apreciat de comunitatea academică a Almei Mater.

Aveam să-l cunosc în urmă cu 60 de ani, când i-am devenit student la Facultatea de Științe Naturale, unde în anii I și II i-am audiat cursurile de Morfologia Plantelor și de Botanică Sistemică. Atunci, în octombrie 1953, am văzut intrând la curs, în amfiteatrul III.12 din Palatul Universității, un bărbat înalt, ușor adus de spate, cu părul alb (deși avea doar 57 de ani) și privirea îndreptată spre catedră, pentru a vedea dacă i s-a adus și pus în ordine tot materialul didactic viu – plante din Grădina Botanică. Apoi ne-a privit pe cei 100 de studenți din anul I, s-a recomandat și cu vocea inconfundabilă și-a început prelegerea, trecând mai întâi în revistă pe toți botaniștii înaintași ieșeni, apoi pe tinerii asistenți și șefi de lucrări care-l însoțeau la fiecare curs și pe care aveam să-i cunosc mai bine la lucrările practice de laborator.

Nu împlinisem încă 18 ani, nu mai văzusem până atunci un profesor universitar; am rămas impresionat de primul curs, predat cu o claritate de cristal, într-un ritm ce ne permitea să scoatem notițe; căci aceasta era singura sursă de informare, alături de *Botanica* lui Jukovschi, proaspăt tradusă din limba rusă și care se găsea doar în câteva exemplare la Biblioteca Facultății de Biologie.

Cine era acest profesor de botanică, poate cel mai mare din câți a avut Universitatea noastră până la Centenar (1960), de unde venea, care i-au fost înaintașii, unde a studiat, care i-a fost evoluția profesională, ce moștenire științifică ne-a lăsat ?

Constantin Papp s-a născut în Piatra Neamț, la 1 ianuarie 1896, din părinții Elena (născută Isăcescu) și Edmond Papp (ofițer farmacist). Bunicul

său, Leon Papp, a fost tot farmacist, iar străbunicul era fiu de țărani bucovineni, care purtau numele de Popa; când acest străbunic al profesorului a mers la Viena spre a studia „spițeria” a fost nevoit să-și schimbe numele de Popa în *Papp* spre a fi admis la studii superioare în regimul habsburgic care stăpânea atunci și Bucovina.

Constantin Papp a urmat școala primară și liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț, unde a susținut bacalaureatul în 1914. După ce-și satisface stagiul militar, în 1918 se înscrie concomitent la secția Agricolă a Facultății de Științe de la Universitatea din Iași și la secția de Farmacie a Facultății de Medicină, iar, pentru un an, și la secția de Științe Naturale a Facultății de Științe de la Universitatea din București (această secție nu funcționa în acel an de război la Universitatea din Iași). Își ia licența, atât în Farmacie (în 1922), cât și în Științe Naturale (în 1922). Încă student fiind, în 1920 este numit preparator de botanică de către magistrul său Alexandru Popovici. Treptat, devine asistent (1925), doctor în Științe Naturale (1926), conferențiar (1932), profesor titular de „Botanică Sistematică” (1937), disciplină pe care o va preda până în 1964, când se pensionează, dar funcționează ca profesor consultant până la sfârșitul vieții, care a avut loc în 17 august 1972, la Iași.

În anul 1928 efectuează, ca bursier, un stagiu de specializare la Berlin-Dahlen, unde studiază taxonomia și arealogia genului *Melica* (din fam. Poaceae) pe toate continentele, făcându-se astfel cunoscut ca monograful acestui dificil gen, pe care-l va prelucra și în *Flora României*, vol. XII (1972).

În 1935 este ales membru corespondent al Academiei de Științe, iar în perioada 1937-1958 este și director al Grădinii Botanice a Universității din Iași.

*

Constantin Papp, în preajma căruia am stat timp de aproape două decenii, fiindu-mi dascăl, îndrumător de practică și șef de Catedră, a fost un eminent profesor, pedagog de vocație, în sensul deplin al cuvântului, om de știință scrupulos, om de o mare distincție și de o rară noblețe sufletească.

Așa cum menționam mai sus, profesorul Constantin Papp preda un curs clar, bogat ilustrat cu desene pe tablă, cu planșe, mulaje și, mai ales, cu un impresionant material botanic viu, adus din Grădina Botanică situată în imediata vecinătate a Palatului Universității. Este printre primii care, după război, elaborează și litografiază cursul de Botanică Sistematică, în trei fascicule (1955-1958), ilustrat de numeroase desene făcute de el însuși, explicate detaliat, ceea ce ușurează mult înțelegerea textului. La examen era

corect, drept, ținând seama de aprecierile făcute de asistenți, care ne cunoșteau mai bine de la lucrările practice de laborator.

Ceea ce ne-a impresionat pe toți studenții și, apoi, cadre didactice, a fost modul în care Profesorul organiza și conducea anual aplicațiile de teren, în jurul Iașului și în diferite masive muntoase (Rarău, Ceahlău, Retezat, Bucegi, Făgăraș ș.a.). Am apreciat minuțiozitatea cu care se preocupa constant de o asemenea activitate, explicațiile pe care ni le dădea, grija pentru ca studenții să aibă echipament adecvat de teren, să-și ia alimente potrivite pe drum, să nu se rătăcească pe potecile munților, să respecte traseele dinainte expuse. Spre sfârșitul carierei, urca mai greu Ceahlăul (în 8 ore în loc de 3 ore, de la izvorul munților până la cabana Dochia), dar era o mare satisfacție să-l avem cu noi, să aranjeze cu cabanierul Baci (pe care-l cunoștea dinainte de Războiul Al Doilea Mondial) pentru a pregăti o masă bună și ieftină; iar seara, tot Profesorul organiza un foc de tabără, cerând să-i cântăm „Zaraza” sau „Ciobănaș cu 300 de oi”, de răsunau văile până spre Bicaz, petrecând cu toții împreună seri de neuitat.

În 1958 se stinge din viață devotata sa soție, Cleopatra Rozei, de viață nobilă, titrată în Farmacie și Filosofie, cu care se căsătorise în 1920, când era încă student. Rămânând singur, mai rar vizitat de fiu și de noră, mergeam săptămânal câte unul din colaboratorii săi, cu care Profesorul lucra acasă în ultimii ani de viață.

În îndelungata sa carieră didactică și științifică, profesorul Constantin Papp a cercetat, timp de aproape jumătate de veac, flora și vegetația Moldovei, îndeosebi cea de briofite (mușchi), publicând 130 de lucrări originale, cu precădere din domeniul *briologiei* sistematice și fitogeografice. Prin cele 90 de lucrări de briologie a îmbogățit considerabil atât fondul cunoscut de specii, cât și imaginea despre covorul vegetal al multor ținuturi moldovene; lucrări fundamentale sunt mai ales „*Flora pentru determinarea briofitelor din Moldova*” (1943) și monografia „*Briofitele din România*” (1970), unicul determinant românesc, până astăzi, pentru 746 specii (una endemică: *Polytrichum iconii Papp*) aparținând la 198 genuri din 61 familii care cresc în țara noastră. Ca omagiu adus competenței și pasiunii sale de briolog, cercetătorul Godwinski din Alma Ata i-a dedicat speciei numele *Calligonum pappi Godv*, 1961, în *Flora Kazahstanului*.

Profesorul Constantin Papp se numără printre pionierii acestui domeniu în țara noastră; prin dimensiunea și valoarea operei științifice consecvente în acest domeniu, el poate fi considerat cel mai mare briolog român. A întreținut relații științifice cu cei mai renumiți briologi din lume. În 1965, aflându-mă la Budapesta, am vizitat laboratorul unui mare briolog maghiar – Adam Boros, care mi-a vorbit în termeni elogioși de profesorul Constantin Papp.

Pe lângă activitatea didactică și științifică, profesorul Constantin Papp a îndeplinit și o serie de funcții de răspundere, între care aceea de șef de Catedră (1955-1964), membru al Senatului Universității (1960-1964) și director al Grădinii Botanice (1937-1958). Mă voi referi la aceasta din urmă funcție, pe care a îndeplinit-o cu deosebit profesionalism, cu devotament și abnegație.

Preluând conducerea Grădinii Botanice, în 1938, îmbogățește și completează colecțiile de plante vii, din sere și de pe teren, intensifică schimburile cu instituții similare din țară și din străinătate. Războiul a distrus, în 1944, Grădina Botanică, pierzându-se integral colecțiile de plante exotice; tot terenul Grădinii era plin de șanțuri, tranșee, gropi, mormane de moloz, copaci căzuți, resturile fostului sanatoriu „Dr. Țaicu”, distrus integral în timpul luptelor desfășurate în vara aceluia an.

La întoarcerea din refugiu, profesorul Constantin Papp, împreună cu puținii grădinari pe care i-a găsit, s-a apucat și a reușit să organizeze mica Grădină Botanică (înființată în 1920 de către predecesorul lui, profesorul Alexandru Popovici), să-i refacă colecțiile prin schimburi cu Grădinile botanice din Cluj și București, care suferiseră mai puțin în timpul războiului. Pentru această muncă desfășurată cu abnegație și devotament, profesorul Constantin Papp (deși fusese moșier) nu a avut de suferit din partea noilor autorități instalate la conducerea României după Război, nici mai târziu, fără să-l afecteze valul „iepurărilor” declanșate în urma Reformei Învățământului din anul 1948. Așa se face că rămâne director al Grădinii Botanice până în 1958, șef al Catedrei de Botanică din 1955 până în 1964, când se pensionează, devenind profesor consultant.

Pentru întreaga sa operă didactică, științifică și organizatorică, drept recunoaștere a activității sale prodigioase, cu ocazia sărbătoririi Centenarului Universității (1960) primește titlul de *Profesor universitar emerit* și pe acela de *Doctor docent în științe și Ordinul Muncii*.

Omul Constantin Papp a fost și a rămas un model pentru noi, pentru toți cei ce l-au cunoscut: civilizată, politic, principial, onest, generos, corect, de o hărnicie rar întâlnită, cu talent de desenator și iscusit fotograf, de o promptitudine și punctualitate proverbiale.

Profesorul Constantin Papp era înzestrat cu măiestrie și talent didactic, cu o ținută de impunătoare distincție, model admirat sincer de elevii și colaboratorii săi, neîntrecut organizator și conducător de excursii botanice, scrupulos în pregătirea materialului demonstrativ pentru curs (planșe, mulaje, exponate de ierbar, fotografii și plante vii aduse din Grădina Botanică). Prelegerile sale, mereu actualizate și revizuite cu migală în preția cursului, erau nu numai impecabile ca ținută didactică, ci și prezentate cu un timbru plăcut și zâmbet bonom, urmărind cu privirea dacă este înțeles și strecurând câte o glumă atunci când i se părea că auditorii au

obosit. Veșnic jovial și prietenos, ți se adresa cu o rugămintă în așa fel încât nu-l puteai refuza, indiferent ce prioritate aveai în acea clipă; și sarcinile pe care ți le încredința erau transmise cu atâta politețe, că nu-l puteai refuza sau amâna.

Omul de știință Constantin Papp a fost cel mai mare briolog român, cercetător neobosit al terenului și excursionist pasionat. A elaborat un număr mare de lucrări: articole originale, determinatoare, monografii, publicate în țară și străinătate, fiind cunoscut și peste hotare pentru înalta sa competență; profesorul W. Hempel de la Dresda (Germania) i-a dedicat specia *Melica pappiana* celui considerat monograful genului *Melica* (dintre graminee), adică profesorului român Constantin Papp, personalitate prestigioasă a Universității noastre care a ilustrat botanica ieșeană aproape o jumătate de veac, marcând o epocă de apogeu în biologia românească.

Acest mare profesor și om de știință, căruia i-am fost student și asistent în perioada 1953-1964, a făcut totul cu devotament, pasiune, patriotism și înaltă competență. El va rămâne ca un admirabil exemplu pentru cei de astăzi și pentru generațiile viitoare.

Prof. univ. dr. **CONSTANTIN TOMA**
Membru al Academiei Române



Prof univ. dr. doc. Magda Petrovanu (1923-2008)
Fondatorul Școlii ieșene de chimie organică

„Omul de știință se deosebește prin speranță de poetul pesimist. Amândoi, fiind captivi naturii și stăpâniți de setea de a trăi, poartă în vasta rătăcire istorică termenii: aici și dincolo, fericirea și nefericirea, creația și imitația, eul și lumea, eroarea și adevărul [...], spațiul și timpul, zeul și omul, frumosul și urâtul, binele și răul...”
(Petre Țuțea, *Reflecții religioase asupra cunoașterii*)

Dezvoltarea învățământului ieșean de chimie este legată, în ultimele decenii ale secolului XX, de personalitatea Doamnei Prof. univ. dr. doc. Magda Noela Petrovanu, profesor de Chimie organică la Facultatea de Chimie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Cercetător remarcabil, distins cadru didactic, Profesorul Magda Noela Petrovanu a contribuit, cu dăruire și profesionalism, la formarea de specialiști în domeniul chimiei la Universitatea noastră.

Descendentă dintr-o familie de intelectuali: tatăl său a fost marele profesor Gheorghe Alexa (1891-1985), fondatorul primei școli românești de pielărie. Doamna prof. Magda Noela Petrovanu a văzut lumina zilei la data de 27 decembrie 1923, în Iași.

Cursurile preuniversitare le-a urmat la Liceul „Notre Dame de Sion” din Iași, iar între anii 1942-1946 a urmat Facultatea de Științe, absolvind secția Fizico-Chimice a Universității din Iași, cu „*Magna cum laude*”. În anul 1956 a obținut titlul de „doctor în științe chimice” cu lucrarea „*Formazani și săruri de tetrazoliu*” sub conducerea prof. dr. Constantin V. Gheorghiu, membru corespondent al Academiei Române, iar în anul 1971 a obținut titlul de „doctor docent în științe”.

Prodigioasa carieră universitară a început-o în octombrie 1946, ca asistent în Laboratorul de Chimie Organică al Universității ieșene și a parcurs următoarele etape: 1946-1956 asistent; 1956-1963 șef de lucrări; 1963-1969 conferențiar, iar din 1969-1990 ca profesor. Datorită unor

conjuncturi nefavorabile, în perioada 1974-1990 Facultatea de Chimie a fost inclusă în Facultatea de Tehnologie Chimică a Institutului Politehnic „Gh. Asachi” din Iași. În perioada 1980-1981 a onorat și funcția de decan al Facultății de Tehnologie Chimică a IPI. Din 1990 devine profesor consultant la Catedra de Chimie Organică a Facultății de Chimie, odată cu revenirea noastră la *instituția mamă*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”.

Doamna profesor Magda Petrovanu s-a dedicat activității didactice cu un devotament explicabil prin fire, rămânând în memoria studenților ca un profesor fascinant, de mare autoritate didactico-științifică, cu o logică riguroasă și o claritate desăvârșită. A predat cursurile de *Chimie organică* (la anii II și III), *Sinteze organice speciale*, *Reacții periciclice*, *Polimeri termostabili*, *Chimie biologică*, *Medicamente de sinteză* și *Istoria chimiei*. A fost coautor la elaborarea a cinci cursuri multiplicat pentru studenți. Ca profesor, va rămâne un model, riguros cu sine în tot ce a întreprins, respectând școala și valorile ei, impunând o notă de exigență și sobrietate.

„Cei care au audiat prelegerile doamnei Petrovanu Magda erau impresionați de multitudinea cunoștințelor prezentate, de logica și claritatea expunerilor, de nivelul științific, precum și de talentul didactic al celei care susținea lecțiile. Totdeauna impresiona pe auditori prin energia clocotindă ce o revărsa în sala de curs, odată cu bogăția nelimitată de cunoștințe izvorâte din erudiția profesorului Magda Petrovanu”¹.

Începând cu anul 1976, Doamna profesor Magda Petrovanu a primit confirmarea Ministerului pentru a conduce teze de doctorat. Astfel, a îndrumat activitatea a 20 de doctoranzi, din care 18 au obținut titlul de „doctor în chimie”, trei dintre ei (Elena Bîcu (Băcu), Ionel Mangalagiu și Dalila Belei) fiind astăzi cadre didactice la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, iar unul (Ștefan Dima) la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

Activitatea științifică a Profesorului Magda Noela Petrovanu este remarcabilă, atât prin claritatea intrinsecă, cât și prin întindere – peste 250 de lucrări științifice – foarte multe citate în literatura de specialitate, axându-se pe următoarele direcții:

- Sinteza acidului *p*-aminosalicilic și a unor izoesteri ai săi, în scopul obținerii unor medicamente tuberculostatice;
- Obținerea și studiul fizico-chimic al unor combinații din clasa formazanilor și a sărurilor de tetrazoliu;
- Sinteza și studiul unor noi combinații beta-aroilacrilici;
- Sinteza și studiul unor noi derivați de heterocicli (piridazina, ftalazina, pirolidin-2-ona, fenotiazina) fiziologic activi;

¹ Savel Ifrim, *Contribuții ieșene în știința chimică*, Ed. Performantica, Iași, 2011.

- Cea mai mare parte a cercetării a dăruit-o chimiei *N*-ilidelor, domeniu abordat, împreună cu Profesorul Ion Zugrăvescu, pentru prima oară în țară și puțin investigat pe plan mondial. Plecând de la heterocicli cu azot, ca: piridina, piridazina, ftalazina și triazolul, Doamna Petrovanu și colaboratorii au studiat sinteza și reactivitatea unor noi *N*-ilide precum și reacțiile de cicloadiție dipolare ale ilidelor cu olefine și alchine activate ce a condus la o varietate de noi structuri heterociclice greu sau imposibil de obținut pe alte căi de sinteză.

Doamna Profesor Magda Petrovanu a fost preocupată de studiul istoriei chimiei, precum și de filozofia chimiei.

Rezultatele cercetărilor sale și ale colaboratorilor au fost prezentate la numeroase manifestări științifice naționale sau internaționale, precum Congresul Național de Chimie (edițiile 1981, 1982 și 1988), la Conferințele de Chimie din Belgia (Gand, Bruxelles), Franța (Nantes, Rennes, Marseille) și Germania (Heidelberg, München, Bonn).

Doamna Profesor Magda Petrovanu este coautoare la cinci cărți apărute în edituri din țară și străinătate: *N-Ylid Chemistry* (McGrow Hill, London, U. K., 1972), tradusă apoi și în limba română; *Chimia N-ilidelor* (București, Ed. Academiei, 1974, împreună cu I. Zugrăvescu); *Cicloadiții 3+2 dipolare* (București, Ed. Academiei, 1984, împreună cu I. Zugrăvescu); *Istoria chimiei* (București, Ed. Academiei, 1962, împreună cu B. Herșcovici); *Istoria chimiei în România până la 1944* (Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, împreună cu Maria Caproșu și I. Mangalagiu).

Activitatea didactică și științifică a Doamnei Profesor Magda Petrovanu a fost apreciată atât intern, cât și internațional. În 1977, Guvernul Franței i-a conferit distincția „Chevalier dans l'ordre des palmes academique”, în 1980 i s-a conferit, de către Academia Română, titlul de „Profesor evidențiat”, iar în 1988 a primit titlul de „Professor emeritus” al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A fost membru al Societății de Fizică și Chimie din România, al Société Chimique de France, al Uniunii Medicale Balcanice, al Uniunii Franceze „Press scientifique”. A fost profesor invitat la diverse universități din Europa: Gand, Bruxelles, Paris, Nantes, Marseille, München, Heidelberg și Bonn.

După o bogată activitate, de peste cinci decenii, Profesorul Magda Noela Petrovanu a trecut în „Cealaltă Împărăție”, în ziua de 21 iulie 2008. Este înmormântată în Cimitirul „Eternitatea” din Iași, alături de soțul său Constantin Petrovanu și de părinți.

Vestea trecerii la cele veșnice a îndurerat și pe colaboratorii din străinătate: „Pour moi, Le Professeur Magda Petrovanu représentait non seulement un chimiste de grande valeur, un expert distingué et reconnu dans le monde également une personnalité d'une grande culture. Les amicales

conversations que nous avons tenues lors de mes visites à Iași sont parmi les moments rares don't j'aime me souvenir. Elle reste dans ma mémoire comme l'une des personnalités réellement attachantes que j'ai eu l'honneur de rencontrer en Roumanie"².

Doamna Profesor Magda Noela Petrovanu va rămâne un exemplu de intelectual de mare valoare, înscris în șirul celor care și-au dedicat întreaga viață dezvoltării învățământului și științei românești.

Am avut și eu marele privilegiu de a fi mai aproape de Doamna Profesor Magda Noela Petrovanu în ultima parte a carierei sale, după 1987, având astfel posibilitatea de a o cunoaște ca OM. Pot spune că „Doamna”, așa cum obișnuiam să-i spunem noi la Catedră, era profesorul desăvârșit, câteodată sever, alteori foarte afectiv, chimistul organician de elită și mentorul respectat de promoții de chimiști.

Avea principii pe care unii dintre cei ce i-am fost în preajmă le-am urmat. Astfel, ca un semn de respect pentru studenți și școală, dorea ca la cursul de chimie organică formulele chimice să fie scrise cu creta pe tablă și nu proiectate, metodă pe care n-o agreea.

De multe ori am asistat la discuțiile despre unii înaintași, chimiști organicieni ca C. V. Gheorghiu și acad. I. Zugrăvescu, sau la discuții filozofice ce le purta cu prof. Vasile Arvinte, de la Litere, de pe urma cărora mă îmbogățeam spiritual. Pe lângă chimie, „Doamna” ne împărtășea și din lecturile sale, iar cum noi nu puteam procura cărțile, fie ni le împrumuta (*Jurnalul fericirii*, de Nicolae Steinhardt) sau chiar ni le oferea (*Callas o viață*, de Pierre Jean Remy).

Era pasionată de artă. Pe lângă pictură, „Doamna” iubea muzica, atât aceea de operă și simfonică, cât și creația românească, colindele noastre, pe care le cântam împreună, în colectivul Catedrei, înainte de Crăciun, când sărbătoream, pe 27 decembrie, pe Domnia Sa și pe doamnele profesoare ce purtau numele Eugenia: Rucinschi, Carp și Ștefănescu. La o astfel de întâlnire ne-a prins și „revoluția” din decembrie 1989.

De asemenea, pot spune că „Doamna” respecta tot ce este autentic românesc. Am văzut-o ce fericită și mândră se simțea când era îmbrăcată într-un costum popular bucovinean, cu ocazia unei minivacanțe în Bucovina.

Deși foarte impunătoare și sigură pe sine, înaintea unor evenimente importante „Doamna” avea mari emoții. Astfel, în 1988 am acompaniat-o la București, la Congresul de Chimie, unde a fost singura femeie care a prezentat o conferință în prezența unor organicieni renumiți precum: profesorii A. T. Balaban, M. Gheorghiu și I. Pogany de la București, profesorii S. Mager și I. Silberg de la Cluj, precum și a domnului prof. I.

² Pierre Grandclaudon, *Mesajul de condoleanțe*, iulie 2008.

Zugrăvescu. De aceleași emoții era dominată și atunci când doctoranzii pe care îi îndrumase își susțineau tezele.

„Se spune că atunci când trăiești lângă un munte nu-i vezi contururile, nu-i poți ghici proporțiile. Numai în perspectiva vremii opera lui va căpăta măreție și semnificație”³.

Prin vasta sa cultură, competență, înaltul profesionalism, apropierea sufletească de toți cei cu care interacționa, Profesorul Magda Noela Petrovanu a fost un *remarcabil fondator de Școală de Chimie Organică* în Iași, lucru recunoscut și apreciat și dincolo de granițele țării.

Pentru ca numele Profesorului Magda Petrovanu să fie mereu în mintea celor care au cunoscut-o sau care studiază disciplina *Chimie*, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași se organizează, începând din 2009, *Concursul de chimie Magda Petrovanu*, care atrage anual sute de elevi din întreaga țară.

Prof. univ. dr. **ELENA BÎCU**

³ Eugenia Ștefănescu, *Zilele Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași*, oct. 1998, Sesiune de comunicări științifice dedicată Doamnei Prof. univ. dr. doc. Magda Noela Petrovanu, la împlinirea vârstei de 75 de ani.



Paul Demetrescu (1900-1968)
Profesorul și juristul

Profesorul Paul I. Demetrescu s-a născut la Craiova, în ziua de 29 iunie 1900. Descendent dintr-o familie de negustori, urmează școala primară și cursurile liceale în orașul natal. După obținerea diplomei de balaureat, în 1918, tânărul Paul Demetrescu se înscrie la Facultatea de Drept din București și devine licențiat în 1921. Următorii doi ani este avocat în Baroul Ilfov.

Pentru a-și perfecționa studiile de drept comercial, în 1923 pleacă în Italia. Se înscrie la doctorat și urmează cursurile de profil de la Facultatea de Drept din Roma. În urma susținerii tezei de doctorat, având ca subiect *Administrarea societății în nume colectiv*, obține, în 1924, titlul de *doctor în științe*.

Revenit în țară, a fost numit, în 1926, referent stagiar la Consiliul Legislativ. La 1 martie 1929 este definitivat în postul de referent, specialitatea *drept comercial*, funcție pe care o va deține până în anul 1948. În perioada în care a lucrat la Consiliul Legislativ a elaborat, singur sau în colaborare, importante comentarii și studii, în materia dreptului comercial, dintre care menționăm: *Noua lege asupra cambiei și biletului la ordin* (1934); *Cambia, biletul la ordin, cecul* (1942); *Întreprinderile comerciale* (1943).

În noiembrie 1946 se prezintă la concursul organizat la Facultatea de Drept din Iași pentru ocuparea celei de a doua *catedre* de Drept Comercial. Prin decizia comisiei de concurs, a fost numit profesor pe data de 1 februarie 1947. Cu toate că era născut pe alte meleaguri, prin felul lui de a fi semăna mai degrabă cu un moldovean. De altfel, în climatul spiritual al Iașului universitar, profesorul Demetrescu a descoperit rațiunea existenței și aspirațiilor sale, care l-au determinat să renunțe de a se mai întoarce la București.

După intrarea în vigoare a „Legii pentru reforma învățământului superior” (1948), postul de profesor de Drept comercial se desființează.

Datorită acestei situații, Paul Demetrescu se orientează spre disciplina Drept Cooperatist Agricol. În această nouă ramură a dreptului nostru, și-a adus o importantă contribuție, aplicând, în mod selectiv și creator, principiile dreptului comun în soluționarea problemelor specifice economiei agrare.

În anii următori, preocupările profesorului Paul Demetrescu s-au concentrat, mai ales, în domeniul Dreptului Civil. Începând cu anul 1955, în calitate de titular al cursului de Teoria Generală a Obligațiilor și Contractele Speciale, îmbină în mod strălucit reglementările dreptului civil cu practica judiciară și arbitrală. Cu respectarea exigențelor impuse de cercetarea științifică, profesorul publică, în 1966, la Editura Didactică și Pedagogică, lucrarea *Teoria generală a obligațiilor*. Fundamentarea teoretică și spiritual analitic, îmbinată cu logica și farmecul expunerii, înscriu lucrarea Profesorului în categoria realizărilor de referință ale literaturii juridice.

Pe lângă activitatea didactică, Profesorul Paul Demetrescu a desfășurat o valoroasă și rodnică activitate științifică. A publicat numeroase cursuri, manuale, monografii, studii și articole, dintre care menționăm: *Contractul de vânzare-cumpărare și de schimb* (1956); *Curs de drept civil. Teoria generală a obligațiilor și contractele speciale* (1958); *Dreptul cooperatist agricol*, 3 volume (1959-1964); *Contractul de transport* (1962); *Dreptul de autor* (1966); *Contractele pentru folosirea în film a unor opere de creație* (1962); *Cauzele de exonerare de răspundere a persoanelor juridice* (1967).

Ideile sale cu privire la natura juridică a dreptului de autor sau la caracterul autonom al contractului de transport, răspunderea cărașului și exercițiul acțiunilor în justiție aduc importante precizări, oferind soluții judicioase și utile.

Intellectual cu o solidă formație umanistă, Paul Demetrescu a fost un profesor strălucit, un civilist remarcabil, iubit și stimat de studențimea de la Drept. Inspirată și atractivă, cursurile Profesorului se distingeau printr-un deosebit simț al noului și al meditațiilor proprii, care obligau la dialog și reflecție. Profesorul reușea să îmbine armonios teoria și practica dreptului, cu o remarcabilă putere de sinteză. Dăruit activității didactice, a urmărit cu pasiune și perseverență, formarea de specialiști, înnobițați de misiunea profesiei de jurist și nu de recitatori, care să reproducă expunerile din amfiteatru.

Omul mărunțel și bondoc, cu mers legănat și vorbă domoală, impunea prin firea sa sociabilă, prin farmec și inteligență sclipitoare. Militând pentru existența unor suflete curate, profesorul a trăit pentru justiție, adevăr și prietenie, considerând că onestitatea și morala sunt deasupra iscusinței și talentului. Ființa lui emana bunătate și altruism, modestie și sensibilitate, iar prezența Profesorului însemna o deschidere spre sărbătoarea sufletului.

Deși se afla în plină efervescentă creatoare, la 18 iunie 1968 aripa cernită a despărțirii s-a abătut implacabilă asupra Profesorului Paul I. Demetrescu. Pentru cei care am avut privilegiul să-l cunoaștem, figura luminoasă a Profesorului va rămâne mereu vie. În momentele de răscruce a vieții, minunatele sale calități umane reprezintă un model de dăruire față de profesie, un exemplu de seriozitate și perseverență.

Prof. univ. dr. **IOAN MACOVEI**



Profesorul Alexandru Bărbat (1905-1991)
Creator al Școlii de Statistică de la Iași

Alexandru Bărbat, cel care va deveni un redevabil economist, sociolog, statistician și, mai ales, Profesor, s-a născut în Transilvania, la Ucea de Sus, în județul Brașov, în 7 februarie 1905 și a încetat din viață la Iași, locul unde și-a desăvârșit menirea până în ziua de 14 decembrie 1991.

Formarea profesională timpurie a fost la Cluj, unde a urmat cursurile Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale, absolvind ca licențiat în economie (1926), și-a continuat parcursul educațional tot în urbea ardeleană, în final obținând titlul de „doctor în economie” (1937) cu teza *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*.

Pasiunea pentru studiile zonale și aplecarea către fenomenologia cotidiană tradusă în limbaj statistic l-au recomandat să fie invitat al Școlii monografice „Dimitrie Gusti” pentru realizarea lucrării *Studiul economic al satului Drăguș-Făgăraș* (1941). A continuat activitatea științifică în cadrul Institutului de Cercetări Economice și Sociale de pe lângă Academia de Înalte Studii Economice (1946-1947), realizând valoroase studii monografice. Rezultatele obținute, în special cele vizând eșantionarea pe grupe a bugetelor țărănești, l-au impus drept *promotor al metodelor și tehnicilor statisticii sociale*.

Domeniile abordate în cercetarea științifică vizează, în principal, *cercetarea monografică, sociologia rurală, statistica socială, teoria statistică*. Activitatea științifică în domeniul statisticii s-a concretizat, pe de o parte, în cercetarea și valorificarea contribuției înaintașilor, realizată în calitate de membru al Societății de Științe Istorice și Filosofice (1952-1964) și publicată în *Revista de statistică* și în *Studii și articole de istorie*, iar pe de altă parte, în contribuția Domniei Sale privind elementele conceptuale și metodologice de statistică socială. Profesorul Bărbat a propus schema unei paradigme sistematice a științelor sociale în care statistica socială să-și capete locul și rolul ei specific ca disciplină de laborator a praxisului social

și ca știință concretă a întregului social. Rezultatele sunt publicate în *Revista de filozofie*, *Revista de statistică* etc.

Contribuția Profesorului Alexandru Bărbat în domeniul sociologiei rurale se regăsește în studiile realizate și publicate în *Viitorul social*, printre care subliniem: „Tipologia și dinamica satului românesc” (1967), „Cercetarea sociologică zonală” (1972), „Ce devine ruralul” (1973), „Elementele noului în rural” (1974), precum și în comunicările științifice din care reținem, în mod deosebit, „The Future of Rural Areas” (1976), care privea viitorul zonelor rurale din perspectiva experienței românești, susținută la Congresul Mondial de Sociologie rurală de la Terum (Polonia).

O altă valență a acestei personalități deosebite a școlii românești este cea didactică. Aici, cei care au avut privilegiul de a-l cunoaște, de a-l asculta, de a-i sorbi cuvintele, afirmă că „Profesorul deschidea o lume”.

Profesorul Alexandru Bărbat s-a dedicat profesiei didactice și activității de cercetare științifică, axate pe problematica social-economică, întâi la Cluj și Brașov, apoi, în perioada de maturitate (după 1964 până în 1991), la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde a fost profesor și șef al Catedrei de Statistică până la vârsta pensionării.

În tot acest răstimp, Profesorul trăia statistica alături de studenții săi, pe care îi îndemna să se lase prinși de dorința de zbor, de imboldul de a merge mai departe și de a pătrunde mai adânc în tainele cunoașterii.

Inovativ la discursul său era *modul de asociere dintre date și fapte*, formulat și explicat în exemple care alcătuiesc un ansamblu sistematic prin care se reflectă viața reală în dinamica sa.

Subiectul predilect este *prețul*, prețul grâului, iar categoria metodologică preferată de Profesor este *media*. Cele două concepte sunt, în gândirea Profesorului, centrul discursului, dezvoltările care le însoțesc alcătuind *mitul statistic*. O disciplină necesară prin care existențele individuale se transfigurează în esența ansamblului, conferită de aureola *mediei*.

Contrar ideii că statistica este lipsită de strălucire, că nu poate naște pasiuni și nu poate înflăcăra, cei care au fost martorii demonstrației de virtuozitate a Profesorului știu că lecția se desfășura, în principal, ca un dialog colectiv, o oră a spiritului jucată în fiecare oră de curs, prin care Magister-ul conducea novicele spre tainele inițierii în Statistică. Erau o ilustrare faptică, spațială și temporală, a stării unei societăți, prin care Profesorul dorea ca tinerii să evite fenomenul „de a nu vedea pădurea din cauza copacilor”.

Lecțiile aveau o înrâurire atât de puternică, încât părea că din cuvintele Profesorului se revărsa asupra studenților o lumină a cunoașterii, simultan orbitoare și revelatoare, totodată, care punea în valoare pe cel care o primea. Cuvintele revărsau o forță care preschimba mintea. *Novicii vedeau*

cifre, însă cuvintele Profesorului relevau fapte și făceau să se desfășoare aieva viața, în esența ei.

A continuat activitatea până la sfârșitul vieții, în calitate de profesor consultant și conducător de doctorat la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A reușit să asigure transferul de cunoștințe de la o promoție la alta, spre folosul studenților și al calității procesului de învățământ. A cristalizat Școala de Statistică de la Iași, transmițând și urmașilor de la Catedră dragostea și devotamentul pentru cercetarea științifică în domeniul statistic.

O încununare a activității științifice și didactice o reprezintă lucrarea *Teoria statisticii sociale*, revendicată atât de statisticieni, cât și de sociologi. Ca o recunoaștere a realizărilor deosebite în planul activității științifice, Domnia Sa a fost ales, în 1970, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Secția de Sociologie.

Prin opera și activitatea sa, de peste trei decenii, în calitate de profesor universitar și conducător științific de doctorat în domeniul statisticii sociale, *este considerat creator de școală*. Preocuparea Profesorului pentru cristalizarea valorilor tinere este materializată și în fondul de carte din biblioteca personală donat, din partea familiei, Bibliotecii de Științe Economice de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași pe care a slujit-o.

Memoria sa a fost onorată la centenarul nașterii, în anul 2005, când i-a fost dedicat un volum omagial, *In memoriam Profesor Alexandru Bărbat*. Tot atunci, Grupul Școlar de Chimie din orașul Victoria a primit numele de *Colegiul Tehnic Dr. Alexandru Bărbat*.

Numele Profesorului Alexandru Bărbat este înscris în *Dicționarul enciclopedic* (1978, p. 1108), în reviste științifice, pe copertile cărților și, mai ales, în sufletele noastre, lumina spiritului Său multiplicându-se.

Prof. univ. dr. **ELISABETA JABA**



Ilie Bursuc (1923-2002)
Profesorul și omul

Accesând site-ul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, site dedicat aniversării a 150 de ani de la fondarea acesteia, găsim, pentru fiecare dintre cele 15 facultăți componente, o listă cu un număr de personalități care, de-a lungul timpului, au slujit învățământul și cercetarea la Universitatea din Iași. La Facultatea de Fizică, alături de renumiți profesori precum Dragomir Hurmuzescu, Horia Hulubei, Teodor Ionescu, Constantin Mihul, Teofil Vescan și alții este nominalizat și profesorul Ilie Bursuc.

Pe profesorul Ilie Bursuc îl consider unul dintre mentorii mei, alături de alți profesori care mi-au fost modele, precum profesorul Sandulovici și profesorul Golovcenco. De la fiecare am învățat câte ceva. Acel *ceva* mai apoi dovedit a fi foarte important, ajutându-mă în toată cariera profesională și nu numai.

Fiecare dintre noi își alcătuiește de-a lungul vieții un edificiu afectiv. Consistența acestui edificiu este dată de acel grup de oameni pe care i-a „preluat” în el, pe care i-a respectat și apreciat și pe care cu avântul tinereții uneori i-a contrazis sau criticat. În ceea ce mă privește, profesorul Bursuc face parte din acel edificiu. Înconjurat de acest edificiu, alcătuit din oameni de o calitate deosebită, m-am simțit, de-a lungul timpului, protejat, mai puternic, mai stăpân pe mine, mai tenace în modul de a înainta în viață. Este o datorie și o bucurie pentru mine să-l prezint pe Profesorul Bursuc cu care, începând din 1958, timp de aproape trei decenii, am fost în contact indirect sau/și direct, mai întâi ca student și apoi în calitate de asistent la disciplinele pe care le predă în cadrul Facultății de Fizică.

Mai întâi câteva date biografice, date care sunt foarte importante pentru evoluția formării și dezvoltării profesionale a omului și viitorului dascăl.

Profesorul Ilie Bursuc s-a născut la 30 iulie 1923 în satul Dămileni, comuna Cristești, județul Botoșani, din părinți agricultori. A văzut lumina zilei într-o zonă geografică – Nordul Moldovei – care a dat țării oameni de

seamă în domeniul științei și artei. A urmat școala primară în satul natal și apoi, din 1934, a devenit elev al renumitului liceu „Anastasia Bașotă” din localitatea Pomârla – Dorohoi. Promovează bacalaureatul în anul 1942 la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava. Fiu de țărani, cu posibilități materiale reduse, tânărul Ilie Bursuc, înzestrat cu o inteligență pragmatică deosebită, s-a arătat hotărât să răzbească în viață în ciuda condițiilor care, în acea perioadă, nu erau dintre cele mai favorabile. În continuare traiectoria profesională este puternic marcată de realitățile economico-sociale ale vremii: războiul, schimbarea regimului politic, schimbările în statutul social al locuitorilor României, greutățile economice.

În anul școlar 1942-1943 a urmat cursurile Facultății de Științe, secția Fizică-Chimie, de la Universitatea din Iași. În anul 1943 este încorporat în Regimentul 2 Antiaeriană Iași, iar în perioada 1943-1945 urmează cursurile Școlii de Ofițeri de rezervă, București, Ghencea. În urma absolvirii acestor cursuri primește gradul de sublocotenent și participă la operațiuni militare de pe frontul de Vest, ajungând cu unitatea sa până în Munții Tatra.

După o întrerupere de doi ani, în anul 1945 reia cursurile Facultății de Științe pe care o absolvă în 1948, ca șef de promoție, cu calificativul „magna cum laude”. Este interesant de amintit titlul tezei pentru examenul de licență: „Analiza rontgenografică a cristalelor”, temă dintr-un domeniu relativ nou, pentru acel moment, *fizica corpului solid*. Peste ani, profesorul Bursuc a devenit specialist în acest domeniu și a condus numeroase doctorate.

Evoluția profesională a tânărului Ilie Bursuc urmează un drum sinuos, drum influențat și de Reforma învățământului din 1948.

Astfel, imediat după absolvire, la propunerea Consiliului Facultății de Științe este numit asistent suplinitor la Catedra de Fizică Generală; apoi, în 1950 devine, printr-un ordin de ministru, asistent titular la Catedra de Fizică a Institutului Politehnic „Gheorghe Asachi” din Iași. În anul școlar 1949-1950 a funcționat o perioadă ca profesor la un liceu din Dorohoi. În 1953 devine lector, iar în 1956 este transferat de la Institutul Politehnic la Catedra de „Electricitate” a Facultății de Matematică și Fizică de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Catedră în fruntea căreia se afla profesorul Ștefan Procopiu. Activitatea științifică a început-o în anul 1950 sub îndrumarea profesorului Procopiu, care devine și conducătorul său de doctorat. Este momentul de început al stabilizării drumului său în domeniul didactic și științific. Liceul urmat, școala militară, participarea la operațiunile de război, contactul cu învățământul liceal ca profesor și primii ani în calitate de asistent la Politehnica din Iași au contribuit la definitivarea personalității tânărului Ilie Bursuc, l-a disciplinat, întărindu-i convingerea că numai munca asiduă poate să conducă la realizări durabile. Profesorul

Procopiu, în preajma căruia a „crescut” profesional, i-a fost mentorul de la care a învățat că libertatea de gândire, spiritul de dreptate și adevăr, corectitudinea și cinstea te pot ajuta să depășești momentele dificile, momente care nu erau puține în noul tip de societate în care intra România.

Eu l-am cunoscut la începutul anului universitar 1959-1960, când, fiind student în anul II al Facultății de Matematică și Fizică, secția Fizică, am studiat cursul de „Electricitate și magnetism”. Titularul cursului era profesorul Procopiu. Un accident a făcut ca acesta să fie în imposibilitatea de a preda și, pentru a-l suplini, profesorul Procopiu l-a ales pe tânărul lector Ilie Bursuc. Profesorul Procopiu participa la fiecare curs, supraveghind desfășurarea, dar și pregătirea și derularea experimentelor care ilustrau tema predată la curs. Lectorul Bursuc nu l-a dezamăgit niciodată, confirmând faptul că a fost făcută o alegere potrivită. În fața studenților din amfiteatru lectorul Ilie Bursuc preda cursul cu eleganță și solemnitate, rostind rar cuvintele și construind idei menite să convingă și să fie reținute. Mai târziu, în anul IV (1961-1962), la cursul de „Electronică prin Gaze” predat acum de conferențiarul Bursuc, mi s-a întărit convingerea că acesta era un maestru al comunicării. La începutul fiecărui curs relua principalele idei din cursul precedent, un fel de rezumat al cursului, astfel încât și studenții care eventual au lipsit să poată urmări și înțelege noul curs predat.

În anul 1968, la Facultatea de Fizică se înființează a patra Catedră, aceea de „Fizică Moleculară și Căldură” al cărei șef devine conferențiarul Ilie Bursuc. Am avut onoarea să fac parte din această Catedră devenind asistentul profesorului Ilie Bursuc la disciplina „Electronică prin Gaze” și, mai târziu, la o disciplină nou introdusă în planul de învățământ cu denumirea „Fizica Corpului Solid”. În calitate de șef de Catedră, dar și ca titular de disciplină, profesorul Bursuc urmărea îndeaproape modul în care asistenții își făceau datoria la orele de lucrări practice și de seminar, impunându-le muncă ordonată, efort susținut, disciplină și seriozitate. Modul de adresare era, poate, mai puțin protocolar, dar de fiecare dată cel căruia i se adresa simțea căldura și intenția de a transmite o recomandare, un sfat, un îndemn care să-l ajute. Îmi amintesc că, într-o zi, profesorul Bursuc m-a chemat la el în cabinet și mi-a spus direct: Toma, următorul curs îl ții tu. Era vorba de un curs la disciplina: „Electronică prin Gaze”. Am rămas mirat și totodată descumpănit. Până la data desfășurării cursului mai erau două zile. Profesorul a observat starea mea și m-a încurajat spunându-mi, printre altele, că va fi și el prezent în sala de curs, ceea ce pentru mine era o altă sursă de emoție.

M-am pregătit, după bibliografia indicată de profesor și, la data și ora programate prin orar, am ținut cursul. După curs Profesorul a făcut o analiză asupra modului în care am predat arătându-mi care au fost părțile

bune, dar și cele mai puțin bune. A fost pentru mine o adevărată lecție, care mi-a folosit mai târziu când am devenit lector, conferențiar și apoi profesor.

Iată o altă întâmplare care m-a ajutat să cunosc mai bine pe *omul și profesorul* Bursuc. Era momentul înscrierii în planul de învățământ a cursului de „Fizica Corpului Solid” la anul IV. Profesorul m-a anunțat că eu voi fi cel care voi avea în normă orele de laborator la această disciplină. Un laborator care, practic, nu exista. Trebuia ca până la începerea noului an universitar acest laborator să fie funcțional. M-am documentat, am făcut sub îndrumarea Profesorului o listă de lucrări și am trecut la realizare: întocmirea referatelor și construirea, cu ajutorul atelierului didactic, a unor dispozitive experimentale. Eram în plină perioadă de desfășurare a așa numitei activități de „autodotare” a laboratoarelor. Aveam la dispoziție aproape un semestru plus vacanța de vară. Profesorul urmărea cu insistență modul în care înaintam în realizarea laboratorului. La un moment dat, de câte ori mă întâlnea, oriunde mă aflam, mă întreba despre laborator. Acest fapt nu era foarte comod pentru mine încât am ripostat spunându-i: „domnule profesor, vă rog să nu mă mai întrebați; eu vă garantez că laboratorul va fi funcțional până la sfârșitul anului universitar. Dacă veți constata că eu nu m-am ținut de cuvânt, aveți dreptul să mă pedepsiți; puteți veni și cu propunerea de a fi eliminat din învățământul superior”. Din acel moment Profesorul a încetat să mă mai chestioneze cu privire la laborator.

Înainte de începerea anului universitar l-am invitat pe Profesor să constate stadiul în care se afla noul laborator de „Fizica Corpului Solid”. Fără a mă lăuda, am dedus că a fost mulțumit de cele realizate de mine.

La începutul noului an universitar, pe data de 4 octombrie 1968, profesorul Bursuc m-a invitat în cabinetul său și mi-a dat o carte, „Optica electronică”, al cărei autor era și care tocmai apăruse la „Editura Tehnică”. Era, cred, prima carte din acest domeniu apărută în România. Am mulțumit, am deschis-o și, pe prima pagină am citit: *Colaboratorului M. Toma cu toată considerația și încredere totală*. Am înțeles atunci că profesorul Bursuc mi-a acordat toată încrederea și mă considera un colaborator de nădejde în domeniul activității didactice. Optica electronică este un domeniu înrudit cu „Electronica prin Gaze”, disciplină care a fost una dintre probele de la examenul de stat și la care am obținut nota maximă. Mai mult „Electronica prin Gaze” reprezintă o parte a „Fizicii Descărcărilor Electrice prin Gaze”, disciplină care a stat la baza domeniului „Fizica Plasmei”. Câțiva ani după această întâmplare, în 1976, am susținut teza de doctorat cu o temă din acest domeniu. Sunt bucuros și, totodată, mă mândresc cu faptul că, în perioada de formare a mea ca membru al personalului didactic și de cercetare din Facultatea de Fizică am beneficiat de încredere, înțelegere, de sfaturile și îndrumările deosebit de competente ale Profesorului Ilie Bursuc.

În anul 1969 ocupă, prin concurs, postul de profesor la Catedra de „Fizica Moleculară și Căldură”, catedră înființată la inițiativa sa. În anul 1970 devine conducător de doctorat în specialitatea „Fizica Corpului Solid”. A fost mereu preocupat de perfecționarea propriei pregătiri profesionale, dar și de a însuși studenților, doctoranzilor și colaboratorilor pasiunea pentru tot ce-i nou în domeniul fizicii stării solide. A înființat și condus un puternic colectiv de cercetare în acest domeniu. Sub îndrumarea sa un număr de 30 de tineri și-au desăvârșit pregătirea profesională prin studii de doctorat.

Membrii colectivului condus de profesorul Bursuc, atât în cadrul Facultății, cât și în cadrul secției de Fizică a Academiei Române, Filiala Iași, au avut un frumos traseu profesional. Astfel, trei din tinerii „crescuți” și îndrumați de profesorul Bursuc au devenit peste ani profesori universitari și conducători de doctorat. Este vorba de profesorii Ioan Gheorghe Rusu, Neculai Sulițeanu, șef de Catedră, și Felicia Iacomî, șef de Departament. Aceștia, alături de profesoara Mihaela Rusu, șef de Catedră și de conferențiarul Florin Brânză, ultimul asistent al profesorului Bursuc, au contribuit la pregătirea numeroaselor promoții de studenți în cadrul studiilor de licență, masterat și doctorat, iar prin activitatea științifică în domeniul inițiat și condus de profesorul Bursuc au reprezentat un pilon important în clasarea Facultății de Fizică din Iași în anii 2005, 2006, 2007 pe primul loc între Facultățile de Fizică din România.

Profesorul Bursuc s-a bucurat de autoritate în fața studenților și a colaboratorilor, o autoritate izvorâtă din tact, conduită echilibrată, privire expresivă; nu făcea niciodată risipă de cuvinte; ținea la propriile păreri și principii pe care le apăra cu îndârjire. Întreaga activitate a profesorului Bursuc și a membrilor colectivului condus de el a asigurat promovarea școlii de „Fizică a Corpului Solid” în țară și pe plan internațional.

Noi, moldovenii, avem un sentiment al trecutului mai pronunțat. Profesorului Bursuc îi plăcea să istorisească întâmplări din trecut la care a participat direct sau a fost martor, întâmplări care aveau însă un tâlc, de la care ascultătorii puteau învăța ceva.

Înainte de a fi *profesor, fizician, cercetător*, profesorul Bursuc era un *om* cu toate calitățile ce însoțesc acest cuvânt. Era o fire veselă și prietenoasă, plin de înțelegere și omenie, energic, mare iubitor de natură și de tot ceea ce bucura inima și sufletul unui om. Însă, atunci când greșeau, te judeca aspru, urmărindu-ți comportarea pentru a vedea în ce măsură ți-ai îndreptat greșeala.

Prezent mai mereu la banchetele de sfârșit de Facultate sau la întâlnirile unor promoții după un număr de ani de la absolvire, era întotdeauna înconjurat de studenți sau de foști studenți; la rândul său își manifesta dragostea și respectul său pentru tineri, fiind în același timp sufletul acestor întâlniri.

Şef de Catedră, membru în Consiliul Facultăţii şi în Senatul Universităţii, conducător de doctorat, îndrumător al profesorilor ce pregăteau lucrări pentru obţinerea gradului I în învăţământ, profesorul Bursuc şi-a îndeplinit menirea sa de dascăl preocupat de evoluţia învăţământului, de îndrumător al tinerilor în diferite etape ale evoluţiei lor.

În anul 1993 a ieşit la pensie, rămânând în cadrul Facultăţii de Fizică profesor consultant şi conducător de doctorat. În această calitate a continuat să scrie şi să publice pentru studenţi şi doctoranzi, singur sau în colaborare, cursuri şi monografii în edituri centrale şi locale. Ca o recunoaştere a întregii sale activităţi, Senatul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” i-a conferit titlu de *Professor emeritus*.

Toţi cei care i-au fost studenţi, colaboratori şi colegi îi vor păstra o frumoasă amintire, amintirea unui membru marcant al familiei fizicienilor ieşeni.

Prof. univ. dr. **MIHAI TOMA**



*Profesorul Gheorghe I. Năstase (1896-1985)
Întemeietorul școlii ieșene de geografie umană*

Gheorghe I. Năstase s-a născut la 3 februarie (stil vechi) 1896 la Hristici, în ținutul Soroca din Basarabia, și a decedat la Iași, în ziua de 28 decembrie 1985. A fost un eminent geograf, profesor de geografie umană la Universitatea din Iași și fondator, alături de Mihai David, al școlii geografice ieșene.

Gheorghe I. Năstase a urmat cursurile școlii primare din satul natal, apoi pe cele ale gimnaziului din Soroca și pe cele ale Școlii Normale din Cetatea Albă, aceasta din urmă absolvită în 1915. După participarea, în 1915-1917, la Primul Război Mondial, în armata rusă, unde a servit și ca translator pentru asigurarea coordonării cu armata română, s-a angajat cu tot entuziasmul în lupta pentru integrarea Basarabiei în statul național român, participând la fondarea Partidului Național Moldovenesc și fiind ales secretarul întâiului Congres Ostășesc Moldovenesc, precum și deputat în Sfatul Țării, adunare care a proclamat, la 22 ianuarie 1918, constituirea Republicii Moldovenești Independente și Suverane, iar la 27 martie 1918 Unirea cu celelalte ținuturi românești. Ulterior, Gheorghe I. Năstase a jucat un rol de seamă în elaborarea proiectului pentru reforma agrară și a fost secretar al delegației Sfatului Țării care a participat la pregătirea Păcii de la Versailles.

Începând din 1919, Gheorghe I. Năstase a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității ieșene, susținându-și licența în istorie în anul 1923 și licența în geografie, de data aceasta la Facultatea de Științe, în anul 1924. Deși încă student, sârguința și excepționalele sale calități intelectuale au făcut ca, încă din 1920, să fie încadrat ca asistent la Catedra de Geografie, avansând la gradul de conferențiar suplinitor de antropogeografie, în 1925.

În anii 1925-1926, cu sprijinul marelui geograf francez Emmanuel de Martonne, bun cunoscător al României și prieten sincer al poporului nostru, a obținut o bursă de specializare la Paris, perioadă în care s-a format ca adept al școlii franceze de geografie umană, în timp ce Simion Mehedinți,

la București, se orienta mai mult după concepțiile deterministe ale antropogeografiei germane. Gheorghe I. Năstase a preluat, în cursurile și lucrările sale de laborator, ideile posibiliste ale unui potențial natural folosit de societate, în raport direct cu nivelul de cultură al acesteia. Poziția logică și ponderată a lui Gheorghe I. Năstase este evidențiată, în primul rând, în *Cursul său de antropogeografie* (Iași, 1926), dar și în celelalte cursuri și lucrări publicate, în care autorul accentuează asupra rolului complementar al condițiilor naturale, pe de o parte, și al condițiilor social-istorice, pe de alta, în determinarea fenomenelor uman-geografice.

Gheorghe I. Năstase și-a susținut în mod strălucit doctoratul, în 1932, abordând problema complicată a „insulei” Peuce, din scrierile geografilor din antichitate, „insulă” pe care o identifica, foarte probabil justificat, cu grindul Letea. În consecință, a fost numit conferențiar definitiv, apoi, în 1938, profesor suplinitor iar câștigarea, în 1939, a concursului de profesor i-a adus deplina recunoaștere a meritelor științifice și didactice. La aceasta s-a adăugat, în 1944, și activitatea în calitate de membru permanent al Institutului de Cercetări Geografice. Gheorghe I. Năstase a fost și primul geograf din Iași care a dat îndrumări principial-metodologice pentru cercetarea uman-geografică, subliniind importanța cercetărilor directe, în teren, a interpretării materialului cartografic, a utilizării informației cantitative și a corelării cercetării geografice cu cercetarea istorico-arheologică.

Din nefericire, profesorul Gheorghe I. Năstase a avut și foarte mult de suferit de pe urma activității sale politice, sincer patriotice, și a convingerilor sale, profund democratice, în anul 1948 fiind îndepărtat din învățământ, apoi arestat și deținut, însă fără a fi judecat, căci nu i se putea aduce nici o învinuire concretă. Abia în 1955, a putut fi reîncadrat la Institutul de Geologie și Geografie al Academiei Române, unde a lucrat, deși fără drept de semnătură, până în 1961. Mult mai târziu, în 1974, în anii distanțării politice a României de fosta Uniune Sovietică, a venit la Iași dispoziția Ministerului Învățământului ca Gheorghe I. Năstase să fie discutat în plenul catedrelor de geografie, în vederea întocmirii unui dosar de primire în Academia Română, demnitate și recunoaștere a valorii științifice pe care profesorul Năstase le-ar fi meritat pe deplin. În cadrul acestei ședințe geografii ieșeni și-au exprimat cu entuziasm susținerea pentru o astfel de reparație morală, dar propunerea s-a oprit undeva, în meandrele birocrăției totalitare, probabil și pentru a evita o reacție adversă din partea sovieticilor.

Activitatea științifică a lui Gheorghe I. Năstase se distinge prin seriozitate, profunzime și multilateralitate, el putând fi considerat acela care a întemeiat *școala ieșeană de geografie umană*. Din numeroasele ramuri ale geografiei umane pe care le-a îmbrățișat, se distinge *geografia istorică*, domeniu în care se remarcă studiile asupra cursului inferior al Dunării și

asupra Deltei fluviului ca și asupra sudului Basarabiei, unde a descoperit și identificat o serie de așezări antice, getice, grecești sau romane, dar a și completat imaginea oamenilor de știință asupra valurilor de pământ și a fortificațiilor construite în lungul acestora. Un alt studiu este cel ce a precizat evoluția în secolele XVI-XVII a hotarului dintre voievodatul autonom al Moldovei și Bugeacul stăpânit de tătari, apoi cel consacrat structurii etnice a populației Moldovei în secolul al XVII-lea, în care a evaluat numărul populației catolice, în cea mai mare parte de origine transilvăneană, demonstrând numărul mult mai mic al acesteia față de cel din secolul XX și caracterul recent al multor sate ceangăiești. În fine, profesorul Năstase s-a arătat îngrijorat și de exagerările antiromânești ale unor așa-zisi specialiști, care încercau să demonstreze, fără argumente serioase, prezența unei populații slave în mijlocul românilor din Moldova, în secolul al XVII-lea.

Profesorul Gheorghe I. Năstase și discipolii săi din perioada interbelică (Victor Tufescu, Ion Gugiuman, Alexandru Obreja, Constantin Martiniuc, Ion Chelcea) au avut și serioase preocupări de *geografie a populației*, analizând structura confesională, profesională și pe medii a acesteia, ca și dinamica populației unor unități administrative tradiționale (Moldova, Basarabia, Bucovina, județul natal Soroca) sau a unora recent create de administrația Regelui Carol al II-lea (ținutul Prut). Remarcabile sunt și lucrările referitoare la populațiile de origine alohtonă (romi, bulgari, huțuli), cu un maximum de atenție pentru grupul etnic original al găgăuzilor.

În ceea ce privește *structurile și rețelele urbane*, un interes deosebit a fost acordat cauzelor slabei dezvoltări a vieții orășenești în lungul văii Prutului, iar referitor la așezările urbane mici (târgușoarele) Gheorghe I. Năstase a adus, în repetate rânduri, corecturi și completări substanțiale la lucrările insuficient documentate ale propriului succesori, Victor Tufescu.

Despre *geografia economică* se poate vorbi în școala ieșeană începând din nou cu Gheorghe I. Năstase, autor al unei cunoscute și detaliate lucrări asupra exploatarei sării marine în Bugeac, lucrare cu trăsături de geografie activă, prin propunerile de optimizare și dezvoltare aduse de autor.

Geografia fizică a reprezentat și ea o preocupare însemnată a profesorului Năstase, preocupare materializată în lucrări de *limnologie*, de *geomorfologie* (un adevărat exemplu de analiză detaliată, bazată pe cercetări de teren, fiind *Centum monticuli*) și *paleogeomorfologie*. Adept al conceptului de *geografie integrată*, care urmărea reliefarea relațiilor reciproce dintre societatea umană și mediul său de viață, Gheorghe I. Năstase a acordat atenția cuvenită problemelor de geografie umană și în lucrările sale de geografie fizică sau de geografie unitară, de exemplu în *Centum monticuli* sau în *Lacul Bălătău*, unde se fac ample referiri la

peisajul agrar, la utilizarea adecvată a terenurilor, la consecințele regretabile ale despăduririi sau la posibilitățile de valorificare superioară a potențialului natural.

Nu pot fi trecute cu vederea nici lucrările consacrate *istoriei geografiei românești*, cum sunt acelea asupra rezultatelor geografice ale participării lui Emil Racoviță la expediția antarctică cu vasul „Belgica”, și cele de *geografie politică*, consacrate tinerelor state, desprinse, după Primul Război Mondial, chiar dacă pentru scurt timp, din fostul Imperiu Rus.

O bună parte din opera geografică a Profesorului nostru a rămas, din păcate, inedită. Din aceasta se distinge studiul geografic complex asupra orașului Tulcea, redactat pe baza cercetărilor, de o mare amploare, începute după cel de Al Doilea Război Mondial, în vederea documentării pentru amenajarea urbanistică și dezvoltarea principalelor orașe ale țării. În aceeași situație se află studiul, din păcate incomplet redactat, asupra bazinului râului Bîrlad, studiu realizat în cadrul muncii de cercetare și proiectare depuse în cadrul I.P.A.C.A., ale căror rezultate au fost folosite, în parte, și pentru documentarea *Monografiei Geografice a Republicii Populare Române*, făcută publică, deși nu integral¹, în 1960.

Însă, cel mai valoros manuscris inedit al lui Gheorghe I. Năstase, manuscris depus astăzi spre păstrare la Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, după ce mulți ani s-a crezut pierdut, este cel care cuprinde notițele de teren și notele carto-bibliografice făcute de Profesor în vederea redactării unei lucrări cuprinzătoare asupra toponimiei Basarabiei. Fără îndoială, Gheorghe I. Năstase era omul cel mai indicat pentru a o realiza, datorită cunoașterii directe a terenului și a vastelor sale cunoștințe geografice, solidei sale formații istorice și stăpânirii indispensabile a lingvisticii romanice, slave și turanice (cunoașterea celei din urmă fiind căpătată într-o manieră autodidactă și prin contactul cu populația găgăuză din Bugeac). Munca imensă, în acest domeniu, a Profesorului Năstase își așteaptă încă un continuator sârguincios și competent.

Prof. univ. dr. **ALEXANDRU UNGUREANU**
Membru corespondent al Academiei Române

¹ Partea a doua a volumului II, cuprinzând geografia celor 16 regiuni și a orașului București a fost distrusă de regimul lui Gh. Gheorghiu-Dej, după tipar, dar înainte de difuzare, deoarece, în condițiile răcirii relațiilor româno-sovietice, publicarea unei lucrări comune, cu participarea geografilor români și sovietici, devenise neconformă cu noua orientare politică a României. Totuși, ca prin minune, câteva exemplare s-au păstrat, unul din acestea aflându-se în biblioteca lăsată moștenire soției de profesorul Ioan Șandru, iar altul în biblioteca profesorului Mihai Apăvăloaiei, care și-a petrecut ultimii ani de viață la Târgu Mureș.



*Academicianul Profesor
Mircea Petrescu-Dîmbovița (1915-2013)
Întemeietorul școlii moderne de arheologie la Iași*

Profesorul de numele căruia se leagă destinele actuale ale științei arheologice în Moldova s-a stins cu puțin înainte de împlinirea vârstei de 98 de ani. Faptul că a avut parte de o viață lungă, dincolo de o anumită structură genetică, moștenită de la mama sa, i se datorează în mare măsură, deoarece a fost întotdeauna un exemplu de cumpătare, dedicându-și, încă din tinerețe, cea mai mare parte a timpului completării cunoștințelor din diverse domenii și cercetării aprofundate în arheologie. Așa a rămas în memoria celor care l-au cunoscut mai îndeaproape și tot astfel ne apare efigia sa din scrierea autobiografică pe care a finalizat-o în ultimii ani de viață (*Amintirile unui arheolog*, 2006). Cel ce parcurge paginile acestei cărți va rămâne impresionat de multitudinea manifestărilor științifice internaționale la care profesorul Petrescu-Dîmbovița a luat parte (și care sunt descrise pe larg în memoriile sale), de importantele săpături arheologice pe care le-a condus, de numeroșii arheologi de prestigiu din diverse țări pe care i-a cunoscut și cu care a întreținut strânse legături de colaborare, dar nu va găsi decât foarte puține elemente de amuzament sau divagații mai mult sau mai puțin filosofice, de care abundă multe dintre lucrările de memorialistică. Și această „lipsă” nu se datorează faptului că Profesorul nu ar fi fost un om de spirit (pe care și-l etala uneori, în rarele momente de relaxare), ci pentru că, într-adevăr, viața sa a fost dominată de preocuparea continuă de a se dedica „trup și suflet” științei arheologice, pe care nu doar că o îndrăgea, ci, practic, o considera că face parte din structura sa intimă.

Înzestrat din familie cu o aleasă educație (tatăl – un renumit avocat gălățean și fruntaș politic liberal, iar mama – pianistă de talent și compozitoare cunoscută în epocă), pe care și-a completat-o la prestigiosul liceu „Vasile Alecsandri” din Galați (unde pasiunea pentru arheologie i-a fost sădită de profesorul de română Aetiu Hogaș, fiul scriitorului Calistrat

Hogaș), tânărul Petrescu-Dîmbovița a avut șansa de a aprofunda istoria sub îndrumarea unor mari profesori ai Universității din București (N. Iorga, C. C. Giurescu, Sc. Lambrino, P. P. Panaitescu, R. Vulpe ș.a.). Orizontul spre arheologia preistorică i-a fost deschis de Ioan Andrieșescu (colaboratorul apropiat al lui V. Pârvan și urmașul acestuia la Catedră), căruia îi va dedica ulterior mai multe medalioane elogioase. Apreciat de acesta, a fost oprit asistent onorific la Muzeul Național de Antichități și la Seminarul de Arheologie al Universității. Unul dintre profesorii săi, C. C. Giurescu, ajuns rezident regal la Galați, în vremea lui Carol al II-lea, îl va ajuta să publice primele sale lucrări de arheologie (1940), rod al cercetărilor de teren pe care le întreprinsese în județul Galați – material care își păstrează și astăzi întreaga valoare științifică.

Anii celui de Al Doilea Război Mondial și i-a petrecut în mare măsură pe teatrul de operațiuni, ca ofițer de rezervă. A făcut parte, sub comanda fostului său profesor Radu Vulpe, din grupul însărcinat cu inventarierea și repatrierea numeroaselor obiecte din Muzeul de la Odessa care fuseseră descoperite de-a lungul timpului pe teritoriul Basarabiei – teritoriu revenit atunci între granițele României. Anul 1944 l-a găsit pe frontul Iași-Chișinău, unde, chiar în timpul operațiunilor militare, nu a uitat de pasiunea sa, întreprinzând, cu soldații pe care-i avea în subordine, cercetări arheologice, unele dintre piesele descoperite dovedindu-se ulterior a avea o mare valoare științifică (mormântul de la Bogonos).

Doctoratul și l-a susținut în 1947 cu succesul lui I. Andrieșescu la Catedră, profesorul Ion Nestor, unul din cei mai remarcabili reprezentanți ai arheologiei românești, față de care și-a manifestat mereu respectul și prețuirea. Tema tezei aborda probleme ale epocii bronzului, epocă ce l-a preocupat constant în studiile sale ulterioare și pentru care a și realizat lucrări de sinteză de mare valoare (*Depozitele de bronzuri din România*, 1977; *Die sichhelten in Rumanien*, 1978; *Der Arm-und Beinschmuck in Rumänien*, 1998 – ultimele două în prestigioasa colecție „Praehistorische Bronzefunde”, editată în Germania).

La Universitatea din Iași a venit în 1949, reușind ca, în scurt timp, să scoată disciplina arheologiei din anonimat, în primul rând prin intensele recunoașteri pe teren și prin săpăturile pe care le-a întreprins, antrenând numeroși colaboratori, mai ales din rândurile tinerilor discipoli pe care i-a format. Astfel, la mai puțin de zece ani de la venirea sa, a apărut o pleiadă de arheologi bine pregătiți, care și-au desfășurat activitatea nu numai la Iași, ci și în rețeaua de muzee înființate pe tot teritoriul Moldovei și la organizarea cărora Profesorul a avut o contribuție remarcabilă. Aceste rezultate, care au condus la formarea unei adevărate școli de arheologie modernă la Iași, s-au datorat faptului că Profesorul a știut să îmbine în mod armonios activitatea didactică cu aceea de cercetare în cadrul Muzeului de

Istorie a Moldovei (format pe baza fostului *Muzeu de Antichități al Universității*), pe care l-a condus mai bine de un deceniu, precum și în cadrul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Preocuparea sa constantă, în calitate de director al Institutului (între anii 1967 și 1990), a fost de a asigura mereu direcțiile de cercetare cu specialiști bine pregătiți, indiferent dacă era vorba de istoria veche sau de cea contemporană. A știut să-și aleagă colaboratori destoinici, care i-au înțeles intențiile și l-au ajutat să transpună în practică programul de perspectivă.

Activitatea intensă pe care o desfășura simultan la Universitate și Institut (pentru un timp și în cadrul Muzeului), nu l-a împiedicat pe Profesor să fie mereu bine informat cu noutățile bibliografice. Prin revistele Institutului (*Anuarul și Arheologia Moldovei*), a inițiat un vast program de schimburi internaționale de periodice și cărți, contribuind astfel la înzestrarea bibliotecii de specialitate. Toate lucrările care soseau la Bibliotecă treceau mai întâi prin mâinile sale. Cunoscând preocupările științifice ale colaboratorilor și ale doctoranzilor săi, marca cu bilețele studiile care ar fi putut interesa pe unul sau pe altul, încât atunci când intrai în biroul său îți spunea imediat să te uiți la lucrările nou venite și să-ți cauți numele la articolele pe care le evidențiasse. Ca beneficiar al unor asemenea trimiteri, i-am fost mereu recunoscător pentru atenția și ajutorul pe care mi le-a acordat atât mie, cât și celorlalți discipoli din Iași și din alte localități în pregătirea doctoratului.

Practic, în activitatea Profesorului Petrescu-Dîmbovița este greu să trasezi o graniță între activitatea didactică și cea științifică, completată adeseori și cu acțiuni pe plan social. La cursuri introducea mereu probleme noi, de care luase cunoștință de curând și se adresa studenților ca și cum ar fi avut în față parteneri de dialog. Desigur, acest mod de predare îi deconcentra oarecum pe cei care nu erau pasionați de problemele istoriei vechi, dar deschidea orizonturi nebănuite pentru cei care doreau să se specializeze în acest domeniu. La examene îi selecta pe cei care se prezentau mai bine, propunându-le să meargă pe șantier, pentru a învăța practic arheologia. Activitatea pe șantier nu se încheia odată cu programul de săpătură, ci continua, de regulă, imediat după masă cu prezentarea unor lucrări recent apărute, care aveau tangență cu materialele descoperite. De asemenea, se trecea la prelucrarea primară a pieselor care ieșiseră în ziua respectivă. Unii dintre studenții practicanți au reușit să țină pasul cu acest ritm de lucru și s-au dedicat în final arheologiei. Alții, însă, și-au reorientat opțiunile spre domenii în care prevala informarea bibliografică în bibliotecă. Și unii și alții nu au uitat însă experiența șantierelor-școală, conduse de profesorul Petrescu-Dîmbovița și colaboratorii săi. Astăzi, îmi apare clar că întreaga activitate didactică a Profesorului era, de fapt, o continuare, în alte

forme, a activității și pasiunii sale pentru știință și cercetare, pe care căuta s-o transmită și elevilor lui.

Preocupările Domniei Sale nu se limitau la prezent, ci vizau țeluri mai îndepărtate, căutând să racordeze cercetarea arheologică ieșeană la noile tendințe apărute pe plan universal. Un amănunt mi se pare interesant în acest sens. Profesorul era un bun cunoscător al limbilor franceză și germană, care dominau scrierile arheologice prin anii '50 ai veacului trecut, dar încă de atunci a simțit nevoia să învețe asiduu limba engleză, fiind conștient că aceasta își facea simțită din ce în ce mai mult prezența în arheologia universală, lucru care de altfel s-a și întâmplat. În acel timp, după propriile mărturii, învăța engleza chiar și când mergea cu tramvaiul între Palatul Culturii și Universitate, pentru a nu pierde timpul! În felul acesta, a reușit să intre direct în contact cu mari personalități ale arheologiei din Anglia sau S.U.A., de talia unui Gordon Childe sau Marija Gimbutas, pe care i-a și invitat, de altfel, la Iași.

Apoi, încă din anii '70 ai secolului abia trecut a fost preocupat de abordarea interdisciplinară în arheologie – direcție de cercetare aflată atunci de abia la începuturile sale, dar care astăzi a devenit un *sine qua non*. Pentru aceasta a stabilit contacte strânse de colaborare cu colegi de la alte Facultăți ale Universității (îndeosebi de la Biologie și Fizică) și a dat teme de cercetare interdisciplinară unor tineri colaboratori de la Institut, ajutându-i astfel să se formeze în această direcție.

Numeroasele studii elaborate, participarea cu comunicări la zeci de congrese și simpozioane internaționale în diverse părți ale globului, prin care făcea cunoscute lumii întregi rezultatele arheologiei românești, i-au adus în mod firesc și aprecieri bine meritate pe plan național și internațional. Încă din 1964 a fost membru în Consiliul Permanent al Uniunii Internaționale de Științe Preistorice și Protoistorice, al Institutului Italian de Pre- și Protoistorie, apoi al Institutului Arheologic German, al Consiliului Internațional de Studii Indo-Europene și Tracice ș. a. În țară a fost membru al Biroului Societății de Științe Istorice, președinte al Consiliului Științific al Institutului Român de Tracologie, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice (din 1970), iar din 1991 – membru al Academiei Române. Desigur, am amintit aici doar cele mai semnificative distincții, pentru că ele au fost mult mai numeroase, toate venind să sublinieze prestigiul intern și internațional de care s-a bucurat acest savant de seamă al arheologiei românești. Și pe plan local, cu ocazia împlinirii vârstei de 90 de ani, Primăria Municipiului Iași i-a decernat titlul de „cetățean de onoare”, iar la scurt timp după trecerea sa în eternitate, pe fațada blocului în care a trăit ultimele trei decenii ale vieții a fost dezvelită (la 16 decembrie 2013) o placă memorială, care subliniază rolul Academicianului Mircea Petrescu-Dîmbovița la formarea școlii moderne de arheologie la Iași.

Ca semn al prețurii de care se bucura pe plan internațional, merită amintită aici o întâmplare relativ recentă. În vara anului 2012 s-a desfășurat la Iași un colocviu româno-german privitor la colaborarea dintre cele două țări în domeniul arheologiei. Câțiva dintre marii arheologi germani prezenți la această reuniune științifică (Bernhart Hänsel, Svend Hansen, Wolfram Schier, Nicolaus Boroffka) au dorit în mod deosebit să-l întâlnească pe profesorul Petrescu-Dîmbovița, care în ultimii ani, din cauza sănătății, nu mai părăsea domiciliul. Profesorul a acceptat și, împreună cu soția sa, i-a primit cu multă cordialitate pe oaspeții germani, întreținându-se cu aceștia fără nici o dificultate și rememorând o serie de contacte anterioare. Oaspeții au rămas impresionați de luciditatea și de spiritul viu al Profesorului.

Ni se pare demn de subliniat faptul că, deși profesorul Petrescu-Dîmbovița ar fi putut să-și trăiască în tihnă ultimii ani, nu a conceput să întrerupă activitatea de cercetare, făcând să apară, în cel de al nouălea deceniu al vieții, nu mai puțin de patru mari monografii arheologice (*Der Arm-und Beinschmuck in Rumänien*, 1998; *Trușești*, 1999; *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicz*, 2003; *Cucuteni-Cetățuie*, 2004), terminând și cartea sa de memorii (*Amintirile unui arheolog*, 2006). Pe lângă acestea, a fost coautor și a coordonat apariția atât a sintezei *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea* (1995), cât și a primului volum al tratatului de *Istoria Românilor* (2001), publicând în același timp și vreo 30 de studii și articole. De altfel, în pofida interdicțiilor medicale, care-i recomandau reducerea drastică a activităților intelectuale, a continuat să publice până în ultimul an al vieții, cel din urmă articol apărându-i la începutul anului 2013.

Prin convorbiri telefonice și prin vizitele făcute de colaboratori, Profesorul a rămas mereu în contact cu ceea ce se petrecea în mediul universitar și academic ieșean și, mai ales, în domeniul arheologiei, pe care continua să-l slujească cu devotament. Chiar dacă la un moment dat legile implacabile ale naturii l-au despărțit fizic de această lume, numele Academicianului Mircea Petrescu-Dîmbovița nu poate fi șters nici din memoria numeroșilor elevi pe care i-a format, nici din cartea de aur a arheologiei românești, unde și-a asigurat, prin întreaga sa activitate, prin sutele de lucrări lăsate, un loc strălucit. Fără nici o exagerare, ceea ce a făcut Mircea Petrescu-Dîmbovița în perioada postbelică pentru arheologia din Iași și din întreaga Moldovă, atât din punct de vedere științific, cât și organizatoric, se poate compara cu rolul lui Vasile Pârvan pentru arheologia din România în primele decenii ale secolului al XX-lea: *formarea unei vigoase școli moderne de arheologie*, capabilă să se mențină și să se dezvolte, cu forțe proprii, multă vreme de aici înainte.

Prof. univ. dr. **NICOLAE URSULESCU**



Vasile Harea și liniștea lui grăitoare (1895-1987)

Cine-l zărea pe profesorul Vasile Harea trecând pe holurile Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în deceniile șase – opt ale secolului trecut, cu greu ar fi putut bănuși, dincolo de prezența lui plină de liniște, discreție și modestie ieșite din comun, o biografie impresionantă de studios și de activ participant la o istorie nutrită de mari proiecte naționale și plină de riscuri. Nu bănușeam asta nici noi studenții Profesorului de la secția de *Limba și literatura rusă – Limba și literatura română*, unde acesta a predat, începând cu anul 1949, „Literatura rusă” și, apoi, cursurile de „Literatura rusă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, precum și cursurile speciale de literatură. În realitate, aproape neverosimila lui blândețe, comparabilă doar cu aceea a indoeuropeenistului și indologului Theofil Simenschy și făcând notă discordantă cu agitația din jur a celor ce voiau să se afirme pe toate căile în nou instalata situație de după Reforma învățământului din România (1948), era expresia conștiinței unui destin împlinit și a unei datorii de mărturisitor în fața istoriei. Căci, venit de peste Prut, profesorul Harea aducea cu sine nu doar amintiri despre o parte din România continuu martirizată de istorie, amintiri de neînlocuit cu judecăți și comentarii lansate de istoricii noștri. El reprezenta și exemplul viu al unei vieți de om și de intelectual, trăitor între două lumi, care s-au dovedit deopotrivă de neprielnice pentru demnitatea lui umană și pentru siguranța personală. Cu alte cuvinte, pentru cine avea ochi să vadă și minte să înțeleagă, veșnic tăcutul profesor exprima, cum nu se poate mai bine, condiția unui om-intelectual plasat înăuntrul/în afara spațiului de viață specific unei identități etnice, ilustrând cu toată ființa lui avantajele de cunoaștere și de sensibilitate, dar și vicisitudinile unei astfel de poziții în care-l aruncaseră nașterea, istoria, precum și propriile fapte și opțiuni.

În 1957, când generația mea pășea pe holurile Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Vasile Harea abia revenea la secția noastră, după ce fusese „transferat”, în 1952, la Institutul de Industrie Ușoară, pentru motive știute numai de cei care „epurau” învățământul superior de nechemații „legionari”, „reacționari”, „dușmani ai poporului” etc. Se întorcea la

Catedra de Slavistică, transformată în *Catedra de limba și literatura rusă*, ca șef de lucrări, apoi conferențiar și șef de Catedră, deși pregătirea lui i-ar fi dat dreptul să continue a preda și disciplinele de sociologie, filosofie, psihologie, etică și pedagogie, discipline mutilate, sau chiar puse la index de noile programe de învățământ. Dar Profesorului i se găsea o vină, sau mai multe: pe de o parte, avea un trecut politic pe care aliații ruși, care, la ora aceea, dictau încă totul în România, nu i-l puteau ierta, pe de altă parte, în biografia lui umană și profesională stăteau înscrise întâlniri providențiale cu filosofi, sociologi, psihologi, etnologi și pedagogi, neagreați de noul regim instalat și îndepărtați, definitiv sau temporar, din viața publică și intelectuală a țării. Și nu în ultimul rând, Vasile Harea venea dintr-o parte a țării în care oficialii de la București nu aveau deplină încredere. O atitudine nedreaptă, resimțită de toți refugiații basarabeni, fie ei civili sau, mai ales, militari, care suportaseră ani grei de lagăr la ruși după luptele de la Cotul Donului și întoarcerea armelor de către români împotriva aliaților lor nemți, sau cărora li se deportaseră în Siberia membri de familie rămași în locurile de baștină. Iată ce-i scria lui Pan Halippa, în legătură cu acest adevărat martiraj al intelectualilor democrați basarabeni, și nu numai al lor, Profesorul ieșean într-o scrisoare din 1971: „În orice caz, simțim că avem audiență mai înțelegătoare decât înainte, când eram izolați și, cel mult, tolerați, iar la prima cerere a vecinului <<prieten>> - și extrădați !... N-am fost eu oare în 1944, imediat după armistițiu, denunțat armatei de ocupație sovietică ? (...) Prietenia celor de aici e foarte relativă și mereu trebuie să ținem cont de această situație” (s.n.). (vezi Dr. Ion Constantin, „Pantelimon Halippa și exilul românesc pentru cauza Basarabiei”, în *Revista Biblioteca Bucureștilor*, 2009, nr. 6). Din „situația” invocată face parte, de exemplu, și faptul că, în 1952, Pan Halippa, unul dintre liderii mișcării unioniste din Basarabia, a fost întemnițat la Sighet, după care a fost predat autorităților sovietice care l-au condamnat la 25 de ani de gulag.

Iar Vasile Harea avea și el de ce „să țină cont de această situație”, deși a fost întemnițat doar o singură dată și pentru puțin timp. Mai întâi, cu toate că era elev la un Seminar Teologic cu limba de predare rusă, încă din ultimul an de școală, 1916, seminaristul a militat, printr-o intensă activitate publicistică, pentru dreptul românilor basarabeni de a-și folosi limba în școli, în presă și în administrație. În această calitate, între 1917-1919, îl regăsim colaborator sau redactor al celor mai importante reviste și ziare în limba română din Basarabia: „Luminatorul”, „Lumea”, „Școala Basarabiei”, „România nouă”, „Glasul țării”, „Cuvântul moldovenesc”. Și tot în acest context, îi citim numele printre cei care au contribuit la apariția primelor manuale în limba română, cu alfabet latin, prin înființarea Tipografiei Societății Culturale Moldovenești, inaugurate în septembrie 1917, cum o atestă documentele, „în prezența lui Pan Halippa și Vasile Harea”.

Colaborarea, încă de pe băncile școlii, la atâtea ziare și reviste l-a pus în contact cu personalități ale politicii, culturii și publicisticii, ca Pan Halippa, Onisifor Ghibu, Horia Hulubei, Ștefan Bârsănescu. Prezența lui în presa care apăra drepturile românilor din Basarabia, iubirea lui de adevăr și de neam îl aduc, la numai 22 de ani, în rândurile celor care, într-un timp foarte scurt, realizează câteva acte hotărâtoare pentru istoria Basarabiei. Astfel, la 25 octombrie 1917 se declară autonomia ținutului, care la 15 decembrie același an este declarat republică, pentru ca, aproape imediat, la 24 ianuarie 1918, să apară, în „România nouă”, „Declarația unui grup de Români din toate provinciile românești cu privire la Unirea Tuturor Românilor”. Documentul acesta, printre semnatarii căruia a fost și Vasile Harea, proclama, de fapt, independența Basarabiei față de Rusia. O decizie întărită, la 27 martie 1918, prin „Declarația Sfatului Țării”, semnată și de tânărul Vasile Harea și publicată în aprilie a aceluiași an, prin care nou înființatul Parlament al Basarabiei, „în virtutea dreptului de neam și frăției de sânge, pe temeiul principiului ca noroadele să-și hotărască singure soarta lor”, proclamă decis că: „de azi înainte și pentru totdeauna (Basarabia) se unește cu Mama sa România”.

Pentru deputatul de Orhei care, alături de 120 de alți deputați ai țării, politicieni încercați, hotăra soarta pământului său votând, necondiționat, Unirea cu România, anii respectivi au fost o școală de veritabil și rodnic patriotism, de inițiere în istoria țării și în politică, de învățare a îndurării, răbdării și diplomației. Căci este ușor de imaginat la câte persecuții au fost supuși semnatarii actului Unirii de grupurile proruse care s-au grăbit să organizeze imediat, pe teritoriul Basarabiei, tot felul de evenimente destabilizatoare și de campanii antiromânești, să declare Sfatul Țării „organizație contrarevoluționară, creată de naționaliștii burghezi moldoveni cu ajutorul României regale”.

În plus, cum o atestă o scrisoare a lui Iuliu Maniu, din 1931, către Ion Antonescu, se pare că nici patria mamă n-a tratat ținutul nou alipit cu atenția și respectul pe care le așteptau realizatorii Unirii: „Regimurile anterioare, afară de cel național-țărănesc, au privit Basarabia și Bucovina ca o colonie și le-au încătușat într-un sistem centralist, care a împiedicat orice posibilitate de autoadministrare” (vezi *Lacrima Basarabiei*, Chișinău, 1993, p. 216). Așa se face că drepturile Basarabiei au fost înăbușite încă din primul an al Unirii, când au avut loc represiuni antițărănești, când a fost desființat Sfatul Țării și lichidată autonomia ținutului.

Acești ani, niciodată uitați, au fost invocați la senectute de profesorul Harea, văzut de participanții la evenimentele de dinainte, din timpul și de după Unire ca un cronicar al lor de drept, în cărțile lui de memorialistică apărute postum: *Unirea Basarabiei cu România* (1995) și *Amințiri din primăvara reîntregirii* (1998). Judecând după frecvența cu care

sunt consultate, invocate și citate, aceste cărți se dovedesc a fi esențiale pentru cunoașterea stării reale din anii de mari tulburări, dar și de visate realizări istorice ale Basarabiei, ca și ale României în totalitatea ei.

Omul de curaj și de caracter care s-a arătat a fi tânărul Vasile Harea a denunțat bolșevismul, dar și legionarismul din România, acesta din urmă îndeosebi în revista ieșeană „Îndrumarea” (alături de Radu Cernătescu, Horia Hulubei, Ștefan Bărsănescu, Oscar Franche). A scris, în acest sens, un număr mare de articole, dintre care e suficient să amintim măcar lucrarea *Bolșevismul și România*, publicată în *Revista Fundațiilor Regale* din 1941.

Publicistul curajos a fost dublat în tot acest timp de un tenace și dăruit studios. Remarcat de mari profesori ai României dintre cele două războaie mondiale și pregătit de aceștia pentru a-i urma în domeniile pe care le ilustrau cu strălucire: filosofia, sociologia, psihologia, etica, pedagogia, Vasile Harea parcurge un traseu studentesc aparent haotic, însă firesc atât pentru timpurile în care s-a format, cât și pentru orientarea lui către domenii ale cunoașterii care să-i permită să rămână mereu în contact cu realitatea istorică și socială pe care voia s-o slujească. Așa își scrie, în biografia lui intelectuală, cel venit în 1919 la Iași să studieze cursuri de istorie și slavistică nume ilustre, între care: Dimitrie Gusti și Petre Andrei. Aceștia nu doar l-au inițiat în științe filozofice, sociologice și psihologice, dar l-au și încurajat în activitatea profesorală, de cercetare și publicistică. Astfel, după ce, în 1919, publică în revista *Arhiva pentru științe și reforme sociale* editată de Dimitrie Gusti studiul „Legislația școlară rusească în legătură cu învățământul din Basarabia”, studentul Universității ieșene este îndrumat de marele profesor, care-i descoperă „Înclinațiile spre filozofie”, către Secția de Filozofie la care se înscrie în 1920. Urmându-l la București pe maestrul său, Vasile Harea audiază aici și cursuri de estetică, etică și sociologie pe care le continuă, în anii 1921-1922, la Universitatea din Iași, ca student al profesorului Petre Andrei.

Între timp, cu gândul la destinul pământului unde s-a născut, studentul continuă să redacteze lucrări referitoare la acesta, folosind creativ cunoștințele de istorie, psihologie, sociologie proaspăt dobândite. Amintim în acest sens bine documentatele și temeinicele lui studii *Avântul învățământului superior în România întregită*, 1922 și *Românii de peste Prut*, 1923. Preocuparea tot mai evidentă pentru sociologie, psihologie și pedagogie nu-l împiedică pe Vasile Harea ca, în 1926, să-și susțină, cu *magna cum laude*, examenul de licență la Facultatea de Istorie și Filosofie, prezentând lucrarea *Raportul dintre judecățile și categoriile kantiene*.

Deși pare a releva atracția pentru partea speculativă a filozofiei, această lucrare dovedește, prin insistența asupra judecăților kantiene, că, de fapt, licențiatul Vasile Harea este interesat mai mult de aspecte filozofice care privesc probleme de etică, morală și existență a omului în relațiile lui

cu timpul, cu ceilalți și cu mediul social. De aceea, plecat la Paris, în 1931, cu o bursă de patru ani a statului român, să pregătească teza de doctorat *Finalitatea în istorie*, între 1931-1932, bursierul frecventează cu predilecție cursuri de sociologie, psihologie și pedagogie la Sorbona și la Școala Normală Superioară. Revenit în țară după doi ani din cei patru ani prevăzuți pentru studii la Paris, pe care statul român nu le mai putea susține, Vasile Harea își reia funcția anterioară de asistent la cursul de etică al profesorului Petre Andrei.

De comun acord cu acesta, doctorandul renunță la vechea temă de cercetare și alege să se ocupe, în vederea obținerii titlului de doctor în filozofie, de problema *Filozofia lui Tolstoi*. Cum se va vedea în teza de doctorat, susținută în 1942 la Universitatea din București cu *magna cum laude*, precum și din cartea cu același titlu, publicată în 1944 la editura „Casa Școalelor” și propusă de noi pentru a fi republicată acum într-o redactare actualizată, această temă corespundea perfect formației pluridisciplinare a candidatului. Ea era însă cum nu se poate mai adecvată și modului specific în care marele romancier și gânditor rus înțelege filozofia. În plus, tematica enunțată convenea atât cunoașterii de către candidat a limbii, literaturii și culturii ruse pe care le studiasse și în care se formase până la venirea lui la Universitatea din Iași în 1919, cât și pregătirii teologice serioase la Seminarul de la Chișinău, pregătire care, inițial, urma să-l dedice unei cariere ecleziastice.

Deși i-a fost dat să facă atâtea lucruri și să frecventeze atâtea domenii ale cunoașterii, ni se pare că Vasile Harea s-a văzut pe sine, în primul rând, ca pedagog și formator de destine și conștiințe. Pentru aceasta, în anul școlar 1927-1928, susține examenul de capacitate la specialitatea *Filozofie și Pedagogie*, în urma căruia obține titlul de profesor secundar la aceste discipline. În această calitate, paralel cu prezența lui la catedre universitare de mare prestigiu, cum este aceea a lui Petre Andrei, împreună cu care, în 1938, publică un *Manual de sociologie*, Vasile Harea se consacră cu pasiune activității didactice în școli din România întregită. Astfel se face că a funcționat mulți ani ca profesor secundar în școli și licee din România și din Basarabia, în câteva dintre ele și ca director. Prin prestația lui profesională de elită n-a întârziat să-și înscrie numele în istoria unor licee cunoscute, între care : Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași (1932-1938), Liceul „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Chișinău (1938) sau Liceul „Gheorghe Lazăr” din București (1940-1941). Aceeași calitate profesională este atestată și de studiile lui pedagogice (*Gândirea și formarea ei prin instrucție*, 1920; *Avântul învățământului superior în România întregită*, 1922; *Datoriile învățătorului*, 1935), sau de lucrările de rusistică (*Mesianismul rusesc din secolele XV-XVI*, 1927; *Ideile gnosiologice ale lui L. N. Tolstoi*, 1930; *Metafizica lui Tolstoi*, 1930; *Tolstoi despre poporul*

român, 1960), cărora li se adaugă traducerile din literatura rusă, realizate îndeosebi după 1925, anul când profesorul începe colaborarea la revista „Viața Românească” (V. Korolenko, *Note de călătorie în România*, 1921; L. Tolstoi, *Povestiri pentru popor*, 1927; A. Dobroliubov, *Texte pedagogice alese*, 1962).

Cum se poate vedea, Vasile Harea a slujit concomitent și cu pasiune egală atât învățământul secundar, cât și învățământul superior din România întregită. Însă, după Al Doilea Război Mondial și după susținerea tezei de doctorat, îl regăsim, aproape exclusiv, printre cadrele didactice din învățământul superior. E de înțeles că, fiind autorul cărții *Filozofia lui Tolstoi*, precum și a numeroase studii, articole și traduceri din literatura rusă, alături de reputatul slavist Petru Caraman, care curând va fi înlăturat definitiv din învățământul superior, Vasile Harea era cel mai în măsură să ocupe un post la catedra de profil a Universității din Iași. La această Universitate, unde era deja cunoscut ca specialist în sociologie și etică și unde predă cursuri de pedagogie la Catedra de profil (1947-1949), este angajat, în 1949, ca profesor suplinitor de Limbă și Literatură Rusă la Catedra de Slavistică a Facultății de Filologie. Aici, cu pauza despre care am vorbit anterior, va lucra, ca șef de Catedră și conferențiar, până în 1965, când se va pensiona, va fi numit profesor consultant și, apoi, va primi și dreptul de a conduce doctoratul în Limba și Literatura rusă.

Am avut șansa ca, în intervalul de timp cât a predat „Istoria literaturii ruse” și cursuri speciale la secția de *Limba și literatura rusă – Limba și literatura română* și cât a condus doctorate să fiu studentă și, apoi, să pregătesc teza de doctorat și să susțin doctoratul sub îndrumarea profesorului Vasile Harea. Cursurile pe care le ținea, fără a avea nimic spectaculos exterior, erau temeinic informate și gândite, exprimând clar viziunea Profesorului asupra literaturii nu doar ca fenomen estetic, poetic sau cultural, dar și cognitiv, istoric și social. O perspectivă cum nu se poate mai potrivită pentru prezentarea literaturii clasice ruse care, cum se știe, a privilegiat întrebările asupra marilor probleme ale omului, vieții și existenței lumii în istorie și dincolo de aceasta. De aceea nu era de mirare că profesorul zăbovea îndelung asupra operei autorilor care puneau asemenea probleme (Belinski, Dobroliubov, Cernișevski, Lev Tolstoi și F. M. Dostoievski), insistând pe exigența ca studenții să ia contact direct cu aceasta și cerându-le, cu răbdare și sollicitudine, opiniile asupra unui aspect sau altul. Astfel cursanților li se inocula, cu deplină blândețe și înțelegere a discernământului lor, o strictă disciplină a lecturii, precum și deprinderea de a apela la surse și a le respecta, atât în comentariile libere de la seminarii, cât și în referatele pe care unii dintre ei le pregăteau pentru sesiunile științifice studentești. Am avut a fructifica aceste lecții de efort și de corectitudine intelectuală și în lucrarea de licență *Problema țărănească în*

creația lui Lev Nikolaievici Tolstoi, redactată sub îndrumarea Profesorului. Cine se gândește măcar la romanele *Război și pace* și *Anna Karenina* știe câte perspective de abordare implică această temă, atât de generos tratată de Vasile Harea în cartea sa *Filozofia lui Tolstoi*, o carte unică, în felul ei, în peisajul culturii noastre, nu doar la momentul apariției, dar și astăzi.

În sfârșit, nu pot să nu invoc generozitatea și curiozitatea intelectuală cu care Profesorul mi-a lăsat libertatea ca, pentru teza de doctorat, să propun și să realizez o temă de poetică a textului liric, subiect mai puțin apropiat de preocupările domniei sale (de totdeauna și din acei ani când, printre alte lucrări, își redacta cărțile de memorii amintite mai sus), dar urmărit cu participativ interes în toate stadiile realizării lui.

Am amintit aici atâtea detalii pentru că ele sunt pilduitoare pentru statura umană și intelectuală, purtată mereu cu firescul și cu liniștea adevăratei înțelepciuni, a unui profesor cu care secția de Slavistică și Universitatea din Iași au a se mândri. Portretul pe care am încercat să-l schițez din ceea ce a oferit traseul vieții lui Vasile Harea a fost întregit peste ani de publicarea câtorva lucrări rămase în manuscris, între care și cele două cărți consacrate Basarabiei, dar și valorosul studiu de istorie, istorie literară, culturală și literatură comparată *Dimitrie Cantemir și fiul său Antioh*, publicat de Sorina Bălănescu și de fiul profesorului, Mihai Harea, în anul 1999, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

În mod esențial, au contribuit la creionarea unei imagini reale a *politicianului, cărturarului și profesorului* numeroasele cărți apărute după 1990 în Basarabia, cărți dedicate istoriei, culturii și învățământului acestui ținut, precum și câteva studii publicate în reviste de cultură din România referitoare la aceleași probleme sau la viața și creația profesorului și scriitorului Vasile Harea. În plus, Basarabia, recunoscătoare, pentru a-i celebra faptele de patriotism, valoarea morală și intelectuală, a dat numele Profesorului unei străzi din Chișinău și unui liceu din ținutul natal, Orhei. Dar n-am auzit ca statul român să fi pus o plăcuță pe casa din Văscăuțeanu sau pe blocul din Decebal unde a locuit slujitorul atât de devotat al românismului și al Universității ieșene, Profesorul Vasile Harea.

Prof. univ. dr. **LIVIA COTORCEA**



Gheorghe Gheorghiev (1907-1999)
Profesorul. Savantul. Omul

Gheorghe Gheorghiev a fost elev al iluștrilor savanți A. Myller și O. Mayer și a devenit, pentru o bună perioadă de timp (1960-1975), liderul școlii de geometrie de la Universitatea din Iași. A fost profesor la Universitatea noastră într-o perioadă de mari schimbări politice, când se produceau transformări dramatice în structura socială a tineretului studios, selectându-se, într-o manieră forțată, mai ales tineri din rândurile clasei muncitoare și țărănimii muncitoare și blocându-se accesul la studii superioare al celor care nu aveau origini sociale „sănătoase”. Pe de altă parte, în interiorul Facultății se încerca menținerea studiului matematicilor la cote cât mai înalte. S-a căutat să se reia, la nivelul posibilităților de atunci, legături ale matematicilor din România cu matematicile din lumea întreagă, legături întrerupte din cauza celui de Al Doilea Război Mondial, izolării apărute după terminarea acestuia și condițiilor extrem de grele în care trăiau oamenii în acea perioadă. A contribuit, în calitate de cercetător, de dascăl, de organizator al activității științifice și didactice la Facultatea de Matematică din Iași, la realizarea unui adevărat salt calitativ, nu numai în domeniul geometriei diferențiale, unde predă și își afirmă creația științifică, ci și în alte domenii ale matematicilor, unde se realizau adevărate revoluții în ceea ce privește concepția și tehnicile de lucru. A fost un adevărat constructor de școală științifică la Facultatea de Matematică din Iași, dovedindu-se un merituos continuator al eforturilor și străduințelor profesorului său A. Myller.

S-a născut la 27 iunie 1907 la Bolgrad, județul Ismail, pe atunci în gubernia Basarabia a Imperiului Rus, astăzi în Ucraina. A urmat liceul din Bolgrad în anii 1916-1925, după care a susținut examenul de bacalaureat la Ismail în iunie 1925. Uitându-ne la aceste date se cuvine să remarcăm că și-a început studiile la o școală în limba rusă și și-a trecut bacalureatul în limba română.

După bacalaureat, Gh. Gheorghiev a devenit student la Facultatea de Științe din Iași, secția matematică, unde a audiat cursuri predate de

profesorii A. Myller, Vera Myller Lebedef, O. Mayer, Simeon Sanielevici, Constantin Popovici, Mendel Haimovici, Gheorghe Vrânceanu ș. a. avându-l ca asistent pe Ilie Popa, cu care a rămas prieten pentru toată viața. În timpul ultimului an de studiu și după examenul de licență, în martie 1929, cu o comisie prezidată de A. Myller, a devenit asistent și a stabilit relații cu mai mulți tineri matematicieni: I. Schoenberg, P. Cazanachi, D. Mangeron, E. Stihî și cu studentul A. Climescu. Tot în 1929 a urmat cursuri de specializare la Universitatea din Hamburg, avându-l ca îndrumător pe cunoscutul profesor W. Blaschke.

În 1929 s-a declanșat criza economică pe plan mondial, criză care a afectat și țara noastră. Au existat numeroase privațiuni la care a fost supusă întreaga populație a țării, printre care și tinerii absolvenți de facultăți. În perioada 1929-1938, Gh. Gheorghiev a fost profesor de matematici la liceele din Aiud, Ismail, Chilia Nouă, Cetatea Albă și Iași. Între anii 1938-1946 și-a pregătit doctoratul la Universitatea din Iași. În aceeași perioadă a fost concentrat și mobilizat timp de peste cinci ani. A participat la Războiul din Răsărit ca ofițer de geniu și, timp de circa un an și jumătate, a fost prizonier.

În 1946 a susținut teza de doctorat cu titlul *Suprafețe ale căror familii remarcabile de curbe sunt asemenea* și a răspuns la două subiecte teoretice din domeniul geometriei diferențiale și teoriei funcțiilor, propuse de Comisia de doctorat, compusă din A. Myller, O. Mayer, V. Myller, I. Popa. Lucrarea de doctorat a fost publicată în volumul din 1946 al *Analelor Științifice ale Universității „Cuza Vodă” din Iași* (așa s-a numit Universitatea din decembrie 1942 până în august 1948). Titlul de doctor a fost reconfirmat în 1954, după Reforma Învățământului din august 1948. Ulterior, acest titlu a fost echivalat cu cel de „doctor docent în științe”.

A funcționat la Universitatea din Iași ca lector, conferențiar onorific de matematici generale, profesor suplinitor de geometrie analitică și profesor titular de geometrie din 1946 până în 1975. Între anii 1953-1968 a fost decan al Facultății de Matematică din Iași, iar între 1960-1975 a fost șeful Catedrei de Geometrie. Din aceste poziții de conducere, profesorul Gh. Gheorghiev a avut o influență hotărâtoare asupra dezvoltării Facultății de Matematică din Iași în ceea ce privește stabilirea unor legături cu direcții de cercetare științifică, existente atât în școlile tradiționale de matematică din Occident, cât și din Uniunea Sovietică. De asemenea, conceperea planurilor de învățământ, elaborarea programelor analitice ale disciplinelor de studiu s-au făcut în spiritul modern al epocii. Profesorul Gh. Gheorghiev a contribuit la angajarea în activitatea de cercetare științifică din domeniul geometriei diferențiale și al matematicilor, în general, a numeroși tineri talentați. A condus circa 30 teze de doctorat în domeniul geometriei diferențiale, iar unii dintre doctoranzii Domniei Sale s-au afirmat ca personalități științifice recunoscute în cercetarea științifică din domeniul geometriei.

A colaborat la elaborarea unui tratat de geometrie intitulat simplu *Curs de geometrie analitică* (Editura Tehnică, 1951), tratat recunoscut ca fundamental pentru studiul geometriei analitice clasice și al teoriei curbilor și suprafețelor. Recunoașterea meritelor acestui tratat s-a concretizat prin acordarea Premiului de Stat. A mai colaborat la realizarea lucrării intitulate *Geometrie analitică și diferențială*, apărută în două volume (1968 și 1969) la Editura Didactică și Pedagogică. În această lucrare încep să se reflecte schimbările de concepție și de tehnică de investigare în ceea ce privește studiul geometriei diferențiale. Ideile au fost finalizate în alte două cărți, elaborate în colaborare cu cel ce subscrie această evocare: *Varietăți diferențiabile finit și infinit dimensionale* (două volume, 1976 și 1979 la Editura Academiei Române) și *Geometrie diferențială* (apărută în 1977, la Editura Didactică și Pedagogică). În aceste volume, noțiunea dominantă în studiul geometriei diferențiale este cea de *varietate diferențială*, cu toți operatorii algebrici și diferențiali legați de această noțiune, iar conexiunile liniare, concepute ca operatori de derivare joacă un rol esențial în investigarea proprietăților geometrice ale varietăților diferențiabile. În particular, rezultatele din geometria riemanniană clasică își găsesc locul potrivit.

Când am venit ca student la Iași, în 1959, Profesorul era decan al Facultății de circa șase ani și, în această calitate, făcea eforturi ca activitatea de studiu la Facultatea noastră să se desfășoare cât mai bine. În anul III am urmat, în cadrul secției de matematică, un curs de Geometrie diferențială predat de profesorul Gheorghiev. Nu mai era cursul care începuse să fie predat înainte de Al Doilea Razboi Mondial în care predominau conceptele definite local și calculele se făceau în coordonate locale. Cartea de bază pentru cursul cel vechi era *Calcolo differenziale assoluto*, apărută în 1925, a lui T. Levi Civita, scrisă, în principal, pe baza unor rezultate obținute de Levi Civita însuși și de profesorul său Gregorio Ricci Curbastro într-un memoriu celebru apărut în 1900 în revista *Mathematische Annalen*. Menționez că rezultatele din acest memoriu au stat la baza fundamentării teoriei relativității generale de către A. Einstein, în 1915. Cartea lui Levi Civita era foarte cunoscută mai ales în Italia, mai apoi a devenit recunoscută și pe plan mondial, datorită valorii sale, dar și din perspectiva teoriei relativității generale a lui A. Einstein.

Cursul predat nouă la începutul anilor '60 era unul total revăzut. Instrumentul principal de lucru era calculul diferențial exterior în contextul teoriei varietăților diferențiabile. Erau concepte mai greu de înțeles și de asimilat, atât de către noi studenții, cât și de profesor care era supraîncărcat de activități. Mai târziu aveam să aflu că punctul de plecare în elaborarea acestui curs era teoria sistemelor diferențiale exterioare a lui Cartan și că materialul de bază se afla într-o carte a lui Jean Favard, apărută în 1957 în

franceză și tradusă aproape imediat în limba rusă. Am mai urmat un curs special de Grupuri Lie predat de profesorul Gh. Gheorghiev, curs care implica multe cunoștințe de algebră și geometrie.

Puterea de muncă a Profesorului era aproape legendară. Se știa că își începea programul, de regulă, pe la ora 5 dimineața, își primea doctoranzii pe la ora 6, continua să lucreze în plan științific sau administrativ, iar în jur de ora 9 era prezent la decanatul Facultății.

La finalizarea studiilor am efectuat un stagiul de șase ani ca cercetător la Institutul de Matematică al Academiei Române, Filiala Iași, iar apoi am condus seminarii la cursul de Geometrie Diferențială, predat tot de Profesor. Cursul fusese încă o dată înnoit. De data aceasta, contextul în care se studia geometria diferențială era cel al varietăților diferențiabile infinite dimensionale (modelate pe spații Banach). Punctul de vedere adoptat acum era cel structuralist, construit de grupul Bourbaki, format din matematicieni francezi.

Am relatat aceste evoluții pentru a sublinia mobilitatea gândirii Profesorului Gheorghiev și disponibilitatea sa de a se adapta la cerințele dezvoltării domeniului în care își desfășura activitatea de instrucție. Trebuie să subliniez că, în țară, accesul la ultimele noutăți în domeniul Geometriei Diferențiale fusese mult ușurat față de cum era prin anii '50 și în prima parte a anilor '60. Puteam să citim unele cărți apărute în Occident, mai ales în limbile engleză și franceză, care au ajuns pe căi diverse în Biblioteca Seminarului Matematic și mai procuram, la un preț accesibil, de la Librăria „Cartea Rusă”, traduceri în limba rusă, ale multor noutăți apărute în Occident. Aș vrea să evoc încă o metodă existentă cam prin anii '50 și la începutul anilor '60 ai veacului trecut, prin care se puteau procura cărți apărute în Vest. Profesorii cu o anumită notorietate aveau dreptul să cumpere, în fiecare an, două titluri de cărți din Occident. Aproape toți cei care aveau acest drept cedau cărțile Bibliotecii Seminarului Matematic sau aceleia a Filialei Iași a Academiei Române.

În acea perioadă, am început să colaborez cu Profesorul la editarea unei cărți pentru studenți în două volume, apărută la „Centrul de multiplicare” al Universității noastre în 1971. Au fost printre primele volume în care s-a folosit o nouă tehnică de imprimare: fotocopierea textului pe o placă metalică elastică, placă folosită apoi într-un dispozitiv care realiza imprimarea pe hârtie. Aspectul grafic al noilor apariții era mult îmbunătățit.

După numeroase discuții cu Profesorul, am reușit să finalizăm un tratat intitulat *Varietăți diferențiabile finite și infinite dimensionale*, apărut în două volume la Editura Academiei, în 1976 și 1979. Acest tratat a avut un impact vizibil în activitatea de studiu și perfecționare din domeniul geometriei diferențiale din țară, fiind folosit în cadrul a numeroase programe

de pregătire prin doctorat nu numai la Iași, ci și în străinătate. Între timp, în 1977, a mai apărut, la Editura Didactică și Pedagogică, cartea intitulată *Geometrie diferențială*, pentru uzul studenților.

Profesorul Gheorghiev a scris circa 180 de lucrări științifice în domeniul geometriei diferențiale și numeroase articole de popularizare a matematicii. A conferențiat la mai multe Universități de prestigiu din lume, în cadrul schimburilor științifice ale Facultății de Matematică și ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”. A rămas activ din punct de vedere al creației științifice în domeniul matematicii până pe la mijlocul anilor '90.

După pensionare, în 1975, a continuat să lucreze ca profesor consultant la Facultatea de Matematică (cu unele întreruperi) până la deces, în 28 iunie 1999. Ajuns la o vârstă înaintată a rămas activ, informându-se despre noutățile din literatura de specialitate, participând activ la diverse manifestări științifice, propunând și ducând la capăt, împreună cu foștii săi elevi, proiecte de cercetare științifică. Fiicele sale M. Ignat și A. Curteanu au donat Bibliotecii Seminarului Matematic peste 800 de volume din biblioteca personală a Profesorului nostru.

Rezultatele științifice ale Profesorului Gh. Gheorghiev au fost citate și folosite de numeroși cercetători din lumea întreagă, în note și memorii, teze de doctorat, monografiile și tratate. A abordat teme de cercetare științifică din geometria diferențială euclidiană (rețele pe suprafețe, câmpuri de vectori pe suprafețe), geometria diferențială afină și proiectivă (câmpuri de conuri, configurații Myller), geometria diferențială a varietăților modelate de spații Banach, teoria grupurilor Lie, teoria G-structurilor și generalizări ale acesteia. Circa 30 de tineri studiosi și-au elaborat tezele de doctorat sub conducerea științifică a Profesorului Gheorghiev. A colaborat la elaborarea lucrărilor cu câțiva colegi apropiați: R. Miron, D. Papuc și cu semnatarii acestor pagini. Aceste cărți au fost considerate, pentru multă vreme, ca materiale de referință pentru tinerii doctoranzi și cercetători în domeniul geometriei diferențiale din România și din numeroase centre de cercetare din străinătate.

În ceea ce privește impactul acestor lucrări, consemnat în câteva baze de date internaționale, putem să menționăm că pe MathSciNet (baza de date a revistei *Mathematical Reviews*, devenită activă în 2006), Gh. Gheorghiev apare ca autor a 146 de lucrări și cu 7 citări. Pe Google Academic are mai multe citări. În primul rând, tratatul în două volume menționat mai sus, *Varietăți diferențiabile finit și infinit dimensionale*, publicat la Editura Academiei în 1976 și 1979, însumează un număr de $27+3+2+1+3+4+3=43$ de citări (un număr onorabil de citări pentru un material publicat în limba română). Mai există și alte citări ale lucrărilor sale, cu valorile: 2, 5, 3, 2, 3, 3, 3, precum și alte mențiuni despre Gh. Gheorghiev.

În baza de date ISI, numele Profesorului se suprapune peste numele unui medic bulgar și, urmărind cu atenție titlurile, am reținut doar o singură lucrare existentă acolo, lucrare apărută în 1982. În legătură cu citările profesorilor noștri în bazele de date MathSciNet, ISI, Scopus ș. a. trebuie să menționz că aceste *baze de date* au devenit funcționale destul de târziu, de ex. MathSciNet în 2006. Tot în 2006 s-a făcut o schimbare a interfeței bazei de date ISI și multe din datele vechi nu au mai fost preluate. La fel s-a întâmplat și cu baza de date Scopus, care folosește motoarele de căutare de la Science Direct. Aduag și apariția bazei de date Microsoft Search la care există deficiențe destul de consistente. Principala observație este că informațiile despre articolele unor profesori (în special români) care au activat înainte de 1970 sunt foarte puține, neexistând surse de unde să fie preluate. Aproape în totalitate, revistele apărute înainte de 1990 nu aveau pagină de Internet. Existau unele reviste (puține) unde s-a făcut efortul de a se digitaliza toate materialele publicate. Unele informații despre lucrări apărute anterior au rezultat ca ecouri din citările în articole publicate mai târziu, în publicații care și-au construit pagini de internet. Profesorii noștri care și-au încheiat activitatea în anii '70, sau chiar mai devreme, cu greu pot fi regăsiți în bazele de date existente acum.

Revenind la Magistrul nostru Gh. Gheorghiev, mai menționez că a fost profesor invitat și a conferențiat la numeroase Universități din Europa: Jena, Padova, Sofia, Londra, Moscova, Debrecen etc. Notorietatea și imensul prestigiu științific ale Profesorului Gh. Gheorghiev sunt urmarea intensei activități de cercetare științifică desfășurată pe parcursul întregii vieți, precum și lucidității și competenței cu care a știut să abordeze noutățile apărute în cercetarea științifică din domeniul geometriei diferențiale.

A predat cursuri de geometrie analitică, diferențială, teoria grupurilor Lie etc. la diverse niveluri, la Facultatea de Matematică a Universității din Iași. A mai predat și cursuri de matematici generale pentru studenții de la Facultățile Universității Tehnice „Gh. Asachi” din Iași. Lecțiile sale erau renumite prin densitatea informațiilor transmise, ceea ce solicita la maxim atenția studenților. Față de studenți era exigent, dar arăta și multă sollicitudine. Pentru doctoranzii săi era un bun sfătuitor, recomandându-le ultimele apariții din literatura de specialitate și oferindu-le sfaturi și idei pentru continuarea activității de cercetare științifică.

În calitate de conducător al destinelor Facultății de Matematică de la Universitatea noastră a contribuit la depășirea multor momente dificile din existența acesteia și la ridicarea nivelului calitativ al actului didactic și al cercetării științifice. În perioada cât a fost decan, în Facultate s-a petrecut o extraordinară schimbare a argumentelor predate la cursuri și a celor abordate în cercetare, realizându-se un salt de la aspectele tradiționale existente în

matematicile din perioada interbelică, către matematicile moderne, cercetate și predate în stilul structuralist, promovat de către grupul Bourbaki. În ultimii ani ai vieții era preocupat de istoria matematicii și de probleme matematice ale filosofiei fizicii (ex. unificarea teoriei câmpurilor fizice), urmărind, în mod asiduu, diversele idei legate de unitatea matematicii și sinteza științelor naturii.

Profesorul Gh. Gheorghiev a fost sărbătorit la momentele aniversare 75, 80 și 90 de ani, prilej cu care i s-au dedicat și tomuri speciale din secțiunea de profil a *Analelor Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*. Cu modestia care i-a fost o trăsătură de caracter a primit omagiile mai curând ca pe un semn al datoriei față de Alma Mater și de comunitatea universitară ieșeană, decât ca pe o răsplată.

Meritele acumulate la Catedră, în cercetarea științifică, ca și acelea de *Om* care pe tot parcursul vieții sale a practicat cultul muncii, al corectitudinii și al cinstei au făcut din Profesorul Gh. Gheorghiev o personalitate respectată atât în Facultate și Universitate, cât și pe plan național și internațional.

Pentru tot ceea ce a realizat în folosul matematicii și al educației, Profesorul Gheorghe Gheorghiev a fost gratulat cum se cuvine prin mai multe distincții de Stat și Academice: Premiul de Stat (1951), Ordinul Muncii (1960), Ordinul Meritul Științific (1960), titlul de Profesor Emerit (1964), Premiul „Gh. Țițeica” al Academiei Române (1981), Medalii ale Muncii etc.

Prof. univ. dr. **V. OPROIU**



Adrian Neculau (1938-2012)
Profesorul. Cercetătorul. „Managerul” academic

Anul acesta, profesorul Adrian Neculau ar fi împlinit 75 de ani, familia, prietenii, colegii, studenții s-ar fi bucurat să-l sărbătorească și să-i ureze, după obicei, sănătate, putere de muncă și viață lungă. În mod cu totul neașteptat, el ne-a părăsit însă anul trecut, în preajma Crăciunului, provocând mare emoție printre cei apropiați, multă tristețe celor care l-au cunoscut și prețuit. Mesaje de condoleanțe au venit din toată lumea, omagiindu-i personalitatea, mărturisind sentimente de stimă, de admirație, recunoștință și prietenie pentru cel dispărut. Multe dintre cele pe care le-am auzit atunci, rostite la catafalcul Profesorului din Biserica Sf. Spiridon, sau le-am citit publicate, scoteau la iveală legături profunde țesute în timp și peste generații.

După momentele de reculegere, gândurile despre cel care a fost Adrian Neculau, și care pentru mulți dintre noi va continua să fie prin operă și prin amintire, vor fi strânse acum într-un număr special al *Revistei de Psihologie Socială*, publicație a Laboratorului cu același nume, ambele fondate de profesorul Neculau. Volumul omagial, *Psihologia socială și Noua Europă. In honorem Adrian Neculau*, apărut cu zece ani în urmă (Polirom, 2003) la inițiativa colegelor Luminița Mihaela Iacob și Dorina Sălăvăstru, reunea atunci deja contribuțiile a peste 50 de autori în aproape 650 de pagini. Puțini sunt cei care au avut parte în timpul vieții de o asemenea recunoaștere: a profesorului, a cercetătorului, a „managerului” academic. Ea se datorează, înainte de toate însă, unor calități umane deosebite: modestiei, capacității de empatie și de înțelegere a celui de aproape, dar și științei de a-i organiza pe ceilalți pentru atingerea unor obiective comune. În textul publicat de Serge Moscovici în volumul amintit, acesta mărturisea cât de impresionat fusese, cunoscându-l pe Adrian Neculau, de optimismul acestuia și de eficacitatea demersului său: în scurtă vreme reușise să pună pe picioare cel mai activ laborator de psihologie socială din Europa răsăriteană, în condițiile destul de vitrege care fuseseră într-o vreme a „tranziției”.

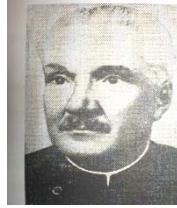
Secretul acestei reușite era în bună parte impulsul formator pe care l-a dat multor tineri și experiența în cercetare pe care a reușit să le-o transmită, devenind astfel un *întemeietor de școală*. Mulți dintre tinerii formați de el au reușit să-și urmeze drumul propriu pornind de la acest impuls și transformând o experiență comună într-un capital de cunoaștere. Marele număr de publicații colective și individuale, precum și ecoul acestora, în țară și străinătate, o probează. Prin efortul lui și al echipei pe care o mobilizase, s-au reorganizat după 1990 Facultatea și Catedra de Psihologie din Cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, beneficiind de o nouă bază materială într-o clădire restaurată (corpul D).

Adrian Neculau n-a fost însă doar profesor-psiholog, autorul primului curs în psihologia socială, cunoscător de teorii și maestru în metode, ci și un intelectual în sensul specific al termenului, editor de studii colective și de antologii cu rost nu doar didactic, de traduceri ale unor opere de referință și, în același timp, observator al vieții sociale și politice, pe care o comenta săptămânal la rubrica proprie din *Ziarul de Iași*. Avea plăcerea și disciplina scrisului și a lecturii, fiind în același timp un amator pasionat de muzică și pictură, urmând tradiția intelectualilor locului, de care se simțea legat printr-o istorie și o cultură comune. Știința lui, deși integrată în rețelele internaționale, o dorea una devotată realităților locului. („Am amendat adesea spiritul de imitație în cercetarea psihosociologică românească actuală, preluarea fără discernământ a temelor din Vest, de parcă realitatea noastră s-ar compara, după jumătate de veac de tratament special, cu a lor. Prea se transferă totul, nu-mi explic această fervoare” spunea Adrian Neculau în interviul-dialog cu profesorul Septimiu Chelcea, prietenul de-o viață, publicat în volumul citat).

Curiozitatea și pasiunea intelectuale combinate cu umanitatea și modestia în relațiile cu ceilalți, disponibilitatea și prietenia (din categoria celei care „la nevoie se cunoaște”) erau concentrate într-un zâmbet cu care știa să-și primească musafirii, pe strada Vasile Alecsandri sau în casa de la Bârnova. Bun amfitrion și bun povestitor, demonstra cu asemenea prilejuri o calitate esențială, de „bun conductor” (cum s-ar spune în fizică) între o lume trecută și o lume în formare. În acest fel și-a imaginat menirea. A scris mereu despre foștii lui profesori (V. Pavelcu, Șt. Bârsănescu, Ernest Stere), s-a simțit apropiat de figuri importante ale sociologiei și psihologiei românești, precum Stahl, Herseni, Mărgineanu. Biografiei celui din urmă, încercată de violențele schimbărilor politice de după 1945, i-a consacrat o lucrare de referință. Și-a gândit, de altfel, propriul demers științific ca pe un act de intervenție în spațiul public, pe urmele moștenirii familiale, de unde i s-a tras vocația didactică, dar și a accidentelor istorice care i-au marcat devenirea profesională. Sub semnul pasiunii pentru restaurarea demnității intelectualului ca persoană publică și pentru cunoașterea realității imediate

prin știința socială sunt acum de privit retrospectiv viața și opera Profesorului Adrian Neculau.

Prof. univ. dr. **MIHAI DINU GHEORGHIU**



Profesorul Vladimir Prelipceanu (1903-1990)
Icoană vie de preot model

Evocarea marilor dascăli ai Universității ieșene este nu numai o datorie, ci și o mare cinste pentru noi, foștii discipoli ai acestora, pentru că, fie și prin micile noastre evocări, le aducem bucuria neuitării și a recunoștinței pentru sămânța roditoare a înaltelor învățături pe care au semănat-o în sufletele noastre.

Foștii noștri profesori, asemenea agricultorilor, ne-au desțelenit sufletele și, cu îndelungă răbdare și bunătate, s-au îngrijit ca sămânța bunelor învățături să nu fie înăbușită de neghina răului.

Și în teologie, ca și în celelalte specializări universitare, au existat *dascăli*, îmi place acest termen, care, prin elocvență, ne-au încântat studenția și ne-au jalonat cariera sau misiunea.

Unul dintre marii teologi, care a făcut parte și din Universitatea ieșeană, a fost venerabilul preot Vladimir Prelipceanu de la a cărui naștere s-au împlinit, în acest an, 110 ani, fost profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, încadrată în Universitatea din Iași începând cu octombrie 1941 și transferată, apoi, la Suceava în anul 1945, rămânând aici până în 1948, când Facultatea de Teologie a Universității din Iași a fost „comasată” cu Facultatea de Teologie din București.

Atât la Cernăuți și Suceava, cât și la București, preotul profesor Vladimir Prelipceanu a slujit cu cinste și înaltă competență învățământul universitar, înscriindu-se prin întreaga sa viață și activitate în pleiada marilor dascăli de teologie ortodoxă din țara noastră. Sper ca succintele date biografice pe care le voi prezenta să convingă onoratul auditoriu și pe cititori de realitatea afirmațiilor mele.

S-a născut în localitatea Voitinel, județul Suceava, la 20 februarie 1903, într-o familie de oameni gospodari, în care practicarea virtuților creștine era un mod de viață, care avea să-l influențeze și pe viitorul profesor.

După absolvirea școlii primare din satul natal, a urmat Liceul din Rădăuți (1917-1924). După satisfacerea serviciului militar (1924-1925), în

cadru la care a absolvit și Școala de Ofițeri de Rezervă, a urmat cursurile Facultății de Teologie din Cernăuți, unde l-a avut ca profesor pe preotul Vasile Tarnavschi, primul mare orientalist cleric, considerat și astăzi ca cel mai de seamă teolog veterotestamentar ortodox român, la care a și susținut teza de licență cu titlul *Profetul Sofonie* (1929).

Dornic de a-și aprofunda pregătirea teologică, și-a continuat studiile tot la Cernăuți, obținând titlul de *doctor în teologie* în anul 1931, în baza tezei intitulate: *Îngrijirea socială în Israel*.

Fiind remarcat pentru disponibilitatea și seriozitatea cu care se apleca asupra cercetărilor teologice, mai ales în domeniul vechi-testamentar, autoritatea superioară bisericească și conducerea Facultății l-au recomandat pentru o bursă de studii în străinătate în vederea specializării în studiul Vechiului Testament și a limbilor semite – ebraica, aramaica, siriaca, asiriana și araba – specializare pe care a făcut-o între anii 1932-1934 la Universitățile din Viena, Berlin și Strasbourg.

Între anii 1929-1935 a fost preot la parohia Horodnicul de Jos, lângă Rădăuți, iar între anii 1935-1937 a funcționat ca prefect de studii la Internatul Teologic de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți și, concomitent, asistent onorific la Catedra de Studiul Biblic al Vechiului Testament din cadrul aceleiași Facultăți.

În urma câștigării unui concurs, în 1937 a fost numit profesor agregat la Facultatea de Teologie din Cernăuți, iar din 1941 devine titularul Catedrei de Studiul Biblic al Vechiului Testament, an în care, așa cum am menționat mai sus, Facultatea din Cernăuți a fost încadrată în Universitatea din Iași.

Preotul-profesor Vladimir Prelipceanu a funcționat ca profesor titular în cadrul Universității din Iași între 1941-1948, mai întâi la Cernăuți și, apoi, la Suceava, iar din 1948 la Facultatea de Teologie din București, unde și-a desfășurat activitatea didactică până la pensionare, 1 octombrie 1968, suplinind, însă, Catedra până la sfârșitul anului universitar 1969-1970.

Atât prin cursurile sale de înalt nivel academic, cât și prin lucrările publicate (cărți, studii, articole), caracterizate prin limpezime și competență științifică, părintele Vladimir Prelipceanu a adus o importantă contribuție la dezvoltarea cercetării biblice și la cunoașterea istoriei, civilizației și religiilor Orientului Apropiat antic, intrând, astfel, în grupul select al orientaliștilor clerici români din care făceau parte preoții profesori: Vasile Tarnavschi (Cernăuți), Constantin I. Popescu (Seminarul „Nifon Mitropolitul” din București), Silvestru Octavian Isopescu (Cernăuți, iar între 1918-1922 la Iași ca profesor de limba și literatura greacă la Facultatea de Litere), Ioan Popescu-Mălăiești (București), Vasile Radu (Chișinău), Nicolae Neaga (Sibiu).

Amintim câteva din lucrările sale în domeniul orientalist, pe lângă tezele de licență și de doctorat menționate: Traducerea de înaltă ținută științifică a *Cărții profetului Avacum și comentariul original asupra acesteia* (Cernăuți, 1934); *Dezgropările din Teleilat – Gassul și importanța lor pentru Palestina preistorică* (Cernăuți, 1939); *Textele din Ras-Shamra și raportul lor cu Vechiul Testament* (Cernăuți, 1943); *Vocațiunea la profeții Vechiului Testament* (Cernăuți, 1943); *Ceva despre scrisul profeților Vechiului Testament* (Cernăuți, 1944/1945); *Aspecte sociale în scrierile profeților Vechiului Testament* (în „Candela”, 1943); *Descoperirea unor texte ebraice vechi în regiunea nord-vestică a Mării Moarte („Mitropolia Olteniei”, 1955); Actualitatea învățăturilor moral-sociale în cartea Isus fiul lui Sirah („Studii Teologice”, 1955); Dumnezeu și lumea, după Vechiul Testament în comparație cu concepțiile antic-orientale („Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1957); Adevărul istoric al Sfintelor Scripturi în lumina noilor descoperiri arheologice („Mitropolia Olteniei”, 1957).*

Adaug aici și *Studiul Vechiului Testament, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice*, 1952 și retipărit în anul 1955 (în colaborare cu preoții profesori Nicolae Neaga și Gh. Barna), manual care și astăzi poate fi folosit fără rezerve, precum și alte studii, articole, recenzii, note tipărite în diferite reviste importante. Datorită înaltei pregătiri teologice, a fost chemat să facă parte din comisia pentru întocmirea lucrării: *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, publicată în prima ediție la Craiova în anul 1952, cu aprobarea Sfântului Sinod și binecuvântarea vrednicului de pomenire patriarh Justinian. Din comisia condusă de preotul academician Gala Galaction, fost profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău, au făcut parte și alți foști profesori ai Universității ieșene, precum preotul Valeriu Iordăchescu, fost profesor la Chișinău, Cernăuți și Suceava, și diaconul Nicolae Nicolaescu de la Facultatea din Suceava.

Ca fost discipol al său îi păstrez vie imaginea în suflet. Constituție fizică athletică, asemenea unui discobol, ochi negri, pătrunzători, dar calzi, atunci când ridica mâna, într-o gestică elegantă, specifică dascălilor de vocație, aveai impresia că ți se arată un buzdugan voievodal, semn al autorității pedagogului din el.

În ciuda dimensiunii sale intelectuale, era un om de o bunătate, răbdare și căldură sufletească rare, ceea ce, uneori, îl făcea influențabil la solicitările studenților, dar fără a putea fi vreodată păcălit, dovadă că a fost și un foarte bun psiholog.

Însă, peste toate acestea, pot spune că el a fost și a rămas în primul rând preotul care, toată viața, a semănat, cu generozitate, lumină spirituală atât în sufletele credincoșilor, cât și în ale studenților, în admirabilul grai al mândrei și dulcii Bucovine.

Și-a încheiat călătoria pe drumul anevoios al vieții pământești în 1990, fiind înmormântat în ziua de 2 decembrie, ziua de pomenire a Sfântului Proroc Avacum, cel a cărui carte i-a tradus-o și i-a comentat-o.

Evocarea de astăzi se dorește a fi o pioasă ofrandă la împlinirea a 110 ani de la nașterea sa.

Pr. dr. **MIHAI VIZITIU**

Filaret Scriban Stavropoleos, *Scrieri teologice*, ediție îngrijită de Gheorghe Popa, Ion Vicovan și Iulian Moga, prefață de Gheorghe Popa, Virginia Popa, studiu introductiv de Ion Vicovan, notă asupra ediției și indici de Iulian Moga, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 302 p.

Anul 2010 a reprezentat pentru Universitatea din Iași aniversarea a o sută cincizeci de ani de la fondare, prilej de inițiere a unor proiecte prin care s-a urmărit celebrarea acestui moment într-o manieră care să reflecte cât mai aproape de realitate preocupările științifice existente de-a lungul timpului în rândul corpului profesoral al celei mai vechi instituții de învățământ superior din România¹. Astfel, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” a inițiat, grație acestui moment festiv, o nouă colecție, intitulată EXCELLENTIA – 150, coordonată de prof. univ. dr. Gheorghe Iacob, prorector al instituției sărbătorite. Așa cum aflăm din scurta prezentare a acestei colecții, în cadrul căreia se integrează și volumul pe care sumar îl prezentăm aici, scopul a fost acela de a „reuni lucrări reprezentative – stabilite de fiecare facultate –, dedicate personalităților vieții universitare ieșene” (p. 2).

În acest fel, au apărut nu mai puțin de douăzeci și unu de volume (conform site-ului Editurii UAIC), tipărite într-o ținută grafică de excepție și reprezentative pentru fiecare facultate în parte². Din cadrul Facultății de

¹ Pentru desfășurarea manifestărilor prilejuite de sărbătorirea semicentenarului Universității din Iași (1911), se poate consulta articolul, uitat astăzi, scris de Ioan P. Țincoca, „Serbările jubiliare ale Universității din Iași”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXV, nr. 7, octombrie 1911, p. 790-797.

² Enumerăm aici volumele tipărite în colecția *Excellentia – 150*, apărute la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fără a mai preciza de fiecare dată locul, editura și anul apariției: Gheorghe Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia Gabriela Munteanu, postfață de Eugen Munteanu; C. Stere, *Publicistică*, vol. I-II, text ales și stabilit, tabel cronologic, note și comentarii de Victor Durnea; Gr. T. Popa, *Conștiință și cunoaștere*, vol. I-II, ediție alcătuită și îngrijită, notă asupra ediției, studiu introductiv, repere bio-bibliografice de Dana Baran; Gheorghe Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, îngrijire, notă asupra ediției și studiu introductiv de Gheorghe Luțac; Cezar Parteni Antoni, *Curs de mașini electrice speciale*, ediție îngrijită, notă asupra ediției de Alecsandru Simion, studiu introductiv de Mihai Dorin; Neculai Zamfirescu, *Lucrări de fitotehnie*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Constantin Vasilică; Garabet Ibrăileanu, *Scrieri alese*, volum îngrijit de Roxana Patraș și Antonio Patraș; Paul Cercel, *Handbal – antrenamentul echipelor masculine*, îngrijire, notă asupra ediției

Teologie Ortodoxă a fost aleasă ca personalitate reprezentativă, Filaret Scriban (1811-1873), arhiepiscop titular de Stavropoleos, profesor de teologie și primul rector al Universității întemeiată de Alexandru Ioan Cuza în capitala Moldovei. Pe bună dreptate apreciază îngrijitorii prezentei ediții că Filaret Scriban poate fi considerat, datorită activității sale didactice, „unul din ctitorii învățământului teologic din Moldova și, alături de mitropolitul Veniamin Costache, mentorul său, unul din ctitorii învățământului superior din România” (p. 7), mai ales că acest ierarh a avut o contribuție însemnată atât în ceea ce privește dezvoltarea Seminarului ieșean, cât și la crearea Facultății de Teologie, în octombrie 1860 (conform informațiile aflate pe coperta IV, acolo unde s-a strecurat și o mică eroare, privitoare la anii de arhiepiscopie a episcopului Melchisedec Ștefănescu³).

Așa cum este firesc, volumul se deschide cu portretul lui Filaret Scriban, urmat de *Argumentul* editorilor. *Prefața*, asumată de Gheorghe Popa și Virginia Popa, însumând nu mai puțin de treizeci și nouă de pagini, este sugestiv intitulată *Facultatea de Teologie Ortodoxă, cofondatoare⁴ a Universității ieșene. Cronica unei instituții cu o profundă vocație edificatoare* (pp. 9-48). În urma unor considerații generale cu privire la Teologie, de care autorii s-ar fi putut dispensa, este abordată problema „Teologiei în Universitatea ieșeană”. Sunt amintite instituțiile de învățământ

și studiu introductiv de Lucian Popescu; Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, studiu introductiv de Constantin Pricop; Petre Andrei, *Sociologie generală*, studiu introductiv de Dumitru Stan; Mihai M. David, *Cercetări geologice în Podișul Moldovenesc*, ediție îngrijită și comentată de I. Donisă, M. Brânzilă, C. V. Patriche; Olga Necrasov, *Opera paleoantropologică*, ediție îngrijită de Luminița Bejenaru, Maria Știrbu și Constantin Toma; Petre Bogdan, *Introducere în studiul chimiei fizicale*, ediție îngrijită de Adrian Bîrzu, studiu introductiv de Mircea-Odin Apostu; Constantin Mihul, *Studii de optică și spectroscopie*, ediție îngrijită de Dana Dorohoi și G. I. Rusu; Gheorghe I. Brătianu, *Studii și articole de istorie*, ediție îngrijită de Victor Spinei și Alexandru-Florin Platon; Alexandru Myller, *Scrieri matematice*, ediție îngrijită de Ovidiu Cârjă și Mihai Turinici; Ioan Ferent, *Duelul judiciar între anii 500 și 1234. Disertație istorico-juridică*; Vasile Pavelcu, *Drama psihologiei*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian Neculau și Corneliu Havârneanu; Filaret Scriban Stavropoleos, *Scrieri teologice*, ediție îngrijită de Gheorghe Popa, Ion Vicovan și Iulian Moga.

³ Acesta nu a fost ierarh doar între 1864-1892, așa cum precizează Ion Vicovan, întrucât Melchisedec Ștefănescu a fost locțiitor de episcop la Huși între 1861-1862, fiind hirotonit arhiepiscop, cu titlul *Tripoleos*, în 1862, vezi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 445. Aceleași repere cronologice eronate apar în cadrul volumului prezentat aici și la p. 49.

⁴ Din nefericire, pe coperta IV a volumului în cauză, termenul *cofondatoare* apare greșit ortografiat.

superior care au precedat Facultatea de Teologie Ortodoxă de la 1860, precum Academia duhovnicească de la Mănăstirea Putna (1765), Seminarul fondat de mitropolitul Veniamin Costache (1804), ori Facultatea de Teologie care funcționa încă din 1859 în cadrul Seminarului Socola și care, la 1860, a fost transferată și integrată Universității ieșene. Bazându-și reconstituirea pe fonduri de arhivă, Gheorghe și Virginia Popa delimitează trei momente „întemeietoare” ale Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași: 26 octombrie 1860, 8 noiembrie 1926, 12 iunie 1991 (acest din urmă moment ocupă zece pagini (38-47) în *Prefața* celor doi autori, fiind reconstituit prin inserarea unor lungi (și inutile în acest context) discursuri ale unor fețe bisericești prezente la acest eveniment).

Studiul introductiv, semnat de Ion Vicovan, privește personalitatea „Arhierelui Filaret Scriban (1811-1873)” – pp. 49-76, despre care (surprinzător!) aflăm din introducerea lui Ion Vicovan, nu s-au scris decât două articole monografice, aparținând lui Constantin Erbiceanu și Mircea Păcurariu (exceptând, firește, lucrările cu un caracter general privitoare la Istoria Bisericii Ortodoxe Române – sinteze, manuale universitare, dicționare, enciclopedii etc). Se pare că autorul *Studiului introductiv* nu a avut cunoștință de articolul ieromonahului Dionisie I. Udișteanu, „Luminișuri din viața sufletească a călugărilor Scriban”, publicat în *Apostolul*, anul XVI, nr. 5, octombrie 1939, pp. 235-236; chiar dacă textul în cauză este de mică întindere, fiind axat mai degrabă pe generalități decât particularități, ar fi meritat să își găsească titlul măcar într-o notă infrapaginală. Tot cu privire la bibliografia vieții și operei lui Filaret Scriban, se cuvine să amintim două articole care nu au fost luate în considerare atunci când s-a încercat reconstituirea biografiei acestui personaj: I. L., „Din corespondența lui Șaguna cu Filaret Scriban”, publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, seria II, anul XL, nr. 10 (496), iulie 1922, pp. 788-790 (textul valorifică o epistolă expediată la 8 martie 1860 de către teologul ieșean mitropolitului ardelean, precum și răspunsul acestuia din urmă, conceput la 19 martie 1860); Arhim. Scriban, „O aniversare uitată”, în *Ibidem*, anul XLI, nr. 12 (510), septembrie 1923, pp. 934-937 (după prezentarea biografiei celui omagiat, autorul articolului redă în întregime discursul rostit de Filaret Scriban la înmormântarea vistiernicului Elena Cantacuzino, născută Plagino).

Din *Studiul* semnat de Ion Vicovan aflăm că Vasile Scriban (viitorul Filaret) s-a născut în localitatea Burdujeni, județul Suceava. Își începe studiile în cadrul „Școlii Vasiliene” de la Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi” și Academia Mihăileană, continuându-și desăvârșirea profesională la Kiev. Întors în țară, este numit profesor și rector al Seminarului Veniamin, începând cu 20 septembrie 1842, funcție pe care o va exercita până în 1860. Reușește, grație eforturilor sale, să întemeieze, în 1846, douăsprezece școli

ținutale (catehetice), care au funcționat până la 1859. Tot în această perioadă a fost egumen al Mănăstirii Socola, primind titlul de arhimandrit. Ulterior, în 1852, este numit arhieru titular de Stavropoleos. Studiul lui Ion Vicovan se concentrează și asupra altor aspecte din activitatea lui Filaret Scriban: autor de manuale școlare, profesor, decan al Facultății de Teologie și rector la Universitatea ieșeană⁵, predicator, militant pentru Unire, ctitor⁶. Dincolo de micile erori de punctuație (precum este virgula așezată înaintea construcției ș.a. (p. 49) ori recurențe care ar fi putut fi evitate (de pildă, cuvântul *tânăr*, care apare obsesiv – în sintagme precum *tânărul Vasile*, *tânărul Scriban*, *tânărul bursier* – nu mai puțin de cincisprezece ori pe parcursul a patru pagini – 52-55), studiul lui Ion Vicovan reconstituie cu fidelitate, din punct de vedere cronologic, parcursul biografic al ierarhului omagiat.

Ca autor de manuale seminariale, Filaret Scriban a desfășurat o bogată activitate, dovedindu-se un adevărat „deschizător de drumuri, întrucât manualele utilizate până la el nu erau decât simple catehisme și manuale elementare” (p. 62). Dintre titlurile reprezentative, îngrijitorii prezentei ediții au selectat două, pe care le-au retipărit în cadrul acestor *Scrieri teologice*; este vorba despre *Legea creștinească sau teologia morală pe scurt*⁷ (Iași, Tipografia Buciumului Român, 1856) și despre *Sfințita hermeneutică sau despre știința de a înțelege și a explica Sfânta Scriptură*⁸ (Iași, Tipografia Buciumului Român, 1856). Potrivit acestor informații, ambele volume au văzut lumina tiparului în 1856, așa cum aflăm de la pagina de gardă a fiecăruia (pp. 81 și 201 în *Scrieri teologice*). În ciuda acestui fapt, Iulian Moga, cel care semnează „Nota asupra ediției”

⁵ Maniera în care a tratat Ion Vicovan această latură a personalității lui Filaret Scriban nu a fost receptată pozitiv de cercetătorii care s-au ocupat de istoria învățământului superior ieșean, vezi, de exemplu, Leonidas Rados, „Un student teolog la începuturile Universității din Iași: Constantin Erbiceanu (1860-1864)”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, III/2012, p. 88, nota 46.

⁶ Filaret Scriban a ctitorit biserica din Burdujeni, acolo unde, ulterior, a fost înmormântat.

⁷ De fapt, titlul original este *Morala creștinească seau teologia morală pe scurt*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1855, 220 pagini. Din punctul de vedere al anului apariției, este inexplicabil de ce editorii au transcris 1856 în *Scrieri teologice*, întrucât pe varianta princeps apare 1855. De precizat că pe exemplarul păstrat la BCU Iași apare și o însemnare de secol XIX: *Ex libris, D. Stoika, 1855* (pagina de gardă).

⁸ Exemplarul princeps aflat la BCU Iași are și el o însemnare de secol XIX: *Din lăzile mele, Ieronim (?) Ștefănescu*. Un alt exemplar din prima ediție a acestei lucrări se păstrează și în Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fiind expus în vitrina dedicată Facultății de Teologie Ortodoxă (Sala *Științelor umaniste*).

precizează: „cele două volume reunite în ediția de față au fost publicate inițial la jumătatea secolului al XIX-lea, în anii 1855 și, respectiv, 1856” (p. 77), ceea ce corespunde, de fapt, realității: *Morala creștinească* în 1855 și *Sfințita hermeneutică* în 1856. Potrivit *Dicționarului teologilor români* (ed. cit. la nota 3, p. 396), această ultimă lucrare a fost retipărită după prima ediție – 1856 – nu mai puțin de două ori: în 1869 și 1874. Dacă infomațiile oferite de Mircea Păcurariu sunt corecte, (mă) întreb dacă nu ar fi fost mai potrivit ca reeditarea să aibă la bază ediția ultimă, din 1874?

Scriitura celor două lucrări teologice a fost actualizată din punctul de vedere al punctuației utilizate, din perspectivă ortografică și de topică (acolo unde a fost nevoie), iar caracterele chirilice au fost îndepărtate în favoarea celor latine.

Cu toate acestea, trebuie făcute câteva precizări cu referire la prima lucrare din *Scrieri teologice (Morala creștinească)*. Între varianta originală și cea reeditată în volumul din 2010 există mici diferențe, **unii termeni fiind actualizați iar alții substituiți, fără a se preciza cuvântul original folosit de autor**. Întrucât ne-a stat la dispoziție ediția princeps a *Moralei creștinești*, voi face în continuare câteva referiri la ortografia actualizată a acestei lucrări, întreprindere necesară mai ales că, așa cum am precizat, aceste actualizări nu au fost menționate în noua ediție. Precizez că aceste observații se limitează doar la titlurile capitolelor și subcapitolelor, lărgirea demersului însemnând, de fapt, o nouă ediție, critică, a volumului în cauză.

Astfel, la cap. III (*Despre sufleteasca neputință a omului nerenăscut prin har*), subtitlul *Căile de cunoaștere a acestei slăbiciuni*⁹ transcrie sintagma formulată de Scriban: *Căile dupe cunoașterea acestei neputinți* (vezi ediția din 1855, p. 24); la fel se întâmplă cu un alt subtitlu: *Cunoașterea neputinței sufletești prin minte* (*ibidem*) a devenit în ediția din 2010 *Cunoașterea slăbiciunii sufletești prin rațiune* (p. 99); termenul *cercare* (ediția 1855, p. 29) a fost înlocuit cu *ispite* (ediția 2010, p. 101), sintagmele *în trup* și *în suflet* (ediția 1855, p. 40) au devenit *trupul* și *sufletul* (ediția 2010, p. 107); *Frustrările iubirii de Dumnezeu* (1855, p. 51) a devenit *Lucrările iubirii de Dumnezeu* (p. 112); *Îngrijirea* (1855, p. 57) a fost transcrisă ca *grija* (2010, p. 116); *Renăscuții sunt slobozi de ispite și de vrăjmași duhovnicești* (1855, p. 59) a devenit *Cei renăscuți nu sunt lipsiți de ispite și de vrăjmași duhovnicești* (2010, p. 117); titlul capitolului VIII, *Despre sufleteasca cercare* (1855, p. 71) a devenit *Despre cercarea sau ispitirea duhovnicească* (2010, p. 123); de asemenea, *Trebuința sufleteștii cercări* (1855, p. 71) s-a transcris *Necesitatea ispitirii duhovnicești* (2010, p.

⁹ Toate sublinierile din frazele citate ne aparțin; au fost scrise cu *bold* pentru a se observa diferența dintre termenul folosit de autor și cel substituit de îngrijitorii de ediție.

123); același termen – *trebuița* – a fost transcris în același mod și în sintagma *Necesitatea acestor mijloace* (2010, p. 126); *Mărirea numelui lui D[umne]zeu* (1855, p. 111) a devenit *Mărirea lui Dumnezeu* (2010, p. 144); *Ce este trebuitoriu pentru ca rugăciunea să fie cu folos* (1855, p. 114) a devenit *Condițiile necesare pentru ca rugăciunea să fie cu folos* (2010, p. 145); *Privata închinare de D[umne]zeu* (1855, p. 122) s-a transcris *Închinarea particulară* (2010, p. 149); *Lucrările publice închinării de Dumnezeu* (1855, p. 126) s-a transcris *Împreună lucrările închinării publice* (2010, p. 151); *Înfruntarea nebăgătorilor în samă despre publica închinare de D[umne]zeu* (1855, p. 127) a devenit *Împotrivirea celor indiferenți față de închinarea publică* (2010, p. 152); *Îngrijirea pentru minte* (1855, p. 133) a devenit *Desăvârșirea minții* (2010, p. 155); *Călcătorii datorințelor în privire pentru trup* (1855, p. 140) a devenit *Despre călcătorii îndatoririlor față de trup* (2010, p. 158); din subcapitolul *Îngrijirea pentru dignități (vrednicii)* – 1855, p. 143 s-a renunțat la termenul pus între paranteze de Scriban; de asemenea din sintagma *Îngrijirea pentru (glorie) slavă seau buna opinie a altora* (1855, p. 145) s-a eliminat termenul aflate între paranteze; *Iubirea cătră inamici (vrăjmași)* (1855, p. 149) a devenit *Iubirea vrăjmașilor* (2010, p. 163); *Starea casnică* (1855, p. 159) a devenit *Mediul casnic sau familial* (2010, p. 169); subtitlul *Învoirea lor la caz de moarte spre unuia dintre persoanele cununate* (1855, p. 162) a fost omis, iar sintagma *Că la caz de moarte a bărbatului sau a femeii...* (1855, p. 162) s-a transcris *În cazul decesului* (2010, p. 171); de asemenea, s-a renunțat la subtitlul *Sânt oare învoite creștinilor dispărteniile* (1855, p. 164); *Necesitatea reciprocei conviețuiri și a sfințitei lucrări la nuntă* (1855, p. 165) a devenit *Necesitatea acordului reciproc și a lucrării sfințite* (2010, p. 172); *Datorințele născătorilor și a pruncilor* (1855, p. 169) a fost transcris *Îndatoririle părinților și a copiilor* (2010, p. 174); *Începutul lor* (1855, p. 174) s-a transformat în *Istoricul lor* (2010, p. 177); *societatea cetățană* (1855, p. 177) a devenit *societatea civilă* (2010, p. 179); formula *Autoritățile mai de jos* (1855, p. 182) s-a transcris *Autoritățile inferioare* (2010, p. 182); *Dispărțirea mădularilor Bisericeii* (1855, p. 193) a devenit *Împărțirea membrilor Bisericii* (2010, p. 188); titlul capitolului VIII, *Pentru îndemnul și mijloacele creștinului către ekzacta îngrijire a datorințelor lui* (1855, p. 199) s-a transformat în *Despre îndemnurile și mijloacele creștinului pentru împlinirea îndatoririlor sale* (2010, p. 192); termenul *trebuie* din sintagma *trebuie oare pentru creștini...* (1855, p. 199) a devenit *au nevoie creștinii...* (2010, p. 192); *Îndemnurile înfătoșate de lege* (1855, p. 199) s-a transformat în *Îndemnurile legii* (2010, p. 192); *Remunerațiile și formele lor* (1855, p. 204) a devenit *Recompensele și felurile lor* (2010, p. 195); același termen – *remunerație* – a fost substituit și prin *răsplată* (2010, p. 195); *Lucrarea remunerațiilor...* (1855, p. 206) a devenit *Roadele*

răsplătirii... (2010, p. 196); *Sfârșitul lucrărilor* (1855, p. 208) s-a transcris *Rezultatul faptei* (2010, p. 197); *măsura fericirii noastre* (1855, p. 208) s-a transcris *intensitatea bucuriei noastre* (2010, p. 197); *Bunurile cele părute* (1855, p. 210) a devenit *Bunurile aparente* (2010, p. 198); termenul *cercare* (1855, p. 211) a fost înlocuit prin *ispitire* (2010, p. 198) etc.

În ceea ce privește textul *Sfințitei hermeneutici*, acesta a cunoscut o reeditare mult mai fidelă față de originalul tipărit în timpul vieții autorului. Neconcordanțele sunt insignifiante, existența lor fiind justificată de actualizarea limbii. De exemplu, termenul *vorovă* (prezent în ediția din 1856 la p. 108) a fost substituit prin *vorbă* (vezi ediția din 2010, p. 253), fapt cu totul binevenit; *partea precezetoare* (1856, p. 164) a devenit *partea precedentă* (2010, p. 279); de la p. 164, ediția princeps, nu a mai fost transcris în noua ediție termenul *Versio*, aflat între paranteze; *Preferiri la scrierea comentariului* (1856, p. 174) s-a transcris *Preferințe la scrierea comentariului* (2010, p. 284) etc.

Deși au un declarat caracter didactic, cele două volume reunite între copertile acestui volum jubiliar își păstrează actualitatea, mai ales în urma efortului prin care limba și alfabetul în care aceasta a fost transcrisă au fost actualizate. Problemele teologice prezentate de Filaret Scriban în cele două cărți acopereau, la mijlocul veacului al XIX-lea, o parte din cunoștințele pe care viitorii preoți erau obligați să le deprindă pentru a putea sluji altarele strămoșești. De aceea, multe din informațiile detaliate în capitole privesc atât chestiuni de dogmatică, dar și generalități privitoare la morala creștină (de exemplu, cap. IV al *Legii creștinești*, intitulat *Despre îndatoririle creștinului față de aproapele în general*).

Valoroasă restituire teologică, ediția critică a celor două volume semnate de Filaret Scriban reprezintă un omagiu adus unui om al Bisericii, despre care se vorbește din ce în ce mai puțin. Dincolo de părțile introductive ale volumului, semnate de îngrijitorii de ediție (care comportă, pe alocuri, interpretări pe care le putem sau nu accepta), o parte din opera teologică a lui Filaret Scriban a fost, în acest fel, repusă în circuitul științific. Mă întreb dacă acest exemplu nu ar merita să fie extins și asupra altor cărți scrise de primul rector al Universității din Iași, fie și numai pentru că edițiile din secolul al XIX-lea sunt tot mai greu accesibile, dacă nu de-a dreptul inexistente în unele biblioteci publice. La aceasta se mai adaugă și faptul că, potrivit *Dicționarului teologilor români*, citat mai sus, la Academia Română se păstrează zece *manuscrite* (!) ale unor volume scrise de Filaret Scriban (lucrări de teologie, traduceri din Fénelon, Voltaire, Platon, Cornelius Nepos, poezii), așadar cam tot atât cât a reușit teologul ieșean să publice în întreaga sa viață!

Iulian Marcel Ciubotaru

Alexandru Căraușu, Georgeta Teodoru, *Volum memorial dedicat foștilor profesori și colegi*, Iași, Editura Pim, 2011, 104 p.

Semnalăm apariția unui volum de micro-biografii academice a Catedrei de Matematică din cadrul fostului Institut Politehnic, astăzi Universitatea „Gh. Asachi” din Iași. Astfel, cunoașterea școlii matematice ieșene este întregită și cu personalitățile din domeniul politehnic. Volumul concretizează o inițiativă din timpul Conferinței Internaționale din noiembrie 2010, *Matematică Pură și Aplicată*, atunci când în cadrul Sesiunii Memoriale s-au evocat personalitățile catedrei. În paginile volumului sunt portretizați 14 profesori: fondatorii D. Mangeron și Alexandru Climescu, Ana Triandaf, Arsenie Oprea, Ștefania Ruscior, Iona Ghinea, Viorel Camil Murgescu, Ioan Enescu, Neculai Calistru, Elena Vamanu Pușcașu, Mihai Gontiniac, Alexandru Sabadiș, Neculai Papaghiuc și Robert Vascan.

Profesorii au activat la facultățile de Hidrotehnică, Mecanică, Construcții, Electrohnică, predând matematica zecilor de promoții. „Șansa” volumul este arhiva catedrei, unde s-au păstrat pentru fiecare profesor actele formării profesionale și dările de seamă anuale cu activitatea științifică. Astfel, au putut fi utilizate bibliografiile care s-au alcătuit în timp pentru fiecare profesor, ceea ce a reprezentat o posibilitate unică a-și reconstitui istoria, pe care nu toate catedrele sau facultățile o au. Despre acești matematicieni au fost prezentate date biografice concludente și activitatea științifică (cărți, articole, comunicări).

Este un întreprindere lăudabilă care depășește cadrul unui de interes local. Prin maniera detaliată în care au fost evocați profesorii catedrei, volumul este un instrument de lucru important pentru cei interesați de istoria așezământului politehnic și de anvergura școlii matematice ieșene.

Cătălin Botoșineanu

Constantin Vasilică, Vasile Vîntu, *Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară „Ion Ionescu de la Brad” Iași. Absolvenții (1915-2012)*, Editura Universității „Ion Ionescu de la Brad”, 2012, Iași, 488 p.

Începând cu anul 1912, la Universitatea din Iași, în cadrul Facultății de Științe s-a înființat Secția Agricolă. A fost un moment important pentru învățământul agronomic din Moldova, care a oferit deschideri binefăcătoare pentru îmbunătățirea creșterii animalelor și a culturii plantelor. Prima promoție a absolvit cursurile în 1915, șase studenți devenind licențiați ai noului domeniu de studiu. A urmat apoi, în 1926, primele doctorate ținute la Facultatea de Științe, în cadrul secției, respectiv al fostului student Ștefan Popescu, care făcea parte din promoția inițială și Nicolae Florov.

La centenarul învățământului agronomic, așezământul universitar din Dealul Copoului a considerat necesar să omagieze tradiția frumoasă a școlii agronomice ieșene. Lucrarea de față continuă inițiativa reconstituirii istoriei Universității „Ion Ionescu de la Brad”, de data acesta cei care se află în atenția celor doi autori fiind studenții. Astfel, s-a procedat la publicarea listelor de studenți din perioada 1912-2012, care conțin 20.472 de nume a absolvenților secției agricole (p. 9), de la Facultățile de Agronomie din Iași și Chișinău, apoi ai facultăților componente din cadrul Universității „Ion Ionescu de la Brad”. S-au luat în calcul și facultățile de Îmbunătățiri Funciare (1959-1962) și de Economie Agrară (1970-1975), care pentru o perioadă scurtă au funcționat în cadrul Universității. Fiecare facultate este prezentată sub raportul numeric al studenților, criteriul folosit fiind cel al anului absolvirii cu diplomă de licență a studiilor. Autorii nu menționează însă dacă studenții care nu au susținut examenul de licență sunt și aceștia trecuți în liste. De asemenea, este publicată lista doctorilor și a titlurilor tezelor, fiind contabilizate 748 de doctorate.

O asemenea inițiativă este una lăudabilă și putea îmbunătăți mult cunoașterea evoluției învățământului agronomic din capitala Moldovei. Din păcate, numele absolvenților sunt publicate fără menționarea celor mai importante elemente din biografia acestora, precum anul nașterii, localitatea de origine, ultima școală absolvită, astfel încât să permită conturarea traseelor profesionale ale studenților agronomi. Astfel, doar prin completarea cu datele din dosarele personale se putea studia aria de recrutare, nivelul de vârstă, de pregătire etc. În absența extinderii demersului în această direcție, inițiativa celor doi autori rămâne greu frecventabilă.

Cătălin Botoșineanu

Historia Universitatis Iassiensis IV / 2013

Constantin Vasilică, Vasile Vîntu, *Istoria învățământului universitar agronomic din Iași 1912-2012*, Iași, Editura „Ion Ionescu de la Brad”, 2012, 327 p.

În ultimii ani, la Iași, în mediul universitar, s-au marcat mai multe momente aniversare ale disciplinelor de studiu și facultăților cu tradiție. Mai cu seamă noile universități apărute după legea învățământului din 1948, care s-au dezvoltat din facultățile vechii Universității din Iași, și-au onorat antecesorii prin manifestări importante. Uneori, celebrarea a conținut și unele exagerări, care s-au ilustrat prin marcarea „unor secole de învățământ universitar”, cum a fost cazul domeniului politehnic de exemplu. A fost vorba, în mod evident, de ignorarea actului de fondare a Universității din Iași din 1860 și de graba de a identifica unele momente mai îndepărtate în timp pentru începutul unei discipline a „învățământului universitar”.

Învățământul agronomic a făcut obiectul interesului profesorilor Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară, Constantin Vasilică și Vasile Vîntu, care s-au străduit să realizeze o monografie a așezământului din dealul Copoului. Titlul volumului, apărut în 2012, face trimitere la tradiția de un secol pe care o are învățământul agronomic în mediul academic ieșean. Potrivit tiparului deja omologat al monografiilor așezămintelor universitare, volumul conține reconstituiri ale diverselor forme și etape ale învățământului agronomic, de la primele manifestări instituționale până în zilele noastre.

După modelul clasic al lucrărilor de profil, volumul conține 11 capitole în care analiza pornește de la preocupările agronomice cele mai vechi, care coboară spre începutul secolului XIX, până la dezvoltarea Universității în cele două decenii post-decembriste. Între cele două borne temporale este prezentată, în capitolul doi, secția de științe agricole din cadrul Universității din Iași. Apoi în capitolele trei și patru, de altfel cele mai interesante din volum, sunt redată momentele înființării Facultății de Agronomie și transferul acesteia la Chișinău. Capitolul cinci are în vedere soarta Facultății în perioada 1941-1948, apoi următorul analizează legislația înființării Institutului Agronomic și dezvoltarea facultăților componente. Ultimele patru capitole sunt organizate după cum urmează: primul conține o cronologie a momentelor esențiale ale învățământului agronomic, urmează bibliografia, un album foto și anexele, dintre care se disting listele de profesori onorați cu distincția *Honoris Causa* și universitățile partenere din străinătate.

Volumul are multe merite punctuale, mai ales la nivelul cronologiei conducerilor facultăților Institutului Agronomic, în privința listelor de profesori, a formării și evoluției domeniului agronomic, fiind o bună

introducere la istoria disciplinei, a Facultății de Agronomie și apoi a Universității „Ion Ionescu de la Brad” din Iași. Pentru cititorii avizați se poate reține mai ales valoarea de uz intern a paginilor scrise, întrucât este o istorie oficială a Universității Agronomice.

Din păcate, modalitatea de alcătuire a textului și tipul de lectură a surselor de arhivă arată că autorii nu au deprinderile minimale necesare cercetării trecutului. Datele nu sunt analizate în contextul lor istoric, dar mai ales autorii par lipsiți de cunoștințele elementare în ce privește situația Facultății de Științe și a secției agronomice din cadrul acesteia. Și numele profesorilor Universității din Iași trebuiau verificate, pentru a se evita unele greșeli, de exemplu, „rectorul Theodor Bratu” (p. 103) pentru Traian Bratu. Apoi, în privința surselor se observă că acestea sunt citate diferit de la un capitol la altul. Există și situații când este citat un fond inexistent, cum este cazul fondului de Procese Verbale ale Senatului de la Arhivele Statutului Iași, deși alteori este citat fondul Rectorat - Universitatea din Iași de la DJIAN. Această lipsă de rigoare decredibilizează esențial demersul de față.

În altă ordine de idei, se impunea ca în cel mai important capitol din perspectiva unui cititor interesat, respective al patrulea, dedicat istoriei Facultății de Agronomie de la Chișinău și, mai ales, refugiului din 1940, să se menționeze sursele folosite. Faptul că informațiile sunt inedite pentru istoriografia Universității din Iași reprezintă un lucru excelent, dar fără citarea lor cu rigoare, aceste beneficii aproape că dispar. Din punct de vedere al valorii testimoniale pe care o are această lucrare, trebuie menționat că din paginile acesteia transpare și o altă imagine a tragediei din vara anului 1940, mai ales în ceea ce privește pierderile suferite de Facultatea de Agronomie prin plecarea intempestivă din Chișinău. Date foarte interesante ne sunt oferite despre sacrificiul profesorilor Agricola Cardaș sau Haralamb Vasiliu, acesta din urmă alegând să rămână la Chișinău după iunie 1940. Cu toate acestea, informațiile despre starea Facultății în aceste momente sunt greu de verificat și de folosit de către istorici. Mai curând se pare că relatarea abundă în informații culese de la martori oculari ai evenimentelor sau de actori ai evenimentelor. În acest context, considerăm că era important ca autorii să facă câteva considerații asupra surselor. Cu toate acestea, capitolul este o pagină frumoasă dedicată cititorilor învățământului agronomic ieșean.

La final se mai impun câteva observații privind modul în care este prezentat demersul monografic. Cititorul este bulversat încă de la lectura *Cuvântului înainte*, semnat de profesorul Vasile Vîntu, rectorul Universității. Acesta, deși apare pe copertă ca autor, își declară mulțumirile pentru apariția volumului „realizat prin eforturi deosebite” de profesorul Constantin Vasilică. Tot în paginile introductive, frapează contradicția dintre afirmația rectorului Universității, care vorbește de „celebrarea unui

secol de învățământ universitar agronomic” (p. 7) și cea a profesorului Constantin Vasilică, care își începe textul cu formula „sărbătorirea Centenarului Universității Agronomice Iași”. Această ultimă afirmație este în dezacord cu istoria Universității Agronomice, fiind eronată din punct de vedere istoric, întrucât în anul 1912, la Iași, nu s-a înființat o universitate agronomică. Așa cum s-a putut constata și în cazul domeniului politehnic, lucru care din păcate a devenit o tradiție nefastă pentru „suratele” ieșene ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, se face o nouă nedreptate față de vechea Universitate din Iași, care, în perioada 1860-1948, a gestionat toate ramurile învățământului universitar.

Volumul ne prezintă imaginea învățământului agronomic ieșean în liniile sale generale, astfel încât, prin problemele pe care le ridică celor interesați de istoria Universității din Iași, arată că dosarul istoriografic se află încă la debutul cercetării. Investigații ulterioare, realizate prin cercetări serioase în Arhivele din Chișinău și, poate, în arhivele personale ale profesorilor din perioada interbelică, vor putea să ne edifice asupra complexității Facultății de Agronomie din Iași.

Cătălin Botoșineanu

Dan Constantin Măță, *Constantin Hamangiu (1876-1932)*, București, Editura Hamangiu, 2013, 335 p.

Lector universitar la Facultatea de Drept a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, dar și doctor în istorie, Dan Constantin Măță oferă publicului o contribuție necesară asupra unuia dintre cei mai importanți juriști români de la începutul secolului XX. Apărută la Editura Hamangiu, specializată în publicarea lucrărilor de profil, cartea *Constantin Hamangiu (1876-1932)*, propune o incursiune în viața și activitatea juristului, pe care o plasează în contexte locale și naționale, făcându-i inteligibilă opera, sistemul de gândire, dinamica personală. Dubla formație a autorului, înțelegerea deopotrivă a fundalului istoric, dar și a mecanismelor, limbajului și normelor de drept constituie atuurile certe ale analizei.

Lucrarea este bine documentată, pilonii fiind asigurați de fondurile documentare ale Arhivelor Naționale Vaslui și Iași, de presa epocii („Tutova”, „Paloda”), de publicațiile de specialitate editate la începutul veacului XX („Curierul Judiciar”, „Justiția Nouă”), de anuare, tratate de drept și de lucrările publicate de Hamangiu însuși. Abordarea este cronologică, autorul oferind informații despre familia juristului, mediul social și intelectual care i-a marcat tinerețea, despre copilărie și adolescență, până la maturitate și dispariția surprinzătoare a acestuia (din poziția de ministru în funcție!). Sunt pagini interesante, care reface imaginea unei personalități complexe, cu orizonturi și pasiuni diverse, surprinzătoare. Printre aceste cele dedicate lui Hamangiu poetul sunt demne de orice istorie literară. Astfel, autorul distinge două etape în evoluția literară a lui C. Hamangiu: prima suprapunându-se cu perioada studiilor de la liceul Codreanu din Bârlad, a doua cu studenția petrecută la București. Analiza scoate la lumină un artist cu vocație, autor de poezii, epigrame, catrene, cronici și portrete literare, între care se disting cele ale Veronicăi Micle, Josefina Sturdza sau Elena Văcărescu.

Capitolul dedicat studenției nu urmărește doar formarea intelectuală a juristului Hamangiu, ci este deopotrivă o incursiune în amfiteatrele Universității bucureștene de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Sunt informații abundente despre profesorii Facultății Juridice (Aristide Pascal, Constantin Nacu sau Constantin C. Dissescu), dar și despre evoluția științei dreptului, a studiilor în domeniu la nivelul epocii, a programei universitare.

Pentru Dan Măță, Hamangiu este un excelent pretext pentru a face considerații asupra procedurilor de admitere la facultate, a formelor de examinare, inclusiv licența și a sistemului juridic românesc. Autorul urmărește apoi ascensiunea profesională a personajului său, începută imediat după absolvirea facultății ca substitut de procuror la Parchetul de pe

lângă Tribunalul Vâlcea. Un capitol interesant al acestei evoluții este legat de scurta activitate la catedra universitară a lui Hamangiu. Autorul insistă asupra cauzelor prezenței sale pasagere în învățământul superior, în pofida anvergurii intelectuale, care ar fi recomandat o astfel de poziție. Concluzia lui Dan Măță este că tumultul evoluției profesionale, care l-a purtat pe Hamangiu de la Vâlcea și Iași, la Galați și București, dar și lipsa doctoratului în științe juridice au cântărit mai mult decât remarcabila activitate științifică și publicistică.

La fel de interesante sunt incursiunile în culisele Facultății Juridice din Iași, Dan Măță oferind perspective interesante asupra disputelor academice (și mai puțin academice) pentru numirea pe posturi și realizând scurte portrete ale profesorilor de drept din instituția ieșeană.

Înțelegând evoluția sistemelor juridice, a demersului juridic în sine și plasându-le pe un fundal istoric, autorul face o incursiune critică în opera lui Hamangiu și-i analizează contribuția la dezvoltarea studiilor privind proprietatea literară și artistică, în contextul legislației în domeniu. Constantin Hamangiu nu este, în aceste condiții, doar un practician, ci intră în dezbateră teoretică a vremii privind proprietatea intelectuală, propunând un sistem conform căruia „legiuitorul trebuia să decidă ca și după căderea operei în domeniul public, un anumit procent din valoarea fiecărui exemplar vândut să fie plătit *in perpetuum* descendenților autorului de către editori și librari” (p. 166).

Nu în ultimul rând, Dan Măță se concentrează și asupra carierei politice a personajului său, marcată de saltul de la funcția de secretar la Ministerul Justiției la cea de ministru în guvernul Iorga. Autorul intră, cu această ocazie, și în culisele intrigilor politice ale epocii, conturându-i un portret oarecum neutru lui Hamangiu, prins la mijloc în disputele personale dintre Iorga și Argetoianu. Textul insistă pe motivațiile numirii în guvern și asupra prestației sale, pe care Dan Măță o apreciază ca „impresionantă prin numărul proiectelor de legi care urmăreau o schimbare structurală a societății românești”.

Lipsa unei liste bibliografice, poate chiar a unui tablou complet al scrierilor lui Hamangiu, care să faciliteze munca celor interesați de subiect și să se constituie într-un instrument de lucru util este o constatare peste care nu se poate trece. Altminteri, lucrarea este bine realizată, documentată, iar nivelul analizei oferă cititorului o deschidere nu doar asupra personajului în sine, ci și asupra contextului istoric și juridic al României primei jumătăți a secolului XX.

Ionuț Nistor

Mircea Daroși, *Gavril Istrate. Decanul filologilor români*, Bistrița, Editura „Mesagerul”, 2013, p. 274.

Mircea Daroși, autorul lucrării de față, absolvent al Facultății de Filologie din Târgu-Mureș și al Facultății de Istorie de la Universitatea „Babes Bolyai” din Cluj, este în prezent profesor la Școala Generală „Gavril Istrate” din localitatea Nepos, județul Bistrița-Năsăud.

Monografia *Gavril Istrate. Decanul filologilor români* este un omagiu adus filologului la împlinirea vârstei de 99 de ani (februarie 2013), unde autorul îmbină datele biografice cu cele didactice. Împărțită pe cinci capitole mari, fiecare cu un număr divers de subcapitole, cartea cuprinde și o serie de anexe alcătuite din scrisori și fotografii din viața și activitatea profesorului universitar. Mircea Daroși își începe lucrarea cu un capitol dedicat copilăriei filologului de unde aflăm informații cu privire la satul natal (Nepos), familia și primii ani de școală. „O așezare rurală cu rezonanțe istorice”, localitatea apare în diferite acte istorice sub denumirea de „Vărarea”, iar mai târziu, în anul 1773, după vizita împăratului Iosif al II-lea, aceasta a primit numele de Nepos. Aici Gavril Istrate începe să cunoască și să prețuiască literatura, petrecând mult timp în biblioteca tatălui său. Tot în acest prim capitol aflăm informații despre familia acestuia, precum și despre plecarea părintelui pe fronturile din Rusia, Serbia, Galiția și Italia pe timpul Primului Război Mondial.

În paginile următoare, autorul face trecerea către „Etapile formării intelectuale” de unde aflăm pașii parcurși de tânărul Gavril Istrate spre formarea sa academică. Anii de liceu au fost petrecuți la Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud, unde, prin eforturi considerabile, deoarece situația financiară era modestă, termină studiile cu bacalaureatul susținut la Dej. În această perioadă face cunoștință cu operele lui Mihail Sadoveanu, Garabet Ibrăileanu și Alexandru Philippide. Lucrările acestora îl vor determina pe tânărul absolvent să se înscrie în vara anului 1933 la examenul de admitere la Facultatea de Litere din cadrul Universității din Iași. Fiind printre studenții remarcați ca având un potențial intelectual ridicat, Gavril Istrate primește pe timpul studiilor superioare diferite burse care îl ajută să finalizeze această treaptă a formării intelectuale, susținând în ziua de 27 iunie 1938 teza de licență, avându-l îndrumător pe Iorgu Iordan. Din acest moment, tânărul licențiat își începe cariera de cercetător în domeniul lingvisticii, limbii literare și dialectologiei.

După absolvirea facultății, acesta nu se întoarce în satul natal ci rămâne în Iași, se căsătorește cu Maria Mereuță, fostă colegă de an, și își stabilesc domiciliul într-o casă particulară de pe strada Sărării. Înainte de a ocupa postul de asistent la Catedra de Filologie Romanică din cadrul

Facultății de Filologie (1945), suplinește diferite catedre la câteva licee din oraș, după care, ocupă prin concurs, postul de bibliotecar din cadrul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”. În iunie 1949 își susține teza de doctorat cu titlul *Limba poeziei lui George Coșbuc*, avându-l drept coordonator pe academicianul Iorgu Iordan. Tot în acest an, Gavril Istrate ocupă postul de conferențiar și este numit decan al Facultății de Litere, titlu deținut timp de 19 ani. În acest capitol, autorul amintește studiile publicate de filolog, reflecțiile acestuia despre literatură, precum și colaborarea sa cu diferite asociații culturale.

În cadrul monografiei, lingvistul se bucură de o parte dedicată omului care îl dublează pe profesorului Gavril Istrate. Sunt amintiri pe care unii studenți ai săi le păstrează și acum în memorie sau gânduri exprimate de colegii săi ori pasaje preluate din diferite articole de presă. Mulțumirile adresate profesorului de către prieteni, colegi și studenți sunt în număr de „2000 de autografe”, care arată legăturile pe care acesta le-a întreținut pe tot timpul vieții. Aici sunt menționate și diplomele importante obținute, printre care și cea de cetățean de onoare al orașului Năsăud.

Mircea Daroși își încheie lucrarea cu un capitol dedicat memoriei omului și profesorului Gavril Istrate unde sunt înșirate aspecte din întreaga viață a filologului, scrisori trimise de pe front, momente dureroase din timpul vieții sau diferite obiceiuri de la sărbătorile importante. De exemplu ne este amintită perioada 1938-1944, când tânărul Istrate este luat pe front, iar familia sa (soția și copilul) se retrage într-o localitate de lângă Iași. Totodată, aflăm din acest capitol că, odată cu anul 2014, școala generală în care filologul a avut primele contacte cu mediul intelectual îi poartă numele.

Monografia dedicată profesorului universitar Gavril Istrate completează seria lucrărilor dedicate celor care au contribuit la dezvoltarea învățământului superior ieșean. Pentru a atrage atenția și interesul cititorului, autorul recurge la un stil interesant, inserând în text diferite pasaje din scrisori sau gânduri înșirate de prietenii lingvistului. Considerată un punct de plecare spre o cercetare mai amplă a vieții lui Gavril Istrate, lucrarea conține informații utile și relevante pentru cei interesați de portretul didactic și biografic al profesorului universitar. Imaginile, lista cu volumele unde Gavril Istrate apare în scrierile contemporanilor săi, bibliografia și anexele completează textul pentru a conferi unitate cărții.

Petronela Podovei

Din Arhivele Cernăuțene. Scrisori către Ion Nistor, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii, anexe Doina-Iozefina Iavni, cuvânt înainte de Florin Pintescu, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2012, 258 p.

După cum este cunoscut, Ion Nistor (1876-1962) a fost unul dintre cei mai importanți istorici pe care Bucovina i-a dat istoriografiei române. O altă latură importantă a personalității sale privește viața politică a Bucovinei aflată sub administrația habsburgică și apoi de integrarea provinciei în cadrul României Mari. Practic, în perioada interbelică, de numele său se leagă reprezentarea Bucovinei istorice în guvernele liberale și organizarea Universității din Cernăuți, căreia i-a fost rector între 1920-1921 și 1933-1940, a Institutului de Istorie și Limbă din capitala provinciei, căruia i-a asigurat conducerea între 1922-1940, a buletinului Institutului, „Codrul Cosminului” și a cotidianului „Glasul Bucovinei”. Membru al Academiei Române, ministru în mai multe rânduri, odată cu instaurarea regimului comunist istoricul va fi încarcerat la Sighet (1950-1955), pentru ca ultimii ani din viață să îi petreacă în anonimat.

Tragedia lui Ion Nistor și a Bucovinei istorice începe în anul 1940, odată cu ultimatumul sovietic din luna iunie. Ion Nistor se refugiază la București, la Cernăuți rămânând biblioteca ca și o mare parte din documentele personale. Atunci se petrece și dezintegrarea fondului arhivistic al regiunii. Deși o mică parte din fondurile de arhivă au fost refugiate la Micăsasa, lângă Sibiu, cea mai mare parte a fondul documentar rămâne la Cernăuți. Astfel, pentru decenii întregi, accesul la istoria Bucovinei interbelice a rămas interzis cercetătorilor români. Inacesibil a rămas și fondul de arhivă al lui Ion Nistor.

În anul 1981 arhivistul Dragoș Olaru a identificat în Arhivele din Cernăuți o serie de documente personale ale istoricului bucovinean, pe care le-a organizat în Fondul personal Ion Iancu Nistor, nr. 988. Fondul cuprinde 274 de dosare din perioada 1901-1939. Cel mai probabil, documentele au intrat în posesia Arhivelor din Cernăuți în anii '50 (p. 14), organizarea fondului fiind făcută de către dl. Olaru după descoperirea documentelor. E greu de estimat câte documente s-au păstrat în fondul Ion Nistor din cele abandonate de istoric în momentul refugiului. La fel de greu i-a fost d-lui Olaru să stabilească și traseul acestor documente după 1940.

Odată cu căderea fostei Uniuni Sovietice, în perioada 1992-1994, dna Doina Iavni, arhivist la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale a cercetat fondul în Arhivele din Cernăuți. A rezultat o lucrare

biografică dedicată istoricului bucovinean¹. Volumul de față continuă preocupările din ultimele două decenii ale doamnei Iavni, de data aceasta văzând lumina tiparului corespondența istoricului existentă în fond. Editorul a procedat la o selecție a scrisorilor, în funcție de importanța conținutului pentru istoria Bucovinei și pentru întregirea biografiei istoricului. Chiar și așa, cea mai mare parte a corepondenței primite de Ion Nistor a văzut lumina tiparului în paginile volumului.

Eminenții scrișorilor sunt fie personalități ale Bucovinei interbelice, fie instituții centrale românești sau din străinătate. Dintre acestea din urmă amintim: Academia Română, Baroul avocaților din Cernăuți, Comitetul Național al Românilor din Austro-Ungaria, Ministerul Instrucțiunii, Societatea Națiunilor, Casa Voluntarilor români din Siberia. Printre personalitățile de la care s-au păstrat scrisori se remarcă: Gh. Brătinau, N. Iorga, Romulus Căndea, Maximilian Hacman, Artur Gorovei, Nicu Flondor, C-tin Moisil, Grigore Nandriș, G. T. Kirileanu, V. Pârvan, Sextil Pușcariu.

Scrisorile reflectă atmosfera din Bucovina primilor ani de după integrarea provinciei în cadrul României Mari, problemele integrării, comportamentul românilor veniți la Cernăuți, diferendul cu Iancu Flondor, dinamica Partidului Democrat al Unirii până la fuziunea cu PNL din 1923, politica editorială a gazetelor din Bucovina, „Glasul Bucovinei”, „Junimea Literară” sau „Codrul Cosminului”, dificultățile care au însoțit, după 1925, organizarea unei Direcții Regionale a Arhivelor la Cernăuți, viața internă a Universității, știri despre Conferința de Pace în legătură cu soarta Bucovinei și nu în ultimul rând, relația istoricului cu soția și fiica sa.

Profilul fiecărei personalități amintite în scrisori este redat în notele de subsol. Atunci când editorul a avut datele necesare, a prezentat contextul amintit în scrisoare. Astfel, ediția arată responsabilitatea și profesionalismul cu care Doina Iavni s-a îngrijit de posteritatea lui Ion Nistor. Indicele de nume și anexele fotografice bogate completează și pun într-o lumină frumoasă această necesară contribuție.

Cătălin Botoșineanu

¹ Doina Iavni, *Ion Nistor - dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, 2000.

Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Profesori și studenți evrei / Enseignants et étudiants juifs*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 461 p.

Volumul pe care îl prezentăm aici într-o manieră succintă reunește textele comunicărilor prezentate în cadrul colocviului internațional „Profesori și studenți evrei la Universitatea din Iași și alte universități românești și europene (sfârșitul secolului al XIX-lea – sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial)”, desfășurat la Iași, în zilele de 1-3 septembrie 2010, sub egida Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și a Universității Montpellier III, „Paul Valéry”. Manifestarea s-a desfășurat în contextul aniversării a 150 de ani de la înființarea Universității ieșene, fiind organizată sub dubla egidă a *Centrului de Istorie a Evreilor și Ebraistică „Dr. Alexandru Șafran”*, al Facultății de Istorie din Iași și al *Centre de Recherches Interdisciplinaires en Sciences Humaines et Sociales (C.R.I.S.E.S.)* al Universității Montpellier III, „Paul Valéry”, în colaborare cu *École des Hautes Études du Judaïsme de France*.

Coordonatorii lucrării și-au propus să reunească materiale circumscrise unor teme majore privitoare la ponderea numerică a profesorilor și studenților evrei, orientările profesionale ale acestora, reconstituirea unor cariere și biografii individuale, precum și raporturile între studenții evrei și ne-evrei înainte de Primul Război Mondial și în perioada interbelică. De asemenea, o atenție specială au arătat autorii unor teme de mare actualitate, precum cea privitoare la fenomenul de „peregrinatio academica”, precum și la situația comunității academice iudaice din Iași în anii Holocaustului. După mesaje de salut transmise de Aurel Vainer, Mihai-Răzvan Ungureanu și Andrei Marga, prima secțiune intitulată *Prezențe universitare evreiești în România și Europa (Présences universitaires juives en Roumanie et en Europe)*, include textele semnate de Philippe Boukara, *Nancy, grand centre du mouvement étudiant juif avant la Deuxième Guerre Mondiale*, Mihai Ștefan Ceașu, *Profesori și studenți evrei la Universitatea din Cernăuți (1875-1914)*, Danielle Delmaire, *Misère de la vie d'étudiants juifs étrangers, en France, entre les deux guerres*, Lucian Nastasă, *Universitățile românești și funcțiile simbolice ale „peregrinării academice” la evrei (1864-1944)*, Pascale Falek, *Les étudiants juivres de Roumanie dans les Université belges (1918-1940)*, Carol Iancu, *Les étudiants juifs étrangers à la Faculté de Médecine de Montpellier, de la fin du XIXe siècle jusqu'à la Deuxième Guerre mondiale*, Michaël Iancu, *Les étudiants juifs à la Faculté de Médecine de Montpellier pendant la Deuxième Guerre mondiale*, Ovidiu Buruiană, *Integrare și marginalizare în mediul academic. Studenți evrei la Universitatea din Iași*

în perioada interbelică, Florea Ioncioaia, *Evrei în corpul didactic al Universității din Iași (1860-1940)*, Iancu Brauștein, *Evrei în învățământul ieșean în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX*, Irina Nastasă-Matei, *Studenți evrei din România la Universități germane în preajma anului 1933*. Următoarea secțiune a tomului se intitulază *Tensiuni și violențe (Tensions et violences)*, în cadrul căreia sunt contribuții semnate de cercetătorii ieșeni Cătălin Botoșineanu, *Violențe studențești în primul deceniu interbelic și atitudinea profesorilor de la Universitatea din Iași și Leonidas Rados*, „D-ta ca unul ce ești jidan, strein, n-ai niciun drept de a veni la Universitate”. *Conflicte între studenții români și studenții evrei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*. A treia secțiune se numește *Savanți și universitari (Savants et universitaires)*, care conține contribuții precum Sorin Liviu Damean, *Lingvistul Lazăr Șăineanu*, Țicu Goldstein, *I. A. Candrea și universul folclorului românesc*, Dumitru Ivănescu, *Titu Maiorescu și studenții evrei de la Universitățile din Iași și București*, Adrian Niculescu, *Profesorul Jack Byck (1897-1964), un Socrate al filologiei românești*, Felicia Waldman, *Profesori evrei la Universități bucureștene de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial*. Ultima secțiune a fost intitulată *Imagologie, angajament politic, solidaritate comunitară (Imagologie, engagement politique, solidarité communautaire)*, având trei texte, respectiv cele semnate de Alina-Viorela Căileanu, *Imaginea studentului evreu în presa de orientare naționalistă din România anilor 1900-1940*, Dafna Cellier, *Studenți evrei și activitatea lor în anii 1895-1897 în cadrul cercului de propagandă social-democrată „Lumina” la Iași și Eliza Cocea*, *Evreii din Iași și asistența socială în perioada interbelică*.

Volumul constituie o certă reușită academică, prin faptul că autorii explorează cu profesionalism problematica sensibilă a modului în care evreii s-au integrat în diverse comunități academice. Totodată, prin această inițiativă este inițiată o nouă serie, intitulată „Dagesh”, dedicată istoriei evreilor din România, care va apărea în cadrul colecției „Historica”, care constituie deja una dintre cele mai prestigioase pe care la publică Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Bogdan-Petru Maleon

Octav Onicescu, *Scrisori către Luigia*, ediție îngrijită de Gheorghe Median, Botoșani, Editura Agata, 259 p.

Istoricul și muzeograful Gheorge Median, care de peste 40 de ani slujește Muzeul de Istorie din Botoșani, și-a făcut o datorie de onoare din a susține proiectul publicării „legăturilor epistolare” ale marilor oameni pe care i-a dat orașul¹. În cazul volumului de față este vorba de matematicianul Octav Onicescu (1892-1983). Absolvent al Facultății de Științe din București, doctor în matematici la Roma, cu specializări la Sorbona, membru al Academiei Române și a unor organisme internaționale de profil, Octav Onicescu este unul dintre cei mai importanți membri ai școlii românești de matematică. De numele său se leagă primele cercetări în domeniul teoriei probabilităților sau al statisticii. A îmbinat studiul matematicii cu publicistica, alături de Ion Simionescu, un alt mare botoșănean, conducând revista „Natura”. De asemenea, a publicat mult în domeniul predării matematicii și chiar unele încercări în domeniul filozofiei. „Memoriile” sale au văzut lumina tiparului în 1982, când a împlinit venerabila vârstă de 90 de ani.

La moarte sa, familia a lăsat primăriei orașului Botoșani mare parte din documentele savantului. În 1995 s-a reușit organizarea unui Muzeu Memorial, care a fost desființat după 13 de ani de existență (p. 6). Patrimoniul a fost preluat de către Muzeul Județean de Istorie, din cele aproape 200 de scrisori, o parte fiind integrate în cadrul expoziției permanente. Această preluare a salvat practic documentele, între care unele ajunseseră într-o stare avansată de deteriorare. În 2012, la 120 de ani de la nașterea lui Octav Onicescu, istoricul Gh. Median a considerat necesar să editeze corespondența personală a acestuia.

Scrisorile lui Onicescu sunt destinate soției sale, Luigia, fiica inginerului Michele Zorio, stabilit la începutul secolului XX în Botoșani și însărcinat cu ducerea la îndeplinire a proiectului de captare a apei din Siret, de la Bucecea. Cei doi se cunoscuseră în timpul cursurilor liceale, la Liceul Laurian, iar căsătoria a avut loc în 1916.

Scrisorile datează din perioada primul an de studenție a lui Onicescu (1911), apoi din perioada profesoratului său la Târgoviște (1913) și din timpul studiilor doctorale. Gh. Median ne avertizează că nu toate scrisorile au avut menționate elementele de datare și locație, ordonarea cronologică a acestora în volum fiind realizată de editor. Din acest punct de vedere, trebuie spus că mențiunile respective se regăsesc la finalul fiecărei scrisori.

¹ Vezi și Gheorghe Median, *Nicolae Iorga și Botoșanii. Legături epistolare*, Editura Agata, Botoșani, 2006.

În linii mari, cele 143 de scrisori editate constituie „dovada unui atașament profund față de Luigia” de care a dat dovadă Onicescu, epistolele putând oricând fi considerate un adevărat „roman de dragoste” (p. 7). Dincolo de latura afectivă, de altfel predominantă, pe care le conține corespondența dintre cei doi tineri, apoi cei doi soți, importanța acestora este relevată de completările necesare la biografia savantului pe care le aduc informațiile din epistole. Alături de aceasta, scrisorile pot fi citite și prin ca surse privind viața universitară, relativ la Bucureștiul de dinainte de război sau tabieturile unor tineri universitari din primele decenii ale secolului XX.

Editorul a însoțit corespondența cu numeroase și utile note de subsol. S-ar fi impus desigur un indice de nume, pentru ca volumul să poată fi ușor de parcurs de către cei interesați de genul memorialistic.

Cătălin Botoșineanu